JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus, Rodoljub Čolaković, Radivoj Davidović, Stane Dolanc, Veselin Đuranović, Aslan Fazlija, Slavko Janevski, Lazar Koliševski, Nandor Major, Petar Matić, Miha Marinko, dr Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurc, Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Mihajlo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora.

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin, dr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branislav Gligorijević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić, Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović, dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
dr Emes Milak

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 18

Istraživanja, napomene,
hronologija i priprema
za štampu
DIMITRIJE BRAJUŠKOVIĆ

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM OSAMNAESTI

1. DECEMBAR 1943. — 31. JANUAR 1944.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1984.

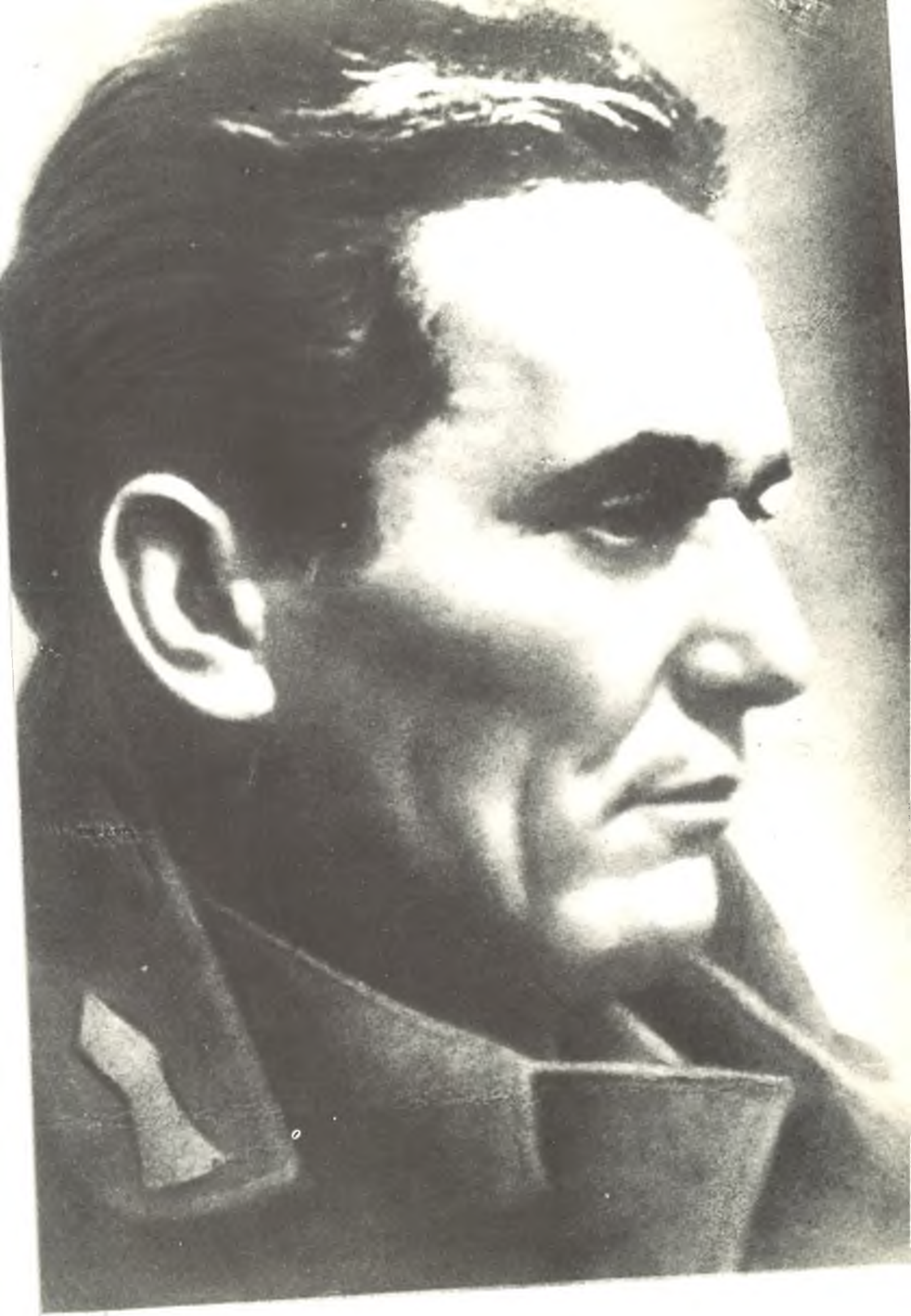

PREDGOVOR

Ovaj tom *Sabranih djela* obuhvata razdoblje od 1. decembra 1943. do 31. januara 1944, dakle vrijeme neposredno poslije Drugog zasijedanja AVNOJ-a, čijim odlukama su postavljeni temelji novom društvenom i državnom uređenju Jugoslavije. To je takođe i vrijeme koje je neposredno uslijedilo poslije Teheranske konferencije (28. novembra do 1. decembra), koje karakteriše dalje usklađivanje napora antifašističke koalicije a produbljavanje krize unutar fašističkog tabora. Konferencija u Teheranu ima poseban značaj za novu Jugoslaviju, jer je bila prvi međunarodni skup na kome su se najodgovorniji predstavnici vodećih sila antifašističke koalicije dogovorili da se Jugoslavija kao država obnovi u potpunoj teritorijalnoj cjelovitosti i pomogne Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije većim snabdijevanjem u namirnicama i naoružanju i akcijama jedinica komandosa. Time je priznata Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije kao saveznička oružana sila i de facto uključena u globalnu strategiju sila alijanse protiv nacističke Njemačke. To priznanje je došlo onda kada je NOVJ već bila postala odlučujući vojni činilac ne samo u Jugoslaviji nego i na Balkanu. Imala je 8 glavnih štabova, 8 korpusa, odnosno: 26 divizija, 93 brigade, 107 partizanskih odreda i 25 samostalnih bataljona, sa skoro 290 000 vojnika, a svojom borbenom aktivnošću vezivala je za sebe preko 650 000 neprijateljskih vojnika, od kojih oko 400 000 okupatorskih, među kojima oko 250 000 njemačkih.

I

Evropsko ratište u to vrijeme karakterišu nadmoćnost i strategijska inicijativa savezničkih armija. Crvena armija je 24. decembra 1943. otpočela zimske ofanzivne operacije širokih razmjera koje će se završiti u proljeće 1944, kada će Crvena armija osloboditi cijelu Ukrajinu i do sredine aprila zakoračiti u Rumuniju, približavajući se istočnim granicama Čehoslovačke i Poljske.

Na frontu u Italiji uslijedila je takođe zimska ofanziva savezničke 15. grupe armija. Ona je krajem decembra 1943. dostigla »Gustavovu liniju«, glavni njemački odbrambeni pojas kojim su se zatvarali pravci k Rimu, i tu, na rijekama Sangro i Liri, tokom decembra 1943. i januara 1944. s manjim prekidima vodila krvave borbe. Ali iako

Saveznici nisu osjetno napredovali ka Rimu, uspjeli su u drugoj polovini januara 1944. da uspostave i održe značajan mostobran kod Ancija, na kome će se voditi dugotrajne borbe. Međutim, glavna preokupacija zapadnih saveznika u zimskoj kampanji bile su pripreme za otvaranje fronta u zapadnoj Evropi, vrlo uspješna strategijska bombardovanja njemačkih resursa za vođenje rata i razaranje gradova, što je uticalo na slabljenje borbenog morala njemačke armije i na gubljenje volje za ratom kod njemačkog naroda.

Tito je veoma intenzivno pratio sva ta zbivanja i procijenio da sazrijevaju uslovi za prelazak jačih snaga NOVJ u Srbiju, pa im je postavio zadatak da razbiju tamošnje snage okupatora i kvislinga i da definitivno unište četnike kao oružane formacije kontrarevolucije, koje su postale najvažnija vojnička potpora njemačkom okupatoru. Prenošenjem težišta borbi u Srbiju Tito je namjeravao da istovremeno stvori uslove za uspostavljanje neposredne veze sa snagama NOVJ u Makedoniji i na Kosovu, a takođe i s onima u Vojvodini, što bi ubrzalo proces rasplamsavanja narodnooslobodilačke borbe u svim tim za novu Jugoslaviju veoma značajnim vojnim i političkim prostorima. Osim toga, Tito je imao u vidu i perspektivu, ne više daleku, direktnog povezivanja NOVJ s Crvenom armijom, koja se približavala jugoistočnoj Evropi, a tom povezivanju je on s razlogom pridavao izuzetan strategijski značaj.

Ovakve Titove težnje opasno su ugrožavale položaj Nijemaca. Utoliko više što je u porastu bio uticaj NOP-a Jugoslavije na susjedne zemlje Grčku i Albaniju, a taj uticaj se počeo prenositi i na Bugarsku. Tome treba dodati i uvjerenost njemačke Vrhovne komande da će Saveznici pokušati da se sa Sredozemlja iskrcaju na jugoslovensku ili albansku obalu. Iz tih razloga su u jesenjim operacijama njemačke trupe zaposjele najvažnije i najugroženije zone za iskrcavanje anglo-američkih trupa (istarsku s Trstom, srednjodalmatinsku sa Splitom i neretljansku deltu). Ali ovo nije prekinulo, pa čak ni ozbiljnije poremetilo vezu između NOVJ i savezničkih snaga u južnoj Italiji. I dalje je NOVJ kontrolisala skoro sva ostrva i dio obale. Osim toga, i svi magistralni komunikacijski pravci koje su njemačke trupe otvorile u jesenjoj ofanzivi bili su izloženi snažnim napadima NOVJ, koja je pod svojom kontrolom držala čitavo zaleđe obalskog ruba i njegovu dublju pozadinu. Sve su to bili krupni razlozi da komandant Jugoistoka felmaršal Maksimilijan fon Vajks referišući Hitleru istakne da »najopasniji neprijatelj jeste Tito« i zatraži saglasnost »da povede borbu protiv Tita u velikom stilu, angažovanjem svih raspoloživih rezervi«, radi sprječavanja »stvaranja boljševičkog bojišta na cjelokupnom prostoru Jugoistoka i neposrednoj granici Rajha«.

Procijenivši da savezničko iskrcavanje neće uslijediti prije proljeća 1944, njemačka Vrhovna komanda je u borbi protiv NOVJ dala prioritetnu važnost prostoru istočne Bosne, Sandžaka i Crne Gore, gdje je Tito prikupio krupne snage — 2 korpusa sa 6 proleterskih i udarnih divizija. Dekripcijom radiograma Vrhovnog štaba NOV i POJ Nijemci su tačno znali koji je zadatak većeg dijela tih snaga. Znali su i za Titovu najavu njegovog dolaska tamo s novim snagama. Iz svega toga okupator je sasvim realno zaključio da bi prodor tako krupnih snaga NOVJ u Srbiju značio i gubitak komunikacija koje iz srednje Evrope vode za jug i jugoistok, što bi ozbiljno ugrozilo cjelokupnu odbranu Balkana. Njemačka Vrhovna komanda je prvi put od početka rata priznala da se više ne mogu preduzeti operacije kojima bi se postiglo »vojničko uništenje NOVJ«, jer je »Titov položaj na prostoru bivše Jugoslavije znatno ojačao«, pa se »zbog proširenja pokreta na velikim prostranstvima moraju smatrati kao neizvodljive« operacije za uništenje NOVJ i moraju preduzimati operacije s ciljem »da neprestano zadaju udarce jezgru Titovih trupa kako bi se on vojnički oslabio i spriječio u ostvarenju svojih namjera«. Polazeći od te realnosti, njemačka Vrhovna komanda je naredila da se tokom zime 1943/44. u Jugoslaviji izvede niz ofanzivnih operacija takvih razmjera kojima bi se razbila udarna snaga NOVJ u centralnom dijelu Jugoslavije i za duži period onesposobile jedinice prikupljene u Sandžaku, Crnoj Gori i istočnoj Bosni. Za izvođenje tih operacija ojačane su snage 2. oklopne armije jedinicama dovedenim iz Grčke, Italije i Austrije. Operacije su počele 4. decembra sinhronizovano napadom 5. SS brdskog armijskog korpusa na Sandžak, a zatim na istočnu Bosnu, i napadom 15. brdskog armijskog korpusa na srednju Dalmaciju, a zatim na Kordun i na Baniju. U januaru su oba korpusa prenijela dejstva u srednju i zapadnu Bosnu, zatim u sjevernu Dalmaciju, Liku, Gorski kotar i Hrvatsko primorje. Ukupno je izvedeno 13 ofanzivnih operacija u razdoblju koje obuhvata ovaj tom.

Iako su njemačka dejstva izvođena na odvojenim operativnim pravcima, Tito je ocijenio da se radi o jedinstvenom strategijskom poduhvatu, pa je preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« (a nekim štabovima i direktno) uputio direktivu da korpusi koji su se našli pred udarom nadmoćnijih njemačkih snaga dekoncentrišu svoje jedinice, ne dozvoljavajući da ih neprijatelj zbije na uzanom prostoru, da izbjegavaju frontalne borbe, da razvlače neprijateljeve napadne kolone i suprotstavljaju se aktivnom odbranom (čestim protivnapadima na slabije snage), a zatim da se vještim manevrom zabacuju na bokove i u pozadinu neprijatelja i u pogodnom momentu pređu u protivofanzivu i ponovo oslobode prostor kojim je neprijatelj bio ovladao. Svim ostalim jedinicama koje nisu zahvaćene neprijatelj-

skom ofanzivom naredio je da napadaju neprijateljeve kolone dok su u pokretu i oslabljene posade i da stalno ruše komunikacije kojima se neprijatelj služi.

Držeći se Titove direktive i novih naređenja koja su svakodnevno dobijali, štabovi 3. korpusa i 5. krajiške udarne divizije izbjegli su uništenje svojih jedinica u dvjema uzastopnim ofanzivnim operacijama »Kugelblic« i »Šnešturm« koje je izveo 5. SS brdski armijski korpus u Sandžaku i istočnoj Bosni. Slično su postupili i drugi štabovi NOVJ: Štab 8. divizije u operaciji »Panter«, štabovi 1. proleterskog i 5. korpusa kad su njihove jedinice zahvaćene operacijama »Valdrauš« i »Jajce«.

Čim su njemački 5. SS i 15. brdski armijski korpus, u zajedničkoj operaciji »Citen«, nakon početnih dvodnevnih borbi 6. decembra iznenadnim upadom u Livno unijeli dezorganizaciju u rukovođenje štaba 8. korpusa NOVJ, Tito je odmah uputio delegata Vrhovnog štaba (Sretena Žujovića) s ovlašćenjem da privremeno preuzme rukovođenje korpusom. Istovremeno je ojačao odbranu toga korpusa glavninom 1. proleterske divizije i dijelovima 5. korpusa NOVJ. U teškim borbama koje su se razvile tokom druge polovine decembra spriječene su njemačke snage da od Livna prodru dublje u slobodnu teritoriju Bosanske krajine. Međutim, nijedno od brojnih Titovih naređenja i uputstava upućenih u to vrijeme tim štabovima do sada, nije pronađeno.

Tito je veliku pažnju poklanjao stvaranju uslova za opstanak i jačanje Mornarice NOVJ. Nizom direktiva, uputstava i naređenja (ima ih 23) upućenih Štabu Mornarice NOVJ i Operativnom štabu za odbranu otoka uticao je da se organizaciono sredi komandovanje odbranom ostrva, da se blagovremeno i realno procjenjuju sopstvene mogućnosti, da se ostrva brane, a prilikom prinudne evakuacije da se na njima obavezno ostavljaju partizanski odredi. Tito se nije saglasio s nekoliko prijedloga štaba 8. korpusa, pa ni sa zahtjevom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da se, uslijed njemačke nadmoćnosti, hitno prebace sve jedinice NOVJ s ostrva na kopno. Nasuprot tome, on je, saglasno želji Operativnog štaba za odbranu otoka, 20. januara naredio da se ostrvo Vis, posljednje ostrvo (sem Lastova i Biševa) koje Nijemci nisu bili već zauzeli, brani snagama cijele 26. dalmatinske divizije i Mornarice NOVJ. Ta Titova odluka bila je od velikog strategijskog značaja za dalji tok oslobodilačke borbe na Jadranu, ali i poučna po tome koliko je Tito uvažavao prijedloge i mišljenje štabova iz tzv. prve borbene linije.

Kada je njemački 15. brdski armijski korpus koncentrisao snage za izvođenja operacije »Panter« s ciljem da u srednjem dijelu Hrvatske razbije 4. korpus NOVJ, Tito je blagovremeno upozorio na to Glavni

štab NOV i PO Hrvatske, a i kasnije mu slao direktive, što je mnogo doprinijelo da njemačka ofanziva izvedena u tom prostoru od 6. do 19. decembra ne postigne uspjeh, iako je u početku sasvim iznenadila i Glavni štab NOV i PO Hrvatske i Štab 4. korpusa. U mnogim pitanjima je Tito intervenisao kod Glavnog štaba i slao poruke Centralnom komitetu KP Hrvatske (36 puta im se obratio), ukazujući im šta treba da preduzmu i kako da rade.

Tito se najviše angažovao u pružanju stalne pomoći štabovima 2. i 3. korpusa i 5. krajiške udarne divizije, nastojeći da ih stalno drži u toku razvoja događaja, usaglašavajući njihovo međusobno sadejstvo, usmjeravajući njihovu aktivnost i opominjujući ih na dodijeljene im strategijske zadatke — prenošenje težišta borbi u Srbiju. Takve i slične sadržine su 72 Titova radiograma objavljena u ovom tomu, ali pri tom treba imati u vidu da nije pronađen izvjestan broj radiograma koje pominje komandant 5. krajiške divizije Milutin Morača u svojim ratnim »Kratkim bilješkama«.

Kad je uočio da su njemačke snage angažovane na prostoru istočne Bosne s ciljem da okruže i unište četiri tamošnje divizije NOVJ kako bi otklonile opasnost od njihovog prodora u Srbiju, Tito je radi prisiljavanja Nijemaca da na tom prostoru oslabe svoje snage, a time i pritisak na tamošnje jedinice NOVJ, naredio Štabu 5. korpusa NOVJ da glavninom svojih snaga preduzme krupnu ofanzivnu operaciju u zaplavi donjeg toka Vrbasa i napadne Banja Luku, u kojoj se tada nalazio najjači neprijateljev garnizon u zapadnoj Bosni i gdje je bilo sjedište Štaba njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa. Istovremeno je naredio Štabu 1. proleterskog korpusa da izdvoji dvije brigade i stavi ih na raspolaganje Štabu 5. korpusa za taj napad, a Štabu 6. korpusa naredio je kada će, gdje, i s kojim svojim snagama iz Slavonije sadjejstvovati 5. korpusu prilikom napada na Banju Luku. Po svim tim Titovim naređenjima je postupljeno, ali ni jedno od njih do sada nije pronađeno. Međutim, svi zainteresovani njemački štabovi i komande imali su pred sobom podatke »iz sigurnih izvora« (oznaka u njemačkim dokumentima za podatke iz dekriptovanih radiograma Vrhovnog štaba i ostalih štabova NOVJ) kada će uslijediti napad na Banju Luku i ostala naseljena mjesta, koje će snage u tim napadima učestvovati i kojim pravcima, koje će im snage, kada i gdje sadejstvovati. Pošto su njemački štabovi imali sve relevantne podatke, blagovremeno su organizovali odbranu i izvršili cjelishodan raspored snaga, a takođe su ugroženoj Banjoj Luci blagovremeno upućeni iz istočne Bosne 901. oklopni i 92. motorizovani grenadirski puk. Zahvaljujući tim mjerama njemačke komande, napad na Banju Luku nije uspio, uprkos dvodnevnim veoma krvavim borbama (1. i 2. januara 1944).

Prateći razvoj decembarskih njemačkih operacija, Tito je procijenio da će se njemačka ofanzivna dejstva nastaviti i u srednjoj i zapadnoj Bosni, pa je dao direktive 1. proleterskom i 5. korpusu da blagovremeno dekoncentrišu svoje divizije na širem prostoru, određujući im zone dejstva, a Štabu 8. korpusa, odnosno tamošnjem delegatu Vrhovnog štaba, da čvrsto zatvori pravce koji od Duvna, Livna i Knina izvode ka Kupresu, Glamoču i Drvaru. Međutim, ni jedna od tih Titovih direktiva nije do sada pronađena. Nisu pronađena ni Titova naređenja tim štabovima (sem dva upućena Štabu 1. proleterskog korpusa) u vrijeme dok su se na prostoru srednje i zapadne Bosne od 3. do 21. januara odvijale četiri uzastopne njemačke ofanzivne operacije »Napfkuhen«, »Valdrauš«, »Jajce« i »Brandfakel«, izvedene snagama oko pet ojačanih njemačkih i kvislinških divizija. Takođe nisu pronađene ni Titove direktive i naređenja koje je uputio Štabu 8. korpusa nalažući mu da u drugoj polovini decembra prenese težište borbi u dolinu gornjeg toka Cetine i u sjevernu Dalmaciju radi prihvata prekomorskih brigada i savezničke pomoći koju prevozi Mornarica NOVJ, te da osigura kanale kojim se upućuju u južnu Italiju ranjenici na liječenje i stručno osoblje NOVJ na usavršavanje. Nedostaju i značajne Titove direktive upućene Štabu toga korpusa u toku njemačke ofanzive na sjevernu Dalmaciju, koja je trajala od 24. januara do 2. februara 1944.

Gorski kotar (sem Vrbovskog) i ostali dio Hrvatskog primorja (s ostrvima) između Crikvenice i Karlobaga bio je jedini kompaktni dio istočne obale Jadrana koji Nijemci, izvodeći oktobra i novembra 1943. svoje ofanzivne operacije, nisu uspjeli da uključe u svoju protivdesantnu odbranu istočnog Jadrana. Da bi se taj značajan prostor uspješnije branio, Tito je naredio da se, uz postojeće dvije brigade 13. primorsko-goranske NO divizije, iz Slovenije u Gorski kotar prebaci 18. slovenačka NO divizija, pri čemu se — to se vidi iz radova objavljenih u ovom tomu — ne samo angažovao za pravilnu borbenu aktivnost te divizije nego je ispoljio posebnu brigu i za njeno uredno snabdijevanje u nepovoljnim zimskim uslovima i na veoma pasivnom terenu.

U drugoj polovini januara je njemačka 2. oklopna armija nastojala da razbije jedinice Operativnog štaba za Liku, 13. primorsko-goransku NO diviziju i 18. slovenačku NO diviziju i ovlada Gorskim kotarom i Hrvatskim primorjem. Uviđajući da 4. korpus NOVJ ne uspijeva efikasno rukovoditi jedinicama koje vode borbe u Lici, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri, Tito je, u jeku tih borbi, 21. januara naredio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da od jedinica Operativnog štaba za Liku formira 35. ličku NO diviziju i da istovremeno od te divizije, 13. primorsko-goranske NO divizije i jedinica Operativnog štaba za Istru formira 11. korpus NOVJ. Slična

naređenja uputio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije za formiranje 9. korpusa i Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske za formiranje 10. zagrebačkog korpusa, određujući prethodno i divizije koje treba formirati i koje će ući u njihov sastav. Tako je Tito na prostorima na kojim su još bila u toku jaka borbena dejstva pristupio formiranju novih taktičkih i operativnih jedinica NOVJ. Svi ti Titovi radovi se donose u ovom tomu i jasno govore o tome kako je, uprkos dvomjesečnim njemačkim ofanzivnim operacijama, NOVJ izrastala pod Titovim rukovodstvom u još jaču vojnu silu, jer su tokom decembra 1943. i u januaru 1944. formirani 3 nova korpusa, 4 nove divizije i Primorska operativna grupa ranga divizije, odnosno 18 brigada i 24 partizanska odreda, pa je NOVJ poslednjeg dana januara 1944. imala preko 310 000 vojnika. Njeno narastanje, uprkos veoma oštrim borbama i osjetnim gubicima u sudarima s divizijama njemačke 2. oklopne armije i drugim njemačkim jedinicama van formacijskog sastava te armije, bilo je odraz umješnog Titovog rukovođenja i novog poleta izazvanog revolucionarnim promjenama u društvenom biću Jugoslavije, a i teheranskim savezničkim odlukama da se NOVJ materijalno pomogne, iako je ta pomoć još uvijek bila skromnog obima.

Kvalifikaciju zimskih operacija kao *šeste neprijateljske ofanzive* dao je Tito ubrzo poslije njihovog otpočinjanja, jer je u njima vidio jedinstvenu strategijsku cjelinu. Ocijenio ih je kao najveću ofanzivu do tada preduzetu protiv NOVJ, jer su predstavljale borbe krupnih razmjera kako po jačini obostrano angažovanih snaga i prostranstvu teritorije na kojoj se odvijaju, tako i po intenzitetu kojim se vode i obostranim gubicima koji su ih pratili. U tim borbama su sve jedinice NOVJ sačuvale svoju kompaktnost, čak i onda kada su u borbama pretrpjele velike gubitke (2. proleterska i 1. šumadijska NO brigada 4. decembra u Prijepolju, 13. dalmatinska i 1. prekomorska brigada 22. decembra na Korčuli). Njemačke snage su iznenadile silinom početnog udara i brzinom prodora 2, 3, 4. i 8. korpus NOVJ, ali su neutralisani njihovi početni uspjesi zahvaljujući brzoj Titovoj intervenciji u otklanjanju slabosti u rukovođenju jedinicama, njihovom sređivanju i međusobnom povezivanju.

Još dok su zimske operacije bile u toku, Tito ih je (20. januara) ocijenio kao neuspješne po Nijemce, s obzirom na jačinu angažovanih njemačkih snaga i sredstava, uloženih njihovih napora i pretrpljenih ljudskih i materijalnih gubitaka. Poslije njihovog završetka to je priznao i njemački poslanik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj Zigfrid Kaše u svom izvještaju upućenom 29. februara 1944. ministru inostranih poslova Trećeg Rajha slijedećom konstatacijom: »Snage Tita Broza nisu ozbiljno oslabljene. Iste sada pokazuju pojačanu aktivnost i šire se dalje«. Konačni bilans tih dvomjesečnih njemačkih

zimskih operacija sveo se, u stvari, na to što su njemačke snage čvršće posjele jadransku obalu i što su omele koncentraciju novih snaga NOVJ u Crnoj Gori, Sandžaku i istočnoj Bosni (gdje je namjeravao da dođe Tito sa 1. proleterskim korpusom) te su tako, za izvjesno vrijeme, odgodile prelazak jačih snaga NOVJ u Srbiju.

Titovi radovi u ovom tomu ukazuju na njegovu uvjerenost da je NOVJ po svojoj vojnoj snazi i jasnoj političkoj opredijeljenosti u stanju da djeluje kao odlučujući faktor na rješavanje daljih strategijskih ciljeva NOP-a i u istočnom dijelu Jugoslavije. On pridaje poseban značaj primorskom bojištu i blagovremeno preduzima mjere da zaštiti interese nove Jugoslavije pred opasnošću od povezivanja četničkih formacija sa snagama zapadnih saveznika ako se ove iskrcaju na jugoslovensku obalu. Stoga u nekoliko navrata naređuje Štabu 2. korpusa NOVJ da što prije formira Primorsku operativnu grupu (ranga divizije) i usmjeri je u Crnogorsko primorje da tamo po svaku cijenu potpuno razbije četnike Dragoljuba (Draže) Mihailovića. I Štabu 3. korpusa, takođe u nekoliko navrata, naređuje da obavezno razbije četnike na sektoru Kalinovika i tamo ostavi jače snage. Sve se to, prema Titovom nalogu, moralo ostvariti prije nego što nastupi proljeće. Titova intencija bila je da se s eliminisanjem četnika konačno onemoguće sve političke kombinacije vodećih ličnosti britanske vlade — Čerčila i Idna koji su ispoljavali neskrivenu težnju da narodima Jugoslavije nametnu povratak kralja Petra II na prijesto, jer su smatrali da će jedino preko njega i uz njegovu pomoć obezbijediti britanske interese u Jugoslaviji. Tito je istovremeno naložio svim štabovima NOVJ da prihvate anglo-američke oficire za vezu koje britanska vlada povlači iz četničkih štabova i naglasio im da korektno s njima postupaju.

Nekoliko Titovih tekstova u ovom tomu odražavaju njegovo nastojanje ka sve ubrzanijem pretvaranju NOVJ u savremenu armiju koja će imati jedinice svih vidova i rodova oružanih snaga: mornaričke, vazduhoplovne, tenkovske, artiljerijske, inžinjerijske itd. On dalje razvija sistem rukovođenja i komandovanja, pri čemu za pravilno rukovođenje jedinicama prilikom savlađivanja složenih situacija, kao i za postignute uspjehe u borbama, daje priznanje štabovima i ističe ih za primjer drugima. On takođe pohvaljuje one jedinice koje stalno pokazuju uspjehe u borbama, koje nanose neprijatelju gubitke. Međutim, on neće poštedjeti oštre kritike, pa će i smjenjivati pojedince, pa čak i čitave štabove (Štab 2. proleterske divizije, Štab 8. korpusa) s rukovodećih dužnosti čim ocijeni da uslijed njihove nebudnosti, nedovoljnog zalaganja ili nepravilnog rukovođenja opada borbenost jedinica koje su pod njihovom komandom ili u borbama trpe gubitke i poraze. Tito neće poštedjeti oštre kritike ni rukovodstva KP koja u svom radu ponavljaju političke greške.

U ovom tomu *Sabranih djela* sakupljena je sva do sada pronađena izvorna građa koja potiče od Tita iz perioda decembra 1943. – januara 1944. i koja se sastoji od ukupno 216 dokumenata. Međutim, oni ne predstavljaju cijelovitost Titovog djela u ovom periodu, jer nedostaju mnoga njegova naređenja koje se zna da su postojala, kao što su ona koje je poslao Glavnom štabu i Pokrajinskom komitetu KPJ Vojvodine; štabovima 5. i 8. korpusa (kojima se u to vrijeme često obraćao) i 29. hercegovačke udarne divizije, a takođe i Štabu 1. proleterskog korpusa, jer su pronađena samo dva Titova naređenja tome korpusu. Nedostaju radovi koje je neposredno dano Tanjugu da ih koristi za svoje radio-emisije, a nije pronađen ni znatan dio onoga što je uputio 5. krajiškoj udarnoj diviziji. Takođe je pronađen neznatan dio onoga što je poslao Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« (na osnovu toga je ona objavljivala ratne izvještaje Vrhovnog štaba NOV i POJ), ali se oni u ovom tomu ni ne donose jer nije adekvatno onome što je Tito slao. Vjerovatno nedostaje i izvjestan broj radiograma koje je uputio Georgi Dimitrovu u Moskvi, a možda i neki radiogrami koje je uputio Svetozaru Vukmanoviću Tempu. Osim toga, nisu tekstualno zabilježeni njegovi dogovori s članovima Politbiroa CK KPJ, ni njegovi razgovori s potčinjenim štabovima prilikom njihovog referisanja, kao ni razgovori s pojedinim delegacijama, niti, pak, usmena uputstva koja je davao delegatima Vrhovnog štaba NOV i POJ kad ih je slao u operativne štabove radi pružanja pomoći ili rješavanja određenih pitanja. Nisu, čak, tekstualno zabilježena ni njegova izlaganja na sjednicama Politbiroa i NKOJ-a. No, i pored navedenih nedostataka, Titovi radovi prikupljeni u ovom tomu ukazuju na širinu njegovog stvaralaštva, ocrtavaju smjernice njegove revolucionarne teorije i prakse u jednoj složenoj etapi specifičnog razvitka narodnooslobodilačke borbe i jugoslovenske revolucije.

Kao i u prethodnim tomovima, i u ovom tomu većina Titovih radova tiče se vojnog domena. To je i razumljivo ako se ima u vidu dvomjesečno trajanje njemačkih ofanzivnih operacija, koje su ga primoravale da sa svojim saradnicima radi na iznalaženju operativno-strategijskih rješenja i pogodnih formi ratovanja kako bi se doveo do neuspjeha čitav ciklus njemačkih zimskih operacija. Međutim, mnogi od njegovih vojnih radova imaju i svoju političku dimenziju, posebno njegova naređenja operativno-strategijskog karaktera, ali isto tako i direktive koje upućuje forumima KPJ imaju svoju vojno-političku komponentu.

Tito se s najužim rukovodstvom NOP-a, posebno s članovima Politbiroa CK KPJ koji su tokom decembra zajedno s njim boravili u Jajcu, a u januaru na padinama planine Klekovače i u Drvaru, češće

nego ikad ranije dogovarao o mnogim pitanjima vezanim za dalji razvoj NOP-a i za međunarodno priznanje nove Jugoslavije. Ti dogovori se suštinski ni po čemu nisu razlikovali od ranijih sjednica Politbiroa, ali pošto su postali česta praksa i bez unaprijed pripremljenog dnevnog reda, formalno se ne smatraju sjednicama Politbiroa. Mnoge svoje odluke Tito je donosio nakon takvih dogovora, prelamajući ih kroz spektar svojih stvaralačkih viđenja. Od svih tih sastanaka samo dva se smatraju sjednicama Politbiroa – onaj koji je održan početkom januara (najverovatnije 2. januara) u Jajcu, i onaj koji je krajem januara (29. ili 30. januara) održan u Drvaru. Ni sa jedne od tih sjednica do sada nije pronađena izvorna građa, ali se po aktivnosti njenih učesnika neposredno poslije održanih sjednica može zaključiti o čemu se raspravljalo i koje su odluke donijete. O njima se više govori u Hronologiji u ovom tomu.

Titova preokupacija vojnim problemima nije ga dezangažovala na spoljno-političkom planu. Naprotiv, on je vrlo pažljivo pratio na kakav su odraz naišle odluke Drugog zasijedanja AVNOJ-a u zvaničnim krugovima i javnosti vodećih savezničkih zemalja. On je pridavao veliku važnost pozitivnim promjenama u držanju zvaničnih britanskih i američkih krugova prema NOP-u Jugoslavije. Da bi se podržale takve tendencije i da bi im se dali novi impulsi, Tito je smatrao da dosta zavisi i od toga hoće li ili ne NOP Jugoslavije sa svoje strane stvarati pogodnu klimu za jačanje međusobnog povjerenja. U tom smislu je 30. januara napisao direktivno pismo svim rukovodstvima KPJ, u kome traži da se izmijeni do tada preovlađujući negativan politički tretman zapadnih saveznika i stavlja partijskim rukovodstvima KPJ do znanja da će pozitivne promjene u držanju prema zapadnim saveznicima ići u prilog priznanju nove Jugoslavije kao samostalne države. »Treba strogo izbjegavati sektaški odnos prema Engleskoj i Americi« i »shvatiti ozbiljno činjenicu da mi stvaramo novu državu, čijem se položaju raznim ispadima mogu nanijeti ozbiljne teškoće«, pisao je u pomenutom direktivnom pismu Tito i zahtijevao »da se svim pitanjima prilazi sa stanovišta jedne nove – samostalne državne tvorevine, koja nije ničija filijala, nego djelo borbe naših naroda«. U istom smislu Tito tih dana šalje upozorenje Operativnom štabu za odbranu otoka, kad je uočio podozrenje i odbojnost toga štaba prema britanskim oficirima i komandosima koji su po Titovom odobrenju došli na Vis da učestvuju u njegovoj odbrani. Sličan smisao ima i upozorenje koje je, takođe tih dana, uputio Centralnom komitetu KP Hrvatske. »Pisanje vaše štampe – piše Tito u tom upozorenju – stvara [nam] velike teškoće i nanosi veliku štetu našem [narodnooslobodilačkom] pokretu kod Saveznika. Ono postaje argument u rukama naših neprijatelja protiv priznanja Nac[ionalnog] kom[iteta oslobođenja Jugoslavije]«. U vezi s tim, Tito preduzima i oštrije mjere: »Smjesta obustavite izlaženje Vjesnika

zbog provokatorskog pisanja ,Vjesnika' protiv [zapadnih] saveznika, naročito u broju 2«. I svi ostali Titovi radovi objavljeni u ovom tomu iz domena spoljnopolitičkih odnosa imaju svaki pojedinačno određeni značaj, ali posebnu pažnju privlače slijedeća tri: pismo koje je 2. decembra uputio Centralnom komitetu KP Albanije, u kome ukazuje kako treba u postojećim uslovima pravilno postaviti nacionalno pitanje i međusobni odnos Kosova i Metohije, s jedne strane, i Albanije, s druge strane; poruka koju je 24. januara uputio Georgi Dimitrovu povodom deklaracije (»letka«) Otečestvenog fronta Bugarske o makedonskom nacionalnom pitanju, u kojoj Otečestveni front negira pravo makedonskom narodu na samoopredjeljenje; pismo koje je 28. januara uputio Vinstonu Čerčilu, iz kojeg se vidi da prihvata dijalog sa Čerčilom i da je za saradnju, ali samo na ravnopravnim osnovama i bez štete po interese naroda Jugoslavije. Vrijedna je pažnje i poruka koju je preko Štaba 2. korpusa NOVJ uputio delegatu Centralnog komiteta KP Albanije Vasilju Šantu, koji je po nalogu svog Centralnog komiteta bio došao da potraži savjete od Centralnog komiteta KPJ. »Albanski drugovi – pored ostalog savjetuje Tito – moraju što više ojačati svoju Komunističku partiju, jer će samo to biti garancija pravilnog razvitka događaja u Albaniji. Albanski narodnooslobodilački pokret mora u isto vrijeme čuvati svoju samostalnost i spriječiti svaki pokušaj tuđih i svojih reakcija da ga skrenu s prave linije i iskoriste za svoje ciljeve«. Tito zatim nalaže Štabu 2. korpusa da albanskim drugovima stalno proslijeđuje jedan dio pisanog i štampanog materijala koji dobija od Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, a takođe i da uspostavi vojnu saradnju sa štabovima NOV Albanije.

Prilozi koji se objavljuju u ovom tomu (ima ih 5) direktno su povezani s Titovom ličnošću. Među njima posebno se ističu dva: pozdravni telegram koji je Titu 8. decembra 1943. uputio Vladimir Nazor u ime ZAVNOH-a, povodom izbora Tita za predsjednika NKOJ-a i dodjele zvanja maršala Jugoslavije, i pismo koje je Titu 8. januara 1944. uputio predsjednik britanske vlade Vinston Čerčil. Sa Čerčilovim pismom i Titovim odgovorom započinje lična prepiska Tito – Čerčil, koja je od primarnog značaja, jer će se kroz nju tokom rata prelamati suština jugoslovensko-britanskih političkih odnosa.

IV

Najveći broj dokumenata ovoga toma jesu originali primljenih radiograma (skoro 80%), dok su ostalo poslati originali, ili se mogu smatrati takvim (kao npr. pohvale i saopštenja koji su objavljeni preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«).

Primljeni radiogrami (ima ih 172) jesu autentični izvori prvog reda, ali se oni bitno razlikuju od poslatih radiograma. Naime, poslati

radiogrami su mahom pisani na pisaćoj mašini, sem radiograma koje je Tito autografski (vlastitom rukom) pisao (takvih u ovom tomu ima 4, na ruskom su jeziku, ovde, naravno, daje u prevodu, i upućeni su Georgi Dimitrovu), dok su primljeni radiogrami, bez izuzetka, pisani mastilom, imaju mnogo skraćenih riječi, na mnogim mjestima su dijelovi teksta teško čitljivi uslijed razlivenog mastila (od vlage) ili nedostaju pojedini dijelovi riječi zbog oštećenja dokumenta. Osim toga, u primljenim radiogramima se suočavamo s raznim pogreškama (slovnim i pojmovnim), a ne rijetko i s nejasnoćama. Njihov tekst je ponekad priman u nastavcima, ali najčešće bez oznake za to, pri čemu su pojedini dijelovi teksta međusobno razdvojeni tekstovima koji ne potiču od Tita, pa nije jednostavno ustanoviti tačnu cjelinu koju je imao poslati (nepronađeni) Titov radiogram. Ima slučajeva da je poremećen hronološki red pojedinih pasusa, pa ni tada nije jednostavno ustanoviti kakav je bio redoslijed nepronađenog poslatog radiograma. Posebnu teškoću pričinjava ustanovljavanje logične cjeline primljenog radiograma, naročito ako je s dužim tekstom i uz to primljen u nastavcima različitih datuma, jer se prethodno mora tačno, datumski, ustanoviti koji su sve izvještaji mogli prispjeti u Vrhovni štab do momenta kada je Tito počeo da piše svoj dotični rad, jer su Titovi radovi u ogromnoj većini sadržinski povezani s primljenim radiogramima. Teškoće se javljaju i prilikom utvrđivanja datuma kod radiograma na kojima datumi nedostaju. Skoro na svim primljenim radiogramima nedostaje Titov potpis (potpis je izostavljen prilikom šifrovanja radiograma), pa nimalo nije bilo jednostavno ustanoviti šta potiče od Tita. Navedene praznine će se manje-više ponoviti i u naredna četiri toma, a navedene teškoće u cjelosti se (ponekad i još drastičnije) odnose i na sva četiri naredna toma, jer su tek od početka treće dekade avgusta 1944. pa dalje sačuvani i po grupama sređeni kako originali radiograma koji su poslati iz Vrhovnog štaba NOV i POJ (kasnije Generalštaba JA), odnosno Centralnog komiteta KPJ, tako i originali radiograma koje su oni primili.

Sadržina Titovih radiograma je veoma koncizna, čak i onda kada se dotiče niza značajnih pitanja. Ali dok je onaj kome se Tito obraća bio detaljno upućen u zbivanja kojima Tito piše, to svakako nije slučaj i s onima koji nisu upućeni u to. Stoga je priređivač nastojao da svojim napomenama pruži najneophodnije informacije kako bi se što potpunije shvatile okolnosti u kojima je Tito radio.

Kompletiranje Titovih tekstova olakšao je svojim radom istoričar dr Dušan Biber, koji je istražio niz fondova Državnog arhiva Velike Britanije (Public Record Office) i iz njih objavio zbirku dokumenata pod naslovom *Tito – Churchill, strogo tajno.* Iz te zbirke će se u tomove *Sabranih djela* ratnog perioda, počev s ovim, uključiti niz dokumenata kojih nema u jugoslovenskim arhivskim fondovima.

Priređivač je, uz pomoć prevodioca Vojnoistorijskog instituta Vere Ristić, uporedio inače dobar prevod iz Biberove zbirke s kserografisanim britanskim izvornim dokumentima (koji se nalaze u Arhivu VII) i nastojao da se prevod što više približi stilu Titovog pisanja.

* * *

U toku pripremanja ovoga toma za štampu sve svoje napomene crpao sam isključivo iz izvorne građe, dok je za Hronologiju korišćena i literatura i, u najmanjoj mjeri, kazivanje učesnika. Da njihov konačni tekst bude što funkcionalnije prilagođen sadržini Titovog djela, veliku pomoć mi je pružio vojni istoričar magistar Vojin B. Popović, pukovnik u penziji, koji je bio recenzent ovoga toma, pri čemu je njegova recenzija suštinski bila redakcijskog karaktera. Takođe mi je u toku rada i nakon pregleda rukopisa puno umjesnih primjedaba i savjeta dao glavni i odgovorni urednik *Sabranih djela* dr Pero Damjanović, što je doprinijelo preciznijim formulacijama mnogih napomena.

Dimitrije Brajušković

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA
1. decembar 1943. – 31. januar 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Sa jednom divizijom napadnite i izbacite iz saobraćaja komunikaciju Bihać – Lapac – Srb – Knin.[1] Ta div[izija] mora ostati na toj komunikaciji. Ovo je hitno.[2] Podaci govore da se na nas spr[ema ofanziva].[3]

1. decembar 1943. V[rhovni] š[tab NOV i POJ]
[Jajce]

A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Jedanaesta div[izija ostaje] privremeno pod [komandom] V korpusa[4] radi sređivanja stanja u div[iziji].[5]

1. decembar 1943. V[rhovni] š[tab NOV i POJ]
[Jajce]

A-VII, k. 408-A.
reg. br. 2/8-1.

CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE ALBANIJE

Dragi drugovi,

U vezi sa pismom druga Mila (Miladina) [Popovića] od 29. VII 1943. godine[6] kao i s razgovorima vaših delegata sa drugom Milutinom [Ivanom Milutinovićem][7] smatram za nužno da vam odgovorim na vaša postavljena pitanja o položaju Kosova i Metohije i ukažem, u vezi s tim, na izvjesne činjenice, koje imaju krupan značaj za razvijanje narodnooslobodilačke borbe kako na Kosovu i u Metohiji tako i kod vas.

Kada se radi o nacionalnom pitanju, treba imati u vidu dvije činjenice:

Prvo, svaka nacija ima pravo na samoopredjeljenje, uključivši i otcjepljenje.

Drugo, mi ne podupiremo sve nacionalne pokrete, nego samo one koji su zaista na djelu protiv imperijalizma uopšte, tj. koji su za stvarno demokratski nacionalni razvitak.

To znači da Albanci na Kosovu i u Metohiji imaju pravo da se opredijele kuda hoće i kako žele. Ali mi na to danas, sasvim u skladu sa našim teoretskim stavom, gledamo ovako: Albanci na Kosovu i u Metohiji su sastavljeni od raznih slojeva, koji nemaju iste težnje i interese pa, prema tome, ne mogu ni ići istim putem. Razni petokolonaši još iz bivše Jugoslavije i [pristalice] kvislinške vlade u Tirani i razni reakcioneri koji očekuju pomoć izvana, a na djelu sarađuju sa okupatorom, postavljaju pitanje Velike Albanije, pitanje prisajedinjenja Kosova i Metohije ovoj i ovakvoj Albaniji ili Albaniji koja — kako oni hoće — ne bi bila jedna istinska demokratska tvorevina — nego igračka u rukama imperijalista.[8] Ovi elementi na sve moguće načine onemogućavaju oružanu narodnu borbu protiv okupatora, stvaranje narodnooslobodilačkog pokreta među Albancima na Kosovu i u Metohiji u bratstvu sa življem drugih nacionalnosti u tom kraju. Sasvim je drugi slučaj sa albanskim narodom, s narodnim masama na Kosovu i u Metohiji. Njihovim interesima, njihovoj budućnosti na Kosovu i u Metohiji i budućnosti same Albanije odgovara stvaranje snažnog oružanog narodnooslobodilačkog pokreta protiv njemačkih zavojevača, koji je jedina garancija i za srećnu budućnost albanskog naroda.

Postavljati danas pitanje prisajedinjenja, to stvarno znači liti vodu na mlin raznih reakcionara, pa i samog okupatora, koji hoće da ometu oružanu borbu naroda raspirivanjem za njih bezopasnog i neaktuelnog pitanja. Jer, kako se može stvoriti zaista demokratski narodnooslobodilački pokret Albanaca na Kosovu i u Metohiji, pa i u Albaniji, ako ne u oružanoj borbi protiv njemačkih zavojevača i njihovih slugu?

Drug Milo nema pravo kada tvrdi da bi naša (i albanska) Partija trebalo da izmijeni svoj stav po pitanju Kosova i Metohije i kada Kosovo i Metohiju upoređuje s Istrom i sl.[9] Naša Partija je imala i ima pravilan stav i podupire i podupiraće svaki stvarno demokratski nacionalni pokret koji vodi slabljenju imperijalizma, u ovom slučaju njemačkog fašizma i svih njegovih pomagača, koji se javljaju u raznim oblicima u zemlji i u inostranstvu. Demokratski pokret treba gledati u njegovom razvitku, a sve činjenice govore da je on ne samo danas najsnažniji u Jugoslaviji nego da će u njoj dati i najbolje rezultate za budućnost. On je već sada glavna snaga na Balkanu. I protiv njega aktivno rade sve međunarodne reakcionarne klike. Zato je i razumljivo da su u pitanju Istre i drugih krajeva zainteresovane sve reakcionarne klike i da mi to pitanje nismo smjeli ostaviti po strani poslije sloma Italije, kada Badoljova vlada pokušava da očuva sve ono staro.[10] Sasvim je drugi slučaj sa Kosovom i Metohijom, u vezi s čime razne reakcionarne klike pokušavaju da ometu tamo oružani ustanak protiv okupatora i prikažu naš pokret kao velikosrpski.[11] Samo oružana borba protiv okupatora može jasno pokazati šta ko hoće i iskovati stvarnu demokratiju i bratstvo naroda, a nije ni potrebno naglašavati da između nas i demokratske antiimperijalističke Albanije to pitanje ne može biti problem.

Danas kod albanskog naroda na Kosovu i u Metohiji treba razvijati bratsku ljubav prema herojskim narodima Jugoslavije i zajedničku borbu protiv njemačkih zavojevača. Samo u takvoj borbi može albanski narod upoznati da narodnooslobodilački pokret u Jugoslaviji nije i ne može biti njegov neprijatelj, nego prijatelj i saborac u borbi za ljepšu budućnost jednih i drugih. Nova Jugoslavija koja nastaje biće zemlja slobodnih naroda, pa prema tome, u njoj neće biti mjesta nacionalnom ugnjetavanju ni albanske manjine. Ali, da bi se to uvidjelo i izvojevalo, da bi se izvojevala i sama slobodna Albanija, treba se, ponavljam, prije svega boriti protiv njemačkih zavojevača i njihovih slugu. To je prvi i najvažniji zadatak za vas i za nas.

2. decembar 1944. S drugarskim pozdravom
[Jajce]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 1943/378.

DRUGOM KORPUSU

Talijanima morate davati hranu kao i vašim vojnicima. Ne igrajte se sa sudbinom naše borbe. Šta bi značilo [K] od Saveznika da tal[ijanska partizanska] vojska umire od gladi?[12] Za sada Kosti [Nađu] ništa vi ne možete slati. Pazite šta radite. Ova stvar je ozbiljna i mene čudi da ste ovo pitanje ovako mogli postaviti.[13]

2. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

DRUGOM KORPUSU

Do vas će doći engl[eska Vojna] misija od šest lica.[14] Možda[će prispjeti] po danu u Pljevlja.[15] U noći je signal [za legitimisanje na zemlji] devet vatri u kvadrat.*

2. decembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

* Osam vatri nalazi se obodom kvadrata, a deveta je u njegovom središtu.

ZA TEMPA [SVETOZARU VUKMANOVIĆU, DELEGATU CK KPJ ZA MAKEDONIJU]

Balkanski štab je sada apsolutno pogrešna stvar u svakom pogledu.[16] Ti si pogrešno postupio što si dao takvu inicijativu, na što nisi imao pravo bez našeg odobrenja.

Gledaj da to likvidiraš, a samo treba držati kontakt za koordinaciju akcija.*

3. decembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

* Svetozar Vukmanović je odmah prekinuo svaki dalji rad u vezi s formiranjem Balkanskog štaba i u cjelosti sproveo u djelo ovaj Titov nalog.

DRUGOM KORPUSU

Drugu dalm[atinsku NOU] brig[adu], popunjenu sa nešto Crnogoraca, uputite na sektor Boka [kotorska] – Trebinje – Metković.[17] U nju da uđu dalm[atinski] bataljoni koji se sada nalaze u Hercegovini.[18] Brigada će biti privremeno pod komandom Herc[egovaca].[19] Savo Burić ostaje kod vas. Dajte joj novog komandanta.[20]

3. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Slavonsku diviziju nemojte prebacivati sa sektora Petrinja – Sisak na sektor Lapca.[21] Ta jedinica nije vična tako teškom terenu, već bi trebalo da prebacite kordunašku ili koju drugu jedinicu. Osim toga, tamo kod Petrinje i dalje prema Bos[anskom] Novom treba da stalno dejstvuje jedna jača jedinica.*

4. decembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 7/A,
reg. br. 53/1.

* U Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske tekst ovog Titovog naređenja se unekoliko razlikuje od ovdje objavljenog a u posljednoj, pak, rečenici je izmijenjen smisao, jer je na završetku primljenog radiograma napisano »jedna naša jedinica«, umjesto da piše kao u originalu poslatog radiograma: jedna jača jedinica.

DRUGOM KORPUSU

Peta div[izija] ostaje na dosadašnjem pravcu i ne uzimati joj ljudstvo.[22]

U sastav Druge prolet[erske] div[izije] ulazi IV crnogorska[23] i Šumadijska [brigada].[24] Div[izija] da produži dejstva ka Ivanjici, Guči i Čačku, dovlačeći [za svoju popunu] novo ljudstvo iz Srbije.[25]

[4. decembar 1943,
Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ*

Cijelu XIX diviziju prikupite kod Bosanskog Grahova radi uspješnijeg dejstva, učvršćenja divizije i oblačenja.[26]

4. decembar 1943.
Jajce

Vrhovni štab NOV i POJ
komandant
maršal Jugoslavije Tito]

Tekst je sastavljen na bazi radiograma br. 1766, od 4. XII 1943. u 10 h iz A–VII, k. 119/2, reg. br. 4/10.

* Nedostaje izvorna građa iz koje bi se prenio autentičan tekst ovoga Titovog naređenja. Stoga se pribjeglo tome da se na osnovi teksta radiograma primljenog u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske od štaba 8. korpusa NOV, s puno vjerovatnoće, sastavi prvobitni tekst Titovog naređenja. Moguća skraćenja u naslovu, potpisu ili kod pojedinih riječi u tekstu ovom prilikom nisu uzimana u obzir, jer je čitav tekst dat u četvrtastoj zagradi. Inače, odgovarajući tekst radiograma primljenog u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske glasi:

»V. Š. naredio da se cela XIX div. prikupi kod Grahova radi dejstva, učvršćenja divizije i oblačenja.« (A–VII, k. 119/2, reg. br. 4/4).

DRUGOVIMA PEKU [DAPČEVIĆU] I MITRU [BAKIĆU]

U prilogu vam šaljem dva pisma dr Ribara*, koji vas moli da učinite sve i da se pobrinete o tome da se tijelo njegovog Jurice tako pohrani da bi se poslije rata moglo prenijeti tamo gdje će to njegovi roditelji zaželjeti.[27] Ja vas isto tako molim, sa svoje strane, da to učinite, jer je nesretni Ribar izgubio i svog drugog sina Lolu, koji je poginuo prije par dana na aerodromu u Glamoču od njemačkih bombi, kada se penjao u naš bombarder da otputuje u Kairo na čelu naše delegacije.[28] To je težak udarac za našu Partiju i za nas sve, a pogotovu za Lolinog i Juričinog oca, koji se ipak nevjerovatno hrabro drži, iako je [za] gubitak obadva sina saznao u isto vrijeme. Dajte izraditi jedan jaki drveni les okovan limom i stavite Juričino tijelo unutra kako smo mi ovdje postupili sa Lolinim tijelom. Silna zaposlenost u posljednje vrijeme, naročito oko AVNOJ-a i sada u Nacionalnom komitetu onemogućava mi da vam se opširno javim.

Ja sam sa vašim radom i uspjesima zadovoljan i nadam se da ćete ubuduće još više uložiti na to da učvrstite vojni položaj na tom važnom sektoru gdje se nalazite.[29]

Prema posljednjim vijestima koje stižu sa sviju strana, Nijemci prilično temeljito pripremaju neku novu ofanzivu i to za sada izgleda uglavnom na istočnu i zapadnu Bosnu i na Dalmaciju, a vjerovatno i vama u Sandžaku neće dati mira.[30] U tu svrhu su Nijemci dovukli nekoliko novih divizija iz Grčke i Austrije.[31] U vezi sa time bilo bi potrebno da održavate najtješnju vezu sa Kostom [Nađom] da biste se u slučaju potrebe mogli međusobno potpomognuti.

Na ostrvima Visu, Korčuli i u našoj bazi u Bariju imamo veoma velike količine ratnog materijala i namirnica koje su nam Saveznici brodovima dovezli. Ispitajte mogućnost otpremanja toga materijala na crnogorsku obalu i dalje do vas. U tu svrhu će svakako biti potrebno očistiti jedan dio obale i komunikaciju kroz Crnu Goru i

* Priređivač nije uspio pronaći ta dva pisma.

Hercegovinu.* Javite nam da bismo mogli na vrijeme pripremiti materijal za vas.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

5. decembar 1943.
[Jajce]

*A–VII, k. 10/A,
reg. br. 19/1.*

* To je ostvareno tek u jesen 1944. na sektoru Dubrovnika.

DRUGOM KORPUSU

Morača traži da vi popravite cestu Pljevlja–Sastavci, a on će Rudo–Sastavci.[32]

Slažemo se sa predloženim štabom 4. sandžačke brigade.[33]

Italijanima* možete davati podatke o neprijatelju.

Misija se spušta noću 15 [decembra].[34] Znak [legitimisanja na zemlji]: trougao od tri vatre, dužina strane [trougla] 50 m. Trougao [treba da je] postavljen na suprotnoj strani aerodroma od pravca duvanja vjetra. Avion daje [signalom] slovo M, a vi [slovo] K. Javite da li ste razumjeli.[35]

Vi ste, izgleda, prepustili odbranu Prijepolja samo [II proleterskoj**] div[iziji], koja i bez toga drži veliki prostor do Užica***

[5]**** decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 394, f. 2,
reg. br. 4/2.

---

* Odnosi se na Štab italijanske partizanske divizije »Garibaldi« i na štabove njenih brigada.

** Umjesto teksta u ovoj četvrtastoj zagradi, u primljenom radiogramu napisano je: »I«. To je očigledna omaška, jer se 1. proleterska divizija u to vrijeme nalazila u srednjoj Bosni, i to na prostoru Bugojno – Donji Vakuf – Turbe.

*** Vjerovatno je u Titovom rukopisu (koji nije pronađen) umjesto »Užica« bilo napisano: Čajniča. Takva pretpostavka zasniva se na tome što je 2. proleterska divizija početkom decembra 1943. bila razvučena na širokom frontu od Brodareva (gdje se nalazila njena 3. sandžačka proleterska brigada), preko Prijepolja (tu se nalazila 2. proleterska brigada), do Pljevalja i Čajniča (u oba mjesta nalazila su se po dva bataljona 2. dalmatinske NOU brigade).

**** Poslati radiogram nije pronađen, ali se iz sadržine teksta vidi da ga je Tito napisao 5. decembra, no uslijed naglog odlaska Štaba 2. korpusa iz Pljevalja (u grad su 5. decembra u 13,30 časova prodrli tenkovi i motorizovani dijelovi njemačke 1. brdske divizije) nisu primani radiogrami Vrhovnog štaba sve do 10. decembra, pa je tek toga dana, u četiri dijela, primljen tekst ove Titove poruke. Stoga je priređivač datum stavio u četvrtastu zagradu.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Ostavljamo vam odriješene ruke [u pogledu inicijative] na vašem sektoru.* Rukovodite samostalno.[36] Stvarajte [NOP] odrede za kontrolisanje terena i učvrstite [narodnu] vlast u pozadini. Stvarajte uporišta [i tamo] gdje ih nismo [do sada] imali.

Travnik nismo mogli zauzeti.[37]

Nijemci su ušli u Prijepolje.**

Šta kanite od snaga na kalinovičkom sektoru?[38] Držite li Vareš?[39]

5. decembar 1943. V[rhovni] š[tab NOV i POJ]
[Jajce]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8–I.

---

* *Sektor* (operativni prostor) 3. korpusa NOVJ obuhvatao je teritoriju istočne Bosne.

** Prijepolje su 4. decembra zauzeli dijelovi njemačke 1. brdske divizije.

GLAVNOM ŠTABU NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA MAKEDONIJE
Za druga Tempa [Svetozara Vukmanovića]

Dragi druže Tempo,[40]

Ovih dana je na zasijedanje AVNOJ-a doputovao drug Milutin, pa nam je donio i materijale koje si za nas poslao.[41] Nismo stigli da te materijale detaljno proučimo, pa ti ne možemo poslati po svim problemima iscrpniji odgovor. Ali, pošto kuriri moraju putovati večeras, to ćemo ti ukazati na izvjesne najvažnije momente.

Prije svega želimo podvući da je tvoj rad imao ogromne koristi – kako se iz materijala vidi – za razvoj narodnooslobodilačke borbe u tim krajevima. Ali o tome ćemo razgovarati opširnije. Mislimo da je mnogo važnije da ukažemo na izvjesne greške – i to samo političke prirode – koje mogu imati veoma krupnih posljedica ne samo za razvoj pokreta tamo i za budućnost pokreta naroda Jugoslavije nego i za pokret na čitavom Balkanu.

Prvo. Formiranje ma kakvog balkanskog štaba iz osnova je pogrešno.* Nema nikakvog razloga koji bi u današnjoj situaciji – međunarodnoj – a takođe i ovdje na Balkanu, govorio za to. Baš svi razlozi govore protiv toga. U Jugoslaviji se – od svih zemalja – razvija najsnažniji narodnooslobodilački pokret, i sve reakcionarne klike, kako u zemlji tako i izbjeglice u inostranstvu, kako njemački fašisti tako i reakcioneri u Engleskoj i Americi, rade na tome da naš pokret izoluju ili podrede. Balkanski štab, koji je, kako se vidi, besmislica – jer takav ne postoji niti može postojati (sa 4 komandanta i 4 komesara), — u stvari bi trebalo da potisne našu narodnooslobodilačku borbu, Vrhovni štab i AVNOJ sa nekakvim opštebalkanskim pokretom, koji se još ni približno nije iskristalisao u procesu borbe. S druge strane, mi moramo strogo voditi računa – s obzirom na međunarodni položaj – o Jugoslaviji kao cjelini, kao državi koja je postojala i još je priznata u inostranstvu kao takva, čuvajući se da, formalno, legalno ne prekoračimo te okvire u našim parolama i da raznim frazama u stvari koristimo reakcionarnim klikama koje pokrete balkanskih naroda – u balkanskim državama – hoće da prikažu kao neki balkanski boljševizam, boljševizaciju Balkana i tome slično. Nije ni

* U vezi s radom Svetozara Vukmanovića na formiranju balkanskog štaba vid. 17. tom i napomenu 16. u ovom tomu.

potrebno isticati kakve bi sve teškoće – a bez ikakvih rezultata – izazvalo i za nas i za bratske partije ako bismo pošli tim putem. Mjesto toga pravilno je razvijati snage narodnooslobodilačkih pokreta u svim zemljama Balkana, politički sarađivati i mijenjati iskustva sa bratskim partijama, pomažući ih da i one u svom radu, na osnovu kod nas već postignutih uspjeha, iskoriste sva neiscrpna bogatstva naše borbe kako političke [prirode] tako i vojničke.

Drugo. Što se tiče Makedonije, iz postojećih materijala vidimo da ni ti ni drugovi tamo (Grci i Bugari) niste pravilno prišli ovom pitanju. Makedonski narod ima pravo da se opredijeli, pa i da se otcijepi. Ovo pravo demokratskim putem on treba da prisvoji, kao svaki suvereni narod. Ako makedonski narod, odnosno drugi narodi Jugoslavije, preko naše Partije ne istaknu i ne prisvoje ovo pravo, teško je i govoriti o tome da će makedonski narod s povjerenjem gledati u novu Jugoslaviju. Bilo bi vrlo dobro da na nekoj skupštini Zemaljskog antifašističkog vijeća Makedonije ta skupština u principu prisvoji to pravo u ime makedonskog naroda.[42] Ali bi to pravo bilo pogrešno tretirati kao prinudu. I ne samo kao prinudu, nego u sadašnjoj situaciji opštenarodne borbe protiv fašizma bilo bi štetno suviše naglašavati to pravo, jer se ono stiče u aktivnoj oružanoj borbi s ostalim narodima Jugoslavije. Makedonski narod, suveren u svojim pravima, ima pravo da se prisajedini federativnoj zajednici drugih naroda; to on danas i treba da čini i da se pridruži zajedničkoj borbi ostalih naroda Jugoslavije protiv njemačkih zavojevača i bugarskih okupatora – jer je to jedina garancija da se u Makedoniji razvije istinski demokratski nacionalni pokret, garancija bolje budućnosti makedonskog naroda. Mislimo da će vam u tom pogledu posljednje odluke AVNOJ-a umnogome olakšati posao.* Na sličan način treba postaviti pitanje i Kosova i Metohije. Parola o prisajedinjenju Kosova i Metohije Albaniji danas, koju predlaže Miladin [Popović], kao i stav o komandi albanskog Glavnog štaba nad Metohijom, u stvari bi išla naruku svim neprijateljima narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji i svim reakcionarnim i fašističkim klikama, koje idu za tim da od demokratskog pokreta naroda Jugoslavije otržu parče po parče i ističu u prvi plan ne pitanja borbe protiv okupatora, nego raspirivanja nacionalnih suprotnosti itd. U tom smislu smo pisali i drugu Miladinu i CK-u Albanije.**

Treće. Ukazujemo ti kao na vrlo važnu činjenicu na saradnju sa drugovima iz grčke i bugarske partije. U tom pogledu treba da si taktičan i da vodiš računa o tome da su to samostalne partije. Ali time ne mislimo reći da u političkim pitanjima treba biti popustljiv. Ti se nalaziš sada na mjestu koje je od prvenstvene važnosti i tvoj rad ima

---

* Riječ je o odlukama donijetim 30. novembra 1943. na Drugom zasijedanju AVNOJ-a.

** Odnosi se na Titovo pismo od 2. decembra 1943 (vid. str. 5-6)

ogromnu važnost za razvitak narodnooslobodilačkog pokreta na Balkanu i za onemogućavanje izolacije oslobodilačke borbe naših naroda.

Četvrto. U svijetlu svega ovoga treba da ti je jasno da naša aktuelna parola ne može biti ni balkanska federacija, a ni ujedinjenje s Bugarima, iako mi, opštepropagandno, postavljamo i ističemo želju naroda Jugoslavije da Bugari stupe s njima u jednu jedinstvenu buduću federativnu zajednicu, a govorimo opštepropagandno i o bratstvu i jedinstvu naroda Balkana. Ti vidiš iz radio-vijesti da se sada u Engleskoj i Americi prave kombinacije sa najraznovrsnijim federacijama srednjoevropskim, balkanskim itd. Svi ti planovi imaju za cilj iskorišćavanje neravnomjernosti razvitka oslobodilačkih pokreta u pojedinim zemljama, gušenje tih pokreta reakcijom onih zemalja u kojima se pokreti još nisu razvili, izolaciju Sovjetskog Saveza itd. Treba budno da pratiš razvoj međunarodnih prilika i da se strogo pridržavaš naših parola i stavova, a ne upuštaš u krupne i apstraktne kombinacije.

Situacija je kod nas dobra i dobro se razvija. To možeš vidjeti po »Slobodnoj Jugoslaviji«.*

Ovih dana naš CK je zadesio težak gubitak – od bombardovanja je poginuo drug Lola Ribar.

Gledaćemo da ti se javimo što prije opširnije.

S drugarskim pozdravom

6. decembar 1943.
[Jajce]

* Riječ je o izvještajima koje je emitovala Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«, koja se nalazila u Moskvi, i kojoj je Tito slao obavještenja o zbivanjima u Jugoslaviji da ih u svojim emisijama objavljuje.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Za vaše jedinice možete primiti veće količine odjeće na Visu.[43] Javite šta najprije trebate.

Možete li osigurati transport do vas sa otoka? Da li ste šta dovezli brodovima sa Visa?[44]

Nastojte hitno saznati namjere Nijemaca u Karlovcu, Bihaću, Srbu itd.[45]

6. decembar 1943.
[Jajce]

V[rhovni] š[tab NOV i POJ]

A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1,

ŠTABU II KORPUSA

Dajemo vam nekoliko podataka da biste potpuno shvatili situaciju u svim krajevima naše zemlje:

1. Slomom Italije naša vojska u Sloveniji prerasla je u pravu armiju. Danas oni imaju 5 divizija, 2 do 3 samostalne brigade i nekoliko partizanskih odreda.[46] Ukupan broj partizana premašuje cifru od 30 000 boraca. Bela garda i ranije je bila politički potpuno raskrinkana, a sada je vojnički potpuno uništena, vođe i organizatori većinom su strijeljani. Njeni bijedni ostaci, pod komandom generala Rupnika [Leva], prišli su Nijemcima.[47]

Slovenci oskudijevaju u vojničkom starješinskom kadru, pa smo im poslali preko 30 oficira. Oni od nas traže oficire za više jedinice, pa ćemo im morati i u ovom pogledu izaći u susret.

Politička situacija u Sloveniji je vrlo dobra. Slovenačka vojska biće u stanju ne samo da lako riješi sva pitanja u Sloveniji, nego i da potpomogne riješiti situaciju i na drugim sektorima.

Pošto postoji bojazan od velikog nagomilavanja slovenačke vojske na uskom prostoru, već sada smo naredili prodiranje pojedinih operativnih grupa ka Gorskom kotaru, ka Zagorju, ka Slovenskim Goricama, ka Trstu.

II. U Hrvatskoj su se prilike izmijenile kako u političkom tako i u vojničkom pogledu. Hrvatski narod je u ogromnoj većini uz narodnooslobodilačku borbu. Domobranska vojska u jačem stepenu prelazi na našu stranu. Nekoliko kompletnih garnizona do sada su prišli nama.[48] Uskoro će procenat Hrvata u našim jedinicama u Hrvatskoj nadmašiti Srbe. Hrvatski Glavni štab danas ima 2 korpusa, nekoliko brigada i odreda van sastava ovih korpusa.[49] Hrvatske jedinice potpuno pokrivaju cijelu hrvatsku teritoriju. Zbog naglog povećanja njihovih jedinica, mi smo uzeli jednu diviziju i jednu brigadu za sastav našeg I korpusa.[50]

Nakon sloma Italije, u Dalmaciji su formirane 4 brojne divizije i nekoliko partizanskih odreda.[51]

Svi pokušaji Hrvatske seljačke stranke da formira neke svoje odrede ostali su bez uspjeha. Viđenije vođe HSS-a prišli su našem pokretu, dok izdajnik Maček sa nekoliko njegovih agenata povezao se sa ustašama i okupatorom.[52] Njegov uticaj na hrvatske mase je sve manji i manji. Od hrvatskih seljaka i oficira mi smo formirali brigadu

»Braća Radić«, koja se hrabro bori sa našim ostalim jedinicama. U hrvatske jedinice je veliki priliv radnika i omladine iz svih hrvatskih gradova.

Čvrsto vođena, ova vojska je u stanju da riješi sva pitanja u Hrvatskoj. Napominjemo vam da se je hrvatska vojska* slomom Italije prilično naoružala, mada nije onako kako je to trebalo da bude. Naprotiv, Slovenci su mnogo više iskoristili italijansko razoružanje. Na ovom mjestu vam napominjemo da su slovenačke jedinice čvrsto vođene i postižu izvanredne rezultate. Kod hrvatskih jedinica oskudijeva brzina pokreta i manevra, više se ustaljuju na položajima, ali će se i ovo stanje u komandnom pogledu popraviti. Slavonski korpus pokàzao se je pokretan i sposoban za brze manevre i udare. Dalmatinske jedinice vrlo su borbene, ali više komandovanje nije uspjelo da te veće mase brzo upotrijebi i iskoristi. Tu se mora učiniti korak naprijed.

III. Vojvođanski Glavni štab do sada ima jednu diviziju, 2 brigade i nekoliko odreda.[53] Njihova divizija nalazi se u sjevernom dijelu istočne Bosne. Ova pokrajina je potpuno uz narodnooslobodilačku borbu. Pokušaj prodiranja četnika u nju je potpuno propao. Prebačene četničke bande iz Srbije bile su potpuno od naroda uništene.[54] U Banatu imamo malih partizanskih grupa, koje se povezuju sa rumunskim partizanima.[55] Mobilisana omladina prebacuje se iz Banata u Srem. Četnici pokušavaju da iz Srbije prodru preko Kovina u Banat, ali zbog kompaktnosti srpskih masa uz naš pokret u tome ne uspijevaju. Otpočinjanjem naših borbi u Banatu i Bačkoj srpska reakcionarna klika, na čelu sa Dunđerskim, Dakom Popovićem i drugim, izdala je proglas protiv nas i tako otvoreno stala na stranu okupatora. Naravno, ovo je političko ubistvo za te reakcionarne klike.

Dakle, Vojvodina je dobra baza i rezervoar ljudstva za naše jedinice. Ove jedinice, obuhvatno postavljene prema Srbiji, odigraće važnu ulogu. One već sada stvaraju vezu sa Srbijom. Iz Mačve su mobilisali izvjestan broj ljudstva u samostalan odred koji se nalazi na sektoru Semberije.[56] Trebaće poraditi na neposrednoj vezi partizana požarevačkog kraja sa onima u Banatu.

IV. Kao što vam je poznato, Bosna je skoro sva oslobođena, sem nekoliko gradova. Mi tu raspolažemo sa dva korpusa i više partizanskih odreda van njihovog sastava.[57] Ovdje je važno istaći da su hrvatske mase, naročito istočne Bosne, aktivno stupile uz našu borbu. Isto tako i Muslimani se pokreću, mada sporije. Radi radoznalosti napominjemo vam da broj partizana u jedinicama Bosne premašuje 35 000 boraca. Ove jedinice, pošto riješe situaciju na svom sektoru, upotrijebiće se kao strategijska rezerva najvjerovatnije prema Istoku.

---

* Misli se na jedinice NOV i POJ koje su djejstvovale na teritoriji Hrvatske.

Na ovom sektoru nalazi se i naš I korpus, koji u svome sastavu ima I, V i VI diviziju. Peta divizija već se nalazi na užičkom sektoru. U punom sastavu, brojno stanje ovog korpusa dostići će do 20 000 boraca.

V. Sektor Sandžaka, Hercegovine, Crne Gore i Boke vama je skoro bolje poznat. Zbog izmijenjene političko-vojne situacije, ovaj sektor treba i mora da postane naša solidna baza. Svi ostali sektori su posednuti od strane okupatora mnogo jače, što znači da su uslovi rada na njima mnogo teži. Vaš sektor može postati dobrim rezervoarom za priliv novog ljudstva. Prema tome, treba uraditi slijedeće:

– Prodrijeti na one sektore gdje sada nema naših jedinica i gdje je do sada naš uticaj bio slabiji.

– Otpočeti sa organizacijom čvrste pozadinske vojne vlasti. Bez te organizacije neće se moći suzbiti štetan rad četničkih odbjeglih bandi.

– Pribjeći intenzivnom političkom radu, šireći našu literaturu, organizujući zborove i razne manifestacije.

– Na važnim sektorima organizovati partizanske odrede, koji će živjeti vojničkim životom i izvoditi partizanske akcije. Odredi treba da posluže kao mobilizaciona škola za ljudstvo, koje iz tih odreda treba postepeno prebacivati u brigade. Znači, odredi ne smiju biti veliki. Njihov broj treba da se kreće između 100 – 200 boraca.

– Na vašem sektoru morate organizovati vojničke kurseve, vojne škole, političke kurseve i političke škole. Kroz ove kurseve i škole treba da prođe što više boraca i starješina, čak i mjesno stanovništvo, kako bi se otrglo od četničke propagande i uticaja. Trebate imati u vidu da nam je baš na tom sektoru cijelo vrijeme naše borbe nedostajao masovni politički rad i uticaj u masama, prvenstveno našom greškom. Međutim, naš politički uticaj na te mase je veliki i to treba produbiti.

Izgleda nam da još niste potpuno aktivirali sektore oko Cetinja, oko Grahova, južne Hercegovine i Boke.

VI. Stanje u Srbiji, Metohiji i Albaniji poznato vam je, jer su svi izvještaji išli preko vas. Mi ćemo vam skrenuti pažnju na izvjesne činjenice:

1. Pošto je situacija zapadno od rijeke Drine povoljna za nas, mi ćemo postepeno prenositi težište ka istoku u Srbiju. To je važan čvor u odnosu na Jugoslaviju, a u odnosu balkanskih događaja od prvenstvene je važnosti. Ona treba da nam posluži kao uporište sa koga će se moći razvijati naš povoljan rad i akcije. Samo iz Srbije može se pružiti ruka bratskom bugarskom narodu, čija vojska može odigrati prvenstvenu ulogu u razvoju balkanskih događaja. Ta je vojska do sada netaknuta. Prvi naši dodiri sa tom vojskom već su karakteristični i obećavaju lijepe uspjehe. U jednoj povoljnijoj situaciji to će ići bržim tempom.

2. Što se tiče samoga Draže i njegovih četnika, oni su politički potučeni. Treba samo u samoj Srbiji dotući preostale bande i tako istrgnuti iz ruku posljednje adute reakcionarnih klika iz inostranstva, koje tvrde da Draža drži siutaciju u Srbiji u svojim rukama. Vi znate da je većina naroda u Srbiji uz nas, a ne uz Dražu.

3. Predjeli Srbije, Metohije i Kosova, Makedonije, predstavljaju veliki rezervoar za mobilisanje novih snaga. Mi te mase moramo blagovremeno prihvatiti i zatalasati.

Zbog svega ovoga predio vašeg sektora je od izvanredne vojno-političke važnosti. On treba da bude naša glavna baza za prodiranje ka istoku. Na vama je da ga vi svojim uticajem i radom takvim učinite.

Slažemo se sa vama da u Srbiji treba upasti sa jačim snagama.[58] Mi takve snage spremamo. Imali smo namjeru još prije zime da tamo upadnemo. No razvoj događaja nije nam dozvolio. Trebalo je prethodno popuniti i reorganizovati mnoge jedinice. Trebalo je iskoristiti slom Italije i zaplijenjeno oružje uvesti u jedinice. Sve se ovo nije moglo izvesti i učiniti bez našeg prisustva i bez intervencije mobilnih snaga koje su bile pri ruci Vrhovnog štaba. U tome nas je zatekla zima. Morate priznati da je pokret jačih snaga preko besputnog planinskog zemljišta težak. Upad u Srbiju po zimi ne bi dao one rezultate kakvi bi se očekivali. Za takav upad treba prethodno obezbijediti polaznu bazu, a to je vaš sektor. Još treba puno rada pa da vaš sektor to i postigne. Dakle, do tog vremena vi vršite lokalne, dublje ispade u pravcu zapadne Morave, ibarske klisure, Metohije i Kosova u cilju hvatanja veza sa našim jedinicama i organizacijama, u cilju mobilizacije i izvlačenja ljudi iz Srbije. Od velike je važnosti da se dobro povežete sa našim snagama u jugoistočnoj Srbiji, kao i s onima u Metohiji i u Albaniji. Bilo bi od velike koristi da se u predio Toplice dostavi jedna radio-stanica. Ovo bi trebalo organizovati i uputiti jednu odabranu grupu koja bi se tamo probila.[59]

Potrebno je pribaviti podatke o neprijateljskim snagama u Srbiji kao i o tome kako se razvijaju političke prilike. Imajte u vidu to da u Srbiju bi trebalo upasti najkasnije sa trenutkom otvaranja drugog fronta u Evropi. Ovo vam napominjemo iz tog razloga što se može dogoditi da sadašnjim vašim trupama može biti dodijeljen taj zadatak.[60] Inače mi mislimo za najkraće vrijeme, do proljeća, prebaciti na taj sektor jače snage za upad u Srbiju, upravo za operacije ka istoku. Naravno, te operacije biće kombinovane sa upadom naših jedinica iz više pravaca kako bismo razvukli neprijatelju pažnju na više strana. Dakle, vi treba da budete budni posmatrači čitavog tog istočnog dijela i da nam redovno dostavljate realne izvještaje i vaša mišljenja za sva dejstva. Ovo znači da vaši prednji dijelovi treba tako reći da osmatraju cijelo kretanje Srbije. Mi sada sa Srbijom nemamo radio-veze, a ta veza bi bila od velike moralne i političke vrijednosti.

Nastojte da u ovom pogledu nešto učinite i dajte nam prijedlog po tome.

Još jednom vam napominjemo važnost veze i sadejstvo s albanskim partizanima. Englezi već sada tretiraju albanske partizane našom vojskom.[61]

VII. Mi mislimo da je taj prodor Nijemaca od Sjenice privremenog karaktera. Vjerovatno Nijemci nastoje da se probiju ka Višegradu i Sarajevu i na taj način uspostave prekinutu vezu između Bosne i Srbije. U ovoj situaciji nije vjerovatno da će oni u Sandžaku držati jače snage.[62] Smanjivanje neprijateljskih garnizona treba da iskoristite, ove zauzmete i stvorite od Sandžaka našu solidnu bazu.

Naročito je potrebno da na liniji Ustiprača – Goražde – Foča održite i uspostavite čvrstu vezu s dijelovima III korpusa. Mi smo naredili III korpusu da u predio Jahorine ostavi neku svoju jedinicu. No i vaš je zadatak da na sektoru Foča – Kalinovik – Goražde uspostavite našu čvrstu pozadinsku vlast. Tome do sada niste posvetili dovoljno pažnje. Pojedine partizanske straže mogu se formirati sa terena Šavnika i Pive i uputiti ka Miljevini, Jabuci i Kalinoviku. Tako biste sigurno obezbijedili i ishranu sa jedne veće prostorije. Ova prostorija dobija tim veći značaj ukoliko bi Ulog, Gacko i Avtovac zadržao neprijatelj u svojim rukama.

Čim vam dozvole prilike, tako malobrojnu dalmatinsku brigadu uputite na južnodalmatinsko Primorje.* Prethodno ju morate popuniti sa nešto Crnogoraca. Četvrta crnogorska i ta nova šumadijska brigada ulaze u sastav II divizije. Ulazak Crnogoraca u sastav II dvizije je od velikog političkog značaja, što ste i vi sami dobro uvidjeli. Nastojte da se II divizija popuni i pravilno oformi.

Nepravilan je bio vaš zahjtev da iz sastava V krajiške divizije izvučete mobilisane Srbijance.[63] Baš treba svim silama da nastojite da u tu diviziju ulazi što više Srbijanaca, tim prije što se ta divizija udaljila od svoje baze. To popunjavanje imaće velikog političkog značaja kako za samu diviziju tako i za dalje uspješno vođenje borbe u Srbiji. Peta divizija, po našem mišljenju, jeste dobra borbena jedinica i treba nastojati da se ona što više ojača.

U Drugu proletersku diviziju mobilišite i dovedite ljudstvo iz Srbije i iz samog Sandžaka.

Peta crnogorska brigada treba da posluži kao skelet novih mobilisanih brigada u Crnoj Gori. Vaša osnovna težnja treba da bude stvaranje pokretnih udarnih brigada.

Vi znate da je sandžačko ljudstvo dosta mekano.[64] Morate mu posvetiti pažnju da bi se borbeno podiglo i učvrstilo. Te sandžačke formacije provodite kroz borbu sa vašim jedinicama. Što se tiče

---

* Riječ je o 2. dalmatinskoj udarnoj brigadi, koja je tada imala oko 700 boraca i rukovodilaca.

ljudstva Krezovićevog odreda, prepuštamo vam da to na licu mjesta riješite.[65] Pošto to ljudstvo nije učvršćeno vojnopolitički, može se primiti rješenje da se razdijeli na naše borbene jedinice. No imajte u vidu da treba na prostoru Čajniče – Rudo da ostane jedan manji partizanski odred, koji bi služio za mobilizaciju i bezbijednost onog sektora.

Engleska misija doći će kod vas.* Na nju morate budno paziti da se ne poveže sa Dražinim elementima za došaptavanje. Na ovo vam skrećemo pažnju jer tamo Draža ima svoju mrežu. Nastojte da preko te misije dobavite što više materijala.

Obavještenja o neprijatelju:

Sto osamnaesta divizija, koja je bila u Crnoj Gori i Boki, premještena je u Mostar sa sektora Herceg-Novi – Metković – Omiš. Vidite koje su njemačke jedinice zadržane na njeno mjesto u Crnoj Gori i Boki.[66] Divizija »Princ Eugen« trebalo bi da posjedne garnizone u istočnoj Hercegovini, dok po drugim podacima trebalo bi da dođe u Sarajevo. Stvarno, ona je izvršila pokret u pravcu istočne Hercegovine.[67] Peta njemačka, 369. i dijelovi još jedne njemačke divizije nalaze se u Sarajevu[68], 264. divizija – Drniš, 114. divizija – Knin[69], 373. divizija – Bihać[70], 187. divizija – Brod[71], jedna čerkeska divizija** na komunikaciji Brod – Sarajevo. Primjećuje se dovlačenje nekih njemačkih snaga u Tuzlu. Ovo smo vam napomenuli raspored njemačkih snaga koje vas mogu interesovati. Inače, u ostalom dijelu Hrvatske i Slovenije Nijemci imaju još desetinu divizija. Kako vidite, mi smo opkoljeni jakim njemačkim snagama. Stalno nam prijete nekim ofanzivama, koje se još ne ostvaruju.[72] Uopšte, primjećuje se jače grupisanje Nijemaca u zapadnom i sjeverozapadnom dijelu naše zemlje. Karakteristična je jedna činjenica – da Nijemci sa obale povlače ka Bihaću teški ratni materijal. Inače su Nijemci dobro posjeli cijelu dalmatinsku obalu i spriječili veliko prebacivanje materijala koji nam je doturen na ostrva. Dobro bi bilo ostvariti neki kanal na Hercegovačkom i Crnogorskom primorju. Promislite o ovim mogućnostima i predložite nam nešto konkretno. Pošto se izvukla 118. divizija iz Crne Gore, izgleda da je Crnogorsko primorje slabo posjednuto.

Prijedlog za proizvođenje oficira i podoficira morate postaviti na široj osnovi. To pitanje naročito je osjetljivo kod Crnogoraca. Stari borci, poslije dvije i po godine rata, zaslužuju bar podoficirske činove. Dakle, tome posvetite veliku pažnju. Imajte u vidu da naša vojska vrlo brzo raste i svi stari borci uskoro će poprimiti komandna mjesta u vojsci. Za to ih treba unaprijed pripremiti.

---

* Misija je prispjela 31. decembra 1943.

** Odnosi se na njemačku 1. kozačku konjičku diviziju.

Šaljemo vam nekoliko radio-telegrafista. Nastojte da u sve vaše brigade uvedete radio-vezu. Tražite stanice od Engleza.

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

6. decembar 1943. god. Vrhovni komandant NOV i POJ
[Jajce] maršal Jugoslavije

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Naredili smo 16. div[iziji] da napadne komunikaciju Caparde – Zvornik.[73]

Ne možemo svakog časa mijenjati komandovanje nad tom divizijom. Politički je nepravilno, jer zašto [onda] postoji Gl[avni] štab [NOV i PO] Vojvodine? Ta div[izija] mora da koordinira operacije sa vašim korpusom.[74]

6. decembar 1943.
[Jajce]

V[rhovni] š[tab NOV i POJ]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8-I.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Šaljite svakog dana do 8 sati izvještaj o vremenu. Izvještaj da sadrži stanje vremena i pokrivenost neba. Npr.: vrijeme kišovito, vrhovi Velebita (ili Durmitora) pokriveni oblacima; ili: vrijeme oblačno, vrh Durmitora čist i nepokriven; [ili]: niska magla; ili: vrijeme vedro i čisto. Ovo je potrebno zbog pomoći savezničkoj avijaciji.[75]

[7. decembar 1943,
Jajce]

A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Odjeće možete dobiti nekoliko hiljada pari na Visu. Javite šta vam još osim toga najviše treba. Materijala možete dobiti još nekoliko stotina tona.[76]

[7. decembar 1943,
Jajce]

*A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Odobrio sam spuštanje tri člana engleske misije sa zadatkom: kontrolisanje njemačkog saobraćaja na Primorskom.[77]

8. decembar 1943. Tito
[Jajce]

Arhiv IZDG SRSl, k. 41, f. II.

TREĆI KORPUS

Štab V divizije danas javlja da su Nijemci još u ponedjeljak zauzeli Čajniče. Već su sigurno stigli u Goražde.[78] Uzmite ovo u obzir. Orijentišite jednu diviziju prema Foči i povežite se sa Pekom [Dapčevićem] i Moračom [Milutinom] ako vas Nijemci prisile na povlačenje.[79]

Ne dajte se suviše zbijati na jednom mjestu sa većim snagama.[80]

8. decembar 43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 14,
reg. br. 39/6.

PETOJ DIVIZIJI

Ne treba se bojati što vam je divizija razdijeljena. Pravilno je, ako ne uspijete preko Rudog, da jedan dio ostane u Sandžaku, a jedan [na prostoru] Rudo – Uvac – Srbija.[81] U istočnu Bosnu se ne smijete nikako orijentisati, jer je sada tamo njemačka ofanziva. Nijemci prodiru od Sarajeva, od Tuzle, od Zvornika i Drinjače.[82] Kostino uporište treba da bude Foča – Jahorina – Kalinovik na jugu.* Uhvatite sa njime vezu.

Mislimo da je ofanziva na vas prolaznog karaktera i da će skoro proći.[83]

8. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 11,
reg. br. 40/6.

* Kosta Nađ je tada bio komandant 3. korpusa, i o tom korpusu je riječ.

SAOPŠTENJE VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ*

U vezi s time što s našim jedinicama svakodnevno sarađuje saveznička avijacija, saopštavamo svima stanovnicima gradova u Jugoslaviji da blagovremeno napuste sva mjesta i dijelove gradova gdje se nalaze neprijateljski vojni objekti i neprijateljske jedinice.

Radnike željezničare i radnike raznih fabrika koji rade za vojne svrhe neprijatelja takođe pozivamo da napuste sva preduzeća.

Stanovništvo je dužno davati tačne podatke o mjestu gdje se nalaze neprijateljski objekti, neprijateljske jedinice i njihovo kretanje. To je potrebno zato da ne postrada mirno stanovništvo.

Iz Vrhovnog štaba NOV i POJ[84]

A-VII, k. 20/Š, Tanjugov Bilten,
br. 28, od 9. XII 1943.

* Radio-centar Vrhovnog štaba NOV i POJ je po Titovom nalogu radiogramom prenio tekst ovog saopštenja Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« i ova ga je objavila 11. decembra 1943.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Javite najhitnije [kakvu] koncentraciju Nijemaca [uočavate] u Bihaću i kolike su snage na sektoru Lapac – Srb – Knin.[85]

Dalje, javite kakva je situacija sada u Slavoniji.[86] Da li je stigla delegacija već do vas.[87]

Smatrate li mogućim neku ofanzivu protiv vas?[88]

9. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 14,
reg. br. 41/6.

VRHOVNI ŠTAB
NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH
ODREDA JUGOSLAVIJE

PUNOMOĆ

Ovim ovlašćujem gospodina potpukovnika dr Đuru Mešterovića, ljekara Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, da uspostavi i održava saradnju sa svim sanitetskim ustanovama Saveznika po svim pitanjima koja se odnose na ranjenike, bolesnike i [sanitetsko] osoblje Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije koji se nalaze na savezničkoj teritoriji.[89]

Uz gospodina potpukovnika dr Mešterovića pridodajem, kao njegovog pomoćnika, gospodina potpukovnika dr Nikolu Nikolića[90] i gospodina Milutina Vujovića[91] kao sekretara ove Sanitetske misije.[92]

9. XII 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 13,
reg. br. 37/7.

DNEVNA ZAPOVIJEST VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ

Borcima, komandirima i političkim komesarima NOV i POJ.

Njemačko-fašistički okupatori skoncentrisali su u raznim mjestima Jugoslavije veoma jake snage i na nekim sektorima naše oslobođene teritorije gdje 14 dana vode ofanzivu.[93] Njemačko-fašistički okupatori vode ofanzivu protiv jedinica naše slavne NOV zajedno sa ustašama, četnicima, nedićevcima, bugarskim i albanskim kvislinzima. Rasplamtjele su se borbe u Sandžaku, istočnoj Bosni i Hrvatskoj, gdje naše jedinice pružaju jak otpor neprijatelju, koji već šesti put pokušava da uništi našu NOV Jugoslavije.[94]

Drugovi borci, komandiri i politički komesari!

Došao je odlučni trenutak kada treba napregnuti sve snage, svu energiju da se spriječi ova namjera neprijatelja i da se još jedanput pokaže čitavom svijetu da je naša NOV Jugoslavije nepobjediva i da je ona dostojna povjerenja.

Partizani Jugoslavije!

Nemilosrdno rušite željezničke pruge, ceste i mostove, progonite neprijatelja svuda, dižite u vazduh fabrike i ratne objekte, kočite prebacivanje neprijateljskih transporata i trupa.

Svim vojnim jedinicama koje se nalaze na teritoriji gdje neprijatelj još nije prešao u ofanzivu

NAREĐUJEM

da smjesta otpočnu ofanzivne operacije protiv najvažnijih neprijateljskih strateških mjesta.

Borci, komandiri i politički komesari NOV i PO Slovenije, Srbije, Bosne, Hercegovine, Crne Gore, Makedonije i Vojvodine, s oružjem koje vi držite u rukama treba da branite ono što je bilo izvojevano u toku dvije i po godine krvave borbe, da branite bratstvo i ravnopravnost svih naroda Jugoslavije u demokratskoj federativnoj novoj Jugoslaviji.

Naprijed u borbu za potpunu pobjedu!*

[10. decembar 1943.
Jajce][95]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Tito

A-VII, k. 7/A,
reg. br. 44/1.

* Sačuvan je i drugi primjerak koncepta ove Dnevne zapovijesti. Prvi primjerak toga koncepta, koji nije pronađen, Tito je dao na korišćenje Redakciji Tanjuga. Ova je objavila u svom Biltenu br. 28 od 9. decembra 1943. samo manji dio integralnog teksta, a ostali dio prepričala. Drugi primjerak koncepta se na pojedinim mjestima razlikuje od konačnog Titovog teksta Dnevne zapovijesti. On u cjelosti glasi:

»BORCI, KOMANDIRI, KOMANDANTI I POLIT. KOMESARI NARODNO-OSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Njemački fašistički osvajač skoncentrisao je na raznim mjestima Jugoslavije svoje znatne snage i već prije 14 dana otpočeo s ofanzivom na nekim mjestima na našu oslobođenu teritoriju. Zajedno sa ustaškim zlikovcima, sa hrvatskom domobranskom vojskom, sa četnicima Draže Mihajlovića i nedićevcima, sa Bugarima i albanskim kvislinškim trupama napada njemački fašistički osvajač u svojim predsmrtnim trzajima na jedinice naše slavne Narodnooslobodilačke vojske. Boj bijesni u Sandžaku, u istočnoj Bosni, u zapadnoj Bosni i u Hrvatskoj, gdje naše junačke jedinice daju snažan otpor svim tim neprijateljskim bandama, koje po šesti put pokušavaju da unište našu Narodnooslobodilačku vojsku.

DRUGOVI BORCI, KOMANDANTI I POLIT. KOMESARI

Došao je odlučan trenutak da napregnemo sve svoje snage, svu svoju upornost da osujetimo paklene namjere neprijatelja i da još jedanput pred čitavim svijetom pokažemo da je naša Narodnooslobodilačka vojska nepobjediva i da je dostojna onog povjerenja koje uživa kod naših Saveznika.

PARTIZANI JUGOSLAVIJE

Rušite nemilosrdno saobraćajne veze, mostove i puteve. Udarajte bez oklijevanja na neprijatelja gdje god stignete. Dižite u vazduh fabrike i vojne objekte. Ometajte na svakom koraku saobraćaj neprijateljskog transporta i vojske.
Svim vojnim jedinicama koje se nalaze na teritoriji gdje neprijatelj nije momentalno preduzeo ofanzivu naređujem da odmah otpočnu sa ofanzivnim operacijama na najvažnije strategijske tačke neprijatelja.

BORCI, KOMANDIRI, KOMANDANTI, POLIT. KOMESARI NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA SLOVENIJE, HRVATSKE, SRBIJE, BOSNE I HERCEGOVINE, CRNE GORE, MAKEDONIJE I VOJVODINE
Vaše oružje koje držite u rukama mora da brani i odbrani tekovine koje su izvojevane u toku dvije i po godine krvave borbe, a to su bratstvo i ravnopravnost svih naroda Jugoslavije u demokratskoj federativnoj novoj Jugoslaviji.

Naprijed u boj do konačne pobjede!

Vrhovni komandant NOV i POJ,
maršal Jugoslavije«

(A–VII, k. 7/A,
reg. br. 45/1.)

LIČNO ZA GENERALA VILSONA* OD MARŠALA TITA

10. decembar [19]43.
[Jajce]

Poštovani generale,

Nijemci su, zajedno s anonimnim** petokolonašima, započeli svoju šestu veliku ofanzivu[96] na našu Narodnooslobodilačku vojsku, od *Karlovca* u *Hrvatskoj,* pa do Sandžaka. U tim operacijama sudjeluje oko dvanaest njemačkih i nekoliko *ustaških* i *domobranskih* divizija.[97] Nijemci koriste veliki broj teških tenkova, protiv kojih su naši protivtenkovski topovi i avioni nemoćni.

Molim Vas, generale, da nas u ovim teškim časovima naše borbe na život i smrt podržite s Vašim vazduhoplovnim snagama. Ako možete, molim Vas, hitno izdajte naredbu Vašim bazama u Italiji da počnu s bombardovanjem ciljeva koje ćemo naznačiti. Za sada je najpreča potreba da se bombarduje Bihać, gdje se nalazi oko 20 000 vojnika 373. i 114. njemačke lovačke divizije.

Razorite sve komunikacije koje vode iz *Knina* i *Srba,* gdje su koncentrisane dvije njemačke divizije, i to 264. i glavnina 114. lovačke. Osobito je neophodno napasti *Livno, Duvno* i sva sela u kojima se nalaze kvislinzi između gradova *Duvna, Posušja* i *Mostara.* Osim toga, još i aerodrome u *Mostaru* i *Nevesinju,* gdje je smještena SS-divizija »Princ Eugen«.[98] Takođe je neophodno da budu bombardovani *Travnik – Sarajevo – Butmir* kao i *Ilidža – Sarajevo,* te područje *Banja Luke.* U istočnoj *Bosni* neophodno je napasti Rogaticu i [Pljevlja] u Sandžaku. Takva vaša podrška imala bi ogroman značaj za ishod naših sadašnjih teških borbi.

[Tito]

Britanski centralni državni arhiv, Fond WO, reg. br. 202/391 (original primljenog radiograma)

Prevod s engleskog

---

* Henri Majtlend Vilson, britanski general, tada je bio vrhovni komandant savezničkih snaga za Srednji istok.

** Tako piše u britanskom izvoru. Tito je vjerovatno umjesto »anonimnim« bio napisao: *raznovrsnim.* Omaška je nastala prilikom prevođenja Titovog teksta na engleski jezik.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Sve teške ranjenike hitno prebacite na otoke, prvjenstveno [na] Vis, a odavde će ih se [prebaciti] za Italiju.

Brigada neka ostane na sektoru Gračac – Srb.[99]

Nijemci uzeli Livno i Duvno.[100]

Dalmatinci se prebacuju s otoka.[101] Javite nam da li [su] mogući napad na sektoru Srb – Lapac i čišćenje tog sektora.[102]

[10. decembar 1943, [Jajce] V[rhovni] št[ab NOV i POJ]

A–VII, k. 119/2, reg. br. 4/1.

[ZA] II KORPUS[103]

Povesti istragu zbog poraza II divizije,[104] javite [njene] gubitke.[105]

Pošto sa vama nismo imali veze, dali smo II diviziji, na njezin prijedlog, odobrenje da se prebaci preko Uvca u Srbiju i da dejstvuje na terenu Ivanjica – Ibarska dolina.[106] Druga divizija ne bi se smjela baciti u neku odbrambenu borbu, jer bi to moglo imati teških posljedica. Peta divizija se povukla preko Višegrada u Bosnu, a sa njom je i 150 boraca iz II divizije. Protiv nas je počela najveća ofanziva u toku ovog rata.* Ona je počela od Karlovca i od Sjenice, od Tuzle, Sarajeva, Zvornika, Drinjače, Imotskog, Sinja i Grahova.** Borbe se vode svom žestinom. Najžešće su sada u istočnoj Bosni, gdje naše jedinice daju silan otpor. U Foču i Kalinovik ušle snage divizije SS »Princ Eugen«.*** Ne stvarajte front, već primjenjujte mobilnu taktiku. Zabacujte vaše snage ponovo u pozadinu neprijatelju. Držite vaše snage dekoncentrisane.

Tražiti ćemo od Saveznika da pošalju veće količine hrane avionima za Talijane**** i za vas. Javite mogu [li se] spustiti na Žabljak i je li to sigurno.[107] Hitno odgovorite.[108]

10. XII [19]43. Tito
[Jajce]

A–VII, k.14,
reg.br. 42/6.

---

* Odnosi se na zimske operacije koje je započela njemačka 2. oklopna armija. Potpunije o njima vid. u nap. 62, 88, 93, 94, 96. i 97.

** Od Karlovca je otpočela njemačka ofanziva operacija »Panter«; od Sjenice, Drinjače, Zvornika, Sarajeva i Tuzle otpočela je njemačka ofanzivna operacija »Kugelblic«; od Imotskog, Sinja i Bosanskog Grahova uslijedila je njemačka ofanziva operacija »Citen«.

*** Riječ je o 13. SS i 14. SS brdskom lovačkom puku te divizije.

**** Odnosi se na italijansku partizansku diviziju »Garibaldi« i italijanske radne bataljone. Ukupno su tada imali oko 11 000 ljudi.

ŠTABU II [PROLETERSKE] UD[ARNE] DIVIZIJE

Slažemo se da prikupite vaše snage i da se prebacite u Srbiju, na teritoriju između Ivanjice i Ibra.[109]

Prebaciti se [preko Uvca, jer se 5. divizija povukla] u [istočnu] Bosnu [preko] Višegrada.[110]

10. decembar 1943. Tito

[Jajce,

A–VII, k. 394,
reg. br. 14/2.

VRHOVNI ŠTAB NOV I POJ
ŠTABU IV DIVIZIJE V KORPUSA NO VOJSKE JUGOSLAVIJE

Kako nismo u mogućnosti imenovati Politodjel za svaku brigadu, to za sada upućujemo jedan Politodjel za rad u okviru čitave divizije. Njegov sastav čine:*

1. Dozet Dušan, rukovodilac;
2. Dimitrijević Živan, kulturno-politički rad;
3. Veljić Anđelko, omladinski rad;
4. Miladinović Veljko pojačanje Politodjelu[111]
5. Vujović Jelena

Da bi Politodjel mogao napraviti plan rada i odrediti u koju će brigadu prvo poći, potrebno je da ga odgovorni drugovi odmah i što detaljnije upoznaju sa stanjem vaših brigada. Uspješan rad Politodjela na izvršavanju postavljenih zadataka umnogome zavisi kako od vaše pomoći tako i od dobrih i zdravih odnosa. Vojničko i političko učvršćivanje vaših jedinica, kao i podizanje opšteg kulturno-političkog nivoa svih boraca vaše divizije — to je zajednički zadatak.[112]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!
M.P.

10 decembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, k.767/A,
reg. br. 21/5.

* Sastav Politodjela je Tito odredio konsultujući se s Aleksandrom Rankovićem, organizacionim sekretarom Centralnog komiteta KPJ i članom Politbiroa.

VRHOVNI ŠTAB NOV I POJ ŠTABU XIII BRIGADE 1. PROLETERSKE DIVIZIJE 1. KORPUSA NOVJ

Položaj

Imajući u vidu da vaša brigada nije do sada imala Politodjel i da, s obzirom na njen sastav i brojno stanje, postoje veliki uslovi za rad, šaljemo vam Politodjel u slijedećem sastavu:

1. Dragišić Miro, rukovodilac;
2. Kovačević Vlado, kulturno-politički rad;
3. Isaković Antonije, omladinski rad;
4. Alargić Judita, pojačanje Politodjelu.[113]

Odgovorni drugovi neka upoznaju Politodjel o stanju u vašoj brigadi [114] i neka zajednički naprave plan o daljem radu na političkom i vojničkom učvršćivanju brigade i podizanju kulturno-političkog nivoa svih vaših boraca.

Shvatite ovo kao vaš zajednički zadatak.[115]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

10. decembar 1943. g. Tito
[Jajce]

A–VII, k.12,
reg.br. 31/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Englezi pitaju da li [se] mogu, u slučaju potrebe, njihovi avioni spustiti na Udbinsko polje.[116] Odgovorite i koja sletilišta* dolaze još u obzir.**

Jesu li upotrebljivi aerodromi na Krbavskom polju, Korenici i Bijelom polju?[117]

[10. decembar 1943.
Jajce]

V[rhovni] š[tab NOV i POJ]

A–VII, k.119/2,
reg.br. 4/1

---

* Vjerovatno je u originalu poslatog Titovog radiograma (koji nije pronađen), umjesto »koja sletilišta«, bilo napisano: koja sve letilišta.

** Tekst ovog prvog pasusa je u toku primopredaje radiograma primljen 11. decembra i zabilježen u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske kao radiogram br. 1887, a tekst narednog pasusa (kraj radiograma) primljen je 10. decembra i zabilježen u Knjizi depeša kao radiogram br. 1869. Ta očigledna inverzija teksta se otklanja i objavljuje onakav redoslijed kakav je vjerovatno bio u Titovom rukopisu.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRAVATSKE]

Štab 8. korpusa moramo smijenti jer se pokazao nesposoban.[118] Mislimo da postavimo Rukavinu za komandanta.* Javite vaše mišljenje i tko bi mogao doći na mjesto Rukavine.[119]

[11. decembar 1943.
Jajce]

V[rhovni] š[tab NOV i POJ]

A–VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1.

* Ivan Rukavina je tada bio komandant 4. korpusa NOVJ.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Peta div[izija] juče [je] javila da su Nijemci utekli iz Rogatice.[120]

Peta div[izija] se nalazi na sektoru Višegrad – Rogatica.[121]

Druga div[izija] javlja da su Nijemci došli u Suhu na Sutjesci i [u] Foču.[122]

Vaše uporište neka bude masiv Konjuh (i) sektor između [rijeke] Krivaje i rijeke Bosne.

Zabacite odmah jedinice u pozadinu neprijatelja i ne podmećite vaše snage pod njegov udar.

Javite [glavni] pravac udara Nijemaca.[123]

Javite se stanici Rudnik.[124] Oni vas slušaju.

11. decembar 1943.
[Jajce]

A–VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8–I.

DRUGOM KORP[USU]

Prema dosadašnjem razvoju [situacije] recite kako se kreće nepr[ijateljska] ofanziva. Može li se zaključiti smjer tih trupa i njihov raspored poslije akcije u Sandžaku i istočnoj Bosni? Ostavljaju li [za sobom] garnizone?[125]

Đurić kaže da su dvije div[izije] stigle preko Pljevalja u Goražde. Je li to tačno, i kuda su pošle?[126]

Neki [njemački] dijelovi, navodno, izbili [su] u Sutjesku i Foču.[127]

Je li ofanziva imala širi karakter od probijanja komunikacijom?[128] Ima li kakvih [njemačkih] pojačanja u Staroj crnoj Gori? Prikupite podatke, izvedite [iz njih] zaključak i javite.[129]

Peta div[izija] drži Rogaticu i Višegrad. Neka se jave 3. i 29. div[izija].[130]

12. decembar 1943.
[Jajce]

A–VII, k. 394, f. 2,
reg. br. 4/2.

[ZA] III KORPUS

Javite nam kuda se kreću njemačke snage iz istočne Bosne. Kuda kreću one njemačke snage koje su došle od Pljevalja?

Da li ima pokreta prema Sarajevu i preko Kalinovika za Hercegovinu?[131]

12. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A–VII, k. 14,
reg. br. 43/6.

PETOJ DIVIZIJI

Javite odmah situaciju kod vas. Tko je u Višegradu?[132]

Treba sa bugarskim jedinicama doći u kontakt [i pozvati ih] da pređu na našu stranu.[133]

Ako Višegrad još držite, onda držite manje snage na srpskoj strani – prema Dobrunu, kao mostobran.[134]

12. decembar [19]43.
[Jajce]

A–VII. k. 14,
reg. br. 43/6.

POHVALA VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ 16-TOJ MUSLIMANSKOJ BRIGADI*

Izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, [komandantima][135] i političkim komesarima 16-te muslimanske brigade za primjerno ispunjavanje postavljene zadaće i junaštvo koje ste pokazali 8-og** decembra 1943. godine prilikom zauzeća grada Kladnja.[136]

[13][137] decembar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije
maršal Tito

A–CK SKJ, Fond Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«, mikrofilm 17, traka 43, snimak 454 (dalje: Fond RS »Sl. Jugoslavija«, mf. – tr. –, sn. –).

* Radio-centar Vrhovnog štaba NOV i POJ, po Titovom naređenju, radiogramom je prenio tekst ove pohvale Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« i ova ga je objavila 15. decembra 1943. u svojoj emisiji br. 155.

** Omaška: trebalo bi da piše: 9-og.

DRUGOM KORPUSU

Saveznička Vrh[ovna] komanda iz Kaira povlači sve svoje oficire od Draže Mihailovića i zamolila nas [je] da ih prihvatimo [kod] naših štabova.[138] U vezi s tim, preduzmite sve da im osigurate dolazak kod nas.

Četnici im mogu postavljati zasjede. Nastojte to spriječiti.

Kod vas će vjerovatno stići glavna misija.[139] Postupajte s njima najbolje. Obavijestite [o tome i] vaše jedinice.

Prenesite ovo Tempu [Svetozaru Vukmanoviću]: [140]

(Makedonija – Tempo)

Engleska Vrhovna komanda u Kairu povlači sve svoje oficire za vezu koji su do sada bili kod Draže Mihailovića.

Englezi su nas zamolili da primimo te oficire. Objavite svim jedinicama da prihvate te oficire i dobro sa njima postupaju kao sa oficirima saveznika.

13. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A–VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Odobrio sam dolazak dva ili tri broda sa italijanskim diverzantima na [Dugi] otok, odakle će se prebaciti iza njem[ačke] linije u Italiji.[14]

[13. decembar 1943,
Jajce]

V[rhovni] š[tab]

A–VII, k. 119/2,
reg. br. 4/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Telegrafisti nisu sa našim sporazumom napustili službu. Ako žele, mogu pristupiti partizanima, ali [radio-] stanice moraju vratiti Englezima ako [to] oni žele.[142] Ne smijete na takvim pitanjima dolaziti u sukob sa Saveznicima, sa kojima se naši odnosi sve više učvršćuju.[143] Englezi će spustiti druge telegrafiste, koje treba primiti.

13. decembar 1943.
[Jajce]

Arhiv IZDG SRSl u Ljubljani,
k. 41, f. II.

DRUGOM KORPUSU

Javite hitno gdje su drugovi koji su došli odozgo i pošli od vas za Makedoniju. Zašto se ne javljaju Djedi [Georgi Dimitrovu] i nama? Šta vam je o njima poznato?[144]

Javite kuda kreću Nijemci koji su pravili ofanzivu na Prijepolje i Pljevlja.[145]

Drugu [proletersku] div[iziju] i Šumadijsku brig[adu] treba prebaciti odmah preko Lima prema Srbiji zbog događaja u Bugarskoj[146] i da se ne zaplete u borbe s Nijemcima kod Foče.[147]

Javite vaš raspored.

U Sandžak treba da dođe »Princ Eugen« [divizija].[148]

Potvrđujemo Štab 1. šumadijske brigade.[149]

Šta je sa Hercegovačkom divizijom?[150]

13. decembar 1943.
[Jajce]

A–VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

I komande područja i [komande] mjesta su vojne ustanove sa oficirima.[151] Pitanje činova postavite [šire].[152]

[13. decembar 1943,
Jajce]

V[rhovni] š[tab]

A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Slažemo se da formirate novi korpus koji ima [redni] broj 9, a div[izije redne brojeve] 31. i 32. jer 26. div[iziju] imaju Dalmatinci [a 27. diviziju Bosanci].[153] Slažemo se sa predloženim štabom [korpusa].[154]

13. decembar 1943. Tito
[Jajce]

Arhiv IZDG SRSl u Ljubljani, k. 41, f. II.

DRUGOM KORPUSU

Od Sjenice nadire 1. alpinska div[izija]. Zarobljenik kaže da će ofanziva trajati 4 nedjelje i onda se vraćaju natrag.[155]

Ostavlja li garnizone ojačane Arbanasima?[156] Oni i Nijemci nadiru komunikacijama. Pale sve. Garnizone [u istočnoj Bosni] ne ostavljaju.[157] Tenkovi i avioni [su] brojni i aktivni [u njihovoj podršci].

Treći korpus [NOVJ] prešao [je] u napad.[158]

13. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

[ZA] III KORPUS

Slažemo se da V divizija privremeno ostane na sektoru Srebrenica i da bude privremeno pod vašom komandom.[159] Primite njihove teške ranjenike i dobro smjestite. Sa V divizijom je i Južnomoravska brigada od 1450 boraca.[160]

Zaslužujete pohvalu za dosadašnji vaš rad. Nastavite ovako.

13. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 14,
reg. br. 44/6.

PETOJ [DIVIZIJI]

Povežite se hitno sa III korpusom.[161] Kosta [Nađ] misli da vašu diviziju za sada iskoristi na sektoru Srebrenica. Mi se slažemo sa time, jer na tome sektoru ima i dosta hrane. Tu bi mogla ostati privremeno i Moravska [brigada] da se odmori i da je obujemo.[162]

13. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 14,
reg. br. 44/6.

ZAHVALNOST VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ IV DIVIZIJI 5. KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE

Izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima IV divizije 5. korpusa, koji u neprekidnim bojevima nanose neprijatelju teške gubitke i koji su, naročito posljednjih dana, s velikom upornošću i junaštvom počeli da ostvaruju Dnevnu zapovijest od 10. decembra 1943. godine.[163]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Dne 14. decembra 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant NOV i POJ
Maršal [Jugoslavije]
Tito

A-VII, k. 767,
reg. br. 29/4.

PISMO RATNIM DRUGOVIMA[164]

Dragi moji ratni drugovi,

Mnogo vam [zahvaljujem]* na čestitki koju ste mi poslali povodom moga imenovanja maršalom Jugoslavije.[165] Ova velika nagrada koju su narodi Jugoslavije dodijelili meni jeste zaslužena nagrada za bezgranično herojstvo boraca, komandira, komandanata, politkomesara naše slavne NO vojske.

Slava za uspjehe u dosadašnjoj borbi pripada svima i ja se ponosim što nosim ovo veliko zvanje na čelu armije koja se [ovjenčala]** besmrtnom slavom i koja će biti ponos budućih pokoljenja naroda Jugoslavije.

Sa borbenim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

14. decembar 1943.
[Jajce]

Vrh[ovni] k[omand]ant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1.

---

* U primljenom radiogramu piše: K-č-u jem. Ispravku je priređivač izvršio prema radiogramima koje su primili ostali operativni štabovi NOVJ.

** Ove riječi nema u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

DRUGU NAZORU, PREDSJEDNIKU ZAVNOH-a*

Dragi moj ratni druže,

Srdačna hvala na čestitki** povodom velike nagrade koju su mi dodijelili narodi Jugoslavije.*** Rado preuzimam na sebe velike i teške obaveze koje sa nazivom maršala padaju na mene. Dijelim rado ovu veliku nagradu sa borcima, komandirima i politkomesarima naše slavne NO vojske, jer slava za sve uspjehe u dosadašnjoj borbi pripada svima podjednako.

Srdačno te pozdravljam borbenim pozdr[avom]:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

14. decembar [1943, Jajce]

Vrh[ovni] k[oman]dant NOV i POJ
maršal Tito

A-VII, k. 119/2, f. 1, reg. br. 4/1.

* Prvo zasijedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske započelo je 13. juna 1943. u Otočcu, a nastavljeno slijedećeg dana u rejonu Plitvičkih jezera. Na njemu je za predsjednika ZAVNOH-a izabran pjesnik Vladimir Nazor.

** Njen tekst se objavljuje kao prilog na str. 241.

*** Riječ je o Odluci br. 5 Predsjedništva AVNOJ-a i plenuma AVNOJ-a kojom je Titu dodijeljeno zvanje maršal Jugoslavije.

DRUGOM KORPUSU

Neka delegat Albanije čeka kod vas, jer će možda neko poći k njemu.[166] Šaljite izvode, ali samo najvažnije. Mi ćemo slati naše upute za drugove u Albaniji.[167]

Neka Ljubičić i Sofijanić pođu za Srbiju.[168]

Javite kako se razvija ofanziva.[169] [Peta] div[izija]* je oko Vlasenice.[170] Treći korpus odbacio [je] Nijemce u Tuzlu.[171]

Jedna motor[izovana] div[izija] prešla [je] preko Zvornika u Srbiju, navodno za Grčku.[172] Nije isključeno da i »Princ Eugen« ode za Srbiju.[173]

Prikupite jedinice za prelazak u ofanzivu.

14. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 394, f. 2,
reg. br. 4/2.

---

* U primljenom radiogramu pogrešno je napisano: »25. div.« Greška je nastala u toku primopredaje radiograma, jer divizija NOVJ s tom numeracijom još nije postojala, a po sadržini teksta se može zaključiti da je riječ o 5. krajiškoj udarnoj diviziji.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] HRVATSKE

Zastave naše ratne [i trgovačke] mornarice već su utvrđene i 40 naših brodova u inostranstvu već je nose.[174]

Zastava ratne mornarice jeste: Jugoslovenska zastava sa crvenom zvijezdom na sredini zastave, a u zvijezdi sidro. Zastava trgovačke mornarice jeste: Jugoslovenska zastava sa petokrakom zvijezdom u sredini.[175]

Dajte kratku karakteristiku drugova delegata u inostranstvu da bi dobili činove.[176]

14. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 14,
reg. br. 46/6.

DRUGOM KORPUSU

Skidamo sa dužnosti cijeli Štab II [proleterske] div[izije] i naređujemo da se pronađu krivci.[177]

Za komandanta postavljamo Ljubu Vučkovića, a za načelnika Savu Drljevića.[178] Politkoma predložite vi sami.[179]

Za neuspjelu evakuaciju materijala zaslužuje i Štab II korpusa [NOVJ] ukor u vojničkom pogledu.[180]

14. decembar 1943. [Tito]*
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* Štab 2. korpusa je u svom naređenju upućenom 14. decembra 1943. Štabu 2. proleterske divizije u cjelosti citirao tekstove prvog i drugog pasusa ovih radiograma i pojedinačno ispod svakog od njih stavio Titov potpis, dok je u Knjizi primljenih depeša toga korpusa, gdje je unijet i tekst trećeg pasusa, ispušten Titov potpis, pa ga priređivač stoga dopisuje u četvrtastoj zagradi.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Intervenisali smo za uhapšene i zatvorene u Italiji.[181] Por[učnika] Mak Artura spremite vašim brodom na Vis.[182] [Tako smo*] se dogovorili sa eng[leskim] predstavnikom, ali još par dana pričekajte odgovor iz Kaira.[183]

[14. decembar 1943,
Jajce]

A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1.

---

* Umjesto ove dvije riječi, u primljenom radiogramu je napisano: »te Klis«.

DRUGOM KORPUSU

Padobranci i materijal se ne mogu spustiti kod Kolašina.[184] Dajte drugo mjesto, kao Njegobuđe i sl[ično.] Hitno odgovorite.[185]

Doći će kod vas major Hanter kao šef misije.[186]

14. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Prihvaćamo vaš prijedlog da komandant [8.] korpusa bude Vlado Ćetković, [a] načelnik Kuprešanin.[187]

Za komandanta [19. divizije] se postavlja Mićun Šakić.* Za komandanta [8.] div[izije se postavlja] Miša [Miloš] Šumonja, [a] za polit[ičkog] kom[esara iste divizije] Aleksa Backović.**

Šumonja [Miloš] se proizvodi u čin p[ot]pukovnika.

15. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 119/2, f. 1,
reg. br. 4/1.

---

* Mićun Šakić je tada bio zamjenik komandanta 8. NO divizije.

** Miloš Šumonja je tada bio politički komesar te divizije, a Aleksa Backović politički komesar 3. kordunaške udarne brigade.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Naređujem vam da tačno ispitate u kom pravcu kreću njem[ačke] trupe. Zarobite Nijemce, ispitajte ih, pa javite.[188]

15. decembar [1943,
Jajce]

*A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8-I.*

G[LAVNOM] Š[TABU] HRVATSKE

Prebacite odmah 1000 pari cipela i [isto] toliko odijela u blizinu Mazina za VI diviziju, koja će biti nedaleko odande.[189] U toj diviziji ima mnogo bosih.

Veći dio materijala sa otoka dobivaćemo i mi preko vas, jer je ovdje zatvoren put do mora.[190]

Četrnaestog decembra upućeno je vama 5000 pari odijela i cipela.[191]

15. decembar 43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 14,
reg.. br. 48/6.

PETOJ DIVIZIJI

Javite hitno vaš položaj i situaciju.[192]

Ispitajte situaciju na srpskoj obali Drine i u slučaju veće nužde prebacite se sa svim snagama preko [nje] tamo gdje [je] došao Mihailo [Blagoje Nešković],[193] ne čekajući čamce.[194] Nemojte dozvoliti da vas [Nijemci] opkole.[195]

Druga divizija se nalazi između Čajniča i Rudog i oni se prebacuju preko Lima na mjesto gdje ste vi bili.[196]

15. decembar [1943,
Jajce]

Tito

A-VII, k. 14,
reg. br. 47/6.

TREĆI KORPUS

Javite hitno situaciju kod vas i položaj V divizije.[197] Petoj diviziji smo naredili da se prebaci preko [Drine], ako bude nezgodno na lijevoj obali.*

15. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 14,
reg. br. 47/6.

* Naređenje se objavljuje na str. 73.

DRUGOM KORPUSU

Njem[ačka] ofanziva – dvije div[izije] – na Kordun i Baniju razbijena [je].[198]

Jedna njem[ačka] kolona uzela Livno, Šujicu i Duvno. Spremamo protivnapad [na nju].[199] Govori se o prolasku neke njem[ačke] motor[izovane] div[izije].*

U ist[očnoj] Bosni nejasna [je] situacija u pogledu kretanja njem[ačkih] snaga.[200]

Neka Šegrt ispita kreću li Nijemci za Nevesinje [i] za Dalmaciju.[201] U Sarajevo nisu stigli. Da [ne] kreću za istočnu Bosnu?

Druga [proleterska] div[izija] neka pričeka sa odlaskom u Srbiju dok se ne utvrdi pokret Nijemaca. Štab divizije zadržite [na radu] do [završetka] istrage.

U Srbiji [je slobodna teritorija] oko Lebana, Vlasenice i Surdulice sa tri brigade i dva [NOP] odreda.[202] Uslovi za mobilizaciju [su] odlični.

16. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* Odnosi se na SS-diviziju »Nordland«, koju je smijenila njemačka 1. kozačka konjička divizija.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Javite hitno situaciju i položaj V div[izije].[203] Njoj smo naredili da se prebaci preko [rijeke Drine], ako bude ugrožena.*

Slažem se da Blagojević bude dopisnik korpusa.[204]

Idu li prema Nevesinju njem[ačke] divizije koje su prodrle preko Pljevalja do Goražda?[205]

16. decembar [1943.
Jajce]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8-I.

---

* Vid. naređenje na str. 73.

JOSIP BROZ TITO, CRTEŽ BOŽIDARA JAKCA 1. DECEMBRA 1943. U JAJCU.

JOSIP BROZ TITO U JAJCU, DECEMBRA 1943.

JOSIP BROZ TITO S DELEGATIMA IZ BOSNE I HERCEGOVINE KOJI SU PRISUSTVOVALI II ZASIJEDANJU AVNOJ-A. JAJCE, 1. DECEMBAR 1943.

TITO S DELEGACIJOM IZ CRNE GORE I BOKE KOJI SU PRISUSTVOVALI II ZASIJEDANJU AVNOJ-A. JAJCE 1. DECEMBAR 1943.

JOSIP BROZ TITO NA ZIDINAMA JAJAČKE TVRĐAVE, PRVA POLOVINA DECEMBRA 1943.

JOSIP BROZ TITO, ALEKSANDAR RANKOVIĆ I MILOVAN ĐILAS U JAJCU, PRVA POLOVINA DECEMBRA 1943.

JOSIP BROZ TITO ISPROBAVA AUTOMAT »TOMSON« KOJI MU JE POKLONIO ŠEF ANGLO-AMERIČ-
KE VOJNE MISIJE BRIGADIR FICROJ MAKLEJN, POTOCI 21. JANUARA 1944.

TITO S VIJEĆNICIMA II ZASJEDANJA AVNOJ-a NA SVEČANOJ VEČERI. JAJCE 30 NOVEMBAR 1943.

TITOVA ZDRAVICA NA SVEČANOJ VEČERI. JAJCE 30. NOVEMBAR 1943.

TITO I AKADEMSKI SLIKAR BOŽIDAR JAKAC, JAJCE, 1. DECEMBAR 1943.

THE NEW YORK TIMES, SATURDAY, DECEMBER 11, 1943.

THE PARTISAN LEADER OF THE YUGOSLAVS

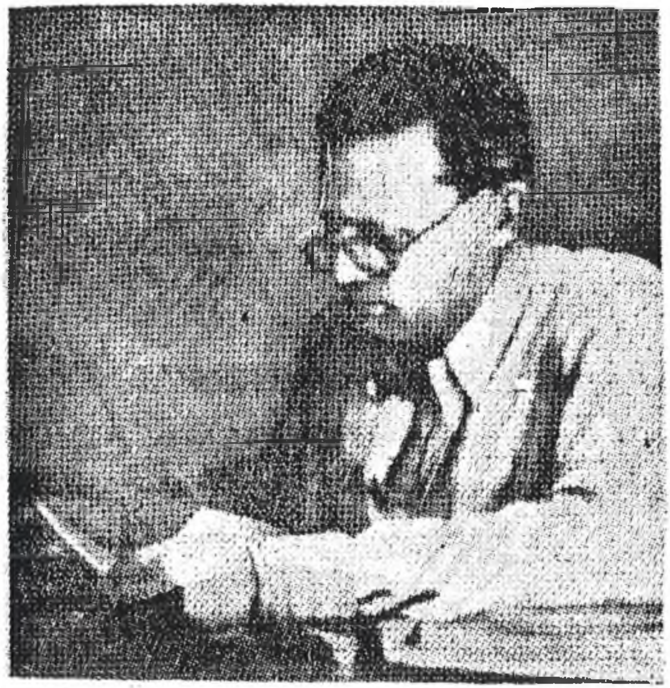

TITO TAKES TOWN ON ADRIATIC COA

Yugoslavs Win Biograd, N Zara—Nazi Aerial Powe Handicaps Partisans

LONDON, Dec. 10 (U.P.)—Yu slav Partisans have broken thro to the Adriatic coast and occu the town of Biograd, twenty m southeast of Zara, but Ger claims of a growing Nazi ae threat against the forces of F Marshal Josip Broz (Tito) to caused increasing concern am Yugoslav observers here.

Berlin claimed that dive-bomb and reconnaissance planes were ing used by the Germans to s port both regular army and st troops in a campaign apparer intended to crush the Yugos Army of Liberation before Allies can implement their rec Teheran decisions.

Little has been said of the Pa san air force since its format was announced some weeks ago. is known that the Yugoslavs h

TITO ZA RADNIM STOLOM. FOTOGRAFIJU JE OBJAVIO »NJUJORK TAJMS« 11. DECEMBRA 1943. UZ IZVJEŠTAJ O PARTIZANSKIM OPERACIJAMA NA JADRANU.

[ŠTABU 5. KORPUSA NOVJ]

Nijemci su potučeni na sektoru Karlovac – Vojnić.[206] Hrvatske jedinice zahvatile su veliki plijen. Da bi olakšali situaciju potučenih trupa, Nijemci upućuju pomoć – 373. »Tigar« diviziju u pravcu Dvor – Žirovac i Dvor – Kostajnica. Potrebno je protiv ove divizije [povesti] hitnu ofanzivu.[207]

[16. decembar 1943,
Jajce]

Maršal
Tito

A-VII, k. 766,
reg. br. 25/9.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Odgodite dolazak engl[eskih] stručnjaka za obalsku bateriju.[208] Javite o rezultatima savez[ničkog] bombardovanja.[209]

16. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 2021,
reg. br. 49/15.

DRUGOM KORPUSU

Poslije 22. [decembra] na desnoj obali Lima treba prihvatiti 30 engleskih oficira koji dolaze od Draže [Mihailovića].*

Druga div[izija] neka se prikupi i sredi na sektoru Lim – Uvac. javite njen sastav i stanje.[210]

Upotrijebićemo i V diviziju, ali je [sada] uvučena u borbe u ist[očnoj] Bosni. Njeno oslobođenje trajaće izvjesno vrijeme.

Herc[egovačka NOU] divizija ima [redni] broj 29. Neka [i] oni javljaju o kretanju nepr[ijateljskih snaga]. Njem[ačke] snage morale su tamo proći.**

Vaši delegati pošli [su] 7. [XII 1943].***

18. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* U vezi s njim vid. napomenu 139.

** Misli se na njemačke snage o kojima je javio Štab 2. korpusa 16. decembra (vid. nap. 188).

*** Riječ je o delegatima iz Crne Gore i Boke koji su kao vijećnici učestvovali na 2. zasijedanju AVNOJ-a.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Peta div[izija] probila se iz obruča kod Han-Pijeska i nalazi se na liniji Podbukovik – Nevačka, vodeći i dalje žestoke borbe.[211] Njena orijentacija [jeste]: sektor Krivaja. Hitno je podržite i uputite joj municije i hrane. Čudi nas da ste je samu ostavili.[212]

Javite smjer nepr[ijateljske] ofanzive.[213]

Peko [Dapčević] javlja da su ka Goraždu pošle pet njemačkih div[izija]; navodno će za Sloveniju.[214]

18. decembar [1943,
Jajce]

*A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8-I.*

DRUGOJ [PROLETERSKOJ] DIVIZIJI

Na vašem sektoru kod Rudog doći će ovih dana 5 engleskih oficira od Draže Mihailovića, koga napuštaju.[215] Primite ih lijepo i uputite pod pratnjom do Štaba II korpusa.*

Peta divizija [je] bila opkoljena između Rogatice i Žepe i jedva se probila kod Han-Pijeska.

Za sada nemojte odlaziti preduboko u Srbiju, dok se ne vidi pravac nepr[ijateljske] ofanzive.[216]

18. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 14,
reg. br. 49/6.

---

* Tito je istoga dana uputio i radiogram Štabu 2. korpusa NOVJ, koji glasi: »Kod vas će doći 5 engleskih oficira od Draže negdje na sektoru II divizije. Prihvatite ih.

Tito« (A-VII, k. 14, reg. br. 49/6).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Mišljenja sam da u Zagorju obrazujete štab korpusa [i] 10. korpus, koji bi se zvao zagrebački. To bi morao biti dobar štab, koji bi uz pomoć dva člana CK [KPH] radio.[217]

To što ste vi mislili s vašim [Glavnim] štabom krenuti, [ne dolazi u obzir, već] ostanite gdje [je]ste da biste mogli rukovoditi cijelom Hrvatskom.[218]

19. decembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1.

DRUGOM KORPUSU

U Berane će doći pet eng[leskih] oficira. Primite ih. Javite njihova imena i čin[ove].* Ispitajte kod kojih su četn[ičkih] jedinica ili štabova bili.

Do 21. o.m. stići će kod Kolašina šest [transportnih avio-]aparata sa spremom. Znaci da budu vidni.[219]

Slažemo se da Savo Burić bude kom[andant] 4. [crnogorske proleterske] brig[ade], a Obrad Egić kom[andant 2.] dalmatinske udarne brig[ade].[220]

Za Petra Radevića odluka će se uskoro donijeti.[221]

19. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

* Vidi nap. 215.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Dali [smo] nalog Štabu V div[izije] da dobro odmori jedinice. Ne možemo ih slati dalje dok se situacija ne raščisti.[222]

Kada se [divizija] dobro odmori, javite [nam] gdje je mislite upotrijebiti. Ona mora ostati u ist[očnoj] Bosni, dok ne budu [sazreli] uslovi za [prodor u] Srbiju.[223]

Nastojaćemo da od Engleza čim prije dođe mat[erijal] za Južnomoravsku brig[adu].[224]

19. decembar [1943,
Jajce]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8-I.

Š[TABU] M[ORNARICE NOVJ]

Letilište u Glamoču [je] slobodno. Avioni se mogu [na njega] spustiti. Neka jave kada dolaze.[225]

Uredite hitno na Lastovu i [na] Visu aerodrome, gdje bi se spustili naši avioni.[226]

Ovih dana stižu naši avijatičari tamo. Pomognite za najhitnije [njihovo] prebacivanje.[227]

19. decembar [1943, Jajce]

V[rhovni] š[tab NOV i POJ]

A-VII, k. 2021, reg. br. 49/8.

[DR JOSIPU SMODLAKI, POVJERENIKU ZA SPOLJNE POSLOVE NKOJ-A]

U vezi sa [potrebom službe]* Vama je određen za zamjenika Vaš podsekretar Vlado Bakarić.[228]

Smatram da je za sada bolje da još ostanete na otocima i u slučaju potrebe moći ćete lakše otputovati u inostranstvo [da radite] po svojoj dužnosti.[229]

Srdačno Vam hvala na čestitki.[230]

[20]** decembar 1943.
[Jajce]

Predsjednik [NKOJ-a]
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 2021,
reg. br. 49/8.

* U primljenom radiogramu je umjesto riječi »potrebom službe« stavljeno pet tačaka na prostoru ostavljenom gdje se može dopisati samo par riječi. Stoga je priređivač učinio nadopunu kao smisaono najvjerovatniju i stavio je u četvrtastu zagradu.

** Ne poklapa se datum poslatog radiograma s datumom primljenog radiograma, jer je Smodlaki uručen tekst datiran sa 20. decembrom (vid. nap. 229), a u Knjizi primljenih depeša Štaba Mornarice NOVJ upisan je tekst datiran sa 21. decembrom. Stoga je ovdje datum stavljen u četvrtastu zagradu.

[ZA] III KORPUS

Petoj diviziji morate dati mogućnost da se odmori i zato smo mislili da se smjesti u dolini Krivaje. Orijentišite je negdje prema Ozrenu gdje ima dovoljno hrane.[231]

Ona mora ostati tamo do proljeća, kad [treba da] stignu i druge naše snage.[232]

Na ovu našu teritoriju neprijatelj uporno napada i to im je glavni cilj.

Mi imamo i onako dosta snaga i moramo ih više dekoncentrisati i primjenjivati mobilnu taktiku.

Zabacite ponovno neke vaše jedinice na Romaniju i u pozadinu.[233] Budite ipak oprezni i ne dajte se sabiti na uski prostor.

20. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 14,
reg. br. 50/6.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ ZA DELEGACIJU NOV I POJ U BARIJU]*

Ne samo da dozvoljava[m], nego i moli[m] da američka avijacija podupire naše operacije.

Saopštite gen[eralu] Djulitlu da hitno pošalje jednog oficira avijatičara da mu damo ciljeve.[234]

20. decembar 1943. Tito
[Jajce]

A–VII, k. 2021, reg. br. 49/8.

---

* Radiogram je upućen preko radio-stanice Štaba 8. korpusa NOVJ da se tranzitira Štabu Mornarice NOVJ, a ovaj da ga preda Delegaciji NOV i POJ u Bariju. Štab korpusa je prenio u cjelosti Titov tekst, s tim što je na početku dodao: »Drug Tito odgovorio je«, a potom početak prve rečenice prilagodio tako izmijenjenom početku, dajući ga u trećem licu jednine. Priređivač je to u četvrtastim zagradama ispravio.

VRHOVNI ŠTAB NOV I POJ

Borcima, komandirima, komandantima, političkim komesarima I proleterske brigade

Povodom dvogodišnjice formiranja vaše brigade primite u ime moje i u ime čitavog Vrhovnog štaba najsrdačnije čestitke.[235]

Slavan je put koji ste vi prošli za ove dvije godine. Svojom krvlju i životima najboljih boraca vaše brigade u mnogobrojnim bitkama u Srbiji, Sandžaku, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i u Dalmaciji vi ste udarili temelj jedne nove srećne Jugoslavije.

Vaša su djela besmrtna, kao što je besmrtna i ova veličanstvena borba svih naroda Jugoslavije, u kojoj se kuju bratstvo, sloboda i ravnopravnost naroda naše napaćene zemlje.

Dragi moji ratni drugovi, naša je pobjeda blizu, naši natčovječanski napori i dragocjene žrtve nisu bili uzaludni.

Ostvaruju se vjekovne težnje naših naroda.

Ja sam uvjeren da ćete vi časno izvršavati sve zadatke koji će biti stavljeni pred vas i da će se vaša brigada ovjenčati novim slavnim djelima u borbi protiv svih neprijatelja naših naroda.[236]

S borbenim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

20. XII 1943.
[Jajce]

A–VII, k. 707,
reg. br. 9/7.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Upravu svih [naših] bolnica u Italiji mi smo [odredili i] poslali. [Sačinjavaju je: dr] Đuro Mešterović i dr Nikolić [Nikola].[237] Dogovorili smo se s Englezima da četnike odstrane.[238]

Saopštite [nam] kretanje neprijatelja.

21. decembar 1943. V[rhovni] š[tab NOV i POJ]
[Jajce]

A–VII, k. 119/2,
f. 1, reg. br. 4/1.

MIHAILU [DR BLAGOJU NEŠKOVIĆU, SEKRETARU PK KPJ ZA SRBIJU]*

Kako bi[smo] mogli iz Homolja, selo Dubošnica, prihvatiti 3 ranjena engl[eska] oficira?[239]

21. decembar [1943,
Jajce]

*A–VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8–1.*

* Tito je istog dana, preko Štaba 2. proleterske divizije, uputio radiogram identične sadržine političkom komesaru Glavnog štaba NOV i PO Srbije Momčilu (Momi) Markoviću. Međutim, priređivač nije pronašao Markovićev odgovor, niti mu je poznato šta je Marković izvjestio.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Vaše jed[inice] morale bi sadejstvovati V div[iziji tako] da ona ne nosi na sebi [stalne udare] nepr[ijateljskih] div[izija].[240]

Dolinu [rijeke] Krivaje zatvorite negdje iza Olova.

Javite kuda idu one [neprijateljeve] snage koje su došle iz Sandžaka.[241]

21. decembar [1943,
Jajce]

A–VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8–I.

[POHVALA VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ 3. KRAJIŠKOJ PROLETERSKOJ BRIGADI]*

Izražavam svoje priznanje i zahvalnost borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima Treće krajiške [proleterske] brigade Prve [proleterske] divizije, koji su u borbi oko Livna i Šujice ispunili zadaću koja je pred njima postavljena, uprkos nadmoćnijim neprijateljskim snagama.[242]

[22] decembar 1943.
[Jajce]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije
maršal Tito

A–CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija« mf. 17, tr. 43, sn. 523.

---

* Radio-centar Vrhovnog štaba NOV i POJ je po Titovom nalogu radiogramom prenio tekst ove pohvale Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« i ova ga je objavila 24. decembra 1943. u svojoj emisiji br. 413.

[POHVALA VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ PRVOM I DRUGOM BATALJONU 5-TE KOZARSKE BRIGADE]*

Izražavam svoje priznanje i zahvalnost borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima Prvog i Drugog bataljona Pete [krajiške] kozarske [udarne] brigade za hrabrost i junaštvo koje su pokazali prilikom uništenja neprijateljskog garnizona** na odsjeku Derventa – Doboj.[243]

Naročito zahvaljujem Laziću Rajku, Bosančiću Ljubi i Žujiću Vojinu.

[22] decembar 1943. Vrhovni komandant
[Jajce] Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije
maršal Tito

A–CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija«
mf. 17, tr. 43, sn. 523.

---

* Radio-centar Vrhovnog štaba NOV i POJ je po Titovom nalogu radiogramom prenio tekst ove pohvale Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« i ova ga je objavila 24. decembra 1943. u svojoj emisiji br. 413.

** Trebalo bi da piše: neprijateljske kolone.

[ANDRIJI HEBRANGU, SEKRETARU CENTRALNOG KOMITETA KP HRVATSKE]

Moj referat je odštampan i ne može se mijenjati.[244] Uobičajeno je kazati: Hrvatska i Dalmacija. Istaknuti Dalmaciju imalo [je] bit[an] značaj za mobilizaciju i pojačavanje ustanka. Osim toga, Dalmatinci to i sami traže.

Ist[ičem], pogrešno je smatrati to separatizmom. Natezajući te formulacije, vi sami unosite pometnju.

Da ne bi bilo nikakve zabune, dozvoljavam da umetnete riječ »ostaloj«, [tj.] tamo gdje stoji »pa i u Hrvatskoj«, staviti: pa i u ostaloj Hrvatskoj.[245]

22. decembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 119/2, reg. br. 4/1.

ŠTABU II KORPUSA ZA MITRA [BAKIĆA] I BLAŽA [JOVANOVIĆA]*

Pošto nismo u mogućnosti dati politodjel za svaku brigadu to će jedan ojačani politodjel raditi u okviru čitave divizije.

Za Drugu [proletersku] diviziju određujemo: Milinka Đurovića za rukovodioca, Dragoljuba Milenkovića za kulturno-politički sektor, Zagu Stojilović za omladinski sektor, Radoja Ljubičića i Todora Vojvodića za pojačanje politodjela. Za Treću diviziju: Boška Đuričkovića za rukovodioca, Nikolu Gaževića za kulturno-politički sektor, Nikolu Darčevića za omladinski sektor, Božidara Brajovića i Acu Vukotića za pojačanje politodjela. Za Dvadeset devetu diviziju: Voju Kovačevića za rukovodioca, Eli Fincija za kulturno-politički sektor, Vukašina Mićunovića za omladinski sektor, Acu Babića i Ljubicu Mihić (koju ćemo poslati) za pojačanje politodjela.

Sjednicama divizijskog komiteta i sastancima štabnih ćelija brigada i divizije obavezno prisustvuje, s vremena na vrijeme, bar po jedan član politodjela. Radi koordinacije rada i što svestranijeg upoznavanja sa čitavim stanjem divizije, politkomesar korpusa može prisustvovati sjednicama divizijskih komiteta.

Politodjel i dalje podnosi izvještaj posebno za svaku brigadu. Koliko vremena će ostati na radu u jednoj brigadi i da li u punom sastavu, to odlučuje sam prema potrebama.

Uz pomoć Gaževića [Nikole], Veljko Mićunović se određuje za rukovodioca partijskih kurseva u okviru Treće divizije. Kurseve kombinovati sa učešćem kursista iz pozadine. Takođe i Sandžajlija. Plan kurseva poslaćemo odmah.

Za politkomesara Druge divizije postavlja se Milosav Milosavljević, a na njegove mjesto – za zamjenika politkoma Prve

---

* Ova direktiva je primljena u Štabu 2. korpusa NOVJ u seriji od pet radiograma, od kojih prva četiri imaju datum 23. decembar, a peti (posljednji) je datiran sa 24. decembrom. Njihov tekst nema hronološki kontinuiranu cjelinu. Tekst posljednjeg radiograma se u Knjizi depeša Štaba 2. korpusa završava se Titovim monogramom (slovom T).

Dijelove direktive koji su se odnosili na 2. proletersku diviziju, Štab 2. korpusa je, takođe posebnim radiogramima i s različitim datumima, dostavio Štabu 2. proleterske divizije, sa slijedećom napomenom Mitra Bakića: »Ovu depešu dobili smo od T«. No, van svake je sumnje da se Tito pri ovom razmještaju kadrova konsultovao sa svojim najbližim saradnicima, a prije svega sa Aleksandrom Rankovićem, organizacionim sekretarom CK KPJ.

šumadijske brigade – postavlja se Mirko Milojković, dosadašnji član Politodjela Druge dalmatinske.

Za zamjenika politkomesara Druge proleterske brigade postavlja se Dragoslav Đorđević – Goša, a drug Stamatović [Jovan] se stavlja na raspoloženje PK Srbije.

Politodjel Treće sandžačke u sastavu: Ratko Radović rukovodilac, Milan Kuprešanin za kulturno-politički sektor, Dušan Vukićević za omladinski sektor, Aca Nikolić za pojačanje politodjela, radiće i u Četvrtoj sandžačkoj brigadi.

Potvrđuje se postavljanje Svete Radojevića za politkomesara Pete crnogorske brigade.

22. decembar [19]43.

A–CK SKJ, Fond CK KPJ,
br. 1943/397.

ANDRIJI [HEBRANGU]

Tražite u zamjenu od Švaba Bogdanovića Dušana i Miletića Miodraga, koji su skoro uhapšeni u Beogradu.[246] Oni su poznati dragoljubovci, ali [su] za nas veoma važni.

Javi Rati [Dugonjiću] da će Đido [Milovan Đilas] napisati članak o Loli [Ivu Ribaru] za Oml[adinsku] borbu.*

Omladinski kongres [održaće se vjerovatno tek] u februaru.[247]

Neka se [i nadalje] vrše pripreme [za njega].

22. decembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1.

* Članak je objavljen u »Omladinskoj borbi« (organu Saveza komunističke omladine Jugoslavije), br. 7 za april 1944, str 1–3.

DRUGOM KORPUSU

Hitno javite nazive i brojeve njemačkih jedinica na vašem sektoru.*

Materijal treba već da stigne.[248] Misija će stići, jer oni to neće propustiti.[249] Požurićemo kod Saveznika.

22. decembar 1943. T[ito]
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

* Naređenje identične sadržine upućeno je i ostalim operativnim štabovima NOVJ s kojima je Vrhovni štab tada bio u direktnoj radio-vezi. Međutim, oni nisu bili u stanju da pruže ni približno tačne podatke, a u to vrijeme se u Jugoslaviji nalazilo 15 njemačkih divizija, ne računajući njemačke samostalne pukove i druge manje jedinice.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]*

Hitno javite nazive i brojeve njemačkih divizija na vašem sektoru.[250]

Slažemo se sa upućivanjem jedne divizije u Štajersku.[251] Ona treba tamo da [ostane] i posluži kao skelet za vaš treći korpus, sa težnjom [širenja] ka sjeveru i istoku.[252]

Tri korpusa bi bila vaša [završna globalna formacija. Unutar] te formacije morate razvijati i popunjavati jedinice.

Taktika ovog trenutka [jeste: Neprekidni napadi na komunikacije sa širokim rasporedom manjih udarnih grupa. Obavezno [se] zabacivati u pozadinu neprijateljskih ofanzivnih trupa. Jedinice, načelno, ne treba da napuštaju svoje sektore, [već] da na njima [stalno] manevriraju. Veća grupisanja, naročito pred jakim neprijateljskim ofanzivama, ne treba vršiti. Dakle, primjenjivati [gibak] raspored kako bi [se izbjeglo] razbijanje i [rasturanje] naših grupisanih snaga.

23. decembar 1943. Tito
[Jajce]

Arhiv IZDG SRSl u Ljubljani, k. 41, f. II.

---

* U primljenom radiogramu ima nekoliko nejasnoća nastalih u toku njegove primopredaje. Njih je priređivač zamijenio onim riječima koje je Tito, sudeći po sadržini ostalog teksta, najvjerovatnije bio upotrijebio prilikom pisanja radiograma. Tako je umjesto »ometaje« napisao *ostane;* umjesto »čirema« *širenja;* umjesto »za v u-navrubafper macija, untrate« *završena globalna formacija. Unutar;* umjesto »ide« – *jeste: Ne;* umjesto »ne ne« – *se;* umjesto »ne« – *već;* umjesto »——« *stalno;* umjesto »dibakrak« – *gibak;* umjesto »več zvedla« – *se izbjeglo;* umjesto »zastupanje« – *rasturanje.* Sve ove riječi su stoga stavljene u četvrtaste zagrade.

Š[TABU] M[ORNARICE NOVJ]

Naređujem da najhitnije predate nekoliko brodova za otpremu materijala u Senj. Vašim postupkom onemogućili ste da se materijal da jedinicama koje se bore na život i smrt. Sva odgovornost pada na vas ako materijal ne stigne do jedinica dok je još moguće.[253]

23. decembar 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 2021,
reg. br. 49/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Naredili smo štabu Mornarice [NOVJ] da vam najhitnije dade brodove za prevoz materijala.*

Hitno odgovorite koliko možete našem Ekonomskom odsjeku** [poslati]*** ćebadi i drugog materijala.[254]

Karavan koji bi došao u Korenicu za materijal prebacio bi karbid za vas.

23. decembar 1943. V[rhovni] š[tab NOV i POJ]
[Jajce]

A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1.

---

* Objavljuje se na str. 101.

** Omaška; treba: odjeljenju.

*** U primljenom radiogramu br. 2108 je prilikom dešifrovanja umjesto ove riječi napisano: »poli«.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

A. Sve vazduhoplovce [treba] slati direktno na ostrva, iznim ako ih ne pozovemo [mi k nama].[255]

B. Englezi [koji su kod vas] moraju imati [radio-] vezu sa Misijom pri V[rhovnom] š[tabu NOV i POJ.][256]

[C.] Dva engleska vojnika spustiće se kod vas; uputite ih za Sloveniju.

[D.] Po pruženim podacima se vidi da ne pratite raspored njem[ačkih] trupa. Poboljšajte ob[avještajnu] službu.

24. decembar 1943. V[rhovni] š[tab NOV i POJ]
[Jajce]

A-VII, k. 119/2,
reg. br. 4/1.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Mjesta za bacanje materijala: Bugojno, Mlinište, Bosanski Petrovac [Glamoč.*][257]

Urgirajte hitno pomoć.[258]

24. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 2021,
reg. br. 49/8.

---

* U primljenom radiogramu umjesto »Glamoč« napisano je: Grbalj. Omaška je očigledna, jer je Grbalj priobalni rejon između Kotora i Budve, koji decembra 1943. nije bio oslobođen, niti je u njemu tada dejstvovala ma koja jedinica NOV i POJ. Tito je u poslatom radiogramu sigurno bio napisao Glamoč, pa je stoga to mjesto stavljeno u četvrtastu zagradu.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Hitno obavijestite o situaciji, rasporedu vaših snaga i neprijat[eljskih].[259]

Dvadeset sedma div[izija] povukla se zapadno od Vareša.[260] Morača [Milutin] se nalazi kod s[ela] Konjuh. Potukao [je] bataljon [iz] 99 [puka] Prve gren[adirske] div[izije].[261] Taj puk se sada nalazi od Ribnice do Zavidovića. Vjerovatno zatvara pravac prema Zvijezdi [planini].

Za naše odluke interesuje nas dalji smjer trupa* [koje na vas napadaju].[262]

Sa Moračom i Lekićem [Danilom] nemamo [radio]-vezu.[263]

24. decembar [1943,
Jajce]

*A-VII, k. 408/A,
reg. 2/8-I.*

* Poslije ove riječi u primljenom radiogramu su stavljene četiri tačke, čime je označeno da završetak rečenice nije dešifrovan. Priređivač je dalju dopunu dao po logičkom smislu sadržine prethodnog dijela rečenice i stavio je u četvrtastu zagradu.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Sve pješadijske snage stavljaju se pod komandu Manole [Srećka].[264]

Ostrva se moraju braniti.

Nijemce odbaciti sa Korčule i preduzeti u ovom cilju mjere.[265]

Zatražiti od Saveznika pomoć u avijaciji i mornarici.[266]

24. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 2021,
reg. br. 49/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Nemanje intendantura i kuhinja ima krupnih vojnih i političkih nezgoda.[267]

Naređujem da se odmah ustroje vojničke intendanture i kuhinje. Vojnici da nabave pribor za jelo.[268]

Upoznajte s ovim Andriju [Hebranga].

25. decembar 1943. V[rhovni] š[tab]
[Jajce]

A-VII, k. 119/2, reg. br. 4/1.

DRUGOM KORPUSU

Hitno javite stanje na sektoru Goražde – Kalinovik – Nevesinje – Bileća.[269] Snage njemačke [koje su] priješle preko Sandžaka upotrijebljene su u ist[očnoj] Bosni.* Interesuje nas: da li je jedan njihov dio priješao u Hercegovinu?[270]

25. decembar 1943. T[ito]
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* Dva dana kasnije (27. decembra) Tito je Štabu 2. korpusa NOVJ javio: »U ist[očnoj] Bosni razvijena [nova njemačka] ofanziva. Dalji [njen] smjer ne znamo«. (A–VII, k. 394, f. 2, reg. br. 4/2, primljeni radiogram, bez broja, s 23 grupe od 27. decembra 1943.)

Š[TABU] M[ORNARICE NOVJ]

Dajte ljude za bacanje materijala.
Ne davati pilote, nego pomoćno osoblje.
Dajte im onih 26 interniraca.[271]

25. decembar 1943. V[rhovni] š[tab NOV i POJ]
[Jajce]

A-VII, k. 2021,
reg. br. 49/8.

PUKOVNIKU VLADIMIRU VELEBITU OD TITA[272]

(a) Po pitanju u vezi s kraljem i monarhijom odlučiće narod poslije završetka rata, u skladu sa Odlukom Drugog zasijedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja.[273]

(b) Mi ne tražimo da se odmah zvanično prizna Nacionalni komitet.[274] Mi radimo na tome da priznanje uslijedi što je moguće prije, jer bi to imalo ogroman značaj za našu borbu za oslobođenje naroda.

(c) Propaganda protiv kralja nije za nas važna, ako kralj prestane da podupire reakcionarne snage koje sarađuju sa neprijateljem u našoj zemlji i u inostranstvu protiv naroda.

(d) Kopija odluke koju je iz Jugoslavije donijela Britanska [vojna] misija je vjerna originalu.[275]

[26. decembar 1943.
Jajce]

*Britanski Centralni državni arhiv,
Fond FO 371/37620,
R 13467 2 G (original);
A–VII, ANOR-a, k. 17, f. 3, reg. br.
7 (kserokskopija).*

Prevod s engleskog

DRUGOM KORPUSU

Viši vojni sud* kažnjava Petra Radevića lišenjem čina i zvanja u našoj v[ojsci].[276] Pustiti ga u stroj kao borca, čime mu se pruža mogućnost rehabilitacije.[277] Presudu poslaćemo.

26. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 2/4-19.

---

* Viši vojni sud pri Vrhovnom štabu NOV i POJ koji je raspravljao krivicu Petra Radevića zasijedao je pod predsjedavanjem dr Vladimira Bakarića.

DRUGOM KORPUSU

U Radojinju će stići engl[eska] misija od 9 članova.[278] Treba da prođu 54 misije.

26. decembar 1943.

A–VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

[PREDSJEDNIKU VLADE NJEGOVOG VELIČANSTVA GOSPODINU VINSTONU ČERČILU]

[Ekselencijo],

Moja iskrena želja i želja Narodnooslobodilačke vojske [Jugoslavije], kao i svih naših naroda, koji su toliko mnogo prepatili, jeste da brzo i potpuno ozdravite.[279]

27. decembar 1943.
[Jajce]

[Josip Broz Tito
maršal Jugoslavije]

Britanski centralni državni arhiv, Fond Prem. 3, reg. br. 511/2 (original); A–VII, k. 17, reg. br. 8/3 (kseroks--kopija).

Prevod s engleskog

ZA CK [KP HRVATSKE]

U formularu za prikupljanje podataka iz vojnih jedinica ima rubrika [pod a)]:* polit[ička] pripadnost.

Sva pitanja po tome** izbaciti i oštro ukazati na takve greške.

U zamjenu tražite doktora Milu Boškovića, koji je u Jasenovcu.[280]

27. decembar [1943,
Jajce]

A–VII, k. 119/1,
reg. br. 2/1.

---

* U primljenom radiogramu je umjesto *pod a)* napisano: »lor. T.« Priređivač je ispravku unio na osnovu teksta sačuvanog formulara o kome je ovdje riječ.

** To jest: u rubrici »stranačka pripadnost« i odgovore u vezi s njom.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Odakle, sa kojih sektora Nijemci vrše koncentraciju na sektor Karlovac – Zagreb? Koje su to div[izije]?[281]
Imate li [radio]-vezu sa Zagr[ebom*]?[282]

27. decembar [1943,
Jajce]

A–VII, k. 119/1,
reg. br. 2/1.

* U Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske piše: Zagr. – i teje.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ ZA DR BLAGOJA NEŠKOVIĆA]

Neka Mihailo [dr Blagoje Nešković] dade direktive kuda [treba] da pođu engleske misije [koje su bile kod četnika iz ist[očne] Srbije do prvih naših dijelova.[283]

27. decembar [1943,
Jajce]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8-I.

[ŠTABU II PROLETERSKE DIVIZIJE]

Druga [proleterska] divizija neka ostane na granici Sandžaka i Srbije dok se ne probije iz istočne Bosne [1.] južnomoravska brigada, koja broji oko 1600 boraca.[284] Vuk [Momčilo Marković] neka ostane još kod II div[izije]. U ist[očnoj] Bosni [je] teška situacija i vi ne smijete praviti preuranjene pokrete.[285]

27. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 14/2.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Javite situaciju kod vas.[286]

Morača [je] u s[elu] Tuho[lju].* Tu je stigla i vaša [XVI]** brigada.

U Kladnju [je] milicija, koju će Morača napasti.[287] U Živinicama i Repniku [su] Nijemci.*** Jedan dio Prve planinske [divizije] pošao [je] ka Zenici.[288] U Sarajevu [su] grupacije Nijemaca.[289]

Nijem[ci su] [iz]javili da su zarobili kod vas engl[eskog] kapetana i dva podof[icira]. Javite šta je [to bilo].[290]

27. decembar 1943.
[Jajce]

A-VII, k. 408/A, f. 8/I, reg. br. 2/8-I.

---

* U primljenom radiogramu pogrešan je naziv sela jer je napisano: »Tuhovu«. Tito se pri navođenju manje poznatih geografskih pojmova služio geografskom kartom 1/100 000, pa je prema njoj priređivač saobrazio naziv sela. U tom selu se tada nalazila 5. krajiška udarna divizija, čiji je komandant bio Milutin Morača.

** U primljenom radiogramu pogrešan je redni broj jer je napisano »XVIII«. Priređivač je ispravio brojnu oznaku brigade saglasno s dislokacijom koju Tito navodi. Naime, 18. istočnobosanska hrvatska udarna brigada je u to vrijeme bila orijentisana ka prostoru Birča (u sastavu Prve manevarske grupa 17. istočnobosanske udarne divizije), a 16. muslimanska udarna brigada se tada nalazila na lijevoj obali Krivaje, tj. kod 5. krajiške divizije, pa je o njoj ovdje i riječ.

*** U tim mjestima su se tada nalazili dijelovi njemačke 1. brdske divizije.

[POHVALA VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ 28-MOJ SLAVONSKOJ DIVIZIJI]*

Izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima 28-me slavonske [udarne] divizije na čelu sa potpukovnikom Vickom Antićem, koji su u svim borbama pokazali veliko junaštvo i istrajnost i u toku tri mjeseca oslobodili Varaždinske Toplice,[291] Ludberg,[292] Ivanec,[293] Zlatar,[294] Koprivnicu,[295] Čazmu[296] i uništili aerodrom kod Velike Gorice.[297]

[28. decembar 1943.
Jajce]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije
maršal Tito

A-CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija« mf. 17, tr 43, sn. 578.

---

* Radio-centar Vrhovnog štaba NOV i POJ je po Titovom nalogu radiogramom prenio tekst ove pohvale Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« i ona ga je objavila 30. decembra 1943. u svojoj emisiji br. 422.

[POHVALA VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ TREĆOJ I ČETVRTOJ BRIGADI 9-TE DALMATINSKE DIVIZIJE]*

Izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima Treće i Četvrte brigade 9-te dalmatinske divizije, koji su se odlikovali [istrajnošću i junaštvom] u toku 40-todnevnih bojeva na odsjeku Aržano – Posušje i blizu Livna.[298]

[28. decembar 1943.
Jajce]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije
maršal Tito

A-CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija«, mf. 17, tr. 43, sn. 578.

---

* Radio-centar Vrhovnog štaba NOV i POJ je po Titovom nalogu radiogramom prenio tekst ove pohvale Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« i ona ga je objavila 30. decembra 1943. u svojoj emisiji br. 422.

Š[TABU] M[ORNARICE NOVJ]

Hitno, pod sigurnom pratnjom, otpremite dr Smodlaku u Bari.[299]

Može sa njim [poći] i njegova porodica.

28. decembar [1943, Jajce]

V[rhovni] š[tab NOV i POJ]

A-VII, k. 2021, reg. br. 49/8.

Š[TABU] M[ORNARICE NOVJ]
ZA DR SMODLAKU [JOSIPA]

S obzirom na to da je riješeno da u najkraće vrijeme otputujete kao predstavnik [našeg] najvećeg tijela* u inostranstvo službenim putem, molim Vas da odmah otputujete u našu Bazu u Bari[300] i [da] tamo [sa]čekate dalje naloge.[301]

28. decembar [1943, Jajce]

Tito

A-VII, k. 2021, reg. br. 49/8.

* Ovdje se odnosi na NKOJ.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Sakupite najhitnije 30–40 boraca šofera za tenkiste, koji će otići u Italiju na vježbu. Pošaljite ih odmah na Vis ili [u] Bari.[302]

28. decembar 1943. V[rhovni] š[tab NOV i POJ]
[Jajce]

A-VII, k. 119/1, reg. br. 2/1.

Š[TABU] M[ORNARICE NOVJ]

Hitno prebacite sve avijatičare, tenkiste i šofere u Bari, gdje će poslije kursa primiti najmodernije aparate. Za ovo [prebacivanje] vas činim odgovornim.[303]

28. decembar [1943, Jajce]

V[rhovni] š[tab NOV i POJ]

A-VII, k. 2021, reg. br. 49/8.

[ŠTABU 2. PROLETERSKE DIVIZIJE]

Engleze* uputite kod Peka [Dapčevića]. Javite njihova zapažanja i izjave kod koga su bili.**

Javite situaciju na vašem sektoru.[304] Povežite se sa Kostom [Nađom] i Pekom [Dapčevićem].[305]

28. decembar [19]43.
[Jajce]

A-VII, k. 394, reg. br. 14/2.

---

* Riječ je o grupi britanskih i američkih oficira, s Bilom Hadsonom na čelu, koji su, napuštajući četničku Vrhovnu komandu, 27. decembra prispjeli kod Štaba 2. proleterske divizije (vid. nap. 139. i 215).

** Priređivač nije pronašao izvornu građu jugoslovenske provenijencije iz koje bi se vidjeli takvi podaci.

Š[TABU] M[ORNARICE NOVJ]

Kažnjavam vas strogim vojnim ukorom za labav operativni rad i nebrižljivo dostavljanje materijala našim trupama. Korčula je pala zbog vaše slabe organizacije.[306]

Naređujem najenergičnije zalaganje u odbrani otoka, a u slučaju prinudnog povlačenja [neka bude] ovo pravilo: organizovati [ga].

Primljeni materijal odmah doturati na obalu.

28. decembra 1943. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 2072, reg. br. 2/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Jugoslovene možete primiti u vojsku.[307] Maljčika ostavite, s tim da čim prije dođe ovamo po instrukcije.[308]

29. decembar 1943. V[rhovni] š[tab NOV i POJ]
[Jajce]

A–VII, k. 119/1, reg. br. 2/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Trinaesta [dalmatinska NO] brig[ada] pretrpela [je] velike gubitke i povukla se s Korčule.[309] U opasnosti [su] i ostali otoci.

Prebacićemo trupe na kopno, ako [im] Englezi ne pruže efikasnu pomoć.[310]

29. decembar [1943, Jajce] V[rhovni] š[tab NOV i POJ]

A–VII, k. 119/1, reg. br. 2/1.

»TITO 8. KORPUSU:[311]

Englezi obećali za skoru budućnost pomoć sa brodovima i avionima.[312]

Naročito je značajno držanje Hvara i Visa. U lukama treba izgraditi bunkere i utvrđenja.«

30. decembar 1943.
[Jajce]

A–VII, Arhiva njemačkih jedinica, Mikroteka, NAV–T–314, rolna 194, snimak 7456755.

Prevod s njemačkog

[ZA] III KORPUS

Morača [Milutin se sa divizijom nalazi] na prostoriji Knežina – Medojevići.[313]

On ne može opet [ići] u dolinu Krivaje i Spreče, jer ima zadatak ponovne orijentacije ka Srbiji.[314]

Gdje je njegova IV brigada? Javite [o njoj].[315]

Primijećeni [su] transporti [neprijateljeve] vojske od Doboja prema Brodu.[316]

Na našem sektoru ponovo [su] velike koncentracije Nijemaca na svim pravcima.[317]

Odmorite vaše trupe i javite gubitke koje ste imali.[318]

31. decembar [19]43. Tito
[Jajce]

A–VII, k. 14,
reg. br. 51/6.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Pero [Petar Stambolić] preko [Glavnog štaba] Vojvodine javlja da [su] se kod Mihaila [Blagoja Neškovića] spustila 4 eng[leska] pilota.[319]

Javite šta je u stvari.[320]

31. decembar [1943.
Jajce]

A–VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8–I.

PETOJ DIVIZIJI

Kosta [Nađ] javlja da ofanziva jenjava.* On misli [da je za vas najbolje] da se prebacite na prostor [između] Spreče, Krivaje i Bosne.

Mi smatramo nezgodnim taj teren za vas, jer to nije ni vaš pravac.[321]

Ostanite gdje jeste i krećite se više radi ishrane.[322]

Na svim našim sektorima ovdje [su] nove velike koncentracije Nijemaca.**

31. decembar [19]43. Tito

A–VII, k. 14, reg. br. 52/6.

---

* Takav izvještaj je Štab 3. korpusa NOVJ uputio 31. decembra Vrhovnom štabu NOV i POJ.

** U vezi s tim vid. nap. 317.

[ZA RADIO-STANICU] SLOB[ODNU] JUGOSL[AVIJU]

Trideset prvog decembra u 10 [časova] noću naše snage preduzele [su] opšti napad na grad Banju Luku.[323] Do jutra 1. januara 44. zauzeta [su] sva vanjska utvrđenja. Do sada je zauzeta polovina grada. Vode se najkrvavije ulične borbe. Nijemci [su] se utvrdili u bankama i [drugim] zgradama.[324] Do sada [je] zarobljeno mnogo Nijemaca SS-divizije.[325] U Banjoj Luci nalazi se štab II pancirne armije koja brani Jadran.[326]

1.januar 1944. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ,
Fond CK KPJ–KJ, br. 1944/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Terzić [Velimir je] određen za k[oman]d[an]ta 8. korpusa. Neka pođe odmah na dužnost.[327]

Za vašeg načelnika [Štaba] određen [je] Ilić [Pavle].[328]

1. januar 1944. Tito
[Jajce]

A–VII, k. 119/1, reg. br. 1/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Odobrio sam englesku misiju za Primorsku.[329]
Engleski pukovnik može slati svoje ljude za Austriju.[330]
Amerikanci mogu imati svoju misiju na Primorskom.[331]

[1. januar 1944,
Jajce]

Tito

Arhiv IZDG SRSl, 41/II.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Milić [Maks Baće] preuzima [komandovanje za] odbranu otoka. Manola [Srećko] do daljnjega neka ostane u Štabu mornarice.[332]

1. januar 1944. T.
[Jajce]

A–VII, k. 2072,
reg. br. 2/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Kadrovi će doći.[333]
Tenkisti [i] avijatičari neka se jave našoj Misiji [u Bariju].[334]

1. januar 1944.
[Jajce]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Vaša radio-veza ne vrijedi. Telegrafist [je] nemaran. Obratite pažnju na ovu službu.[335]

Organizujte kurs za radio-telegrafiste. Prikupite sve koji su učili telegrafiju. Za program [kursa] uzmite elektrotehniku i radiotehniku.[336]

[1. januar 1944,
Jajce]

Arhiv IZDG SRSl, f. 41/II.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Možete u Bariju od [vaših] stručnjaka organizovati [mornaričku] bazu.[337]

Na Visu će ostati i dal[matinska NOU] brig[ada],[338] a na Hvaru, Braču i Šolti jedna brigada 26. [NO] div[izije] i jed[inice] odredskih snaga, s tim da omogući[te] izvlačenje [svih] ovih dijelova za slučaj krajnje potrebe.

Sve ostale jedinice odmah prebacite na kopno.[339]

1. januar 1944.
[Jajce]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 2/2.

[ŠTABU 2. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ]

Engleski oficiri koji su došli od Draže [Mihailovića][340] nemaju pravo tražiti nikakve informacije.[341] Uputite ih kod Peka [Dapčevića], jer će biti poslani u Kairo, kako je dogovoreno sa Maklejnom [Ficrojem]

[1. januar 1944,
Jajce]

A-VII, k. 394.
reg. br. 14–65/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Najhitnije povucite iz upotrebe i obustavite širenje naredbe: Uputstva za vojnoobavještajnu službu od 8. decembra [1943] sa potpisom Grubora [Petra] i Maljčika [Dalibora Jakaše].[342]

Kako ste mogli tako nešto propustiti?[343]

Sve naredbe općeg karaktera mora potpisati komandant G[lavnog] š[taba].*

3. januar 1944.
[Jajce]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

* Komandant Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske bio je tada Ivan Gošnjak.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Familiju Magovca [Božidara] poslati brodom koji donese spremu [za vaše jedinice].[344] Vaš sektor izgleda [da je] siguran, pa [ako želi] može i ostati.*

Slovenci vam nude sadejstvo za [napad na] Ogulin.[345] Ispitajte uslove [njegove] sigurne likvidacije.[346]

Pukovnik Ilić [Pavle] dolazi za nekoliko dana [tamo].[347]

Da li vam je stigao materijal sa Visa? Već davno vam je poslan.[348]

Bakarić [Vladimir] je [pri odlasku] dao šifru Kulturi** [Otmaru Kreačiću].[349]

Pitajte šta je sa tom šifrom i odmah [nam] javite.[350]

[4. januar 1944,
Jajce]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 2/2.

---

* Na insistiranje B. Magarea, pozadica mu je prebačena u Bari.

** U primljenom radiogramu pogrešno je napisano: Kubeuri.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Od pristigle spreme rezervišite i doturite jedan dio za naše [ovdašnje] jedinice.[351]

Prihvatite slovenačke ranjenike i uputite ih u Italiju, odnosno zadržite na vašem sektoru.[352] Dogovorite se [u vezi s tim] sa G[lavnim] s[lovenačkim] š[tabom].[353]

[4.]* januar 1944.
[Jajce]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1-19/2.

---

* Tekst ovog naređenja je pronađen u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. On tamo ima datum 5. januar 1944. međutim, Tito je u tekstu naređenja koje je 4. januara primio Glavni štab NOV i PO Slovenije napisao da je ono prvo prethodilo ovom dugom (vidi str. ovoga toma), pa je stoga i naređenje upućeno Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske hronološki uvršteno pod 4. januarom 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Rekli smo G[lavnom] š[tabu NOV i PO] Hrvatske da ispita uslove za likvidaciju Ogulina.* Sam sektor uzimaju [težišnim za zajednički napad].**

Pitanje lađa i ranjenika riješite uz pomoć Hrvata.[354]

Odobravamo da vam Englezi pošalju materijal. Puk[ovnik] Velebit Vladimir [im] je samo izgovor. Oni nam ništa nisu poslali već mjesec i po dana.[355]

2. januar 1944.
[Jajce]

ARHIV IZDG SRSl, 41/II.

---

* Vid. str. 142. i nap. 345. i 346.
** U primljenom radiogramu piše: »Tišiči raspored«.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Od Engleza primite novac.[356] Javite koliko [ste primili].* Mi ćemo tu svotu vratiti ovoj misiji kod nas.

Komesari nemaju nove znake.[357]

4. januar 1944.
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

* Nije pronađen izvještaj Štaba 2. korpusa NOVJ o primljenoj sumi novca.

ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ

Rušite prugu.[358] Javite kretanje neprijatelja.*

4. januar 1944.
[Jajce]

A-VII, k. 483,
reg. br. 10-39/8.

* Štab 6. korpusa je 10. januara javio radiogramom Vrhovnom štabu detaljne podatke o numeraciji i dislokaciji njemačkih ustaških i domobranskih jedinica u Slavoniji.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Upotrijebite [jedan]* p[artizanski] o[dred i] 2 brig[ade] – oko 2500 ljudi.[359] Utvrdite obalu.[360]

Prekomorsku brigadu odmah prebacite na kopno.[361] [izvršite]** prebacivanje ranjenika iz Hrvatske i [Slovenije].***[362]

Sve avijat[ičare], tenkis[te i] šofere šaljite u Bari.[363]

Mi [smo] uputili [nekoliko grupa takvih]**** specijalista, koje prihvatite [na trogirskom kopnu]***** i prebacite u Bari.[364]

4. januar 1944.
[Jajce]

A–VII, k. 2072,
reg. br. 2/2

---

* U primljenom radiogramu ova riječ nije pravilno primljena. Napisano je: »J–v«.

** Umjesto ove riječi u primljenom radiogramu pogrešno je napisano »brigada«.

*** U originalu primljenog radiograma pogrešno je napisano »Slavonije« umjesto: »Slovenije«. (Ranjenici iz Slavonije nisu prebacivani ni tada, a ni kasnije za primorje da bi se odatle evakuisali za Vis ili južnu Italiju).

**** Umjesto riječi napisanih u ovoj četvrtastoj zagradi u primljenom radiogramu piše: »nekog iz grupe«.

***** Umjesto napisanog u četvrtastoj zagradi, u primljenom radiogramu piše: »o.g.g.o.i. kopno«.

C[ENTRALNOM] K[OMITETU] SKOJ-a

Niste smjeli utvrđivati datum omladinskog kongresa.[365] Vojnička* situacija to još ne dozvoljava. Izričito smo rekli u našoj depeši da se vrše pripreme, a datum ćemo kasnije odrediti.[366]

Šaljite nam više primjeraka omladinskog lista.**

5. januar 1944.
[Jajce]

A–VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

---

* Trebalo bi da piše: Vojna.

** Riječ je o listu »Mi mladi«, organu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije.

GLAVNOM ŠTABU NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE SLOVENIJE

Dajemo vam nekoliko napomena za pravilan rad i organizaciju vaših jedinica.

Vaš sektor je vrlo važan i osjetljiv za Njemačku. Mi vjerujemo da će na vašem sektoru biti koncentrisane jače njemačke snage, odnosno da će te jače snage tuda prolaziti.[367] Kod ovakvog stanja vi ne smijete grupisati vaše jedinice, jer bi one izgubile manevarsku sposobnost pred brojčano nadmoćnijim neprijateljskim ofanzivama. Zbog toga već od sada treba vašim jedinicama pokriti šira operativna područja, stvarajući uslove za njihovo manevrovanje. Zbog samog sklopa zemljišta nameću vam se tri operativne grupe:

A) Kao što ste i naveli. Štajerska je za vas i u vojničkom i u političkom pogledu vrlo važna. Tu se nalaze velike ljudske rezerve, dok su one na ostalim sektorima manje-više iscrpljene. U Štajerskoj neprijatelj nastoji da za sebe mobiliše snage.[368] Zbog toga još sada prebacite na taj sektor jednu lako pokretljivu diviziju.[369] Pod štab te divizije treba da potpadnu svi partizanski odredi i vojne vlasti u pozadini u Štajerskoj. Ta divizija treba da posluži kao jezgro jednog budućeg vašeg korpusa na tom sektoru.

Opstanak i rad ove divizije i drugih partizanskih odreda ovog sektora biće mogući. Ovo iz razloga što neprijatelj glavne svoje snage grupiše duž primorskog pojasa, a pozadinu manje-više ostavlja slabo posjednutu. Jedinice te divizije treba da pribjegnu pokretljivoj taktici, dejstvujući na raznim sektorima Štajerske. Preko ovog dijela [teritorije] prelaze za neprijatelja vrlo važne i osjetljive komunikacije na kojima se mogu postići vrlo dobri rezultati. Ofanzivnom taktikom u Štajerskoj te snage uspjeće da mobilišu nove borce i da vam olakšaju opstanak i rad u Ljubljanskoj provinciji, pa čak i u Primorskoj.

Snage u Štajerskoj treba da manjim četama prodiru ka sjeveru u Dravski bazen, hvatajući vezu sa Austrijancima. Ovome posvetite naročitu pažnju. Pored toga, preko rijeke Sutle obavezno morate uspostaviti vezu sa Hrvatskim zagorjem. U slučaju potrebe, vaše snage u Štajerskoj trebaju tražiti naslon na Hrvatsko zagorje. Manevar u pravcu Hrvatskog zagorja, po našem mišljenju, mnogo je lakši nego preko Save ka Notranjskoj ili ka Gorenjskoj.

B) U Ljubljanskoj provinciji treba da ostanu vaš VII korpus od 2 divizije i ostali partizanski odredi toga sektora.[370]

Jedna od ovih divizija treba da održava čvrstu vezu i naslon sa hrvatskim snagama u Gorskom kotaru i gornjoj Kupi.* To je za vas vrlo važno, jer preko toga terena možete slobodno manevrovati, pa u slučaju potrebe prebaciti u Liku i jače snage. Ova divizija treba da bude po brigadama raspoređena na širokom području: ka Čabru, Prezidu i Sušaku, ka Črnomelju i Vinici. Sasvim je prirodno da ove jedinice trebaju svoj rad uskladiti sa hrvatskim snagama toga područja. Zbog toga divizija treba da stoji u neposrednom dodiru sa Hrvatskim štabom. Diviziji stavite u zadatak da temeljito poruši sve komunikacije koje od jadranskog primorja izvode u dolinu Kupe, kao i one koje vode na sjever u Sloveniju.

Drugu diviziju ovog korpusa rasporedite za dejstvo u sjevernom dijelu Notranjske i Dolenjske, obuhvatajući željezničke komunikacije u dolini Save i Krke, kao i glavne komunikacije Ljubljana – Trst.**

C) Snage vašeg IX korpusa treba da dejstvuju na sektoru Primorske, šireći se na jugu do Istre.[371] Na zapad hvatati vezu sa talijanskim partizanskim odredima, nastojeći da se pri tome razvijaju međusobno povjerenje i uzajamno [sa]djejstvo. Snage primorskog korpusa treba da imaju u Gorenjskoj čvrst oslonac, jer je to najjači i najsigurniji teren. Ovo govori da na sektoru Gorenjske trebali biste imati jednu jaču operativnu grupu, najbolje pod vašom direktnom komandom. Ta grupa bi dejstvovala u zahvatu Vrhnika – Ljubljanica pa na sjever do Jesenica, upravo na onom terenu na kome su ranije dejstvovali Dolomitski i Gorenjski odredi. Najbolje bi bilo kad bi na tom terenu stvorili jednu lako pokretnu diviziju od tri brigade i nekolika manja partizanska odreda.

D) Taktika ovog trenutka: Intenzivno ofanzivno dejstvo svih jedinica na što širim operativnim područjima, prvenstveno ugrožavajući neprijateljske komunikacije. Zbog toga jedinice treba postaviti u blizini ovih komunikacija i dati im širi raspored. Na ovaj način prikovaćete Nijemce duž komunikacija i najbolje sačuvati ono malo slobodne teritorije koja za vas ne igra naročitu ulogu.

Blokada pojedinih gradova, kao napr. Novog Mesta, jeste nekorisna stvar i štetna po našu taktiku i naše trupe. Brzi upad i zauzimanje pojedinih mjesta mogu biti korisni ako to nalažu borbene prilike.

E) Već od sada počnite sa organizovanjem čvrste vojne*** vlasti u pozadini, to jest obrazovati komande područja i komande mjesta. Dobro postavljene, te ustanove odigraće važnu ulogu. Posvetiti pažnju starješinskom kadru tih ustanova.

---

* Glavni štab NOV i PO Slovenije takav zadatak već je bio postavio svojoj 18. slovenačkoj NO diviziji.

** Na tom prostoru je dejstvovala 15. slovenačka NO divizija.

*** U originalu je omaškom umjesto ove riječi napisano »vojničke«.

F) Pitanju oficirskih i podoficirskih činova treba posvetiti veliku pažnju. Treba obuhvatiti starješine svih vojnih jedinica i ustanova. Pitanje podoficirskih činova postavite šire. Načelno, partizan koji se borio dvije i po godine morao bi u najmanju ruku imati podoficirski čin. Imajte u vidu da naša vojska naglo raste, pa moramo izdvojiti* oficirski i podoficirski kadar.

G) Pazite na uzdizanje i odabiranje starješinskog kadra. Vaši štabovi moraju biti pokretna operativna rukovodstva, a ne kancelarijski ljudi. Suviše velika glomaznost štabova štetna je. Štabovi moraju da su neprekidno kod svojih jedinica.

H) Glavni štab mora obavezno uspostaviti radio-vezu ne samo sa svojim korpusima nego i sa divizijama.

Izvještaje o vašim akcijama treba, dobro sređene, svakodnevno dostavljati neposredno za »Slobodnu Jugoslaviju«. Vi to neuredno radite, pa se stiče utisak da vi samo periodično vodite borbu. Ovome radu posvetite naročitu pažnju i propusti se više ne smiju dogoditi.

Isto tako veza sa nama mora biti urednija. Vaši telegrafisti i šifranti vrlo su nemarni.*

Nastojaćemo da vam uputimo neke više rukovodioce. No bez obzira na to, vi morate izabrati i podizati vaš starješinski kadar.

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

5. januar 1944.

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

Filmoteka A–VII,
MNO Ljubljana, f. 13,
sn. 612-614.

---

* Smisao je: odabrati.

** Vid. nap. 335.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Vi postajete pokretni korpus sastava dvije div[izije].* Uskoro ćete dobiti zadatak daljeg pokreta.**

Na teritoriju C[rne] Gore, Boke i Sandžaka formirajte G[lavni] štab, koji će biti sposoban za riješenje svih lakših pitanja ovih pokrajina.***

Gl[avni] štab mora forsirati formiranje lakih pokretnih jedinica. Vi mu ostavite Petu [crnogorsku] brig[adu] u C[rnoj] Gori i jednu sandžačku [brigadu]. Zatim treba formirati niz lakih [NOP] odreda sa manjim područjem nego do sada. U pozadini organizovati čvrstu vojnu vlast preko komandi područja i komandi mjesta.

Prema vašem nahođenju, Četvrtu sandžačku [brigadu] možete podijeliti na mobilne jedinice.

Dvadeset deveta div[izija] ostaje u Hercegovini, poprimajući i primorje od Neretve do Boke [kotorske]. Na njenom terenu organizovati vojnu pozadinsku vlast. Pomoći je u tom [pogledu] kadrovima. Sa vašim G[lavnim] š[tabom]**** treba da ima [radio-]vezu i da sadejstvuje.

Podnijeti nam izvještaj o organizaciji jedinica vašeg korpusa i Glavnog štaba.[372]

5. januar 1944. Tito
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* Te dvije divizije su bile: 2. proleterska i 3. crnogorska udarna.

** Misli se na prodor u pravcu jugozapadne Srbije.

*** Na toj teritoriji su tada postojala dva glavna štaba: jedan za Crnu Goru i Boku (obnovljen je odmah poslije kapitulacije Italije), a drugi za Sandžak (obnovljen je 1. novembra 1943. godine).

**** Misli se na predviđeni Glavni štab za Crnu Goru, Boku i Sandžak.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

U sastav Druge [proleterske] div[izije] ulazi Moravska brig[ada].[373] Dalmatince vratite u ist[očnu] Hercegovinu.[374]

Sastav Pol[it]odjela sandžačke brig[ade]: Ratko Radović, Milan Trebješanin, Dušan Vukićević i Aca Nikolić za pojačanje.[375] Niste naveli razloge za izmjenu ovog sastava.[376]

Momir Bošković može biti zamjenik politkoma Treće [sandžačke brigade].* Sa ostalim prijedlozima se slažemo, osim za politkoma i njegovog zamjenika, jer su oba [predložena] mladi [i] iz pozadine.[377]

5. januar 1944.
[Jajce]

A–VII, k. 394,
reg. br. 4/2

---

* Momira Boškovića je politički komesar 2. korpusa predložio na tu dužnost 2. januara 1944.

OPOMENA
UPOZORENJE GRAĐANIMA JUGOSLAVIJE KOJI SE NALAZE U SLUŽBI OKUPATORA*

Svim vojnicima, oficirima i podoficirima hrvatskog domobranstva, a također onima koji se nalaze u divizijama kojima komanduju njemački oficiri i podoficiri,[378] predlaže se da napuste neprijateljske redove i da se jave najbližoj jedinici Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Svaki dalji rad u korist okupatora i domaćih izdajnika Pavelića, Nedića i Rupnika smatrat će se kao izdaja svoje domovine i svoga naroda i povući će za sobom najstrože kazne, sve do lišenja građanskih prava i smrtne kazne. Sva lica koja su sposobna da se bore, ali koja se kolebaju i špekulišu, također služe interesima neprijatelja svoga sopstvenog naroda. Mnogi od njih su silom ili dobrovoljno uvršteni u njemačku vojsku, ili pak rade u njemačkim fabrikama i na taj način postaju oruđe u rukama okupatora u borbi protiv svojih naroda. Zbog toga oni treba smjesta da stupe u NOV i POJ, da na taj način izbjegnu sudbinu koja će zadesiti izdajnike naroda poslije oslobođenja naše zemlje.

Pozivamo sve poštene Srbe koji su silom uvršteni u odrede izdajnika Nedića i Mihailovića, a također one Slovence koji se nalaze u odredima generala Rupnika, da smjesta prelaze na stranu NOVJ, da operu sa sebe svu sramotu. Opominjem hrvatske oficire, vojnike i podoficire svih rodova oružja koji se nalaze u službi kod okupatora i izdajnika Pavelića, da je ovo posljednja mogućnost oprati svoju sramotu.

Front,[379] 6. januara 1944.

Povjerenik za narodnu odbranu
vrhovni komandant NOVJ
Maršal Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ,
br. 1944/203.

---

* Radio-bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ za 6. januar 1944. objavio je ovu *Opomenu* i propratio je opširnijim komentarom (vid. A–VII, k. 15/A, reg. br. 1/4).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Transport[ovanje] ranjenika vrše naši brodovi.[380] Pošaljite [vaše ranjenike] Hrvatima, a oni će ih uputiti dalje.* Dogovorite se s njima.**

6. januar 1944.
[Jajce]

A–IZDG SR Slovenije, f. 41/II.

---

* Tito je 4. januara 1944. naredio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da prihvati ranjenike iz Slovenije (vid. str. 143).

** O tome vid. u nap. 353.

[VLADIMIRU VELEBITU, ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ PRI VRHOVNOJ KOMANDI SAVEZNIČKIH SNAGA ZA SREDNJI ISTOK]

Napiši opširan izvještaj i pošalji ga po pouzdanom kuriru.[381] Ti ostaješ tamo kao šef [naše Vojne] misije i [da] organizuješ [prikupljanje] dobrovoljaca [za NOVJ].

Ne razumijemo prijedlog Maklejna [Ficroja].[382]

[Mladić* se] ne može primiti u našu vojsku.

6. januar 1944.
[Jajce]

A VII, k. 2072,
reg. br. 2/2.

* U primljenom radiogramu napisana je nejasna riječ »mislić«, a trebalo bi da stoji »mladić« (odnosi se na kralja Petra II Karađorđevića).

[ŠTABU II KORPUSA NOVJ]

Pri V[rhovnom] š[tabu NOV i POJ] obrazovali [smo] Odsjek za zaštitu naroda.[383]

Izradićemo uputstva i poslati vam.[384]

6. januar 1944.
[Jajce]

A–VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

[ŠTABU II KORPUSA NOVJ]

Dvadeset deveta [hercegovačka NOU] divizija potpada pod našu [direktnu] komandu, a sa G[lavnim] štabom [NOV i PO] C[rne] Gore održavaće vezu i tijesno sarađivati. Neka nam neposredno dostavljaju izvještaje.

Glavnom štabu dajte [radio-]stanicu Treće [NOU] divizije, a za diviziju nabavite drugu [radio-stanicu]. Povežite G[lavni] štab [za Crnu Goru i Boku] i 29. diviziju.[385]

Saznaje se da je [legionarska 369] »Vražja« divizija pošla za Sandžak i Crnu Goru. Vjerovatno će produžiti za Bugarsku.[386] Provjerite ovo.*

6. januar 1944,
[Jajce]

A VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* Nije pronađen odgovor Štaba 2. korpusa o pravcu kretanja te njemačke divizije.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Dvadeset sedma div[izija je] na Romaniji oko [sela] Rakove Noge. Izgubili su [radio-] stanicu i šifru.[387] Da li je to ista šifra koju i mi imamo s vama?*

6. januar 1944.
[Jajce]

A VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8 I.

* Nije ustanovljeno kada je i kako odgovorio Štab 3. korpusa na ovo pitanje.

[ŠTABU 6. KORPUSA NOVJ]

Pošaljite [nam] izvještaj za Sibinj.*[388]

6. januar 1944.
[Jajce]

A–VII, k. 384,
reg. br. 10-41/8.

* Tito je ovo naređenje uputio Štabu 6. korpusa stoga što se Štab korpusa 5. januara radiogramom obratio Vrhovnom štabu, pitajući ga da li je primio radiogram o uništenju 98 neprijateljskih kamiona kod sela Sibinja, s obzirom na to da o tome ništa ne javlja Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Da li je Augustinčić [Antun] stigao na otoke?*
Ima li spreme kod vas?[389] Treba forsirati slanje [materijala]** na dal[matinsku] obalu.[390]

6. januar 1944.
[Jajce]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 2-8/2.

---

* Odgovor je poslao Oblasni komitet KPH za Dalmaciju radiogramom 6. januara. Javio je da je Antun Augustinčić došao i da su zajedno s njim stigli avijatičari i dr Ljubo Leontić.

** U primljenom radiogramu je na ovom mjestu jedna riječ nejasno primljena, pa su zapisana i podvučena slijedeća slova: *njselji.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Vaša divizija* mora po svaku cijenu ostati u Gorskom kotaru, jer je od velike važnosti za održavanje veze s morem. Ona neka sadejstvuje u sporazumu sa Gl[avnim] š[tabom NOV i PO] Hrvatske. Smatrajte to strogim naređenjem.[391]

7. januar 1944. Tito
[Jajce]

A-IZDG SR Slovenije,
f. 41/II.

---

* Riječ je o 18. slovenačkoj NO diviziji.

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Mi nismo ni mislili da vaš korpus krene odmah [za Srbiju], nego u proljeće.*

7. januar 1944.
[Jajce]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* Ovo je Titov odgovor u vezi s tekstom obrazloženja koji je Vrhovnom štabu NOV i POJ dostavio Štab 2. korpusa NOVJ 6. januara, nakon primanja Titove direktive od 5. januara 1944. Vid. nap. 372.

[ZA RADIO-STANICU] »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

Na sektoru Banje Luke vode se vrlo jake borbe.[392] Nijemci su dobili iz Slovenije oko 100 tenkova i bornih kola i mnogo njemačkih jedinica.[393] Uz pomoć tenkova i avijacije Nijemci su uspjeli da se probiju [naprijed] u pravcu Mrkonjić-Grada.[394] Druga njemačka kolona kreće se desnom obalom rijeke Vrbasa.[395] Treći pravac [kretanja] Nijemaca je od Teslića prema Banjoj Luci.[396] Četvrti pravac Konjić – Prozor.[397] Peti iz Travnika u pravcu Jajca.[398] Na sektoru Travnika Nijemci su odbačeni u grad uz velike gubitke. Samo Trinaesta brigada »Končar«* uništila je i zarobila 200 njemačkih trupova [vojnika]. Borba se nastavlja na svim sektorima.

U istočnoj Bosni dijelovi Dvadeset sedme divizije na sektoru Vareša razbili su jedan puk divizije SS »Princ Eugen«.[399] Na svim ostalim frontovima jake borbe.

7. januar 1944. Tito
[Jajce]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI,
br. 1944/4.

---

* Riječ je o 13. proleterskoj brigadi »Rade Končar« 1. proleterske divizije.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Engleski avioni opet su uzalud došli sa materijalom.[400] Zar nemate drugog mjesta osim one rupe u Kolašinu?[401]

Javite hitno za Berane — da li možete pripremiti signale. Englezi kažu da mogu tamo baciti [ratni materijal].[402]

8. januar 1944. Tito
[Selo Dragnić]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Na sektor Druge [proleterske] div[izije] odmah uputite još jednu brig[adu – Treću] sandžačku ili Četvrtu [proletersku crnogorsku].[403]

Južnomoravska [brigada] još ne može [krenuti ka] Drugoj div[iziji][404]

8. januar 1944.
[Selo Dragnić]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

[ŠTABU 3. KROPUSA NOVJ]

Za vrijeme ofanzive na vas bilo je pravilno dekoncentrisati snage [i] izbjegavati veće sukobe.[405]

Nijemci sada primjenjuju taktiku: manjim letećim odredima proganjati naše rascjepkane snage. Takvoj taktici morate odgovoriti koncentracijom jačih snaga i njima uništavati ove [njemačke] odrede.

8. januar 1944.
[Selo Dragnić]

A-VII, k. 408/A.
reg. br. 2/8-I.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Prva alpinska [njemačka divizija je] na liniji Višegrad – Goražde.[406] U Sokolcu i u Rogatici [su] po jedan ustaški i njem[ački] bataljon. Nijemci [su] uputili u ist[očnu] Bosnu četiri krstareća odreda.*

Za njegov [Milutina Morače] pokret [Nijemci] znaju.** Vrebaju na prolazak ostalih snaga.*** Njihovi ranjenici treba da ostanu na vašem terenu.

Dajte [nam konkretne] podatke o kretanju nepr[ijateljskih snaga].[407]

9. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 408/A,
f. 8/I, reg. br. 2.

---

* Radiogram identične sadržine s ovim pasusom, sudeći po tekstu koji je u toku rata Milutin Morača zapisao u svojim »kratkim bilješkama« pod 10. januarom 1944, dobio je i Štab 5. krajiške udarne divizije.

** Iz zaplijenjenih njemačkih dokumenata se saznalo da Nijemci dekriptuju radiograme koje šalje Štab 5. krajiške udarne divizije, ali se u Vrhovnom štabu tada nije znalo da Nijemci dekriptuju i radiograme ostalih štabova NOVJ.

*** Odnosi se na 17. istočnobosansku udarnu diviziju.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Uslijed šeste neprijateljske ofanzive i vremenskih nepogoda odlaže se Drugi omladinski kongres za proljeće.[408] Pod ovim uslovima kongres ne bi dao očekivane rezultate. Pripreme [za njega] vršiti na najširoj osnovi.

Ovo dostavite odmah omladinskom rukovodstvu.*

11. januar 1944. Tito
[Potoci]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

* Tekst ovog Titovog radiograma je u toku 11. januara i narednih nekoliko dana dostavljen svim operativnim štabovima NOVJ s kojima je tada Vrhovni štab bio u direktnoj radio-vezi, a ovi su ga prenijeli najvišim forumima SKOJ-a na svom operativnom prostoru.

DRUGOM KORPUSU [NOVJ]

Potvrđujemo vaše prijedloge u vezi sa Sedmom brig[adom] i drugaricom Vjerom [Kovačević].*

U sastav vašeg korpusa ulaze 2. prolet[erska] div[izija] i jedna crnogorska div[izija].** Potrudite se za pravilno formiranje novih div[izija].***

Ispoljite jači uticaj nad Drugom prolet[erskom divizijom].[409]

Dajte nam nacrt vašeg organizacionog plana.[410]

Izgubivši bitku u svim ostalim pokrajinama, reakcija se sada privukla u Srbiju.[411]

11. januar 1944.
[Potoci]

A-VIII, k. 394
reg. br. 412

---

* Potpunije u vezi s tim vidi nap. 377.

** Odnosi se na 3. NOU diviziju.

*** Štab 2. korpusa je 18. januara odgovorio da prema postojećem vojno-političkom stanju nema uslova za formiranje novih crnogorskih jedinica.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Već [se] ide po materijal.[412] Stalno [ga] prebacujte za Senj, a na dal[matinsku] obalu [samo] onoliko koliko se kanalom* može prebaciti za naše pokretne jedinice u Dalmaciji.[413] VIII korpus preuzet će obezbjeđenje kanala.

11. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 2/2.

* Slobodnim pravcem (za doturanje materijala).

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Morate [se] postarati za ishranu i snabdijevanje spremom slovenske 18. divizije, koja se bori u Gorskom kotaru.[414] O izvršenju [ovoga naređenja] izvijestite.[415]

[12]* januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

* Tekst ovoga naređenja je pronađen u Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. On tamo ima datum 15. januar 1944. Međutim, Tito je u tekstu naređenja koje je 12. januara primio Glavni štab NOV i PO Slovenije napisao da je ono prvo prethodilo ovom drugom (vid. str. 173), pa je stoga i naređenje upućeno Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske hronološki uvršteno pod 12. januarom 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Naredili smo Hrvatima* da vam pomognu u ishrani i snabdijevanju spremom naše XVIII divizije.**

12. januar 1944. Tito
[Potoci]

A-IZDG SR Slovenije, k. 41, f-II.

* Riječ je o Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.
** Vid. str. 172.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Akcija na Banju Luku je poremetila nepr[ijateljsku] ofanzivu.* Oni su morali na brzinu preduzeti protiv nas ofanzivu, u kojoj su imali velike gubitke.[416] Mi [smo] bez gubitaka.[417]

Taktika samostalnih operativnih grupa, dubinski raspoređenih, pokazala se pravilnom. Tako su se izbjegli [kruti] frontovi i omogućilo zabaciti za leđa nepr[ijatelju] i nanošenje [mu] novih gubitaka. Ofanziva još traje, ali je nepr[ijatelj] nemoćan.

Hercegovce** smo uzeli pod našu [neposrednu komandu.[418] Sa Crnogorcima*** moraju tijesno sarađivati.

U pripremama [izvođenja] akcije na Grahovo trebaju i oni učestvovati. Poslije akcije, na tom sektoru [treba] stvoriti partizanski odred.[419]

Glavni štab C[rne] Gore, Boke i Sandžaka blagovremeno formirati tako da može prihvatiti komandu čim vi pođete.[420] Možda bi bilo bolje da već sada počne dejstvovati pod vašim nadzorom.

Dobavite mu radio-stanicu.

Šta je sa Dalmatincima?[421]

12. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* O borbama za Banju Luku krajem decembra 1943. i početkom januara 1944. vidi nap. 392

** Odnosi se na 29. hercegovačku NOU Diviziju.

*** Tito ovdje misli na Glavni štab NOV i PO za Crnu Goru, Boku i Sandžak, koji je trebalo tih dana formirati.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Za ranjenike u Senju upotrijebite solidne brodove. Upućeni [brodovi] su nesigurni.[422]

12. januar 1944. T[ito]
[Potoci]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 2/2.

[SEKRETARU PK KPJ ZA SRBIJU DR BLAGOJU NEŠKOVIĆU]

Nisi smio bez našeg odobrenja krenuti za Srbiju.[423] Javi hitno koji je razlog za to.[424] Ti bi morao svakako imati radio-stanicu [za Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju].

Nije naša krivica da se do sada nismo mogli sresti i snabdjeti moravsku brigadu. Šesta ofanziva bijesni ovdje svom žestinom i sprečava nas u tome.[425] Tražimo stalno od Engleza spremu za vas, ali oni [obećavaju,* a ne šalju. Sada su nam obećali [da će nam slati] braća Rusi.

Druga div[izija] nalazi se kod Ivanjice, na sektoru Manjevo – Kušići – Opaljenik. Ti bi trebao sa brigadom otići do njih. Oni imaju [radio]-stanicu. No, tvoj prelazak preko Drine je vrlo riskantan. Mislimo da treba malo da pričekaš da se baci avionom sprema. Neka Kosta [Nađ] da jedno sigurno i trajnije mjesto [za to].[426]

Signali za avione: dvanaest vatara u obliku rimskog broja deset i morzeovi znaci ELZK. Lampom [signalnom] slovo P. Do 13 [časova] dajte tačno mjesto bacanja.

Peta div[izija nalazi se] blizu Foče.[427]

13. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 408/A, reg. br. 2/8-I.

---

* U primljenom radiogramu piše: »več-v-n-zamenišu“.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Saopštite Vasku [Vasilju Šantu, delegatu CK KP Albanije] slijedeće:[428]

Dostavi nam tačne podatke sa kime od fašista ima vezu engleski kapetan, a ako se utvrdi da je to tačno, onda zatražite da ga povuku od vas i onemogućite mu da saopštava vaše tajne.[429]

Očekujte još par dana kod Štaba [2.] korpusa, dobićete kratke upute za rad.*

13. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* Ta uputstva je Tito uputio 28. januara (vid. str. 224).

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA]

1. Hitno zatvorite pravac Mliništa dovlačenjem snaga Šeste ličke diviz[ije].

Izvijestite o čemu se radi.[430] Prikupite snage na sektoru Jasenovi Potoci – Mliništa.*

2. Javite Desetoj [krajiškoj diviziji] da nas sluša.** Njene izvještaje nismo dobili.

13. januar 1944,
u 11,15 časova.

A-VII, k. 372,
reg. br. 27-31/1.

* Štab 1. proleterskog korpusa je istoga dana naredio Štabu 6. ličke NO divizije da na taj sektor uputi glavninu divizije (1. ličku udarnu i 3. ličku NO brigadu), što je Štab divizije odmah sproveo u djelo.

** Ovaj Titov nalog je prenijet Štabu 10. krajiške udarne divizije istoga dana u 15 časova.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Peta [krajiška NOU] divizija će napasti Foču i traži vaše sedejstvo. Čime i kada [joj] možete sadejstvovati?[431]

13. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

ŠTABU VI K[ORPUSA NOVJ]

Dijelovi 11. divizije [432] neka ostanu na terenu* i neka se povežu sa Šošom [Josipom Mažarom]*** i 1. [Proleterskom] divizijom kod Šipraga.[433]

Javite [podatke] o neprijateljskim pokretima.[434]

13. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 483,
reg. br. 10-49/8.

---

* Odnosi se na rejon Maslovara, tada pozadinu njemačke 1. brdske divizije, angažovane u ofanzivnoj operaciji »Valdrauš«.

** Josip Mažar Šoša je bio komandant 11. NOU divizije.

[OPERATIVNOM ŠTABU ZA ODBRANU OTOKÂ]

Dozvoljavam iskrcavanje 150 engleskih vojnika za [učešće u] odbrani Visa i napade na luke.[435] Odobravam i zajednički napad na Lastovo i zajedničku posadu [na njemu].[436] Civilna [i vojna] pozadinska vlast mora biti vršena samo od naših organa.*

13. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 2/2.

---

* Operativni štab za odbranu otoka je Titov odgovor saopštio brigadiru Majlzu i o tome 15. januara poslao izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ, dodajući da se dolazak britanskih vojnika očekuje za naredna četiri dana.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG KORPUSA]

1. Razbiti Nijemce; ugrožavaju nam baze za prijem spreme.[437]
Treću* ćemo uputiti u Drvar. Za što ste je htjeli upotrijebiti?[438]
Osmi korpus, u slučaju prodora [Nijemaca], drži front [prema njima], a vi napadate [Nijemce] s leđa.

2. Prihvatite od Osmog korpusa 300 pari cokula za Šestu [ličku diviziju].**

14. januar 1944.
u 16,30 časova.

A-VII, k. 372,
reg. br. 27-31/1.

---

* Odnosi se na 3. krajišku proletersku brigadu 1. proleterske divizije.

** U vezi s ovim nalogom je komandant 1. proleterskog korpusa Koča Popović 15. januara javio Štabu 6. ličke NO divizije gdje će prihvatiti, kada i kako prebaciti cokule i ostalu opremu.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Peta [krajiška NOU] div[izija] predaće vam 250 ranjenika.* Morate ih uzeti i obezbijediti.

14. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* Umjesto broja 250, treba da piše 160, što se vidi iz »Kratkih bilježaka« komandanta 5. krajiške divizije Milutina Morače, u kojima je pod datumom 14-16. januar zapisao da je Vrhovnom štabu NOV i POJ radiogramom dostavio izvještaj da divizija ima 124 laka i 36 teških ranjenika.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Četvrta brig[ada] V div[izije] sa ranjenicima nalazi se u dolini Krivaje. Njene ranjenike zadržite na tom sektoru, a IV brigadu uputite u sastav [svoje] div[izije] u Foču.[439] Ovo izvršiti hitno.[440]

14. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 408/A.
reg. br. 2/8-I.

[ZA RADIO-STANICU »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]

OBAVJEŠTENJE*

Šesta neprijateljska ofanziva, koju je neprijatelj otpočeo od Sandžaka do Karlovca, sve više slabi[441] i sada Nijemci vode ofanzivne operacije samo u zapadnoj Bosni i Lici.[442] Na svim ostalim sektorima jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije vode jaku kontraofanzivu, oslobađajući teritoriju od okupatora.

Ovo šesto teško iskušenje naše jedinice sjajno su izdržale uprkos brojčanoj nadmoćnosti neprijatelja, uprkos surovoj zimi, nedostatku sanitetskog materijala, obuće i odjeće.

Podvlačim da naša Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije u Sandžaku, u istočnoj, centralnoj i zapadnoj Bosni nije dobila u toku čitave ofanzive ni sa koje strane nikakvu pomoć.

U toku dvije i po godine hiljade naših boraca već su izdržale i izdržaće ubuduće natčovječanske napore, sa neviđenim junaštvom i požrtvovanošću.

Podvlačim takođe da nije trebalo da budemo ostavljeni bez pomoći ma sa čije strane. Stotinama i stotinama naših boraca ne bi promrzle noge kada bi postojala makar i najmanja želja da nam se pruži pomoć, koju smo mi tražili.

Da nam je ta pomoć bila pružena, tada bi naša vojska i naš narod pretrpjeli u ovoj 6-oj ofanzivi mnogo manje muka i patnji.

15. januar 1944.
[Potoci]

Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije
maršal Tito

A–CK SKJ, Fond RS »Sl. Jugoslavija«, mf. 17, tr. 44, sn. 176.

---

* Radio-centar Vrhovnog štaba NOV i POJ je po Titovom nalogu radiogramom prenio tekst ovog *Obavještenja* Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« i ova ga je objavila 18. januara u svojoj emisiji br. 21. pod slijedećim naslovom: »Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske, povodom šeste ofanzive okupatora, dao je za javnost sledeće obavještenje«.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Javite najhitnije imate li siguran aerodrom za teške i srednje avione na Krbavskom polju. Možete li [aerodrom] pripremiti za noćno spuštanje aviona? Da li je aerodrom [pokriven] snijegom ili [je] bez [njega]?[443]

15. januar 1944.
[Potoci]

A–VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Bevc [Edvard Kardelj] pošao [je] za Hrvatsku.[444] Dogovorite se sa njim da li je potrebno da Janez [Boris Krajger] dođe do nas.[445]

Potpukovnik Peters* može imati bazu kod vas za njegov rad u Austriji i centralnoj Evropi.**

15. januar 1944.
[Potoci]

Arhiv IZDG SRSl,
f. 41/II.

---

* Riječ je o britanskom potpukovniku Piteru Muru.
** Više o tome vid. u nap. 330.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Pronađite IV [krajišku NOU] brigadu i prenesite joj naše naređenje da ide u Foču, gdje će naći [svoju] V [krajišku NOU] div[iziju].[446]

Ranjenike [koji su s njom] ćete zadržati [kod vas].[447]

Neka Mihailo [Blagoje Nešković] javi na koji bi se način II [proleterska] div[izija] popunila ljudstvom iz Srbije.[448]

15. januar 1944. T.
[Potoci]

A–VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8-I.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

U Bari pošaljite dobrog [radio]-telegrafistu.[449]
Neka Jela [Žunjić] pošalje engleskog hirurga u Liku.[450]
Kipara Augustinčića i Leontića [dr Ljubu] odmah prebacite u Bari.* Augustinčić ima tamo da izvrši važan posao.[451]

15. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 2/2.

* Njih je Štab Mornarice NOVJ već bio prebacio u Bari noću 7/8. januara 1944.

DJEDI [GEORGI DIMITROVU]

Punkt za izbacivanje [ratnog] materijala nalazi se 2 kilometra južno od grada Bosanski Petrovac. [Koordinate su:] 44,32 geografske širine i 16,22 istočno od Grinviča.*

16. januar 1944. Tito
[Potoci]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1944/6. *Prevod s ruskog*

---

* Priređivač nije pronašao radiogram kojim se Georgi Dimitrov obratio Titu da bi dobio obavještenje o lokaciji punkta na koji bi se doturao ratni materijal za jedinice NOVJ.

DJEDI [GEORGI DIMITROVU]

Zasad se materijal i padobranci mogu spustiti samo kod Bosanskog Petrovca, a materijal još i kod Petrovog polja, na sektoru Travnika.* Prvi i drugi punkt sada su u opasnosti.**

16. januar 1944. Tito
[Potoci]

A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1944/5. *Prevod s ruskog*

* Priređivač nije pronašao radiogram kojim se Georgi Dimitrov obratio Titu u vezi s doturom ratnog materijala za jedinice NOVJ i za spuštanje padobranom (vjerovatno bugarskih rukovodilaca, koje je trebalo preko jugoslovenske slobodne teritorije prebaciti u Bugarsku).

** Odnosilo se na Glamočko polje i na Mlinište. Njih su ugrozile jedinice njemačke 1. brdske divizije, 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« i 92. motorizovani grenadirski puk.

[SEKRETARU CENTRALNOG KOMITETA KPH ANDRIJI HEBRANGU]

Saopštite njemačkoj komisiji za razmjenu zarobljenih da naše trupe u B[anjoj] Luci nisu pobile njem[ačke] ranjenike. O tome nas je izvijestio Štab V korpusa [NOVJ].[452]

Mi ćemo se pridržavati međunarodnih pravila* o ranjenicima i o tome izvještavamo** već sve naše jedinice. Ali pokušaj ubijanja naših ranjenika od Nijemaca, ustaša i svih [drugih] trupa pod njihovom*** komandom, može izazvati naše represalije. Zato tražimo da se sa svoje strane pridržavaju obaveza u tom pogledu.[453]

16. januar 1944.
[Potoci]

A–VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

---

* Konvencija
** U poslatom radiogramu je vjerovatno bilo napisano: obavještavamo.
*** To jest: pod njemačkom.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Treću brigadu 19. diviz[ije]* upotrijebite za [prihvatanje]* naših ranjenika [iz Bosanske krajine] na sektoru Mazina.[454]
Plan [njihove evakuacije] će dati Osmi korpus [NOVJ].[455]

16. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

---

* Riječ je o 7. dalmatinskoj NO brigadi. Ona se u to vrijeme privremeno nalazila pod komandom Operativnog štaba za Liku.

** Umjesto ove riječi u primljenom radiogramu je napisano nekoliko crtica.

ŠTABU 2. KORPUSA [NOVJ]

Prema vjerovatnom razvoju događaja, vaše prisustvo u C[rnoj] Gori [je] neophodno. Odluku [našu] o odlasku korpusa mijenjamo.[456] Postupite ovako:

Crnogorsko primorje dobija važnost, pogotovo kad tamo nisu sređene prilike [u korist NOP-A]. Tamo morate stvoriti [jednu] operativnu grupu raspoređenu ovako: jedna jedinica [da bude u rejonu] Konavli – Grahovo – Risan; druga jedinica [u rejonu] Čevo – Kotor – Crkvice – Stavor; treća jedinica [u rejonu] Tivat – Paštrovići – Ulcinj. Štab grupe [da se nalazi] u Grahovu ili na Stavoru.

Četničke bande na ovom sektoru po svaku cijenu moraju se razbiti. Treba [u tome] da učestvuju i snage 29. [hercegovačke NOU] diviz[ije]. Nastojte da se sve ovo završi do početka februara.[457] Stvaranjem baze u Grahovu ili [na] Crkvicama mogla bi se ova [operativna] grupa materijalno pomagati. Radio-vezu [s vama] mora imati.

Dvadeset deveta [hercegovačka NOU] divizija, zbog izmijenjene situacije,[458] potpada pod vašu komandu i tijesno mora sarađivati s crnogorskim jedinicama, naročito u Primorju.

Neka ostane G[lavni] š[tab NOV i PO] za Sandžak pod vašu komandu, ali [da on bude] više kao mobilizaciona pozadinska komanda.

G[lavni] š[tab] za Crnu Goru nije potreban. Štab korpusa neposredno komanduje [svim jedinicama], Štab [korpusa] ojačajte [neophodnim kadrovima] za pravilan rad.

Dakle, [vi] neposredno komandujete 29. diviz[ijom], 3. diviz[ijom], Primorskom operativnom grupom, [svim NOP] odredima i G[lavnim] š[tabom] za Sandžak.

Nastojte da se u C[rnoj] Gori oforme dvije lake divizije: jedna u Primorju – Primorska operativna grupa – i druga u sjevernim predjelima.[459]

Sektoru Nikšić – Podgorica posvetiti veću pažnju. Vi ste u Sandžaku grupisali suviše snaga.[460]

Četvrtu crnogorsku [proletersku] brigadu odmah uputite u sastav Druge [proleterske] div[izije]. Ovo izvršite bez odlaganja. Do polaska [za Srbiju i] ta će divizija biti pod vašom komandom.

Italijanske brigade pokrenite [u akcije]. Najbolje je da ih rasporedite u vaše divizije.[461]

Javite mjesto za stalno spuštanje materijala. Sinjajevina bi bila najbolja.[462]

Avijatičare zadržite u grupi.[463] Možete ih upotrijebiti za sporednije zadatke.

U duhu [ove] nove direktive pošaljite nam globalan plan vaše organizacije.[464]

16. januar 1944.
[Potoci]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Peta [krajiška NOU] divizija zauzela [je] Foču.[465] Plijen [je] vrlo velik i [od motornih vozila] tri kamiona.

Uspostavite vezu s Petom divizijom.[466] Ona ostaje do daljnjega u Foči da se odmori, jer je stalno [bila] u borbama.[467]

Šaljite ranjenike za Italiju.[468]

16. januar 1944, Tito
[Potoci]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Pripremite baze za ranjenike Pete [krajiške NOU] divizije.[469]

16. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 394.
reg. br. 4/2.

[ZA RADIO-STANICU »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]*

[. . .]** porušile su sve mostove kod Tounja i Trošmarije.[470] U Zagorju 9645, 1796*** nastavljaju se žestoke borbe.[471] Neprijatelj ovdje preduzima kontra napade.[472]

U decembru mjesecu u Sremu je uništeno 24 lokomotive i preko 100 vagona.[473] Srušeno je 4 mosta.[474] Uništeno 6 kamiona sa vojskom. Neprijatelj je imao veliki broj mrtvih i ranjenih.[475] U 15 drugih akcija istrijebljeno je preko 100 vojnika i zaplijenjen 1 avion sa jedrilicom, [476] dosta pušaka, municije, 1 radio-stanica, 4 mitraljeza i mnogo druge spreme.

16. januar 1944,
[Potoci]

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI,
br. 1944/7.

---

* Pronađen je samo poslednji list teksta koji je Tito 16. januara 1944. napisao za Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija«. Na tom listu se nalaze završni dio teksta *Ratnog izvještaja Vrhovnog štaba NOV i POJ* za taj dan i pohvala 5. krajiškoj udarnoj diviziji. Međutim, u emisijama Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« ovaj dio Ratnog izvještaja nije objavljen (emitovan), što znači da joj ga Radio-centar Vrhovnog štaba nekom omaškom nije prenio, dok je pohvala emitovana 19. januara 1944.

** Nedostajući tekst je priređivač označio s tri tačke u četvrtastoj zagradi. Taj tekst je Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« emitovala 18. ili 19. januara kao Ratni izvještaj Vrhovnog štaba NOV i POJ.

*** Brojke označavaju koordinate geografske dužine i širine kvadranata u kojima se odvijale borbe u Zagorju.

[ZA RADIO-STANICU »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«]*

POHVALA

Izražavam svoje priznanje i zahvalnost borcima, komandirima, komandantima i polit[ičkim] komesarima V [krajiške NOU] divizije I [proleterskog] korpusa, koji su sa svojim komandantom pukovnikom Milutinom Moračom pokazali vanredno junaštvo, izdržljivost i upornost u borbi sa njemačkim okupatorskim trupama za vrijeme ofanzive u Sandžaku i u istočnoj Bosni.[477]

Vi, sinovi herojske Bosanske krajine, dokazali ste, daleko od svoga zavičaja, da se znate isto tako ustrajno boriti kao što ste se borili preko 2 godine u svom rodnom kraju.

Neka je slava palim borcima, komandirima i polit[ičkim] komesarima vaše divizije koji su dali svoje živote za bolju i srećniju budućnost svih naroda Jugoslavije.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

16. januar 1944,
[Potoci]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1944/7.

---

* Radio-centar Vrhovnog štaba NOV i POJ je po Titovom nalogu radiogramom prenio tekst ove pohvale Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« i ona ga je objavila 19. januara 1944. u svojoj emisiji br. 22.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Već dva puta smo tražili bombardovanje Gospića.* Saveznici [su to] obećali čim se popravi vrijeme.

Mi ćemo sadejstvovati s vama pritiskom na komunikaciju Bos[anski] Novi – Bihać – Srb.**

Sve drugove sklonite.[478] Banija i Kordun su dosta povoljni za [njihovo] privremeno sklanjanje.[479]

17. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

---

* U Knjizi primljenih depeša Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske je kao prvi slijedeći radiogram primljen od Vrhovnog štaba NOV i POJ, takođe s datumom 17. januar, upisan slijedeći tekst:

»Izvijestite nas o situaciji, pokretima i grupisanju nepr[ijatelja]. Tražili smo bombardovanje Gospića.« (A-VII, k. 119/1, reg. br. 1/2. radiogram br. 238.) Citirani radiogram je u Vrhovnom štabu najvjerovatnije pisan 16. januara, i Tito u vezi s dvokratnim zahtjevom za bombardovanje Gospića očigledno na njega misli.

** Takvo naređenje je upućeno Štabu 5. korpusa, ali ono nije pronađeno.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]*

Naređujem vam da se povežete radio-putem sa Petom [krajiškom NOU] div[izijom].

Uputite joj šifru i ostalo.[480]

17. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* Istoga dana (17. januara) po Titovom nalogu je načelnik Odjeljenja veza Vrhovnog štaba NOV i POJ Veljko Dragićević sastavio uputstvo za uspostavljanje radio-veze između vrhovnih štabova i centralnih komiteta KP Jugoslavije i Albanije. Ono je u nastavku ovog Titovog naređenja prenijeto Štabu 2. korpusa i glasi:

»Dajte za Albaniju vašu rezervnu šifru. Za ključeve numerišite azbučnim redom po 40 slova iz deset prvih redova desete strane Knjige poslane za specijalnu šifru. Jedanaest ključeva po osam grupa mijenjaće se svakog 1. i 15. u mjesecu od dana uspostavljanja veze. Dajte probnu depešu. Vi pređite na novu šifru«. A-VII, k. 394, reg. br. 4/2.

Sutradan učinjene su izmjene u pogledu stranica Knjige, broja slova i broja grupa, a nekoliko dana kasnije uspješno je u Vrhovnom štabu primljena »probnadepeša« iz Štaba 2. korpusa NOVJ i 28. januara iz Vrhovnog štaba NOV i POJ saopštena da je šifra u redu.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Koristite sve kanale za prebacivanje spreme. Kanali u sjev[ernoj] Dalmaciji [su] osigurani.[481] Sprema ne smije ostati na otocima.[482]

Dvije brigade sa Hvara odmah prebacite na obalu.[483] Na Hvaru ostavite izviđačke grupe, s tim da se omogući [i njih] evakuisati u slučaju potrebe.[484] Za postupak [izvršenja] javite se [8. korpusu], dobićete [od njega] direktive.

17. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 2/2.

[OPERATIVNOM ŠTABU ZA ODBRANU OTOKÂ]

Snage sa Hvara evakuisati na kopno.[485] Na Visu neka se ne ponovi isti slučaj Korčule.[486] Lično za to odgovarate. Dobro ispitati [postoji li] mogućnost odbrane [Visa] i evakuacije u slučaju prinudnog napuštanja ostrva.[487]

18. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 13/2.

[OPERATIVNOM ŠTABU ZA ODBRANU OTOKĀ]

Izvršite naređenje.* Odmah uputite na obalu dvije brigade.[488]
U pogledu odbrane Visa postupite po direktivi koju smo vam uputili.**

18. januar 1944,
[Potoci]

A–VII, k. 2072,
reg. br. 13/2.

---

* Riječ je o Titovom naređenju Štabu Mornarice NOVJ od 17. januara 1944. da se sve jedinice s ostrva Hvara prebace na obalu (vid. str. 202 i nap. 483. i 484).

** Odnosi se na Titovu direktivu od 18. januara 1944. (vid. str. 203) koja, u stvari, predstavlja dopunu njegovog naređenja Štabu mornarice od 4. januara 1944. (vid. str. 147).

1530

CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE ALBANIJE

Dragi drugovi,

U vezi sa pismom druga Mila/Miladina/ od [illegible].VII.194[illegible] godine, kao i razgovorima vaših delegata sa drugom Milutinom, smatram za nužno da Vam odgovorim na vaše postavljanje pitanja o položaju Kosova i Metohije i ukažem, u vezi s tim, na izvesne činjenice, koje imaju krupan značaj za razvijanje narodno-oslobodilačke borbe, kako na Kosovu i Metohiji, tako i kod vas.

Kada se radi o nacionalnom pitanju treba imati u vidu dve činjenice:

Prvo, svaka nacija ima pravo na samoopredeljenje, uključivši i otcepljenje.

Drugo, mi ne podupiremo sve nacionalne pokrete, – nego samo one koji su zaista, na djelu protiv imperijalizma uopšte, t.j., koji su za stvarno demokratski nacionalni razvitak.

To znači da Albanci u Kosovu i Metohiji imaju pravo da se opredele kuda hoće i kako žele. Ali mi na to danas, sasvim u skladu sa našim teoretskim stavom, gledamo ovako: Albanci u Kosovu i Metohiji su sastavljeni od raznih slojeva, koji nemaju iste težnje i interese, pa prema tome, ne mogu ni ići istim putem. Razni petokolonaši još iz bivše Jugoslavije i kvislinške vlade u Tirani i razni reakcionari koji očekuju pomoć izvana a na delu saradjuju sa okupatorom, postavljaju pitanje Velike Albanije, pitanje prisajedinjenja Kosova i Metohije ovoj i ovakvoj Albaniji ili Albaniji koja – kako oni hoće – ne bi bila jedna istinski demokratska tvorevina – nego igračka u rukama imperijalista. Ovi elementi na sve moguće načine onemogućavaju oružanu narodnu borbu protiv okupatora, stvaranje narodno-oslobodilačkog pokreta medju Albancima na Kosovu i Metohiji, u bratstvu sa življem drugih nacionalnosti u tom kraju. Sasvim je drugi slučaj sa albanskim narodom, s narodnim masama na Kosovu i Metohiji. Njihovim interesima, njihovoj budućnosti na Kosovu i Metohiji i budućnosti same Albanije, odgovara stvaranje snažnog oružanog narodno-oslobodilačkog pokreta protiv njemačkih zavojevača, koji je jedina garancija i za sretnu budućnost albanskog naroda.

Postavljati danas pitanje prisajedinjenja, to bezuslovno znači biti voda na mlin [illegible] reakcionera, pa i samog okupatora, koji hoće da omete oružanu borbu naroda raspirivanjem za njih bezopasnog i neaktuelnog pitanja.

FAKSIMIL PRVE STRANE TITOVOG PISMA OD 2. DECEMBRA 1943. UPUĆENOG CENTRALNOM KOMITETU KP ALBANIJE.

1976

ГЛАВНОМ ШТАБУ

Народно – Ослободилачке војске и партизанских одреда Македоније за друга Темпа

Драги друже Темпо,

Овил дана је на заседању АВНОЈ-а допутовао друг Милутин, па нам је донео и материјале које си за нас послао. Нисмо стигли да те материјале детаљно проучимо, да ти можемо послати по свим проблемима исцрпнији одговор. Али, пошто курири морају путовати вечерас, то ћемо ти указати на извесне најважније моменте.

Пре свега желимо подвући да је твој рад имао огромне користи – како се из материјала види – за развој народно – ослободилачке борбе у тим крајевима. Али, о томе ћемо разговарати опширније. Мислимо да је много важније да укажемо на извесне грешке – и то само политичке природе – које могу имати веома крупних последица не само за развој покрета тамо и за будућност покрета народа Југославије, него и за покрет на читавом Балкану.

Прво. Формирање ма каквог балканског штаба из основа је погрешно. Нема никаквог разлога који би у данашњој ситуацији – међународној – а такође и овде на Балкану, говорио за то. Баш сви разлози говоре против тога. У Југославији се – од свих земаља – развија најснажнији народно – ослободилачки покрет и све реакционарне клике, како у земљи тако и избегличке у иностранству, како немачки фашисти тако и реакционари у Енглеској и Америци, раде на то да наш покрет изолују или подреде. Балкански штаб који је како се види, једна бесмислица – јер такав не постоји нити може постојати (са четири команданта и четири комесара),– уствари би трбало да нам потисне нашу народно-ослободилачку борбу, Врховни штаб и АВНОЈ са некаквим општебалканским покретом, који се још ни приближно није искристалисао у процесу борбе. С друге стране, ми морамо строго водити рачуна – обзиром на међународни положај – о Југославији као целини, као држави која је постојала и још је призната у иностранству као таква, чувајући се да, формално легално не прекорачимо те оквире у нашим паролама и да разним фразама уствари користимо

FAKSIMIL PRVE STRANE TITOVOG PISMA OD 6. DECEMBRA 1943. UPUĆENOG SVETOZARU VUKMANOVIĆU TEMPU.

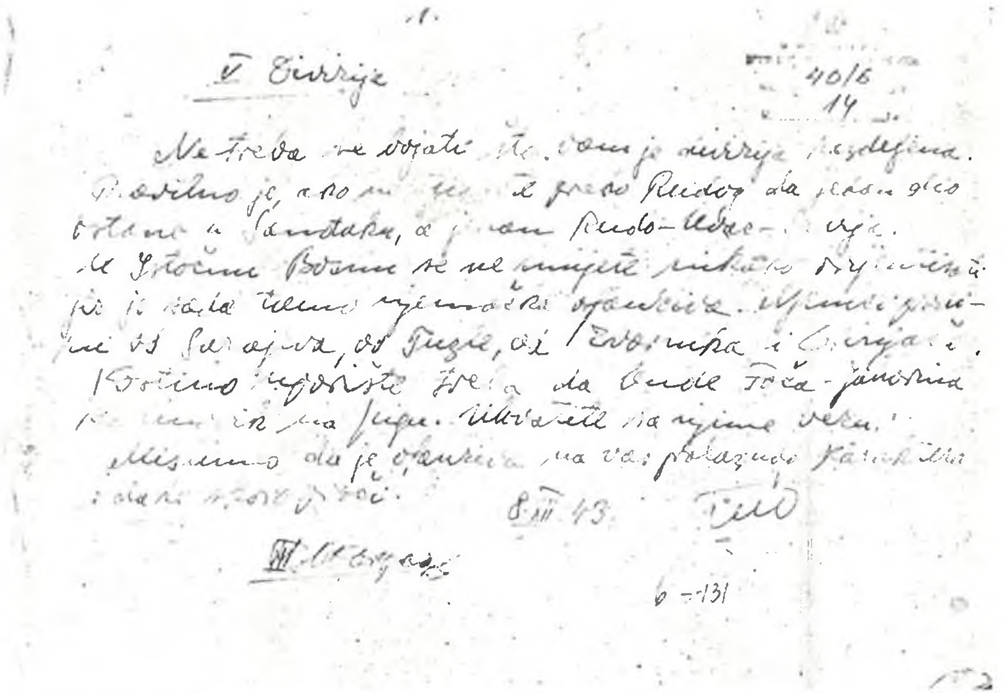
V Divizije

40/6
14

Ne treba se bojati što vam je divizija razdeljena.
Pravilno je, ako ne [illegible] preko Rudog da jedan dio
ostane u Sandžaku, a jedan Rudo-[illegible].
U Istočnoj Bosni se ne smijete nikako [illegible]
jer je sada tamo njemačka ofanziva. [illegible]
od Sarajeva, od Tuzle, od Zvornika i Višegrada.
Konačno uporište treba da bude Foča-Jahorina
[illegible] na jug. [illegible] na njihove veze.
Mislimo da je ofanziva na vas [illegible]
i [illegible] dvoje [illegible].

8.XII.43. Tito

III [illegible]

6-131

FAKSIMIL TITOVOG RADIOGRAMA OD 8. DECEMBRA 1943. UPUĆENOG ŠTABU 5. KRAJIŠKE UDARNE DIVIZIJE.

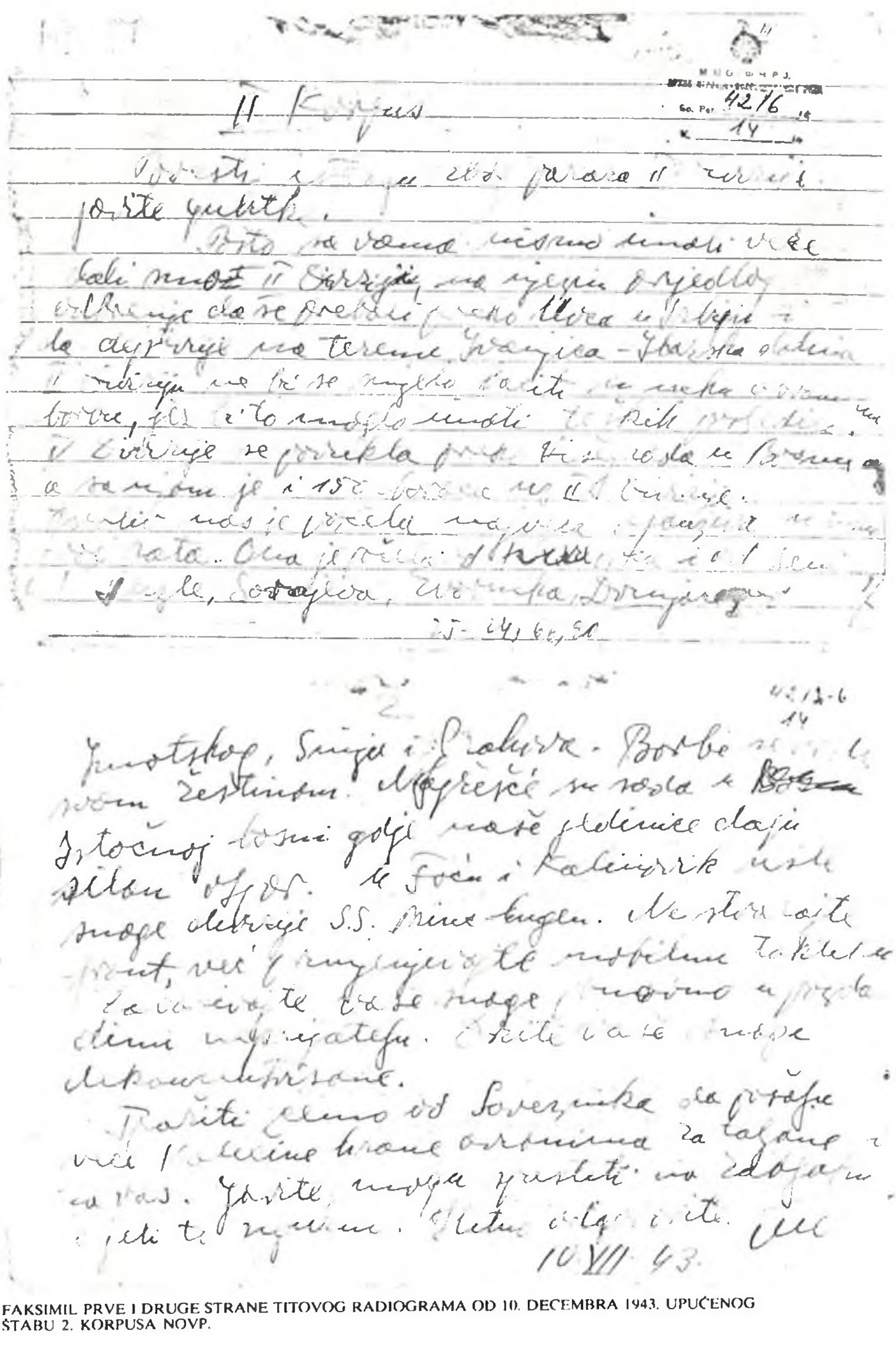

FAKSIMIL PRVE I DRUGE STRANE TITOVOG RADIOGRAMA OD 10. DECEMBRA 1943. UPUĆENOG ŠTABU 2. KORPUSA NOVP.

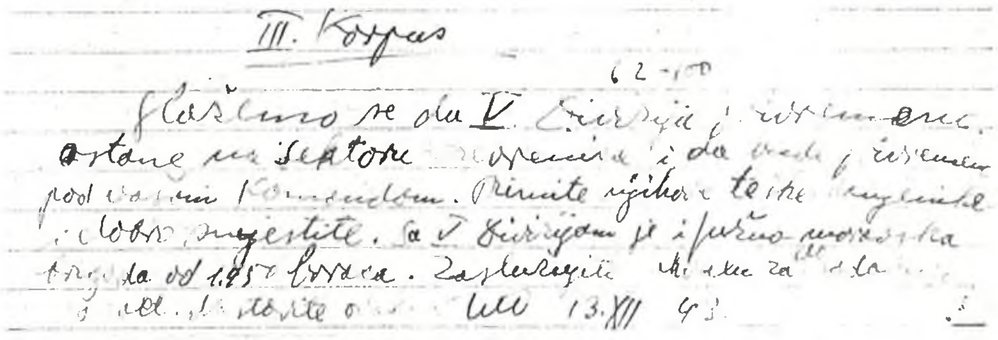
III. Korpus

[illegible] ostane na sektoru [illegible] pod vašom komandom. [illegible] 13.XII 43.

FAKSIMIL TITOVOG RADIOGRAMA OD 13. DECEMBRA 1943. UPUĆENOG ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ.

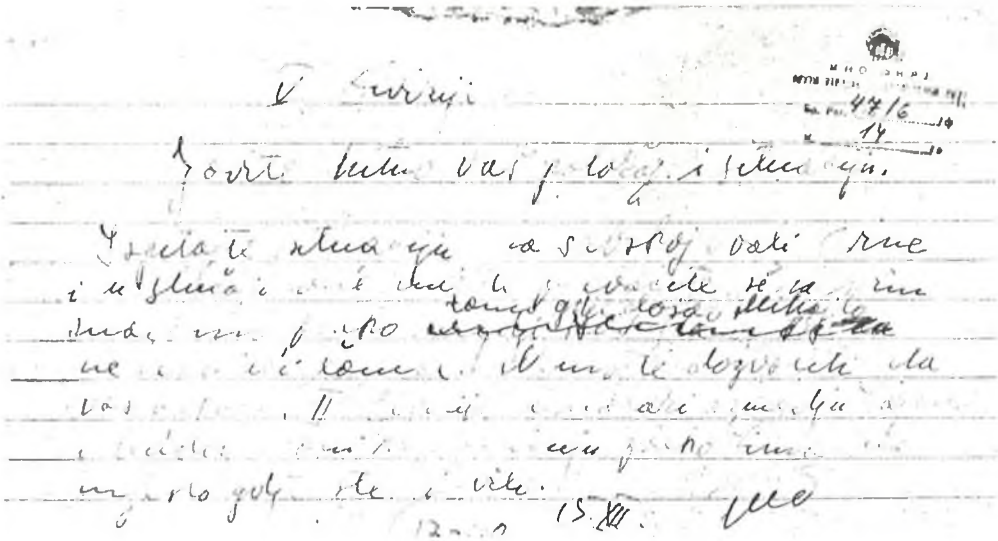
V divizij[illegible]

[illegible] 15.XII.

FAKSIMIL TITOVOG RADIOGRAMA OD 15. DECEMBRA 1943. UPUĆENOG ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ.

FAKSIMIL TITOVOG RADIOGRAMA OD 20. DECEMBRA 1943. UPUĆENOG ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ.

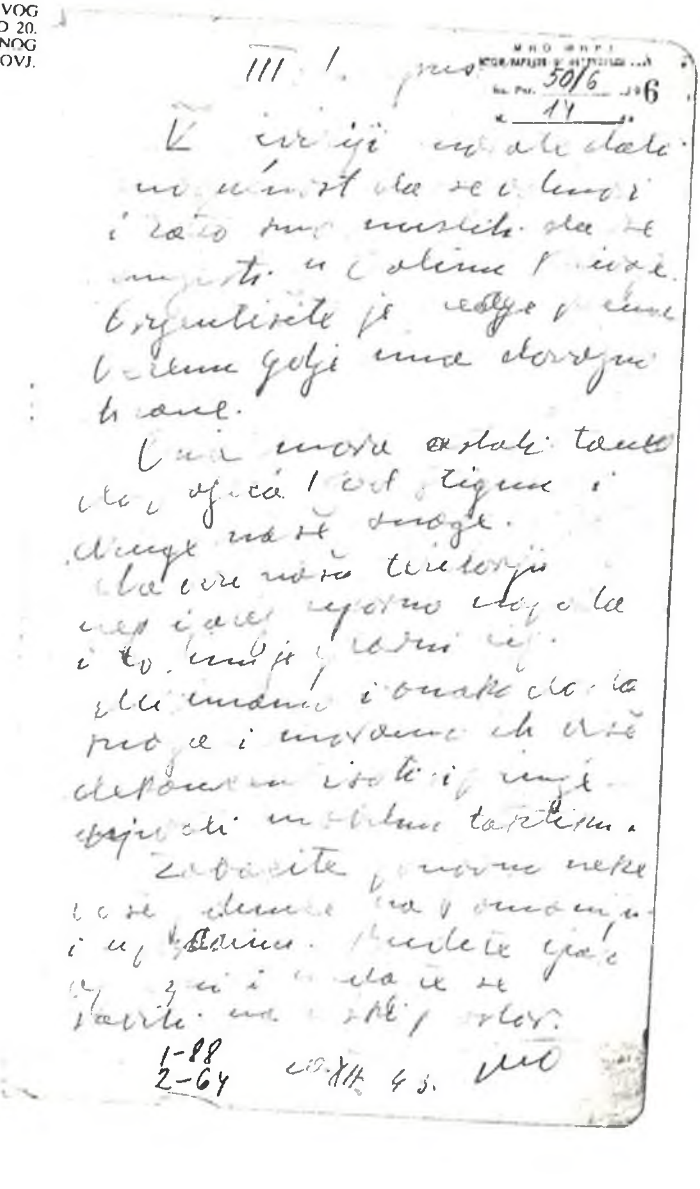

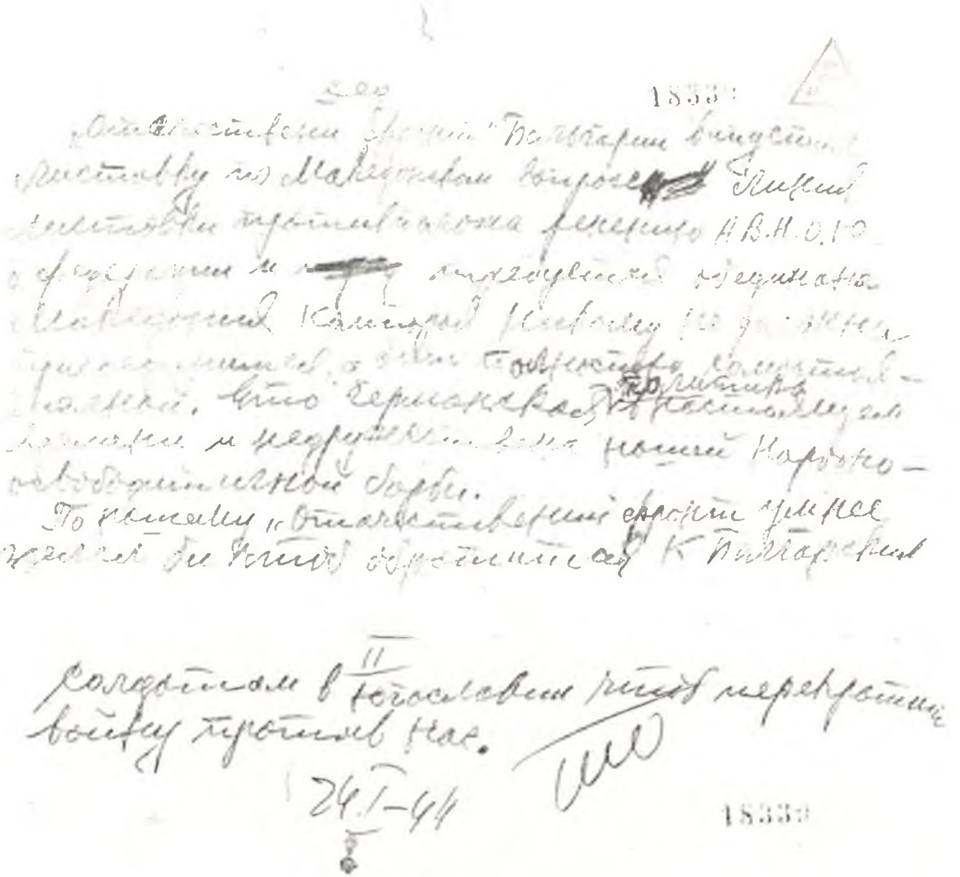

FAKSIMIL TITOVE PORUKE OD 24. JANUARA 1944. UPUĆENE GEORGI DIMITROVU.

FAKSIMIL TITOVOG PISMA OD 28. JANUARA 1944. UPUĆENOG VINSTONU ČERČILU.

305

ВРХОВНИ ШТАБ
Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије

Ekscelencijo,

Vaša pismena poruka, koju je donio gospodin general Maclean, pretstavlja dragocjeni dokaz da naši narodi u svojim nadčovječanskim naporima u borbi za svoju slobodu i nezavisnost imaju u Vama istinskog prijatelja i saveznika, koji potpuno razumije naše potrebe i težnje.

Lično za mene, Vaša poruka je počast, jer je u njoj izraženo Vaše visoko priznanje našoj borbi i naporima naše Narodno-oslobodilačke Vojske.

Najsrdačnije zahvaljujem za sliku sa Teheranske konferencije sa Vašom posvetom.

Ekscelencijo, budite uvjereni da ćemo nastojati čuvati Vaše prijateljstvo, koje smo stekli u najtežim časovima historije naših naroda i koje je za nas veoma dragocjeno. Naša razorena zemlja i naši napaćeni narodi trebaju i trebaće pomoć naših velikih Saveznika, ne samo u ratu nego i u miru, da bismo lakše zalijećili strašne rane, koje nam je nanio mrski fašistički okupator.

Naša je želja da izvršimo maksimalno našu savezničku dužnost u zajedničkim vojnim naporima protiv zajedničkog nam neprijatelja.

Pomoć koju sada dobijamo od Saveznika mnogo nam olakšava situaciju na bojištu. Naime sa Vašom pomoću dobiti i teško naoružanje/tankove i avione/koje nam je, u sadašnjoj fazi rata i u odnosu na brojčanu snagu naše Narodno-oslobodilačke Vojske, neophodno.

Vaše obaveze prema kralju Petru II i njegovoj vladi razumijem i nastojati ću, ukoliko to dopuštaju interesi naših naroda, da se izbjegne napotrebna polemika i da se Saveznicima ne prave u tom pogledu neprilike [illegible]. No ja Vas uvjeravam, Ekscelencijo, da unutarnja politička situacija, koja se stvorila u toku ove teške oslobodilačke borbe, nije samo težnja pojedinaca ili neke političke grupe, već je to neodoljiva težnja svih rodoljuba, svih onih koji se bore i onih koji podržavaju tu borbu, a to je ogromna većina naroda Jugoslavije. Prema tome, narod nam je dao teške zadatke i obavezni smo ih izvršavati.

U sadašnjem času naši napori usmjereni su u jednom pravcu, a to je: 1. Okupiti sve što je rodoljubivo i pošteno, da bi naša borba protiv okupatora bila što efikasnija, 2. Stvoriti pravo jedinstvo i bratstvo naroda Jugoslavije, koje do ovog rata nije postojalo i što je dovelo do katastrofe u našoj zemlji, 3. Stvoriti uslove za stvaranje takve državne zajednice u kojoj bi se osjećali slobodnim svi narodi Jugoslavije, a to je istinski demokratska, federativna Jugoslavija.

Uvjeren sam da Vi razumijete ove težnje naših naroda i da ćemo u tom pogledu imati Vašu dragocjenu podršku.

Primite, Ekscelencijo, izraz mog dubokog poštovanja.

28.I.1944g.

Maršal Jugoslavije,
[signature]

Njegova Ekscelencija
WINSTON CHURCHILL
Minister-pretsjednik vlade
Velika Britanija

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Uzeli smo ponovo Jajce.[489] Teritorija [je ponovo] slobodna od Prnjavora do Like. Dvije njemačke divizije koje smo razbili na sektoru Konjic – Glamoč, kreću za Knin i prema Lici.[490] Prema Lici se povlače i druge velike snage Nijemaca iz Dalmacije.[491]

Budite na oprezu i orijentišite se prema Baniji i Kordunu, a i prema nama.*

Sa vaših otoka u sjevernoj Dalmaciji i [Hrvatskom] primorju povucite naše oružane snage, jer su u opasnosti.[492]

Obavijestite i Slovence** da se oslanjaju na vas.[493]

19. januar 1944,
[Potoci]

A–VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

---

* To jest: prema zapadnoj Bosni (Tito se tada s jednim dijelom Vrhovnog štaba nalazio u blizini željezničke stanice Potoci).

** Odnosi se na Glavni štab NOV i PO Slovenije.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Od dvadeset prvog postavite u Šekovićima* signal od osam vatri u vidu latinskog slova Z.[494] Treba da Englezi bace [ratni] materijal [za vaše jedinice].[495]

19. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8 I.

---

* U tom selu se tada nalazilo sjedište Štaba 3. korpusa NOVJ.

DJEDI [GEORGI DIMITROVU]

Slažemo se da Jugoslovenska jedinica [u SSSR–u] stavi na šapke samo nacionalnu [jugoslovensku] oznaku u obliku trougla.[496]

Danas su avionima doputovali k nama engleski general Maklejn, šef misije, i sin premijera Čerčila,* pukovnik.** General se mnogo žuri k nama s nekom važnom porukom.***

[20]**** januar 1944,
[Potoci]

Tito

A–CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1944/8.

Prevod s ruskog

* Došao je sin Vinstona Čerčila, Randolf Čerčil. On, Ficroj Maklejn i ostali su se 19. januara spustili padobranima na improvizovani aerodrom kod Bosanskog Petrovca.

** Tito je bio pogrešno obaviješten da Randolf Čerčil ima taj čin. On je tada imao čin britanskog majora.

*** Nosio je pismo koje je Vinston Čerčil uputio Titu 8. januara 1944. Objavljuje se u *Prilozima* ovog toma.

**** Tito je radiogram pisao 19. januara poslije podne, ali je na njemu ili omaškom stavljen datum 20. januar, ili je datum naknadno dopisan u Radio-centru Vrhovnog štaba NOV i POJ kao oznaka dana kada je šifrovani tekst predat u Moskvu. Stoga je priređivač datum stavio u četvrtastu zagradu.

[OPERATIVNOM ŠTABU ZA ODBRANU OTOKA]

[Do] daljnjeg odobravamo tri brigade za odbranu Visa.[497]
Utvrdite ostrvo. Postavite prepreke i mine. Tražite pomoć od Saveznika u artiljeriji, tenkovima i protuavionskim sredstvima.[498] Uspostavite [radio–]vezu sa Saveznicima da vas u najodlučnijim momentima odbrane [podrže] avijacijom i mornaricom, a u slučaju nužde evakuisati [jedinice].[499]

20. januar 1944,
[Potoci]

A–VII, k. 2072,
reg. br. 13/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

DIREKTIVA ZA ORGANIZACIJU

Korpus će se zvati: Deseti (zagrebački) korpus N[arodno]o[slobodilačke] vojske. Divizije [iz njegovog sastava] imaju brojeve: 32, 3.[500] Štab korpusa treba da je administrativniji. Automatski ste popeli [2. operativnu] zonu [Hrvatske] na [rang] korpus[a]. Razmislite [o tome], pa [nam] javite.[501] Za štab div[izije] slažem se.[502]

Radi autoriteta, važnosti mjesta i razvoja vojske, treba formirati laku žumberačku–pokupsku div[iziju], koja će imati [redni] broj 34. Ocijenite je li korisnije da za prvo vrijeme [ta divizija] ostane samostalna, pod vašom komandom, ili da odmah uđe u sastav [10.] zagreb[ačkog] korpusa. To zavisi od efikasnosti uticaja na njen rad i mogućnost razvoja.[503]

Za Istru treba formirati dobar i iskusan štab, koji će tamo sprovesti pravilnu vojnu organizaciju.[504] Sada bi tamo bio pravilan stav: sistem lakih [partizanskih] odreda, iz kojih se kasnije [razvija divizija].*

Pravilno je od ličke grupe [brigada i tamošnjeg partizanskog]** odreda formirati diviziju, ostavljajući odredska jezgra. Div[izija] će imati [redni] broj 35.

Tako ćete na Kordunu, u Baniji, Lici i G[orskom] kotaru imati četiri divizije. Razmislite o komandovanju ovom grupom. Naše je mišljenje da novoformirana [35. divizija] lička [i] 13. goranska div[izija] treba da obrazuju jednu operativnu grupu, [jer] Štab 4. korpusa treba da je [i dalje] na Kordunu.

Ovo bi bila vaša završna globalna formacija, unutar koje biste popunjavali jedinice i razvijali nove formacije.

Podnesite [nam vaš] plan [dejstava] i dajte [vaše] mišljenje o ovoj direktivi,[505] sa kojom upoznajte i druga Andriju [Hebranga].

Osmi korpus dobio je od nas direktivu [za rad i borbenu aktivnost] sa zonom dejstva do [linije] Gračac – Plavno.[506]

---

* Poslati radiogram nije pronađen, a u primljenom radiogramu završetak rečenice glasi: »iz kojih se kasnije razvio u diviziju«.

** U primljenom radiogramu je početak rečenice nepotpun, jer u to vrijeme u Lici nije postojala Grupa NOP odreda, već 1. i 2. NO brigada i tek obnovljeni Lički NOP odred, pa je stoga data ovakva dopuna.

Sa svima [operativno–taktičkim] jedinicama unutar korpusa organizujte radio–vezu. Zamjenici komandanata i komandira načelno se ukidaju, pa ih razmjestiti u novo formiranim jedinicama. Vi imate [uz to još i] mnogo operativ[nih] ofic[ira] po jedinicama.

21 januar 1944,
[Potoci].

A–VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]*

Vi ste zadržali materijal koji je bio namijenjen za Prvi [proleterski] i Peti korpus [NOVJ].[507] Tamo je došlo 23065 [. . .]** pari veša. Šaljite odmah (. . .)*** 12065 pari na Martin Brod, gdje će [materijal] naše jedinice prihvatiti. Isto tako šaljite i [. . .]**** odmah. Za sve ćete odgovarati što ste neovlasno zadržali.[508]

21. januar 1944.
[Potoci]

A VII, k. 119/1,
f. 2, red. br. 2.

---

* Tekst poslatog radiograma nije pronađen, a u primljenom radiogramu se nalaze krupnije nejasnoće za koje nije ustanovljena logična dopuna. One su označene sa tri tačke u četvrtastim zagradama i odgovarajućim brojem zvjezdica.

** U primljenom radiogramu nejasni tekst označen je slovima: b e a. Vjerovatno je Tito u poslatom radiogramu, koji nije pronađen, bio napisao: odijela i.

*** U primljenom radiogramu nejasni tekst označen je sa »na«, a u produžetku su napisane tri tačke. Vjerovatno je Tito bio napisao »naših«, tj. za 1. proleterski i 5. korpus NOVJ.

**** U pimljenom radiogramu nejasni tekst označen je slovima: m d e l g.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Formirajte Štab Primorske operativne grupe, u čiji sastav da uđu: [Šesta] crnogorska brig[ada], Druga dalmatinska [brigada] i jedna novoformirana jedinica na sektoru Crmnice i Paštrovića.[509]

Dolaskom u Konavle, u sastav Druge dalmatinske brigade ući će Orjenski [bataljon][510] i Drugi dalmatinski bataljon, koji se sada nalazi na Hercegovačkom primorju.[511] Naredićemo popunu i iz Dalmacije, pa će [to] biti [brojno] jaka brigada. I politički je ispravno da ona dejstvuje u zaleđu Boke [Kotorske].

Predložite lica za primorski [operativni] štab.[512]

U sastav Treće diviz[ije] ostaju Peta i Sedma crnogorska i Treća sandžačka brigada, kao i [NOP] odredi na sektoru Nikšića. Štab [te divizije] treba da bude na sektoru Podgorice.

Drugu [proletersku] diviziju dovedite u Limsku dolinu. U njen sastav ostaju Druga i Četvrta proleterska i Moravska brigada. Drugu proletersku [brigadu] popunite što više mobilisanjem ljudstva iz Sandžaka. Treba je popeti bar na 1200 boraca. Četvrtu crnogorsku [proletersku] blagovremeno prebacite u njen sastav.[513]

Organizujte vojnu vlast na cijeloj [vašoj] teritoriji. Za taj posao u [vašem] Štabu morate imati specijalno odjeljenje. Mirašević [Đoko] ne bi bio [za to stručno] spreman.

Prije pokreta, Druga i Peta divizija ostaviće svoje ranjenike vama. Morate se postarati za njihov prijem.[514]

Sve ovo morate energično i brzo izvesti. U okviru vaših planova zauzeće Nikšića bilo bi korisno. [Iz]vidite u kolikoj mjeri interesuje Nijemce [solidna odbrana]* komunikacije Podgorica – Nikšić – Trebinje.[515]

21. januar 1944,
[Potoci]

A–VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

* U primljenom radiogramu umjesto ove dvije riječi piše: so kad n b.

DJEDI [GEORGI DIMITROVU]

Otečestveni front Bugarske objavio je letak o makedonskom pitanju. Sadržina letka je suprotna odluci AVNOJ-a o federaciji — zahtijeva se ujedinjena Makedonija, koja ne treba nikome da se prisajedini, već da bude potpuno samostalna. To je politika koju Nijemci danas vode i ona je neprijateljska prema našoj narodnooslobodilačkoj borbi.

Po našem mišljenju, Otečestveni front bi pametnije uradio ako bi se obratio bugarskim vojnicima u Jugoslaviji i preporučio im da prekinu rat protiv nas.[516]

24. januar 1944, Tito

A-CK SKJ, Fond CK KPJ-KI, br. 1944/9. *Prevod s ruskog*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Kvedera [Dušana] postavljamo za načelnika [Glavnog] štaba.[517]
Odobravamo zaključenje zajma od sto miliona* sa Englezima.[518]

24. januar 1944, T.
[Potoci]

A-IZDG SR Slovenije, k. 41, f. II.

* Italijanska lira

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Generala možete poslati u It[aliju].[519]

Prijedloge i izvještaje [kuririma] jedino možete poslati preko 29. divizije.[520] Za uspostavljanje toga kanala i čišćenje konjičkog sektora naredili smo 29. diviziji da upućivanjem jednog bataljona pomogne Mostarski bataljon.*

Vi ste** [pogrešno shvatili našu direktivu].*** Dvadeset devetoj diviziji morate ostaviti više slobode u radu, jer ima velik teren. Ona je bila zanemarila sektor Mostar – Konjic – Kalinovik. To nije dobro, tim prije što tuda Nijemci organizuju muslimansku miliciju za borbu protiv nas.

Radi brzine [pristizanja do nas], obavještajne i borbene izvještaje neka nama neposredno dostavlja 29. divizija. Ne šaljete [nam uredno] meteorološke podatke.

Javite nam jačinu [njemačkih] garnizona u Sandžaku i C[rnoj] Gori, kao i [to] kojim njemačkim divizijama pripadaju ti dijelovi.[521]

24. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* To naređenje nije pronađeno, jer nisu pronađene ni Knjiga poslatih depeša Vrhovnog štaba ni Knjiga primljenih depeša Štaba 29. hercegovačke NOU divizije iz toga vremena.

** U Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ nije zapisan dalji tekst započete rečenice, ali je ostavljen prazan prostor za oko tridesetak slova. Priređivač smatra da je Tito u poslatom radiogramu, koji nije pronađen, najvjerovatnije bio napisao riječi koje su stavljene u četvrtastu zagradu ili sadržinski slične njima.

*** Riječ je o direktivi koju je Tito uputio 16. januara 1944. Štabu 2. korpusa. U njoj je, pored ostalog, 29. hercegovačka NOU divizija, koja je do tada bila pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, stavljena pod komandu Štaba 2. korpusa NOVJ (vid. str. 194–195).

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Moravsku i Četvrtu [krajišku brigadu] uputite u Foču [. . .][522] u sastav Druge [proleterske] div[izije]. Njihove ranjenike zadržite kod vas.

Sektor Jahorina – Kalinovik zanemarili ste. Dok su još dijelovi Pete div[izije] tamo, dajte prijedlog kako da riješimo situaciju na ovom za nas važnom sektoru.[523]

24. januara 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8-I.

---

* Odnosi se na 1. južnomoravsku NO brigadu, koja se tada nalazila u rejonu sela Šekovića.

** Na tom sektoru su se nalazila dva bataljona 10. krajiške NOU brigade.

[ŠTABU 3. KORPUSA NOVJ]

Mihailo [dr Blagoje Nešković] može poći u Srbiju sam jedino u slučaju ako postoje siguran kanal i veze preko Drine ili preko Srema. U ovom slučaju dajte mu uslove veza i šifru za rad sa vama. U Crnoj Travi, kod naših [tamošnjih jedinica], postoji engleska misija, preko koje bi se mogla izdejstvovati [radio-]stanica. Čak i njenim posredstvom mogla bi se uspostaviti [radio-]veza, ako Mihailo bude imao sigurnu šifru. Ako [pak] nema sigurnih veza [preko Drine ili Srema], neka ide s Moravljanima.[524] Vezu sa Srbijom neka sačeka kod vas ili kod Sremaca.[525]

24. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8-I.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Dogovorio sam se s engleskim generalom [Ficrojem Maklejnom] da engleski [i američki] oficiri koji su došli kod vas [napustivši Dražu Mihailovića] odlete avionima za Italiju. Neka se požure do vas i primite ih korektno.[526]

Čerčil [Vinston] je poslao svoga sina [Randolfa] kod nas u misiju i poslao [meni] vrlo lijepo lično pismo* u kome govori da se Saveznici neće miješati u naše stvari, ali ne mogu zabraniti svaku vezu kralja [Petra II] sa zemljom, jer ga [Čerčila] vežu izvjesne obaveze.

Naši avijatičari i tenkisti već se vježbaju i Italiji. Avione i tenkove ćemo dobiti.

Iz Italije je već stiglo 2000 dobrovoljnih boraca u Prvi [proleterski] korpus.**

25. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

---

* Riječ je o Čerčilovom pismu od 8. januara 1944. Objavljuje se među Prilozima ovoga toma.

** To je bilo ljudstvo 1. i 2. prekomorske brigade NOVJ.

[OPERATIVNOM ŠTABU ZA ODBRANU OTOKÂ]

Englezima ne pravite nikakve smetnje u pogledu iskrcavanja novih snaga na Vis i postavljanja [artiljerijskih] oruđa.[527]

25. januar 1944,
[Potoci]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 13/2.

[OPERATIVNOM ŠTABU ZA ODBRANU OTOKÂ]

Osuđujemo vaše mišljenje u stvari koje se tiču mojih [odobrenja] o dolasku savezničkih komandosa i artiljerije na otok Vis. Za takve pojave snosite odgovornost.[528]

27. januar 1944. Tito
[Potoci]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 13/2.

VRHOVNI ŠTAB NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Ekselencijo,

Vaša pismena poruka,* koju je donio gospodin general Maklejn [Ficroj]** predstavlja dragocjeni dokaz da naši narodi u svojim natčovječanskim naporima u borbi za svoju slobodu i nezavisnost imaju u Vama istinskog prijatelja i saveznika koji potpuno razumije naše potrebe i težnje.

Lično za mene, Vaša poruka je počast, jer je u njoj izraženo Vaše visoko priznanje našoj borbi i naporima naše Narodnooslobodilačke vojske.

Najsrdačnije zahvaljujem za sliku sa Teheranske konferencije sa Vašom posvetom.

Ekselencijo, budite uvjereni da ćemo nastojati čuvati Vaše prijateljstvo, koje smo stekli u najtežim časovima historije naših naroda i koje je za nas veoma dragocjeno. Naša razorena zemlja i naši napaćeni narodi trebaju i trebaće pomoć naših velikih saveznika, ne samo u ratu nego i u miru, da bismo lakše zaliječili strašne rane koje nam je nanio mrski fašistički okupator.

Naša je želja da izvršimo maksimalno našu savezničku dužnost u zajedničkim vojnim naporima protiv zajedničkog nam neprijatelja.

Pomoć koju sada dobijamo od Saveznika mnogo nam olakšava situaciju na bojištu. Nadam se da ćemo Vašom pomoću dobiti i teško naoružanje [tenkove i avione] koje nam je, u sadašnjoj fazi rata i u odnosu na brojčanu snagu naše Narodnooslobodilačke vojske, neophodno.

Vaše obaveze prema kralju Petru II i njegovoj vladi razumijem i nastojat ću, ukoliko to dopuštaju interesi naših naroda, da se izbjegne nepotrebna polemika i da se Saveznicima ne prave u tom pogledu neugodnosti. No ja Vas uvjeravam, Ekselencijo, da unutarnja politička situacija koja se stvorila u toku ove teške oslobodilačke borbe nije samo težnja svih rodoljuba, svih onih koji se bore i onih koji pomažu tu borbu, a to je ogromna većina naroda Jugoslavije.

---

* Riječ je o pismu koje je Vinston Čerčil uputio Titu 8. januara 1944. Objavljuje se u *Prilozima* ovoga toma.

** Britanski brigadir Ficroj Maklejn predao je Titu Čerčilovo pismo noću 19/20. januar 1944.

Prema tome, narod nam je dao teške zadatke i obavezni smo ih izvršavati.

U sadašnjem času naši napori usmjereni su u jednom pravcu, a to je: 1. okupiti sve što je rodoljubivo i pošteno da bi naša borba protiv okupatora bila što efikasnija; 2. stvoriti pravo jedinstvo i bratstvo naroda Jugoslavije, koje do ovog rata nije postojalo i što je dovelo do katastrofe u našoj zemlji; 3. stvoriti uslove za stvaranje takve državne zajednice u kojoj bi se osjetili srećnim svi narodi Jugoslavije, a to je istinski demokratska, federativna Jugoslavija.

Uvjeren sam da Vi razumijete ove težnje naših naroda i da ćemo u tom pogledu imati Vašu dragocjenu podršku.

Primite, Ekselencijo, izraz mog dubokog poštovanja.

28. januar 1944.
[Drvar]

Maršal Jugoslavije
Tito

*Njegova Ekselencija Winston Churchill, ministar-predsjednik vlade, Velike Britanije.**

Britanski arhiv, Fond Prem. 3, reg. br. 511/9, 5533, str. 305 (original); A-VII, k. 17, reg. br. 3/3-b (kserokskopija).

* Ovo Titovo pismo, prevedeno na engleski jezik, Vinston Čerčil je primio 3. februara 1944. radiogramom.

ZA BEVCA [EDVARDA KARDELJA]

Slažemo se sa naimenovanjem Sremeca [dr Zlatana]* namjesto poginulog Jambrišeka [dr Milivoja][529] [za]** povjerenika narodnog zdravlja.[530]

28. januar 1944.
[Drvar]

A–VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

* Dr Zlatan Sremec je do tada bio član Predsjedništva AVNOJ-a i istovremeno član Sekretarijata ZAVNOH-a.

** U primljenom radiogramu umjesto »za« piše: r.g.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Albanski drug treba da se vrati u [svoju] zemlju.* Zasad nemamo drugih mogućnosti već da mu vi date jednu od rezervnih šifara koje smo vam poslali preko delegacije.** Javite nam kada po prilici on može stići u Albaniju i početi sa radio-vezom sa nama.[531] Vi dajte njemu sve odluke Drugog plenuma AVNOJ-a i ostali materijal koji imate.

Po našem mišljenju, naši drugovi u Albaniji trebaju raditi na što tješnjem povezivanju njihove osl[obodilačke] borbe sa našom. Takođe popularisati odluke AVNOJ-a i federativno uređenje Jugoslavije. Dalje [popularisati] mogućnost pristupanja ostalih balkanskih naroda ovoj federaciji i stvaranje jedne jake i velike balkanske države ravnopravnih naroda, koja bi bila snažan faktor u Evropi i dopuštala*** velike mogućnosti za svestrani razvoj svakog naroda posebice u toj federaciji, a i stvarno, kao cjelina, predstavljala bi veliku silu.

Bilo bi dobro da Albanski [Glavni] štab pošalje što prije svoga oficira za vezu u naš Štab

Uspostavite dobru vezu [s Glavnim štabom NOV Albanije], jer mi sada šaljemo dosta materijala za vas, od kojeg dajte jedan dio i Albancima.

Stav bugarske KP po pitanju Makedonije skroz je nepravilan[532] i upozorite albanske drugove da ne bi, pod nečijim uticajem, padali u slične greške.

Albanski drugovi moraju što više ojačati svoju Komunističku partiju, jer će samo to biti garancija pravilnog razvitka događaja u Albaniji. Albanski narodnooslobodilački pokret mora u isto vrijeme čuvati svoju samostalnost i spriječiti svaki pokušaj tuđih i svojih reakcija da ga skrenu sa prave linije i iskoriste za svoje ciljeve.

28. januar 1944.
[Drvar]

A–VII, k. 394.
reg. br. 4/2

---

* Riječ je o članu Centralnog komiteta KP Albanije Vasilju Šantu Vasku.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Dozvoljavam slanje ekipe na [crnogorsko] primorje, s tim da se organizuje prijem materijala za primorske jedinice i 29. [hercegovačku NOU] diviziju.[533]

28. januara 1944,
[Drvar]

A–VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

** Odnosi se na vijećnike koji su kao delegati iz Crne Gore i Boke učestvovali u radu Drugog zasijedanja AVNOJ-a. Oni su se vratili u Crnu Goru i krajem decembra 1943. prispjeli u Kolašin, gdje se tada nalazilo sjedište Štaba 2. korpusa NOVJ.

*** U primljenom radiogramu umjesto ove riječi omaškom je napisano: »dopunjalo«.

ZA C[ENTRALNI] K[OMITET] KP H[RVATSKE]

Pisanje vaše štampe stvara [nam] velike teškoće i nanosi veliku štetu našem [narodnooslobodilačkom] pokretu kod [zapadnih] saveznika. Ono postaje argumenat u rukama naših neprijatelja protiv priznanja Nac[ionalnog] komiteta [oslobođenja Jugoslavije] i [stvara utisak] da se tu [kod nas] radi o komunističkoj revoluciji. Na primjer, u »Vjesniku« br. 2,* u uvodniku, provokativno se optužuju [zapadni] saveznici zbog Versaja i potpuno sektaški se prilazi samim stvarima. U članku »Naši borci u ropstvu« govori se o savezničkim komandama uvredljivo i netačno.**

U idućem broju »Vjesnika« sve te protivsavezničke stvari, u pogodnoj formi, demantovati. Te su stvari veoma opasne i štetne za čitav naš narod i njih ubuduće nećemo trpjeti.[534]

Poslaćemo ukratko uputstva o liniji naše štampe.***

29. januar 1944,
[Drvar]

A-VII, k. 119/1,
reg. br. 2/2.

---

* »Vjesnik« je tada bio organ Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte Hrvatske i izlazio je sedmično. Njegov br. 2. izašao je 16. januara 1944. Izdavao ga je Agitprop Centralnog komiteta KP Hrvatske.

** Članak je objavljen u »Vjesniku« br. 2.

*** To uputstvo se objavljuje na str. 231-232. Prenijeto je preko radio-mreže Vrhovnog štaba NOV i POJ svim zemaljskim, pokrajinskim i oblasnim rukovodstvima KPJ.

ZA DRUGOVE BEVCA [EDVARDA KARDELJA][535] I ANDRIJU [HEBRANGA][536]

Smjesta obustavite izlaženje »Vjesnika« zbog provokatorskog pisanja »Vjesnika« protiv [zapadnih] saveznika, naročito u broju 2.[537]

Zbog ćebadi engleski general uložio [je] protest [538] i dao znati da će nam to mnogo štetiti za priznanje Nacionalnog komiteta oslobođenja [Jugoslavije].

Urednika stavite pod istragu.[539]

Preduzmite mjere da se iz osnova izmijeni stav sve naše štampe prema [našim zapadnim] saveznicima i da se ne ignoriraju vojni napori [tih] saveznika.

29. januar 1944,
[Drvar]

A–VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Osmi korpus [NOV] nam saopštava da ste mu naredili da se u slučaju opasnosti njemački ratni zarobljenici otpuste na revers najbližoj njem[ačkoj] jedinici.[540]

Vi niste imali pravo bez našeg odobrenja davati takve obaveze neprijatelju.

Odmah povucite takva naređenja koja ste dali [štabovima]* i saopštite nam [o izvršenju].[541]

Pošaljite nam tačan tekst sporazuma i izvještaj po pitanju ranjenika.[542]

29. januar 1944,
[Drvar]

A–VII, k. 119/1,
reg. br. 1/2.

* U primljenom radiogramu je umjesto ove riječi napisano: ši a bovila.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Avijatičare, šofere, tenkiste, mehaničare i mornare šaljite na otoke [da se prebace] za Italiju.[543] Najnužniji broj [od njih] zadržite.

Oficire zadržite.*

29. januar 1944,
[Drvar]

A-IZDG SR Slovenije, k. 41, f. II.

---

* Riječ je o nekoliko oficira bivše kraljevske jugoslovenske vojske koji su pobjegli iz internacije i priključile se slovenačkim jedinicama. Za njih je Glavni štab NOV i PO Slovenije 25. januara pitao može li ih zadržati u svojim jedinicama, iako nisu po nacionalnoj pripadnosti Slovenci.

[OPERATIVNOM ŠTABU ZA ODBRANU OTOKÂ]

Odobrio sam iskrcavanje savezničkih snaga na naše otoke. To vam je više puta saopćeno.[544]

Zabranjujem vam diskusiju po mojim jasnim naređenjima. Vaš stav koji nazirem iz vaših pitanja [545] može imati štetnih posljedica po našu politiku.[546]

29. januar 1944,
[Drvar]

A-VII, k. 2072,
reg. br. 13/2.

SVIMA RUKOVODSTVIMA KP JUGOSLAVIJE

Dragi drugovi,

Treba strogo izbjegavati sektaški odnos prema Engleskoj i Americi, koji se pojavljuju u našoj štampi, i shvatiti ozbiljno činjenicu da mi stvaramo novu državu, čijem se položaju raznim ispadima mogu nanijeti ozbiljne teškoće.

U tom pogledu:

1. Treba isticati sve što Saveznici pozitivno čine za nas – izjave državnika, pisanje njihove štampe, pomoć vojsci, primanje i smještaj ranjenika i izbjeglog naroda, oprema ljudi iz logora* i slanje ovamo itd. Na laži i klevete doći će odgovor kad treba od nas.

2. Kad se govori o zajedničkim odlukama Saveznika, npr. Teheranu[547] i sl. treba isticati sve saveznike, a ne samo SSSR.

3. Ne kritikovati unutrašnje uređenje savezničkih država.

4. Redovno donosite i izvještaje sa anglo-američkih frontova, naročito bombardovanja, koja čine ogromne usluge.

5. Izmijeniti u svakom pogledu ton štampe i agitacije u tom smislu da se svim pitanjima prilazi sa stanovišta jedne nove, samostalne državne tvorevine, koja nije ničija filijala, nego djelo borbe naših naroda. Naši neprijatelji u svijetu su mnogobrojni i bio bi zločin prema našim narodima kad bismo raznim ispadima davali neprijateljima oružje u ruke da razbijaju raspoloženje demokratskih masa i javnosti u svijetu za nas. To utoliko prije što je našim nastradalim narodima potrebna svestrana pomoć i sada i poslije rata.

6. U pogledu kralja i monarhije držati se odluka AVNOJ-a, ne pretjerivati i ne pridavati kralju veći značaj nego što ga ima, izbjegavati sitne polemike i čuvati dostojanstvo. Ali na zborovima dopustiti narodu da kaže svoje mišljenje o kralju i monarhiji.

7. Ići za tim da se ukinu razni okružni listići, koji pišu bez veće kontrole i obično unose zabunu, a problemi tih krajeva da ulaze u centralnu zemaljsku štampu, koja više pažnje da posvećuje konkretnim pitanjima nego »visokoj« politici. Zasad zadržati listove koji su vezani za pojedine istorijske i ustaničke krajeve, kao: Lika, Kordun,

* Riječ je o snabdijevanju odjećom, obućom, hranom i naoružanjem pripadnika prekomorskih brigada.

Zagorje, Sandžak, Metohija, Krajina, Istra, Srem itd. Ti listovi da se bave samo pitanjima toga kraja, a u opštim pitanjima da se drže samo centralne zemaljske štampe.

Za nepravilno sprovođenje ovih direktiva part[ijska] rukovodstva biće strogo uzeta na odgovornost.

S drugarskim pozdravom

30. januar 1944. T.

[P.S.] Šaljem vam ove upute s obzirom na vrlo nezgodan stav naše štampe prema [zapadnim] saveznicima, naročito u poslednje vrijeme, kad bi moralo biti obrnuto.

A–CK SKJ, Fond CK KPJ,
br. 1944/16.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Komandant Pete [krajiške NOU] divizije Morača [Milutin] prima, po našem naređenju, privremeno komandu i nad Drugom [proleterskom] divizijom, koje će zajednički dejstvovati. Obje se divizije prikupljaju na sektoru Čajniče – Goražde i pripremaju napad na koncentrisane četnike, kad se ovi prebace preko Lima.[548]

Sandžačke brigade moraju [im] sadejstvovati.[549]

Javite se Petoj [krajiškoj diviziji]. Ona [vas] sluša. Javite [nam] dislokaciju i naziv njemačkih jedinica na cijelom vašem sektoru.[550] Organizujte obavještajnu službu.

30. januar 1944,
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

[ŠTABU III KORPUSA NOVJ]

Uputite jednu brigadu na sektor Kalinovik – Jahorina, jer će jedinice Pete [krajiške NOU] divizije morati napustiti taj sektor, koji je vrlo važan.[551] Sa [tom] brigadom pošaljite i dobrih političkih radnika.[552]

Moravska brigada* neka krene na Goražde, jer je ono u našim rukama, kao i Čajniče,[553] a Druga [proleterska] divizija je na sektoru Rudo – Čajniče.

30. januar 1944,
[Drvar]

A-VII, k. 408/A,
reg. br. 2/8-I.

---

* Riječ je o 1. južnomoravskoj NO brigadi.

LIČNO ZA GENERALA VILSONA OD MARŠALA TITA

1. U skladu s prijedlogom datim od strane vrhovnog komandanta* i od glavnog komandanta vazduhoplovnih snaga u Aleksandriji, upućujem tenkovske posade i pilote koji će se obučavati, ali napominjem da pripreme za njihovo obučavanje nisu utanačene.[554] Bilo bi mi drago da sada saznam Vaše namjere u tom pogledu,** pošto ne mogu dopustiti da ovo ljudstvo ostane neuposleno.

2. Takođe bi mi bilo drago da saznam zašto je došlo do zakašnjenja u pogledu predaje jugoslovenskih ratnih brodova koji su obećani mojim predstavnicima.[555]

3. Bio bih zahvalan za Vašu intervenciju da dobijemo avione i tenkove, koji će biti od sve većeg značaja za moje snage s obzirom na njihov razvoj.[556] Moji predstavnici u Italiji su ovlašćeni da razmotre sve detalje s Vašim štabom.

31. januar 1944,
[Drvar]

Britanski centralni državni arhiv, Fond War Office, reg. br. 202/391 (original); A-VII, k. 17, reg. br. 3–b/6. (kseroks-kopija).

Prevod s engleskog

---

* U tekstu je upotrijebljena skraćenica: G. O. C. in C. (General Officer Comander – in-Chef). U prevodu na srpskohrvatski znači: general vrhovni komandant. Ovdje se odnosi na generala Henrija Majtlanda

** Vilsonov odgovor, Priređivač nije pronašao niti mu je poznata njegova sadržina.

ŠTABU II KORPUSA [NOVJ]

Sa Dražinim Englezima korektno postupati.[557] Obavežite majora Hantera [Antoni]* da se sa njima ne prebaci koji četnik u Italiju.

Politički je nezgodno primati odlikovanje.[558] Kažite da to ne možete primiti bez odobrenja Vrhovnog štaba [NOV i POJ], a mi ćemo to odlučiti.

31. januar 1944,
[Drvar]

A-VII, k. 394,
reg. br. 4/2.

* On je tada bio šef britanske vojne misije pri Štabu 2. korpusa NOVJ.

[ŠTABU 1. PROLETERSKE NOU DIVIZIJE]

Pošiljke [savezničke] čekajte u Koričanima.[559] Ugovorene znake sa Petrova polja skinite.[560]

Prema Travniku ne treba držati kruti front.[561] Odmorite trupe. Na tom terenu zabacujte se neprijatelju za leđa.

31. januar 1944,
[Drvar]

A-VII, k. 706,
reg. br. 1/15.

PRILOZI

MARŠALU JUGOSLAVIJE TITU, PREDSJEDNIKU PRIVREMENE VLADE JUGOSLAVIJE[562]

na Položaju

Srcem punim udivljenja obraćam se k Tebi, proslavljeni zapovjedniče naše Narodnooslobodilačke vojske i predsjedniče Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, da Ti – prigodom uzvišenja na maršala i na poglavicu njezine Privremene vlade, a u ime svih ustanova ZAVNOH-a – izrazim radost zbog priznanja, kojim Ti se, na taj način, uz bratske narode federativne nam države, od Tebe osvješćeni i na veliko djelo potaknuti hrvatski narod, također haran, odužuje.

Puni vjere u Tvoj genij, prožeti vjernošću i odanošću, spremni na nove borbe i žrtvovanja, stupamo nadalje s Tobom, sigurni da će nas Tvoje vojničke i građanske kreposti dovesti do potpune pobjede naših ideala.

Zdravo, druže Maršale!

Vladimir Nazor
predsjednik ZAVNOH-a.

A-VII k. 119/1,
reg. br. 1/1.

OD PARTIZANSKE TELEGRAFSKE AGENCIJE*, ZA ŠEFA DELEGACIJE PUKOVNIKA VELEBITA [VLADIMIRA]

[14. 12. 1943,
Jajce]

Hitno saopštite Saveznicima sve [odluke]** i izjave Cvetića.[563] Posebno im obratite pažnju na pitanje kralja i vlade. Kralj ne može da se vrati u zemlju dok se rat ne završi i sam narod konačno o tome ne odluči. Izbjegličku vladu u Kairu narod je uspostavljanjem Cvetića lišio svih prava da predstavlja jugoslovenske narode u inostranstvu. Nacionalni komitet Jugoslavije predstavlja cijelu zemlju, a ne samo teritoriju koju su partizani oslobodili. Delegati su birani i na okupiranoj i na oslobođenoj teritoriji. Molim obavijestite o tome zvanične [savezničke] krugove u Kairu.[564]

Britanski centralni državni arhiv, Fond FO 371/37619, R. 13521/143, str. 100 (original); A-VII, k. reg. br. 6/3 (kserokskopija).

Prevod s engleskog

---

* Tekst radiograma je napisao Moša Pijade držeći se striktno Titovog uputstva o njegovoj sadržini i naloga da ga Tanjug, u svojstvu zvanične agencije nove Jugoslavije, preda Britanskoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ sa zahtjevom da ga prenese dr Vladimir Velebitu.

** U radiogramu je prilikom prevođenja na engleski jezik omaškom napisano »transmissions« (prenosi, transmisije), umjesto *decisions* (odluke).

PREDSJEDNIK VLADE
[MARŠALU TITU]

Afrika
8. januara 1944.

Gospodine,

Mnogo Vam zahvaljujem na ljubaznoj poruci u vezi s mojim zdravljem, kako s Vaše strane tako i od strane herojske, patriotske partizanske vojske Jugoslavije.[565] Od majora Dikina, koji je moj prijatelj, saznao sam sve o Vašim junačkim podvizima.[566] Najiskrenije želim da Vam pružim svu moguću pomoć, snabdijevanjem morem, podrškom iz vazduha i komandosima koji će vam pomoći u borbama na ostrvima. Brigadir Maklejn je takođe moj prijatelj, a i moj kolega iz Donjeg doma.[567] Uskoro će s njim biti na službi pri Vašem štabu i moj sin major Randolf Čerčil, koji je takođe član Parlamenta.

Pred nama stoji uzvišen cilj, a to je da očistimo evropsko tlo od prljave nacifašističke ljage. Budite uvjereni da mi Britanci ne želimo naređivati budućoj vladi Jugoslavije. Istovremeno se nadamo da će se sve snage što je moguće više udružiti da bi nanijele poraz zajedničkom neprijatelju, a potom i uspostavile oblik vladavine u skladu s voljom naroda.

Čvrsto sam odlučio da britanska vlada više ne pruža nikakvu vojnu pomoć Mihailoviću, a pomoć će davati samo Vama, i mi bismo se radovali ako bi kraljevska jugoslovenska vlada Mihailovića uklonila iz svog sastava. Međutim, kralj Petar II je kao dječak pobjegao od izdajničkih kandži namjesnika kneza Pavla i došao k nama kao predstavnik Jugoslavije i kao mladi vladar u nevolji. Ne bi bilo ni plemenito ni časno od Velike Britanije da ga odgurne. Mi ne možemo zahtijevati od njega da prekine sve svoje postojeće veze sa svojom zemljom. Nadam se da ćete nas razumjeti što ćemo u svakom slučaju ostati u službenim odnosima s njim, dok ćemo istovremeno Vama pružati svu moguću vojnu pomoć. Takođe se nadam da bi se na objema stranama mogle prekinuti polemike, jer one pomažu samo Nijemcima.

Budite uvjereni da ću raditi u najtješnjem kontaktu s mojim prijateljima maršalom Staljinom i predsjednikom Ruzveltom, a iskreno se nadam da će vojna misija koju sovjetska vlada šalje pri Vašem štabu raditi u sličnom skladu s Anglo-američkom misijom, na čelu s brigadirom Maklejnom. Molim Vas, dopisujte se sa mnom preko brigadira Maklejna i obavještavajte me o svemu za što budete smatrali da Vam mogu pomoći, jer ću sigurno učiniti sve što mogu.

Željno očekujem kraj Vaših patnji i oslobođenje cijele Evrope od tiranije.

Verujte mi, ostajem iskreno Vaš

Vinston Čerčil

A-VII, k. 17,
reg. br. 1/3-b.

Prevod s engleskog

[OD MAKLEJNA STIVENSONU]

[25. januar 1944]

Slijedeće je tekst radiograma primljenog od Maklejna.
(Početak)

Od svog povratka sastajem se redovito s Titom[568] i cijela je misija sinoć* večerala kod njega. Danas smo dalje razgovarali i on je bio vedar i susretljiv. Nakon što je zahvalio za našu pomoć rekao je da se teška njemačka ofanziva sada iscrpla.[569] Pokazalo se da je bila skupa i beskorisna. Nijemci sada pomiču trupe prema obali, očekujući iskrcavanje Saveznika, i prema sjeverozapadu, vjerojatno da bi pojačali talijanski front.[570] Ima ponovo znakova da se namjeravaju povući na obrambenu liniju između Save i Drave.

Tito je izrazio svoju odlučnost da drži Vis uz pomoć Saveznika i govorio je da će istjerati neprijatelja i s drugog ostrva.[571] obećao je da će me obavijestiti kakvi su izgledi da se otvori cesta do obale čim namjere Nijemaca postanu jasne. Sada mislim da bi njegove trupe mogle uskoro stići do [Konavla]** blizu Dubrovnika. Izrazio je i stvarno pokazao zadovoljstvo zbog pisma koje je primio od ministra predsjednika, ali nije bilo znakova da bi želio diskutirati o politici. Rekao je da će izbjegavati daljnje napade na kralja Petra, jer ne želi dovoditi Saveznike u nepriliku, potpuno razumijevajući njihov položaj, a sada je najvažnija stvar da se unište Nijemci. [Kraj]

Britanski centralni državni arhiv,
Fond FO 371/44246, R. 1422/8/92).

Prevod s engleskog

---

* Odnosi se na veče 24. januara 1944.

** Umjesto ove riječi u primljenom radiogramu je napisano: »(? grupa ispušteno)«.

[OD MAKLEJNA STIVENSONU]

Slijedeće je tekst radiograma primljenog 26. januara [1944.] od Maklejna:

Danas sam ponovo vidio Tita. Obećao mi je da će mi dati odgovor na pismo Predsjednika vlade sutra, kada ću radiogramom prenijeti tekst.[572] Držanje Tita i partizana je uopšte vrlo prijateljsko. U daleko većoj mjeri nego ranije pokazuju da cijene pomoć koju im dajemo, a takođe i naš udio u ratu. S druge strane, razgovori, publikacije i izjave date za vrijeme moje odsutnosti jasno pokazuju da je stav prema kralju Petru, jugoslovenskoj vladi i Mihailoviću postao oštriji i nastoje da sve to troje povežu tješnje nego ikada ranije. U pogledu posljednjeg stava Vašeg radiograma predlažem da me ovlastite da Titu pismeno postavim pitanje priložene sadržine i, ako je moguće, da bude u saglasnosti s vladama SAD i Sovjetskog Saveza. Čini mi se da je to jedini zadovoljavajući način da se saznaju njegova gledišta.

Početak [pitanja]:

»Vlada Njegovog Veličanstva, koja potvrđuje da nema nikakvu (ponavljam nikakvu) želju da jugoslovenskom narodu nametne bilo koju vrstu vlade koja ne bi (ponavljam ne bi) bila od naroda slobodno izabrana, želi da vidi što više nacionalnih elemenata ujedinjenih u zajedničkom zadatku protiv okupatora. Ona je posebno zainteresovana za sudbinu kralja Petra, koji se pridružio vojnim snagama Velike Britanije u vrijeme kad je ona stajala sama na bojnom polju protiv sila osovine, te bi joj bilo drago da sazna da li bi maršal Tito bio spreman da stupi u kontakt s njim s namjerom da zajednički nastave da vode rat«. Kraj [pitanja].

Britanski centralni državni arhiv,
Fond Prem. 3, reg. br. 511/9, HP 642.

Prevod s engleskog.

NAPOMENE

[1] Tu komunikaciju posjele su i obezbjeđivale jedinice njemačke 373. legionarske pješadijske divizije »Tigar« i jače ustaške i domobranske snage NDH. Ona je bila od izuzetnog značaja za njemačku 2. oklopnu armiju, jer se njemačka Komanda Jugoistoka plašila mogućeg savezničkog iskrcavanja na tom prostoru. Titova namjera je bila da se napadima na čvorne tačke te komunikacije onemogući uredno snabdjevanje njemačkih jedinica u obalskom pojasu (0)114. i 118. lovačke i 264. pješadijske divizije – i oteža manevar tih njemačkih snaga ka slobodnoj teritoriji zapadne Bosne, Like i Korduna.

[2] Glavni štab NOV i PO Hrvatske odgovorio je istog dana (1. decembra) da ne raspolaže nijednom jedinicom koju bi mogao odmah uputiti na komunikaciju Lapac – Srb – Knin zbog toga što su Nijemci na sektoru 13. primorsko-goranske divizije prodrli od Sušaka u Lokve, a na sektoru 4. korpusa NOVJ koncentrisali jače snage u Generalskom Stolu, dok su protiv 6. korpusa NOVJ u Slavoniji već otpočeli ofanzivu, a iz Austrije kreću ka Karlovcu dvije njemačke divizije, čiji prednji dijelovi već pristižu. Istovremeno je Glavni štab izvijestio da će, u cilju izvršenja postavljenog zadatka, na komunikaciju Bihać – Knin prebaciti 8. NOU diviziju.

Međutim, preorijentaciju te divizije na sektor Bihać – Knin osujetila je njemačka ofanzivna operacija »Panter« (Panther) 15. brdskog armijskog korpusa, koja je izvođena od 7. do 20. decembra 1943. s ciljem da u Baniji i na Kordunu razbije 4. korpus NOVJ, uništi njegove baze za snabdijevanje i izvrši deportaciju muškog stanovništva kako bi se čvrsto obezbijedila dublja pozadina onih jedinica 2. oklopne armije koje su zaposjele obalski pojas srednjeg Jadrana.

[3] Radio-centar Vrhovnog štaba NOV i POJ nije predao kraj radiograma. To i Glavni štab javlja 2. decembra Vrhovnom štabu. Očigledno je nedostajalo samo ovo što je dopunjeno u četvrtastoj zagradi, jer je Tito, prateći pomjeranja njemačkih jedinica, uočio grupisanje njihovih snaga u zaleđu srednjodalmatinskog obalskog pojasa, pa je zaključio da s tog prostora predstoji skora ofanzivna operacija protiv jugozapadnog dijela slobodne teritorije. Ona je i uslijedila 4. decembra pod šifrovanim nazivom »Citen« (Ziethen). Izvodila ju je, po planu 2. oklopne armije, Komanda njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa protiv 8. korpusa NOVJ i dijelova 1. proleterskog korpusa NOVJ. Završila se početkom januara 1944. Nijemci su ovladali Bosanskim Grahovom, Livnom, Duvnom i Šujicom i time povećali dubinu svog odbrambenog obalskog pojasa, ali nisu prodrli u Kupres i Bugojno, niti razbili 8. korpus NOVJ, što je takođe bio cilj operacije.

[4] Jedanaesta NOU divizija je formacijski pripadala 3. korpusu NOVJ. Ona je krajem novembra i početkom decembra 1943. glavninom snaga (5. kozarskom krajiškom i 14. srednjobosanskom NOU brigadom) dejstvovala na komunikacije (željezničku prugu i cestu) koje vode od Dervente preko Doboja i Maglaja do Žepča, a dijelom snaga (12. krajiškom NOU brigadom) zatvarala je pravac Banja Luka – Kotor-Varoš.

[5] Titu je bilo poznato da su obje krajiške brigade ove divizije bile popunjene pretežno novodošlim borcima iz partizanskih odreda. Polazeći od toga, on je ocijenio da je neophodno to novo ljudstvo vojnički učvrstiti i politički uzdići, a pomoć u tome,

zahvaljujući brojnim kadrovima kojima je tada raspolagao, mogao je izdašnije pružiti 5 korpus NOVJ, pa je diviziju privremeno stavio pod komandu toga korpusa.

Kasniji događaji, prouzrokovani intezivnim dejstvima jakih njemačkih snaga, uslovili su da 11. NOU divizija bude pod komandom 5. korpusa NOVJ sve do 17. jula 1944, kada ju je Tito stavio pod neposrednu komandu Štaba 3. korpusa NOVJ.

[6] Miladin Popović Milo (u Albaniji je imao još i pseudonim Alija) uputio je to svoje pismo Ivanu Milutinoviću, a ovaj ga je, odlazeći 18. novembra 1943. iz Kolašina s crnogorskom delegacijom na Drugo zasijedanje AVNOJ-a, ponio sa sobom i, po dolasku krajem novembra u Jajce, predao ga Titu da se s njim upozna. Tito je s pismom upoznao sve članove Politbiroa Centralnog komiteta KPJ.

[7] Nije se moglo utvrditi koliko je tih delegata bilo. Jedan od njih je bio književnik Sejfula Malešova, tada član Vrhovnog štaba NOV Albanije i član Centralnog komiteta KP Albanije. Došao je kao njihov opunomoćenik da se po svim pitanjima – vojnim, političkim, partijskim – konsultuje s članom Politbiroa CK KPJ Ivanom Milutinovićem, koji se još od završne faze bitke na Sutjesci (juna 1943) nalazio u Crnoj Gori.

[8] Stvaralac takozvane »Velike Albanije« bila je fašistička Italija, koja je okupiranu Albaniju (italijanske trupe upale su u Albaniju 7. aprila 1939. i brzo je pokorile) smatrala sastavnim dijelom buduće Rimske Imperije, pa je išla za tim i da je proširi svim susjednim oblastima Jugoslavije i Grčke u kojima ima Albanaca.

Radi lakšeg držanja albanskog naroda u pokornosti, italijanski okupator se odmah oslonio na bogatije slojeve albanskog društva – age, begove, barjaktare i dio inteligencije školovane u Italiji, koji su postali sluge okupatora. Njima je »predao« vlast i stvorio kvislinšku upravu, ozakonio feudalne odnose i stvorio albansku policiju pod kontrolom italijanske vojske, pa je čak pristupio i mobilizaciji Albanaca, uključio ih u kvislinšku vojsku i bacio ih u rat protiv Grčke i Jugoslavije. Italijanski okupator je, demagoški istupajući, okupiranu Albaniju proglasio Pijemontom »Velike Albanije«, a sebe – oslobodiocem albanskog naroda. Kasnije, kad su nacifašističke trupe okupirale Jugoslaviju i Grčku, fašistička Italija se proglasila ujediniteljem albanskog naroda, pripajajući ranije porobljenoj Albaniji Čemeriju u Grčkoj i svoj okupacioni dio Kosova, Metohije i dio Makedonije, kao i pograničnе dijelove Crne Gore (Plav, Gusinje i Ulcinj s okolinom).

U novouspostavljenoj »Velikoj Albaniji« italijanski okupator je organizovao kvislinšku vlast, sastavljenu od albanskog življa i to pretežnim dijelom iz novopripojenih oblasti. Kvislinšku vlast je koristio i kao izvršioca mnogobrojnih zlodjela nad nealbanskim narodnostima, a prije svega nad pripadnicima NOP-a, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost (uključujući i albansku) i ujedno za raspirivanje šovinističke mržnje kod albanskog življa ne samo prema svim nealbanskim narodnostima zatečenim u okviru novostvorene »Velike Albanije« nego i prema svim porobljenim narodima u susjedstvu.

[9] Miladin Popović je svoj stav u vezi s Kosovom i Metohijom obrazložio u svom pismu od 29. jula 1943, upućenom Ivanu Milutinoviću, na slijedeći način:

»Naš CK postavlja pitanje Makedonije, Slovenije (okupirane pod Ital[ijom], njemač[kih] manjina itd., a o Kosovu se ne govori – To ne bi tako teško izgledalo da to pitanje ne postavlja i ne interesuje jedan dio ‚liberalne' al[banske] gospode i dio al[banskih] rodoljuba koji se već nalaze u borbi (iz NOO). Buržoazija to pitanje određeno postavlja. Naravno, sa svojim imperijal[ističko]–šovinističkim tendencijama. – Mišljenja sam da se mogao zauzeti stav kao, recimo, po pitanju Slovenije. Naravno, u jednom drugom obliku, jer se tu radi o fašist[ičkom] porob[ljavanju] slov[enačke] manjine, a na Kosovu imamo druge uslove i još organizaciju. Isto i pitanje raznonacional[nosti] i postojanje mržnje i težnje za osvetom. Tu je stvarno težak problem kako zauzeti stav a da se ne izazove mržnja kod jedne od glavnih nacija. Naravno, tu gledajući i problem postavljen dolaskom fašizma i stvaranjem, ‚Velike Albanije' . . . Vama je raportirao Tempo o stvarima na K[osovu] i u M[etohiji] i neću ulaziti u pitanja, samo ću reći moje mišljenje da treba po pitanju K. i M. da izmijeni dosadašnje držanje i al[banska] Partija, a i naša. Naći jedno rješenje kako zadovoljiti

pitanje Kosova u cjelini. Inače će teško biti samo sa jednim letkom zadovoljiti organizacije u kojima se pojavljuje i pitanje proporcionalnosti i foruma (prema procentu nac[ionalnosti] i zastupljenosti u forumima). To je skroz pogrešno, ali i karakteristično, jer dolazi od izvjesnih arnaut[skih] drugova«. *(Arhiv CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 1943/249).*

Iz jednog drugog pisma, koje je Miladin Popović napisao 19. oktobra 1943. i uputio Titu, ali ga Tito do početka decembra 1943. nije bio primio vidi se da je Centralni komitet KP Albanije odlučno odbacio i kvislinšku njemačku tvorevinu »Nezavisnu Albaniju« i njen Egzekutivni komitet, a takođe i balističku »Veliku Albaniju« i sve njihove velikoalbanske akcione parole, među kojima su osnovne bile: »Kosovo je naše«, staroj Albaniji »pripojiti novu Albaniju« »Kosovo je naše«, staroj Albaniji »pripojiti novu Albaniju« (Kosovo, Metohiju, Debar, Tetovo, Kičevo). »spasavanje Albanaca od osvete« (Srba) itd.

U tom pismu Popović izvještava da je Centralni komitet KP Albanije izdao jedan letak u kome »se najviše obraća Albancima. – Poziv u borbu protiv okupatora, jedinstvo i bratstvo naroda Kosova u borbi protiv nj[emačkog] okupatora, jedinstvo u borbi sa herojskom NO vojskom Jug., koja je garancija da neće doći staro stanje u Jug. — velikosrpska reakcija — za samoopredeljenje naroda itd.«. *(A-CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 1943/325).* Istovremeno Popović naglašava da je Centralnom komitetu KP Albanije »jasno pitanje Kosova« i da je korigovao svoj nepravilan stav da se na oblast Metohije proširi nadležnost Glavnog štaba NOV i PO Albanije.

10 Pjetro Badoljo (Pietro Badoglio), maršal, obrazovao je italijansku vladu 26. jula 1943 (poslije pada Benita Musolinija). Ona je 8. septembra bila prinuđena da objavi bezuslovnu kapitulaciju Italije, ali je i dalje veoma intenzivno nastojala da spriječi pripajanje Istre i Slovenačkog primorja novoj Jugoslaviji.

11 Kada je Komunistička partija Albanije (uz poznatu pomoć koju su joj pružili i lično Tito i predstavnici Centralnog komiteta KPJ koje je Tito na duže ili kraće vrijeme u Albaniju slao – Miladin Popović, Dušan Mugoša, Blažo Jovanović, Svetozar Vukmanović i drugi) konsolidovala svoje redove do te mjere da je mogla uspješno povesti revolucionarnu oslobodilačku borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje albanskog naroda, reakcionarni dio albanskog društva, ne napuštajući saradnju s kvislinzima, pristupio je formiranju svoje organizacije »Bali Kombtar« (Balli Kombetar – Nacionalni front). Pripadnici »Bali Kombtara« (nazvani su balistima) kao svoj najpreči zadatak postavili su razbijanje KP Albanije, uništenje članova KPJ na Kosovu i u Metohiji i stavljanje pod svoju kontrolu narodnooslobodilačkog pokreta Albanije. Balisti su kao svoj akcioni program postavili odbranu i učvršćenje »etničke Velike Albanije« i u tom cilju otpočeli da rade na formiranju svojih oružanih formacija uz svestranu podršku okupatora. Balisti su u početku uspijevali da nametnu svoja shvatanja čak i pojedinim rukovodećim ljudima NOP-a Albanije, ali je Svetozar Vukmanović Tempo blagovremeno ukazao Centralnom komitetu KP Albanije na svu opasnost koja NOP-u Albanije prijeti ukoliko potpadne pod uticaj »Bali Kombtara«. U to se rukovodstvo KP Albanije ubrzo poslije toga uvjerilo i povelo odlučnu borbu protiv balista, koja je uspješno okončana tek s oslobođenjem zemlje od okupatora.

12 Štab 2. korpusa je 24. novembra 1943. javio Vrhovnom štabu da će pristupiti djelimičnom razoružavanju italijanske divizije »Venecije« i naglasio da se zbog velike materijalne oskudice ne može riješiti pitanje ishrane njenog sastava, koji broji preko 10 000 ljudi, pa je pitao da li se može polovina toga ljudstva uputiti na radove u istočnu Bosnu. Dva dana kasnije Štab korpusa ponovo je postavio pitanje Vrhovnom štabu da li može bar 1200 razoružanih italijanskih vojnika da uputi na raspolaganje Štabu 3 korpusa NOVJ. Ne dobivši očekivani odgovor, Štab 2. korpusa je 1. decembra poslao Vrhovnom štabu radiogram slijedeće sadržine:

»Razoružali smo dvije trećine Talijana i formirali od ostalog [ljudstva partizansku] div[iziju] ‚Garibaldi'.

Mi svim Talijanima ne možemo dati hranu. Hitno nam javite da li da Kosti uputimo 2000 [razoružanih], jer će inače pomrijeti od gladi«. *(A–VII, ANOR-a, k. 391/A, reg. br. 59, radiogramom br. 176/92).*

[13] Postupajući po Titovom naređenju, Štab 2. korpusa je već 3. decembra odgovorio:

»Razoružavanje i formiranje div[izije], ‚Garibaldi' izvršili smo u saglasnosti s talij[anskom] komandom. Razoružani su oni koji neće da se bore protiv Nijemaca. Do sada smo ih hranili kao naše jedinice, a bolnice – kao i naše. Do sada smo im dali, pored ishrane na terenu, 10 vagona namirnica iz naših magacina. Sve njihove boračke i specijalne jedinice se hrane kao i naše i operišu zajedno. Jedanaest radnih bat[aljona] raspodijelili smo po komandama mjesta i regulisali ishranu kao i [naših] pozadinskih jedinica. Ukupno Talijana ima oko 11 hiljada. Sandžak je iscrpen od Nijemaca i četnika, a pored Talijana, hrani još 10 hiljada naših vojnika. Radi toga smo mi onako javili. Zbog svega ovoga doći ćemo uskoro u težak položaj po pitanju ishrane. Učinićemo sve, kao i do sada, da pravilno odgovorimo interesima naše borbe. Svjesni smo ozbiljnosti toga pitanja. Veliku brigu nam daju talijanske jedinice, jer narod još nije shvatio njihov novi položaj, iako mi u tome pravcu preduzimamo sve.

Peko [Dapčević] i Mitar [Bakić]«

(A–VII, k. 391/A, reg. br. 59.)

[14] Britanska vojna misija, o kojoj javlja Tito, prispjela je u Štab 2. korpusa NOVJ tek 31. decembra 1943, spustivši se na aerodrom kod Berana (sada Ivangrad). Imala je pet članova, a njen šef je bio britanski major Antoni Hanter (Anthony Hunter), koji je prije toga bio šef Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

Dolazak misije odgodila je njemačka operacija »Kugelblic« (Kugelblitz).

[15] Štab 2. korpusa NOVJ, koji je boravio u Pljevljima od 24. oktobra 1943, u blizini grada bio je pripremio podesan pomoćni aerodrom. Na njemu su 28. i 29. novembra 1943. saveznički transportni avioni doturili odjeću i ratni materijal italijanskoj partizanskoj diviziji »Garibaldi«. U oba navrata, po jedan avion se spustio na letilište i prihvatio ranjene Italijane. O tome je Štab 2. korpusa 30. novembra poslao izvještaj Vrhovnom štabu, pa je stoga Tito bio predvidio da se tu spusti misija.

[16] Nakon formiranja Centralnog komiteta KP Makedonije, početkom marta 1943, Svetozar Vukmanović Tempo pošao je u Albaniju, a potom u Grčku i tom prilikom se povezao s njihovim glavnim štabovima i centralnim komitetima njihovih komunističkih partija. Pred članovima tih štabova i članovima delegacija tih centralnih komiteta izložio je iskustva iz NOB Jugoslavije i pokrenuo ideju o formiranju jednog zajedničkog štaba. Prije toga imao je nekoliko razgovora i s predstavnikom centralnog komiteta Bugarske radničke partije (dalje; BRP), s kojim je takođe razgovarao o jednom takvom štabu. Vukmanovićevu ideju su prihvatili svi sagovornici i 25. juna 1943, na zajedničkom sastanku s predstavnicima glavnih štabova Grčke i Albanije, postignuta je saglasnost o stvaranju balkanskog štaba. Dogovoreno je bilo da taj štab ostvari jedinstveno rukovođenje borbom balkanskih naroda za njihovo nacionalno oslobođenje i za obezbjeđenje istinske narodne i demokratske vlasti u svim balkanskim zemljama, kao i to da svaka od balkanskih zemalja, u cilju što bržeg ostvarivanja bratstva balkanskih naroda, što više populariše borbu koju vode ostali balkanski narodi. U tom smislu Vukmanović je 25. jula 1943. dao direktivu Centralnom komitetu KP Makedonije i Oblasnom komitetu KPJ za Kosovo i Metohiju.

U organizacionom smislu bilo je predviđeno da u taj štab delegiraju po jednog komandanta i političkog komesara Jugoslavija, Bugarska, Grčka i Albanija. Oni bi među sobom bili ravnopravni i djelovali bi kao kolektivno tijelo, sastavljeno od 8 članova.

Tito je krajem novembra 1943. dobio odjednom četiri izvještaja koja je Svetozar Vukmanović napisao Centralnom komitetu KPJ (doneo ih je Ivan Milutinović prilikom dolaska iz Crne Gore u Jajce): pismo br. 1 od 22. juna 1943, pisano br. 2 od 22. jula 1943, pisma od 8. i 10. avgusta 1943, kao i 14 priloga uz njih. Vukmanović je u njima, pored ostalog, izvještavao i o svom radu na stvaranju Balkanskog štaba.

Ta Vukmanovićeva pisma su bila sredinom septembra 1943. prispjela u Štab 2. korpusa NOVJ, koji se tada zatekao u selu Miljevini. Kratke izvode iz njih poslao je

Vrhovnom štabu politički komesar 2. korpusa Mitar Bakić radiogramima 14. i 19. septembra. Na temelju tih radiograma i nepotpunih obavještenja koja su Centralnom komitetu KPJ prispjela od Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, Tito je još 9. oktobra 1943. napisao odgovor Vukmanoviću, dajući mu jasna i konkretna uputstva u vezi s Balkanskim štabom (vidi u tomu 17). To pismo je upućeno 10. oktobra 1943. po grupi rukovodilaca BRP prispjelih iz Moskve, koji su, s Blagojem Ivanovim (Kostom) na čelu, pošli k Vukmanoviću da se, uz njegovu pomoć, povežu s Centralnim komitetom BRP. Međutim, uslijed njemačkih ofanzivnih dejstava, oni su se duže zadržali na putu, a s njima, naravno, i Titovo pismo. Budući da je Vukmanović 19. novembra bio najavio svoj skori odlazak ka Grčkoj, a prije toga u više navrata tražio instrukcije za svoj dalji rad, Tito je, znajući da do Makedonije još nije bio dospio Blagoje Ivanov sa svojom grupom, našao za potrebno da Tempu uputi ovakvu radio-poruku.

[17] Druga dalmatinska NOU brigada bila je u sastavu 2. proleterske divizije i nalazila se tada s dva bataljona u širem rejonu Pljevalja, a s druga dva bataljona je bila u Čajniču, pomažući reorganizovanje italijanske divizije »Venecija« i dijelova divizije »Taurinense« u italijansku partizansku diviziju »Garibaldi«. Njen odlazak na sektor južnog Jadrana privremeno je odgodila ofanzivna operacija »Kugelblic« njemačkog 5. SS-brdskog armijskog korpusa. O tome je Štab 2. korpusa 4. decembra radiogramom javio Vrhovnom štabu i naglasio da neće moći 2. dalmatinsku NOU brigadu uputiti u označenom pravcu prije nego što se sredi situacija na sektoru 2. proleterske divizije. Čim je brigada izvršila taj zadatak, pošla je 27. januara 1944. iz Sandžaka preko Mojkovca u Kolašin, odakle je 8. februara upućena u zaleđe Boke kotorske (na sektor Viluse – Dragalj – Čevo).

[18] Odnosi se na ljudstvo iz 2. i 3. bataljona koji su se prvobitno nalazili u sastavu 1. dalmatinske NOU brigade. U završnoj etapi bitke na Sutjesci (peta neprijateljska ofanziva) 2. bataljon se s 5. crnogorskom NOU brigadom zatekao u začelnom ešelonu 3. udarne divizije i 13. juna 1943. bio razbijen (kao i čitav taj ešelon). Preostali njegovi dijelovi probili su se u dva pravca: manjim dijelom za glavninom svoje brigade, te su ušli u njen sastav, a većim dijelom k izvorišnom dijelu Neretve i priključili se 10. hercegovačkoj NOU brigadi. Treći bataljon, pak, u sastavu svoje brigade (čelnog ešelona 3. udarne divizije) probio se 11. juna preko Sutjeske, ali je 19. juna prilikom prelaska brigade preko komunikacije Sarajevo – Višegrad, bio odsječen između Sjetline i Stambolčića, pa se vratio za Hercegovinu i takođe se priključio 10. hercegovačkoj NOU brigadi. U svoj sastav uključio je i tamošnje ljudstvo 2. bataljona, pa su jedno vrijeme dejstvovali kao grupa bataljona, a potom su, zbog njihovog malog brojnog stanja, kao jedan bataljon pripojeni 10. hercegovačkoj NOU brigadi i postali njen 3. bataljon. Bataljon je u toj brigadi ostao sve do sredine marta 1944, a tada je ušao u sastav 2. dalmatinske NOU brigade.

[19] Riječ je o Štabu 29. NOU divizije. Kasnije je Tito odlučio da se u primorskom pojasu južnog Jadrana formira Primorska operativna grupa (jedinica ranga divizije), pa je 21. januara naredio da 2. dalmatinska NOU brigada uđe u njen sastav. Brigada je to izvršila 23. februara 1944.

[20] Savo Burić je do tada bio komandant 2. dalmatinske NOU brugade. Tito je predvidio da mu dodijeli višu dužnost (postavio ga je za zamjenika načelnika Štaba 2. korpusa), a umjesto njega, za komandanta te brigade postavio je dotadašnjeg Burićevog zamjenika Obrada Egića.

[21] Riječ je o 28. slavonskoj NOU diviziji. Njoj je Glavni štab NOV i PO Hrvatske, po Titovom odobrenju od 27. novembra, naredio da se iz Moslavine hitno prebacili na desnu obalu Save u Turopolje (sjeverno od Siska). Međutim, Glavni štab nije imao namjeru da tu diviziju upućuje na sektor Donjeg Lapca, već 8. kordunašku NOU diviziju i takav je izvještaj poslao 1. decembra 1943. Vrhovnom štabu. Očigledno je u radiogramu primljenom u Vrhovnom štabu umjesto 8. divizija bilo napisano: 28. divizija. Stoga su Tito i Vrhovni štab bili potpuno ubijeđeni u to da Glavni štab namjerava 28. slavonsku NOU diviziju da uputi na komunikaciju Bihać – Knin.

Glavni štab je odgovorio istog dana da on nije namjeravao da 28. slavonsku NOU diviziju prebacuje na sektor Donji Lapac – Knin, već jednu brigadu iz sastava 19. NO divizije, ali je zbog naglog odlaska te divizije u srednju Dalmaciju taj sektor ostao neposjednut jačim snagama, pa će tamo uputiti jednu brigadu iz 8. kordunaške NOU divizije. I zaista, s Korduna je upućena 2. NOU brigada 8. NOU divizije, ali je za vrijeme njenog pokreta uslijedila njemačka ofanzivna operacija »Panter«, pa je obustavljeno njeno prebacivanje za Liku i brigada je ostala pod neposrednom komandom Glavnog štaba.

[22] Tito ovim odgovara na radiogram koji je politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Srbije Momčilo Marković (Moma), pod pseudonimom Vuk, uputio preko radio-stanice 2. korpusa NOVJ iz Pljevalja Vrhovnom štabu NOV i POJ. Tekst toga radiograma glasi:

»V.Š.

Dobro bi bilo da sektore Pete krajiške divizije preuzme Druga [proleterska] divizija kako zbog uticaja na razvoj borbe u Srbiji tako i zbog popunjavanja srbijanskih jedinica srbijanskim elementom.

Predlažemo da izdate naređenje Petoj diviziji da Srbijance koji su sada stupili u njihovu diviziju daju Drugoj [proleterskoj] diviziji radi neophodnog popunjavanja Šumadijske i Druge proleterske brigade.

Vuk.«

(A–VII, k. 391/A, reg. br. Nije stavljen datum, ali potiče od 2. ili najkasnije 3. decembra 1943).

U to vrijeme se 5. krajiška NOU divizija nalazila u dolinama Lima i Uvca i na Zlatiboru (u rejonima Nova Varoš, Kremna, Višegrad) i bila je orijentisana ka Užicu (sada Titovo Užice).

[23] Četvrta crnogorska proleterska brigada je na molbu Štaba 2. korpusa, po Titovom odobrenju, izuzeta 11. septembra 1943. iz sastava svoje matične 2. proleterske divizije i ušla u sastav 3. NOU divizije. Pri tome je sve do početka novembra 1943. dejstvovala pod neposrednom komandom Štaba 2. korpusa NOVJ i tek tada prepotčinjena Štabu 3. NOU divizije. Iz njenog sastava je brigada, saobrazno ovom Titovom naređenju, izašla početkom druge polovine januara 1944, ali se od 28. januara 1944. ponovo nalazila pod neposrednom komandom Štaba 2. korpusa, pa je tek 19. februara ušla u sastav 2. proleterske divizije.

[24] Riječ je o Prvoj šumadijskoj NO brigadi. Ona se, nakon veoma teških borbi i iscrpljujućih marševa, probila iz Šumadije preko zapadne Srbije i Sandžaka do Prijepolja. Tu je prispjela 26. novembra 1943. s ukupno 320 boraca.

[25] Odnosi se na Drugu proletersku diviziju, koja je tada bila razvučena na širokom frontu od Brodareva do Čajniča. Njena 3. sandžačka proleterska brigada nalazila se u rejonu Brodareva, 2. srpska proleterska brigada bila je raspoređena s dva bataljona istočno, a s druga dva bataljona zapadno od Prijepolja, dok se njena 2. dalmatinska NOU brigada nalazila, kao korpusna rezerva, s dva bataljona u rejonu Pljevalja, a s druga dva bataljona u Čajniču. Izvršenje ovog zadatka poremetila je i odgodila njemačka ofanzivna operacija »Kugelblic«, koja je započela u zoru 4. decembra 1943. i u kojom su bile potpuno iznenađene 2. proleterska i 1. šumadijska NO brigada u Prijepolju, te su u toku prvog dana borbe pretrpjele teške gubitke. Potpunije o tome vid. u nap. 105.

[26] U to vrijeme su 1. i 2. brigada 19. NO divizije (ranije su se nazivale: 5. i 6. dalmatinska NO brigada) nalazile u rejonu sela Peulja, a njena 3. brigada (tj. 14. dalmatinska) izvodila je odstupni marš–manevar preko planine Velebita da bi izbjegla okruženje koje su joj pripremile nadmoćnije snage iz sastava njemačke 114. lovačke divizije i kolaboracionističke četničke formacije.

[27] Jurica Ribar poginuo je kod Kolašina 3. oktobra 1943. kao član Politodjela 4. crnogorske proleterske brigade.

[28] Ivo Lola Ribar bio je naimenovan za šefa Vojne misije NOV i POJ pri savezničkoj Vrhovnoj komandi za Srednji istok, a za članove misije dr Vladimir Velebit i Miloje Milojević. Spremili su se da sa Glamočkog polja bombarderom dornije (DO — 17) odlete za Brindizi (južna Italija) ujutro 27. novembra 1943. No, baš kad je avion trebalo da uzleti, iznenada ga je napao i zapalio jedan njemački izviđački avion. Tom prilikom poginuo je Ivo Lola Ribar. Istovremeno su poginuli britanski major Robin Uederli, britanski kapetan Donald Najt, politički komesar 1. vazduhoplovne baze NOVJ Savo Kereković, mehaničar–strelac aviona Do–17 Petar Hercigonja i aerodromski stražari Uršić (nije ustanovljeno ime) i Petar Kuzmanić.

[29] Jedinice 2. udarnog korpusa NOVJ dejstvovale su tada na prostoru Crne Gore, Sandžaka, Hercegovine i jugoistočnog dijela istočne Bosne.

[30] Ocjenivši da je u Italiji uspješno zaustavljeno nastupanje Saveznika na tzv. zimskoj liniji i da prije proljeća ne može doći do savezničkog desanta na Balkan, njemačka Vrhovna komanda je odlučila da trupe iz sastava Vrhovne komande Jugoistoka u nizu ofanzivnih operacija tokom zime 1943/1944. razbiju glavne snage NOVJ u centralnom dijelu Jugoslavije (između jadranske obale i rječnih dolina Lima, Drine, Save i Kupe). Izvođenje tih operacija povjerila je Komandi njemačke 2. oklopne armije, a ova je, 7. novembra 1943, na konferenciji s komandantima potčinjenih joj korpusa i divizija, razradila planove za predstojeća dejstva. Tom prilikom je njemački 5. SS–brdski armijski korpus dobio zadatak da svojim i pridatim mu snagama, ukupne jačine četiri njemačke i jedne ojačane bugarske divizije, izvede opsježnu operaciju u Sandžaku, sjevernom dijelu Crne Gore i u istočnoj Bosni (operacija je dobila šifrovani naziv »Kugelblic«), a 15. brdski armijski korpus da svojim i pridatim mu snagama, ukupne jačine takođe četiri divizije, izvede operacije u Dalmaciji, na Kordunu i u Baniji (operacije su dobile šifrovane nazive »Citen« i »Panter«).

Operacije »Kugelblic« i »Citen« sinhronizovano su otpočele 4. decembra, a operacija »Panter« tri dana kasnije. Planirano je da poslije njihovog završetka oba korpusa prenesu ofanzivna dejstva u srednju i zapadnu Bosnu, u sjevernu Dalmaciju, Liku, Gorski kotar i Hrvatsko primorje. Te nove operacije su otpočele s više različitih pravaca i nastavljale se na novim regionima. Tokom decembra 1943. i u januaru 1944. bilo ih je, osim navedene tri, još deset. To su: »Šnešturm«, »Herbsgeviter«, »Valdrauš«, »Napfkuhen«, »Vajnahtsman«, »Ristov«, »Brandfokel«, »Jajce«, »Nibelungenfar«, »Krbavsko polje« i »Adler II« (a u sklopu njenom »Drežnica«). Tito ih je, još na početku, nazvao: *šestom neprijateljskom ofanzivom.*

[31] Za izvođenje planiranih operacija, njemačkoj 2. oklopnoj armiji, pored divizija iz sastava njena četiri armijska korpusa, dodijeljene su i prebačene u Jugoslaviju još tri divizije: 1. brdska lovačka iz Grčke, 371. pješadijska iz Francuske i legionarska 392. hrvatska pješadijska divizija »Plava« iz Austrije.

[32] Milutin Morača, komandant 5. krajiške NOU divizije, tražio je popravku ceste Rudo – Pljevlja da bi se uspostavio kolski saobraćaj između pozadinskih ustanova 5. divizije i 2. korpusa NOVJ — korpusne pozadinske baze, radi evakuacije teških ranjenika u korpusnu bolnicu u Pljevljima i prihvatanja materijala iz tamošnjih korpusnih slagališta.

[33] Prijedlog je poslat 1. decembra 1943, i to samo za komandanta (predložen je Milan Abramović Čovo, tadašnji načelnik Štaba 3. sandžačke proleterske brigade) i za političkog komesara (predložen je Živko Žižić, tadašnji komesar Bjelopoljskog NOP odreda).

[34] Riječ je o Britanskoj vojnoj misiji, za koju je Štab 2. korpusa početkom decembra 1943. molio Vrhovni štab da mu javi kojeg će dana prispjeti.

[35] Štab 2. korpusa je uslijed gubitka aerodroma kod Pljevalja privremeno odgodio dolazak te misije (vid. nap. 14).

[36] Ovakva Titova direktiva uslijedila je u vezi s molbom Štaba 3. korpusa NOVJ, kojom se, 3. decembra, obratio Vrhovnom štabu da mu dozvoli da čitavu svoju 17. NOU diviziju orijentiše prema Tuzli, jer su iz Tuzle, Caparda i Zvornika nastupali u

pravcu Kladnja i Birča dijelovi njemačke 187. rezervne divizije i 901. motorizovanog puka, koji su imali zadatak da u sklopu operacije »Kugelblic« zaposjednu sjeverni dio zaprečne linije (od Vlasenice do rijeke Drije) i spriječe prodor obuhvaćenih jedinica 3. korpusa NOVJ preko te linije na sjever. Njima su se tada suprotstavljale samo dvije brigade iz 17. i 27. NOU divizije, pa je stoga Štab korpusa tražio odobrenje da s Romanije prebaci na taj sektor i ostale dvije brigade 17. NOU divizije.

[37] Travnik je u to vrijeme bio utvrđeno i za odbranu organizovano uporište, koje je branilo oko 2500 njemačkih i kvislinških vojnika. Napala ga je noću 29/30. novembra glavnina 1. proleterske divizije, ali uslijed žilave odbrane posade i kasnijeg pristizanja njemačkih pojačanja iz Zenice i Sarajeva, to uporište nije tada savladano.

[38] Tito je pretpostavljao da se na kalinovičkom sektoru nalazi 2. krajiška NOU brigada (27. NOU divizije) koja je krajem novembra 1943. zauzela Trnovo i Kijevo, zatvarala pravac koji od Sarajeva izvodi za Kalinovik i Nevesinje i kod Uloga održavala vezu s jedinicama NOVJ iz Hercegovine. Međutim, Štab 3. korpusa je naredio 27. NOU diviziji da smijeni glavninu 17. NOU divizije (koja je zatvarala pravce koji od Sarajeva vode ka Goraždu i ka Sokolcu), pa je 2. krajiška NOU brigada već bila povučena sa sektora Kalinovika i u sklopu glavnine svoje divizije pošla preko Jahorine te je do 5. decembra preuzela jedan dio položaja 17. NOU divizije. Stoga je Štab 3. korpusa 6. decembra javio Vrhovnom štabu da je na području Kalinovika ostao samo jedan partizanski odred jačine svega 100 boraca.

[39] Vareš je 20. oktobra 1943, nakon dvanaestočasovne borbe, bila zauzela 17. NOU divizija. Ona je porušila postrojenja u rudniku i uništila visoke peći željezare, a zatim, ga, početkom novembra, napustila. U vezi s njim je Štab 3. korpusa izvijestio 6. decembra da je u Varešu »momentano bezvlašće«, jer se tada u njemu nalazilo oko 100 pripadnika ustaške milicije. Njih je, prilikom ponovnog napada na Vareš i Brezu, 20. decembra razbila 17. majevička NOU brigada.

[40] Svetozar Vukmanović Tempo bio je u to vrijeme opunomoćenik CK KPJ i delegat Vrhovnog štaba za Makedoniju. On se 6. decembra 1943. nalazio u pokretu preko planine Galičice, zajedno s glavninom 1. makedonsko–kosovske udarne brigade i Glavnim štabom NOV i PO Makedonije, s ciljem da se prenese težište borbi u zahvatu magistrale Skoplje – Solun, glavnog komunikacijskog pravca u Makedoniji i južnom dijelu Balkana.

[41] Ivan Milutinović Milutin je kao delegat CK KPJ prisustvovao 15. i 16. novembra 1943. u Kolašinu Osnivačkoj skupštini ZAVNO–a Crne Gore i Boke. Odatle je 18. novembra pošao s izabranim vijećnicima iz Crne Gore za Drugo zasijedanje AVNOJ–a. Sa sobom je ponio četiri izvještaja Svetozara Vukmanovića Tempa upućena Centralnom komitetu KPJ, koje su kuriri bili donijeli do Štaba 2. korpusa NOVJ (vid, nap. 16, posljednji pasus).

[42] U to vrijeme je u Makedoniji postojao samo Inicijativni odbor za sazivanje Antifašističkog sobranja narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM). Na njegovom sastanku s Glavnim štabom NOV i PO Makedonije, kojem je prisustvovao i Svetozar Vukmanović, održanom 30. januara 1944. na planini Kožufu, odlučeno je da se ubrzaju pripreme za sazivanje ASNOM–a. No, tek kada su se Inicijativni odbor, dio Centralnog komiteta KP Makedonije i Glavni štab NOV i PO Makedonije, u pratnji bataljona »Stiv Naumov« i »Hristo Botev«, od Karadžoe (Grčka) preko Belasice, Ograždene, Plačkovice i Osogova — 24. februara 1944. prebacili (posle 25 dana marša i borbi) na planinu Kozjak, pošto je u rejonu Kumanova znatno proširena slobodna teritorija, stvoreni su uslovi da se pristupi konkretnim pripremama za sazivanje ASNOM–a. Na bazi direktiva Centralnog komiteta KP Makedonije i uputstava Inicijativnog odbora, datih 14. marta 1944, otpočeli su u cijeloj Makedoniji da se sprovode izbori za organe narodne vlasti i da se biraju delegati za ASNOM. Izabrani delegati prikupljali su se na slobodnoj teritoriji kumanovskog regiona i 2. avgusta 1944, u manastiru Sveti Prohor Pčinjski, sastala su se 122 delegata na Prvo zasijedanje ASNOM–a.

[43] Glavni štab NOV i PO Hrvatske se 3. decembra 1943. obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ s molbom da za jedinice pod neposrednom komandom glavnog štaba zatraži od saveznika 10 000 kompletnih uniformi kako bi se time podmirile momentalno najnužnije potrebe, naglašavajući da je stanje odjeće i obuće kod njegovih jedinica vrlo loše, jer Glavni štab, u postojećim uslovima, nema skoro nikakvih sopstvenih mogućnosti da takvo stanje poboljša.

[44] U vezi s postavljenim pitanjem, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je istog dana (6. decembra) odgovorio. Naglasio je da su najviše potrebne odjeća i obuća, a »naročito cipele«, da transport može osigurati kopnom od luke Senj i da iz skladišta na Visu još ništa nije dovezeno brodovima za jedinice pod neposrednom komandom Glavnog štaba.

[45] Tito je izdao ovakvo naređenje Glavnom štabu stoga što je ovaj od 1. do 5. decembra, u nekoliko navrata, slao izvještaje Vrhovnom štabu o prikupljanju jakih njemačkih snaga u Karlovcu, Bihaću, Srbu, Kninu, Generalskom Stolu i Velikoj Popi' obavještavajući da se priprema neprijateljeva ofanziva, čije će težište biti usmjereno ^ Bosnu, tj. slobodnu teritoriju gdje se nalazio vrhovni štab.

Čim je Glavni štab dobio ovo Titovo naređenje, nastojao je, s pojačanim naporima, da otkrije njemačke namjere. Međutim, tek 8. decembra bio je u stanju da izvjesti samo toliko da su na sektoru Karlovac – Ogulin koncentrisane jake neprijateljeve snage i već otpočele ofanzivu i da su prošla puna četiri dana otkako nema radio-veze sa Štabom 8. korpusa NOVJ. U stvari, radilo se o operacijama »Citen« i »Panter«, koje su otpočele 4. i 7. decembra 1943.

[46] Pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOV i PO Slovenije nalazili su se tada: 7. korpus NOVJ (u svom sastavu je imao 15. i 18. NO diviziju), 3. operativna zona Slovenije (u svom sastavu je imala 26. NO »Triglavsku« i 27. NO »Gorišku« diviziju), 14. NO divizija, 4. operativna zona Slovenije (u njenom sastavu se, pored nekoliko NOP odreda, nalazila 6. slovenačka NOU brigada »Slavko Šlander«). U drugoj polovini novembra 1943. rasformirana je 14. slovenačka NO brigada železničarska, ali su bile u formiranju Pohorska NO brigada i 3. NO Soška brigada. Na teritoriji Slovenije početkom decembra 1943. je dejstvovalo još i 16 partizanskih odreda.

[47] *Bjelom gardom* je slovenački narod nazvao *Slovensku zavezu* (Slovenački savez), formiranu marta 1942. u Ljubljani. To je bila kvislinška i kontrarevolucionarna vojno-politička organizacija. Vojnički je bila potčinjena četničkoj Komandi Slovenije, kojoj je bio na čelu major bivše jugoslovenske vojske Karlo Novak i koji je u svemu radio po uputstvima Dragoljuba (Draže) Mihailovića. *Slovenska zaveza* (odnosno Bela garda) najprisnije je sarađivala s italijanskim okupatorom i dobila zvanični naziv: *Milizia volontaria anticomunista* (MVC) — Dobrovoljna antikomunistička milicija. Ona je do kapitulacije Italije narasla na preko 6000 dobro naoružanih ljudi.

Poslije kapitulacije Italije najveći dio Bele garde je razbijen i razoružan, a tek oko 2000 njenih pripadnika je uspjelo da pobjegne k Nijemcima. A kada su nacističke okupacione vlasti 21. septembra 1943. imenovale Leva Rupnika (divizijskog generala bivše jugoslovenske vojske) za šefa novoosnovane Uprave Ljubljanske pokrajine, on je, uz pomoć Nijemaca, prikupio preostale pripadnike Bele garde i formirao slovensku domobransku legiju, koja je ubrzo nazvana *Slovensko domobranstvo*. Štab toga domobranstva neposredno je bio potčinjen višem SS i policijskom vođi SS grupenfireru i general-lajtnantu Ervinu Rezeneru (Erwin Rosener), koji je bio komandant njemačke 18. vojne oblasti Salcburg. U taktičkom pogledu su sve jedinice Slovenskog domobranstva (narod ih je nazvao »švabobranci«) bile potčinjene komandi najbliže njemačke operativne jedinice.

Leva Rupnika je, pak, poslije oslobođenja zemlje, *Narodni sud*, kao ratnog zločinca, osudio na smrt. Strijeljan je 1946.

[48] Riječ je o jednoj domobranskoj četi jačine 111 vojnika i starješina, koja je 20. septembra 1943. izašla iz Varaždina i kompletna se predala sa svim svojim naoružanjem NO brigadi »Braća Radić« 2. operativne zone NOV i PO Hrvatske, kao i o 2. divizionu domobranskog 1. konjičkog puka jačine oko 500 vojnika, 12 oficira i 22

podoficira, koji se noću 6/7. novembra 1943. u Virovitici sa svim svojim naoružanjem predao jedinicama 12. slavonske NOU divizije.

[49] Pod neposrednom komandom Glavog štaba NOV i PO Hrvatske tada su se nalazili: 4. i 6. korpus NOVJ (6. korpus je često nazivan: Slavonski korpus, a u sastavu ta dva korpusa je bilo pet divizija, s ukupno 17 brigada, od kojih 10 udarnih); Druga operativna zona NOV i PO Hrvatske (u svom sastavu je imala dvije brigade); dvije samostalne brigade — 1. čehoslovačka NO »Jan Žiška« i Omladinska NO »Joža Vlahović«. U formiranju je bila Hrvatska NO brigada »Matija Gubec«, a na teritoriji Hrvatske, van Dalmacije i ostrva, dejstvovalo je 18 partizanskih odreda.

[50] Za 1. proleterski korpus NOVJ upućena je 6. lička NO divizija iz 4. korpusa NOVJ, a za 1. proletersku diviziju (koja je takođe ušla u sastav 1. proleterskog korpusa) upućena je 13. hrvatska proleterska brigada »Rade Končar«, koja je do tada bila pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

[51] U Dalmaciji i na dalmatinskim ostrvima dejstvovao je 8. korpus NOVJ, u čijem sastavu su se nalazile 9. NOU, 19, 20. i 26. NO divizija (s ukupno 12 dalmatinskih brigada), i 12 partizanskih odreda. Štab toga korpusa i štab Mornarice NOVJ bili su pod neposrednom komandom Vrhonog štaba NOV i POJ, s tim što je Štab korpusa bio ovlašćen da u operativnom pogledu može izdavati naređenja Štabu Mornarice.

[52] Od vođa Hrvatske seljačke stranke prišli su narodnooslobodilačkom pokretu: Božidar Maglovac, Filip Lakuš, Frane Frol, Pavao Krce, dr Zlatan Sremac i drugi. Vodstvo, pak, mačekovskog krila u HSS-u su sačinjavali: dr Vladimir Maček, dr August Košutić, dr Ivan Pernar, dr Bariša Smoljan, dr Ivan Andres, dr Josip Reberski i inž. Zvonimir Pavešić.

[53] To su bili: 16. vojvođanska NOU divizija (ona je u svom sastavu imala tri udarne vojvođanske brigade), 4. vojvođanska NOU i 5. vojvođanska NOU brigada, 1. i 2. sremski, 3. bačko-baranjski i Južnobanatski NOP odred. Glavni štab NOV i PO Vojvodine je 4. i 5. vojvođansku NOU brigadu, odmah po njihovom formiranju, takođe uključio u sastav 16. vojvođanske NOU divizije. U drugoj polovini 1943. povremeno su, na kraće vrijeme, upućivane u Vojvodinu (Srem) pojedinačno 1, 2. i 3. vojvođanska NOU brigada. Novembra je tamo dejstvovala 1. vojvođanska NOU brigada. Ona je, vraćajući se s Fruške gore, pošla preko bosutskih šuma i početkom decembra priješla na desnu obalu Save, a 8. decembra priključila se 1. operativnoj grupi 16. vojvođanske NOU divizije.

[54] Jedan četnički odred jačine 89 ljudi priješao je 6. oktobra 1943. na lijevu obalu Save, nadajući se da će mu njemačko-ustaška ofanziva, koja je tada vođena u jugoistočnom Sremu, omogućiti da formira četničke jedinice za borbu protiv vojvođanskih brigada i partizanskih odreda. Odred je upao u selo Kupinovo, koje su dijelovi 1. sremskog NOP odreda bili oslobodili još 3. septembra 1943. O tome je bila obaviještena 3. četa 3. bataljona i 1. sremskog NOP odreda, koja se poslije izvedene akcije na selo Dobanovci (5. oktobra 1943) odmarala u selu Progaru. Čim je stigla, pridružilo joj se stanovništvo i napali su na četnike. U petočasovnoj borbi, u toku koje su tri njemačka aviona sadejstvovala četnicima, ovi su bili poraženi: 4 četnika su zarobljena, 65 ih je poginulo ili se utopilo u Savi, a svega 20 se uspjelo probiti na desnu obalu Save.

[55] Njemački policijski bataljoni, kojima su banatski Folksdojčeri pružali svesrdnu pomoć, uspjeli su da tokom 1942. otkriju većinu partizanskih grupa u Banatu i unište i njih i njihove simpatizere. Krajem 1942. je od preostalih partizanskih grupa i ilegalnih partijsko-političkih radnika iz vršačkog i kovinskog sreza formiran Južnobanatski NOP odred, jačine 33 borca. Protiv njega su odmah uslijedile njemačke policijske potjere, ali se odred iz Deliblatske peščare noću 29/40. januara 1943. probio u dva odvojena pravca, a 26. februara se ponovo spojio u Dupljanskim vinogradima. Da izbjegne napad njemačkih policijskih snaga Južnobanatski NOP, odred se 7. maja

prebacio na rumunsku teritoriju — najprije u rejon planine Medvednika, a potom u rejon brda Lokve (k. 470). To se, uz pomoć rumunskih partizana, zadržao nekoliko dana, ali kad su uslijedili napadi rumunske vojske, odred se vratio u Banat (u rejon Grebenca). Po povratku na njega su napale jake njemačke policijske snage i uspjele da ga okruže. Podijelivši se u tri grupe, odred je krenuo u proboj. U borbama vođenim od 9. do 11. juna sve tri grupe su se probile, ali uz velike gubitke: od 61 borca, koliko je odred imao, poginulo ih je 29. Odmah poslije proboja su se dvije grupe prebacile ponovo u Rumuniju i prikupile u rejonu sela Zlatice i Kamenitog brda (kod Nejdaš Saska). Tu su uspostavile stalni logor. Krajem juna, priključila im se i treća grupa. Tada je Južnobanatski NOP odred bio spao na svega 23 borca, ali je nastavio s izvođenjem akcija kako u jugoslovenskom dijelu Banata, tako, s rumunskim partizanima, u rumunskom dijelu Banata. A kada su 12. novembra 1943. na logor odreda u Kamenitom brdu napali rumunski žandarmi, odred se, uz 4 poginula, prebacio u rejon Karnijaka, gdje je ostao preko zime 1943/1944.

U sjevernom Banatu je, pak, od preostalih grupa boraca, januara 1943, formiran Sjeverobanatski NOP odred. Kasnije, uslijed sve težih uslova opstanka, odred se u septembru 1943. prebacio preko Bačke u Srem. Tamo se jedan dio njegovih boraca obučio za diverzantske akcije, a ostali su uključeni u sastav sremskih partizanskih jedinica. Obučeni diverzanti su se početkom oktobra vratili u Banat zajedno s novoformiranim Okružnim komitetom KPJ za sjeverni Banat.

[56] O formiranju i dejstvima tog odreda nije sačuvano dovoljno podataka. Izvjesno je samo to da je 10. oktobra 1943. u selu Međašima (Semberija) formirana Mačvanska partizanska četa. Upućena je u rejon Brčkog gdje ulazi u sastav 1. bataljona 1. vojvođanske NOU brigade. Četa je na dan 26. januara 1944. imala 72 borca. Narednih dana se još popunila i 7. februara je preformirana u Mačvanski NOP odred, koji je imao dvije čete. Odred je odmah otpočeo s akcijama i do sredine marta 1944. narastao na 150 boraca. Krajem toga mjeseca iz njega se izdvajaju dvije grupe, pa jedna prelazi u istočni Srem, gdje prihvata pripadnike NOP-a iz Beograda i početkom aprila 1944. formira Posavsko-tamnavski NOP odred, a druga grupa, jačine oko 50 boraca, prebacila se u Srbiju i već početkom aprila uspješno dejstvovala u Mačvi i Jadru. Glavnina odreda i dalje je ostala da dejstvuje u istočnoj Bosni, nazivana čas Podrinjski, čas Mačvansko-podrinjski, a čas Mačvanski NOP odred. Odred je u avgustu 1944. preformiran u Podrinjski udarni bataljon i ušao u sastav 11. NOU divizije.

[57] Riječ je o 3. i 5. korpusu NOVJ, koji su u svom sastavu imali šest udarnih divizija s 15 udarnih brigada. U Bosni je tada dejstvovalo još i 30 NOP odreda.

[58] Ovo je Titov odgovor na izvještaj koji su 2. decembra 1943. poslali Vrhovnom štabu politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Srbije i Štab 2. korpusa, nakon zajedničkog sastanka održanog 1. decembra 1944. u Pljevljima. Oni su istakli da su raspoložive snage NOVJ u Sandžaku nedovoljno za upad u Srbiju i predložili da se upad izvrši sa jačim snagama.

[59] Toplica i Jablanica u to vrijeme predstavljaju najjače žarište NOP-a u užoj Srbiji. Tu je postojala slobodna teritorija, s koje su razvijali uspješna dejstva 2. južnomoravska NO brigada (1. južnomoravska NO brigada je krajem novembra 1943, po naređenju Vrhovnog štaba, pošla ka Drini) i tri partizanska NOP odreda (1. južnomoravski, Jastrebački i Rasinski). U Metohiji je, pak, u to vrijeme dejstvovao Malesijski NOP odred, koji je imao dva bataljona. Vršene su pripreme za formiranje još jednog bataljona od ljudstva iz Đakovičke Malesije, ali do njegovog formiranja nije došlo, jer su kasnije (u februaru 1944) njemačko-kvislinške snage razbile i Malesijski NOP odred.

[60] Početkom decembra 1944. u sastavu 2. korpusa NOVJ nalazile su se četiri divizije: 2. proleterska, 3. crnogorska udarna, 29. hercegovačka udarna i italijanska partizanska divizija »Garibaldi«. Od njih će kasnije samo 2. proleterska divizija dobijati zadatke da vrši prodore u Srbiju.

[61] Anglo-američka vojna misija pri Vrhovnom štabu NOV i POJ je odranije bila informisana od britanskih obavještajnih grupa iz Albanije da predstavnici CK KPJ Miladin Popović i Dušan Mugoša pružaju svestranu pomoć rukovodećim tijelima narodnooslobodilačkog pokreta Albanije, pa su do takvog zaključka došli utoliko prije što se i sam Tito zalagao da se tom pokretu pruži što svestranija saveznička pomoć.

[62] Tito je do ovakvog zaključka došao na osnovu izvještaja Štaba 2. korpusa od 4. decembra, koji je krajem toga dana javio Vrhovnom štabu da se na sektoru Sjenica – Prijepolje nalazi jedna njemačka divizija, zajedno s raznim kvislinško-kolaboracionističkim skupinama, da su tri do četiri hiljade Nijemaca i deset tenkova zauzeli Prijepolje, tu iznenadili 2. proletersku brigadu i nanijeli joj osjetne gubitke i da ispoljavaju jak pritisak na Brodarevo. Bio je to u stvari početak njemačke operacije »Kugelblic«. Nju je po planu 2. oklopne armije izvodio 5. SS brdski armijski korpus, protiv 2. proleterske i udarnih 5. krajiške, 17. i 27. istočnobosanske divizije, koje su se tada nalazile na prostoru Sandžaka, Srebrenice, Vlasenice i Sokolca. Iz rejona Sjenice, preko Sandžaka, napadali su 1. brdska lovačka divizija i motorizovani dijelovi 4. puka »Brandenburg«; iz Sarajeva – dijelovi 369. legionarske divizije, 1. lovački rezervni i 92. motorizovani grenadirski puk; iz Tuzle i Zvornika – dijelovi 187. rezervne pješadijske divizije i 901. oklopni grenadirski nastavni puk; sa prostora Užica (sada Titovo Užice), Zlatibora – Kremne – dijelovi bugarske 24. divizije; sa linije Gacko – Nevesinje napadala je 7 SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«.

Odmah po zauzimanju Pljevalja 5. decembra, njemačka 1. brdska divizija glavninom snaga produžila je nadiranje ka Goraždu i Priboju, dok je samo dio snaga, preko Brodareva, usmjerila ka Bijelom Polju, a slabijim dijelovima izbila je od Pljevalja do Đurđevića Tare. Ona je 6. decembra čelnom kolonom ovladala Čajničem i produžila ka Ustiprači i Goraždu, gdje se povezala sa 7. SS divizijom »Princ Eugen«. Međutim, sve napade njene kolone koja je nastupala ka Priboju niz Lim odbila je 5. krajiška NOU divizija, dok su jače snage 3. crnogorske udarne divizije odbacile njemačke snage od Bijelog Polja, a Durmitorski NOP odred odbranio je prelaze na Tari i zaštitio bolnice. Već 7. decembra glavnina 2. proleterske divizije sređivala se na lijevoj obali Ćehotine, a 5. krajiška divizija, da bi izbjegla presijecanje svojih snaga, uputila se na prostor Rudo – donji tok Uvca – Višegrad.

[63] Zahtjev je bio postavio politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Srbije Momčilo (Momo) Marković 4. decembra (vidi napomenu 22).

[64] Štab 2. korpusa je 1. decembra 1943. poslao izvještaj Vrhovnom štabu da je formirao 4. sandžačku NOU brigadu, čiji sastav »nije najbolji, a kadrovima mi im nijesmo mogli pružiti dovoljnu pomoć«. *(A–VII, k. 391/A, reg. br. 5/9).*

[65] Odnosi se na Limski NOP odred, čiji je komandant bio Gojko Knezović. Odred je imao oko 400 boraca, a kao sektor dejstva mu je Štab 2. korpusa, 19. novembra, odredio Rudo – Višegrad – Čajniče – Foča. Odredu su štabovi 2. korpusa i 5. krajiške udarne divizije dodijelili izvjestan broj političkih radnika. Petnaestak dana kasnije, Štab 2. korpusa predložio je Vrhovnom štabu da se ljudstvo toga odreda uključi u 2. proletersku i 5. krajišku udarnu diviziju, a Krezović postavi u štab neke od krajiških brigada.

[66] Njemačku 118. lovačku diviziju u Crnoj Gori smijenila je sredinom novembra 1943. njemačka 181. pješadijska divizija 5. SS brdskog armijskog korpusa.

[67] Njemačka 7. SS brdska lovačka dobrovoljačka divizija »Princ Eugen« je tada širokim frontom nastupila iz istočne Hercegovine (Gacko – Nevesinje) k prostoru Rogatica – Gromile i imala zadatak da u operaciji »Kugelblic« razbije snage NOVJ koje se zateknu na pravcu Glasinac – jugozapadni dio planine Devetaka.

[68] U Sarajevu se nije nalazila 5. brdska lovačka njemačka divizija, već je bila pošla u sastav njemačke 10. armije i dejstvovala je tada u Italiji. Međutim, u Sarajevu je bilo uspostavljeno komandno mjesto 5. SS brdskog armijskog korpusa, pa je to doprinijelo nepreciznosti, tim prije što je iz rejona Sarajeva za učešće u operaciji »Kugelblic«, pored dijelova legionarske 369. pješadijske divizije »Vražja«, već bili

pošli još 1. lovački rezervni puk i 1. ustaški zdrug (brigada) – da posjednu zapriječne položaje od rejona Gromile do rejona Mrkalji, a takođe i 92. motorizovani puk – da kao korpusna rezerva bude spreman dijelom snaga iz Han-Pijeska, a dijelom snaga iz Vlasenice da izvodi protivnapade u zonama dejstva 369. i 7. SS divizije.

[69] Njemačka 114. lovačka divizija tada je, kao Sjeverna operativna grupa, učestvovala u izvođenju operacije »Citen«.

[70] Komanda njemačke 2. oklopne armije odredila je dio te divizije, kao i dijelove 371. pješadijske i njemačke 1. kozačke konjičke divizije, za izvođenje operacije »Panter«.

[71] Dio snaga te divizije i 901. oklopni nastavni grenadirski puk, ojačani, dobili su zadatak da u operaciji »Kugelblic« posjednu zapriječne položaje od rejona Mrkalji, preko visova jugoistočno od Vlasenice i visova južno od sela Milića, pa dolinom Jadra do okuke Drine (jugozapadno od Srebrenice) sa zadatkom da spriječe proboj jedinica NOVJ prema sjeveru, sjeverozapadu i zapadu.

[72] Komanda njemačke 2. oklopne armije je već izvodila u Sandžaku i istočnoj Bosni operaciju »Kugelblic«, u Dalmaciji operaciju »Citen«, a u srednjem dijelu Hrvatske operaciju »Panter«. Nakon toga će povesti nove ofanzivne operacije u drugoj polovini decembra 1943. i tokom januara 1944.

[73] Naređenje do sada nije pronađeno. Izdato je 5. ili 6. decembra, preko Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. Međutim, Glavni štab NOV i PO Vojvodine nije mogao to naređenje prenijeti Štabu 16. vojvođanske NOU divizije, jer je divizijska radio-stanica bila oštećena, te Štab divizije nije mogao održavati radio-veze od 23. novembra 1943. do 2. februara 1944.

[74] Štab 3. korpusa je 4. decembra predložio Vrhovnom štabu da se »u vezi s nastalom situacijom« (o kojoj je Štab korpusa izvijestio prethodnih dana predviđajući skoru njemačku ofanzivu na istočnu Bosnu) 16. vojvođanska NOU divizija direktno pretpodčini Štabu 3. korpusa NOVJ.

[75] Radiogrami identične sadržine upućeni su 7. decembra i u toku narednih nekoliko dana svim operativnim štabovima NOVJ s kojima je Vrhovni štab NOV i POJ tada bio u direktnoj radio-vezi. Jedina razlika među njima postoji u pogledu zakazanog vremenskog termina kada će se izvještaj dostavljati. Obično je to bila prva jutarnja radio-veza. Budući da nije pronađen original poslatog radiograma, objavljuje se ovaj, koji je u hronološkom pogledu prvi primljen. U vezi s njim je Glavni štab NOV i PO Hrvatske dostavio raspis štabovima potčinjenih korpusa i na bazi primljenih podataka 8. decembra poslao svoj prvi izvještaj Vrhovnom štabu. To je ujedno bio i prvi meteorološki izvještaj koji je po ovom Titovom naređenju primljen. On glasi:

»Vreme oblačno. Vrhovi Velebita u oblacima. Gusta magla obavija Kapelu«. *(A–VII, k. 119/1, reg. br. 1/1.)*

[76] Tito je poslao ovo obavještenje Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske čim je bio upoznat s izvještajem Glavnog štaba da su jedinicama na prostoru Hrvatske momentalno najneophodnije zimska odjeća i obuća, a potom pogonsko gorivo za motorna vozila.

Dobivši ovakvu Titovu saglasnost, Glavni štab se istoga dana (7. decembra) obratio Štabu Mornarice NOVJ, tražeći da se materijal dodijeljen za jedinice pod komandom Glavnog štaba što je moguće hitnije uputi za Senj. Međutim, uslijed ometanja od strane njemačkih ratnih brodova, a još više uslijed nevremena, konvoj od pet brodova, uz pratnju naoružanih brodova »Kornata«, »Napretka« i »Jadrana«, tek 30. i 31. decembra 1943. prispio je u luku Sveti Juraj (sada Jurjevo).

[77] Ta misija je ubrzo stigla, ali u raspoloživoj našoj izvornoj građi nema podataka kojeg je datuma to uslijedilo. Međutim, iz jednog radiograma koji je Glavni štab NOV i PO Slovenije 29. decembra uputio Vrhovnom štabu vidi se da je britanski major Nevil Darevski (Neville Darewsky) sa svojom grupom opozvan iz primorske oblasti Slovenije i povučen kod Glavnog štaba NOV i PO Slovenije i da glavni štab

traži da mu se uskrati gostoprimstvo. Vjerovatno je sve to učinjeno poslije pristizanja misije o kojoj Tito ovdje govori. Na takav zaključak navodi sadržina jedne započete, pa precrtane rečenice iz gore pomenutog radiograma Glavnog štaba, koja glasi: »Stigla je grupa Engleza sa šefo[m]«, a još više na takav zaključak navodi rečenica napisana umjesto precrtanog teksta. Ona glasi: »Za obavještajnu službu u Primorju Englezi hoće da šalju još jednog oficira i jednog operatora.« *(Arhiv IZDG SRSl u Ljubljani, k. 41, f. I: radiogram Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, upućen 29. XII 1943. u 20h Vrhovnom štabu NOV i POJ).*

78 Peta krajiška NOU divizija, koja se 8. decembra 1943. nalazila na prostoru Rudo – donji tok Uvca – Višegrad, nije u to vrijeme imala radio-vezu s 3. korpusom NOVJ, pa mu stoga Tito saopštava ove podatke, da bi ga upozorio i na taj jugozapadni pravac nastupanja njemačkih snaga. A s tog pravca je nastupala njemačka 1. brdska divizija, čiji je 98. puk 6. decembra zauzeo Čajniče i odmah produžio ka odsjeku Ustiprača – Goražde, gdje se spojio s dijelovima 7. SS divizije »Princ Eugen«.

79 Peko Dapčević je tada bio komandant 2. korpusa NOVJ, a Milutin Morača komandant 5. krajiške udarne divizije i ovdje se u prenosnom smislu misli na te jedinice. Štab 3. korpusa je, pak, odmah naredio 27. NOU diviziji da se dodijeljenog joj manevarskog prostora (Romanija – selo Sokolovići – Jahorina) izvrši pritisak u pravcu Rogatice i Goražda da bi na taj način olakšala situaciju 2. korpusa i 5. krajiške NOU divizije. Istog dana (8. decembra), Štab 3. korpusa javio je Vrhovnom štabu šta je poduzeo da se izvrši ovo Titovo naređenje.

80 Tito je na osnovu već ispoljenih njemačkih dejstava uočio da se teži potiskivanju, okruženju i razbijanju jedinica 3. korpusa NOVJ, pa stoga Štabu korpusa daje ovakvu direktivu.

81 Od 5. do 7. decembra se na lijevoj obali Lima nalazila glavnina 5. krajiške udarne divizije (4. i 10. krajiška NOU brigada), dok se njena 1. krajiška NOU brigada nalazila na prostoru: selo Bijelo Brdo – Vardište – Višegrad. Saznavši da su dijelovi njemačke 1. brdske divizije već ovladali Pljevljima i izvršili prodor do Čajniča, a pretpostavljajući da bi Nijemci, po zauzimanju Rutoša i Bistrice, mogli nastaviti prodor i dolinom Lima, Štab 5. krajiške NOU divizije plašio se da bi u tom slučaju moglo doći do razdvajanja glavnine divizije od 1. krajiške NOU brigade, pa je tu svoju bojazan saopštio Vrhovnom štabu.

82 O započetoj njemačkoj ofanzivi na istočnu Bosnu i o pravcima nastupanja njemačkih snaga poslao je Štab 3. korpusa NOVJ 7. decembra 1943. radiogramima izvještaj Vrhovnom štabu, saopštavajući mu precizne podatke na osnovu zapovijesti njemačkog 2 bataljona 482. puka 187. rezervne divizije, koju je u boju na Betnju zaplijenila 15. majevička NOU brigada 17. istočnobosanske udarne divizije.

Na osnovu toga, kao i izvještaja koji je Vrhovni štab 5. decembra primio od Danila Lekića (komandanta 16. NOU divizije), Tito je poslao ovakvo upozorenje Štabu 5. krajiške NOU divizije. Međutim, prije nego što je primljeno ovo Titovo upozorenje, 4. i 10. krajiška NOU brigada prebacile su se (noću 7/8. decembra) s lijeve obale Lima i pošle za Rudo, Bijelo Brdo i Dobrun, orijentišući se, zajedno s 1. krajiškom NOU brigadom, ka Višegradu.

83 Tito ukazuje na prolazni karakter prve etape njemačkih dejstava u ofanzivnoj operaciji »Kugelblic«, koja se odvijala na teritorije sjevernog dijela Crne Gore i zapadnog Sandžaka nalagalo je da se 5. krajiška NOU divizija zadrži na tom prostoru, ali ona nije tako postupila, već se orijentisala k istočnoj Bosni, gdje će upasti u neprijateljsko okruženje i voditi višenedjeljne teške borbe.

84 Kada je *Saopštenje* emitovano 11 decembra preko radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« njegova sadržina je, preko ilegalnih kanala NOP-a, brzo rasprostranjena na neoslobođenu teritoriju. Zahvaljujući Titovom autoritetu znalo se da on izdaje opštevažeća saopštenja Vrhovnog štaba NOV i POJ ono je imalo vidan efekat. Prema povjerljivim podacima neprijatelja, neke gradove je napuštalo i do 50% stanovništva (Šibenik čak i 60%) i sklanjalo se u prigradska naselja.

[85] U odgovoru koji je poslao odmah po prijemu ovog Titovog naređenja, glavni štab javlja da se u rejonu Bihaća nalazi njemačka 373. pješadijska legionarska divizija »Tigar«, jačine oko 10 000 vojnika (u stvari ta divizija je tada imala 19 500 vojnika), da se na sektoru Srb – Knin – Drniš nalaze 264. pješadijska i dijelovi 114. lovačke divizije i da na tom sektoru aktivno sarađuju s Nijemcima četnici pod komandom popa Momčila Đujića.

[86] Glavni štab NOV i PO Hrvatske nije poslao izvještaj o tadašnjoj situaciji u *Slavoniji*, jer je greškom prilikom predaje i primanja radiograma riječ Slavonija zamijenjena sa Slovenija. Radi toga se Glavni štab NOV i PO Hrvatske radiogramom odmah obratio Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, pitajući ga kakva je situacija na njegovom operativnom prostoru.

U Slavoniji, pak, su tada jedinice 6. korpusa NOVJ (bez njegove 28. slavonske udarne divizije, koja se nalazila na prostoru Turopolja) glavninom snaga dejstvovale na željezničkim prugama Beograd – Zagreb (na odsjeku Novska – Vinkovci), Nova Kapelja – Našice – Osijek i Vrpolje – Osijek, a dijelom snaga na prostoru između Virovitice, Našica i Drave. Tim dejstvima je 6. korpus NOVJ vezao za sebe dijelove njemačke 187. rezervne divizije, 2. ustaške i 1. brdske domobranske brigade i cijelu 4. domobransku brigadu. Sistematski remeteći saobraćaj tim značajnim komunikacijama, 6. korpus je otežavao izvođenje ofanzivnih operacija koje je bila preduzela njemačka 2. oklopna armija u Hrvatskoj i Bosni.

[87] Riječ je o delegatima iz Hrvatske i Slovenije koji su kao vijećnici učestvovali na Drugom zasijedanju AVNOJ-a u Jajcu. Oni su se tada nalazili u selu Perni u Baniji, ali o tome Glavni štab još nije bio obaviješten, pa je odgovorio da se vijećnici nalaze kod Štaba 5. korpusa NOVJ i zamolio da Vrhovni štab naredi Štabu 5. korpusa da ih zadrži kod sebe dok se ne popravi vojna situacija u Baniji. Već sutradan, 9. decembra, Glavni štab je izvijestio da se vijećnici nalaze u Baniji.

[88] Tito je na bazi prethodno primljenih izvještaja od glavnog štaba NOV i PO Hrvatske uvidio da Glavni štab nije adekvatno procijenio postojeću situaciju, pa mu je stoga uputio ovakvo pitanje. Međutim, Glavni štab nije direktno odgovorio na postavljeno pitanje, jer su tokom primopredaje radiograma učinjene omaške, pa mu je umjesto *neku ofanzivu protiv vas,* pogrešno prenijeto: »veliku ofanzivu protiv nas«. Ali i ovako izmijenjeni smisao postavljenog pitanja doprinio je da Glavni štab, iako sa zakašnjenjem, realnije procijeni novonastalu situaciju. Naime, u to vrijeme je bila u punom jeku njemačka ofanzivna operacija »Panter«, koju su pod komandom 15. brdskog armijskog korpusa izvodili njemačka ojačana 371. grenadirska divizija i 1. ustaški zdrug (brigada). Ofanziva je započela 7. decembra i potpuno iznenadila 4. korpus NOVJ, koji je 5. decembra javljao Glavnom štabu da se »prema najnovijim, a i najvjerodostojnijim izvještajima«, u Karlovcu nalazi samo »redovita posada« od 1500 ljudi i da »glasine o ofanzivi na Kordun nisu vjerovatne«.

Nakon primitka ovog Titovog po svojoj suštini više upozorenja na mogućnost neprijateljskih ofanzivnih poduhvata nego njegovog traženja informativnih podataka i uočavanja njemačkog brzog i dubokog prodora kroz slobodnu teritoriju Korduna, Glavni štab je hitno preduzeo konkretne mjere i osujetio njemački veći uspjeh u toj operaciji.

[89] Na teritoriji južne Italije se početkom decembra 1943. nalazilo nekoliko stotina ranjenika i bolesnika NOVJ. Ali to nije bila ni jedna petina onih koje je trebalo evakuisati da bi se liječili pod neuporedivo povoljnijim uslovima nego što su to dozvoljavale prilike na slobodnim teritorijama u Jugoslaviji. Stoga je Tito odlučio da u Italiju uputi jednu stručnu ekipu (nazvao ju je: Sanitetska misija NOVJ), na čelu s dr Đurom Mešterovićem, hirurgom. Mešterović je, po Titovom nalogu, krajem novembra 1943. došao u Jajce iz istočne Bosne, gdje je bio šef Sanitetskog odsjeka 3. korpusa NOVJ.

[90] Dr Nikola Nikolić je do tada bio član Sanitetskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[91] Milutin Vujović, student rudarstva. On je kao politički komesar 2. čete 4 (kraljevačkog) bataljona 1. proleterske brigade novembra 1943. završio Viši partijski kurs pri Centralnom komitetu KPJ u Jajcu. (Bio je stenograf Drugog zasijedanja AVNOJ-a.)

[92] Tito je 9. decembra 1943. primio članove Sanitetske misije NOVJ i obavijestio ih da nije tražio nikakvu prethodnu saglasnost savezničkih komandi za uspostavljanje posebnog oblika saradnje preko Sanitetske misije koju oni sačinjavaju. Naglasio je da to nije učinio iz dva osnovna razloga: prvo, zbog toga što nije htio rizikovati da u slučaju zvaničnog traženja saglasnosti uslijedi odgovor koji bi imao bilo kakvu formu savezničkog odbijanja, a, drugo, zato što se upućivanje Sanitetske misije NOVJ može smatrati da se takva saradnja sama po sebi podrazumijeva samim tim što su se saveznički organi saglasili s prihvatanjem i liječenjem ranjenika NOVJ. Istovremeno je Tito pred članovima Sanitetske misije NOVJ postavio najvažnije zadatke. Podvukao im je od kolikog je značaja da se organizuje prijem što većeg broja teških ranjenika i bolesnika, da moraju imati potpun uvid o njima i poduzeti mjere za što udobniji njihov smještaj, što intenzivnije liječenje i pravilno ophođenje prema njima medicinskog i ostalog savezničkog osoblja, a u vezi sa svim tim da ostvare najprisniju saradnju s odgovarajućim savezničkim ustanovama. Na kraju, Tito je Sanitetskoj misiji NOVJ postavio zadatak da poradi na što obimnijoj dodijeli sanitetske pomoći jedinicama NOVJ i založi se da ta pomoć bude pravilno raspodijeljena i blagovremeno dostavljena bolnicama NOVJ na oslobođenim područjima Jugoslavije. Sanitetska misija NOVJ je odmah po završetku prijema pošla na put. Dvadesetak dana provela je dok nije prispjela na Vis, odakle je, s jednom grupom ranjenika, pošla britanskom invazionom lađom noću 30/31. decembra i sutradan u popodnevnim časovima prispjela u Bari. Prve zvanične razgovore, kojima je prisustvovao i šef Vojne misije NOVJ pri savezničkoj Vrhovnoj komandi za Srednji istok dr Vladimir Velebit, Sanitetska misija NOVJ je održala 5. januara 1944. s britanskim pukovnikom dr Bejlijem (Beilly), koji je tada bio šef Sanitetske službe britanske 8. armije. Taj sastanak joj je olakšao da, u duhu Titovih direktiva, veoma brzo ostvari korisnu saradnju sa savezničkim medicinskim, sanitetskim i drugim ustanovama. O tome je poslala svoje prve izvještaje u drugoj polovini januara i tokom februara 1944. U jednom od njih (19. februara) izvijestila je da su 1483 ranjenika i 196 bolesnika raspoređeni u 12 sanitetskih ustanova, u kojima je, pored britanskih ljekara (većinom hirurga) i ostalog medicinskog osoblja, bilo 14 ljekara i 120 lica medicinskog i drugog osoblja pripadnika NOVJ.

[93] Početkom decembra 1943. na teritoriji Jugoslavije dejstvovalo je oko 300 000 pripadnika njemačkog Vermahta uključenih u jedinice: 2. oklopne armije, Vojno-upravnog komandanta Srbije, SS trupe i policiju u NDH, Operativnu zonu Jadrana, dijelove Komande »Jug« i dijelove grupe armija »B«, kao i druge manje njemačke formacije. Pored tih snaga Vermahta, pod komandom pomenutih njemačkih štabova nalazile su se znatne snage bugarske okupatorske vojske, kao i snage raznih jugoslovenskih kvinsliških i kolaboracionističkih formacija. No, udarnu snagu među njima predstavljala je 2. oklopna armija sa svoja 4 armijska korpusa, u kojima se nalazilo 12 formacijskih divizija, a još tri divizije dovedene su iz Grčke, Austrije i Italije i pridate joj kao ojačanje. Toj armiji je komanda Grupe armija »F«, na osnovu odluke Vrhovne komande njemačke oružane sile, postavila zadatak da u toku zime 1943/44. izvede niz ofanzivnih operacija protiv glavnine snaga NOVJ u centralnom dijelu Jugoslavije. Operacije su otpočele 4. i 6. decembra, ali su neke njemačke jedinice, kao npr. u Hercegovini 7. SS divizija »Princ Eugen« (ojačana dijelovima njemačke 181. pješadijske divizije, dijelovima domobranske 6. pješadijske divizije i sa 2.000 četnika), još od 24. novembra preduzimale obimnije napade da bi zauzele podesne rejone za predstojeće ofanzivne operacije.

[94] U Sandžaku i istočnoj Bosni je njemački 5. SS brdski armijski korpus u to vrijeme izvodio ofanzivnu operaciju »Kugelblic«, a u srednjem dijelu Hrvatske izvodio je ofanzivnu operaciju »Panter« njemački 15. brdski armijski korpus. Istovremeno su

oba korpusa, posebnom manevarskom grupom, pod rukovodstvom 15. brdskog armijskog korpusa, izvodili na prostoru Bosansko Grahovo – Livno – Duvno ofanzivnu operaciju »Citen«.

[95] Na originalu nema datuma, ali je Tito u svojoj Zahvalnici datoj 14. decembra 4. krajiškoj udarnoj diviziji sam napisao da ova Dnevna zapovijest potiče od 10. decembra, pa je stoga dopisan taj datum u četvrtastim zagradama.

Tekst Dnevne zapovijesti je 10. decembra 1943. po Titovom nalogu Radio-centar Vrhovnog štaba NOV i POJ prenio šifrovanim radiogramom Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« u Moskvu, a ova ga je dva dana kasnije (kao što to obično biva sa Titovim porukama iz Vrhovnog štaba NOV i POJ za tu Radio-stanicu) u tri navrata emitovala.

[96] Tito je šestom neprijateljskom ofanzivom nazvao operacije koje je njemačka Vrhovna komanda Jugoistoka započela 4. decembra 1943. Planiranje i izvođenje tih operacija odobrila je, po Hitlerovom nalogu, njemačka Vrhovna komanda oružane sile na bazi procjene vojno-političke situacije koju je komandant Jugoistoka feldmaršal Maksimilijan fon Vajks 1. novembra 1943. uputio Hitleru.

U toj procjeni situacije fon Vajsk je obavijestio o svojoj namjeri »da povede borbu protiv Tita u velikom stilu, angažovanjem svih raspoloživih rezervi«, što je i sproveo kroz 13 ofanzivnih operacija, izvedenih u decembru 1943. i u januaru 1944. (vid. nap. 30)

[97] Od njemačkih divizija učestvovale su: 1. brdska, 1. konjička, 7. SS brdska dobrovoljačka »Princ Eugen«, 114. lovačka, 118. lovačka, 187. rezervna, 264. pješadijska, 369. legionarska »Vražja«, 371. pješadijska, 373. legionarska »Tigar«, 392. legionarska »Plava« i »Brandenburg«. Većina ovih divizija je, zbog stalne ugroženosti svojih garnizona, bila prinuđena da ih znatnim dijelom svojih snaga čuva, pa ih stoga pretpostavljene komande nisu angažovale u punom sastavu. U izvođenju tadašnjih ofanzivnih operacija učestvovale su i tri samostalna njemačka puka: 1. lovački rezervni, 92. motorizovani grenadirski i 901. oklopni nastavni grenadirski. Nisu tada učestvovale 184. pješadijska i 367. rezervna njemačka divizija. Ustaške i domobranske snage nisu učestvovale kao kompaktne divizije, već su ih njemačke komande po pukovnijama (pukovima), a veoma rjetko po zdrugovima (brigadama), uključivale u borbe zajedno s njemačkim jedinicama i pod njemačkom komandom. Zajedno s Nijemcima, i takođe pod njihovom komandom, učestvovale su u tim operacijama i četničke jedinice Dragoljuba (Draže) Mihailovića.

[98] Glavnina te divizije je tada učestvovala u izvođenju ofanzivne operacije »Kugelblic« i nastupala ka sektoru Rogatica – Sokolac.

[99] Riječ je o 7. dalmatinskoj NO brigadi. Bila je više od dva mjeseca detašovana od svoje 19. NO divizije, dejstvujući u srednjoj Dalmaciji. Početkom decembra 1943. vodila je borbe u predjelu Bukovice protiv nadmoćnijih snaga njemačke 114. lovačke divizije i četničkih formacija. Da bi izbjegla okruženje, izvela je manevar preko planine Velebita i uputila se ka sjeverozapadnim padinama planine Dinare. Po dolasku brigade u Ljubičevo polje u Lici, Glavni štab NOV i PO Hrvatske se 9. decembra obratio Vrhovnom štabu s molbom da se ta brigada zadrži na sektoru Gračac – Srb, naglašavajući da uslijed novonastale situacije nije u mogućnosti da uputi na taj sektor ma koju drugu jedinicu. Narednim radiogramom, takođe 9. decembra, Glavni štab je saopštio Vrhovnom štabu i to da je 8. NO divizija angažovana u borbama na Kordunu, uključujući tu i njenu 2. kordunašku NOU brigadu, kojoj je obustavio ranije naređeni pokret za Liku. U stvari, tek tada je Glavni štab obavijestio Tita da su Nijemci preduzeli opsežnu ofanzivu, da nastupaju širokim frontom s više pravaca i da su već izbili na liniji Slunj – Vojnić – Sjeničak. (O tome vid. još i nap. 88).

Tito je, prihvatajući razloge Glavnog štaba, ovim radiogramom preinačio ranije naređenje Vrhovnog štaba u pogledu angažovanja 7. dalmatinske NO brigade i istovremeno stavio van snage zahtjeve Štaba 8. korpusa NOVJ i delegata Vrhovnog štaba Sretena Žujovića koji su tražili da se brigada hitno prebaci na sektor Bosanskog Grahova.

[100] To je bio završetak prve etape njemačke ofanzivne operacije »Citen«, koju su još od 4. decembra izvodile dvije njemačke operativne grupe – Južna i Sjeverna.

Južna operativna grupa bila je iz sastava 5. SS brdskog armijskog korpusa. Ona je nastupala sa tri borbene grupe, ojačane tenkovima, artiljerijom i jačim snagama ustaškog 5. stajaćeg zdruga. Jedna borbena grupa nadirala je iz rejona Posušja k Duvnu, druga iz rejona Studenci – Lovreć preko Aržana k Duvnu, a treća iz rejona Zadvarja preko Cetine ka Trilju. U dvodnevnim borbama Južna operativna grupa je savladala otpor 9. dalmatinske NO divizije, zauzela Trilj, Aržano i Duvno, dijelom snaga produžila nastupanje ka Šujici, ali ih je zadržala 3. dalmatinska NO brigada odlučnom borbom ispred Mokronoga.

Sjeverna operativna grupa bila je iz sastava 15. brdskog armijskog korpusa. Ona je nastupala s dvije borbene grupe. Jedna od njih, ojačana dijelovima puka »Brandenburg«, artiljerijom, tenkovima i s oko 600 četnika, nastupala je od Knina i u prethodnim borbama od 28. novembra do 2. decembra dijelom snaga savladala otpor Grahovsko-peuljskog NOP odreda i prodrla u Bosansko Grahovo, a dijelom snaga potisla je iz rejona Bukovice 7. dalmatinsku NO brigadu i 5. decembra prispjela u Bosansko Grahovo. Odatle je ujutro 6. decembra savladala glavninu 19. dalmatinske NO divizije i motorizovanim dijelovima (ojačanim bataljonom tenkova), bez otpora, krajem dana upala u Livno. Druga borbena grupa, ojačana dijelovima domobranske 15. pješačke pukovnije, nastupala je od Sinja, ali ju je oštrim dvodnevnim borbama zadržala glavnina 20. dalmatinske NO divizije sjeverno od sela Obrovca. Tek kada se ta divizija, da izbjegne okruženje na planini Kamešenici, pomjerila na rejon Vrdova, njemačka borbena grupa je, uz pristigla pojačanja iz Drniša i Sinja, prodrla preko Prologa i 9. decembra prispjela u Livno. Tako su se u Livnu i njegovoj okolini prikupili 114. lovačka divizija i puk »Brandenburg«, pripremajuć se za izvođenje druge faze operacije »Citen« tj. za prodor k Bugojnu.

[101] Odnosi se na 9. dalmatinsku NO brigadu 20. NO divizije. Ona se od 28. novembra do 1. decembra 1943. prebacila s ostrva Brača i ostrva Šolte na sektor Trogir – selo Marina i razmjestila se u priobalnoj zoni Trogir – Primošten – Zagora. Brigada se 5. decembra prikupila u selo Kruševo, odakle je, preko Muća, 8. decembra prešla na lijevu obalu Cetine, a sutradan, preko sela Bitelića, pošla za Vrdovo u sastav svoje divizije.

[102] Glavni štab NOV i PO Hrvatske odgovorio je istoga dana da se na tom sektoru mogu postići veći uspjesi, pa i presjeći ta komunikacija, ako se tu koncentriše cijela 19. dalmatinska NO divizija, pa je zatražio odobrenje da na taj sektor prebaci preostale dvije brigade te divizije. Sutradan, 11. decembra, Glavni štab je izvijestio da se vojno-politička situacija u sjevernoj Dalmaciji osjetno pogoršala nakon njemačke ofanzive, ističući da bi 19. dalmatinsku NO diviziju, poslije uspješno izvedenog napada na komunikaciju Lapac – Srb – Knin, odmah uputio u sjevernu Dalmaciju. Međutim, uslijed nepovoljnog razvoja situacije na sektoru Duvno – Šujica – Livno, Tito nije usvojio prijedlog Glavnog štaba, pa je glavnina 19. dalmatinske NO divizije do početka januara 1944. dejstvovala na sektoru Bosanko Grahovo – Strmica (5. dalmatinska NO brigada) i u rejonu Livna (6. dalmatinska NO brigada).

[103] Tekst ovog Titovog naređenja je u Knjizi primljenih depeša Štaba 2. korpusa NOVJ unijet 11. decembra, ali je razdijeljen na četiri posebna radiograma. Pri tome je poremećen hronološki redoslijed teksta i nema nikakve oznake da radiogrami predstavljaju jedinstvenu cjelinu. Prvi od tih radiograma sadrži tekst koji počinje sa »Peta divizija se povukla . . .«, a završava se sa »Držite vaše snage dekoncentrisane«; u drugom radiogramu je tekst trećeg pasusa ovdje objavljenog originala, treći radiogram sadrži samo početnu rečenicu originala, a u četvrtom je tekst prve polovine drugog pasusa originala. Osim toga, tekstovi primljenih radiograma, izuzevši trećeg, na pojedinim mjestima predstavljaju skraćenu verziju originala, ali je sačuvana njegova osnovna sadržina. Međutim, u prvom primljenom radiogramu stoje tri omaške: umjesto »150 boraca«, napisano je: 160 boraca; umjesto »Sinja«, napisano je: Knina; umjesto »ušle snage divizije«, napisano je: sve snage divizije. *(A–VII, k. 391/A, f. 9.*

reg. br. 5/9, radiogram bez broja, označen s DDD, i radiogrami br. 29 s 53 grupe, br. 4 s 24 grupe i bez broja sa 66 grupa — svi od 11. decembra 1943.)

[104] Postupajući po Titovoj naredbi, Štab 2. korpusa odredio je 14. decembra Veljka Mićunovića (rukovodioca Politodjela 2. srpske proleterske brigade), Tihomira Janića (zamjenika političkog komesara 2. dalmatinske NOU brigade) i Obrada Egića (zamjenika komandanta 2. dalmatinske NOU brigade) da u svojstvu vojno-partijske komisije rasvijetle sva pitanja u vezi s razvojem događaja kod 2. proleterske divizije u početnom dijelu njemačke operacije »Kugelblic« od momenta prodora Nijemaca u Prijepolje do njihovog ulaska u Pljevlje. Članovi komisije obavili su taj posao od 6. do 16. januara 1944. i materijal dostavili Štabu 2. korpusa NOVJ.

[105] Tačni podaci o ukupnim gubicima 2. proleterske divizije u toku 4. i 5. decembra 1943. nisu ustanovljeni, pa su i Vrhovnom štabu dostavljeni nepotpuni podaci. Inače, gubici su bili veliki. Tako je do 16. januara 1944. ustanovljeno da je 2. srpska proleterska brigada imala 139 poginulih i nestalih, 1. šumadijska NO brigada imala je 200 poginulih i nestalih, Artiljerijski divizion imao je 101 poginulog i nestalog (uglavnom od pridatog ljudstva iz italijanske partizanske divizije »Garibaldi«). Ranjenih je bilo preko 200. Osim toga, zarobljen je čitav jedan italijanski radni bataljon, jačine 350–400 ljudi. Gubici u naoružanju i opremi 2. proleterske divizije takođe su bili znatni. Osim toga Nijemci su u Pljevljima i kod Đurđevića Tare zaplijenili i znatne količine naoružanja, opreme i hrane iz slagališta 2. korpusa NOVJ.

[106] Štab 2. korpusa NOVJ bio je od 5. do 10. decembra 1943. u pokretu od Pljevalja preko Bobova, Glibaća i Mojkovca do Kolašina. Na tom putu od 6. do 10. decembra kod Štaba korpusa se nije nalazila radio-stanica, već kod Pratećeg bataljona korpusa, koji je, u nedostatku drugih jedinica, obezbjeđivao kretanje pozadinskih dijelova korpusa. Uslijed toga nije bilo radio-veze s Vrhovnim štabom NOV i POJ.

[107] Radilo se o dolasku pet britanskih oficira. Tito je bio odobrio njihov dolazak. Trebalo je da se avionom spuste na Negobuđe (kod Žabljaka) i ostanu kao oficiri za vezu, tj. kao Vojna misija pri Štabu 2. korpusa NOVJ.

[108] U vezi s ovim pitanjem Štab 2. korpusa je 14. decembra odgovorio slijedeće:

»Na Tari još Nijemci. Negobuđe nesigurno i nemamo sredstava za prebacivanje materijala do jedinica.

Neka bace materijal kod Kolašina, a kasnije ćemo dati mjesto za misiju.

Shvatamo važnost misije i primićemo je srdačno, jer znamo šta one znače kod nas.

Javite kada da čekamo.

Peko«.

(A–VII, k. 391/A, reg. br. 5/9).

[109] Štab 2. proleterske divizije javio je 9. decembra Vrhovnom štabu da su Nijemci zauzeli Novu Varoš, Prijepolje, Pljevlja i Čajniče, da je tim pravcem prošla k Čajniču i Goraždu jedna motorizovana njemačka divizija, ne zadržavajući se (u stvari to je bila 1. brdska divizija), i da su se druge neprijateljske snage pojavile kod Foče i Ćureva (odnosilo se na 7. SS diviziju »Princ Eugen«). Istovremeno je obavijestio da se cijela 2. proleterska divizija nalazi na prostoru Meljak – Čelebić i da Štab divizije namjerava da se s divizijom probije za Srbiju (ne navodeći ni pravac prodora, ni zonu budućeg dejstva).

[110] U tekstu primljenog radiograma je, umjesto čitavog drugog pasusa, napisano u nastavku prvog pasusa slijedeće: »prebacite se u Bosnu kod Višegrada«. Međutim, ovakav tekst ne može biti nastavak prvog pasusa, jer mu smisaono protivrječi, pa je očigledno prilikom primopredaje radiograma ispušten jedan dio Titovog rukopisa. Stoga je u četvrtastim zagradama učinjena odgovarajuća dopuna, jer je Tito, takođe 10. decembra, slične podatke saopštio i Štabu 2. korpusa (»V divizija se povukla preko Višegrada u Bosnu« – str. 42.).

Postupajući u duhu ovog Titovog naređenja, Štab 2. proleterske divizije izdao je istog dana zapovijest i uveče 10. decembra izvršio pokret s 2. proleterskom, 2. dalmatinskom udarnom i 1. šumadijskom NO brigadom od Čelebića preko Vikoča, Kovačevića i Metaljke do Stragačine, vjerujući da će tamo ipak doći u kontakt bar s nekim dijelovima 5. krajiške udarne divizije.

111 Dušan Dozet je do tada bio član Politodjela 1. proleterske brigade; Živan Dimitrijević je prije toga bio politički komesar 6. NO ličke divizije; Anđelko Veljić je do tada bio sekretar brigadnog komiteta SKJ-a 1. proleterske brigade; Veljko Miladinović je kao zamjenik političkog komesara bataljona i ujedno sekretar bataljonskog biroa KPJ 6. bataljona 1. proleterske brigade upućen na Viši partijski kurs pri CK KPJ u Jajcu, koji je uspješno završio početkom decembra 1943, a Jelena Vujović je do tada bila u bataljonskom sanitetu 6. bataljona 1. proleterske brigade.

112 Politodjel je svoj prvi izvještaj poslao Centralnom komitetu KPJ 29. februara 1944, a odnosio se na politički rad i stanje partijskih organizacija u brigadama 4. krajiške NOU divizije.

113 Članovi Politodjela (Političkog odjeljenja) su do tada bili na slijedećim dužnostima: Miro Dragišić – politički komesar 4 (kraljevačkog) bataljona 1. proleterske brigade; Vlado Kovačević – rukovodilac Politodjela 12. krajiške udarne brigade; Antonije Isaković je kao sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a 1. proleterske brigade upućen na Viši partijski kurs pri Centralnom komitetu KPJ u Jajcu, koji je uspješno završio početkom decembra 1943, a Judita Alargić je tada bila partijsko-politički radnik.

114 Članovi Politodjela su se prikupili kod Štaba 1. proleterskog korpusa i tu dobili prve potpunije informacije o 13. hrvatskoj proleterskoj brigadi »Rade Končar«, a zatim su pošli u brigadu i u nju prispjeli 14. decembra. Brigada se tada nalazila u širem rejonu Turbeta, zatvarajući komunikaciju Travnik – Jajce. Njen komandant je bio Milan Žeželj, politički komesar Božo Spaček, a zamjenik političkog komesara Mate Horvatić, dok je načelnik Štaba Miloš Vučković, došao zajedno s Politodjelom, jer ga je Tito postavio na tu dužnost istovremeno kad je imenovao Politodjel te brigade.

115 Politodjel je prvi izvještaj o svom radu i stanju u brigadi uputio Centralnom komitetu KPJ 18. februara 1944. iz rejona Teslića.

116 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je odgovorio 11. decembra da se avioni mogu spuštati na Udbinsko polje, s tim da to bude sjeverno od naselja Udbine, tj. na prostoru između kota 706 i 726. To su u stvari dvije livade dužine 1 – 3 km, a širine oko jednog kilometra. Njih su ranije upotrebljavale italijanske okupacione snage, a i vazduhoplovne snage NDH kao pomoćne aerodrome.

117 U vezi s ovim pitanjem, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je odgovorio 10. decembra da su aerodromi na Krbavskom polju pogodni za slijetanje težih aviona, dok onaj na Bjelom polju može poslužiti samo za lakše avione. Takođe je saopštio da će sve te aerodrome još bolje urediti kako bi postali što podobniji za slijetanje savezničkih aviona. O aerodromu, pak, kod Korenice Glavni štab nije ništa rekao, jer je, očigledno, smatrao da je dovoljno ono što je naveo za Bjelo polje, koje se nalazi kod Korenice.

118 Tito i Vrhovni štab NOV i POJ ocijenili su da se Štab 8. korpusa NOVJ nije snašao u rukovođenju potčinjenim jedinicama tokom borbenih dejstava koja su se odvijala u drugoj polovini novembra 1943, kada su njemačko-kvislinške snage ovladale obalskim pojasom Dalmacije. Tito je izrazito bio nezadovoljan načinom rukovođenja jedinicama od strane Štaba 8. korpusa za vrijeme brzog prodora njemačkih snaga u početnoj fazi ofanzivne operacije »Citen« početkom decembra 1943, kada su dijelovi njemačke 118. lovačke divizije i 5. ustaškog zdruga zauzeli Duvno (ujutru 5. decembra), a dijelovi 114. lovačke divizije i dijelovi puka »Brandenburg« s pravca Bosanskog Grahova iznenada upali u Livno (predveče 6. decembra). Ocijenio je da je Štab korpusa, umjesto čvrstog držanja jedinica u svojim rukama u vrijeme kad je nastupila teža situacija, ispoljio neodlučnost, sporost, pa i labavost u intervencijama poduzetim radi sprječavanja širenja atmosfere kolebljivosti kod ljudstva i da su se kod Štaba korpusa ispoljili nedovoljna organizatorska sposobnost i nedavanje podstreka s

više zalaganja i autoriteta potčinjenom komandnom kadru. Smatrao je da Štab 8. korpusa snosi odgovornost što su prilikom prodora njemačkih motorizovanih jedinica iz pravca Bosanskog Grahova u Livno nanijeti osjetni gubici vazduhoplovnom stručnom kadru iz sastava Prve vazduhoplovne baze NOV i POJ, što je poginulo nekoliko članova Okružnog komiteta KPH Livno, što je dozvolio da panika zahvati jedan dio starješina iz vojno-pozadinskih komandi, zbog čega je u Glamočkom polju brzopleto zapaljeno nekoliko kuća s uskladištenom ubojnom i intendantskom opremom i namirnicama Intendanture 8. korpusa i Glamočkog NOP odreda, a spaljene su i radionice sa svom zatečenom zalihom materijala i inventarom, pa čak i jedan avion s cjelokupnom zalihom avionskih bombi i nekoliko buradi benzina, iako je prethodne noći blagovremeno bio evakuisan iz Livna u Glamočko polje. Sve su to bili razlozi na osnovu kojih je Tito odlučio da smijeni komandanta 8. korpusa NOVJ Pavla Ilića i načelnika štaba korpusa Maksimilijana (Maksa) Baće. Istovremeno je uputio Sretena Žujovića s nalogom da u svojstvu delegata Vrhovnog štaba preuzme rukovođenje jedinicama 8. korpusa i privremeno obavlja funkciju komandanta toga korpusa.

[119] Glavni štab NOV i PO Hrvatske, u saglasnosti s Centralnim komitetom KPH, predložio je 11. decembra da se za komandanta 8. korpusa postavi Vladimir (Vlado) Ćetković, tadašnji komandant 8. NO divizije, a za načelnika Štaba korpusa Milan Kuprešanin, tadašnji komandant 19. NO divizije. Tito je prihvatio ovakav prijedlog Glavnog štaba, ali je Sretena Žujovića zadržao u Štabu 8. korpusa sve do kraja decembra 1943, kada je uslijedila naredba o postavljenju komandanta i načelnika Štaba 8. korpusa NOVJ. Ivica (Ivo) Kukoč Jordan i dalje je bio politički komesar 8. korpusa.

[120] Vjerovatno su to bili izviđački dijelovi 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«.

[121] Vrhovni štab NOV i POJ bio je 8. decembra obaviješten od Štaba 5. krajiške udarne divizije da su se svi dijelovi te divizije prebacili s lijeve na desnu obalu Lima, a 9. decembra saznao je da divizija stalno vodi borbe protiv jednog puka (odnosilo se na 99. puk) njemačke 1. brdske divizije u selima Štrpcima i Bijelom Brdu i kod sela Budimlja. Međutim, nisu pronađeni radiogrami kojima je Vrhovni štab tih dana slao naređenja Štabu 5. krajiške udarne divizije, ali se iz druge izvorne građe može zaključiti da je Tito Štabu te divizije dozvolio mogućnost da svoje jedinice orijentiše ili uzvodno desnom obalom Drine k Foči, ili da ih prebaci na lijevu obalu Drine i usmjeri k Srebrenici, u kom slučaju će za sobom na Limu i Drini porušiti sve mostove.

O tome piše komandant 5. krajiške udarne divizije Milutin Morača u svojim ratnim »Kratkim bilješkama«, pored ostalog, 9. decembra: »Od V.Š. smo dobili naređenje da pređemo Drinu ili prema Foči. [...]« (A-VII, k. 2015, reg. br. 2/1, sveska I, str. 97).

[122] O tome je Štab 2. proleterske divizije izvjestio 9. i 10. decembra, ali nije bio identifikovao da su to bile jedinice 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«. One su u sklopu njemačke ofanzivne operacije »Kugelblic« nastupale južnim operacijskim pravcem: iz sjeverne Hercegovine preko masiva Zelengore i Jahorine ka drumu Rogatica – Sokolac.

[123] Štab 3. korpusa je 12. decembra izvijestio da je prema »zvaničnim podacima« cilj neprijatelja da razbije i uništi snage NOVJ na Romaniji, a potom da nastavi razbijanje Pekinih i Moračinih snaga« (ovdje znači: 2. proleterske i 5. krajiške NOU divizije), »u cilju sprečavanja našeg prodiranja prema Čačku, Ivanjici i Užicu.« *(A-VII, k. 408/a, reg. br. 1/8-I.)*

[124] Naziv *Rudnik* imala je radio-stanica Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Ona se u to vrijeme nalazila kod Momčila (Moma) Markovića, političkog komesara Glavnog štaba, koji se tada kretao sa Štabom 2. proleterske divizije. On se 10. decembra nalazio u selu Čelebiću, a 11. decembra na maršu za selo Kovačevići (zapadni Sandžak).

[125] Štab 2. korpusa NOVJ je istoga dana, 12. decembra, serijom od 20 radiograma detaljno izvijestio kako su se odvijala protekla borbena dejstva u sjevernom dijelu Crne Gore i u zapadnom Sandžaku.

Sutradan je javio da je onaj dio njemačkih snaga koji je dejstvovao preko zapadnog Sandžaka pošao za Bosnu (to se odnosilo na 1. brdsku diviziju), ostavljajući posade u Pljevljima, okolo njih i do Đurđevića Tare, ali da još nije ispoljio jače dejstvo k južnom dijelu Sandžaka, u kojem je glavnina 3. udarne divizije prešla u protivofanzivu. (Ona je u stvari vodila tada borbe protiv njemačkog 2. puka divizije »Brandenburg« i legije »Krempler«, koji su osiguravali komunikaciju Prijepolje – Pljevlja.

[126] Ljubodrag Đurić je u svojstvu komandanta 2. proleterske divizije, na bazi nekoliko izvještaja dobijenih od Štaba 2. dalmatinske NOU birgade (ona se nalazila na prostoru Zahum – Meljak – Popov Do) javio 9. decembra Vrhovnom štabu da je jedna njemačka motorizovana divizija prošla bez zadržavanja preko Pljevalja za Čajniče i Goražde, a sutradan je izvijestio da je istim pravcem prošla i jedna pješadijska njemačka divizija. Međutim, takva procjena jačine njemačkih snaga je bila pogrešna, jer je tim pravcem prošla samo 1. brdska divizija, koja je u svom sastavu imala dva pješadijska i jedan artiljerijski puk.

[127] To su bili dijelovi 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«. (Dio njenih snaga nastupao je i preko Jahorine ka Romaniji.)

Tito je uputio radiogram sasvim slične sadržine, takođe 12. decembra, i Štabu 3. korpusa NOVJ, pa se stoga on ne objavljuje. U njemu ova rečenica glasi: »Navodno, neki njemački dijelovi iz Nevesinja i Gacka stigli u Sutjesku i Foču.« *(A–VII, k. 408/A, reg. br. 2/8–I.)*

[128] U pomenutom Titovom radiogramu upućenom Štabu 3. korpusa ovo pitanje glasi: »Jesu li akcije imale cilj oslobođenja komunikacija ili čišćenje većih prostorija?« (Izvor kao u nap. 127.)

[129] U vezi s postavljenim pitanjima Štab korpusa je odgovorio 13. i 15. decembra. Javio je da su do 8. decembra preko Sandžaka prošle za istočnu Bosnu dvije njemačke divizije, a nakon toga »još vojske u jačini do dva puka sa ogromnom komorom i artiljerijom« (u stvari sve su to bile jedinice ojačane 1. brdske divizije – primjedba D. B.), da u Pljevljima nemaju stalan garnizon, ali kao svoje stalne pobočnice drže po jedan bataljon od Kosatice do Tare i od Pljevalja do sela Vrulja (ti bataljoni su bili iz sastava 2. puka »Brandenburg« – prim. D. B.), da svojim posadama (odnosilo se na legiju »Krempler« – prim. D. B.) nisu ispoljili jaču aktivnost prema južnom Sandžaku, gdje je glavnina 3. udarne divizije prešla u protivofanzivu, da je u staru Crnu Goru, zbog dejstava 3. udarne divizije na komunikacije Podgorica (sada Titograd) – Cetinje i Danilovgrad – Nikšić, prebačen po jedan njemački bataljon u Podgoricu i Danilovgrad (ta dva mjesta ne obuhvata stara Crna Gora, već teritoriju Katunske, Riječke, Crmničke i Lješanske nahije – prim. D. B.), da u čitavoj Crnoj Gori garnizonira jedna njemačka divizija (u stvari nalazili su se samo dijelovi 118. i 181. divizije – prim. D. B.), da su Nijemci u Peći i Plavu pristupili organizovanju redovne vojske od Albanaca, da pri nastupanju »sve pljačkaju gdje stignu.« *(A–VII, k. 391/A, reg. br. 5/9.)*

[130] Tito je ovdje prvi put označio brojčanu numeraciju dotadašnje Hercegovačke NOU divizije, ali će ona još za neko vrijeme zadržati prvobitni naziv.

[131] Vrhovni štab je već raspolagao podacima, istina ne sasvim preciznim, ali dovoljno vjerovatnim da je u najvišim njemačkim štabovima predviđena jedna opsežnija operacija koja će obuhvatiti prostor srednje i zapadne Bosne. Stoga su Titovi pažnju privukli izvještaji štabova 2. proleterske i 5. krajiške udarne divizije u kojima se javljalo o krupnijim njemačkim snagama koje su preko Sandžaka prodrle u istočnu Bosnu. To ga je i podstaklo da se Štabu 3. korpusa obrati s ovako konkretnim pitanjima.

Odgovor Štaba 3. korpusa uslijedio je tokom 12. i 13. decembra. Javio je da je njemačka operacija preduzeta s ciljem da se razbiju snage 2. i 3. korpusa NOVJ i spriječi njihov prodor k Ivanjici, Čačku i Užicu i naglasio da glavne njemačke snage ne idu k Sarajevu, već od njega k Romaniji (ovo posljednje nije bilo sasvim tačno, jer su

glavne snage sačinjavale 1. brdska i 7. SS divizija »Princ Eugen«, a one su nastupale od Sandžaka i sjeverne Hercegovine ka istočnoj Bosni, dok su od Sarajeva do Vlasenice posijedale zaprečnu liniju dijelovi 369. legionarske divizije, zajedno s ojačanim 1. rezervnim lovačkim i 92. motorizovanim pukom – prim. D. B.); Štab korpusa je dalje javljao da druge njemačke snage vrše obuhvat od Tuzle k Romaniji i na kraju dodao da se jedna motorizovana divizija sa 700 vozila, prebacuje preko Tuzle i Zvornika, navodno za Grčku. (Ovo posljednje nije odgovaralo stvarnosti, već se radilo o dijelovima njemačke 187. rezervne pješadijske divizije koji su nastupali od Tuzle, sa zadatkom da zaposjednu zaprečnu liniju od Vlasenice do Drine i o 901. motorizovanom puku, koji je nastupao od Zvornika, ali se nije prebacivao za Grčku, već je u operaciji »Kugelblic«, kao rezerva njemačkog 5. SS brdskog korpusa, posijedao lijevo krilo zaprečnog položaja. – Prim. D. B.)

[132] Do sada nisu pronađeni ni odgovarajući poslati ni primljeni radiogrami Štaba 5. krajiške udarne divizije, pa nije poznato kada je poslat odgovor ni kakva je bila njegova sadržina. Iz sačuvanog Operacijskog dnevnika te divizije i *Kratkih bilježaka* njenog komandanta Milutina Morače vidi se da je Štab divizije znao samo toliko da se na sjeveru, k Osatu (Srebrenici) i Birču (Vlasenici) nalaze neke njemačke snage i da su Nijemci 10. decembra iz Dobruna ušli u Višegrad. Osim toga, Štab divizije je pretpostavljao da su sve one snage 1. brdske divizije koje su još 5. decembra prošle preko Pljevalja i Goražda već pošle za Sarajevo, a nije ni slutio da se 7. SS divizija »Princ Eugen« već približila liniji Rogatica – Sokolac. Ukratko, Štab 5. krajiške NOU divizije tada nije znao da se njegova divizija, zajedno sa 27. istočnobosanskom udarnom divizijom (2. krajiška NOU i 17. majevička NOU brigada), nalazi okružena snagama skoro četiri njemačke divizije.

[133] Riječ je o 24. bugarskoj diviziji. Ona je početkom decembra u sklopu njemačke operacije »Kugelblic«, dijelom snaga, posjela desnu obalu Drine od Rogačice do Brusničkog potoka i, okrenuta frontom na zapad, sprječavala prodor jedinica NOVJ iz istočne Bosne preko Drine u zapadnu Srbiju.

Prije toga, prilikom napada na Kremnu noću 17/18. novembra, 1. krajiška NOU brigada je (uz osjetne sopstvene gubitke) zarobila 67 Bugara (55 vojnika, 10 podoficira i 2 oficira). Oni su poslije dugih ubjeđivanja pristali da ostanu u jedinicama 5. krajiške udarne divizije dok se ne ukaže povoljna prilika da se prebace u Bugarsku. O tome je Tito bio obaviješten, ali uslijed pomanjkanja izvorne građe ne može se ustanoviti šta mu je sve Štab 5. krajiške divizije saopštio. Ali, očigledno je Tito zarobljavanje tih Bugara povezao s vijestima koje su ranije bile prispjele od Bojana Blgaranova (Sergeja Kalčeva), delegata Centralnog komiteta Bugarske radničke partije pri Centralnom komitetu KP Makedonije, koji je iz sjedišta Glavnog štaba NOV i PO Makedonije, 2. novembra 1943, poslao (preko Štaba 2. korpusa NOVJ) Centralnom komitetu KPJ izvode iz referata CK BRP od kraja septembra 1943. radiogramom slijedeće sadržine:

»Pošto je Hitler likvidirao cara Borisa, unutrašnja politička kriza se pretvorila u duboku državničku bugarsku krizu. Još pre carevog ubistva došlo je do formiranja jedne grupe oko cara, koja je tražila način za odvajanje od Hitlera, i druge grupe, koja je bila za produženje sa Hitlerom do kraja. Isto tako došlo je do raspadanja kod vladine većine u parlamentu, tako da je jedna trećina vladinih poslanika istupila sa pismenim protestom protiv gonjenja Jevreja. Posle ubistva cara ovo raspadanje fašističke klike se produbilo. Oko carice okupio se značajan deo generaliteta i organizira se specijalan komitet za narodni sud za ubistvo cara. Ovaj komitet publikuje sve podrobnosti o ubistvu cara i time mnogo pomaže antifašističkoj borbi. Ova grupa istupa protiv namesnika, koji produžavaju da verno služe Hitleru i da i dalje sprovode kurs unutrašnjeg terora. Namesnici se osećaju vrlo nesigurni. To se vidi iz činjenice da je Filov pred Nikolom Mušanovim opravdao nezakonito formiranje namesništva ovim rečima: Žurimo da bismo imali kome podneti ostavku vlade ako nam Anglo-amerikanci postave ultimatum.

Uporedo sa tim rastu i razvijaju se antifašističke snage. Okupljene su sve demokratske partije u Otečestveni front. Desno krilo Otečestvenog fronta sa

Mušanovim i Petkom Stojanovim postepeno likvidiraju sa svojim kolebanjem po pitanju oružane borbe. Još pre ubistva cara, Mušanov i Stojanov istupaju sa oštrim i politički ispravnim govorima. Odbili su da glasaju za dopunske ratne kredite i tražili su prekidanje odnosa sa Hitlerom i obaranje fašističke vlade.

Sve je to nastalo blagodareći pobedama Crvene armije i njenih saveznika i nabujalom partizanskom pokretu u zemlji, koji se neosporno nametnuo kao politički pokret i sa kojim ne mogu a da ne računaju kako fašisti tako i naši kolebljivi saveznici.

Partizanski pokret ne samo da je narastao nego se i aktivizirao. Dok su u početku odlazili u partizane samo ilegalci i kompromitovani, sada se vrši masovna mobilizacija. U početku avgusta [1943] otišlo je iz Sofije u partizane 200 ljudi samo za nedelju dana. Uprkos strašnom teroru, blokadi čitavih planina, iseljavanju planinskog stanovništva, vešalima, zatvaranju i koncentracionim logorima, akcije partizana se uvećavaju. Partizani drže mitinge po selima, bacaju vozove u vazduh i pale fabrike, napadaju na vojna skladišta, istrebljuju i posle ubistva cara definitivno se promenio odnos snaga u našu korist. Snagama Otečestvenog fronta priključuju se izdani ljudi cara Borisa. Uprkos još postojećih kolebanja kod izvesnih krugova po pitanju načina borbe, raspoloženje kod masa je takvo da se već praktički postavlja pitanje mobilizacije svih narodnih snaga i vojske da se putem svenarodnog oružanog ustanka skine s vlasti vlada i da se proteraju Nemci iz Bugarske i Balkana.

Sergej.« *(A-VII, k. 394, reg. br. 5/2.)*

Tito je pretpostavljao da je CK BRP realno procijenio postojeću situaciju u svojoj zemlji, a osim toga vjerovao je da je i niz drugih faktora djelovao na bugarske okupacione snage, kao što su: rad BRP u bugarskoj fašističkoj vojsci s težnjom da je pridobije za revolucionarna stremljenja (to je bila njena strategijska koncepcija), a još više sve veći njemački porazi na svim frontovima, posebno na istočnom, zatim rasplamsavanje oslobodilačke borbe u Jugoslaviji (u što su se i same bugarske jedinice mogle na sopstvenom primjeru osvjedočiti), kao i nezadovoljstvo samog bugarskog naroda pogođenog ratnom krizom. Uz onakva Blgaranova obavještenja, realno je bilo očekivati da su bugarske okupacione snage politički toliko pripremljene da će, uz organizovan podsticaj koji bi došao sa strane organizacija KPJ, štabova i dejstava jedinica NOVJ, uroditi takvim plodom da bugarski vojnici počnu masovnije prelaziti na stranu NOVJ, pa čak i da će pojedine manje jedinice početi da napuštaju njemačko savezništvo i kompletne se priključivati jedinicama NOVJ.

Međutim, skroz nerealne su bile Blgaranove konstatacije koje je prenio kao izvode iz referata CK BRP o nabujalosti partizanskog pokreta u Bugarskoj, njegovoj masovnosti i razmjerama partizanske oružane borbe. Takođe ni pomenuta predaja bugarskih vojnika nije bila posljedica unutrašnje »razjedenosti« bugarske okupatorske vojske, već je bila prvenstveno rezultat bezizlazne situacije u koju ih je doveo smioni napad iskusnih i prekaljenih krajiških boraca. U stvari do raspadanja bugarske fašističke vojske nije moglo doći samim tim što je u samoj Bugarskoj pokret otpora još uvijek bio veoma malog inteziteta i što nikako nije izlazio iz duboke ilegalnosti, pa se nisu ni mogle dešavati dublje kvalitativne promjene ni u samoj bazi bugarskog društva, pa sljedstveno tome ni slabljenje temeljnih institucija buržoaske bugarske države. To su pokazali i prethodni sudari bugarskih jedinica i jedinica NOV i POJ, u kojima su se bugarski vojnici ne samo žilavo borili da održe svoje položaje, nego i vršili juriše da povrate položaje koje su izgubile njemačke jedinice. To je potvrđivala i okrutnost bugarskih okupacionih jedinica prema narodu, koja ni u čemu nije bila blaža od postupaka njemačkih vojnika, a kadšto su ih prevazilazili u pljački, nasilju, paljevini kuća i drugim brutalnostima.

Na kojoj visini se politička svijest bugarskih vojnika nalazila vidi se i po tome što su i od onih 67 zarobljenih, nakon petnaestak dana provedenih na slobodi u jedinicama 5. krajiške NOU divizije i uz izraženu pažnju krajiških udarnika prema njima, prvu pruženu priliku iskoristilo njih 63 i prešlo drugoj ratujućoj strani. Ostali su samo četvorica i nastavili da se hrabro bore protiv njemačkih osvajača. Tako je, zajedno s tom četvoricom, na teritoriji čitave Jugoslavije onoga dana kada je Tito pisao ovo naređenje bilo u jedinicama NOV i POJ svega 16 Bugara — višestruko manje nego

što je bilo onih Nijemaca koji su se u to vrijeme u redovima NOVJ borili protiv snaga Vermahta.

[134] Peta krajiška udarna divizija nije tada bila u stanju da stvori mostobran na desnoj obali Drine (»na srpskoj strani«), jer se u Višegradu 12. decembra već nalazio 99. puk njemačke 1. brdske divizije, a 5. krajiška divizija se toga dana nalazila s 1. brigadom u selima Branković, Strmac i Osovo, 10. brigadom u selima Dumonjići i Šetići, dok je 4. brigada bila u pokretu k selu Žepi.

[135] U svim Titovim pohvalama ovakve vrste, pisanim na srpskohrvatskom jeziku, nalazi se i ova riječ. Međutim, nje nema ni u jednoj pohvali emitovanoj preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, jer ruska riječ *komandir* (Tito je radiograme za tu Radio-stanicu slao na ruskom jeziku) označava istovremeno i komandira čete i komandanta bataljona, puka ili divizije (komandir bataljona, polka, divizii). Stoga će priređivač dopisivati riječ »komandantima« u svim takvim pohvalama, ne stavljajući je dalje u četvrtastu zagradu.

[136] Kladanj su bili zauzeli dijelovi njemačke 187. rezervne pješadijske divizije, koji su 3. decembra 1943. nastupali drumom Tuzla – Živinice – Kladanj. Pošto 15. majevička udarna brigada 17. istočnobosanske NOU divizije 5. decembra nije uspjela da povrati Kladanj, Štab divizije je tamo orijentisao svoju 16. muslimansku udarnu brigadu, koja se tokom 8. decembra iz sela Žeravice prebacila sjeveroistočno od Kladnja i ujutro 9. decembra 1943. za nepuna dva sata uspjela da razbije neprijateljevu posadu i odbaci je u pravcu Olova. Takođe je odbila i novopridošla neprijateljeva pojačanja (podržana tenkovima) koja su od sela Živinica išla u pomoć kladanjskoj posadi.

[137] Poruke koje je Tito slao šifrovanim radiogramima u Moskvu radi objavljivanja preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« po pravilu su emitovane dva dana nakon što ih je Tito napisao. Zbog toga se ovdje datum razlikuje od onoga kad je tekst emitovan i zato je stavljen u četvrtastu zagradu. Priređivač će i u ostalim sličnim slučajevima u pogledu datuma tako postupati.

[138] Pokušaj Britanaca od jeseni 1943. da utiču na Dragoljuba (Dražu) Mihailovića da četnički pokret prekine saradnju sa Nijemcima i da stupi makar i u simboličan sukob s okupatorom ili da izvede bar neku diverziju na prugama u Srbiji, ostali su bez ikakvih rezultata. Takvo stvarno stanje, a uz to i krupni interesi savezničkih frontova u Evropi, a posebno onoga u Italiji, uslovili su da vladajući krugovi na zapadu priznaju NOVJ kao savezničku armiju, tada već naraslu na oko 300 000 vojnika, koja je za sebe vezala okupatorske snage strategijskog značaja i pobjeđivala njihove krupne formacije.

Predsjednik vlade Velike Britanije Vinston Čerčil, saznavši za odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a, kojima su ozakonjeni definitivni temelji buduće Jugoslavije, a suočen s tendencijom sve bržeg daljeg narastanja NOP-a, pokušava da jugoslovenskoj buržoaziji obezbijedi pozicije u budućem društvenom uređenju Jugoslavije pomoću kompromisa s rukovodstvom NOP-a. Na tom planu bio je i njegov zahtjev jugoslovenskoj kraljevskoj vladi na čelu s Božidarom Purićem da se odrekne Draže Mihailovića i dužnost ministra vojske povjeri ličnosti nekompromitovanoj saradnjom s okupatorom. Ali iako je u pitanju bilo samo odbacivanje kompromitovane ličnosti Draže Mihailovića, a ne i napuštanje četničkog pokreta, Purićeva vlada je uporno odbijala i takav zahtjev britanske vlade. Stoga je Čerčil, početkom decembra 1943. dao nalog Henriju Majtlandu Vilsonu, vrhovnom komandantu savezničkih snaga za Srednji istok sa sjedištem u Kairu, da povuče anglo-američke oficire za vezu (vojne misije) koji su bili dodijeljeni Draži Mihailoviću i potčinjenim mu komandantima.

Čim je Vilson preko svoje Vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ dobio pozitivan Titov odgovor u pogledu prihvata anglo-američkih predstavnika koji bi napustili četničke štabove, već 13. decembra je dao direktivu da se anglo-američki oficiri pripreme za napuštanje četničkih štabova. Znajući da su teritorije koje su bile u domenu četničkog uticaja istovremeno kontrolisane i satelitskom vlašću, svima britanskim i američkim oficirima za vezu ostavljen je slobodan izbor da li će do

slobodne teritorije pod kontrolom jedinica NOVJ sami ići ili će se povući uz lokalnu pomoć četničkih komandanata.

[139] Šef britanske vojne misije pri četničkoj Vrhovnoj komandi i ujedno svih britanskih oficira za vezu (misija) pri četničkim štabovima bio je tada brigadir (brigadni general) C. D. Armstrong, koji se 23. septembra 1943. spustio padobranom i preuzeo dužnost od britanskog pukovnika Stenli Belija (Stanley W. Bailey). U toj glavnoj misiji se nalazilo još petnaestak britanskih i američkih oficira, a kod raznih četničkih štabova nalazilo se još nekoliko desetina britanskih oficira i podoficira.

Opoziv nije zatekao glavnu grupu na okupu u istom mjestu, pa je pošla različitim pravcima. Dražu Mihailovića je među prvima napustio potpukovnik Dejn Tojrel Hadson (poznatiji pod imenom Bil Hadson (Bill Hudson). On i još pet britanskih oficira, američki potpukovnik Albert Sajc (Seitz), i dva Jugoslovena koji su bili u britanskoj službi, prikupili su se 23. decembra 1943. u selu Srednja Reka. Sutradan su pošli dalje i prispjeli u zoru 27. decembra 1943. u selo Negbinu, gdje su se prijavili Štabu 2. srpske proleterske brigade. Istog dana upućeni su Štabu 2. proleterske divizije, kod kojeg su se zadržali sve do 27. januara 1944, kada su pošli s 2. dalmatinskom udarnom brigadom i, četiri dana kasnije (31. januara) prispjeli u Berane (sada Ivangrad) i odatle se povezali sa Štabom 2. korpusa. Za Bari su odlijeteli 1. aprila 1944. s aerodroma kod Berana.

Druga grupa pošla je od Draže Mihailovića 5. januara 1944. četničkim kanalima. U njoj su bili pukovnik Bejli i nekoliko britanskih i američkih oficira. Iz Priboja na Limu, gdje im se pridružio Vojislav Lukačević (četnički komandant za Sandžak), koji je od Draže dobio naređenje da zajedno s njima ide za Kairo, pošli su 15. januara i, preko Kalinovika stigli u selo Odžake. Tu ih je pristigla grupa koja je sa američkim kapetanom Valterom Mensfildom (Walter Mansfild) i Borislavom Todorovićem pošla od Srednje Reke. Iz Odžaka svi su pošli preko Starog Slanog do Poljica, gdje im se pridružio Petar Baćović (četnički komandant za Hercegovinu i istočnu Bosnu). Cijela ta grupa je prispjela do morske obale i noći 14/15. februara 1944. iz rejona Čilipa (blizu Cavtata) pošla motornim čamcem za Bari.

Treća grupa na čelu s brigadirom Armstrongom ostala je kod Draže Mihailovića sve do kraja maja 1944, a tada se iz blizine sela Pranjana avionom prebacila u Bari i nastavila put za Kairo. Preostali britanski oficiri za vezu su se narednih mjeseci prebacivali do slobodnih teritorija i prijavljivali se jedinicama i štabovima NOVJ, koji su im osiguravali dalji prihvat u duhu ovog Titovog naređenja.

[140] Slične radiograme Tito je istog dana uputio i ostalim operativnim štabovima NOVJ, ali su pronađeni samo neki, i to: glavnim štabovima NOV i PO Srbije, Hrvatske i Slovenije, zatim štabovima 3. korpusa i 2. proleterske divizije. Tekstovi tih radiograma se unekoliko međusobno razlikuju, ali im je suština istovjetna.

[141] U to vrijeme se kod Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske u Otočcu nalazila jedna italijanska vojno-obavještajna grupa, koju je uputio američki brigadir (brigadni general) Maksvel Tejlor (Maxwell Taulor), s molbom da joj jedinice NOVJ pomognu u prebacivanju do odredišta. Grupa se sastojala od vazduhoplovnog kapetana Molino-a i još dva podoficira. Upućena je sa zadatkom da se prebaci u sjevernu Italiju i da odatle za potrebe savezničkih snaga dostavlja podatke obavještajne prirode.

Međutim, najavljeni brodovi s italijanskim diverzantima nisu prispjeli, a Molinoova grupa je oklijevala da pođe na predviđeni put u sjevernu Italiju (koji je bio skopčan s puno neizvjesnosti), pa je 17. decembra 1943. pošla iz Otočca da se preko Senja i ostrva Visa vrati u Bari.

[142] Tito ovdje misli na Slovence koji su se nalazili s britanskim majorom Nevilom Darevskim, kao Britanska vojna misija pri Štabu 3. alpske operativne zone Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, čije su jedinice djejstvovale u Slovenačkom primorju. Kada je u drugoj polovini novembra 1943. u nekim jedinicama te zone otkriveno nekoliko ubačenih belogardista i gestapovaca, saznalo se od njih da je među njima bilo i onih s kojima je održavao vezu i major Darevski. Njega su naročito teretile izjave gestapovaca inženjera Rausingera, uhapšenog u Cerknom Trgu. Stoga je Štab 3.

alpske operativne zone otvorio istragu nad Darevskim. Istovremeno je, dok se istraga ne okonča, ostalim članovima misije onemogućio održavanje radio-veze s Kairom. Međutim, Glavni štab NOV i PO Slovenije nije jasno saopštio Vrhovnom štabu NOV i POJ o čemu se radilo, jer mu je radiogramom 11. decembra javio slijedeće:

»U Slovenačkom primorju ukinute su sve direktne veze Engleza s Kairom. Radio-telegrafisti s aparatima stavili su se na raspolaganje nama. Javite da li je ovo urađeno u dogovoru s Vama«. *(Arhiv IZDG SRSl u Ljubljani, k. 41, f.i, radiogramom upućen Vrhovnom štabu NOV i POJ 11. decembra 1943. u 12 časova).* U vezi sa ovim je uslijedio ovakav Titov odgovor.

143 Čim je primio ovo Titovo upozorenje, Glavni štab je istog dana odgovorio da on nije oduzeo Britancima radio-stanice, već su pripadnici britanske grupe u Slovenačkom primorju dobrovoljno sve stavili na raspolaganje Štabu 3. alpske operativne zone Slovenije. Istovremeno je izvijestio da će, u smislu dobijenih Titovih direktiva, poslati upozorenje Štabu 3. alpske operativne zone.

Očigledno, Glavni štab još nije znao prave razloge iz kojih je grupi britanskog majora Darevskog prekinuta radio-veza s Kairom. Te razloge će saznati sutradan i odmah ih prenijeti Vrhovnom štabu, a 26. decembra izvijestio ga je da je obustavljena istraga nad majorom Darevskim, da je pušten na slobodu i ponovo mu dozvoljena radio-veza s Kairom, ali zbog navedene kompromitacije Glavni štab je zatražio da britanske vlasti povuku Darevskog iz Slovenije.

144 Riječ je o trojici bugarskih revolucionara: Blagoju Ivanu Kosti, Črvulanovu i Ivanu Pejčevu, koje je Zagranični biro CK BRR uputio iz Sovjetskog Saveza preko Jugoslavije u Bugarsku. Oni su se 18. septembra 1943. spustili padobranima u rejon Bugojna i otišli za Jajce, gdje je tada bilo sjedište Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ. Odatle su pošli 9. oktobra 1943, zajedno sa štabom 5. krajiške udarne divizije, i 21. oktobra prispjeli u Pljevlja, gdje je došao i štab 2. korpusa NOVJ.

U vezi s njima je politički komesar 2. korpusa Mitar Bakić 13. decembra 1943. poslao slijedeći izvještaj Vrhovnom štabu:

»V.Š.

Drugovi odozgo pošli iz Andrijevice 14. novembra sa pratnjom od 70 drugova iz Kosmeta. Mi smo im dali kao pratnju 9 proletera. Trećeg decembra Tempo javio da im je njemačko-kvislinško/albanska ofanziva presjekla put. On o njima ništa ne zna, a ni mi. Sa njima smo zakazali vezu tri puta mjesečno i još se nijesu javili.

13. XII 1943. Mitar«.

(A-VII, k. 391/A, reg. br. 5/9.).

Grupa Ivanova je s pratnjom o kojoj govori Bakić prešla dug put, zahvaćena ofanzivama preko Albanije i zapadne Makedonije do planine Kožufa. Odatle su je pratile makedonske jedinice do Crne Trave, gdje je prispjela maja 1944. Tu se tada nalazio Glavni štab NOV i PO Makedonije, koji je preuzeo dalju brigu o obezbjeđenju ove grupe, dok je nije predao bugarskim partizanskim jedinicama u Jabukoviku odakle je pošla za Kalnu.

145 Štab 2. korpusa je izvijestio da su njemačke snage, jačine dvije divizije, pošle za istočnu Bosnu (vid. nap. 129).

146 Tito je pretpostavljao da je u Bugarskoj nastalo revolucionarno vrenje onog stepena koji je u svom obavještenju prikazao Bojan Blgaranov (vid. citirani radiogram s potpisom »Sergej« u nap. 133).

147 Štab 2. korpusa je 14. decembra prenio ovo naređenje Štabu 2. proleterske divizije, nalažući mu da prilikom nastupanja preko Sandžaka izbjegava teže borbe.

148 Nisu pronađeni mnogi radiogrami koje je Vrhovni štab u to vrijeme primao, pa se ne može tačno ustanoviti ko mu je dostavio takve podatke. Inače, Vrhovni štab je istoga dana (13. decembra) još jednom ponovio to obavještenje u radiogramu slijedeće sadržine:

»II korpus

Prema [dobijenim] podacima div[izija] »Princ Eugen« treba da zaposjedne Sandžak. Prednji [njeni] dijelovi primijećeni [su] kod Foče. 118. div[izija] pomjera se iz Crne Gore u Mostar. Ob[avještajna je] služba II div[izije] slaba«. *(A-VII, k. 394, reg. br. 4/2).*

Iz citiranog radiograma tačan je bio podatak za njemačku 118. lovačku diviziju, a i to da se njemačka 7. SS divizija »Princ Eugen« dijelom snaga kretala k Foči, ali ona nije pošla prema Sandžaku, već k Romaniji.

[149] Prijedlog za sastav toga Štaba dao je politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Srbije Momčilo (Momo) Marković Vuk iz Pljevalja. On je preko radio-stanice Štaba 2. korpusa NOVJ poslao 3. ili 4. decembra 1943. Vrhovnom štabu radiogram slijedeće sadržine:

»V.Š.

Treba potvrditi sledeći sastav štaba Šumadijske brigade: komandant Radivoje Jovanović Bradonja, zam[jenik] kom[andanta] Miša Dudić, politkom Sava Radojčić, zam. polkoma Milosav Milosavljević. Predlog za Politodel dostavićemo kasnije.

Vuk« *(A-VII, k. 391/A, reg. br. 5/9).*

[150] Štab 2. korpusa odgovorio je 14. decembra da ta divizija dejstvuje u dvije manevarske grupe — s jednom u južnoj, a s drugom u centralnoj Hercegovini. Istovremeno je Štab korpusa izvijestio da 3. udarna divizija drži južni Sandžak, prostor Vasojevića i rejon desne (trebalo bi da piše: lijeve – prim. D.B.) obale Zete, dok grupa od tri njena bataljona dejstvuje na komunikaciji Podgorica (sada Titograd) – Cetinje.

[151] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 12. decembra 1943. postavio pitanje Vrhovnom štabu da li je potrebno predlagati za proizvođenje u oficirske činove rukovodioce iz vojnopozadinskih komandi.

[152] To je značilo da se za oficirske činove mogu predlagati i borci od 1941. i 1942. koji su se u borbama istakli, ali koji još nisu bili postavljeni na odgovarajuće rukovodeće položaje, kao i lica koja su se već bila istakla svojom aktivnošću u proteklој narodnooslobodilačkoj borbi, a koja su se tada nalazila van sastava NOVJ.

[153] Glavni štab NOV i PO Slovenije izvijestio je 11. decembra Vrhovni štab da su u Slovenačkom primorju formirane 26. i 27. slovenačka NO divizija. Istovremeno je Glavni štab predložio da se od te dvije divizije formira novi korpus NOVJ, koji bi u svom sastavu imao još i dvije grupe NOP odreda – Primorsku i Gorenjsku. Naglašeno je da bi taj korpus imao oko 8000 boraca i da bi se s njegovim formiranjem ukinula 3. alpska operativna zona Slovenije, a svi njeni odsjeci uključili bi se u novoformirani korpus.

[154] Predlažući formiranje korpusa, Glavni štab je predložio, takođe 11. decembra, da slijedeće ličnosti sačinjavaju štab korpusa: komandant Mirko Bračič (tadašnji komandant 14. slovenačke NO divizije), politički komesar Janez Hribar (raniji politički komesar 18. NO divizije), zamjenik političkog komesara Branko Babič Vlado, načelnik štaba Milutin Dapčević, i operativni oficir Danilo Šorović.

Već sutradan, prije nego što mu je prispjela Titova saglasnost, Glavni štab je izvijestio da je Mirko Bračič poginuo prilikom napada njegove divizije na njemačko-kvislinško uporište u Kočevju, pa je za komandanta korpusa predložio Vlada Ambrožiča Novljana, tadašnjeg načelnika II odjeljenja u Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. Istovremeno je za načelnika Glavnog štaba predložio Dušana Kvedera. Tito je 15. decembra dao saglasnost s novim naimenovanjima radiogramom slijedeće sadržine:

»Slažemo se da mjesto Bračiča bude komandant Miroslav (trebalo bi da piše: Vlado – prim. D.B.)

Ambrožič – Novljan, a Dušan Kveder načelnik G.Š.S.

Tito.« *(Arhiva IZDG SRS u Ljubljani, k. 41, f. 11. radiogram Vrhovnog štaba NOV i POJ, primljen 15. XII 1943. u 12,30 h u Glavnom štabu NOV i PO Slovenije).*

[155] Nedostatak izvorne građe sprječava da se ustanovi koji je štab i kada poslao takvo obavještenje Vrhovnom štabu. Moguće je da ga je poslao Štab 5. krajiške udarne

divizije, čija Knjiga depeša iz tog perioda nije pronađena. Izjava zarobljenika kojega pominje Tito pokazaće se djelimično tačnom, jer se 1. brdska divizija, poslije četvoronedjeljnog izvođenja operacija »Kugelblic« i »Šnešturm« nije odmah vratila u Grčku, odakle je bila došla. Ona je u januaru i februaru 1944. učestvovala u borbama koje su vođene u srednjoj i zapadnoj, Bosni, zatim na području Dalmacije i u južnom dijelu Like, a potom je, krajem februara, prebačena u Baniju, dok je u prvoj polovini marta dejstvovala u sjeverozapadnoj Bosni, a potom u Sloveniji. Odatle je, kod Osijeka i Virovitice, prešla Dravu i pošla u Mađarsku, iz koje je tek maja 1944. prebačena u Grčku, ali je dva mjeseca kasnije ponovo vraćena u Jugoslaviju.

[156] Štab 2. korpusa je izvijestio 15. decembra da su to trupe na prolazu i da u Pljevljima nemaju stalnog garnizona, već su vlast predali četnicima i Muslimanima. U stvari, zaleđinu 1. brdske divizije na prostoru Sandžaka tada je obezbjeđivala njemačka borbena grupa pod komandom Zigfrida Fajfera (Siegfried Pfeiffer). U njenom sastavu su se nalazili: 2. puk »Brandenburg«, Muslimanska legija pod komandom Karla fon Kremplera i četnička grupa pod komandom Vojislava Lukačevića. Komandno mjesto Fajfera i Lukačevića je tada bilo u Pljevljima, a fon Kremplera u Sjenici.

[157] Jedanaestog decembra je Štab 3. korpusa NOVJ javio Vrhovnom štabu da su »Nemci u svom nadiranju popalili veliki deo Romanije i jedan deo Birča«, a sutradan je izvijestio: »Neprijatelj u prodiranju ne ostavlja posade u garnizonima« *(A–VII, k. 408/A, f. 8/I, reg. br. 8–I)*. Saznavši ovo, Tito je htio da provjeri da li je taktika 1. brdske divizije bila istovjetna i na operativnom prostoru 2. korpusa NOVJ.

[158] U izvještajima koje je Štab 3. korpusa prethodnih dana slao Vrhovnom štabu javljalo se o uspjesima pojedinih njegovih jedinica, a 12. decembra je izvijestio da je razbio neprijateljsku diviziju koja je nastupala iz Tuzle i uzeo inicijativu u svoje ruke. Ovo optimističko obavještenje Štaba 3. korpusa nije odgovaralo stvarnom stanju, jer snage njemačke 187. rezervne divizije koje su nastupale od Tuzle nisu bile razbijene, iako su njenoj glavnoj koloni, koja je nastupala na pravcu Šekovići – Vlasenica, jedinice 17. istočnobosanske udarne divizije u trodnevnim borbama na Betnju nanijele veće gubitke i omele joj brz prodor (tek 9. decembra izbila je na zaprečnu liniju kod Vlasenice), nakon čega je 17. divizija zauzela Kladanj i Živinice i izbila u dolinu Spreče, pa se tako našla van njemačke zaprečne linije i samo ona izbjegla njemačkom okruženju.

[159] Štab 3. korpusa je 12. decembra javio Vrhovnom štabu da je 5. krajiška udarna divizija prispjela preko Višegrada u rejon Semeć – Žepa i da je s njom uhvatio vezu. Sutradan je od Vrhovnog štaba zatražio odobrenje da tu diviziju upotrijebi na sektoru Srebrenica – Zvornik, ukoliko Vrhovni štab nema neku drugu kombinaciju s njom.

[160] Riječ je o 1. južnomoravskoj NO brigadi. Ona je, po Titovom naređenju, krajem novembra 1943. pošla iz Toplice preko Šumadije i zapadne Srbije za istočnu Bosnu. Brigada je prešla Drinu 11. decembra splavovima kod Starog Broda (sjeverno od Višegrada), povezala se sa 5. krajiškom NOU divizijom i zajedno s njom upala u njemački obruč. Imala je oko 550, a ne 1450 boraca, kako je (vjerovatno omaškom radio-službe) javljeno Vrhovnom štabu.

[161] Radio-veza između Štaba 5. krajiške udarne divizije i Štaba 3. korpusa NOVJ nije se mogla uspostaviti uprkos nizu pokušaja. To je onemogućilo Štabu 3. korpusa da direktno rukovodi 5. krajiškom divizijom, a negativno se odrazilo i na samu diviziju. Stoga će i dalje Vrhovni štab posredovati u njihovom međusobnom informisanju i usaglašavati njihova dejstva.

[162] Štab 5. krajiške udarne divizije (čije su se jedinice i 1. južnomoravska NO brigada 13. decembra zatekle na prostoru selo Žepa, selo Mandre, selo Građenje, zaselak Palež), orijentisao je svoje snage ka Srebrenici, ali je 14. decembra izviđanjem ustanovio da su jače njemačke snage posjele sjeverne padine Javora planine i dominirajuće visove pored druma Vlasenica – Han-Pijesak (to su bile jedinice iz sastava

187. rezervne divizije), dok je u Srebrenici primijećena jača koncentracija njemačkih snaga (to je u stvari bio 901. oklopni grenadirski nastavni puk). Istovremeno je od dva zaostala bataljona iz 27. udarne divizije, koja su se tokom dana priključila 5. krajiškoj diviziji, saznao da se 17. divizija prethodne noći probila preko komunikacije kod Han-Pijeska i uputila prema zapadu i sjeverozapadu, ali da su nakon toga njemačke snage povezale svoje položaje. To su u stvari bili dijelovi njemačke 369. legionarske divizije, 1. rezervni puk i 92. motorizovani puk, koji su posijedali zaprečne položaje od Han-Pijeska do Sokolca i 482. puk 187. rezervne divizije, koji je posijedao zaprečne položaje sjeverno od Han-Pijeska.

U namjeri da izbjegne sudar s tim jakim njemačkim snagama, Štab 5. krajiške divizije odustao je od pokreta k Srebrenici misleći da je njemačka 1. brdska divizija već prošla Sokolac. A pošto uopšte ništa nije znao o prisustvu 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« na Romaniji, Štab 5. krajiške divizije žurno je usmjerio jedinice prema jugu s namjerom da izbiju na sektor Jahorina – Kalinovik.

Pokret je uslijedio noću 14/15. decembra preko planine Devetaka, ka komunikaciji Rogatica – Podromanija, a da se nije znalo da se ide u susret najjačim njemačkim snagama. Ujutru 15. decembra došlo je do oštre susretne borbe u rejonu selo Sokolovići – selo Sjeversko. Nadmoćnije njemačke snage, efikasno podržane snažnom artiljerijom i avijacijom, prinudile su 5. krajišku udarnu diviziju i 1. južnomoravsku NO brigadu da se uz osjetne gubitke povuku na planinu Devetak, na čije su južne padine do kraja dana izbile i njemačke snage. Tada je Štab 5. krajiške divizije preorjentisao svoje snage k sjeverozapadu. One su noću 15/16. decembra u rejonu zaseoka Mekote izvršile proboj preko komunikacije Han-Pijesak – Sokolac i 16. decembra prikupile se u rejonu sela Malog Polja, odakle su nastavile pokret prema Kladnju.

[163] Štab 4. krajiške udarne divizije, koja je u svom sastavu tada imala 6, 8. i 11. krajišku udarnu brigadu, blagovremeno je saznao o prikupljanju njemačkih snaga u Bosanskoj Gradiški, Bosanskom Novom i Prijedoru (to su bili njemačka 1. kozažka konjička divizija, dijelovi 373. pješadijske divizije »Tigar« i dijelovi domobranskog 3. gorskog zdruga) i o pravcima njihovih dejstava, pa je u duhu Titove Dnevne zapovijesti od 10. decembra (vid. str. 38.) izvršio pogodan raspored svojih jedinica i naredio im da temeljito poruše sve komunikacije na svim pravcima koji prolaze preko Bosanske krajine ili se dotiču te oblasti, da odlučno sprječavaju njemačko-kvislinškim snagama da te komunikacije otvore (ili da pored njih uspostave svoja uporišta) i da zasjedama, prepadima i bočnim napadima razbiju nastupajuće neprijateljske kolone. Sprovodeći u djelo to naređenje, jedinice 4. krajiške udarne divizije su u to vrijeme uspješno dejstvovale u međurječju Une i Sane (u Bosanskoj krajini) i jugozapadno od Banje Luke.

[164] Pismo je uslijedilo kao Titova zahvalnica na mnogobrojnim čestitkama koje su mu stigle iz svih krajeva Jugoslavije od operativnih štabova, od mnogih divizija i brigada, pa i od pojedinih odsjeka iz sastava viših štabova, a takođe i od masovnih antifašističkih organizacija.

Nije pronađen original poslatog radiograma, pa se objavljuje tekst koji je primljen u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske kao hronološki najraniji do sada pronađeni.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske je već 15. decembra ovo Titovo pismo radiogramom prenio štabovima 4, 6. i 8. korpusa NOVJ i Štabu 2. operativne zone Hrvatske, naloživši im da ga saopšte svim svojim jedinicama pred strojem.

[165] Predsjedništvo AVNOJ-a donijelo je na svojoj prvoj sjednici, održanoj 30. novembra 1943. u intervalu dok je od 2 do 3,15 časova trajala pauza s odmorom za vijećnike Drugog zasijedanja AVNOJ-a, šest odluka. Jednom od tih odluka je imenovan Nacionalni komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije s Titom na čelu kao predsjednikom (budući da je s funkcijom predsjednika NKOJ-a bio spojen i resor povjerenika za narodnu odbranu, Tito je istovremeno imenovan i za tog povjerenika), a jednom odlukom je Titu dodijeljeno zvanje maršala Jugoslavije.

Predsjedništvo AVNOJ-a je riješilo da sve te svoje odluke tada donijete saopšti plenumu AVNOJ-a, a ovaj ih je, pojedinačno, jednodušno odobrio. S obzirom na takvu proceduru, sve te odluke su u stvari postale zajedničke odluke AVNOJ-a i Predsjedništva AVNOJ-a.

Tako su narodi Jugoslavije, onda kada su definitivno uzimali svoju sudbinu u svoje ruke, preko tek konstituisanih najviših predstavničkih tijela, Tita imenovali za predsjednika prve revolucionarne vlade Jugoslavije i za povjerenika narodne odbrane i na taj način mu povjerili dvije najteže i najodgovornije dužnosti u vrijeme kad se rađala nova, demokratska federativna Jugoslavija. Istovremeno su mu dodijelili zvanje maršala Jugoslavije s ciljem da mu odaju zasluženo priznanje za sposobnost i istrajnost koje je pokazao u stvaranju revolucionarne vojske i u njenom vojničkom uzdizanju, radi nagrađivanja njegovih velikih zasluga u rukovođenju tom vojskom, a posebno radi isticanja njegovih osobitih sposobnosti u vojnom komandovanju tokom velikih operacija, presudnih za uspješni razvitak narodnooslobodilačke borbe.

166 Riječ je o članu Centralnog komiteta KP Albanije Vasilju Šanti Vasku. On je stigao kod Štaba 2. korpusa NOVJ oko 11. decembra 1943. i od svog Centralnog komiteta donio poštu za Centralni komitet KP Jugoslavije. O tome je politički komesar 2. korpusa Mitar Bakić 11. ili 12. decembra (na radiogramu nema datuma) izvijestio Vrhovni štab NOV i POJ i upitao ga da li je potrebno da Vasko nastavi put do Centralnog komiteta KPJ, koji se tada nalazio u Jajcu, ili da se Centralnom komitetu radio-vezom prenesu sižei iz donijetih pisama. Bakić dalje saopštava da bi albanski delegat sačekao dolazak Ivana Milutinovića ukoliko je predviđen njegov skori dolazak u Crnu Goru, jer smatra da bi i s njim mogao obaviti potrebne razgovore.

167 Vasilj Šanto Vasko je kod Štaba 2. korpusa u Kolašinu sačekao povratak vijećnika koji su kao delegati iz Crne Gore i Boke učestvovali u radu Drugog zasijedanja AVNOJ-a u Jajcu. Oni su mu uručili materijale koji su bili namijenjeni za Centralni komitet KP Albanije, a Štab 2. korpusa, po Titovom naređenju (vid. str. 224) predao mu je svoju rezervnu šifru s ugovorenim znacima i talasnim dužinama za uspostavljanje direktne radio-veze između vrhovnih štabova i centralnih komiteta KP Jugoslavije i Albanije.

Vasko je iz Kolašina pošao krajem januara 1944. za Albaniju, ali je kod sela Ku-del — Vrake (oko 8 km sjeverno od Skadra) poginuo zajedno s dva svoja druga koji su išli s njim. S njima je bio i Naum (priređivač mu nije ustanovio puno ime), koji je bio tom prilikom ranjen. On je u Kolašinu preuzeo poštu Vrhovnog štaba NOV i POJ i šifru koje je nosio za Svetozara Vukmanovića Tempa. U vezi s tim je komandant 2. korpusa NOVJ Peko Dapčević poslao slijedeći radiogram Vrhovnom štabu NOV i POJ:

DDD

V. Š.

Drug Vasko iz Albanije sa 3 druga poginuo kod Skadra. Nosio je sa sobom našu rezervnu šifru za koju ste naredili da mu je damo i šifru za Tempa, i kao i ostale materijale.

13. II 1944.
Kolašin Peko«.
(A-VII, k. 394, reg. br. 1-48/2.)

Tri dana kasnije, politički komesar 2. korpusa Mitar Bakić dopunio je izvještaj Dapčevića novim radiogramom, koji glasi:

»V. Š.

Drug Vasko sa drugovima poginuo je od partizana uslijed neznanja. Dva sela u Vraki su se oružjem razračunavala zbog krvne osvete i tada je baš naišao Vasko. Seljaci su mislili da je to žandarmerija i odmah su otvorili na njih vatru i ubili ih.

Materijal se nalazi u rukama naših drugova Albanaca.

Šifru ni u kom slučaju ne upotrebljavajte dok se stvar tačno ne utvrdi gdje je materijal i gdje je šifra.
16.II 1944. god.
Kolašin Mitar«.
(Isti Arhiv i kutija, a reg. br. –50).
Kasnije se ustanovilo da je Vasilj Šanto Vasko, prije nego što je izdahnuo, materijal sklonio i nije pao neprijatelju u ruke. Proglašen je za narodnog heroja Albanije.

168 Ovo je Titov odgovor na prijedlog političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO Srbije Momčila (Moma) Markovića. Naime, Marković je početkom decembra 1943. predao jedan radiogram Štabu 2. korpusa u Pljevljima da ga prenese Vrhovnom štabu. U radiogramu je predložio da se Srboljub Josipović Srba, Radoje Ljubičić i Ratko Sofijanić zaposle privremeno u jedinicama koje su orijentisane prema Srbiji.

169 Štab 2. korpusa je 15. decembra izvijestio da su do 8. decembra od Pljevalja za Čajniče prošle dvije njemačke divizije i da je nakon toga »prošlo još vojske u jačini do dva puka sa ogromnom komorom i artiljerijom«; da su te jedinice došle iz Grčke i iz Albanije; da su na prolazu i izjavljuju da idu za Fijumu (Rijeku); da su iz Pljevalja išle i kolone za Rudo i da sve opljačkaju gdje prispiju; da u Pljevljima »nemaju snažnog garnizona« i da vlast u Pljevljima drže četnici i muslimanska milicija; da je zaštitnica njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« 14. decembra pošla iz Čureva za Foču i da Nijemci ne ispoljavaju jače dejstvo prema južnom Sandžaku niti ima njihove koncentracije u Nikšiću, Podgorici ili u Peći.

170 Ta divizija se tada nalazila u veoma delikatnoj situaciji vodeći borbe za proboj iz okruženja. Više o njoj vid. u nap 162.

171 Tito je do takvog zaključka došao na osnovu izvještaja primljenih od Štaba 3. korpusa NOVJ, jer je Štab korpusa 12. decembra izvjestio: »Diviziju koja je nastupala iz Tuzle razbili smo i uzeli inicijativu u svoje ruke.« Sutradan (13. decembra) 3. korpus je izvijestio da je 15. majevička NOU brigada zauzela selo Živinice i protjerala neprijateljske snage u Tuzlu. *(A–VII, k. 408/A, F.8/I, reg. br. 1/8–I.)* Međutim, jedinice 3. korpusa NOVJ nisu uspjele da odbace njemačke snage (dijelove 187. rezervne divizije) u Tuzlu, iako su im na Betnju nanijele osjetne gubitke. Detaljnije u vezi s tim govori se u nap. 158.

172 Takvo obavještenje je Vrhovnom štabu poslao 13. decembra Štab 3. korpusa NOVJ, naglasivši da ta motorizovana divizija ima 700 vozila. Istovremeno je i štab 16. vojvođanske udarne divizije javio Vrhovnom štabu da »Nemci opravljaju drum Zvornik – Tuzla«, da tim drumom »stalno patroliraju tenkovi, oklopni automobili i kamioni u grupama po 30–50 komada«, da su u »Zvornik stigle jake snage njemačkih alpskih trupa sa komorom na konjima« i da je Zvornik »pretrpan vojskom«. Na osnovu takvih izvještaja Vrhovni štab je zaključio da postoji mogućnost usmjeravanja jačih njemačkih snaga k zapadnoj Srbiji. U stvari, tu se radilo o slijedećim njemačkim snagama: Borbenoj grupi »Brauner«, tj. 187. taktičkoj grupi (ona je bila sastavljena od 2. bataljona 133. puka, 2. bataljona 135. puka, 2. bataljona 462. puka i ojačanja iz sastava 187. rezervne divizije), 92. motorizovanom grenadirskom puku, 901. oklopnom grenadirskom puku, domobranskom 3. lovačkom zdrugu (brigadi) i 3. bataljonu 5. SS policijskog puka. Te njemačke snage su bile angažovane u operaciji »Kugelblic« za blokadu komunikacije Srebrenica – Vlasenica – Sokolac. One su nastojale da odsjeku 16. vojvođansku udarnu diviziju od jedinica 3. korpusa NOVJ da bi je potom okružile i uništile na prostoru Majevica – Posavina – Trebava.

173 U to vrijeme je u Vrhovnom štabu postojalo uvjerenje da će bugarske okupacione snage u dogledno vrijeme postati nesiguran njemački partner u borbi protiv NOVJ, pa se stoga dozvoljavala mogućnost odlaska 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« za Srbiju. To utoliko prije što se znalo za njen odlazak iz Hercegovine i njeno nedavno prisustvo u gornjem toku Drine. Međutim, bugarske okupacione snage su, prema svoj raspoloživoj izvornoj građi iz ondašnjeg vremena, bile najvjerniji njemački saveznik u Srbiji, a pomenuta njemačka divizija je baš toga dana nastupala

sjeverno od komunikacije Rogatica – Sokolac i sudarila se s 5. krajiškom udarnom divizijom, koja joj je, ne znajući za nju, išla u susret jer je namjeravala da se prebaci prema planini Jahorini. (O ovome vid. i nap. 162).

[174] Štab Mornarice NOVJ se 13. decembra obratio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, pitajući ga da li su usvojeni poslati nacrti zastava ratne i trgovačke mornarice, a ovaj je istoga dana ta pitanja proslijedio Vrhovnom štabu NOV i POJ. U vezi s tim je uslijedio Titov odgovor.

Podatak o tome da 40 brodova u inostranstvu nose zastavu trgovačke mornarice nove Jugoslavije Tito je saznao iz izvještaja Delegacije NOV i POJ iz Barija, koji je nekoliko dana ranije bio primljen u Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[175] Ovdje Tito ponavlja ono što je više od mjesec i po dana ranije naredio. Jer u prethodnom pasusu Tito sasvim jasno kaže da su obje zastave ranije bile utvrđene.

Oblik zastave trgovačke mornarice Tito je odredio još 24. oktobra 1943, tj. onoga dana kada je u Jajcu primio na referisanje dr Sergija Makieda, koji je do tada bio šef Predsjedništva Štaba Obalske komande Četvrte operativne zone Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske u Bariju. Tito je tada dao nalog Makiedu da zastava trgovačke mornarice bude onakva kakvu je nosio brod »Bakar«, koji je kao prvi brod mornarice nove Jugoslavije zaplovio van jugoslovenskih teritorijalnih voda i 3. oktobra 1943. uplovio u luku Bari. Nakon povratka dr Sergija Makieda u Bari, s Titovim ovlašćenjem za dalji rad i s naimenovanjem za vršioca dužnosti šefa Delegacije NOV i POJ (kako je Tito dotadašnje Predsjedništvo preimenovao) svi brodovi (a bilo ih je krajem oktobra već 28), ploveći vodama Sredozemlja i preko Jadrana, i dalje vijali jugoslovensku trobojku s crvenom petokrakom zvijezdom.

Određujući oblik zastave trgovačke mornarice nove Jugoslavije, Tito je istovremeno odredio i kakva će biti ratna zastava Mornarice NOVJ. Međutim, ta odluka nije bila prenijeta Štabu Mornarice NOVJ iz do sada nepoznatih razloga, iako je, zajedno s Makiedom, u sjedište Vrhovnog štaba stigao i Pavle Ilić, tadašnji vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa NOVJ, koji je bio nadležan da to prenese Štabu Mornarice NOVJ.

[176] Pod »delegatima u inostranstvu« Tito misli na članove Delegacije NOV i POJ u Bariju — dr Sergija Makieda i Mirka Sardelića. Prijedlog da se oni proizvedu u oficirske činove potekao je od Štaba Mornarice NOVJ, a s tim se bio saglasio i Glavni štab NOV i PO Hrvatske.

[177] Vrhovni štab NOV i POJ je ocijenio da su poraz 2. proleterske i 1. šumadijske NO brigade 4. decembra kod Prijepolja i gubici teškog divizijskog naoružanja i komore 5. decembra kod sela Jabuke u velikoj mjeri posljedica nedovoljne budnosti i nesnalažljivosti Štaba 2. proleterske divizije, pa je stoga i uslijedila ovako oštra mjera. U to vrijeme su Štab te divizije sačinjavali: komandant Ljubodrag Đurić, politički komesar Slobodan Penezić Krcun, načelnik štaba Stojadin Soldatović, zamjenik komandanta Radomir Babić. (Svi su oni kasnije — u januaru i februaru 1944. postavljeni na nove dužnosti.)

Štab 2. korpusa je istoga dana odredio sastav vojno–partijske komisije i stavio joj u zadatak da rasvijetli sva pitanja u vezi s događajima koji su se zbili 4. i 5. decembra. Istovremeno je dotadašnjem Štabu 2. proleterske divizije saopštio da su svi štabovi i komande četa jedinica 2. proleterske i 1. šumadijske NO brigade, kao i Štab divizije, obavezni da na zahtjev imenovane komisije pruže »sve potrebne podatke radi utvrđivanja krivice i odgovornosti pojedinih rukovodilaca.« *(A–VII, k. 391, reg. br. 193.)*

[178] Ljubo Vučković je do tada bio komandant 4. crnogorske proleterske brigade, a Savo Drljević se nalazio u grupi uzdignutijih rukovodilaca koje je Vrhovni štab bio uputio za pojačanje vojnog kadra u Srbiji.

[179] Politički komesar 2. korpusa NOVJ Mitar Bakić je 15. decembra odgovorio da za političkog komesara 2. proleterske divizije može doći u obzir jedan od slijedeće trojice: Milo Jovićević, Veljko Mićunović, Vojo Kovačević. Međutim, on smatra da bi

zbog predstojeće orijentacije divizije prema Srbiji i radi nacionalnog sastava već novoimenovanog kadra (Crnogorci), politički komesar divizije »trebalo da bude Srbijanac, zato ga vi odredite.«

Vrhovni štab se saglasio s mišljenjem Mitra Bakića, pa je 23. decembra javio Štabu 2. korpusa da se za političkog komesara 2. proleterske divizije postavlja Milosav Milosavljević, tadašnji zamjenik političkog komesara 1. šumadijske NO brigade.

[180] Dijelovi njemačke 1. brdske divizije su prilikom prodora u Pljevlja i kod sela Đurđevića Tare zaplijenili iz slagališta 2. korpusa NOVJ znatne količine naoružanja, opreme i hrane.

[181] Odnosi se na Jugoslovene koji još nisu bili pušteni na slobodu iz zatvora i logora južne Italije, a koji su svojevremeno bili odvedeni u fašističko zatočeništvo kao zarobljenici u aprilskom ratu 1941. ili, pak, kao pripadnici NOP-a u toku okupacije. U vezi s njima je Delegacija NOV i POJ u Bariju početkom decembra poslala izvještaj preko Štaba Mornarice NOVJ Vrhovnom štabu NOV i POJ. Taj izvještaj je Štab Mornarice NOVJ sažeo u radiogram i uputio ga 11. decembra Glavnom štabu Hrvatske, a ovaj tekst prenio Vrhovnom štabu NOV i POJ, pa je na osnovu toga uslijedila Titova intervencija preko Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[182] Riječ je o britanskom poručniku fregate Aćibaldu Mak Arturu (Archibald Mc. Arthur), koji se tada nalazio u Senju. Njegovi javni istupi su bili takve prirode da je Glavni štab NOV i PO Hrvatske 12. decembra zamolio Tita da se Aćibaldu Mak Arturu uskrati dalji boravak u Jugoslaviji. U vezi s tim je Tito preduzeo odgovarajuće korake preko Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[183] Poručnik korvete Aćibald Mak Artur je priključen grupi koju su sačinjavali 4 oficira i 64 britanska podoficira i vojnika, koji su se prilikom kapitulacije Italije oslobodili italijanskog zarobljeništva u sjevernoj Italiji i zajedno s Jugoslovenima koji su se takođe oslobodili italijanskog zatočeništva, probili se do Slovenije. Tu su prihvaćeni od tamošnjih jedinica NOV i POJ (15. novembra 1943. kod Glavnog štaba NOV i PO Sloevenije bilo ih je 58), a zatim slobodnom teritorijom upućivani k sabirnom centru u Senju. Odatle su 17. decembra 1943. pošli jednim brodom 2. pomorskog obalskog sektora Mornarice NOVJ za luku Komižu na Visu, da bi se prebacili u Bari.

[184] Ovo Titovo upozorenje je uslijedilo kao odgovor na izvještaj Štaba 2. korpusa NOVJ od 12. decembra u kome javlja da će uzastopno noću 15/16. i noću 16/17. decembra očekivati u Kolašinu dotur ratnog materijala iz savezničke pomoći. Štab korpusa je to javljao jer ga je prethodno Tito upitao da li može primiti Britansku vojnu misiju na Žabljaku (tj. Negobuđu kod Žabljaka) i da li je to mjesto bezbjedno da bi se mogla spustiti padobranima. Potpunije o tome govori se na str. 42. i u nap. 107. i 108, a o dolasku te misije vid. nap. 14.

[185] Štab korpusa je istog dana narednom radio-vezom izvijestio da je Negobuđe nesigurno zbog toga što se Nijemci još uvijek nalaze na Tari i osim toga dodao je da korpus nema ni prenosnih ni prevoznih sredstava kojima bi mogao materijal odatle prebaciti jedinicama. Stoga je ponovo zamolio da se materijalne pošiljke isporuče u Kolašinu, a dolazak misije odgodi dok ne javi mjesto gdje će se spustiti.

[186] Dan kasnije, 15. decembra, Tito je Štabu 2. korpusa poslao radiogram slijedeće sadržine:

»II korpusu

Engleska misija dolazi s jednim hirurgom u Berane. Mogu da [od vas] povedu [sa sobom] po jednog njem[ačkog] ili bugarskog zarobljenika.

Javite o situaciji aerodroma.« *(A–VII, k. 394, reg. br. 4/2.)*

Štab korpusa je odmah odgovorio da su Nijemci beranski aerodrom razorili i minirali, ali će za naredna četiri dana biti osposobljen za slijetanje aviona. Istovremeno je javio da se kao stalno mjesto za dotur ratnog materijala određuje prostor između Kolašina i sela Polja Smajilagića.

Ovaj odgovor Štaba 2. korpusa vjerovatno nije blagovremeno stigao u Vrhovni štab, jer je Tito i 16. decembra ponovo postavio pitanje da li bi se Britanska vojna misija mogla spustiti na aerodrom kod Berana i ponovo zatražio da Štab korpusa saopšti tačan naziv mjesta na kome će se doturati materijal.

[187] Vladimir (Vlado) Ćetković je tada bio komandant 8. NO divizije, a Milan Kuprešanin — komandant 19. NO divizije. Prijedlog Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da Ćetković bude komandant 8. korpusa NOVJ, a Kuprešanin načelnik Štaba toga korpusa, uslijedio je 11. decembra 1943. u vezi s Titovim traženjem da Glavni štab predloži ličnosti za Štab 8. korpusa NOVJ. Više o tome vid. na str. 47. i u nap. 118. i 119.

[188] Tito je uputio naređenje identične sadržine, takođe 15. decembra, i Štabu 2. korpusa NOVJ.

U vezi s ovim naređenjem ni Štab 2. ni Štab 3. korpusa nije adekvatno odgovorio. 3. korpus je 16. decembra dostavio Vrhovnom štabu jedan dio njemačkog teksta borbene zapovijesti od 1. decembra, zaplijenjene desetak dana ranije u boju na Betnju, iz koje su se vidjeli tadašnja procjena snaga NOVJ u Bosni (koja je bila veoma tačna!) od strane Komande njemačke 2. oklopne armije i plan angažovanja samo jednog dijela njemačkih snaga u operaciji »Kugelblic«. Štab 2. korpusa je, pak, 15. decembra javio da su do 8. decembra preko Pljevalja prošle za Čajniče dvije njemačke divizije, a kasnije »je prošlo još vojske u jačini do dva puka sa ogromnom komorom i artiljerijom«, da su sve te jedinice došle iz Grčke i Albanije i da izjavljuju kako »idu za Fijumu« (Rijeku). Sutradan, 16. decembra, Štab 2. korpusa je, prenoseći izvještaj 2. proleterske divizije, javio Vrhovnom štabu da je preko Sandžaka za istočnu Bosnu prošlo pet njemačkih divizija. Očigledno, Štab 2. korpusa nije raspolagao ni približno tačnim podacima o jačini njemačkih snaga, pa ih je prikazao višestruko jačim nego što su stvarno bile.

[189] Tito je imao u vidu da će prema njegovoj direktivi Štabu 1. proleterskog korpusa, vjerovatno od 10. decembra (ta direktiva do sada nije pronađena), 6. lička NO divizija, koja se do tada nalazila u rejonu Travnika, glavninu snaga prebaciti i djejstvovati u zoni Šatora planine, Grahovskog polja, predjela Ilice, Trubara, gornjeg toka rijeke Zrmanje i Dinare planine, te će se tako nalaziti nedaleko od Mazina.

[190] Pravac od ostrva Visa do Jajca, gdje se tada nalazilo sjedište Vrhovnog štaba, za koji Tito kaže da je zatvoren (presjekle su ga njemačke snage koje su izvodile operaciju »Citen«), vodio je od Visa preko Makarskog primorja, Aržana, Duvna, Kupresa, Bugojna i Donjeg Vakufa. Tim pravcem su se snabdijevale jedinice 1. proleterskog i 5. korpusa NOVJ, a takođe i dio jedinica 8. korpusa NOVJ, dok se drugi dio jedinica toga korpusa snabdijevao pravcem: Vis – Rogoznica – Marina – Trogir – Muć – Cetinska dolina – Dinara planina.

[191] Glavni štab NOV i PO Hrvatske nije primio tekst identičan ovome koji je Tito napisao, već tekst s nekoliko praznina i omaški. Pored ostalog, umjesto za 6. diviziju, piše »za 4. diviziju«, čime se suštinski mijenja smisao. Zbog ovoga je Glavni štab tražio da mu se tekst ponovi, ali ni u ponovljenom tekstu, 19. decembra, nisu otklonjene praznine i omaške, sem što je ispravljena brojčana oznaka divizije.

[192] Do sada nije pronađena izvorna građa iz koje bi se vidjelo kada je Štab 5. krajiške udarne divizije odgovorio i šta je sve rekao. Iz oskudnih izvora se saznaje samo toliko da su toga dana (15. decembra) njene 1. i 4. krajiška udarna brigada vodile izuzetno teške susretne borbe protiv jakih snaga iz sastava njemačke 1. brdske divizije jugoistočno od planine Devetaka u rejonima sela Šetića, Sjeverskog i Babljaka, a oštre borbe su vodile i njena 10. krajiška udarna, kao i 1. južnomoravska NO brigada protiv nadmoćnijih snaga 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« jugozapadno od planine Devetaka u rejonima sela Mandra, Grlca i Branika, nakon čega su uz osjetne gubitke do kraja dana odbačene na južne padine planine Devetaka. Da ne bi bile tu sasvim razbijene, Štab divizije brzo je promijenio pravac dejstva i noću 15/16.

decembra sve jedinice su se iz okruženja probile (u jednoj koloni) južno od Han-Pijeska. O tome se govori i u nap. 162.

[193] Sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković Mihailo je s 1. južnomoravskom brigadom prešao na lijevu obalu Drine kod sela Starog Broda (vid. nap. 160).

[194] Vjerovatno je Štab 5. krajiške udarne divizije prethodno bio javio Vrhovnom štabu da je potrebno da sagradi čamce da bi se jedinice prebacile na desnu obalu Drine.

[195] Uprkos Titovom nastojanju da se 5. krajiška divizija zadrži što bliže zapadnoj granici Srbije, pa i da se vrati na desnu obalu gornjeg toka Drine, Štab divizije je još 9. decembra propustio takvu priliku. Prebacivši jedinice u istočnu Bosnu, Štab divizije nije znao da ih je uveo u već pripremljeno njemačko okruženje.

[196] Štab 2. proleterske divizije poslao je 14. decembra izvještaj Vrhovnom štabu da su, idući ka Srbiji, njegove jedinice prispjele na prostor oko sela Zaborka.

[197] Štab 3. korpusa je istoga dana odgovorio da se njemačke jače tenkovske jedinice kreću od Zvornika prema Drinjači, od Vlasenice k Sokolcu i uzvodno desnom obalom Drine i da te pravce obezbjeđuju nevelike njemačke pješadijske snage, koje ne namjeravaju uspostavljati svoje garnizone, već su na prolazu. Međutim, o 5. krajiškoj udarnoj diviziji nije ništa javio, jer s njom nije ni imao nikakve veze. Očigledno je da Štab korpusa nije imao podatke o jačini njemačkih snaga koje su u operaciji »Kugelblic« imale zadatak da sa istoka, sjevera i sjeverozapada čvrsto drže uspostavljeni obruč oko blokiranih snaga NOVJ na prostoru Rogatica, Javor planina, Sokolac. Bile su to tri međusobno čvrsto povezane grupe, od kojih je Borbena grupa »Brauner« postavila blokadu od sela Mrkalja, preko visova jugoistočno od Vlasenice i visova južno od sela Milića, pa dolinom rječice Jadra do okuke rijeke Drine (10 km južno od Srebrenice); Borbena grupa »Sjeverozapad« vojnog komandanta Jugoistoka bila je postavila blokadu od Ljubovije do Rogatice; a treća grupa — 24. bugarska divizija — posjela je desnu obalu Drine i postavila blokadu od Rogačice do Bajine Bašte i od Starog Broda do Višegrada. Svima njima je komandant 5. SS brdskog armijskog korpusa strogo naredio da po svaku cijenu čvrsto drže svoje blokirajuće položaje.

[198] Odnosi se na njemačku operaciju »Panter«, u kojoj su iz 15. brdskog armijskog korpusa učestvovale 371. pješadijska divizija, dijelovi 373. legionarske divizije »Tigar« i glavnina njemačke 1. kozačke konjičke divizije, a od kvislinških snaga četiri ustaško-domobranska puka. O toj operaciji govori se u napomenama 2, 206 i 207.

[199] Glavnina njemačke 114. lovačke divizije, puk »Brandenburg«, dijelovi 118. lovačke divizije i 5. ustaški zdrug (brigada) su u sklopu ofanzivne operacije »Citen«, nastupajući u više napadnih pravaca, 5. decembra 1943. zauzeli Duvno, dan kasnije Livno, a 12. decembra i Šujicu. Na te neprijateljeve snage izvršeno je nekoliko bezuspješnih protivnapada manjim snagama, pa je Tito naredio da se organizuju napadi jačim snagama kako bi se spriječio prodor tih njemačkih jedinica u Bugojno. U vezi s tim naređenjem su se tri brigade (3, 4. i 6. dalmatinska) iz sastava 8. korpusa pripremile da noću 15/16. decembra napadnu Livno. Njihov planski napad poremetio je ispad iz Livna jačih njemačkih snaga, pa su 15. decembra protiv njih vodile borbe 3. i 4. dalmatinska NO brigada. One su natjerale Nijemce da se povuku u Livno, ali zamorene tom borbom, ni sa 6. dalmatinskom NO brigadom, uprkos znatnim sopstvenim gubicima (135 mrtvih i ranjenih), nisu uspjele da zauzmu Livno. Brigade su ponovile napad i noću 17/18. decembra, uspjele da zauzmu dio grada, ali su se pred nadmoćnijim neprijateljem u zoru morale povući na polazne položaje. Takođe ni četiri brigade (1. proleterska, 2. lička udarna i 3. krajiška proleterska iz sastava 1. proleterskog i 7. krajiška udarna brigada iz sastava 5. korpusa) noću 16/17. decembra u napadu na širi rejon Šujica, zbog nesinhronizovanog dejstva i snažnog otpora Nijemaca, nisu zadobile odlučujući uspjeh, pa su se i one 17. decembra ujutro povukle na polazne

položaje. Međutim, one su 20. decembra u oštrim borbama spriječile njemačke snage da iz Duvna i Šujica prodru na sjever ka Kupresu i Bugojnu.

[200] Tamo je njemački 5. SS brdski armijski korpus privodio kraju operaciju »Kugelblic«, ali tamošnji štabovi NOVJ nisu bili ustanovili ni tačan raspored ni stvarnu jačinu njemačkih snaga. O tome se potpunije govori u nap. 188.

[201] Vlado Šegrt je tada bio komandant Hercegovačke udarne divizije, pa je Tito htio da preko te divizije ustanovi kuda se kreću one jake njemačke snage o kojima je 15. i 16. decembra izvijestio Štab 2. korpusa NOVJ (vid. nap. 188).

U vezi s ovim Titovim nalogom, umjesto Štaba Hercegovačke udarne divizije odgovorio je odmah (16. decembra) Štab 2 korpusa: da njemačke snage ne odlaze za Nevesinje, već je njemačka motorizacija tokom 13. i 14. decembra prolazila obrnutim smjerom: od Trebinja za Bileću i za Lastvu radi napada na jedinice 3. udarne i Hercegovačke udarne divizije i da uspostavi prekinutu komunikacijsku vezu između Bileća i Nikšića.

[202] Nedostaje izvorna građa iz koje bi se vidjelo ko je i kada ove podatke dostavio vrhovnom štabu. Međutim, na označenom prostoru južne Srbije postojali su tada samo jedna brigada (2. južnomoravska) i dva partizanska odreda (1. i 2. južnomoravski), ali su vršene pripreme da se formiraju još dvije južnomoravske brigade, koje su formirane mjesec dana kasnije (3. je formirana 14. januara 1944, a dva dana poslije nje i 4. južnomoravska NO brigada).

[203] Uslijed oštrih borbi koje je tokom 15. decembra vodila 5. krajiška udarna divizija (i 1. južnomoravska NO brigada) protiv nadmoćnijih snaga iz sastava 1. brdske i 7. SS divizije »Princ Eugen«, i uslijed odstupnog marš-manevra i proboja iz okruženja izvedenih noću 15/16. decembra, bila je poremećena (a možda i sasvim privremeno prekinuta) radio-veza Štaba 5. krajiške divizije s Vrhovnim štabom. Stoga se Tito obratio Štabu 3. korpusa pretpostavljajući da su, shodno njegovom ranijem naređenju, Štab korpusa i Štab te divizije uspostavili međusobnu radio-vezu. Međutim, uprkos obostranim nastojanjima, ta se veza nije uspostavila, pa stoga Štab korpusa nije znao ni gdje su se nalazile ni u kakvoj su situaciji bile jedinice 5. krajiške udarne divizije. (Potpunije o situaciji u kojoj se tih dana nalazila ta divizija govori se u nap. 162. i 192.)

[204] Dva dana ranije Štab 3. korpusa je predložio vrhovnom štabu da Dušana Blagojevića, koji je tada bio pomoćnik šefa Obavještajnog centra Štaba 3. korpusa, a koji je po profesiji bio novinar, postavi za dopisnika 3. korpusa NOVJ.

[205] Podatke o tome da je preko Pljevlja prošlo više njemačkih divizija javili su Vrhovnom štabu i Štab 2. korpusa i Štab 2. proleterske divizije, a radilo se u stvari samo o jednoj, i to 1. brdskoj, koja je pošla za istočnu Bosnu. Potpunije o tome se govori u nap. 188.

[206] Takvo obavještenje poslao je Vrhovnom štabu glavni štab NOV i PO Hrvatske 14. i 15. decembra. Međutim, glavne snage njemačke 371. divizije, brzo nadirući preko slobodne teritorije Korduna, nisu bile pretrpjele veće gubitke. Bez vidnijih rezultata u pogledu nanošenja gubitaka njemačkoj živoj sili (mada je zadobijen znatan plijen) bio je i napad 8. kordunaške udarne divizije na pozadinske dijelove 371. divizije onda kada je ta njemačka divizija 14. decembra glavninom snaga s Korduna produžila nastupanje prema Glini da bi napadom na Baniju nastavila izvođenje operacije »Panter«.

[207] Dvije njemačke divizije (1. kozačka konjička i 373. legionarska pješadijska »Tigar«) su 12. decembra prešle u nastupanje da bi ovladale komunikacijama Dvor – Žirovac i Kostajnica – Blinja – Petrinja. One su do sredine decembra, paleći sela, zatvorile obruč oko planine Šamarice na njenim sjevernim, istočnim i južnim padinama, dok je od Gline prema Žirovcu nadirala njemačka 371. divizija, ugrozivši 7. banijsku udarnu diviziju i Banijski NOP odred na Šamarici. U takvoj situaciji uslijedilo je ovo Titovo naređenje Štabu 5. korpusa NOVJ.

Postupajući po njemu, Štab 5. korpusa je 16. decembra naredio Štabu svoje 4. udarne divizije da najhitnije prebaci 11. krajišku udarnu brigadu u zahvat komunikacije

Bosanski Novi – Kostajnica i njom energično napadne na tamošnje njemačke snage, razbije ih i zauzme Dobrljin, a istovremeno da ubaci desno krilo 8. krajiške udarne brigade u međuprostor Bosanski Novi – Prijedor – Raka, njim ispolji jače dejstvo na komunikaciju Bosanski Novi – Kostajnica, na koju će prebaciti i sve svoje diverzantske grupe. Već 18. decembra sve ove jedinice su, u označenim rejonima, ispoljile svoje dejstvo. Međutim, 7. banijska udarna divizija već je bila (16. decembra) izvukla svoje snage sa planine Šamarice na prostor Glina – Topusko – Vrnograč – Žirovac i tako izbjegla njemačko okruženje.

208 Štab Mornarice NOVJ zamolio je Tita da odobri dolazak britanskih stručnjaka za obalsku artiljeriju, kako bi se, uz njihovu pomoć, blagovremeno osposobio stručni kadar za poslugu na tim oruđima. No, kada je Štab Mornarice NOVJ poslao izvještaj preko Štaba 8. korpusa da ni do sredine decembra nisu bila isporučena takva oruđa, pa čak da još nije bila dostavljena ni najavljena artiljerijska municija za oruđa kojima je Mornarica već raspolagala, Tito je našao za potrebno da izda ovakvo naređenje.

Tek sredinom januara 1944. u selu Marinjim Zemljama na ostrvu Visu otpočeo je s radom Viši artiljerijski kurs, na kome su tri britanska oficira održavala nastavu.

Kasnije, u martu 1944. otpočela je s radom i Artiljerijska oficirska škola, takođe na ostrvu Visu.

209 Postupajući po ovom Titovom nalogu, Štab Mornarice NOVJ izvijestio je 17. decembra da je u prethodna dva dana bilo pojačano angažovanje savezničke avijacije, ističući da je, prema obavještenju dobijenom od britanskog poručnika bojnog broda Merlina Minšela, (Mincshall), 15. decembra bilo ukupno 200 pojedinačnih avio-poleta i da su tom prilikom bombardovani vojni objekti u Mostaru, na poluostrvu Pelješcu, zatim Ploče, Makarska, Omiš, Split i Trogir. Međutim, Štab Mornarice ne izvještava i o efektu te vazduhoplovne djelatnosti.

210 Druga proleterska divizija se do 17. decembra pripremala da u rejonu sela Strgačine splavovima pređe na desnu obalu Lima. Međutim, od toga je odustala, jer joj je toga dana Štab 2. korpusa prenio Titovo naređenje od 16. decembra (vid. str. 75) da manevriše u Sandžaku dok se ne ustanovi smjer kretanja jakih njemačkih snaga prispjelih u istočnu Bosnu. Stoga se 2. proleterska divizija 18. decembra pomjerila desnom obalom rijeke Radojine i razmjestila se na prostoru: selo Zabrđe – selo Crnugovići – selo Penezići.

Formacijski sastav te divizije sačinjavali su tada: 2. srpska proleterska, 2. dalmatinska udarna i 3. sandžačka proleterska brigada, a bila joj je pridata 1. šumadijska NO brigada. No, kako je 3. sandžačka proleterska brigada, odmah poslije borbe kod Prijepolja, ostala detašovana od divizije i dejstvovala u jugozapadnom dijelu Sandžaka, Štab 2. korpusa je predložio Vrhovnom štabu da se ta brigada stavi pod neposrednu komandu glavnog štaba NOV i PO za Sandžak. Očekujući pozitivan odgovor Vrhovnog štaba, Štab korpusa naredio je brigadi 15. decembra da se stavi pod komandu Glavnog štaba.

Bez 3. sandžačke proleterske brigade, koja se de fakto više nije nalazila u sastavu 2. proleterske divizije, brojno stanje divizije se svelo na ukupno 1584 boraca, uključujući tu i ljudstvo 1. šumadijske NO brigade i 209 ranjenika i bolesnika iz divizijske bolnice. Osim njih, još se 140 njenih ranjenika (od kojih 80 teških) nalazilo u bolnici 3. crnogorske udarne divizije, a oko 160 boraca se iz 2. proleterske i 1. šumadijske brigade bilo probilo iz Prijepolja i priključilo kao Kombinovani proleterski bataljon 1. krajiškoj udarnoj brigadi 5. krajiške divizije.

Čitav tadašnji sastav 2. proleterske divizije imao je, pored lakog pješadijskog naoružanja, samo 7 lakih i 5 srednjih minobacača, 8 teških mitraljeza i 69 puškomitraljeza.

U svom odgovoru vrhovnom komandantu, Štab 2. korpusa je 18. decembra javio sve ove podatke o 2. proleterskoj diviziji, i predložio da se povrati njeno ljudstvo iz 5. krajiške udarne divizije. Sutradan je Štab korpusa upoznao Štab 2. proleterske divizije s ovim Titovim naređenjem, pa je ona od noći 20/21. decembra do 22. decembra ujutro prešla na desnu obalu Lima i 23. decembra prispjela s 2. srpskom proleterskom i 1.

šumadijskom NO brigadom u selo Gornju Jablanicu, a s 2. dalmatinskom udarnom brigadom (i Štabom divizije) u sela Trnavcima i Cvrkotima.

[211] Peta krajiška udarna divizija je, uz osjetne sopstvene gubitke, raskinula njemački obruč 16. decembra prije svitanja napadom kod sela Mekote na dva njemačka logora i 17. decembra stigla s 1. krajiškom udarnom brigadom u selo Nevačku, Ravanjsko i Podbukovik, s 4. krajiškom udarnom brigadom u selo Klještane, a s 10. krajiškom udarnom brigadom i divizijskom bolnicom u selo Žeravice, dok se 1. južnomoravska NO brigada smjestila u selima Slivnu i Petrovićima. Sutradan, 18. decembra, 1. krajiška brigada je čitav dan vodila borbe protiv pet kolona iz glavnine 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« koje su od Krama i Han-Pijeska nastupale prema Žeravicama. Stoga se 5. krajiška divizija krajem toga dana i naredne noći morala povući sjeverozapadno od Kladnja.

[212] Iako je znao da štabovi 3. korpusa i 5. krajiške udarne divizije nisu uspjeli uspostaviti međusobnu radio-vezu, Tito daje ovu zamjerku Štabu 3. korpusa zbog toga što korpus nije naredio svojoj 27. istočnobosanskoj udarnoj diviziji da uspostavi uzajamno sadejstvo s 5. krajiškom udarnom divizijom, koja je stigla u njenu blizinu. Izostajanjem njihovog uzajamnog sadjejstva, desilo se da se 27. istočnobosanska udarna divizija i Romanijski NOP odred sa ugroženog prostora blagovremeno povuku, raskinuvši obruč na sektoru 2. bataljona 482. puka njemačke 187. rezervne divizije u rejonu Kraljevog polja (sada Partizansko polje), noću 13/14. decembra, ne obavijestivši o planiranom proboju i svom kretanju Štab 5. krajiške udarne divizije.

[213] Štabovi 3. korpusa NOVJ i 5. krajiške udarne divizije nisu znali da su njemačke snage iz istočne Bosne preduzele novu ofanzivnu operaciju pod nazivom »Snešturm«. Za tu novu operaciju angažovane su nešto jače snage od onih u prethodnoj operaciji. Naime, od Sarajeva do Broda posjela je željezničku prugu i dolinu rijeke Bosne glavnina legionarske 369. pješadijske divizije »Vražje«, ojačana s tri puka njemačke 2. kozačke brigade. Priključene su im policijske i tu odranije prisutne posadne ustaško-domobranske snage. Istovremeno su, polazeći s druma Podromanija – Vlasenica – Capardi i dolinom rijeke Spreče, 1. brdska i 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«, 1. rezervni lovački puk i borbena grupa iz 369. divizije, zatvorili obruč sa sjevera, istoka i juga oko snaga 3. korpusa NOVJ, 5. krajiške udarne divizije i 1. južnomoravske NO brigade. Njemačke snage, čvrsto međusobno povezane, 18. i 20. decembra su otpočele nastupanje širokim frontom prema dolini rijeke Bosne s ciljem da u zahvaćenom prostoru prinude jedinice NOVJ na odsudnu borbu.

Sinhronizovano s tim je protiv 16. vojvođanske udarne divizije i partizanskih odreda na prostoru Majevice, Posavine i Trebave priješla u nastupanje Borbena grupa »Brauner«, sastavljena od jedne taktičke grupe (jačine tri ojačana pješadijska bataljona iz 187. rezervne divizije i jednog policijskog bataljona 5. policijskog puka), 901. oklopnog grenadirskog nastavnog puka, 92. motorizovanog grenadirskog puka i kvislinških ustaško-domobranskih i kolaboracionističkih četničkih formacija.

O toj novoj njemačkoj ofanzivnoj operaciji Štab 3. korpusa će tek 24. decembra, kada ona bude u punom jeku, poslati svoju prvu informaciju Vrhovnom štabu, i to dosta nepotpunu.

[214] Obavještenje Štaba 2. korpusa NOVJ nije bilo tačno (vid. nap. 188). Radilo se samo o 1. brdskoj diviziji. O njenoj aktivnosti govori se u nap. 155.

[215] Riječ je o grupi britanskih i američkih oficira na čelu s britanskim potpukovnikom Bilom Hadsonom. S njim je došlo još osam pripadnika tamošnje misije, od kojih su dvojica bili Jugosloveni. Više o tome vid. na str. 79. i nap. 139.

[216] Tito misli na jake njemačke snage koje su se tada nalazile prikupljene u istočnoj Bosni radi izvođenja ofanzivne operacije »Snešturm« (vid. nap. 213). Međutim, Štab 16. vojvođanske udarne divizije javio je Vrhovnom štabu da je glavnina njemačkih snaga iz Zvornika pošla za Srbiju, pa je sasvim razumljivo ovo Titovo upozorenje u pogledu dubine nastupanja 2. proleterske divizije.

[217] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 5. i 12. decembra 1943. javio Vrhovnom štabu da je na prostoru Hrvatskog zagorja i Kalnika formirana Zagorska divizija i predložio mu ličnosti za njen štab. Međutim, Tito je, imajući u vidu dalji razvoj i perspektivu NOP-a u Hrvatskom zagorju, zaključio da postoje uslovi za formiranje jednog korpusa NOVJ na teritoriji 2. operativne zone. To je istovremeno značilo da na tom prostoru treba formirati bar još jednu diviziju, koja će, zajedno sa Zagorskom, ući u sastav toga korpusa. Stoga je, prije davanja saglasnosti za predložene ličnosti za Štab već de fakto formirane Zagorske divizije, inicirao pronalaženje kadrova za jedan korpusni štab, čiji je brojčani naziv već tada odredio. Dva člana Centralnog komiteta KPH na koje Tito ovdje misli da bi pomagali tome štabu jesu Anka Berus i Dragutin Saili.

Da bi sproveo u djelo ovu Titovu direktivu o formiranju korpusa u Hrvatskom zagorju, Glavni štab je pored postojeće Zagorske, sredinom januara 1944. formirao i Moslavačku diviziju, a nekoliko dana kasnije, od Zagorske i Moslavačke divizije i Zapadne grupe NOP odreda (Zagrebačkog, Zagorskog i Kalničkog) formiran je 10. zagrebački korpus NOVJ.

[218] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 14. decembra 1943. radiogramom predložio Vrhovnom štabu NOV i POJ da operativni dio Glavnog štaba i nekoliko članova Sekretarijata Centralnog komiteta KPH pođu u sjeverne oblasti Hrvatske i tamo se zadrže izvjesno vrijeme da bi neposrednije uticali na pojačanje intenziteta tamošnjih borbenih dejstava, poradili na učvršćivanju, proširenju i boljem međusobnom povezivanju oslobođenih područja i pristupili efikasnijem raskrinkavanju Mačeka i njegove grupe, te da bi na taj način stvorili povoljniju situaciju za još masovniji priliv tamošnjeg hrvatskog življa u jedinice NOV i POJ.

Taj radiogram Glavnog štaba, u vezi s kojim je uslijedio ovakav Titov odgovor, nije zapisan u Knjizi depeša Glavnog štaba. Međutim, radiogram je uhvatio i dekriptovao njemački Izviđački bataljon jedinica veze br. 4 Kopnene vojske. To je bila specijalna jedinica koja se bavila prisluškivanjem radio-saobraćaja i hvatanjem radiograma, koje je uspješno dekriptovala i prenosila Obavještajnom odjeljenju njemačke 2. oklopne armije. Tako je to Odjeljenje još od 8. septembra 1943. počelo da dostavlja Komandi 2. oklopne armije prevedene na njemački jezik brojne radiograme uhvaćene na relaciji između operativnih štabova NOVJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ i obratno. Jedan od takvih radiograma je i pomenuti radiogram Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. On ima datum 14. decembar 1943, a tekst, preveden na njemački jezik, dostavljen je kao prilog uz dnevni izvještaj Obavještajnog odjeljenja (I/C) 2. oklopne armije za 19. decembar 1943.

[219] Tito je i 20. decembra ponovio slično obavještenje, podvlačeći da signalne vatre moraju biti jake, a čekanje da uslijedi od prvog poslijeponoćnog časa pa dalje. Međutim, prvi avioni su nadletjeli Kolašin tek 31. decembra i iz njih se padobranima spustila Britanska vojna misija od pet članova na čelu s majorom Antoni Hanterom (Anthony Hunter), a prva materijalna isporuka uslijedila je 19. i 20. januara 1944, kada je ukupno 13 transportnih aviona spustilo ratni materijal za sve jedinice 2. korpusa (uključujući tu i italijansku partizansku diviziju »Garibaldi«).

[220] Tada je Savo Burić bio komandant 2. dalmatinske udarne brigade, a Obrad Egić zamjenik komandanta iste brigade. Prijedlog za njihovo postavljenje na novu dužnost poslao je Štab 2. korpusa 17. decembra Vrhovnom štabu, jer je Tito dotadašnjeg komandanta 4. crnogorske proleterske brigade Ljubu Vučkovića 14. decembra postavio za komandanta 2. proleterske divizije (vid. str. 67.).

[221] Petar Radević je na ponovljeno Titovo naređenje Štabu 2. korpusa NOVJ lišen slobode sredinom novembra 1943. (vid. u tomu 17.). Stražarno je sproveden u Štab 2. korpusa NOVJ, koji ga je stavio u zatvor. Prije nego što je lišen slobode, Štab 2. korpusa je u vezi s njim 9. novembra 1943. radiogramom javio Vrhovnom štabu NOV i POJ slijedeće:

»Povodom strijeljanja Bogdana Marjanovića i Dušana Grubora od strane Petra Radevića, saslušano je 7 političkih rukovodilaca i 1 običan borac.

Istraga je utvrdila:

1. Da su strijeljani uhvaćeni u bjekstvu u situaciji kada je postojala opasnost da se dva bataljona raspadnu zbog dezerterstva.

2. Da je strijeljanje sačuvalo bataljone i tim samim i veliki broj ranjenika koji su se s njima kretali.

3. Da Partija i Štab [3. dalmatinskog bataljona] osuđuju način na koji su strijeljani — bez suda, ali su se saglasili da su obadvojica zaslužili smrt.

4. Da poslije toga nije bilo dezerterstva.

5. Borci skinuli su im odijela. Htjeli su i veš, ali Štab [bataljona] nije dozvolio.

6. Štab 10. hercegovačke brigade i Politodjel kažu da je Radević najhrabriji komandant u Hercegovini; dosta partijan, odan i vrlo disciplinovan. Uživa veliko povjerenje vojnika i da je strijeljanje izvršio rukovođen interesima narodne borbe. Predlažu ga za komandanta brigade. Sada je komandant grupe.

Sada vi odlučite. Hitno odgovorite.

Peko,
Mitar« *(A–VII, k. 391/A, reg. br. 5-33/9, poslati radiogrami br. 46–51).*

Krivicu Petra Radevića raspravio je Viši vojni sud pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, nakon čega je Tito 26. decembra 1943. radiogramom javio Štabu 2. korpusa NOVJ osnovnu sadržinu presude (vid. str. 111).

222 Nedostaje izvorna građa koja sadrži tekst ovog Titovog radiograma upućenog Štabu 5. krajiške udarne divizije, a pod raščišćavanjem situacije Tito misli da se ustanove pravci djejstva onih njemačkih snaga o kojima je 16. decembra Vrhovnom štabu javio Štab 2. korpusa i to isto dan kasnije, potvrdio Štab 2. proleterske divizije (vid. nap. 188). U to vrijeme jedinice 5. krajiške udarne divizije bile su premorene dugotrajnim marševima i borbama i bili su im nužni odmor i popuna municijom. Međutim, na diviziju je 19. decembra napalo pet kolona 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«, koja je, u sklopu operacije »Šnešturm«, već 18. decembra počela nastupati od Han-Pijeska prema Kladnju i od sela Mrkalja prema Olovu. U novonastaloj situaciji se komandant 5. krajiške udarne divizije Milutin Morača odmah obratio Štabu 3. korpusa tražeći hitne direktive za dalji rad, no, ne dobivši ih blagovremeno, on je 19. decembra predložio Vrhovnom štabu da se divizija prebaci preko planine Konjuha u dolinu rijeke Krivaje ne bi li se na taj način, bar za neko vrijeme, odvojila od neprijatelja. Tito se saglasio s tim prijedlogom i divizija se noćnim maršem 19/20. decembra skoncentrisala u selima Tuholju i Podpauču, sjeverozapadno od Kladnja (koji je 7. SS divizija još prethodnog dana bila zauzela).

223 Ovo je bio Titov odgovor na radiogram kojim se Štab 3. korpusa, u vezi s 5. krajiškom udarnom divizijom, 18. decembra obratio Vrhovnom štabu moleći ga da mu hitno odgovori ima li neke posebne namjere u vezi s usmjeravanjem te divizije u pravcu doline Krivaje, ili prepušta Štabu korpusa da se o njenoj upotrebi sporazumije sa Štabom divizije.

224 Prva južnomoravska NO brigada je 18. decembra izašla iz privremenog sastava 5. krajiške udarne divizije. Ona se toga dana prebacila iz sela Slivna i Petrovića u selo Tarevo, gdje je stavljena pod neposrednu komandu Štaba 3. korpusa NOVJ. U vezi s njom, Štab korpusa je 19. decembra javio Vrhovnom štabu da se ona i sekretar PK KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković nalaze kod Štaba korpusa.

225 Riječ je o Američkoj vojnoj misiji, čiji su dolazak najavili američki predstavnici iz Barija početkom decembra 1943. preko Delegacije NOV i POJ u Bariju. U vezi s njom su Delegacija NOV i POJ u Bariju, Štab Mornarice NOVJ i Štab 8. korpusa NOVJ od 6. decembra do kraja tog mjeseca razmijenili nekoliko radiograma s Vrhovnim štabom NOV i POJ. Misija je imala tri člana, a šef joj je bio američki major Gordon Brovn. Tito je odobrio njen dolazak. Međutim, 31. decembra 1943. je javljeno da je odlazak Američke misije odgođen »usled iznenadne bolesti Browna«. Očigledno su američke vlasti iz određenih razloga odustale od namjere da tada upute

svoju samostalnu vojnu misiju pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, pa je upućen samo vazduhoplovni oficir za vezu.

226 Tito je ovaj zahtjev postavio zbog toga što mu je 17. decembra Glavni štab NOV i PO Hrvatske javio da je vazduhoplovni kapetan Milivoje Mušikić, koji je do tada ilegalno radio za NOP među avijatičarima Zračnih snaga NDH, prispio iz Zagreba i izjavio kako je pripremljen prelazak avijatičara iz Zračnih snaga NDH na stranu NOVJ s 50 aviona i predložio da prelijetanje uslijedi na ostrva Lastovo i Vis.

Prilikom sastavljanja ovog radiograma učinjena je u Glavnom štabu suštinska greška, jer se nije radilo o tolikom broju aviona, već o broju avijatičara raznih specijalnosti, za koje je Mjesni komitet KPH Zagreb imao podatke da su, u vezi s pozivom Vrhovnog štaba od 9. novembra 1943, izrazili spremnost da se s nekoliko aviona prebace na slobodnu teritoriju.

Mušikić je hitno pozvan u Jajce, tadašnje sjedište Vrhovnog štaba, pa je odmah rasvijetljena omaška u pogledu broja aviona.

Štab Mornarice, pak, izvijestio je 22. decembra da na ostrvu Lastovu nema uslova za izgradnju aerodroma, dok na Visu postoji teren, veličine oko 60 h, koji bi se s 15000 radnih dana, uz korišćenje tehničkih sredstava, osposobio za aerodrom.

Ali četiri dana prije ovog izvještaja o aerodromu na Visu, Komanda njemačke 2. oklopne armije, blagodareći specijalnoj jedinici veze Kopnene vojske (o njoj se govori u nap. 218), dobila je u cjelosti dekriptovan radiogram Glavnog štaba o izvještaju kapetana Mušikića da je 50 aviona spremno za prelet na stranu NOVJ. Zaključila je da je došlo do raspadanja vazduhoplovstva NDH, pa je sve podatke odmah dostavila najpovjerljivijim njemačkim organima u Zagrebu. Oni su brzim i efikasno preduzetim mjerama — obustavom svih letova aviona Zrakoplovstva NDH (pod izgovorom tehničkog pregleda aviona), premještajima avijatičara (pod izgovorom šireg međusobnog upoznavanja) i ubacivanjem većeg broja povjerljivih ljudi među posade – osujetili organizovano prelijetanje vazduhoplovaca iz Zračnih snaga NDH na slobodnu teritoriju.

227 Odnosi se na Štab i ljudstvo 1. vazduhoplovne baze NOV i POJ, kojih je ukupno bilo 110 ljudi. Stigli su na ostrvo Vis krajem decembra 1943, a potom su brodom »Bakar« pošli za Bari, gdje su prispjeli 6. januara 1944. Tamo ih je prihvatila Delegacija NOV i POJ i pobrinula se za njihov smještaj. Njima je priključena grupa od 48 avijatičara koja je bila 31. decembra prebačena s Visa u Bari. Kasnije je uslijedilo prebacivanje novih grupa, pa je 1. vazduhoplovna baza NOV i POJ, krajem januara 1944, narasla na 222 avijatičara. Među njima je bilo: 64 pilota, 40 izviđača i 106 mehaničara (od kojih 3 inžinjera).

Svi ovi avijatičari prebacivani su u Italiju radi stručnog usavršavanja u sporazumu koji je Tito posredstvom Vojne misije NOVJ na čelu s dr Vladimirom Velebitom postigao sa savezničkom Vrhovnom komandom za Srednji istok H. M. Vilsonom u duhu odluka Teheranske konferencije.

228 Tito je na prvoj zajedničkoj sjednici Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Predsjedništva AVNOJ-a, održanoj 3. decembra 1943. u Jajcu, kojoj je predsjedavao, predložio da se Vladimir Bakarić imenuje za člana NKOJ-a kao povjerenik bez portfelja i istovremeno postavi za zamjenika povjerenika za spoljne poslove. Prijedlog je jednoglasno prihvaćen, s tim da odluku o njegovom postavljenju donese Predsjedništvo AVNOJ-a.

Međutim, do sada nije sa sigurnošću ustanovljeno kada je uslijedila sjednica Predsjedništva AVNOJ-a na kojoj je donijeta odluka o pomenutom naimenovanju, jer o tome do sada nisu pronađene nikakve pismene zabilješke, ali se može predpostaviti da je ona prethodila ovoj Titovoj poruci upućenoj Smodlaki.

229 Iako je ova Titova poruka direktno upućena dr Josipu Smodlaki, svi su izgledi da je ona uslijedila u vezi s radiogramom koji je tadašnji instruktor Centralnog komiteta KPJ pri Oblasnom komitetu KP Hrvatske za Dalmaciju Svetislav Stefanović Ćećo 5. decembra 1943. poslao Centralnom komitetu KPJ. Tekst toga radiograma u cjelini glasi:

»Obitelj dr Smodlake od 10 članova starih i nejakih, nalazi se na Visu. Zbog nesigurnosti otoka, on je za njih zabrinut i traži odobrenje da se njih prebaci u Italiju.
Dr Smodlaka lično nalazi se u našem sedištu u Hvaru i čeka vaš poziv da primi novu dužnost.

Ćeća.

(A–CK SKJ, Fond CK KPJ, Hrvatska II/119, radiogram poslat 5. XII 1943.)

Dobivši ovu Titovu poruku, Smodlaka se obratio Titu radiogramom slijedeće sadržine:

»Predsjedniku Nacionalnog komiteta

Vrhovni štab

U vezi Vaše depeše od 20. decembra o.g. namjeravam čekati na oslobođenim otocima uspostavu saobraćaja između primorja i sjedišta Komiteta. Međutim raspolažući slobodnim vremenom i morskim vezama sa inostranstvom, imam mogućnost i pripravan sam poduzeti svaku vanjsku misiju koju nađete shodnim da mi povjerite. 24. decembar 1943. Povjerenik za vanjske poslove Smodlaka«. *(A-VII, k. 2072, reg. br. 1/2, poslati radiogram br. 255. od 24. decembra 1943).*

230 Tekst te čestitke do sada nije pronađen, ali se sa sigurnošću može pretpostaviti da je bila u vezi s dodjelom Titu zvanja maršala Jugoslavije i s imenovanjem za predsjednika NKOJ-a.

231 Postupajući u duhu ovog Titovog naređenja, Štab 3. korpusa je istoga dana poslao po Iliji Materiću, političkom komesaru 5. krajiške udarne divizije (koji je prethodnog dana tu došao radi referisanja), odgovarajuća uputstva Štabu divizije. Naložio mu je da se glavnina divizije prebaci preko rijeke Krivanje i pođe južno od planine Zvijezde u rejon sela Nišića i Okruglice i tamo se odmori, oslanjajući se na 27. istočnobosansku udarnu diviziju (koja se tada nalazila u rejonu Vareša), a svoje teške ranjenike da uputi s 4. krajiškom udarnom brigadom dolinom Krivaje do rejona sela Osječana i Repnika da bi ih prihvatile jedinice 17. istočnobosanske udarne divizije i smjestile u skrovite baze 3. korpusa odranije pripremljene za slučaj neprijateljeve ofanzive.

Materić se 20. decembra vratio u Štab svoje divizije, koja je toga dana bila u pokretu iz sela Tuholja k selu Vijaki, ali se istog dana s 4. krajiškom udarnom brigadom i s oko 30 ranjenika povratio iz Tuholja da bi na prostoru Podgorje – Repnik predao ranjenike jedinicama 3. korpusa. Ali u tome nije uspio jer je njemačka 1. brdska divizija već bila tamo prodrla. Vraćajući se s ranjenicima, 4. krajiška brigada je upadala u njemačka okruženja, bezuspješno pokušala da sačuva ranjenike i tek krajem januara 1944. ušla u sastav divizije. Potpunije o njoj govori se u nap. 315.

232 Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim je Štab 3. korpusa toga dana javio Vrhovnom štabu o namjeri Štaba 5. krajiške udarne divizije da, koristeći odobrenje Vrhovnog štaba za orijentaciju divizije prema rijeci Krivaji, u stvari vodi kurs za njeno prebacivanje na lijevu obalu rijeke Bosne. Međutim, u do sada pronađenoj izvornoj građi koja potiče od te divizije nije zabilježeno da je postojala takva tendencija.

233 Štab 3. korpusa je istog dana (20. decembra) saopštio Štabu 27. istočnobosanske udarne divizije da jake njemačke snage, u više kolona, nadiru prema Kladnju i Olovu. Istovremeno je skrenuo pažnju Štabu te divizije da ne dozvoli da mu neprijatelj nabaci jedinice na rijeku Bosnu, naglašavajući da orijentacija divizije mora biti prema Kalinoviku.

Dva dana kasnije, Štab korpusa je poslao Štabu 27. divizije radiogram slijedeće sadržine:

»U duhu naređenja V. Š. ispitajte mogućnost vašeg prebacivanja na prostor Sokolac – Prača – Jahorina. Hitno su nam potrebni podaci s tog terena.
V div[izija] ima orijentaciju u pravcu Krivaje. Da li s njom imate vezu?« *(A-VII, 408/A, reg. br. 1/8-I, poslati radiogram od 22. decembra sa 119 grupa).*

[234] Ovo je bio Titov odgovor na dvije poruke koje je glavni komandant američkih strategijskih vazduhoplovnih snaga sjeverozapadne Afrike general-major Dulitl (Z. H. Doolitlle) bio uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ preko Delegacije NOV i POJ u Bariju. Dulitl je u prvoj poruci početkom decembra 1943. molio da se dozvoli njegovoj avijaciji da učestvuje u napadima na njemačke ciljeve na jugoslovenskoj obali. Međutim, uslijed prekinutih radio-veza poruka je tek 15. decembra upućena Štabu 8. korpusa, da je prenese Vrhovnom štabu NOV i POJ. Sredinom decembra stigla je u Štab Mornarice na Hvaru nova Dulitlova poruka koju je prenijela Delegacija NOV i POJ u Britaniju. Nju je Štab Mornarice 15. decembra saopštio Štabu 8. korpusa radiogramom slijedeće sadržine:

»Od Makieda. Amerikanci mole da bi im se stavilo na raspolaganje par avijatičara koji dobro poznaju naše terene. Oni bi letjeli na njihovim avionima koji bi bacili opremu našim trupama i vršili operativne zadatke.

Uvjeravaju da će general Dulitl organizovati vrlo dobru saradnju njihovog vazduhoplovstva sa našim jedinicama.

Mi imamo mogućnosti naći nekoliko takvih (naših avijatičara)«. *(A-VII, k. 2072, reg. br. 1/2, poslati radiogram br. 194, od 15.XII 1943).*

Titov odgovor je Štab Mornarice NOVJ 21. decembra, preko radio-stanice savezničkog oficira za vezu pri svom Štabu britanskog poručnika bojnog broda Merlina Minšela, uputio radiogram Delegaciji NOV i POJ u Bariju. U njemu joj nalaže da se u Titovo ime obrati generalu Dulitlu da svog vazduhoplovnog oficira za vezu uputi u sjedište Vrhovnog štaba, što je Dulitl i uradio.

[235] Prva proleterska NOU brigada formirana je, po odluci Centralnog komiteta KPJ, u Rudom 21. decembra 1941. Na dan dvogodišnjice svog formiranja nalazila se u širem rejonu Kupresa i imala je zadatak da spriječi prodor dijelova njemačke 114. i 118. lovačke divizije i dijelova 4. puka »Brandenburg« i 5. ustaškog zdruga iz Duvna i šireg rejona sela Šujice u Kupres i dalje u dolinu Vrbasa.

[236] Prva proleterska brigada, koja je od svog formiranja bila jedinica višenacionalnog sastava i takva ostala tokom čitavog rata, doprinosila je u naseljenim mjestima u kojima je boravila na svom borbenom putu, dugom oko 20 000 km, širenju bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti, prosvjećivanju naroda, unosila optimizam i vjeru u sigurnu pobjedu. U borbenom stroju te brigade, koja je na dan formiranja imala 1196 proletera, borilo se u toku NOR-a oko 14 000 boraca. Od njih je u oko 530 većih i manjih borbi poginulo 2833 boraca i starješina; iz njenih redova je izraslo i upućeno u druge jedinice NOVJ preko 3000 starješina, a dala je i 84 narodna heroja Jugoslavije.

[237] Do tog vremena su u južnoj Italiji bile oformljene dvije veće bolnice — u varošicama Grumo-Apula (Grumo-Appula) i Modunjo (Modugno) — u kojima su se liječili samo ranjenici NOVJ. Bilo je predviđeno da se uskoro takve bolnice formiraju još i u Leču (Lecce), zatim na Malti i još u nekim mjestima. Istovremeno se nekoliko stotina ranjenika NOVJ liječilo u bolnici u varoši Taranto zajedno s britanskim ranjenicima, dok se nekoliko stotina ranjenika i bolesnika NOVJ nalazilo po bolnicama u Bariju i u mjestima iz njegove bliže i dalje okoline: Kotunjo (Cotugno), Brindizi (Brindisi), Tuturano, Sv. Katarina i Sv. Marija di Nardo (Santa Katerina di Nardo, Santa Maria di Nardo), Malje (Maglie) i Grotalje (Grottaglie). Doktore, Đuru Mešterovića i Nikolu Nikolića, pored ovog zaduženja, Tito je opunomoćio da sačinjavaju Sanitetsku misiju NOV i POJ pri savezničkim sanitetskim ustanovama u Italiji (vid. str. 37).

[238] Delegacija NOV i POJ u Bariju je 6. decembra 1943. poslala izvještaj da je britanski brigadir Majlz za bolnice u kojima je trebalo da se liječe isključivo ranjenici i bolesnici NOVJ, umjesto ličnosti koje uživaju povjerenje NOP-a predložio i upravu i ljekare i pomoćno sanitetsko osoblje sastavljeno od četnički nastrojenih lica koja su pobjegla iz Jugoslavije poslije kapitulacije Italije. Delegacija NOV i POJ je to odbila ali je Majlz ostao pri svom prijedlogu.

Izveštaj je kurirom dostavljen Štabu Mornarice NOVJ na Hvaru, a ovaj ga je 10. decembra radiogramom prenio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske u Otočcu, koji

je to 14. decembra javio Vrhovnom štabu u Jajcu. Titov odgovor je istim kanalima, ali obratnim putem, prenijet Delegaciji NOV i POJ u Bariju.

239 Odgovor dr Blagoja Neškovića uslijedio je 22. decembra, preko radio-stanice Štaba 3. korpusa i glasi:

»Neka ranjeni Englezi idu u V[eliki] izvor. Javite Marku [Živanu Vasiljeviću] i Savi [Dušanu Pući] iz Timočkog [NOP] odreda, preko [radio-stanice] »Sl[obodna] Jugosl[avija]« da ih tamo prihvate.

Mihailo«

(A-VII, k. 408/A, reg. br. 1/8-I, poslati radiogram sa 52 grupe od 22. decembra 1943).

240 Štab 3. korpusa je već sutradan izvijestio da su preduzete mjere radi olakšanja položaja 5. krajiške udarne divizije i da u tom cilju 17. istočnobosanska udarna divizija vodi oštre borbe kod Kladnja. Takođe je naglasio da s 5. divizijom još nije uspostavljena radio-veza, pa moli Vrhovni štab da posreduje kako bi se ona uspostavila u zakazano vrijeme.

241 O tome Štab 3. korpusa nije tada imao nikakvih provjerenih podataka niti je imao realnu predstavu o sastavu njemačkih snaga koje su tada dejstvovale s ostalih pravaca izvodeći operaciju »Šnešturm« u istočnoj Bosni. Stoga je u svom radiogramu od 24. decembra posebno naveo njemačku 187. rezervnu diviziju (ona je u to vrijeme imala oko 12 000 ljudi), a posebno »133, 135. i 482. regimentu«, iako su to bili pukovi iz formacijskog sastava 187. rezervne divizije. Sem njih, Štab korpusa javio je još samo za 901. motorizovani puk (»regimentu«), dok je za 1. brdsku diviziju i 7. SS brdsku dobrovoljačku diviziju »Princ Eugen« rekao da postoji »još jedna divizija izmiješana s Arnautima.« Nakon toga je saopštio da Štabu korpusa nije poznat sastav neprijateljevih jedinica koje izvode ofanzivna dejstva pravcem Zvornik – Bijeljina i pravcem Tuzla – Brčko. Tu se, pak, radilo o glavnini Borbene grupe »Brauner« sastava: 187. taktička grupa (formirana od tri ojačana bataljona – po jedan iz svakog puka 187. rezervne divizije), 901. oklopni grenadirski nastavni puk i 3. bataljon 5. SS policijskog puka. U sastav te borbene grupe, koja je nazvana po njenom komandantu general-potpukovniku Brauneru (komandantu 187. rezervne divizije), nalazio se i ojačani 92. motorizovani grenadirski puk, koji je tada dejstvovao u zahvatu komunikacije Zvornik – Tuzla.

242 Riječ je o borbama koje je 3. krajiška proleterska brigada vodila za vrijeme izvođenja njemačke operacije »Citen« od 9. do 16. decembra 1943. Posebno oštre borbe vodila je brigada prilikom napada na njemačke snage u Livnu noću 9/10. decembra i tokom naredna tri dana, suprotstavljajući se nadmoćnijim njemačkim snagama iz sastava 114. lovačke divizije, koje su uporno nadirale na pravcu Livno – Borova glava – Šujica. Prijedlog za njenu pohvalu uputio je 21. decembra 1943. godine Štab 1. proleterskog korpusa Vrhovnom štabu NOV i POJ.

243 Bataljoni su postavili zasjedu u obliku potkovice iznad sela Ljeskove Vode. U nju je 18. decembra 1943. upala jedna jedinica, jačine jednog konjičkog diviziona, iz sastava njemačke 2. kozačke konjičke brigade. Nakon kratke, ali vrlo oštre borbe, neprijateljski divizion je bio potpuno rastrojen. Ova, i ostale borbe koje su vodile 5. krajiška (kozarska) udarna brigada i ostale jedinice 11. NOU divizije krajem 1943, ubrzale su proces raspadanja četničkih formacija u centralnoj Bosni i snažno doprinijele prilivu novih boraca u NOVJ.

244 Riječ je o referatu koji je Tito 29. novembra 1943. podnio na Drugom zasijedanju AVNOJ-a, koji je sa ostalom dokumentacijom Drugog zasijedanja AVNOJ-a dostavljen štampariji Centralnog komiteta KP Hrvatske da ga objavi. U vezi s njim je, 17. decembra 1943, tadašnji sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske Andrija Hebrang uputio, preko radio-centra Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, slijedeći radiogram:

»Titi

U Titovom referatu na trećoj strani stoji da je poslije kapitulacije Italije došlo do neviđenog poleta narodnog ustanka u 'Dalmaciji, Sloveniji, pa i u Hrvatskoj'. Iz te formacije izlazi kao da Dalmacija nije sastavni dio Hrvatske. To bi valjalo pravilnije

formulisati, jer referat ide u štampu. Pored Dalmacije opći je ustanak bio zahvatio i Hrvatsko primorje i Istru.

Andrija«.

(A-VII, k. 119/1, reg. br. 1-67/1).

Iako je Hebrang u gore citiranom radiogramu naglašavao da referat ide u štampu, a time je indirektno htio da istakne hitnost Titovog odgovora, Tito je, pak, u početku, bio stao na stanovištu da u vezi s Hebrangovom primjedbom nema stvarne potrebe da ma šta mijenja u tekstu svoga referata. Ali, kada se Hebrang, četiri dana kasnije (21. decembra), ponovo obratio Titu s pitanjem hoće li se ili neće »ispraviti ona formulacija« u referatu, uslijedio je ovdje objavljeni Titov odgovor, a ujedno i Titovo jasno obrazloženje u vezi s njim.

245 Andrija Hebrang se nije zadovoljio samo ovakvom Titovom dopunom. On je prekoračio dato mu odobrenje pa je, na svoju ruku, promijenio redoslijed mjesta riječi »Dalmacija« i »Slovenija«.

246 Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju je uoči 2. svjetskog rata održavao kontakt s Narodnom seljačkom strankom preko Dušana Bogdanovića, publiciste, člana Glavnog odbora te stranke. Poslije kapitulacije vojske Kraljevine Jugoslavije preko Bogdanovića je nastavljeno održavanje veze s onim pripadnicima Narodne seljačke stranke koji su se izjašnjavali za borbu protiv okupatora.

Od sredine 1943. je Pokrajinski komitet KPJ za Srbiju otpočeo s političkim radom na pridobijanju uticajnih ljudi koji bi bili prikladni da uđu u antifašističko vijeće koje bi se, u povoljnijim uslovima, formiralo u Srbiji. Među rijetkim pojedincima od poznatijih građanskih političara koji su dali saglasnost da stupe u takvo vijeće bio je Bogdanović. Miodrag Miletić je, pak, bio član KPJ još od 1933. ili 1934. i takođe radio na sličnom zadatku kao i Dušan Bogdanović. U međuvremenu, dok je Pokrajinski komitet nastojao da preko njih pridobije još nekoliko građanskih političara i uputi ih na slobodnu teritoriju, kvislinška policija otkrila je njihov rad i uhapsila ih.

Sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske Andrija Hebrang, preko koga je bilo objedinjeno rukovođenje razmjenom s Nijemcima, poslao je 24. decembra 1943. izvještaj Titu da je zatražena razmjena Bogdanovića i Miletića. Međutim, oni nisu razmijenjeni, već su ubrzo poslije hapšenja zatočeni u logor na Banjici, odakle su, po nalogu Gestapoa, kasnije strijeljani.

247 Riječ je o drugom kongresu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije. Tito ovo saopštava Hebrangu da bi ovaj to prenio Centralnom komitetu SKOJ-a, koji se tada nalazio u Hrvatskoj. Međutim, uslijed uzastopnih njemačkih ofanzivnih operacija, Tito je, 11. januara 1944. odgodio sazivanje kongresa do proljeća (vid. str. 169). Kasnije će biti zakazan za 25. april, ali neke delegacije ni tada nisu uspjele da blagovremeno dođu, pa je kongres održan 2, 3. i 4. maja 1944. u Drvaru. Prisustvovalo mu je 816 delegata.

248 Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim se Štab 2. korpusa obratio 22. decembra Vrhovnom štabu, a koji glasi:

»V. Š.

avioni nisu došli. Ovdje će uskoro snijeg. Misija bi trebalo da se što prije spusti u Berane. Mi smo po pitanju ishrane već u teškom položaju. Javite tačno kad će doći materijal i hoće li dolaziti.

Peko«.

(A-VII, k. 394, reg. br. 1/2, poslati radiogram br. 138 s 85 grupa.)

249 Riječ je o britanskoj vojnoj misiji na čelu s majorom Antoni Hanterom. U vezi s njom vid. nap. 14. i 186.

250 Nije pronađen izvještaj glavnog štaba NOV i PO Slovenije, ali se iz njemačkih i drugih izvora vidi da su se u bivšoj Ljubljanskoj pokrajini nalazile 71. i 278. pješadijska divizija, 162. turkestanska i 188. rezervna brdska lovačka divizija; u Gorenjskoj i Štajerskoj nalazile su se jedinice pod komandom 348. divizije (18. i 184.

landesšicen puk, puk za osiguranje »Zidani Most«, 118. dopunski nastavni puk i tri granična pododsjeka), kao i tri Tot (Todt) policijska puka (13, 19. i 38).

Sem navedenih snaga, u Sloveniji su se nalazili još i 10. i 14. SS policijski puk, dijelovi 17. i 27. SS policijskog puka, SS lovački bataljon za odbranu Krša (imao je 5000 ljudi), Dopunski bataljon 7. SS brdske divizije »Princ Eugen«, zatim razne njemačke žandarmerijske jedinice, jedinice granične straže, kao i neke manje italijanske fašističke vojne formacije.

[251] Prijedlog je vjerovatno bio upućen 22. decembra (nisu pronađeni radiogrami koje je Glavni štab toga dana i narednog dana uputio Vrhovnom štabu), a 24. decembra je odgovoreno da će u Štajersku biti upućena 14. slovenačka NO divizija, koja se tada nalazila u Beloj krajini. Pošla je 6. januara 1944. iz rejona Suhora. Uslijed prisustva jakih njemačkih snaga, ona je tek 6. februara stigla u Štajersku, gdje je nastavila veoma teške borbe, u kojima je tokom februara izgubila više od polovine svoga prvobitnog sastava, ali se kasnije divizija popunila.

[252] Dejstvom 14. slovenačke NO divizije u Štajerskoj pojačao se borbeni otpor i u tom dijelu Slovenije koji su Nijemci bili anektirali, ali u Štajerskoj, koja je predstavljala operativno područje 4. operativne zone Slovenije, nije formiran novi korpus NOVJ.

[253] Štab Mornarice NOVJ bio je 13. decembra 1943. uputio jedan brod sa materijalom iz luke Komiže s ostrva Visa za Senj, ali on, uslijed pojačane aktivnosti njemačkih ratnih brodova i nevremena ni 21. decembra nije bio uplovio u odredišnu luku.

Dobivši ovo Titovo naređenje, Štab Mornarice je, nekoliko časova kasnije, uputio za luku Sveti Juraj, u pratnji naoružanog broda »Jadran«, dva broda natovarena odjećom i obućom, sanitetskim materijalom, namirnicama i ubojnom opremom. Ubrzo za njima upućena su istom rutom još dva broda sa sličnim teretom, a kao pratnja priključen im je naoružani brod »Napredak«. Međutim, nastalo je nevrijeme, pa su se brodovi sve do 29. decembra zadržali u luci Molat (na istoimenom ostrvu). Nekoliko dana o njima ništa nisu znali ni glavni štab ni štab Mornarice NOVJ, pa im je Glavni štab, 29. decembra uveče, uputio u susret jedan brod Drugog pomorskog obalskog sektora. Iste noći (29/30. decembra) prvi od pet transportnih brodova uplovio je u luku Sveti Juraj, druga dva su do 30 decembra ujutro prispjela do ostrva Raba, a preostala dva do ostrva Oliba. U toku naredne noći sva četiri broda uplovila su u luku Sveti Juraj, gdje je prihvaćen njihov teret.

[254] U vezi s ovim pitanjem je odgovorio istoga dana (23. decembra) načelnik Glavnog štaba Velimir Terzić. Rekao je da do tada ništa nije primljeno od materijala iz iskrcane stanice s ostrva Visa i izrazio sumnju da će se uskoro moći ma šta primiti zbog toga što njemačke vazdušne i pomorske snage ugrožavaju pomorske rute koje od Visa vode za Senj, a pogotovu kada Glavni štab više nema na raspolaganju nijedan brod.

[255] U sačuvanoj izvornoj građi koja potiče od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske nema pismenih podataka da je Glavni štab u to vrijeme tražio bilo kakva uputstva u vezi sa odašiljanjem vazduhoplovnog osoblja. Stoga priređivač pretpostavlja da je Glavni štab naložio vazduhoplovnom kapetanu Milivoju Mušikiću, prilikom njegovog odlaska u Jajce, da to pitanje usmeno postavi Vrhovnom štabu NOV i POJ.

[256] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 23. decembra javio Vrhovnom štabu da je toga dana saznao da Britanska vojna misija, koja se nalazila u Otočcu pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, održava radio-vezu sa Anglo-američkom vojnom misijom pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, pa je upitao da li ona to radi po odobrenju Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[257] Tito je ovdje naveo ona mjesta koja su tada bila najpogodnija za snabdijevanje jedinica 1. proleterskog, 5. i 8. korpusa NOVJ transportnim avionima. On je još krajem oktobra 1943. bio naložio dr Sergiju Makiedu da poradi na tome da se jedinice NOV i POJ počnu snabdijevati vazdušnim transporterima; to pitanje je po Titovom nalogu pokrenula i Vojna misija NOVJ, koja je, na čelu s dr Vladimirom

Velebitom, od 6. decembra 1943. bila u direktnim kontaktima s predstavnicima savezničke Vrhovne komande za Srednji istok.

Doturanje savezničke pomoći vazdušnim putem stavljalo je u izgled nekoliko izvještaja koji su 20. decembra i narednih dana prispjeli Vrhovnom štabu. Na tome je radila grupa američkih oficira na čelu s majorom Luisom Hjuotom iz Ureda za strategijske službe (Office of Strategic Service). Oni su izjavili da se za dostavljanje pomoći NOVJ stavlja na raspolaganje 27 transportnih aviona i da su već dva američka oficira upućena na Siciliju da iz tamošnjih skladišta dopreme 50 000 kompletnih uniformi kao prvi kontigent namijenjen jedinicama 1. proleterskog, 5. i 8. korpusa NOVJ, pa su u vezi s tim preko Delegacije NOV i POJ u Bariju tražili da im se saopšti lokacija nekoliko mjesta na kojima se može doturiti najavljeni ratni materijal.

[258] Ovaj Titov nalog je Štab Mornarice NOVJ, preko britanskog oficira za vezu pri tom Štabu, 24. decembra prenio Delegaciji NOV i POJ u Bariju. Međutim, kad je sve bilo dogovoreno, američki oficiri morali su »po višem nalogu« da rukovođenje svim poslovima oko dodjele savezničke pomoći jedinicama NOV i POJ prepuste britanskim predstavnicima. Tada do isporuke tih pošiljki nije došlo, a Hjuot i skoro svi ostali američki oficiri koji su bili ugovorili te isporuke po hitnom postupku su udaljeni iz Barija. Međutim, Tito je u svom pismu, upućenom 15. marta 1944. predsjedniku SAD Franklinu Ruzveltu, zahvalio na angažovanju tih američkih oficira (vid. u tomu 19).

[259] Štab 3. korpusa izvjestio je istoga dana da je neprijateljska ofanziva u punom jeku i da je obuhvatila sve jedinice 3. korpusa, zbog čega one izvode manevarska dejstva da bi izbjegle okruženja. Naglasio je da je jedna jača njemačka kolona prodrla dolinom Krivaje do Zavidovića (tim pravcem je nastupala glavnina 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«) i da se žestoke borbe vode na liniji planina Ozren – Tuzla (na tom prostoru je dejstvovala 1. brdska divizija). Istovremeno je Štab korpusa naveo brojčane oznake njemačkih snaga koje učestvuju u tim borbama, ali su ti podaci bili nepotpuni (vid. nap. 241.).

[260] Tito je ovo saopštio Štabu 3. korpusa zbog toga što je 23. decembra radio-stanica Štaba 27. istočnobosanske udarne divizije prestala da radi. Obavještenje, pak, o njoj poslao je Vrhovnom štabu Štab 5. krajiške udarne divizije vjerovatno 23. decembra, tj. onoga dana kada je izvjestio da su se štabovi tih dviju divizija sastali u istočnom dijelu Ravne-planine i donijeli zajednički plan za proboj iz okruženja u kome su se te divizije ponovo našle. Planom je predviđeno da najprije obje divizije izbiju na Ravan-planinu, odakle će 27. divizija izvršiti proboj preko Vijake k planini Zvijezdi, a 5. divizija u pravcu sela Ribnice. Direktna radio-veza između Štaba 3. korpusa i njegove 27. divizije ponovo je uspostavljena tek 4. februara 1944.

[261] Takav izvještaj je Vrhovnom štabu poslao Štab 5. krajiške udarne divizije. Borbu je vodila 1. krajiška udarna brigada 24. decembra 1943. protiv 2. bataljona 99. puka njemačke 1. brdske divizije u rejonu sela Ribare.

[262] Štab 3. korpusa nije raspolagao vjerodostojnim podacima o daljem smjeru njemačkih trupa, pa u vezi s tim tih dana nije poslao nikakav izvještaj Vrhovnom štabu.

[263] Štab 5. krajiške udarne divizije, čiji je komandant bio Milutin Morača, pojedinih dana nije održavao radio-vezu s Vrhovnim štabom zato što su to onemogućavali ili borbe ili pokreti. Međutim, radio-stanica Danila Lekića, komandanta 16. vojvođanske udarne divizije, bila je uništena. On je s otpočinjanjem njemačke ofanzive na istočnu Bosnu (operacija »Šnešturm«) rukovodio s 2. operativnom grupom te divizije (2. i 4. vojvođanskom udarnom brigadom), koja se nalazila na planini Majevici. Na tu operativnu grupu su napale dvije motorizovane njemačke kolone, od kojih je jedna nastupala iz Zvornika, a druga iz Tuzle. One su Lekićevu grupu prinudile da se povuče na prostor Sapna – Rastošnica – Jelica. Tu je na nju napala glavnina njemačke Borbene grupe »Brauner« i u oštrim borbama 20. i 21. decembra pokušala da je uništi. Međutim, Lekićeva operativna grupa se probojem preko komunikacije Tuzla – Zvornik, noću 21/22. decembra, izvukla ispod udara višestruko nadmoćnijih neprijateljevih snaga. U zoru 22. decembra je mjesto prelaza napalo oko 20 njemačkih

tenkova. Oni su odsjekli nekoliko stotina boraca i jedan dio komore. Tom prilikom uništena je radio-stanica 16. vojvođanske udarne divizije, pa od toga dana Vrhovni štab nije imao radio-veze s Lekićem.

[264] Tito je ovo naredio kad je saznao da postoji pet operativnih štabova – jedan kao glavni za sva srednjodalmatinska ostrva i četiri direktno mu potčinjena za odbranu pojedinih ostrva ili grupe ostrva, koji su bez znanja Vrhovnog štaba bili ustrojeni kao komande nadređene postojećim formacijskim štabovima. Ni u jednom od tih operativnih štabova nije bilo precizirano koje je lice najodgovornije u vojničkom, a koje u političkom pogledu niti je bila izvršena ma kakva unutrašnja podjela rada. Stoga je od izvanrednog značaja bila ovakva Titova riješenost da sistem komandovanja na srednjodalmatinskim ostrvima pojednostavi i učini ga efikasnim za rukovođenje jedinicama NOVJ zatočenim na ostrvima. Po ovom njegovom naređenju, 26. decembra rasformirani su svi do tada postojeći operativni štabovi na ostrvima, a Štab Mornarice i Štab 26. NO divizije sjedinjeni su kao Operativni štab u jedno tijelo, u kome je, saglasno ovom Titovom naređenju, Srećko Manola (u to vrijeme je bio pomoćnik komandanta Mornarice NOVJ) učinjen odgovornim za rukovođenje kopnenim snagama, od kojih su se tada na srednjodalmatinskim ostrvima nalazila i kompletna 26. dalmatinska NO divizija sa svoje tri brigade, 1. dalmatinska udarna brigada 9. NO divizije, 1. prekomorska brigada i pet NOP odreda.

[265] Ostrvo Korčulu su branile 13. dalmatinska NO brigada 26. NO divizije, 1. prekomorska brigada, Korčulanski NOP odred i Korčulanska flotila 5. pomorskog obalskog sektora Mornarice NOVJ. Ukupno njihovo brojno stanje iznosilo je oko 2400 dobro naoružanih boraca. Pomorski desant na njih izvršio je u zoru 22. decembra 750. puk njemačke 118. lovačke divizije, ojačan bataljonom obalskih lovaca »Brandenburg« i podržan snažnom artiljerijskom vatrom s desantnih plovnih objekata i s poluostrva Pelješca.

Njemački desantni odredi su postigli puno iznenađenje i blagodareći rastresitom linijskom rasporedu branioca, neiskustvu boračkog i nesnalažljivosti starješinskog kadra branioca. Nijemci su brzo stvorili čvrste mostobrane na ostrvu i u toku prvog dana borbe postigli odlučujuće rezultate.

Naredne noći Nijemci su prebacili na ostrvo pojačanja, a u toku 23. decembra ovladali istočnim, sjeveroistočnim i centralnim dijelom ostrva, potpuno rastrojivši čitavu odbranu Korčule. Definitivan poraz bio bi neminovan da u kritičnom momentu nije prispio komandant 26. NO divizije Nikola Martinović s dva bataljona 1. dalmatinske udarne brigade pod rukovodstvom komandanta i zamjenika političkog komesara brigade (Bogdana Stupara i Mirka Novovića). Prebačeni noću 23/24. decembra s Visa, bataljoni su iz pokreta napali Nijemce na centralnom dijelu ostrva, nanijeli im osjetne gubitke i odbacili ih nazad. Taj djelimični uspjeh i pravilno rukovođenje komandanta 26. divizije Nikole Martinovića kao i zalaganje člana Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju Ivana Morđina Crnog, doprinijeli su da se pristupi prikupljanju ispresijecanih i panikom obuhvaćenih dijelova 13. dalmatinske i 1. prekomorske brigade. Međutim, raspoložive snage nisu više bile u stanju da korjenito izmijene tok događaja. Takva je bila stvarna situacija u momentu pisanja ovog Titovog naređenja; Titu je tada bilo javljeno samo toliko da su se Nijemci iskrcali na Korčuli, da imaju mostobran od naselja Korčule do uvale Samograda i da se s njima vode uporne borbe.

U popodnevnim časovima 24. decembra Nijemci su prešli u protivnapad i istovremeno na sedam dvotrupnih maona uputili bataljon obalskih lovaca »Brandenburg« u obuhvatni desant na jugozapadni dio ostrva. Tom prilikom su na osmatračnici (sjeverozapadno od sela Smokvice) teško ranjeni komandant 26. divizije i politički komesar 5. POS-a. Bio je to u odlučnom momentu težak udarac za branioce Korčule, ali Nikola Martinović, iako ranjen, nastavio je da rukovodi borbom dajući potrebna naređenja sve dok njemački protivnapad nije skršen i dok novoiskrcani desant nije neutralisan. Pravilno ocjenivši da je rješenje borbe i pored djelimičnih uspjeha palo u korist nadmoćnijeg neprijatelja, iako na izmaku svoje snage, Martinović je davao naređenja za prikupljanje jedinica i napuštanje ostrva. Potpunu istinu o krupnom neuspjehu na Korčuli saznao je Štab Mornarice NOVJ tek 24. decembra uveče, kada

je s Korčule u Hvar stigao Srećko Manola da se angažuje na borbenom obezbjeđenju evakuacionih konvoja. Odmah je upućeno oko 40 brodova ukupnog kapaciteta krcanja do 5000 ljudi, i evakuacija izvršena noću 24/25. i 25. decembra u toku dana, pod djelomičnom savezničkom zaštitom, dok su naredne tri noći sa Korčule evakuisane preostale manje grupe.

Konačni ishod borbe bio je ovakav: 13. dalmatinska NO brigada bila je više nego prepolovljena, 1. prekomorska brigada bila je skoro prepolovljena, Korčulanski NOP odred potpuno se raspao, Korčulanska flota 5. POS-a izgubila je skoro sve svoje plovne objekte. Svi oni zajedno, ne računajući evakuisane ranjenike, imali su 1150 poginulih i zarobljenih. Izgubljeno je i skoro sve teško naoružanje. Komandant 26. dalmatinske NO divizije Nikola Martinović podlegao je ranama (kasnije je proglašen za narodnog heroja Jugoslavije). Nijemci su, pak, prema izvještaju Komande 2. oklopne armije, imali ukupno 100 poginulih i ranjenih.

266 Još 12. decembra 1943. održan je na Hvaru zajednički sastanak užih komandno-operativnih dijelova Štaba Mornarice NOVJ i Štaba 26. dalmatinske NO divizije s britanskim brigadirom Majlzom i njegovim saradnicima. Sastanku je prisustvovao i načelnik Štaba 8. korpusa NOVJ Maksimilijan Baće Milić. Po završetku razgovora Baće je izvjestio Štab svoga korpusa da je brigadir Majlz izjavio da su savezničke vazduhoplovne i pomorke snage zainteresovane za sadejstvo i voljne da učestvuju u zajedničkim borbama za odbranu ostrva, a takođe i da su vazduhoplovne snage voljne da podrže operacije koje bude izvodio 8. korpus NOVJ. U tom cilju je u Štab toga korpusa upućen vazduhoplovni oficir za vezu.

Polazeći od tih obećanja i cijeneći da bi u nastaloj situaciji za odbranu ostrva Korčule dobrodošle vazduhoplovna i pomorska saveznička pomoć i podrška, Tito je Štabu Mornarice NOVJ dao ovakav nalog. Postupajući po njemu, pak, Štab Mornarice se preko poručnika bojnog broda Minšela obratio za pomoć, i Minšel se založio za nju, ali je dobijen odgovor da loše vremenske prilike ne pružaju mogućnost angažovanja avijacije ni učešće pomorskih snaga. S takvim odgovorom Štab Mornarice odmah je upoznao Štab 8. korpusa NOVJ. No, i pored toga, preduzete mjere u vezi s ovim Titovim nalogom nisu bile bez ikakvih rezultata. Tako je jedan britanski patrolni čamac, na koji se ukrcao i Srećko Manola, noću 24/25. decembra osiguravao prostor između poluostrva Pelješca i ostrva Hvara u vrijeme kada je najviše konvoja, prebacujući zbjeg naroda i ranjenike, saobraćalo od zapadne obale Korčule do Hvara i Visa. Osim toga, saveznička avijacija je u prijepodnevnim časovima 25. decembra obezbjeđivala konvoje koji su prevozili jedinice NOVJ s Korčule, a naredne noći je jedna britanska motorna topovnjača, zajedno sa svojim Odjeljenjem za vezu ukrcala još i oko 100 izbjeglica s Korčule.

267 Tito je saznao da mnogi štabovi jedinica iz sastava Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, suočeni s nedostatkom stručnih i intendantskih kadrova i sučeljavajući se s oskudicom i brojnim teškoćama u pogledu oformljenja svojih trupnih komora, pribjegavaju već prevaziđenom metodu ishrane jedinica raspoređujući ih u grupicama po domaćinstvima. U takvim uslovima borci su pribor za jelo smatrali izlišnim balastom i onda kada je u borbama bilo uslova da se zapljenom od neprijatelja do njega dođe. Takva ishrana jedinica je stalnom improvizacijom vremenom poprimila neorganizovan karakter, a postajala je još i jednolična i nedovoljna. Tito je procijenio da se to mora negativno odražavati kako na vojničku disciplinu tako i na borbenu gotovost jedinica, pa i da ima višestruke negativne reperkusije, jer čitav borački i rukovodeći sastav jedinica čini odgovornim organe narodne vlasti za sve probleme povezane sa svojom ishranom. To utoliko prije što su štabovi jedinica organima narodne vlasti određivali ne samo količine prehrambenih artikala koje je trebalo pribaviti već su im nalagali i mjere koje će preduzeti da se te količine pribave, pa je u praksi izgledalo da su narodnooslobodilački odbori izvršni organi vojnih štabova, umjesto da budu nosioci stvarne vlasti, koji, pored ostalog, stvarno vode i ekonomsku politiku na svom terenu. Takvim postupcima, s jedne strane, krnjio se autoritet narodnooslobodilačkih odbora kao organa stvarne revolucionarne vlasti a, s druge strane, u vojnim jedinicama, pored već navedenih štetnih posljedica, nije se stvarao i uzdizao intendantski kadar. Ni jedno

ni drugo Tito nije htio da dozvoli, pa su i to bili razlozi koji su iziskivali ovakvu njegovu intervenciju. Međutim, sam povod za nju dalo je stanje 13. proleterske brigade »Rade Končar«, kod koje nijedan borac nije posjedovao čak ni najelementarniji pribor za jelo prilikom dolaska brigade iz Hrvatske u Bosnu i njenog ulaska u sastav 1. proleterske divizije.

[268] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je već sutradan, 26. decembra, postupajući u duhu ovog Titovog naređenja, ukazao na mnoge postojeće nedostatke i dao detaljno uputstvo u pogledu organizovanja ekonomske službe, snabdijevanja i ishrane potčinjenih jedinica, insistirajući na tome da se moraju pridržavati uputa sadržanih u naredbi Vrhovnog štaba, koju je Glavni štab 21. novembra 1943. dostavio svim svojim potčinjenim jedinicama. Dva dana kasnije, 28. decembra, Ekonomsko odjeljenje Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske uputilo je okružnicu svim vojno-teritorijalnim organima (komandama mjesta i komandama područja) na teritoriji Hrvatske da oni na sebe preuzmu sve poslove povezane sa snabdijevanjem operativnih jedinica i naglasilo da u vezi s tim snose punu odgovornost za svaku nepravilnost.

U sklopu preduzetih mjera, saglasno ovom Titovom naređenju, uslijedilo je 29. decembra 1943. i uputstvo koje je u vezi sa snabdijevanjem jedinica dao načelnik Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Velimir Terzić. Tu su razrađene osnovne dužnosti vojno-teritorijalnih organa precizirane nadležnosti pojedinih ekonomskih organa i njihov međusobni odnos.

[269] Odgovor Štaba 2. korpusa uslijedio je 26. decembra. Ponovio je svoju raniju tvrdnju da su od Sjenice preko Goražda za Sarajevo do tada prošle četiri njemačke divizije, od kojih su dvije motorizovane. U stvari prošla je samo 1. brdska divizija, ali ne za Sarajevo, već je tih dana glavninom snaga izbijala na rijeku Bosnu (od Doboja do Zavidovića), dok su njeni Izviđački bataljon i Protivtenkovski divizion, kao sastavni dio rezerve 5. brdskog armijskog korpusa, obezbjeđivali komunikaciju Pljevlja – Goražde – Rogatica – Gromile.

Štab korpusa je dalje izvijestio da u pravcu Kalinovika još uvijek prolaze jake njemačke snage od Morina (površ južno od Uloga), dok je za Nevesinje rekao da u njemu ima oko 1000 Nijemaca, a u Bileći oko 800–1000 vojnika, ne navodeći kojim jedinicama pripadaju. U prva dva slučaja (Kalinovik i Nevesinje) radilo se o pozadinskim jedinicama 7. SS divizije, dok se u Bileći nalazio 3. bataljon 359. puka iz sastava njemačke 181. pješadijske divizije.

[270] Štab 2. korpusa je odgovorio da za Hercegovinu nisu pošle nikakve nove snage, već obratno: iz Hercegovine idu njemačke snage za Sarajevo. Odnosilo se na pozadinske dijelove 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«.

[271] Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba Mornarice NOVJ koji je 21. decembra tranzitovan Vrhovnom štabu preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. U tom radiogramu Štab Mornarice, u vezi s molbom američkih predstavnika iz Barija da im se za transportne i borbene avione pridaju avijatičari koji dobro poznaju jugoslovensku teritoriju, izvještava slijedeće: »[. . .] Mi smo nudili letačkog osoblja, ako se Vi slažete. Na Visu ima 26 naših interniraca koji bi se mogli upotrijebiti za to. Oni bi bili partizani, a ne u službi Amerikanaca«. *(A–VII, k. 119/1, reg. br. 1/1, poslati radiogram br. 1754 od 21. decembra 1943).* Pomenutih 26 interniraca su bili avijatičari koji su, oslobodivši se italijanskog zatočeništva, izrazili želju da kao dobrovoljci stupe u jedinice NOVJ. Oni su se stavili na raspolaganje Delagaciji NOV i POJ u Bariju, a ova ih je po grupama slala na Vis. Međutim, oni nisu upućeni na izvršenje ovog zadatka, jer je američkim predstavnicima onemogućeno da samostalno rade i odlučuju o količinama, vrstama i načinu dotura savezničke (u stvari američke) pomoći za NOVJ. Sve kompetencije u vezi s tom pomoću, na insistiranje britanskih predstavnika, saveznička vrhovna komanda za Srednji istok je povjerila britanskom brigadiru Majlzu. Istovremeno je američkim oficirima zabranjen svaki direktan kontakt s Delegacijom NOV i POJ u Baranju i obesnažen njihov zahtjev za dodjelu jugoslovenskih avijatičara posadama aviona određenih za doturanje materijala NOVJ.

[272] Dr Vladimir Velebit je tada bio šef Vojne misije NOV i POJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok. U Vojnoj misiji su se još nalazili Miloje Milojević, kao član i Anton Sotlar Tone, kao sekretar misije. Misija je, po Titovom nalogu, otputovala 3. decembra 1943. s Glamočkog polja, čim je za njen prihvat avionom prispio iz Italije šef Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ Ficroj Maklejn. Ali ona nije prebačena u Kairo, već u Aleksandriju, gdje su održani svi sastanci na najvišem vojnom nivou (čak je saveznički vrhovni komandant za Srednji istok Henri Majtland Vilson iz Kaira tu došao), samo da se članovi misije ne bi pojavili u Kairu, gdje se tada nalazila izbjeglička kraljevska jugoslovenska vlada. Međutim kada je radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila integralni tekst Deklaracije Drugog zasijedanja AVNOJ-a i njen tekst 18. januara proučio britanski ambasador pri kraljevskoj jugoslovenskoj vladi Ralf Skrajn Klermont Stivenston, nastala je sve do 22. decembra vrlo intenzivna razmjena radiograma između njega i britanskog ministra inostranih poslova Antoni Idna u Londonu. Konsultovan je i Maklejn, a Velebit je hitno pozvan da dođe u Kairo.

Težišno pitanje britanskih konsultacija bio je njihov zaključak da objavljena Deklaracija »zahtijeva političko priznavanje AVNOJ-a«, jer se »oštro napada jugoslovenska vlada i traži da joj se oduzmu sva prava predstavljanja i upravljanja Jugoslavijom« i jer se »direktno napada ličnost kralja Petra, optužujući ga za izdaju« i da se u Deklaraciji decidirano kaže »da narodi Jugoslavije traže da se u pogledu kralja i monarhije preduzmu mjere koje odgovaraju njihovom odnosu prema narodnooslobodilačkoj borbi«. *(FO, Dosije 371/37619, R. 13411/143/92, str. 10, radiogram br. 192).*

Rezultat britanskih dogovora je bila Idnova odluka da se »Titu pošalje hitna poruka preko brigadira Maklejna ili najboljim drugim kanalom«. A budući da je Vojna misija NOV i POJ iz Aleksandrije došla u Kairo, Maklejn joj je, prema Stivensonovom izvještaju Idnu od 22. decembra, »u privatnom razgovoru« istaknuo »da Tito ne može ništa dobiti objavljujući izjave koje mogu izazvati samo neprilike ne samo za vladu Njegova Veličanstva već takođe za vlade Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država i da sve odluke u vezi s takvim stvarima moraju donositi zajednički tri vlade koje se stalno savjetuju o tim stvarima«. Koristeći Idnovo odobrenje da se poruka može Titu prenijeti ne samo preko Maklejna nego i »najboljim drugim kanalom«, omogućeno je 22. decembra Velebitu da može uputiti svoj izvještaj Titu. *(FO, D. 371/37619, R 13554/143/92, str. 106, radiogram br. 209).* Priređivač nije pronašao taj Velebitov izvještaj, ali se iz Titovih odgovora upućenih Velebitu, koji se objavljuju u tekstu koji slijedi, može vidjeti na šta se odnosio.

[273] Ta odluka je objavljena u 11. knjizi II toma *Zbornika NOR* kao prilog br. 13 na str. 429—430.

[274] Pun naziv glasi: Nacionalni komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije (NKOJ). Odluku o njegovom imenovanju donijelo je Predsjedništvo AVNOJ-a 30. novembra 1943. i istog dana tu Odluku je potvrdio plenum AVNOJ-a. NKOJ je imao: predsjednika, tri potpredsjednika i petnaest povjereništava, pri čemu je predsjednik (Tito) istovremeno bio i povjerenik za narodnu odbranu (vid. *Zbornik NOR*, tom II, knj. 11, prilog br. 22. na str. 444—445).

[275] Dr Vladimir Velebit je prisustvovao Drugom zasijedanju AVNOJ-a noću 29/30. u Jajcu i prilikom kretanja za Aleksandriju dobio je zvanične prepise Deklaracije i odluka Drugog zasijedanja AVNOJ-a da ih ponese sa sobom. Istovjetan primjerak je uručen zamjeniku šefa Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ potpukovniku Vilijamu Frederiku Dikinu, koji je zajedno s Velebitom pošao u Aleksandriju, a odatle u Kairo.

[276] Petar Radević je u momentu lišenja slobode bio komandant 1. grupe udarnih bataljona (2. trebinjskog, 3. dalmatinskog, 7. bilećkog i 8. ljubomirskog) 10. hercegovačke udarne brigade koja je tada imala 12 bataljona. Prilikom dostavljanja prijedloga za formiranje Hercegovačke udarne divizije, Radević je bio predložen za komadanta 10. hercegovačke udarne brigade. Više u vezi s njim vid. u tomu 17. i u nap. 221. u 18. tomu.

[277] Zbog učinjenih grešaka isključen je iz KPJ i kao borac upućen u 5. crnogorsku udarnu brigadu, gdje se istakao kao disciplinovan i hrabar borac. Prilikom izdvajanja boraca vazduhoplovne struke, kao vazduhoplovni potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije, priključen je grupi koju je Štab 2. korpusa, po Titovom naređenju, uputio u Drvar. S njom je Radević, preko Visa stigao u sabirni centar u Gravini (južna Italija), odakle je krajem avgusta 1944. s činom kapetana NOVJ i zvanjem pilota – učenika, upućen na doškolovanje i obuku u SSSR.

[278] Riječ je o onom dijelu Britanske vojne misije koji je, na čelu s britanskim potpukovnikom Bilom Hadsonom, napustio četničku Vrhovnu komandu Dragoljuba (Draže) Mihailovića. Ona je došla 27. decembra 1943. u selo Negbinu, gdje se tada nalazilo sjedište Štaba 2. proleterske divizije. Potpunije o njoj govori se u 139. i 215.

[279] Tito je 27. decembra 1943. saznao od zamjenika šefa Anglo–američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ da je predsjednik britanske vlade Vinston Čerčil bio teže obolio i da se tada nalazio na oporavku u nekom gradu na sjeveru Afrike (nalazio se u Marakešu u Maroku). Saznavši za to, Tito je smatrao za umjesno da mu uputi poruku sa željom za brzo ozdravljenje ne samo iz kurtoazije, nego još više zbog odlučujućeg Čerčilovog ličnog zalaganja da se iz osnova promijeni britanska politika, i to u pozitivnom smislu, prema Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije i da se javno prizna njen doprinos opštesavezničkim naporima na bojnom polju, čime je implicite i suštinski priznao i podržao narodnooslobodilački pokret Jugoslavije.

Vinston Čerčil će sa svoje strane ovu Titovu poruku shvatiti onakvom kakva je ona stvarno i bila — iskrenom, pa ju je iskoristio kao povod da stupi s Titom u ličnu prepisku i poslao mu svoje prvo pismo 8. januara 1944. (Vid. prilog na str. 259 260). Tu prepisku je prihvatio i Tito, pa je Čerčilu odgovorio 28. januara 1944. svojim prvim pismom (vid. str. 239 240).

Prepiska Tito – Čerčil inicirana ovim Titovim radiogramom, od izvanrednog je značaja za potpunije razumijevanje mnogih veoma značajnih vojno–političkih događaja koji su se zbili na jugoslovenskom prostoru od decembra 1943. pa do kraja rata, a posebno za potpunije sagledavanje jugoslovensko–britanskih odnosa u procesu stvaranja nove Jugoslavije i njenog međunarodnog priznanja. Sadržina međusobno razmijenjenih radiograma, pisama, memoranduma i poruka ukazuje na to kako su bili postavljeni i riješavani prije svega krupni problemi povezani s međunarodnim priznanjem nove Jugoslavije, a ton i stil te korespodencije ukazuju na atmosferu u kojoj se odvijala saradnja ta dva najveća lidera svojih zemalja i veoma značajnih ličnosti II svjetskog rata.

[280] Dr Milo Bošković, ljekar, član KPJ od 1940, bio je asistent Bakteriološkog instituta Veterinarskog fakulteta u Beogradu. Po nalogu KPJ, krajem jula 1941. zakupio je stan i otvorio ordinaciju u kući Banjički venac br. 12, u čijem podrumu je bila instalirana štamparija centralnog komiteta KPJ, koja je počela s radom početkom avgusta 1941. Bošković je početkom jula 1942. upućen iz Beograda s lažnom legitimacijom i zvanjem (Vinko Tomašević, satnik) u Zagreb s ciljem da se ilegalnim kanalima KPJ, zajedno s Ivankom Muačević Nikoliš, prebaci na slobodnu teritoriju. Međutim, u jednoj ustaškoj raciji koja je izvršena tih dana uhapšeni su i ona i Bošković. Ivanku su uskoro zvjerski ubili u zatvoru, a Boškovića, od koga uprkos strahovitim mučenjima ustaška policija nije uspjela ništa saznati (čak ni to šta mu je bila profesija), strpali su u logor u Staroj Gradiški. Kasnije je prebačen u zloglasni logor u Jasenovcu.

Sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske Andrija Hebrang uvrstio je dr Mila Boškovića u spisak lica za razmjenu za zarobljene njemačke oficire i ustaške funkcionere, stavljajući ga prvog na listi, ali je Ustaška nadzorna služba, i pored sve svoje poslušnosti prema Nijemcima, našla načina da im ga ipak ne izruči.

Bošković je s još nekoliko članova KP organizovao nekoliko grupa zatočenika koje su radile na pripremanju bjekstva iz jasenovačkog logora. U drugoj polovini 1944. bilo je u tim grupama obuhvaćeno oko 300 provjerenih članova KP, SKOJ–a i aktivista NOP–a. Formirano je logorsko rukovodstvo s dr Milom Boškovićem, Remzijom Rebac i Nikolom Pejanovićem na čelu. Međutim, ustaše su uhapsile dvadesetak logoraša,

među kojima skoro cijelo logorsko rukovodstvo, ali i pored strahovitih mučenja nisu saznale za opseg rada KPJ u logoru. Uhapšene logoraše ustaše su 21. septembra objesile u samom logoru, sem dr Mila Boškovića, koga su, poslije mučenja, prvo strijeljale pa objesile. Njihovi leševi nekoliko dana su visili u logorskom krugu.

[281] Radiogram kojim je Glavni štab NOV i PO Hrvatske poslao obavještenje Vrhovnom štabu o koncentraciji njemačkih snaga na sektoru Karlovac – Zagreb nije pronađen. On je najvjerovatnije upućen 26. decembra, jer je toga dana Glavni štab javio Štabu Žumbersko-posavskog sektora da su na prostoru Karlovac – Samobor – Zagreb koncentrisane jače njemačke snage s ofanzivnim namjerama prema Kordunu i k Pokuplju, te da štab Sektora bude na oprezu. Odgovor, pak Glavnog štaba uslijedio je 30. decembra. Javio je da su pojačani neprijateljevi garnizoni na sektorima Zagreb – Karlovac – Samobor – Kostajnica, te da su u Samoboru dijelovi njemačke »Viking« divizije, a oko Jastrebarskog dijelovi 367. divizije. U stvari divizija »Viking« nije se od početka decembra 1943. nalazila u Jugoslaviji, ali je Vrhovna komanda Vermahta bila predvidjela da se u januaru 1944. na sektoru Zagreb – Karlovac – Ogulin uvede u borbu njemačka 392. pješadijska divizija, a istovremeno da se sa sektora Karlovac Ogulin uputi u Istru njemačka 114. lovačka divizija.

[282] Odgovorio je istoga dana (27. decembra) načelnik Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Velimir Terzić da još nije uspostavljena radio-veza sa Zagrebom, već postoji kurirska veza, ali će uskoro biti uspostavljena i radio–veza.

[283] Kod četničkih komandi na prostoru istočne Srbije nalazile su se dvije misije (koje su imale nekoliko svojih podgrupa) čiji su šefovi bili major Džasper Rutem (Jasper Rootham) i major Erik Grinvud (Erik Geenwood). U vezi s njima je sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković Mihailo na ovaj Titov zahtjev odgovorio. 30. decembra. Predložio je da se te britanske misije upute u rejon Boljevca i tamo se povežu sa Markom (Živan Vasiljević, sekretar Okružnog komiteta KPJ Zaječar) i Savom (Dušan Pudа, član OK KPJ Zaječar; Puđa se tada nalazio s jedinicama Timočkog NOP odreda), a ovi da ih prebace do Milisava (Nedeljko Karaičić, član PK KPJ za Srbiju), koji se nalazi na terenu Jablanice.

[284] Tito je saznao za raspored 2. proleterske divizije iz radiograma koji je 26. decembra primljen u Vrhovnom štabu od Štaba 2. korpusa NOVJ. Tada je javljeno da se divizija nalazi na prostoru Bijelo Brdo – Jablanica. Međutim, divizija se u međuvremenu bila pomjerila dalje k istoku i u momentu primanja ovog Titovog naređenja nalazila se na prostoru Borova Glava – Negbina – Kokin Brod, orijentišući se dijelom snaga u pravcu Nove Varoši. Prva južnomoravska NO brigada je tek 9. februara 1944. prispjela iz istočne Bosne i u rejonu sela Ponikve ušla u sastav 2. proleterske divizije. Od oko 550 boraca, koliko je brigada imala prilikom prelaska u istočnu Bosnu (o njenom brojnom stanju govori se u nap. 160), uslijed njemačke ofanzive kojom je tamo bila obuhvaćena, spala je na svega 310 boraca.

[285] Smisao Titovog upozorenja jeste da oslabljena 2. proleterska divizija ne bi mogla da se uspješno suprotstavi njemačkim snagama ako bi iz istočne Bosne pošle ka zapadnoj Srbiji, a i bez toga nije u stanju da sama prodire dublje prema zapadnoj Srbiji.

[286] Štab 3. korpusa izvijestio je istoga dana da se njegove jedinice nalaze na prostoru između rijeka Spreče i Krivaje (tu se nalazila glavnina 17. istočnobosanske udarne divizije) i na prostoru Šekovići – Sokolac (tamo su se nalazili 27. istočnobosanska udarna divizija i dijelovi 17. divizije). da neprijateljeva ofanziva na njih i dalje traje, a takođe i na Majevici (na dijelove 16. vojvođanske udarne divizije). Istovremeno je Štab korpusa javio da sve njegove jedinice, uslijed stalnih borbi i napornih marševa po velikom snijegu, imaju osjetne gubitke. Na kraju je naglasio da je 15. majevička udarna brigada 17. NOU divizije u dolini Krivaje uništila jednu njemačku pozadinsku kolonu (pripadala je njemačkoj 1. brdskoj diviziji) i da jače neprijateljeve snage nastupaju od Zvornika prema Doboju (odnosilo se na 1. brdsku diviziju i dijelove 187. rezervne divizije).

[287] Napad su izveli 28. decembra u popodnevnim časovima dijelovi 1. krajiške udarne brigade, ali nije postignut uspjeh, jer su posadu prethodne noći pojačali dijelovi iz sastava njemačke 1. brdske divizije.

[288] Odnosilo se na motorizovane dijelove 1. brdske divizije koji su se nalazili u sastavu rezerve 5. SS brdskog armijskog korpusa, osiguravajući jedan dio komunikacije Višegrad – Sarajevo. Oni su preko Zenice upućeni na sektor Zavidovići – Doboj da tamo ponovo uđu u sastav svoje divizije.

[289] U Sarajevu su se tada nalazili motorizovani dijelovi 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« i jedan dio 369. legionarske pješadijske divizije »Vražje«, koji se pripremao za dalji pokret k Neretvi.

[290] Štab 3. korpusa odgovorio je istoga dana radiogramom slijedeće sadržine:

»U teškim borbama pri prelasku Krivaje nestala su 3 Engleza svojom krivicom, 2 [su] poginuli, a 2 su s nama«. *(A-VII, k. 408/A, reg. br. 1/8-1, radiogram s 46 grupa, upućen Vrhovnom štabu 27. decembra 1943. godine).*

Riječ je o borbama koje su 23. decembra vodile 15. majevačka i 16. muslimanska udarna brigada 17. divizije, s kojima se kretao i Štab 3. korpusa s Britanskom vojnom misijom. Prilikom prebacivanja preko rijeke Krivaje, koju su bile zaposjele njemačke snage iz sastava 1. brdske divizije, pretrpljeni su osjetni gubici. Tom prilikom su zarobljeni britanski kapetan Ven Džesris (Wann Jesseries), koji se bio oktobra 1943. padobranom spustio kod Štaba 3. korpusa NOVJ, i dva britanska podoficira: radista Vilijem Inis (William Enis) i prevodilac Džon Šordik (John Shoredic). Istovremeno su Nijemci odrobili general-majora Emila Radla, zarobljenog u Tuzli, za koga je Štab korpusa izvijestio da je poginuo, i Leopolda Kajblingera, komandira 7. transportne kolone iz 369. legionarske pješadijske divizije »Vražje«.

[291] Posadu sela Varaždinskih Toplica (domobranski eskadron iz 1. konjičke pukovnije i oko 150 njemačkih policajaca i žandarma) napala je NO brigada »Braća Radić« iz sastava 2. operativne zone NOV i PO Hrvatske i poslije dvodnevnih borbi 17. septembra 1943. oslobodila to selo, nanijevši pri tome neprijatelju gubitke od 30 mrtvih i 166 zarobljenih vojnika i starješina.

Dok su vođene borbe za Varaždinske Toplice, 17. slavonska NOU brigada 10. slavonske NO divizije (divizija je sredinom oktobra preimenovana u 28. slavonsku), u sadejstvu s Kalničkim NOP odredom, uspješno je odbijala sve pokušaje ustaša da iz Ludberga i Varaždina priteknu u pomoć napadnutoj posadi sela Varaždinskih Toplica, čime je omogućila NO brigadi »Braća Radić« da uspješno okonča oslobođenje toga mjesta.

[292] Posadu Ludberga sačinjavali su 2. bojna (bataljon) domobranske 2. regrutne pukovnije i jedna četa njemačkih vojnika. Na njih je 3. oktobra 1943. napala 17. slavonska NOU brigada, slomila otpor neprijatelja i oslobodila Ludberg. Tom prilikom je brigada nanijela neprijatelju osjetne gubitke: 70 mrtvih i ranjenih, oko 400 zarobljenih vojnika i 12 oficira.

Obezbjeđujući taj napad, NO brigada »Braća Radić« u sukobu s jakim snagama Pavelićevog tjelesnog zdruga (brigade) koje su pošle iz Varaždina upomoć posadi Ludberga, pretrpjela je teške gubitke: 60 poginulih, 20 ranjenih i 10 nestalih.

[293] Domobransko uporište u selu Ivanecu kod Varaždina napala je i savladala 17. oktobra NO brigada »Braća Radić«, zarobivši 66 domobrana, 30 žandarma i jednog oficira, a selo Ivanec je oslobodila. Taj njen uspjeh olakšala je 17. slavonska NOU brigada jer je spriječila prodor neprijateljskih pojačanja upućenih iz Varaždina da priteknu u pomoć napadnutoj posadi Ivaneca.

[294] Ustaško-njemačku posadu u selu Zlataru kod Zagreba napala je 17. slavonska NOU brigada i poslije trodnevnih borbi prinudila je 24. oktobra na povlačenje, nanijela joj osjetne gubitke i selo oslobodila.

[295] Neprijateljski garnizon u Koprivnici, jačine 1200 domobrana, ustaša i Nijemaca, savladali su 7. novembra i grad oslobodili 21. slavonska NOU brigada 28.

slavonske NO divizije i Kalnički NOP odred. Tada je poginulo 60 neprijateljskih vojnika, 456 ih je zarobljeno, a u toku borbe uništeno je 12 lokomotiva i 300 vagona.

Napadu na Koprivnicu sadejstvovale su jedinice 2. operativne zone NOV i PO Hrvatske, koje su spriječile prodor neprijatelja iz Varaždina i Križevaca.

296 U Čazmi su se nalazili domobranska 1. bojna (bataljon 5. gorske (brdske) pukovnije, 220 njemačkih vojnika i 30 žandarma. Na njih su napali 2. moslavačka NO brigada i Moslavački NOP odred i poslije 20-časovne borbe, 20. novembra oslobodile Čazmu. Napad su obezbjeđivale jedinice 28. slavonske NO divizije koje su sprječavale prodor jakih njemačko-ustaških snaga iz Bjelovara i Ivanić-Grada, k Čazmi.

U tim borbama neprijatelj je imao 700 mrtvih i ranjenih i 235 zarobljenih, a jedinice NOVJ 40 mrtvih, 132 ranjena i 18 nestalih.

297 Aerodrom Kurilovec kod Velike Gorice zauzeli su 19. decembra jedinice 28. slavonske NOU divizije (naziv udarna dobila je 30. novembra) i Turopoljsko-posavski NOP odred. Tom prilikom je savladana njemačko-ustaška posada jačine oko 230 vojnika i starješina i oslobođeno 460 italijanskih vojnika koji su kao zarobljenici radili na aerodromu. Uništeni su jedan tromotorni avion, 6 kamiona i hangari, a zapaljena veća količina benzina i drugog goriva.

Prijedlog za pohvalu 28. slavonske NOU divizije uputio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske Vrhovnom štabu NOV i POJ 23. decembra 1943.

298 Treća dalmatinska udarna i 4. dalmatinska NO brigada su još od druge polovine oktobra 1943. s položaja sjeverno od Imotskog i Posušja i istočno od sela Studenaca odbijale povremene ispade njemačkih i domobransko-ustaških jedinica koje su pokušavale da prodru prema Duvnu. U toku njemačke ofanzivne operacije »Citen« (od 4. do 12. decembra) ove dvije brigade su vodile veoma teške borbe protiv Južne grupe 5. SS brdskog armijskog korpusa, ojačane snažnom artiljerijom i tenkovima. Poslije višednevnih odbrambenih borbi noću 9/10. decembra je 3. dalmatinska udarna brigada (zajedno s 3. krajiškom proleterskom brigadom) napadala na Livno i u vrlo žestokoj borbi uspjela da prodre do prvih kuća grada, ali se u zoru, pred snažnom vatrom artiljerije, tenkova i automatskih oruđa glavnine njemačke 114. lovačke divizije i 4. puka »Brandenburg« morala povući na polazne položaje sjeverno od Livna (na Krug-planinu). Tu su na brigadu 15. decembra napale neprijateljske snage iz Livna, ali su u oštroj borbi odbačene natrag, a takođe odbačene su u Livno i one neprijateljeve snage koje su istovremeno bile napale na 4. dalmatinsku NO brigadu u zahvatu ceste Livno – Glamoč i prodrle do prevoja Korićne. Taj njemački ispad poremetio je prije toga planirani napad ovih dviju brigada na Livno. On je izveden noću 15/16. decembra, ali bez većih rezultata. Ni ponovljeni napad ovih brigada, izveden noću 17/18. decembra (zajedno sa 6. dalmatinskom NO brigadom 19. dalmatinske NO divizije), nije doveo do uspjeha, uprkos izvanrednom zalaganju.

Ove dvije dalmatinske brigade vodile su nove teške borbe 21. decembra protiv jakih njemačkih snaga koje su prodrle u Glamoč, a zatim produžile Glamočkim poljem, ali su ih 3. udarna i 4. No dalmatinska brigada prinudile da se istog dana povuku u Livno.

299 Povjerenik NKOJ-a za spoljne poslove dr Josip Smodlaka se 25. decembra 1943. nalazio u gradu Hvaru. Toga dana je Oblasni komitet KP Hrvatske za Dalmaciju radiogramom javio Titu da se zbog neposredne opasnosti invazije Brača, Hvara i Visa od strane Nijemaca postavilo pitanje sklanjanje na sigurno mjesto dr Josipa Smodlake.

Bilo je predviđeno da dr Smodlaka u Hvaru sačeka dok stigne Titov odgovor, ali se on, vjerovatno na sugestiju nekog od članova Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Dalmaciju, noću 25/26. decembra ukrcao na motorni jedrenjak »Lala«, sutradan u prvim popodnevnim časovima iskrcao se u luci Manfredoniji, a 27. decembra uveče preko Fođe stigao kod Delegacije NOV i POJ u Bari, koja se pobrinula za njegov dalji smještaj.

300 U to vrijeme nije postojala pod takvim nazivom Baza NOVJ u Bariju. Očigledno je da Tito ovdje misli na Delegaciju NOV i POJ u Bariju. On je i kasnije, u nekoliko navrata, Delegaciju kao instituciju nazvao Bazom. To nam ukazuje da se

zamisao o preimenovanju Delegacije NOV i POJ u Bazu NOVJ kod Tita javila nekoliko mjeseci prije nego što je 4. jula 1944. uslijedilo njegovo naređenje o tome.

[301] Dr Josip Smodlaka se već nalazio kod Delegacije NOV i POJ u Bariju (vid. nap. 299) pa je stoga Štab Mornarice NOVJ tekst ove Titove poruke uputio Smodlaki preko Delegacije NOV i POJ u Bariju.

[302] Tito je slična naređenja uputio još nekim operativnim štabovima, ali većina tih naređenja do sada nije pronađena. Razlike među njima su bile samo u pogledu broja ljudi i pravca njihova kretanja. Tako je, npr., Glavni štab NOV i PO Slovenije 29. decembra od Tita primio radiogram da za istu svrhu uputi 20–30 boraca »preko Hrvatske za Bari u Italiju«.
(AIZDG SRS u Ljubljani, k. 41, f. II, radiogram primljen od Vrhovnog štaba 29. decembra 1943. u 12,20 h).
Glavni štab NOV i PO Hrvatske je odmah postupio po Titovom naređenju i već 6. januara 1944. poslao izvještaj Vrhovnom štabu da je uputio »40 najboljih tenkista preko Visa za Italiju«. *(A–VII, k. 119/1, reg. br. 4/2, radiogram br. 99 upućen Vrhovnom štabu 6. januara 1944).*

[303] Pozivajući se na ovo Titovo naređenje, Štab Mornarice je istog dana (28. decembra) obavijestio Delegaciju NOVJ u Bariju da će joj, radi stručnog usavršavanja, povremeno slati avijatičare, tenkiste i šofere koji budu dolazili s kopna. A dan kasnije Operativni štab za odbranu otoka poslao je štabovima svih brigada pod svojom komandom (1. dalmatinskoj udarnoj, 11, 12. i 13. dalmatinskoj NO brigadi), kao i Operativnom štabu za odbranu Visa (on je postojao samo do 30. decembra) radiogram da bez odlaganja upute na Vis u borbama provjerene pilote i drugo avijatičarsko osoblje, zatim sve tenkiste i vozače motornih vozila obučene u NOVJ ili u bilo kojoj drugoj vojsci.
Već 31. decembra je jednim britanskim ratnim brodom prevezeno u Italiju 48 avijatičara, o čemu je Operativni štab za odbranu otoka 2. januara 1944. poslao izvještaj Vrhovnom štabu. Dva dana kasnije, naoružani brod NB–10 iz sastava 4. pomorskog obalskog sektora Mornarice NOVJ prevezao je s kopna na ostrvo Vis 94 avijatičara, a 9. januara Operativni štab je poslao Vrhovnom štabu izvještaj da je do toga dana za Bari upućeno ukupno 165 avijatičara i da je iz jedinica s teritorije Hrvatske prispjelo 40 tenkista.

[304] Nema podataka o tome da je Štab 2. proleterske divizije poslao Vrhovnom štabu izvještaj o situaciji na sektoru divizije. Inače, dan ranije, 2. proleterska divizija izbila je na prostor Borova glava – Negbina – Kokin Brod, proširila mostobran na Uvcu i presjekla komunikaciju Priboj – Dobrun. Ona se 28. decembra pripremala za napad na Novu Varoš, koju je zauzela noću 28/29. decembra, odbacivši iz nje manje četničke i njemačke snage.

[305] Štab 2. proleterske divizije je u to vrijeme održavao redovnu radio-vezu s Pekom Dapčevićem, tj. sa Štabom 2. korpusa i odgovorio, vjerovatno istog dana (na radiogramu nema datuma), da s Kostom Nađom, tj. sa Štabom 3. korpusa NOVJ, nije uspostavljena radio-veza.

[306] Između Štaba Mornarice i Štaba 26. NO divizije, iako su oba boravili na Hvaru, došlo je do znatnog nesklada u pogledu rukovođenja odbranom ostrva. To se negativno odrazilo i na pripremama jedinica za izvođenje borbenih dejstava i na izvršavanju veoma značajnih drugih zadataka, kao što su: prihvat ranjenika s kopna i njihovo prevoženje za bolnice u južnoj Italiji, dotur ratnog materijala iz savezničke pomoći do slobodnih luka na obali, prebacivanje na kopno 1. prekomorske brigade i drugih brigada 26. NO divizije i tome slično.
To nepovoljno stanje uočio je Oblasni komitet KPH za Dalmaciju, koji je u to vrijeme boravio takođe na ostrvu Hvaru. I jednom i drugom štabu on je ukazivao na štetne posljedice koje proizlaze iz neusklađenosti njihovih međusobnih odnosa. Ali videći da su njegovi savjeti ostali bez stvarnih rezultata, a suočen s činjenicom da se postojeće stanje veoma negativno odražava na rukovođenje jedinicama i na njihov

borbeni moral, Oblasni komitet je 25. decembra poslao o svemu tome obavještenje delegatu vrhovnog štaba NOV i POJ Sretenu Žujoviću Crnom, koji se tada nalazio u Štabu 8. korpusa NOVJ, naglašavajući da je neophodno da se zbog svega toga oba štaba najozbiljnije upozore.

Žujović je sigurno prenio Titu ovo obavještenje Oblasnog komiteta, ali u nedostatku odgovarajuće izvorne građe nisu poznati ni vrijeme kad je to učinio ni tačna sadržina Žujovićevog izvještaja.

Pitanje neredovnog i nedovoljnog dostavljanja ratnog materijala naročito često je potencirano u izvještajima Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, koji je najzad zamolio da Vrhovni štab u vezi s tim interveniše.

Sve ovo, a naročito poraz na Korčuli, naveli su Tita da Štabu Mornarice NOVJ izreče ovako oštru popravnu mjeru.

307 Riječ je o osmorici jugoslovenskih iseljenika koji su živjeli u Kanadi. To su bili: Pavel Štihman, Jozo Šarić, Marko Pavičić, Franjo Kuštra, Petar Simičić, Božo Prpić i Pavao Pavlić. Oni su bili komunisti i smatrali su da su nakon polugodišnjeg rada na uspostavljanju britanskih veza sa najvišim štabovima NOVJ i obavljanja specijalnih zadataka (radio-telegrafisti, tumači, diverzanti i sl.) ispunili sve svoje obaveze koje su dali britanskim organima. Ta sedmorica Jugoslovena su izrazili želju da stupe u borbene redove NOVJ i molili štabove NOVJ pri kojima su se s britanskim oficirima za vezu nalazili, da im se to odobri. O tome je Glavni štab NOV i PO Hrvatske 28. decembra 1943. i poslao obavještenje Titu i tražio uputstva kako da postupi. Budući da je Jozo Šarić, obavljajući postavljeni mu zadatak u selu Lovincu, već bio pao u ustašku zasjedu, a potom u Zemuniku, nakon zverskog mučenja, ubijen, to se ovo Titovo naređenje odnosilo na ostalu šestoricu. Njih, i Petra Erdeljca, za koga je Tito 1. novembra 1943. odlučio da bude pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, ubrzo je Glavni štab poslao u Topusko na tronedjeljni partijsko-politički kurs, a po završetku toga kursa rasporedio ih je, 2. februara 1944, na razne dužnosti.

308 Dalibor Jakaša Maljčik je tada bio šef Obavještajnog odjeljenja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Njega je Tito htio da smijeni s tog položaja, pretpostavljajući da je on u instrukcijama i usmenim direktivama nepravilno postavio kako organizacionu strukturu tako i sistem rada obavještajne službe. Nedelju dana kasnije (26. decembra) Glavni štab je izvijestio da su pomenute instrukcije napisane po uputstvima ranijeg komandanta i političkog komesara Glavnog štaba, mada se Dalibor Jakaša s nekim postavkama u njima nije slagao, pa, s obzirom na to, ne može ni snositi odgovornost za njihovu nepravilnost. Napokon je 28. decembra Glavni štab poslao Vrhovnom štabu radiogram slijedeće sadržine:

»Nemamo za ob[avještajnu] službu sposobnijeg [rukovodioca] od Maljčika. Da li da ga smijenimo ili da ostane? Po našem mišljenju, trebalo bi da ostane [s] obzirom [na to] da za propuste nije [on] kriv. Sa ovim se slaže [sekretar CK KPH] drug Andrija. Molimo odgovorite.« *(A–VII, k. 119/1, f. 1, reg. br. 1/1, radiogram br. 1856, upućen Vrhovnom štabu NOV i POJ 28. decembra 1943.)*

Nakon svega ovoga uslijedio je ovaj Titov odgovor. A Delibor Jakaša Maljčik je, preko Trubara, već sutradan (30. decembra) pošao za Jajce, gdje se tada nalazio Tito s Vrhovnim štabom NOV i POJ. Pošto je dobio potrebna uputstva za dalji rad, Jakaša se ponovo vratio na raniju dužnost u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

309 Ta brigada je u trodnevnim borbama (22–24. decembra) izgubila skoro dvije trećine svoga ljudstva. Ona je po prebacivanju na ostrvo Hvar imala samo 350 boraca, a od pretrpljenog poraza se nije mogla oporaviti za nekoliko mjeseci. Potpunije o tome vid. u nap. 265.

310 Štabovi Mornarice NOVJ i 26. dalmatinske NO divizije, kao i Oblasni komitet KPH za Dalmaciju, poslali su od 25. do 28. decembra Vrhovnom štabu NOV i POJ i Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske niz radiograma izvještavajući ih da Nijemci izvode desantne napade nadmoćnijim snagama i uz snažnu podršku avijacije i mornarice, dok jedinicama NOVJ u odlučujućim momentima izostaje sadejstvo

anglo-američkih vazduhoplovnih i pomorskih snaga. Njihov zaključak je bio jedinstven u tome da je pri takvom odnosu snaga nemoguća efikasna odbrana ostrva osim donekle Visa, pa su predložili da se, nakon prebacivanja ranjenika i zbjega naroda u Italiju, sve snage NOVJ evakuišu sa ostrva na kopno. Ali iako je sadržina gore navedenih radiograma govorila o nepostojanju uslova za uspješnu odbranu srednjodalmatinskih ostrva, Tito ipak nije dao nalog da se brigade povuku s ostrva, iako im je postavio određene uslove za njihov ostanak tamo. Dobivši ovo Titovo obavještenje, Glavni štab NOV i PO Hrvatske, koji je odranije bio sklon tome da se sve brigade prebace sa ostrva na kopno, odlučio da sprovede u djelo takvu svoju namjeru. Stoga je Štabu 8. korpusa poručio 30. decembra da se »povuče gorkim iskustvom sa Korčule« i naredio: »... ako nema izgleda da će vas Englezi pomoći, prebacite trupe sa otoka na kopno«. *(A-VII, k. 119/1, reg. br. 1/1, poslati radiogrami br. 1884 i br. 1914 od 30. XII 1943).* Istovremeno je u radiogramu upućenom Vrhovnom štabu potencirao one momente koji su navodili na donošenje konačne odluke o povlačenju snaga NOVJ sa svih srednjodalmatinskih ostrva na kopno. Nasuprot tome, Oblasni komitet KPH za Dalmaciju je i poslije neuspjeha na Korčuli ostao pri stanovištu da se ostrvo Vis može uspješno braniti, pa će time izazvati dilemu oko donošenja konačne odluke hoće li se ili neće braniti to ostrvo.

[311] Nije pronađen ni radiogram koji je Tito poslao Štabu 8. korpusa ni radiogram koji je Štab korpusa primio, pa je priređivač koristio njemački izvor u kojemu se Titov tekst daje u navodnicama, što treba da znači autentično, pa se kao takav, preveden na srpskohrvatski jezik, ovdje objavljuje. Njega je uhvatio, dekriptovao i preveo na njemački jezik Izviđački bataljon jedinica veze br. 4 njemačke Kopnene vojske (o tom bataljonu se govori u nap. 218) i dostavio ga na upotrebu Obavještajnom odjeljenju 2. oklopne armije. Naslovio ga je: *Tito 8. korpusu.*

[312] Prilikom izvođenja njemačke operacije »Herbstgeviter II« (Herbstgewitter II) desanta na ostrvo Korčulu, i tokom borbi na njemu od 22. do 25. decembra, Saveznici se nisu angažovali ni pomorskim plovnim jedinicama ni vazduhoplovnim snagama. Stoga su štabovi Mornarice NOVJ, 26. NO divizije i 8. korpusa NOVJ zaključili da se pri odbrani ostrva ne može računati na ozbiljniju podršku Saveznika, pa su o tome izvijestili Vrhovni štab NOV i POJ i postavili pitanje cjelishodnosti odbrane ostrva u uslovima kada Nijemci pojedinačno za svako ostrvo mogu prikupiti nadmoćnije kopnene i pomorske snage i uspješno ih podržati avijacijom (vid. nap. 310). Istovremeno su i Štab Mornarice NOVJ i Štab 8. korpusa NOVJ, kako preko britanskih oficira za vezu pri svojim štabovima tako i preko svojih predstavnika upućenih u Bari na direktan razgovor s odgovornim anglo-američkim predstavnicima stavili do znanja tamošnjoj savezničkoj komandi da će predložiti Vrhovnom štabu NOV i POJ da se snage NOVJ evakuišu s ostrva na kopno ukoliko se ne može računati s odlučnom podrškom savezničkih pomorskih i vazduhoplovnih snaga prilikom budućih njemačkih desanata na ostrva.

Saveznička komanda u Italiji je procijenila da je prisustvo pješadijskih i mornaričkih jedinica NOVJ na ostrvima ne samo od taktičkog već i od operativnog značaja za kontrolu pomorskih ruta istočnog Jadrana i za vezivanje njemačkih snaga i da je angažovanje snaga NOVJ na tom prostoru od posebnog značaja za uspješno izvršenje savezničkih obaveza preuzetih na Teheranskoj konferenciji u pogledu pružanja materijalne i druge pomoći NOVJ, pa je i poslala ovakvo obavještenje maršalu Titu.

[313] Na taj sektor je 5. krajiška udarna divizija, prema podacima zapisanim u »Kratkim bilješkama« njenog komandanta Milutina Morače, stigla 30. decembra i o tome je njen Štab istog dana poslao izvještaj Vrhovnom štabu.

[314] Nije pronađeno ovo Titovo naređenje Štabu 5. krajiške udarne divizije u vezi s ponovnim njenim usmjeravanjem prema Srbiji, ali se iz »Kratkih bilježaka« Milutina Morače vidi da je ono bilo dato radiogramom 29. decembra 1943. To se može zaključiti po tome što je Morača u pomenutim »Kratkim bilješkama« u tekstu za taj dan unio i podatak da je od Vrhovnog štaba stiglo naređenje da se manevriše u

neprijateljskoj pozadini, ističući pod navodnicama slijedeći zadatak: »,Treba ispitati pravac za Višegrad'.«

Ne znajući kakav je zadatak Tito postavio 5. krajiškoj udarnoj diviziji, Štab 3. korpusa predložio je 31. decembra Vrhovnom štabu da se ta divizija prebaci na prostor između rijeka Spreče, Bosne i Krivaje, pa je u vezi s tim prijedlogom uslijedio ovakav Titov odgovor.

[315] Tito se brinuo o 4. krajiškoj udarnoj brigadi zbog toga što je ona još noću 20/21. decembra iz sela Tuholja sjeverozapadno od Kladnja odnijela teške ranjenike da ih preda 17. istočnobosanskoj udarnoj diviziji u dolini Krivaje i od tada se o toj brigadi nije ništa znalo.

Brigada se, međutim, idući da uhvati vezu s dijelovima 3. korpusa na sektoru selo Podgorje – selo Repnik noću između 22. i 23. decembra našla u selu Ribnici u poluokruženju od jedinica 99. puka njemačke 1. brdske divizije. Prešla je na lijevu obalu Krivaje, ali je kod sela Vožuća naišla na glavninu 14. puka 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«. Pred polazak u proboj, brigada je oko 30 teških ranjenika i bolesnika smjestila u šumi Žedni vrh kod sela Vozuća i zakopala veći dio svog teškog naoružanja. Tokom 24. decembra i naredne noći brigada se, vodeći teške borbe na kosama ispred sela Manjinog Vrha i oko njega, probila kroz njemački borbeni poredak nanijevši neprijatelju osjetne gubitke, ali je i sama imala 17 mrtvih, 40 ranjenih i 6 nestalih. Nakon toga, brigada je, preko planine Zvijezde, prispjela u selo Žunove, odakle je 1. januara 1944. uhvatila vezu sa Štabom 5. krajiške udarne divizije.

[316] To je bilo pregrupisavanje dijelova njemačkog 69. rezervnog armijskog korpusa koji su učestvovali u izvođenju operacije »Šnešturm« u istočnoj Bosni, radi izvođenja nove operacije pod šifrom »Napfkuhen« (Napfkuchen). Cilj operacije je bio da se s linije Bosanski Brod–Doboj prodre prema zapadu i na prostoru između rijeke Save, Bosne i Vrbasa uništi 11. NOU divizija.

Međutim, napad na Banju Luku, koji su 31. decembra uveče otpočeli glavnina 5. i dijelovi 1. proleterskog korpusa, uveliko su poremetili plan izvođenja operacije »Napfkuhen«, pa je ona počela 3. januara i trajala samo četiri dana, ne postigavši željeni rezultat.

[317] Tito je odranije računao s mogućnošću njemačke ofanzive na slobodnu teritoriju u srednjoj i zapadnoj Bosni, pa je, još dok su trajale decembarske operacije u istočnoj Bosni, Dalmaciji, Kordunu i Baniji, u duhu svoje opšte zamisli blagovremeno dao direktive 1. proleterskom i 5. korpusu NOVJ da izvrše dekoncentraciju svojih divizija na širim prostorima. On je na bazi izvještaja koje je primio krajem decembra od operativnih jedinica i raznih organa NOP-a s okupiranih oblasti, a uz to prateći intenzivne pokrete njemačkih trupa tih dana, zaključio da su u toku njemačke pripreme za nove operacije zamašnijih razmjera. I zaista, u to vrijeme je njemačka 2. oklopna armija već privodila kraju pregrupisavanje svojih snaga za prenošenje težišta dejstava na centralni dio slobodne teritorije. U nizu predviđenih operacija, najopsežnija od njih dobila je šifrovani naziv »Valdrauš«. Njom se htjelo postići razbijanje 1. proleterskog i 5. korpusa NOVJ i potisnuti snage NOVJ s planinske oblasti srednje i zapadne Bosne i time lišiti NOVJ ove operativno-strategijske osnovice s koje su više od godinu dana dejstvovale na magistralne komunikacije u dolinama Save, Bosne, Neretve, Une i prema srednjem Jadranu. Za izvođenje te operacije komanda 2. oklopne armije predvidjela je snage ukupne jačine oko pet divizija. Njihova glavnina dobila je zadatak da nastupa iz dolina rijeka Bosne i Neretve (s linije Teslić – Zenica – Sarajevo – Konjic – Jablanica) k zapadu s ciljem da izbije u prostor gornjeg toka rijeke Une. Pomoćne snage imale su zadatak da nastupaju u dva smjera: dijelom s linije Bosanski Dubočac–Derventa–Doboj–Teslić k zapadu s ciljem da izbije u prostor srednjeg toka rijeke Une, dok će drugim dijelom snaga nastupati iz rejona Banje Luke dolinom Vrbasa k jugu. Operacija će početi 3. januara 1944. i trajati 18 dana, ali ni ona, sem stvaranja jačih uporišta u dolini Vrbasa, neće postići očekivane rezultate.

318 Štab korpusa je izvijestio 9. januara 1944. da su jedinice iz njegova sastava (bez 16. vojvođanske udarne divizije) u toku decembarskih borbi imale 135 mrtvih, 141 ranjenog, 150 promrzlih i 250 nestalih.

319 Petar Stambolić se tada nalazio u Beogradu, gdje je bio glavni ilegalni centar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Partijskim kanalima prispjela mu je neprecizna vijest da su se na oslobođenu teritoriju u južnoj Srbiji spustili neki britanski avijatičari. O tome je po kuriru poslao obavještenje Glavnom štabu NOV i PO Vojvodine, koji se tada nalazio u Sremu, da bi ovaj to radio-vezom saopštio Vrhovnom štabu kako bi bio obaviješten o njima.

320 Sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković Mihailo odgovorio je tek 13. januara 1944, jer se nekoliko dana nije nalazio u sjedištu Štaba 3. korpusa NOVJ. On je javio da su, nakon bombardovanja Ploeštija, iz oštećenog aviona iskočila i padobranima se spustili na slobodnu teritoriju u Crnoj Travi četiri američka avijatičara s vođom poručnikom Epom i da ih je uputio Svetozaru Vukmanoviću Tempu da bi ih prebacio za Grčku i dalje.

321 Tito je 5. krajiškoj udarnoj diviziji naredio 29. decembra da se ponovo orijentiše prema zapadnoj Srbiji (vid. nap. 314).

322 Divizija se 31. decembra nalazila s dvije brigade (1. i 10. krajiškom udarnom) na prostoru selo Medojević – selo Knežina, a s jednom brigadom (4. krajiškom udarnom) u selu Nišići.

323 Banja Luka je u to vrijeme bila najvažniji i najjači neprijateljev garnizon u zapadnoj Bosni. Posadu, ukupne jačine oko 5000 vojnika, sačinjavali su dijelovi njemačke legionarske 373. hrvatske pješadijske divizije »Tigar«, dijelovi domobranskog 4. lovačkog zdruga (brigade) i razne njemačke pukovske, divizijske i korpusne prištapske jedinice. Na njih i na ostale neprijateljeve snage u dolini donjeg toka rijeke Vrbasa, po Titovom nalogu, napale su glavnina 5. korpusa NOVJ (šest udarnih krajiških brigada i pet partizanskih odreda) i dvije proleterske brigade (3. lička i 3. krajiška) iz sastava 1. proleterskog korpusa pridate 5. korpusu za tu operaciju.

Preduzetom operacijom Tito je težio da se, po mogućstvu, savladaju neprijateljeve snage u Banjoj Luci i njenom širem rejonu, ali je glavni cilj napada bio da se prinudi njemački 15. brdski armijski korpus da dio svojih snaga izvuče iz borbi u istočnoj Bosni i prebaci ih ka Banjoj Luci kako bi se oslabila ofanzivna dejstva kojima su bile dovedene u težak položaj jedinice 3. korpusa NOVJ zajedno s 5. krajiškom i 16. vojvođanskom NOU divizijom, koje su se tada nalazile u istočnoj Bosni.

324 Komanda njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa je blagovremeno saznala za sve pojedinosti u vezi s pripremom i izvođenjem napada na Banju Luku. Njoj su dostavljeni podaci iz tzv. »sicher Quelle« (pouzdanog izvora), dobijeni dekripcijom radiograma na relaciji Vrhovni štab NOV i POJ – Štab 5. korpusa NOVJ i Štab 5. korpusa – potčinjene divizije. Te podatke je provjerila sopstvenom obavještajnom službom i preko četničkih komandi. Blagodareći tome, Komanda njemačkog korpusa je izvršila cjelishodno grupisanje snaga i organizovala odbranu, a od Komande 2. oklopne armije zatražila hitna pojačanja i dobila ih. Tako je 901. oklopni grenadirski nastavni puk izvučen iz borbi u istočnoj Bosni dan prije nego što je otpočeo napad na Banju Luku i preko Slavonskog Broda i Bosanske Gradiške upućen za Banju Luku, a iz Prijedora je, takođe za Banju Luku, upućena jedna borbena grupa iz 383. pješadijskog puka pod komandom Štaba toga puka.

Uporne ulične borbe za Banju Luku nastavljene su noću između 1. i 2. januara i tokom 2. januara, kada je u prvim poslijepodnevnim časovima prispio 901. oklopni puk i u kritičnoj situaciji pomogao njemačkoj posadi da uspostavi poremećeni sistem odbrane. Dalje borbe, vođene do prvih večernjih časova 2. januara, nisu imale vidnijih rezultata, pa je Štab 5. korpusa, ocijenivši da je dovlačenjem na sektor Banje Luke jačih njemačkih snaga postignut glavni cilj, naredio povlačenje svojih jedinica.

325 Prema podacima 5. korpusa NOVJ poginulo je oko 600 neprijateljskih vojnika, a zarobljen je 991 pripadnik njemačkih i ustaško-domobranskih snaga. Među

njima je bio izvjestan broj pripadnika iz sastava folksdojčerskih bataljona, formiranih od ljudstva njemačke narodnosne grupe (die deutsche Volsgruppe) iz Slavonije. (Jedan od tih bataljona imao je naziv: bataljon »Princ Eugen«.) Ti bataljoni nisu pripadali njemačkim SS trupama, ali je njihovo ljudstvo nosilo oznake slične SS trupama, pa su ih stoga jedinice 5. korpusa NOVJ u svojim izvještajima pogrešno prikazale kao pripadnike SS divizije, što je ponovio i Štab korpusa u svom izvještaju Vrhovnom štabu NOV i POJ.

326 Vrhovni štab NOV i POJ bio je pogrešno obaviješten da se u Banjoj Luci nalazi Komanda 2. oklopne armije. Ona se tada nalazila u Vrnjačkoj Banji, a u Banjoj Luci se nalazila Komanda 15. brdskog armijskog korpusa.

327 Velimir Terzić je tada bio načelnik Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, a komandant 8. korpusa Vladimir (Vlado) Ćetković. Ćetković je u Štab toga korpusa prispio 28. decembra i, saglasno Titovom naređenju od 15. decembra, primio dužnost komandanta korpusa od Pavla Ilića Veljka, koji se do tada nalazio na položaju vršioca dužnosti komandanta toga korpusa.

Dobivši ovo Titovo naređenje, Glavni štab se istoga dana (1. januara) obratio Vrhovnom štabu pitajući ga da li je dotadašnjeg komandanta 8. korpusa rasporedio na neku novu dužnost, ili se to prepušta Glavnom štabu. Titov odgovor je stigao 5. januara i glasi:

»Neka Terzić ostane tamo do daljnjega. Veljko [je] zadržan kod nas. T.«

U duhu ovog naređenja, Glavni štab je, takođe 5. januara, javio Štabu 8. korpusa da Vladimir Ćetković ostaje na dužnosti komandanta toga korpusa.

328 Pavle Ilić Veljko je, po dolasku u Jajce, gdje se tada nalazilo sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ, zadržan pri Vrhovnom štabu. Kasnije je, kao delegat Vrhovnog štaba upućen s Udarnom grupom divizija ka Srbiji da bi svojim iskustvom doprinio njihovom uspješnijem rukovođenju.

329 Glavni štab NOV i PO Slovenije javio je 26. decembra 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ da je preko Vilijama Džonsa, šefa Britanske vojne misije pri tom Glavnom štabu, zatražio opoziv dotadašnjeg šefa Britanske vojne misije u slovenačkom primorju majora Nevila Darevskog zbog njegove saradnje s tamošnjim organizatorom četničkih jedinica.

Tri dana kasnije Vilijam Džons je saopštio Glavnom štabu da je tražio opoziv Darevskog i da će umjesto njega doći drugi oficir sa svojim radio-telegrafistom. I to je Glavni štab istoga dana (29. decembra) prenio Vrhovnom štabu, pa je sa svim tim uslijedilo ovo Titovo obavještenje.

330 Riječ je o britanskom pukovniku Piteru Muru. U vezi s njim se Glavni štab NOV i PO Slovenije 29. decembra 1943. obratio radiogramom Vrhovnom štabu pitajući ga da li je dato odobrenje britanskom pukovniku da dođe u sjedište Glavnog štaba (tada se nalazilo na Kočevskom rogu) i da odatle upućuje svoje ljude u austrijski dio Štajerske.

Sutradan (30. decembra) Glavni štab se ponovo obratio Vrhovnom štabu ističući da je britanski pukovnik odlučio da se zadrži u sjedištu Glavnog štaba i da odatle, kao organizator baze, radi na uspostavljanju veza s narodnooslobodilačkim pokretima u Austriji, Italiji, a po mogućnosti i u Čehoslovačkoj. Taj svoj radiogram Glavni štab ovako završava:

»Kaže [britanski pukovnik] da je to u dogovoru sa Vama lično uredio. Javite da li je stvar u redu«. (Arhiv IZDLJ SR Slovenije, f. 41). Iz kasnijih izvještaja se vidi da se taj britanski oficir tada nije uspio povezati s Austrijom, pa je obišao Istru, a zatim preko slobodnih teritorija Slovenije i Hrvatske vratio se u sjedište Vrhovnog štaba (Drvar) na putu za Bari.

331 U vezi s s tom američkom vojno-obavještajnom grupom je Glavni štab NOV i PO Slovenije poslao izvještaj Vrhovnom štabu 25. decembra 1943. Javio mu je da Amerikanci (ne navodeći njihova imena) hoće da upute za Goricu kao svoju grupu Slovence rodom iz Primorja, koji su bili mobilisani u italijansku vojsku i zarobljeni u

Africi, a potom prešli u američku službu, pa pita da li da ih Glavni štab kao takve primi. I u narednom radiogramu, upućenom Vrhovnom štabu 26. decembra, Glavni štab pita da li je zaista Amerikancima odobreno da upućuju svoju grupu u Goricu, a zatim predlaže da im se ne dozvoli upućivanje zarobljenih Slovenaca - Primoraca u svojstvu pripadnika američke vojske, ali Tito u svom odgovoru nije takav prijedlog prihvatio.

[332] Tito je 24. decembra 1943. bio postavio Srećka Manolu da rukovodi svim pješadijskim snagama na srednjodalmatinskim ostrvima (vid. str. 121). Manola je prije toga bio pomoćnik (zamjenik) komandanta Mornarice NOVJ, pa je, po primitku ovog Titovog naređenja, ponovo tu dužnost obavljao sve do sredine aprila 1944, kada ga je Tito odredio da se kao član Zastupništva NKOJ-a u Bariju bavi pomorskim pitanjima.

[333] Riječ je o desetak bataljonskih i brigadnih rukovodilaca za koje se Glavni štab NOV i PO Hrvatske u dva navrata – 21. i 29. decembra 1943, – obratio Vrhovnom štabu, moleći ga da mu ih dodijeli iz sastava 6. ličke NO divizije. Tražio ih je da bi njima popunio nekoliko štabova iz sastava 35. NO divizije, koja je tek bila formirana od jedinica Operativnog štaba za Liku (1. i 2. NO brigade i Ličkog NOP odreda).

[334] Odnosi se na Vojnu misiju NOVJ pri savezničkoj Vrhovnoj komandi za Srednji istok. Ona se u Bari vratila krajem decembra 1943. nakon sastanaka koje je u Aleksandriji imala najprije 12. decembra s glavnim komandantom pomorskih snaga za Levant admiralom Vilsom, zatim 13. decembra s vrhovnim komandantom svezničkih snaga za Srednji istok generalom Henrijem Majtlandom Vilsonom i njegovim štabom, i najzad 15. decembra s glavnim komandantom vazduhoplovnih snaga za Srednji istok maršalom avijacije Viljemom Soltom Daglasom. Na tim sastancima je obećano da će se Vrhovnom štabu NOV i POJ dati slijedeće u južnoj Italiji baze za mornaricu, za vazduhoplovstvo, za tenkovske jedinice, za snabdijevanje kopnene vojske i da će se uz to obrazovati odgovarajuće škole za stručno osposobljavanje pripadnika NOVJ. Radi realizacije tih dogovora o školovanju kadra NOVJ, upućivani su iz jedinica NOVJ šoferi, tenkisti i avijatičari u Bari, da bi se prikupili u sabirne centre. O njihovom prihvatu i smještaju starao se član Vojne misije NOVJ Miloje Milojević zajedno sa šefom Delegacije NOV i POJ u Bariju dr Sergijem Makiedom, jer se dr Vladimir Velebit, koji se iz Kaira vratio 29. decembra 1943, samo povremeno zadržavao u Bariju.

Čim su se prikupili šoferi, tenkisti i avijatičari, u Karovinju (kod Brindizija) su formirane i otpočele s radom Tenkovska škola NOVJ i Vazduhoplovna škola NOVJ, a da bi nastavile s radom na praktičnom i stručnom usavršavanju, Tenkovska škola je 26. marta premještena u El Katadbu (kod Kaira, u Egiptu), a Vazduhoplovna škola je 20. aprila prebačena na aerodrom Benina (kod Bengazija, u Libiji), gdje su i formirane dvije jugoslovenske eskadrile.

[335] Radilo se o sabotaži koju je vješto i sistematski sprovodio Stane Osvald. Bio je inžinjer, a kao poznatog predratnog komunistu odmah su ga, po okupaciji zemlje, uhapsili Nijemci i oterali ga u koncentracioni logor u Dahau (Njemačka). Tamo je, nakon mučenja, pristao na saradnju s Gestapoom i ovaj ga je, po završetku određenih kurseva, kao školovanog gestapovca vratio u Sloveniju, naloživši mu da se s određenim zadacima prvom pogodnom prilikom uključi u NOV Slovenije.

Osvald je 8. avgusta 1943. stupio u 3. kranjsku četu Gorenjskog NOP odreda. Brzo je napredovao i dospio na odgovornu dužnost – organizatora i rukovodioca službe veza Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, gdje je imenovan za šefa Odjeljenja za vezu. Njegova neprijateljska aktivnost je otkrivena tek 1947. godine, kada je produžio saradnju s raznim špijunskim centrima u inostranstvu. Zbog toga je izveden pred sud i 1948. osuđen na smrt i strijeljan.

[336] Glavni štab NOV i PO Slovenije je istoga dana (1. januara) izvijestio da je kurs za radio-tehniku, radio-telegrafiju i elektrotehniku već četiri mjeseca u toku.

[337] Štab Mornarice NOVJ se 29. decembra 1943. obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ s molbom da mu dozvoli da one pomorce i druge mornaričke stručnjake

kojima Mornarica raspolaže, a za koje nije tada imala odgovarajućeg radnog mjesta, uputi u Bari da bi se tamo organizovala mornarička baza i stvorila rezerva ljudstva za nove brodove i druge plovne objekte do kojih dođe Mornarica NOVJ.

Budući da je Tito već znao da je Vojna misija NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok dobila pristanak za jednu takvu bazu, to je i dao ovo odobrenje Štabu Mornarice NOVJ, pa je ovaj odmah uputio za Bari stručnjake za brodarsko-lučku i za pomorsko-tehničku službu. Istovremeno je Delegacija NOV i POJ u Bariju izdejstvovala kod Ureda britanskog Ministarstva ratnog transporta u Tarantu da se Mornarici NOVJ stavi na raspolaganje luka u Monopoliju. Tada je od ljudstva koje je uputio Štab Mornarice NOVJ i od pomorskih stručnjaka koji su se odranije nalazili kod Delegacije NOV i POJ u Bariju formirana mornarička Baza NOVJ Monopoli, sa sopstvenim štabom, koji joj je odredio Štab Mornarice NOVJ. Ta baza je služila kao pozadinska ustanova da iz savezničkih brodova prekrcava ratni i drugi materijal namijenjen jedinicama NOV i POJ i prevozi ga do ostrva Visa, da se bavi snabdijevanjem plovnih objekata kojima je raspolagala Mornarica NOVJ i da se stara o održavanju sopstvenog plovnog parka.

338 Tito je 29. decembra (ili neki dan ranije) naredio da se ostrvo Vis brani i to saopštio Štabu 8. korpusa NOVJ, ali to naređenje nije pronađeno. Ali da je takvo Titovo naređenje postojalo, vidi se iz dva radiograma koji potiču od Štaba 8. korpusa. U jednom od njih, primljenom u Štabu Mornarice NOVJ 29. decembra, Štab 8. korpusa je, pored ostalog, saopštio:

»V. Š. naredio brzu evakuaciju zbjega i odbranu Visa, a za druge otoke daćemo direktive«. *(A–VII, k. 2072, reg. br. 2-3/2, primljeni radiogram br. 326).* U onom drugom radiogramu, primljenom u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske 30. decembra, Štab 8. korpusa je bio još određeniji:

»V.Š. naredio [da] otok Vis moramo braniti, a za ostale [otoke] će [naknadno] dati direktive«. *(A–VII, k. 119/1, f. 2, reg. br. 1/2, radiogram br. 2229).* Tek u vezi s tim je razumljivo što Tito za odbranu Visa određuje borbeno najjaču i najiskusniju brigadu iz sastava 8. korpusa NOVJ, koja nije pripadala formacijskom sastavu 26. NO divizije i za koju je ranije bilo predviđeno da se prebaci na kopno u sastav svoje 9. dalmatinske NOU divizije.

339 Ovo Titovo naređenje samo djelimično će se sprovesti u djelo, jer će se na kopno prebaci 1. i 2. prekomorska brigada, a iz 26. NO divizije samo njena 13. dalmatinska NO brigada, ali će tada, umjesto nje, u sastav divizije ući 1. dalmatinska udarna brigada, i tako cijela 26. NO divizija ostati za odbranu ostrva Visa, čija odbrana će imati strategijski značaj za dalji razvoj NOB-a.

340 Riječ je o devet britanskih i američkih oficira na čelu s britanskim potpukovnikom Bilom Hadsonom, koji su se 27. decembra 1943. u Negbini prijavili Štabu 2. proleterske divizije. Više u vezi s njima vid. na str. 79. i u nap. 139. i 215.

341 Ovo Titovo upozorenje nalagalo je opreznost prema ljudima koji su duže boravili u četničkim štabovima, pa iako su tamo bili kao saveznički oficiri za vezu. Neki od njih (kao npr. američki potpukovnik Albert Sajc) bili su i ostali zaslijepljeni pobornici i propagatori četničkog pokreta (vid. nap. 139).

342 Ta Uputstva su bila sastavljena u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, imala su naredbodavni karakter za sve štabove jedinica Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, a službeno je označeno da potiču od Glavnog obavještajnog centra Hrvatske. Uputstvima je Glavni obavještajni centar Hrvatske ustrojen kao paralelan organ Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, pri čemu je u tom Centru formirana Vojnoobavještajna sekcija, takođe kao paralelan organ Obavještajnom odjeljenju (odjelu) Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Ta Uputstva su potpisali Dalibor Jakaš Maljčik kao rukovodilac Glavnog obavještajnog centra Hrvatske i Petar Grubor kao rukovodilac Vojnoobavještajne sekcije toga Centra. Ovim Uputstvima je bila nepravilno postavljena ne samo organizaciona struktura vojnoobavještajne službe nego i njen metod rada, naročito u četama.

[343] U vezi sa ovim upozorenjem, Glavni štab NOV i PO Hrvatske nije dao svoje obrazloženje, ali je tri dana kasnije – 6. januara, cirkularnim radiogramom stavio do znanja svim operativnim štabovima svojih jedinica da se pomenuta Uputstva stavljaju van snage i naredio da se povuku iz upotrebe.

[344] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je na zahtjev Božidara Magovca (člana Izvršnog odbora ZAVNOH-a i člana Predsjedništva AVNOJ-a) poslao 2. januara 1944. radiogram Titu, obavještavajući ga da Magovac pita kada će i kojim pravcem biti prebačena njegova porodica u Italiju.

[345] Glavni štab NOV i PO Slovenije je smatrao da su nastupili povoljni uslovi da 18. slovenačka NO divizija i odgovarajuće jedinice 4. korpusa NOVJ oslobode Ogulin i time se čvršće međusobno povežu slobodne teritorije u Sloveniji i Hrvatskoj. S toga je 2. januara radiogramom zamolio Vrhovni štab da naredi Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da se izvrši napad na Ogulin.

Sutradan (3. januara) je i Glavni štab NOV i PO Hrvatske primio sličnu poruku od Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, s tim što mu se još stavljalo do znanja da bi 18. slovenačka NO divizija preuzela na sebe osiguranje pravaca koje od Sušaka i Kočevja izvode k Ogulinu.

[346] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 4. januara naredio Štabu 4. korpusa NOVJ da hitno ispita jačinu neprijateljevih snaga u Ogulinu i kakvi su uslovi za napad na taj grad. Dan kasnije, Glavni štab je naredio Štabu 4. korpusa da pripremi napad na Ogulin ukoliko se u Karlovcu ne nalaze jače njemačke snage.

Nakon dobijanja izvještaja od Štaba 4. korpusa, Glavni štab je 5. januara radiogramom javio Vrhovnom štabu da se ispituje stanje neprijateljevih snaga u Ogulinu, ali da još nisu uslovi takvi da bi se donijela odluka za napad. (»Za sada se ne možemo odlučiti za napad« – izvjestio je Glavni štab.)

[347] Tito je izmijenio odluku o upućivanju Pavla Ilića za načelnika Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i zadržao ga u Vrhovnom štabu NOV i POJ. Više u vezi s tim vid. u nap. 327.

[348] Jedan brod bio je upućen 13. decembra, ali se uslijed nevremena i opasnosti od njemačkih torpiljarki četiri dana kasnije vratio u višku luku. Ponovo je iz nje isplovio 21. decembra i uputio se za luku Sveti Juraj (sada Jurjevo). Dva dana kasnije iz iste luke i u istom pravcu isplovila su još četiri broda. Nosili su pogonsko gorivo (benzin i naftu), odjeću, obuću, hranu i dva protivtenkovska topa. Zbog vremenskih nepogoda prispjeli su do ostrva Molata tek 29. decembra, a teret iskrcali u lukama Senj i Sveti Juraj 30. i 31. decembra (vid. nap. 76). O tome šta je sve dopremljeno brodovima s Visa, Glavni štab je 5. januara obavijestio Vrhovni štab.

[349] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 2. januara javio Vrhovnom štabu da je preko relejnih stanica dobio jednu šifru, bez pečata i potpisa, pa se ne zna ni ko je šalje ni od kojeg je datuma. Zato je zamolio Vrhovni štab da da potrebno objašnjenje u vezi s tom novom šifrom.

Titovo objašnjenje se, očigledno, ne odnosi na tu šifru, jer je dr Vladimir Bakarić ranije predao dužnost političkog komesara Glavnog štaba i pošao iz Otočca u Jajce, gdje je imenovan za povjerenika u NKOJ-u i vršioca dužnosti zamjenika povjerenika za inostrane poslove.

[350] U vezi sa ovim nalogom Glavni štab je izvijestio 10. januara da je Otmar Kreačić izjavio da Bakarić nije njemu predao šifru Glavnog štaba.

[351] Riječ je o jedinicama 1. proleterskog i 5. korpusa NOVJ i o Pratećem bataljonu Vrhovnog štaba NOV i POJ. U vezi s ovim zahtjevom Glavni štab NOV i PO Hrvatske istoga dana (5. januara) je izvijestio da je odmah poslije prijema pošiljke s Visa svu odjeću i obuću raspodijelio svojim jedinicama i da nikakvu rezervu nije

ostavio, jer su primljene znatno manje količine nego što mu je Vrhovni štab ranije bio odobrio. Istovremeno je zamolio da Vrhovni štab blagovremeno izvrši raspodjelu novih pošiljki s Visa i naglasio da Glavni štab prima na sebe obavezu da sve ono što bude namijenjeno drugim jedinicama transportuje svojim snagama i sredstvima do Mazina.

352 Pod riječima »*zadržite na vašem sektoru*« Tito podrazumijeva da se ranjenici iz Slovenije zadrže na teritoriji Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske sve dok ne budu upućeni na liječenje u južnu Italiju. Tito je predviđao mogućnost usporavanja njihovog prebacivanja u Italiju na osnovu uočenih njemačkih priprema za izvođenje ofanzivnih dejstava u sjevernoj Dalmaciji i Gorskom kotaru snagama dviju njemačkih divizija (114 lovačke divizije i legionarske 392. hrvatske pješadijske divizije »Plave«).

353 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je istoga dana odgovorio da će se za ranjenike iz Slovenije učiniti sve što bude moguće. Istovremeno se obratio Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da obavijesti koliko ima ranjenika za prebacivanje u Italiju i na koji bi ih način mogli prebaciti na slobodnu teritoriju u Hrvatskoj. Odgovor je uslijedio 11. januara: Glavni štab NOV i PO Slovenije javio je da će ranjenike prebaciti do obale pomoću svoje 18. NO divizije.

354 Glavni štab NOV i PO Slovenije bio se dogovorio s članovima Britanske vojne misije pri tom Štabu da ranjenike NOVJ s teritorije Slovenije prihvati na morskoj obali i evakuiše jedna britanska lađa, pa je u vezi s tim u tri navrata (24, 28. i 30. decembra) molio da Vrhovni štab interveniše kod nadležnih britanskih vlasti da se ta lađa uputi.

Međutim, Tito je procijenio da su takva obećanja nerealna, pa je stoga naredio da se Glavni štab NOV i PO Slovenije poveže s Glavnim štabom NOV i PO Hrvatske, ih prebace na liječenje, preko Visa, u južnu Italiju.

355 Ovo je Titov odgovor na radiogram Glavnog štaba NOV i PO Slovenije upućen Vrhovnom štabu 1. januara 1944, u kojem su navedene količine isporuka ugovorene s britanskim i američkim oficirima pri tom Štabu. Radiogram glasi:

»Sa Englezima ugovorili [smo] 6 aviona za Slovenačko primorje, 1 avion radio-aparati, 2 [aviona] eksploziv, 3 [aviona] antitenkovske i nagazne mine i 20 miliona lira. Odobrite nam ovaj dogovor. Trebamo [vaš] odgovor, jer Englezi inače kažu da pukovnik Velebit raspoređuje materijal i čekaju na Titov odgovor.

Sa Amerikancima ugovorili [smo] pošiljku 10 bazuka – ručnih bacača protivtenkovskih mina. Sada kažu da su došle u Kairo, samo da će ih Velebit raspoređivati na čitavu Jugoslaviju, pa ćemo mi dobiti samo 2.

Sa lađom za ranjenike poručili smo: benzin, ulje i glicerin za puškomitraljeze, radio-aparate, eksploziv i mine, sanitetski materijal«. *(Arhiv IZD SR Slovenije, f. 41/II).*

356 Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba 2. korpusa NOVJ kojim se 2. januara 1944. obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ pitajući ga da li može od šefa Britanske vojne misije pri svom Štabu mojora Antoni Hantera primiti novčanu pomoć koju ovaj dobrovoljno nudi. Istovremeno je Štab korpusa naglasio da korpus nema novca.

357 Štab 2. korpusa se 4. januara radiogramom obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ, pitajući ga kakve su nove oznake za političke komesare napominjući da je čuo da su ranije oznake izmijenjene, pa je u vezi s tim uslijedio ovaj Titov odgovor.

358 Tito je još 27. decembra 1943. poslao jedno naređenje Štabu 6. korpusa NOVJ ali izvorni tekst toga naređenja nije poznat zato što nije pronađen poslati radiogram, a odgovarajući tekst koji je primljen u Štabu 6. korpusa, po naređenju komandanta korpusa Petra Drapšina, nije zapisan u Knjizi depeše toga korpusa, očigledno radi toga da bi se njegova sadržina zbog izuzetne važnosti o usmjeravanju glavnine snaga korpusa, sačuvala u tajnosti. Primljeni radiogram ima i datum prispjeća i redni broj, ali je pod rubrikom »Sadržaj« upisano: »Depeša nije zapisana po na-

ređenju k-ta«. Međutim, istoga dana (27. decembra) Štab korpusa je odgovorio Vrhovnom štabu u vezi s tim radiogramom slijedeće:

»Zapovijest [smo] primili. Mjere preduzeli. Naređenje ćemo izvršiti.

Petar [Drapšin], Vlado [Popović]«

(A-VII, k. 430, reg. br. 10-30/8, radiogram primljen od Vrhovnog štaba br. 430 i radiogram poslat Vrhovnom štabu br. 431, od 27. decembra 1943.)

Iz sadržine kasnijih izvještaja Štaba 6. korpusa, kao i iz izvještaja njegove 12. slavonske NO divizije, može se zaključiti da je Tito u radiogramu o kome je riječ obavijestio Štab korpusa o predstojećem napadu na Banju Luku i naredio da 6. korpus glavninom snaga dejstvuje na magistrali Beograd – Zagreb i da jačim snagama sadejstvuje napadu na Banju Luku razaranjem komunikacija na odsjeku Novska – Slavonski Brod, da spriječi upućivanje neprijateljevih pojačanja iz Slavonije k Banjoj Luci i da izvede demonstrativne napade na Okučane i Staru Gradišku. Tito je naredio da sve to mora uslijediti najkasnije noću između 31. decembra 1943. i 1. januara 1944, kao i da se takva aktivnost na tome sektoru mora nastaviti i narednih dana.

Jedinice 6. korpusa izvršile su prvi dio zadataka, jer je Požeški NOP odred noću između 30. i 31. decembra razorio željezničku prugu Beograd – Zagreb na četiri mjesta kod sela Zapolja, a 12. slavonska NO divizija naredne noći presjekla željezničku prugu na pet mjesta između Nove Gradiške i Novske, dok je Posavski NOP odred iste noći porušio 120 m željezničke pruge između Nove Kapele i Batrine i uništio 2 km telegrafsko-telefonske linije, a železničku prugu između Slavonske Požege i Pleternice porušio je u dužini od 2 km. Takođe su dijelovi 12. NO divizije i Posavskog NOP odreda noću između 31. decembra i 1. januara izveli demonstrativne napade na Okučane i Staru Gradišku. Međutim, jedinice 6. korpusa nisu uspjele 1. januara da spriječe prodor njemačkog 901. oklopnog grenadirskog nastavnog puka, jer je on bez većih teškoća prodro preko Slavonskog Broda i Stare Gradiške k Banjoj Luci, dok su se jedinice 6. korpusa u poslijepodnevnim časovima 1. januara povukle sjeverno od ceste i željezničke magistrale. U toku 2. i 3. januara Štab 6. korpusa je javio Vrhovnom štabu o povlačenju svojih jedinica iz Stare Gradiške i Okučana i o prodoru veće njemačke motorizovane kolone, s većim brojem tenkova i oko 2000 ljudi na kamionima, od Slavonskog Broda u pravcu Banje Luke.

Sutradan, 4. januara, Štab 6. korpusa je javio Vrhovnom štabu da eksploziva nema nimalo, a mogao bi dnevno utrošiti preko 500 kg, pa je zamolio da mu se dostavi. Ovaj, i prethodno primljeni izvještaji su u Vrhovnom Štabu shvaćeni kao da Štab 6 korpusa pomjera svoje jedinice s magistrale Beograd – Zagreb, pa je stoga uslijedilo ovo kratko, ali sasvim određeno Titovo naređenje. U vezi s njim je Štab 6. korpusa 5. januara izvijestio da je na magistrali Beograd – Zagreb od Novske do Vinkovaca angažovao 12. slavonsku NO diviziju, Posavski i Požeški NOP odred i jedan dio Diljskog NOP odreda.

359 Ovo je Titov odgovor na radiogram koji su 2. januara 1944. zajednički uputili Vrhovnom štabu NOV i POJ komandant odbrane dalmatinskih otoka Maksimilijan Baće Milić i komandant Mornarice NOVJ Josip Černi. Taj radiogram glasi:

»Stvari se razvijaju tako da nam se na Visu nameće ne samo frontalna nego i tvrđavska borba. Vis ima [na] 75 km. obale preko 50 teških mitraljeza, 17 protivavionskih mitraljeza i nekoliko topova.

Saveznici obećavaju pomorsku i zračnu pomoć i još teškog oružja. Sve ovo ne može apsorbovati 1 brigada. Potrebne su najmanje 2 brig[ade]. U protivnom odbrana postaje nerealna i bolje je unaprijed spasti ljudstvo.

Vis smatramo vanredno važnim i odlučujućim za Jadran. Preko Visa veza [sa Saveznicima] i pomoć su omogućeni. Sa 2 brig[ade], tj. oko 3000 ljudi odbranu smatramo realnom.

Molimo ponovo nam javite Vašu odluku.

Černi, Milić«

(A-VII, k. 2072, reg. br. 1/2, radiogram br. 321, od 2. januara 1944.)

Kada je novoformirani Operativni štab za odbranu otoka, s Maksimilijanom Baćom i Josipom Černim na čelu, dobio Titovu saglasnost da se Vis brani s dvije ojačane brigade, procijenio je da su to takve snage koje upornom odbranom mogu Vis braniti. Sličnog mišljenja je bio i Oblasni komitet KPH za Dalmaciju. Nasuprot tome, Glavni štab NOV i PO Hrvatske i Štab 8. korpusa (naročito), pod jakim uplivom decembarskog poraza na Korčuli, procijenili su jačinu njemačkih snaga na obalskom rubu i u njegovom zaleđu dovoljnom da se mogu izdvojiti potrebne snage i sredstva da savladaju odbranu ma kojeg srednjodalmatinskog ostrva, pa i Visa, i da jedinicama 26. NO divizije i Mornarice NOVJ nanesu novi, još teži poraz nego što je bio decembarski na Korčuli.

Takva oprečna mišljenja usloviće da se još pune dvije sedmice prolongira dilema oko odbrane Visa, pri čemu će istovremeno i jedna i druga strana uporno nastojati da Tito donese konačnu odluku u pogledu odbrane ostrva Visa u skladu s njenim shvatanjem. Taj spor je naveo Komandu njemačke 2. oklopne armije, koja je od prislušnog radio– izviđačkog bataljona br. 4 Vermahta pri Komandi Jugoistoka dobijala dekriptovane radiograme svih viših štabova NOVJ (uključujući i Vrhovni štab NOV i POJ) da posumnja kako se tu radi o lažnim porukama sračunatim na obmanjivanje njemačkih štabova, pa je najprije oklijevala s izvođenjem planiranog desanta na ostrvo Vis, a kasnije, u nekoliko navrata, odgađala desant, dok napokon nije i odustala od njegovog izvođenja.

360 Novoformirani Operativni štab za odbranu otoka postupio je po naređenju: organizovao je intenzivne radove na inžinjerijskom uređenju odbrane ostrva Visa i na uspostavljanju efikasnog vatrenog sistema na njemu.

Radovima na učvršćenju odbrane ostrva Visa posvećivao je posebnu pažnju i Oblasni komitet KPH za Dalmaciju. On je inicirao da se u inžinjerijsko uređenje odbrane uključi i 500 omladinaca, koji su, pod stručnim nadzorom, izvodili te radove u okviru pretkongresnog takmičenja za Drugi kongres Ujedinjenog saveza Antifašističke omladine Jugoslavije.

361 Riječ je o 1. prekomorskoj brigadi. Ona je, zajedno s jednim bataljonom 2. prekomorske brigade, ukupne jačine 1650 boraca i starješina, prevezena konvojem od sedam brodova (praćenog naoružanim brodovima »Jadran« i »Kornat«) s ostrva Visa noću između 3. i 4. januara do luke Telaščice i tu iskrcana. Uslijed nevremena, brigada se zadržala na Dugom otoku i obližnjim kvarnerskim ostrvima sve do noći između 7. i 8. januara, kada je prevezena do uvale Dugovače kod sela Draga i tu iskrcana na kopno. Odatle je uhvatila vezu sa Štabom 19. NO divizije i privremeno dobila zadatak da kontroliše prostor selo Pakoštane – selo Pirovac – selo Stankovci, a zatim je upućena u Drvar, gdje je rasformirana, a njeno ljudstvo ušlo u sastav jedinica 1. proleterskog korpusa.

362 Mornarica NOVJ je prihvatila jedan dio ranjenika iz jedinica Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i lukama Velebitskog kanala i na trogirskom sektoru i do 10. januara ih prebacila na ostrvo Vis, a odatle su, tri dana kasnije, upućeni u Bari.

Prebacivanje ranjenika iz Slovenije onemogućila je njemačka ofanziva koja je uslijedila na Hrvatsko primorje.

363 Ovo naređenje je Štabu Mornarice ponovljeno i 5. januara. U vezi s njim je Štab Mornarice NOVJ 9. januara radiogramom poslao izvještaj Vrhovnom štabu da je u Bari upućeno 165 avijatičara i da je prebačeno na Vis 40 tenkista koje je uputio Glavni štab NOV i PO Hrvatske (i oni će takođe biti upućeni u Bari).

364 Na trogirskom sektoru je noću uoči 1. januara 1944. prispjelo ljudstvo 1. vazduhoplovne baze NOV i POJ. Njen komandant Mile Pavičić je, preko radio–stanice mornaričkog obavještajnog punkta koji se nalazio na tom sektoru, 3. januara radiogramom obavijestio Vrhovni štab da mu se priključila grupa avijatičara iz Hrvatske i da već tri dana čeka na obali da se preveze na Vis.

Na tom sektoru se do 3. januara bilo prikupilo oko 140 vazduhoplovaca. Njih su noću između 3. i 4. januara prihvatili u luci Vranjici brodovi Mornarice NOVJ i iste noći prebacili na Vis.

365 Centralni komitet SKOJ-a, čije se sjedište tada nalazilo u Otočcu, uputio je 1. januara 1944, preko Radio-centra Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, obavještenje Centralnom komitetu KP Slovenije i operativnim štabovima iz sastava Glavnog štaba Hrvatske (štabovima korpusa i 2. operativne zone), kao i Štabu Mornarice NOVJ da hitno saopšte svim omladinskim delegatima da će se kongres održati 1. februara 1944. Istovremeno im je naglasio da delegati ne polaze na put dok im se to naknadno ne saopšti.

366 U vezi s ovim je Centralni komitet SKOJ-a izvijestio 7. januara 1944. da mu je u radiogramima od 27. novembra i 6. decembra 1943. tako bilo saopšteno, ali mu je, prema jednom radiogramu koji je sekretar CK KP Hrvatske Andrija Hebrang dobio 19. decembra 1943. navodno od CK KPJ, saopšteno da se omladinski kongres odgađa za 1. februar, pa je na osnovu toga CK SKOJ-a razaslao poruke da se delegati najhitnije pozovu kako bi se do sredine januara okupili u glavnom sjedištu svoje pokrajine.

367 Njemačka Vrhovna komanda Vermahta je jedan dio Slovenije (takozvanu Ljubljansku pokrajinu) u operativnom pogledu uključila u svoju Operativnu zonu Jadransko primorje, koja je obuhvatala pojas od Taljamenta do Bakra, odnosno, prema njemačkoj upravnoj podjeli, pokrajine: Videm, Goricu, Trst, Istru, Rijeku, Ljubljanu. Krajem 1943. i početkom 1944. na ovom prostoru smjenjivale su se (prema do sada pronađenoj izvornoj građi) 71, i 278. pješadijska, 162. turkestanska i 188. rezervna brdska lovačka divizija i samostalni 10. SS policijski puk. Pored toga, Operativna zona Jadransko primorje je služila za odmor i popunu dijelova njemačkih trupa koje su pretrpjele gubitke u borbama u Italiji (identifikovane su: 113, 159, 237, 256. pješadijska i 16. SS motorizovana divizija).

U Gorenjskoj i Štajerskoj, koje su se odranije nalazile pod njemačkom upravom, nalazile su se jedinice 438. divizije (18. i 184. landesšicen-puk, puk za osiguranje »Zidani Most«, 118. dopunski nastavni puk i tri granična pododsjeka), zatim 13, 19. i 28. Tot (Todt) SS policijski puk, kao i razne kvislinške formacije Vermanšafta (Wehrmannschaft).

368 Na teritoriji Štajerske su se kao posadne njemačke jedinice nalazile: 18. landesšicen-puk, 19. Tot SS policijski puk i dijelovi 13, 17. i 27. Tot SS policijskog puka, zatim granične, žandarmerijske i Vermanšaft jedinice. One su za svoju popunu vršile nasilnu mobilizaciju i zajedno sa 14. SS policijskim pukom i tri motorizovane žandarmerijske čete »Alpenland«, kao i kvislinškim formacijama, tokom druge polovine decembra 1943. izvodile završnu etapu zimskih operacija u Sloveniji napadajući jedinice 4. operativne zone NOV i PO Slovenije.

369 Glavni štab NOV i PO Slovenije uputio je 6. januara 1944. iz sastava 7. kurpusa NOVJ 14. NO diviziju, koja je do tada dejstvovala u Beloj krajini. Divizija je u svom sastavu imala tri brigade (1. slovenačku NOU »Tone Tomšič«, 2. slovenačku NOU »Ljubo Šercer« i 13. slovenačku lošku NOU »Mirko Bračič«) s ukupno 1112 boraca. Pošla je iz rejona Suhora i, vodeći borbe protiv njemačkih i ustaških jedinica, nastupala pravcem: Vivodina – Turopolje – Čazma – Kalnik – Ivanščica – rijeka Sutla, koju je prešla 6. februara u rejonu sela Sedlarjeva i nastavila nastupanje kroz Štajersku.

370 Na prostoru Dolenjske i Notranjske vodio je borbe 7. korpus NOVJ, koji je do tada u svom sastavu imao tri divizije: 14, 15. i 18. NO slovenačku i tri NOP odreda — Dolenjski, Belokranjski i Istarski. Iz njegovog sastava je izdvojena 14. slovenačka NO divizija i upućena u Štajersku.

371 Taj korpus je u svom sastavu tada imao dvije divizije — 31. i 32. slovenačku NO diviziju (krajem januara 1944. će Tito 32. preimenovati u 30. slovenačku NO diviziju) i tri NOP odreda — Gorenjski, Briško-beneški i Zapadnokoruški.

372 Štab 2. korpusa je serijom od osam radiograma 6. januara poslao izvještaj Vrhovnom štabu o stanju u Crnoj Gori, Boki i Sandžaku. Obavijestio ga je da na tom

prostoru još nije učvršćena narodna vlast; da je za jedinice NOVJ mobilisano oko 5000 boraca, od kojih je trećina došla kao dobrovoljci, ali su bliskoj budućnosti dosta slabi uslovi za dalju mobilizaciju; da još uvijek politički uticaj NOP-a u narodu nije veliki; da su četnici razbijeni kao vojnička formacija, ali ih ima oko 5000 odbjeglih po šumama i u »blokovima« kao Nijemaca u gradovima, a svoj uticaj u narodu održavaju pojačanim terorom, prijetnjama i prisustvom okupatora; da su Nijemci u borbi protiv NOVJ ujedinili četnike, većinu Muslimana i Albanaca.

Štab korpusa je zatim saopštio brojno stanje svojih jedinica: 2. proleterska divizija (bez 4. crnogorske proleterske brigade) i 29. hercegovačka NOU divizija imaju po 1600 boraca; četiri crnogorske brigade ukupno oko 3500 boraca; dvije sandžačke brigade ukupno oko 1100 boraca; pet crnogorskih NOP odreda ukupno oko 1500 boraca; tri hercegovačka NOP odreda ukupno oko 350 boraca; pet sandžačkih NOP odreda ukupno oko 250 boraca; italijanska partizanska divizija »Garibaldi« — oko 4000 naoružanih boraca, a u nenaoružanim radnim bataljonima ima oko 5000 ljudi.

Dalje je Štab korpusa predložio da prilikom odlaska 2. korpusa ostanu na teritoriju Sandžaka obje sandžačke brigade (3. proleterska i 4. NO), a u Crnoj Gori — 5. crnogorska i još jedna (nije imenovana) od crnogorskih udarnih brigada. Ali i u tom slučaju — naglasio je Štab korpusa — biće dovedena u pitanje slobodna teritorija i u Crnoj Gori i u Sandžaku, jer je najbolje ljudstvo iz partizanskih odreda uključeno u brigade, pa se »stoga na odrede ne može mnogo računati«.

Zaključujući svoj izvještaj, Štab 2. korpusa je naglasio da je u postojećoj situaciji veoma nužno da se korpus zadrži na teritoriji koju posjeda još najmanje mjesec i po dana i da u Srbiju s 2. proleterskom divizijom treba »iz političkih razloga« da pođe jedna jača crnogorska divizija, a istovremeno da na crnogorsko-sandžačkom prostoru ostanu dovoljno učvršćene snage NOVJ.

Tito je kasnije prihvatio ove prijedloge Štaba 2. korpusa NOVJ, pa je 16. januara 1944. uputio novu direktivu Štabu 2. korpusa (vid. str. 194-195).

373 Riječ je o 1. južnomoravskoj NO brigadi. Ona i 1. šumadijska NO brigada su spojene 9. februara 1944. u selu Ponikvama u jednu brigadu, koja je dobila naziv: 3. srpska NOU brigada i ušla u sastav 2. proleterske divizije.

374 Odnosi se na 2. dalmatinsku NOU brigadu. Ona se tada nalazila u sastavu 2. proleterske divizije i dejstvovala je u sjeveroistočnom Sandžaku. Iz njenog sastava je izašla krajem januara 1944. i upućena k zapadnom dijelu Crne Gore i južnoj Dalmaciji.

375 Taj Politodjel je bio zajednički za 3. sandžačku proletersku brigadu, koja se tada nalazila u sastavu 3. crnogorske NOU divizije i za 4. sandžačku NOU brigadu, koja je tada bila pod komandom Glavnog štaba NOV i PO za Sandžak. Obje brigade su dejstvovale na međusobno povezanim sektorima. U Politodjelu je Ratko Radović bio rukovodilac, Milan Trebješanin je određen za opštepolitički i kulturni sektor rada, a Dušan Vukićević za omladinski sektor rada. Aleksandar (Aco) Nikolić, koji je postavljen za pojačanje rada Politodjela (kao i svi ostali koji su se na takve funkcije postavljali), imao je položaj ravnopravan s ostalima članovima Politodjela.

376 Politički komesar 2. korpusa NOVJ Mitar Bakić je 2. januara 1944. predložio vrhovnom štabu NOV i POJ da se Veselin Bulatović, politički komesar bataljona, odredi za pojačanje Politodjela sandžačkih brigada (3. proleterske i 4. NOU). A kada je uslijedila ova Titova primjedba, Bakić je odmah odgovorio da nije traženo mijenjanje sastava Politodjela, već se, pored Aleksandra Nikolića, i Veselin Bulatović predlaže za pojačanje Politodjela.

377 Tito se složio sa slijedećim prijedlozima: prvo, da se Niko Strugar, kao zamjenik komandanta 4. crnogorske proleterske brigade, postavi za komandanta 7. crnogorske, drugo, da se Veljko Marinković (zamjenik političkog komesara bataljona 2. dalmatinske NOU brigade) postavi za zamjenika političkog komesara 4. sandžačke NOU brigade, i treće, da se Momir Bošković, do tada član Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak, postavi za zamjenika političkog komesara 3. sandžačke proleterske brigade.

Nije se Tito tada složio s tim da se Nikola Đakonović, do tada sekretar Sreskog komiteta KPJ Bar, postavi za političkog komesara 7. crnogorske NOU brigade i da se

Vjera Kovačević, član Okružnog komiteta KPJ Nikšić, postavi za zamjenika političkog komesara 7. crnogorske NOU brigade.

U vezi s ovim je Mitar Bakić 8. januara 1944. javio vrhovnom štabu da u jedinicama 2. korpusa nema podesnijeg druga za političkog komesara 7. crnogorske NOU brigade od Nikole Đakonovića i da je on predložen u sporazumu s Pokrajinskim komitetom KPJ za Crnu Goru i Boku, pa se stoga ponovo predlaže za političkog komesara te brigade. Za zamjenika političkog komesara 7. crnogorske NOU brigade je predložio Vuka Tmušića, člana Okružnog komiteta KPJ Berane, umjesto Vjere Kovačević, koju je ranije bio predložio. Nju je, pak, kasnije predložio da se uputi kao pojačanje Politodjela 3. crnogorske NOU divizije. Tito je ove nove prijedloge prihvatio (vid. str. 170).

378 To su bile: 13. vafen SS bosansko-hercegovačka brdska dobrovoljačka divizija »Handžar«, legionarska 369. hrvatska pješadijska divizija »Vražja«, 373. hrvatska pješadijska divizija »Tigar« i 392. hrvatska pješadijska divizija »Plava«.

379 Tito se tada nalazio u Jajcu. To je ostao i narednog dana (7. januara) prateći razvoj borbenih djejstava i šaljući potrebna naređenja.

Tada je već u pravcu Jajca, u okviru njemačke ofanzivne operacije »Valdrauš«, koja je bila u jeku, otpočelo izvođenje operacije »Jajce«, u kojoj je njemački 92. motorizovani grenadirski puk trebalo da brzim iznenadnim prodorom preko Mrkonjić-Grada u Jajce napadne na Vrhovni štab i ostala rukovodeća tijela NOP-a u njemu.

Istovremeno su njemačka 1. brdska divizija, nastupajući preko Skender-Vakufa u pravcu komunikacija Jajce – Travnik i Jajce – Bugojno, a 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen« nadirući k prostoru Travnik – Bugojno nastojale da razbiju jedinice 1. proleterskog i 5. korpusa NOVJ i time olakšaju brzo prodiranje 92. motorizovanog grenadirskog puka. Međutim, njegov brz prodor usporili su dijelovi 1. proleterskog i 5. korpusa NOVJ, pa je on tek 9. januara ušao u Jajce. Tito se, pak, s Vrhovnim štabom toga dana već nalazio na novom komandnom mjestu, uspostavljenom na istočnim padinama planine Klekovače, udaljenom oko 1200 m zapadno od željezničke stanice Potoci. Nekoliko članova Vrhovnog štaba pošlo je za Drvar, a članovi Predsjedništva AVNOJ-a, s dr Ivanom Ribarom na čelu, i nekoliko članova NKOJ-a, s Edvardom Kardeljem na čelu, pošli su na slobodnu teritoriju u Hrvatskoj.

380 Tito ovo ističe radi toga da Glavni štab NOV i PO Slovenije ne bi bio u zabludi da će posebna britanska lađa doći da prihvati ranjenike iz Slovenije i da dopremi slovenačkim jedinicama ratni materijal, kako su to Glavnom štabu bili obećali neki članovi britanske vojne misije koji su se nalazili pri tom Štabu. Tito je o tome saznao iz radiograma kojim se Glavni štab NOV i PO Slovenije 30. decembra 1943. obratio vrhovnom štabu moleći ga da kod odgovarajućih britanskih vlasti podrži takav dogovor. U vezi s tim vid. i nap. 354. i 355.

381 Dr Vladimir Velebit je postupio po Titovom naređenju, ali taj izvještaj priređivač nije pronašao.

382 Ficroj Maklejn je, uprkos tome što je najodgovornijim ličnostima Ministarstva inostranih poslova Velike Britanije lično isticao svu nerealnost britanskih nastojanja da se Tito privoli za saradnju s kraljem Petrom II Karađorđevićem, na insistiranje Vinstona Čerčila uputio preko Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ prijedlog Titu da kralj Petar II Karađorđević dođe na slobodnu teritoriju i kao mladi vojnik pridruži se Titu.

Sličnu instrukciju je 6. januara 1944. Vinston Čerčil uputio Anglo-američkoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Objavljuje se kao prilog ovoga toma.

383 Odluku da se pored Obavještajnog odjeljenja, koje je postojalo u Vrhovnom štabu NOV i POJ, obrazuje pri Vrhovnom štabu još i Odsjek za zaštitu naroda, Tito je vrlo brzo izmijenio i, konsultujući se s najbližim saradnicima iz Vrhovnog štaba i NKOJ-a, odlučio da se formira Odjeljenje za zaštitu naroda (OZN-a) pri NKOJ-u. Stoga Tito nije poslao obavještenje slično ovome nijednom drugom

operativnom štabu NOVJ, a naredbu o formiranju OZN-e izdao je 13. maja 1944. godine (vid. u tomu 20).

[384] Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim se Mitar Bakić, politički komesar 2. korpusa NOVJ, 4. januara 1944. obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ saopštavajući mu svoje primjedbe u vezi s tekstom uputstva koje je iz vrhovnog štaba NOV i POJ dostavljeno pod naslovom »Uput Komisije za suzbijanje pete kolone« od 15. septembra 1943. Bakić ističe da taj Uput »nije postavljen na pravoj osnovi i ne odgovara svome osnovnom zadatku«, jer je sadržina teksta u njemu tako sročena da predstavlja suštinu rada obavještajne službe. *(A–VII, k. 394, reg. br. 1–17/2, radiogram br. 9 s 84 grupe od 4. januara 1944.)*

[385] Tito je u to vrijeme bio na stanovištu da 2. korpus NOVJ bude, kao i 1. proleterski, pokretna operativna jedinica, koja neće biti stalno vezana za određenu teritoriju. Stoga je Štabu korpusa postavljao ovakve zadatke u vezi s 29. hercegovačkom NOU divizijom i u vezi s Glavnim štabom NOV i PO za Crnu Goru i Boku, koji je trebalo da teritorijalno obuhvati još i Sandžak (vid. str. 152).

[386] To je bila dezinformacija koju su proturili obavještajni organi te divizije. U stvari, legionarska 369. hrvatska pješadijska divizija »Vražja« tada je učestvovala u izvođenju operacije »Valdrauš«. Ona je imala zadatak da s prostora Fojnice, Kreševa, Ivan Sedla, Konjica i Jablanice nastupa u pravcu Čelinske planine, a zatim da s odsjeka Ostrožac – Rama izbije u dolinu rijekā Rame i Doljanke.

[387] Takvo obavještenje je Štab 27. istočnobosanske udarne divizije uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ 2. januara 1944. preko radio-veze Štaba 5. krajiške udarne divizije. U vezi s ovim obavještenjem Štab 3. korpusa je 8. januara javio Vrhovnom štabu da je radio-stanica 27. istočnobosanske udarne divizije sklonjena, a šifra sačuvana.

[388] Postupajući po ovom Titovom nalogu, Štab 6. korpusa je ponovio svoj radiogram od 25. decembra 1943. u kome su dati sumarni podaci. U stvari, u selu Sibinju (kod Slavonskog Broda) su 1. i 3. bataljon Čehoslovačke NO brigade »Jan Žiška« noću između 23. i 24. decembra 1943. napali na njemački 1. bataljon 6. transportnog puka Nacionalsocijalističkog automobilskog korpusa i u desetočasovnoj borbi nanijeli mu osjetne gubitke. To priznaje i Komanda njemačke 42. lovačke divizije u svom izvještaju od 14. januara 1944, dok je Štab Čehoslovačke NO brigade 26. decembra 1943. izvjestio da je neprijatelj imao 33 mrtva i ranjena, 9. zarobljenih (5 Ukrajinaca, 3 Nijemca i 1 Italijan i da mu je zapaljeno 98 kamiona i 20 motocikla, a da je brigada imala 2 mrtva i 15 ranjenih.

[389] Štab Mornarice NOVJ je 8. januara izvijestio da u skladištima ima od naoružanja 200 mitraljeza tipa »breda«, 80 puškomitraljeza, 1000 engleskih automata, 6000 pušaka i nekoliko engleskih protivtenkovskih topova, koji nisu podešeni za prenos tovarnom stokom; od odjeće i druge opreme da ima samo 2000 cipela i isto toliko čarapa, 9000 komada donjeg rublja (gaća) i 14 000 ćebadi; da namirnica i pogonskog tečnog goriva ima veoma malo.

[390] U vezi s ovim nalogom se Štab Mornarice, takođe 8. januara, obratio Vrhovnom štabu s molbom da određeno javi šta će od navedenog materijala i u kojem pravcu uputiti i naglasio da je za prihvat toga materijala i u srednjoj i sjevernoj Dalmaciji neophodna po jedna brigada.

[391] Glavni štab NOV i PO Slovenije je 3. januara 1944. javio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da će svoju 18. slovenačku NO diviziju, ukoliko se zajedničkim snagama neće odmah napadati Ogulin, povući na sektor kod Čočevja i prema Ljubljani. Na ovo je Glavni štab NOV i PO Hrvatske odmah reagovao i obratio se istoga dana (3. januara) Vrhovnom štabu moleći ga da naredi Glavnom štabu Slovenije da svoju 18. NO diviziju i dalje zadrži u Gorskom kotaru, kako bi 13. primorsko-goranska NO divizija imala osigurano zaleđe prilikom čišćenja rejona Karlobaga i jednog dijela Hrvatskog primorja od neprijateljskih snaga koje ugrožavaju tamošnje slobodne luke.

Tito je pridavao veliki značaj tome da što duže ostanu slobodne luke Senj i luka Sveti Juraj, da bi se preko njih obavljalo snabdijevanje jedinica NOVJ ratnim materijalom s Visa, pa je stoga dodao ovo upozorenje Glavnom štabu NOV i PO Slovenije.

392 Borbe za Banju Luku vodila je glavnina 5. korpusa NOVJ, ojačana dvjema brigadama 1. proleterskog korpusa. Cilj je bio da se zauzmu Banja Luka, Bosanska Gradiška i Prijedor i time olakša odbrana jedinica 3. korpusa NOVJ, koje su dvjema uzastopnim ofanzivnim operacijama njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa (»Kugelblic« i »Šnešturm«) bile dovedene u težak položaj.

Napad jedinica 5. korpusa NOVJ počeo je 31. decembra 1943. uveče i trajao dvije noći i dva dana. Bio je zauzet veći dio Banja Luke, ali nije zauzeta Bosanska Gradiška ni spaljen pontonski most preko Save, što je omogućilo brz dolazak jakih njemačkh pojačanja u Banju Luku, pa je napad obustavljen 2. januara 1944. uveče i jedinice povučene.

U tim borbama je poginulo i ranjeno oko 600, a zarobljeno 990 neprijateljskih vojnika i starješina, dok su jedinice NOVJ imale oko 200 mrtvih i 400 ranjenih.

393 To su bili 901. oklopni grenadirski nastavni puk i 92. motorizovani grenadirski puk. Oni su u Banju Luku došli 2. i 3. januara iz istočne Bosne, preko Slavonskog Broda i Stare Gradiške.

394 U tom pravcu je od Banje Luke nastupao 92. motorizovani grenadirski puk vodeći borbe protiv 3. krajiške proleterske brigade (iz 1. proleterske divizije) i Udarnog odreda 5. korpusa NOVJ.

395 Dolinom Vrbasa su nastupali 901. oklopni grenadirski nastavni puk i dijelovi legionarske 373. hrvatske pješadijske divizije »Tigar«, a preko Borja-planine i Skender-Vakufa nastupala je 1. brdska divizija, vodeći borbe protiv glavnine 11. udarne divizije i glavnine 1. proleterske divizije.

396 Tim pravcem nastupali su Borbena grupa »Brauner«, tj. dijelovi njemačke 187. rezervne divizije i 6. pukovnije 1. domobranskog zdruga (brigade), a sjevernije od njih, u pravcu planine Kozare, nastupali su 2. kozačka brigada (5. i 6. puk) njemačke 1. konjičke kozačke divizije i 4. pukovnija 1. domobranskog lovačkog zdruga vodeći borbe najprije protiv 12. slavonske i 14. srednjobosanske udarne brigade, a zatim protiv 4. krajiške udarne divizije.

397 Tim pravcem je nastupala legionarska 369. hrvatska pješadijska divizija »Vražja«, vodeći borbe protiv 10. krajiške udarne divizije.

398 S prostora Žepče – Zenica k prostoru Travnik – Busovača nastupala je 7. SS brdska dobrovoljačka divizija »Princ Eugen«, vodeći borbe najprije protiv glavnine 11. srednjobosanske NO i glavnine 1. proleterske divizije, a potom protiv glavnine 6. lovačke NO divizije.

399 Tito je do takvog zaključka došao na osnovu izvještaja koji je Štab 27. istočnobosanske udarne divizije dostavio Vrhovnom štabu preko radio-stanice Štaba 5. krajiške udarne divizije. I Štab 3. korpusa je javio da je 2. krajiška udarna brigada 27. udarne divizije 25. decembra 1943. na Ravnoj planini razbila jedan bataljon (14. puka) iz sastava njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen«, da je tom prilikom poginulo 200 i zarobljeno 30 Nijemaca, da je zarobljena cijela komora jednog puka i da su zaplijenjena 2 topa, 9 teških mitraljeza i velika količina municije i raznog drugog materijala.

400 Britanski avioni su prvi put pokušali da isporuče ratni materijal jedinicama 2. korpusa NOVJ 31. decembra 1943, ali nisu uočili ugovorene signale. Oni su nosili i radio-stanicu za Britansku vojnu misiju, koja se padobranima spustila i toga dana prispjela u Kolašin, gdje se tada nalazilo sjedište Štaba 2. korpusa NOVJ.

401 Odnosi se na Smailagića polje kod Kolašina, koje je Štab 2. korpusa bio uredio za prijem materijala. Za dotur materijala intervenisao je 4. januara i šef Britanske vojne misije pri Štabu 2. korpusa major Antoni Hanter.

[402] Štab 2. korpusa je 9. januara odgovorio da je aerodrom kod Berana (sada Ivangrad) ispravan, da je vrijeme lijepo i da će se transporti tamo očekivati.

[403] Štab 2. korpusa je 9. januara odgovorio Vrhovnom štabu NOV i POJ da 2. proleterskoj diviziji, koja se tada nalazila nedaleko od Ivanjice (u selima Mosjevo, Kušići i Opaljenik), još ne može uputiti nijednu brigadu, zbog toga što 6. crnogorsku NOU brigadu upućuje na sektor Nikšić – Viluse – Grahovo, gdje se koncentrisalo više od 1000 četnika, a 3. proleterska sandžačka brigada, koju treba još popuniti i učvrstiti, mora ostati na sektoru Pljevalja.

[404] Prva južnomoravska NO brigada je tada, zajedno sa 6. istočnobosanskom udarnom brigadom, zatvarala pravac koji od Zvornika izvodi u pravcu Drinjače. Kasnije je, prilikom napada jedinica 3. korpusa na Tuzlu, obezbjeđivala zaleđe 17. istočnobosanske udarne divizije i tek 31. januara 1944. došla je u selo Jabuku, odakle se povezala sa Štabom 2. proleterske divizije. U njen sastav je ušla poslije stapanja s 1. šumadijskom NO brigadom u 3. srpsku udarnu brigadu, 10. februara 1944.

[405] Štab 3. korpusa NOVJ javio je 5. januara 1944. radiogramom Vrhovnom štabu NOV i POJ da je prestala njemačka ofanziva i da su uspješnim manevrima sve jedinice 3. korpusa sačuvane, uprkos tome što su jake neprijateljeve snage zaposijedale sela i pretresale cio prostor između rijeka Drine i Bosne.

[406] Pokreti njemačkih jedinica su bili brzi, pregrupisavanja česta, borbe intenzivne, jer su njemačke komande, zahvaljujući prije svega dekripciji radiograma operativnih štabova NOVJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, imali permanentno sve relevantne podatke o jedinicama NOVJ (brojnom stanju, naoružanju, namjerama, pravcima kretanja itd.), pa su ih pri izvođenju borbenih dejstava uspješno koristili. Nasuprot ovome, štabovi NOV i POJ su imali sasvim oskudne podatke o svom protivniku, ponajčešće zastarjele. Dekripcijom radiograma je čak i to bilo poznato Nijemcima, pa je njihova obavještajna služba nastojala da širenjem dezinformacija na terenu stvori kod štabova NOVJ što pogrešniju sliku o rasporedu, jačini i namjerama njemačkih jedinica. Jedna od takvih dezinformacija jeste i ova o lokaciji 1. brdske (»alpinske«) divizije. Ona se na ovdje označenoj teritoriji nalazila 6. decembra 1943, poslije borbi protiv jedinica 2. korpusa NOVJ, zatečenih u Sandžaku i sjevernom dijelu Crne Gore. Odatle je nastavila borbe u sklopu ostalih snaga njemačke 2. oklopne armije u istočnoj Bosni protiv jedinica 3. korpusa NOVJ, a zatim u srednjoj Bosni najprije protiv jedinica 5. korpusa NOVJ, a potom i protiv jedinica 1. proleterskog korpusa. Ta njemačka divizija je 9. januara 1944. izbila u zahvatu komunikacije Jajce Travnik i pripremala se da produži nadiranje k dolini Vrbasa s namjerom da, zajedno sa 7. SS brdskom dobrovoljačkom divizijom »Princ Eugen« pristupi uništenju 1. proleterske i 11. udarne divizije, opasno uklještenih u trouglu Jajce, Turbe, Donji Vakuf. Međutim, obje divizije NOVJ su, zajedničkim snagama, noću 9/10. januara izvršile prodor preko borbenog poretka njemačke 1. brdske divizije i nastavile nastupanje u njenoj pozadini.

[407] Štab 3. korpusa je odgovorio 10. januara da su Nijemci iz Zvornika i Tuzle otišli za Doboj, dok su u Tuzlu došle 5. i 8. lovačka pukovnija domobranskog 1. lovačkog zdruga (brigade). Istovremeno je Štab korpusa obavijestio da namjerava napasti Tuzlu.

[408] Tito je 22. decembra 1943. procjenjivao da će njemačke ofanzivne operacije koje su tada bile u toku za koju nedjelju splasnuti i da Nijemci neće biti u stanju da ubrzo nakon toga organizuju neki krupniji ofanzivni poduhvat. Polazeći od toga, smatrao je da će najpovoljniji termin za održavanje Drugog kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije vjerovatno biti februar 1944, pa je takvu poruku bio uputio Centralnom komitetu SKOJ-a (vid. str. 98 i nap. 247). Međutim, njemačke ofanzivne operacije su prenošene sa jednog operativnog prostora na drugi i još uvijek bile u zamahu, pa je Tito stoga ovu novu odluku i donio.

[409] Ta divizija se tada nalazila u rejonu Ivanjice. Ona je, poslije 48-časovne borbe, 11. januara bila zauzela skoro cijelu Ivanjicu, ali se, zbog moguće intervencije

udruženih okupatorskih (njemačkih i bugarskih), kvislinških (nedićevih) i kolaboracionističkih (četničkih) snaga povukla na prostor selo Katići – selo Kušići. U vezi s njom je Štab 2. korpusa istoga dana (11. januara) odgovorio da njenom Štabu stalno daje precizne direktive, a zatim je predložio Vrhovnom štabu da naredi Glavnom štabu NOV i PO Srbije da joj uputi ljudstvo radi popune.

410 U vezi s ovim je Štab 2. korpusa 13. januara iznio svoje mišljenje da bi bilo bolje ako ostane poseban Glavni štab za Crnu Goru i Boku, a poseban Glavni štab za Sandžak. Kao osnovne razloge za to Štab korpusa je naveo da su i jedna i druga teritorija dovoljno velike i zasebne, da je između njih veza otežana, a postoji i pitanje Muslimana (koje ih razdvaja).

411 Početkom 1944. kontrarevolucionarni dio jugoslovenske buržoazije koji se izjašnjavao za uspostavljanje starog poretka u Jugoslaviji imao je izvjesnog uticaja još samo u Srbiji, gdje se oslanjao na četnike kao na svoju vojsku, koja je još samo tu uz podršku njemačkog okupatora, predstavljala izvjesnu snagu. Njen politički uticaj su i u Srbiji i u inostranstvu snažno poljuljale odluke Drugog zasijedanja AVNOJ-a. Pošto je te odluke osudila jugoslovenska izbjeglička vlada, to su, na inicijativu četničkog Centralnog nacionalng komiteta Kraljevine Jugoslavije, okupljani u Srbiji predstavnici raznih kolaboracionističkih struja, s ciljem da, kao protivtežu Drugom zasijedanju AVNOJ-a, održe svoj kongres i na njemu donesu smjernice za svoj dalji rad.

Taj kongres je sazvan na brzinu. Održan je u selu Ba (na sjevernim padinama Suvobora) od 25. do 28. januara 1944. Učesnici su bili predstavnici raznih građanskih stranaka iz Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije. Oni su se udružili sa četničkim pokretom u tzv. Jugoslovensku narodnu demokratsku zajednicu. U svojoj političkoj platformi ustali su protiv odluka AVNOJ-a i protiv KPJ i izrazili su žaljenje što Saveznici pružaju pomoć NOVJ.

412 Riječ je o zalihama ratnog materijala iz savezničkih pošiljki koje su bile uskladištene na ostrvu Visu, o čijim je količinama izvijestio Štab Mornarice NOV 8. januara (vid. nap. 389). Za prihvat toga materijala upućene su, po Titovom naređenju Štabu 8. korpusa NOVJ (radiogram nije pronađen, kao ni ostali upućeni u to vrijeme Štabu 8. korpusa), 8. dalmatinska NO brigada 20. dalmatinske NO divizije na trogirsko-šibenički sektor i glavnina 19. dalmatinske NO divizije na sektor sjeverne Dalmacije.

413 Štab Mornarice NOVJ je 13. januara javio Vrhovnom štabu da su 12. januara uveče upućena dva broda s materijalom za Sv. Juraj (sada Jurjevo), a tri borda za 19. dalmatinsku NO diviziju na sjevernodalmatinski sektor, a 16. januara je Vrhovnom štabu javio da su brodovi spremni za polazak s ukrcanim materijalom i samo se čeka na poboljšanje vremenskih uslova.

414 U radiogramu koji je 9. januara Glavni štab NOV i PO Slovenije uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ izvijestio je, pored ostalog, da je svojoj 18. slovenačkoj NO diviziji (koja je vodila borbe kod Zlobina ispred Rijeke) naredio da se u pogledu ishrane orijentiše na dobavke iz Istre. Ali kako je ona imala velike teškoće pri transportovanju namirnica preko prekopanih cesta zatrpanih snijegom, Glavni štab je ukazao na taj problem i istakao nužnost da se za nju dostavljaju potrebe i sa slobodne teritorije iz Hrvatske.

415 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 15. januara 1944. radiogramom javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da ima krupne teškoće u pogledu ishrane svojih jedinica koje se nalaze na prostoru Hrvatskog primorja i u Gorskom kotaru, koji su veoma pasivni krajevi, ali je istovremeno naglasio da posebno vodi računa o snabdijevanju 18. slovenačke NO divizije i da će joj uputiti izvjesnu količinu opreme.

Tri dana kasnije (18. januara) Glavni štab NOV i PO Hrvatske je javio Glavnom štabu NOV i PO Slovenije koje je sve količine odjeće i koje vrste isporučio 18. NO diviziji. Narednih dana Glavni štab NOV i PO Hrvatske dostavio je toj diviziji novu pošiljku odjeće i obuće, pa je 22. januara poslao izvještaj Vrhovnom štabu šta je sve isporučio toj diviziji.

416 Riječ je o ofanzivnim operacijama koje je protiv jedinica 1. proleterskog i 5. korpusa NOVJ u centralnoj i zapadnoj Bosni izvodila njemačka 2. oklopna armija snagama jačine skoro pet divizija pod šifrovanim nazivima »Valdrauš« i »Napfkuhen«.

417 Ovo je Titov odgovor Štabu 2. korpusa, koji se bio zabrinuo za bezbjednost Vrhovnog štaba NOV i POJ i ostalih najviših organa NOP-a kad je saznao iz Titovog saopštenja, objavljenog 9. januara preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, za nastupanje njemačkih snaga iz pet pravaca k slobodnoj teritoriji u zapadnoj Bosni. U vezi s tim saopštenjem se Štab korpusa 10. januara obratio Vrhovnom štabu pitajući ga o razvoju novonastale situacije kod njih.

418 Ovo je Titov odgovor Štabu 2. korpusa, koji se 11. januara obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ radiogramom slijedeće sadržine:

»V. Š.

Ostaju li Hercegovci pod našom komandom dok još ostajemo ovdje, jer su nas izvijestili da ste ih Vi uzeli pod Vašom komandom i dali im zadatke?

Peko.« *(A-VII, k. 394, reg. br. 1–25/2, radiogram br. 45 sa 62 grupe, od 11. januara 1944. godine).*

Titovo naređenje kojim je 29. hercegovačku NOU diviziju stavio pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba nije pronađeno. Zna se samo da je ono uslijedilo 5. januara 1944. i da je tom prilikom diviziji dat zadatak da napada komunikacije u dolini rijeke Neretve. *(Vid. A-VII, k. 1146/I, reg. br. 12 30/2, radiogram br. 8 sa 105 grupa od 10. januara 1944. godine).*

419 Posebni partizanski odred za rejon Grahova nije formiran jer je već postojao Vučedolski partizanski bataljon, koji je obuhvatio taj rejon, a nalazio se u sastavu Nikšićkog NOP odreda.

420 Tito je ubrzo odustao od toga da se kompetencije postojećeg Glavnog štaba NOV i PO za Crnu Goru i Boku prošire i na teritoriju Sandžaka i da se, adekvatno tome, saobrazi i naziv Glavnog štaba. U vezi s tim vid. str. 194–195.

421 Riječ je o 2. dalmatinskoj NOU brigadi. U vezi s njom je Štab 2. korpusa 14. januara javio Vrhovnom štabu da se nalazi s 2. proleterskom divizijom (u rejonu Ivanjica) i da je za izvjesno vrijeme ne može prebaciti u južnu Dalmaciju, ali će to uraditi čim bude moguće.

422 Tito je ovakvo naređenje uputio Štabu Mornarice NOVJ zato što je Glavni štab NOV i PO Hrvatske 9. januara javio Vrhovnom štabu da u Senj za prihvat ranjenika dolaze mali brodovi, koje smatra nesigurnim pri lošim vremenskim prilikama kakve često vladaju u zimsko doba na sjevernom Jadranu, pa je zamolio da Vrhovni štab upozori na to Štab Mornarice NOVJ.

Na ovo Titovo upozorenje je Štab Mornarice NOVJ 13. januara odgovorio da za prihvat ranjenika u Senj upućuje najbolje i najbrže brodove kojima raspolaže, jer je još ranije stavio na raspolaganje Delegaciji NOV i POJ u Bariju sva svoja po deplasmanu najveća plovna sredstva (15 parobroda i 20 većih motornih jedrenjaka).

423 Sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković javio je 11. januara 1944 (preko Radio-centra Štaba 3. korpusa NOVJ) Vrhovnom štabu NOV i POJ da sa 1. južnomoravskom NO brigadom odmah kreće ka Srbiji. Izrazio je žaljenje što se vraća s neriješenim krupnim pitanjima, kao što su: pitanje ko će biti komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije (tu funkciju je tada obavljao član Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju Petar Stambolić, ali je Nešković pretpostavljao da se on još nalazi u Beogradu i da bi na tu dužnost trebalo da Vrhovni štab uputi iskusnog vojnog starješinu), pitanje antifašističkog vijeća Srbije (kako ga pripremiti, kada i gdje ga održati i koje ličnosti da ga sačinjavaju), pitanje činova za starješinski vojni kadar u Srbiji, a uz sve to dodao je da krupan problem predstavlja i to što rukovodstvo NOP-a u Srbiji ne raspolaže radio-stanicom (i ostalim što je s njom potrebno) da bi bilo u direktnoj vezi s Vrhovnim štabom NOV i POJ. Istovremeno je naglasio da smatra nužnim da i Momčilo Marković sa grupom rukovodilaca iz Šumadije odmah pođe preko Kopaonika u Jablanicu, gdje će, za oko mjesec dana, i on (Nešković) prispjeti.

424 Nešković je 14. januara odgovorio radiogramom slijedeće sadržine:

»Hteo sam odmah u Srbiju zato što je Moma [Momčilo Marković] sa rukovodiocima - Čačanima, Šumadincima i svima koje ste Vi poslali otišao u Sandžak, što je tamo [u Srbiji] ostao samo Pero [Petar Stambolić] u Beogradu, a Neđa [Nedeljko Karaičić] i Dragi [Stamenković] na jugu [Srbije]. Ja ne znam zašto sam ovde, a i posla tamo ima ogromno mnogo. Čekam odobrenje za povratak, a put bih ja predložio.

Mihailo«. *(A-VII, k. 408/A, reg. br. 1-95/8-1, radiogram bez broja, sa 124 grupe od 14. januara 1944).*

425 Nakon niza prethodnih njemačkih ofanzivnih operacija koje su izvođene u susjednim oblastima zapadne Bosne, tada je bila u jeku njemačka ofanzivna operacija »Valdrauš« koju je izvodio njemački 15. brdski armijski korpus u sadejstvu s 5. SS brdskim armijskim korpusom na prostoru zapadne Bosne. U toj operaciji su snage skoro pet njemačkih divizija (1. brdska, 7. SS brdska dobrovoljačka »Princ Eugen«, 187. rezervna, legionarska 369. hrvatska pješadijska »Vražija« i glavnina 1. kozačke konjičke) nastupale iz dolina Bosne i Neretve s polukružnog prostora od Dervente, Teslića, Zenice, Sarajeva, Konjica i Jablanice k dolini Vrbasa. Istovremeno, sadejstvujući tim snagama, iz šireg rejona Banje Luke nastupale su jake motorizovane jedinice (ojačani 92. motorizovani grenadirski puk i 101. oklopni nastavni grenadirski puk) jednim dijelom ka Kotor-Varošu, a drugim dijelom, preko Mrkonjić-Grada i Mliništa, ka Glamoču. Sve te njemačke snage imale su cilj da razbiju 1. proleterski, 5. i 8. korpus NOVJ i odbace ih sa magistrale Slavonski Brod – Sarajevo – Mostar. Pod pritiskom tih snaga Vrhovni štab i ostala rukovodstva NOP-a bili su prinuđeni da napuste Jajce i prebace se dijelom u Potoke, a dijelom u Drvar.

426 Komandant 3. korpusa NOVJ Kosta Nađ je istoga dana (13. januara) javio da je to mjesto selo Šekovići.

427 Foču su još u zoru 13. januara oslobodili dijelovi 5. krajiške udarne divizije, ali o tome Vrhovni štab još nije bio obaviješten; iz radiograma primljenog 12. januara od Štaba te divizije saznao je da se priprema napad na Foču. (Tekst toga radiograma nije pronađen, a da je toga dana upućen Vrhovnom štabu zabjeležio je Milutin Morača u svojim »Kratkim bilješkama« pod 12. januarom).

428 Vasilj Šanto Vasko, član Centralnog komiteta KP Albanije, stigao je oko 8. decembra 1943. u sjedište štaba 2. korpusa NOVJ. Došao je da se u svojstvu delegata Centralnog komiteta KP Albanije posavjetuje s članom Politbiroa Centralnog komiteta KPJ Ivanom Milutinovićem i sa Štabom 2. korpusa NOVJ po partijskim, političkim i vojnim pitanjima značajnim za dalji razvoj NOP-a u Albaniji. On je preko Štaba 2. korpusa NOVJ 9. januara 1944. uputio Vrhovnom štabu NOV i POJ radiogram slijedeće sadržine:

»Kod nas u Albaniji nalazi se engleski kapetan. Povezan je s albanskim fašistima i krnji ugled Engleske.

Kako da se postupi sa njime?

Vasko iz Albanije«

(A-VII, k. 394, reg. br. 1-23/2, radiogram br. 39. sa 66 grupa od 9. januara 1944).

429 Vasilj Šanto Vasko je sutradan (14. januara) preko Štaba 2. korpusa NOVJ odgovorio slijedeće:

»Engleski kapetan David ima vezu sa biv[šim] ministrom faš[ističke] stranke Jup Kazazi preko njegovog brata kap[etana] Halita i sa svim fašističkim bandama oko Skadra.

Odbio je da stupi u vezu sa nama, a kada smo mu ponudili da dođe na sastanak sa nama, nije došao.

Kapetan David je ranije bio u Malesiji debarskoj. Vrlo opasan je tip. Protestovali smo kod majora Hantera.

Vasko«. *(A-VII, k. 394, reg. br. 1-23/2, radiogram br. 57 s 154 grupe od 14. januara 1944. godine).*

Na intervenciju šefa Britanske vojne misije pri Štabu 2. korpusa NOVJ Antoni Hantera, kapetanu Davidu je naloženo da napusti Albaniju. On je 9. februara došao u

Kolašin, tada sjedište Štaba 2. korpusa, i priključen je grupi Bila Hadsona, s kojom je kasnije avionom prebačen u Italiju, a odatle u Kairo.

[430] Komandant 1. proleterskog korpusa Koča Popović javio je prvom jutarnjom radio-vezom 13. januara Vrhovnom štabu NOV i POJ da sa Štabom 6. ličke NO divizije nema radio-veze od večeri 12. januara, dok je ujutro 13. januara dobijen izvještaj Uprave bolnice te divizije, koja se s ranjenicima nalazila u selu Jasenovim Potocima, da su neprijateljske snage iz Šipova (iz doline Plive) izbile blizu Mliništa, udaljenog oko 7 km. južno od bolnice. Koča Popović se tada nalazio u selu Mihajlčićima (oko 5 km zapadno od bolnice) i znao je da 6. lička NO divizija svojom 3. ličkom NO brigadom već tri dana usporava nadiranje njemačkog 92. motorizovanog grenadirskog puka od Mrkonjić-Grada prema Mliništima i štiti bolnicu sa sjevera, a svojom 1. ličkom udarnom brigadom zatvara pravac kojim bi dijelovi toga puka, ili njemačke 1. brdske divizije mogli od Šipova (iz doline Plive) ugroziti bolnicu sa istoka i juga, pa je Vrhovnom štabu saopštio da provjerava poslate podatke, dobijene od Uprave bolnice. Zbog te nejasnoće i Titove brige za ranjenike uslijedio je ovakav njegov zahtjev. U međuvremenu je Štab 1. proleterskog korpusa provjerio stvarno stanje i pola časa nakon primitka ovog Titovog naređenja izvijestio da se izvještaj Uprave bolnice zasnivao na netačnim podacima.

[431] Štab 2. korpusa je 14. januara odgovorio da je napad na Foču lak zadatak, jer u njoj nema jačih neprijateljevih snaga i naglasio da je 4. sandžačkoj udarnoj brigadi, koja se nalazila na prostoru Meljak – Čajniče, još ranije dao zadatak da dejstvuje na komunikaciji Pljevlja – Čajniče, pa će tako sadejstvovati 5. krajiškoj udarnoj diviziji.

Obavještenje Štaba 2. korpusa o slabosti neprijateljevog garnizona u Foči bilo je tačno. Četnici su iz nje pobjegli čim su ih noću između 12. i 13. januara napala dva bataljona 1. krajiške udarne brigade. (O tome vid. i nap. 465).

[432] Ovdje je riječ o 14. srednjobosanskoj udarnoj brigadi 11. NOU divizije i 12. slavonskoj udarnoj brigadi 12. slavonske NOU divizije. Njih je njemačka borbena grupa »Brauner« u borbama vođenim od 3. do 6. januara 1944. odsjekla u šumovitim predjelima Uzlomca i Ljubića od glavnine 11. NOU divizije NOVJ. Dan kasnije (7. januara), obje brigade je 98. puk njemačke 1. brdske divizije nabacio na greben Borja-planine i tako su se našle u pozadini njemačkih snaga koje su izvodile ofanzivnu operaciju »Valdrauš«.

[433] Ovo je Titov odgovor Đurinu Predojeviću, zamjeniku komandanta 11. NOU divizije, koji je tada komandovao 14. srednjobosanskom i 12. slavonskom udarnom brigadom, na prostoru Moslovara, u pozadini njemačkih snaga, ali bez veze s glavninom 11. NOU divizije. Predojević se, naime, 8. januara radiogramom, preko Štaba 6. korpusa, obratio Vrhovnom štabu tražeći zadatak za dvije odsječene brigade, ističući: »Ovdje možemo zadati jak udarac neprijatelju ako nismo hitno potrebni«. *(A-VII, k.483, reg. br. 10–43/8, radiogram br. 127 od 8. januara 1944).*

Postupajući po ovom Titovom naređenju, Đurin Predojević se istoga dana, 13. januara, povezao s glavninom 11. NOU divizije, koja se, zajedno s 1. proleterskom divizijom, već bila probila kroz borbeni poredak njemačke 1. brdske divizije a potom ponovo zaposjela svoje operativno područje između Kotor-Varoša, Banje Luke, Prnjavora i Teslića.

[434] Štab 6. korpusa je istoga dana (13. januara) izvijestio da se 8. SS konjička divizija (»Florjan Gejer«) nalazi na sektoru Slavonskog Broda sa štabom u Slavonskom Brodu; da je 364. SS divizija s nepoznatog pravca otišla preko Slavonskog Broda u pravcu Vinkovaca i da je nepoznat njen zadatak; da su tokom 11. i 12. januara prolazili cestom i željezničkom prugom njemački transporti iz Beograda u pravcu Zagreba, a takođe da idu i transporti iz pravca Banje Luke preko Okučana u pravcu Zagreba.

[435] Ovo je Titov odgovor sekretaru Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju Vicku Krstuloviću i komandantu pješadijskih snaga u Operativnom štabu za odbranu otoka Maksimilijanu Baću. Oni su 10. januara 1944. javili Vrhovnom štabu da je

britanski brigadir Majlz, komandant isturenog dijela britanskog Odreda 133, došao na Vis i da traži odobrenje da se na to ostrvo iskrcaju 150 britanskih komandosa, koji bi učestvovali u odbrani ostrva Visa i izvodili napade na neprijatelja u lukama.

Prva grupa komandosa, koja je saglasno ovom Titovom odobrenju prispjela na Vis 16. januara, imala je svega 30 ljudi. Kasnije su sukcesivno dopremane nove grupe, pa je tako do 12. februara 1944. bio prebačen čitav 2. komando, jačine oko 500 ljudi.

436 Vicko Krstulović i Maksimilijan Baće su u radiogramu upućenom 10. januara Vrhovnom štabu javili da brigadir Majlz predlaže da se zajedničkim britanskim snagama i snagama NOVJ oslobodi ostrvo Lastovo i na njemu uspostavi zajednička posada, pa je ovo Titovo odobrenje uslijedilo u vezi s tim. Međutim, ostrvo Lastovo bilo je tada još slobodno, iako su s njega još 23. decembra (u toku borbe za Korčulu) povučeni dijelovi 13. dalmatinske NO brigade, a nekoliko dana kasnije i svi dijelovi partizanskog odreda, kao i plovne jedinice 5. pomorskog obalskog sektora Mornarice NOVJ, ali je ostala Mornarička stanica, s kojom je Štab 4. pomorskog obalskog sektora povremeno održavao vezu. Međutim, Štab mornarice NOVJ, a s njim i operativni štab za odbranu otoka, pretpostavljali su da su Nijemci, nakon zaposijedanja Korčule, zaposjeli i ostrvo Lastovo. Tek 20. januara je Operativni štab za odbranu otoka saznao da na Lastovu nema Nijemaca, pa je o tome poslao izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ.

437 Ovo Titovo naređenje je uslijedilo nakon dobijenog izvještaja komandanta 1. proleterskog korpusa Koče Popovića od 14. januara. Iz tog izvještaja se vidjelo da njemačke snage koje nastupaju iz Jajca preko Mrkonjić-Grada ugrožavaju bazu na Mliništu, dok one koje nastupaju preko Janja, ugrožavaju bazu na Glamočkom polju, a jedne i druge mogu preko Drvara ugroziti i bazu na Medenom polju. Preko tih baza je trebalo da se savezničkim avio-transportima snabdijevaju jedinice 1. proleterskog, 5. i 8. korpusa NOVJ ratnim materijalom. Titovo naređenje je prenijeto Štabu 6. ličke NO divizije, koji je, sprovodeći ga u djelo, angažovao glavninu svoje divizije (1. ličku udarnu i 3. ličku NO brigadu) u oštrim borbama koje su vođene 14. i 15. januara protiv njemačkog 92. motorizovanog grenadirskog puka, sprječavajući mu prodor ka Mliništima.

Jako usporeno nadiranje 92. motorizovanog puka prisililo je njemačku komandu da mu iz Kupreškog polja, preko Janja i sela Dragnić-Podova, uputi u pomoć 98. puk njemačke 1. brdske divizije. Pred tako jakim njemačkim snagama morale su se povući obje brigade 6. ličke NO divizije zapadno od komunikacije Mrkonjić-Grad – Glamoč, pa je 92. motorizovani grenadirski puk 16. januara prodro u Mliništa i produžio ka Glamoču, a glavnina 6. ličke NO divizije 17. januara odbila njemački napad kod sela Pecke, a 20. januara napala njemačku kolonu dok je bila u pokretu između sela Cerovca i Štrbina i nanijela joj osjetne gubitke.

438 Nije pronađen odgovor Štaba 1. proleterskog korpusa kakav je zadatak bio postavio 3. krajiškoj proleterskoj brigadi. Međutim, iz drugih izvora se vidi da je komandant 1. proleterskog korpusa Koča Popović toj brigadi postavio zadatak da posjedne položaje na sektoru selo Štekerovci – selo Crni Vrh i spriječi prodor njemačkih snaga preko sela Rora i sela Prekaje u pravcu Drvara. Ona će sa tih položaja voditi odsudne borbe od 17. do 21. januara i spriječiti dijelovima njemačke 1. brdske divizije da prodre ka Drvaru.

439 Štab 5. krajiške NOU divizije je 1. januara 1944. iz rejona sela Žunova vratio 4. krajišku NOU brigadu da donese teške ranjenike, koje je noću između 23. i 24. decembra 1943. bila smjestila po zemunicama u šumi Žedni vrh, kod sela Vozuća. O tome je poslao obavještenje Vrhovnom štabu NOV i POJ, pa je u vezi s tim uslijedilo ovo Titovo naređenje. Ali brigada je u šumi Žedni vrh pronašla samo lješeve većine teških ranjenika koje su bili otkrili i pobili Nijemci i četnici, pa ih je sahranila.

Na svom povratku k diviziji brigada nije imala većih gubitaka, iako je razbila četnike u selu Vozuću i susjednim selima, a 10. januara u selu Vijaki razbila ustašku miliciju i 14. januara, idući za selo Podromaniju, razbila manju njemačku kolonu (poginulo je 18 Nijemaca i spaljeno 6 njihovih kamiona).

Potpunije o toj brigadi, njenoj pratnji ranjenika, proboju 24. decembra 1943. kroz njemački borbeni poredak i o povratku u sastav divizije govori se u nap. 315. i 447).

[440] Štab 3. korpusa nije tada znao tačnu lokaciju 4. krajiške udarne brigade, ali je odranije znao da je ona u drugoj polovini decembra 1943. bila došla u kontakt s 27. istočnobosanskom NOU divizijom, pa je pretpostavljao da brigada zajedno s tom divizijom stalno djejstvuje na sektoru Vareš – Vijaka, te je stoga, 14. januara poslao takvo obavještenje Vrhovnom štabu. Međutim, brigada je, bez veze s 27. istočnobosanskom NOU divizijom, od početka januara 1944. imala svoj posebni zadatak, o kome je bilo riječi u nap. 315, 439. i 446.

[441] O šestoj neprijateljskoj ofanzivi, tj. o ofanzivnim operacijama njemačke 2. oklopne armije u decembru 1943. i januaru 1944. vid. Više 30, 31, 96 i 97.

[442] Sredinom januara 1944. se odvijala završna etapa njemačke ofanzivne operacije »Naptkuhen« u zapadnoj Bosni. Tada su tri njemačke divizije (1. brdska, 7. SS brdska dobrovoljačka »Princ Eugen« i legionarska 369. hrvatska pješadijska »Vražja«) izbijale k Livanjskom i Duvanjskom polju, a 92. motorizovani grenadirski puk nastupao je ka Glamoču. Bila je to glavnina njemačkih snaga angažovanih u toj operaciji, koja je, ne uspjevši da razbije 1. proleterski i 5. korpus NOVJ, nastavljala ofanzivu protiv 8. korpusa NOVJ, da bi preko planine Dinare izbila u sjevernu Dalmaciju. Istovremeno su njemačke 118. lovačka i 264. pješadijska divizija dovršavale zaposijedanje srednjodalmatinskih ostrva Brača i Šolte, a 114. lovačka divizija izvodila operaciju »Nibelungenfart« (Niebelungenfahrt), nastupajući pravcem Knin – Lapac.

[443] Tito je tražio podatke o aerodromu radi toga što je htio da izađe u susret Anglo-američkoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ koja je molila da Vrhovni štab odredi aerodrom na kome bi se spustio Ficroj Maklejn, koji se vraćao iz Kaira i, zajedno s Randolfom Čerčilom, još od 10. januara čekao u Bariju s hitnim i veoma važnim porukama od britanskog premijera Vinstona Čerčila za Tita.

Najbliže mjesto gdje bi se Maklejnova grupa mogla spustiti bio je pomoćni aerodrom na Medenom polju kod Bosanskog Petrovca. Međutim, Tito je smatrao da taj aerodrom brzo mogu ugroziti jake njemačke snage (1. brdska divizija, 7. SS brdsko dobrovoljačka divizija »Princ Eugen« i 92. motorizovani grenadirski puk) koje su izbile u Glamočko i Livanjsko polje. Pokušaj njihovih bočnih kolona da prodru pravcima Mlinište – Drvar i Livno – Bosansko Grahovo odbijen je, ali je Tito bio u neizvesnosti kojim pravcem će se usmjeriti glavnina tih njemačkih snaga, pa se stoga obratio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske za podatke o aerodromu na Krbavskom polju. Glavni štab je odmah (15. januara) odgovorio da je otpočela njemačka ofanziva na Liku, te je uslijed nje aerodrom na Krbavskom polju postao nesiguran i avioni se na njega ne mogu bezbjedno spustiti.

Kada je Tito uočio da su njemačke snage iz Glamočkog i Livanjskog polja nastavile ofanzivu k Dalmaciji, predložio je da se Maklejnova grupa spusti na aerodrom kod Bosanskog Petrovca. Ali pošto se snijeg uzaludno s aerodroma čistio, jer je obnavljan novim padavinama, Maklejn je, s obzirom na hitnost poruke koju je sa sobom nosio, odlučio da ne čeka povoljne uslove za slijetanje aviona. On je sa svojom grupom, danju, 20. januara, odletio transportnim avionom tipa »dakota«, koga je pratilo desetak američkih lovačkih aviona tipa »tanderbolt« (Thunderbolt) i, kao i svi ostali iz njegove grupe, bezbjedno se spustio padobranom na pomoćni aerodrom kod Bosanskog Petrovca. Pored Ficroja Maklejna i Randolfa Čerčila, s njima je došao i Lin Feriš koji je, zajedno s Maklejnom, krajem oktobra 1943. bio pošao u SAD da podnese svoj izvještaj predsjedniku SAD Franklinu Ruzveltu. (Ruzvelt je taj izvještaj koristio prilikom razmatranja pitanja Jugoslavije na Teheranskoj konferenciji.) Takođe su se tada s Maklejnom spustila i tri vojna radio-telegrafista.

[444] Edvard Kardelj Bevc je sa nekoliko članova Predsjedništva AVNOJ-a i nekoliko članova NKOJ-a oko 9. januara 1944. pošao iz Drvara i, preko sela Tičeva, Mazina i Udbine, 11. januara prispio u Otočac, gdje su se tada nalazili Centralni komitet KP Hrvatske i Glavni šrab NOV i PO Hrvatske.

[445] Glavni štab NOV i PO Slovenije izvjestio je 11. januara Vrhovni štab NOV i POJ da bi Boris Krajger Janez, tada politički komesar toga Glavnog štaba, po odluci Centralnog komiteta KP Slovenije, došao do Vrhovnog štaba radi dobijanja uputstva po vojno-organizacionim pitanjima i zbog rešenja nekih drugih pitanja. U radiogramu nije rečeno koja su to pitanja. Priređivač pretpostavlja da se radilo o nekim neslaganjima Centralnog komiteta KP Slovenije s radom italijsnkih komunista u Trstu i Slovenačkom primorju.

[446] O tačnoj lokaciji 4. krajiške NOU brigade tih dana nisu znali ni Štab njene divizije, koji je očekivao njen dolazak u Foču, ni Štab 3. korpusa, pa ni Vrhovni štab. Stoga je Tito izdao ovakvo naređenje Štabu 3. korpusa. Brigada se, pak, 15. januara nalazila u selu Nepravdičima, a 16. januara se prebacila u selo Sokoloviće. Od jedne njene čete, koja je 22. januara stigla u Šekoviće, Štab 3. korpusa je saznao gdje se nalazi 4. krajiška NOU brigada i javio Vrhovnom štabu da joj je upućeno ovo Titovo naređenje. Četa je, zajedno s 1. južnomoravskom NO brigadom, 25. januara pošla i sutradan stigla u Sokoloviće, gdje je Štabu svoje brigade predala poslato naređenje.

Obje brigade su 29. januara odatle pošle i, poslije dvodnevnog marša, 30. januara prispjele u selo Jabuku, odakle su istog dana uspostavile vezu sa Štabom 5. krajiške NOU divizije u Foči.

[447] Tito još nije bio obaviješten da su ih pobili Nijemci i četnici u šumi Žedni vrh. O tome vid. nap. 315.

[448] Sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković, koji se tada nalazio kod Štaba 3. korpusa u Šekovićima, odgovorio je 18. januara da 2. proleterska divizija treba da se poveže s Jablanicom i Toplicom i da se iz tih regiona organizuje prebacivanje ljudstva za popunu, a u rejonu Ivanjice da mobilizaciju izvrše tamošnji narodnooslobodilački odbori.

[449] Tito je ovo naređenje uputio Štabu Mornarice NOVJ jer se taj Štab 13. januara požalio Vrhovnom štabu NOV i POJ da uspostavljena radio-veza s Delegacijom NOV i POJ u Bariju nikako ne funkcioniše zbog neukosti radio-telegrafiste u Bariju.

[450] Riječ je o britanskom majoru hirurgu Linzi Rodžersu. O njemu je šef Apotekarskog odsjeka Sanitetskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ Jela Žunjić, koja se tada nalazila u Bariju, preko Štaba Mornarice NOVJ poslala radiogram u kome javlja da jedan britanski hirurg, koji je veoma vrijedan i brz na poslu, moli za odobrenje da pređe u Liku.

[451] Tito je kiparu Antonu Augustinčiću povjerio zadatak da prema skicama (s kojima se Tito saglasio) izradi probne otiske za sve vrste ordena koje će kao odlikovanja dodjeljivati Predsjedništvo AVNOJ-a.

[452] Ovo je Titov odgovor sekretaru Centralnog komiteta KP Hrvatske Andriji Hebrangu, koji je 8. januara 1944. radiogramom saopštio Vrhovnom štabu NOV i POJ da su njemački zastupnici za razmjenu zarobljenika postavili pitanje da li su jedinice NOVJ prilikom napada na Banju Luku poubijali njemačke ranjenike u jednoj bolnici.

[453] Andrija Hebrang je istog dana (16. januara) prenio Josipu Brnčiću, tadašnjem opunomoćeniku za vođenje pregovora s Nijemcima oko razmjene zarobljenika, samo jedan dio Titovog odgovora. Taj Hebrangov radiogram glasi:

»Komandi mjesta Pisarovina
– za druga Brnčića –

V. Š. javlja da se saopći njemačkoj komandi za razmjenu da nije točno da su naši u Banjoj Luci poubijali njemačke ranjenike.

V. Š. je izdao naređenje svim svojim jedinicama da se prema ranjenicima drže međunarodne konvencije.

Protestiraj kod Nijemaca za upad 20 ustaša u Pisarovinu od 15/I i ubistvo sekretara K[otarskog] k[omiteta], pošto je Pisarovina neutralna teritorija, na kojoj se vrši razmjena zarobljenika.
16. I 1944.

Andrija.« *(A-VII, Filmoteka, Fond CK KP Hrvatske, NOB, film br. 16, sn. 557).*

Kao što se vidi, Hebrang je izmjenio sadržinu upućenog mu naloga, jer je izostavio Titovo upozorenje kojim se Nijemci čine odgovornim ne samo ako njihove jedinice nastave s ubijanjem ranjenih pripadnika NOP-a, već su odgovorni i za takve postupke svih kvislinških trupa, koje su pod njemačkom komandom.

454 Do tada je tu brigadu Operativni štab za Liku angažovao zajedno s ostalim snagama iz sastava Operativnog štaba za Liku za borbe na sektoru Gospić – Perušić – Otočac, protiv dijelova njemačke 114. lovačke divizije i protiv ustaških i domobranskih snaga s područja Gospića. Glavni štab je, postupajući u duhu ovog Titovog naređenja, 16. januara izdao potrebno naređenje štabu 7. dalmatinske NO brigade, a potom je, istoga dana, radiogramom o tome obavjestio i Štab 8. korpusa NOVJ.

455 Glavni štab je 16. januara radiogramom identične sadržine obavijestio i Vrhovni štab i Štab 8. korpusa da momentalno nije povoljna situacija za prebacivanje ranjenika u sjevernu Dalmaciju, jer i 19. dalmatinska NO divizija koja tamo vodi borbe svoje ranjenike otuda upućuje za Liku. Istovremeno Glavni štab naglašava da bi pomenute ranjenike, ako su postali od Nijemaca ugroženi, trebalo prebaciti u Mazin, gdje bi ih jedinice Glavnog štaba prihvatile i smjestile u Lici ili na Kordunu.

Operativni štab za Liku je, sa svoje strane, procijenio da će ovo Titovo naređenje najbolje biti izvršeno ako dva bataljona 7. dalmatinske NO brigade uputi na sektor Mazina da tamo prihvate ranjenike, a ostala dva bataljona da nastave započeta djejstva, pa je tako i postupio: u Mazin je prebacio njen 3. i 4. bataljon, s 1. bataljonom je nastavio da ruši komunikaciju Gračac – Bruvno – Lapac, a s 2. bataljonom da na sektoru Gračac – Lovinac brani ločanski klanac (između planinskih vrhova Vršine i Trovrha).

456 Tito je namjeravao da 2. korpus NOVJ upotrijebi kao operativnu jedinicu za prodor u Srbiju. Tu svoju odluku saopštio je Štabu korpusa 5. januara (vid. str. 152). Međutim, ubrzo poslije toga Tito je procijenio da nije isključena mogućnost savezničkog iskrcavanja na istočnu obalu Jadrana, pa je stoga odlučio da 2. korpus zadrži u Crnoj Gori, Boki, Sandžaku i Hercegovini, kako bi se na tom prostoru našle jače snage NOVJ i učvrstio narodnooslobodilački pokret.

457 Stalna aktivnost njemačko-kvislinških jedinica usporavala je učvršćenje narodnooslobodilačkog pokreta u Sandžaku i istočnom dijelu Crne Gore i ometala Štab 2. korpusa da u priobalni pojas uputi dovoljno jake snage koje bi bile u stanju da u tako kratkom roku savlađuju četnike, koji su bili u najužoj saradnji s tamošnjim njemačkim garnizonima. Stoga su tek 25. februara dijelovi Primorske operativne grupe i 29. hercegovačke NOU divizije (6. crnogorska i 12. hercegovačka NOU brigada) zajedničkim snagama oslobodile selo Viluse, ali napad noću 26/27. februara 2. dalmatinske i 6. crnogorske brigade na dijelove njemačkog 334. pješadijskog puka i četnike u Grahovu bio je bezuspješan. Neuspjehom su se završila i dva uzastopna noćna napada na Grahovo izvedena 8/9. i 9/10. marta koje je izvršila 2. dalmatinska udarna brigada s dijelovima 6. crnogorske udarne brigade i s Nikšićkim NOP odredom. Stoga je selo Vilusi postalo glavna baza Primorske operativne grupe.

458 Pod izmijenjenom situacijom Tito ovdje podrazumijeva mogućnost savezničkog iskrcavanja na jugoslovenski obalski prostor.

459 Od 2. dalmatinske NOU i 6. crnogorske NOU brigade, Bokeljskog bataljona, Nikšićkog i Lovćenskog NOP odreda formirana je 21. januara Primorska operativna grupa, a od 8. crnogorske NOU, 3. sandžačke proleterske i 4. sandžačke NOU brigade formirana je 4. marta 1944. 37. sandžačka NOU divizija.

460 Na prostoru Sandžaka su se tada nalazili 2. proleterska divizija, 5. krajiška NOU divizija, dvije sandžačke brigade, jedna brigada iz sastava 3. crnogorske NOU divizije i dvije brigade iz sastava italijanske partizanske divizije »Garibaldi«, – ukupno 12 brigada i 5. partizanskih odreda.

461 Štab 2. korpusa je u operativnom smislu postupio po ovoj Titovoj direktivi, s tim što su italijanske brigade u formacijskom, administrativnom i u svakom drugom pogledu ostale pod komandom Štaba italijanske partizanske divizije »Garibaldi«.

462 U vezi s ovom preporukom je Štab 2. korpusa 18. januara izvijestio da je aerodrom kod Berana veoma pogodan i za dopremanje materijala padobranima i za ateriranje aviona, dok je primanje materijala na planini Sinjajevini sasvim nemoguće zbog vremenskih nepogoda, velikog snijega i nemogućnosti transportovanja uslijed nedostatka konja.

463 Riječ je o avijatičarima koji su po Titovom naređenju prikupljeni iz jedinica 2. korpusa NOVJ i čekali da se avionom prebace u sastav 1. vazduhoplovne baze NOV i POJ u Italiju radi daljeg školovanja. Pošto su duže vrijeme čekali na evakuaciju, Štab 2. korpusa se 12. januara obratio Vrhovnom štabu pitajući ga da li može avijatičare vratiti u svoje jedinice.

464 Postupajući po ovoj Titovoj direktivi, Štab 2. korpusa je serijom od 17. uzastopnih radiograma poslao slijedeći izvještaj:

»V[rhovnom] š[tabu]

U potpunosti shvaćamo važnost političku i vojničku zadatka kojeg ste nam dali. Mi znamo da Crnog[orsko] primorje i juž[nu] Dalmaciju ne smijemo prepustiti četničkim bandama, iako mi nećemo uspjeti ni sa jačim snagama da [u postavljenom nam roku] likvidiramo u potpunosti te bande, jer one poslije svakog našeg pritiska bježe u gradove kod Nijemaca, a glavne su im baze Boka i Crnog[orsko] primorje, gdje se drže uz njemačke garnizone.

Stalno moramo držati jednu brigadu u Vasojeviće zbog Arbanasa, koji drže front prema nama i kod kojih se nalazi nekoliko četničkih banda; jednu [brigadu] prema Sjenici i Brodarevu zbog Muslimana i četnika na desnoj obali Lima, koje pomažu Nijemci, a jednu prema Pljevljima. Na svim ovim sektorima neprijatelj je aktivan i vodimo svakodnevno manje borbe. Jednu brigadu moramo držati prema Podgorici i Dan[ilovom] gradu, jer pored njemačkih garnizona u obadva grada i okolini ima više od 1500 četnika.

Mi mislimo da Drugu div[iziju] zbog važnosti ovoga zadatka i zbog nemogućnosti njenog opstanak na terenu [jugozapadne Srbije] gdje bi trebala operisati i što ona broji oko 1000 boraca, a nije uspjela ništa da mobiliše, a ima 152 ranjenika, treba povući u Vasojeviće, s tim što bi [2.] Dalmatinsku uputili u Konavlje, a mjesto nje dali joj IV proletersku. U tom slučaju Drugu div[ziju] bi sačinjavale: Druga prolet[erska], Četvrta prol[eterska] i Treća sandžačka.

Raspored naših snaga u cilju postavljenog nam zadatka izgledao bi ovakav:

Dalmatinska: Konavli – Trebinje – Dubrovnik.

VI crnogorska: Viluse – Grahovo – Crkvice.

V crnogorska: Bjelopavlići – Podgorica – Rijeka Crnojevića.

IV proleterska: tri bataljona: Stavor – Njeguši – Riječka nahija; dva bat[aljona]: Crmnica – Bar – Grbalj.

VII crnogorska: Bioče – Kuči i jedan bat[aljon] u Morači za obezbjeđenje bolnica.

II proleterska: Bijelo Polje – Berane – Andrijevica, gdje bi je i popunili.

III sandžačka: zap[adni] i juž[ni] Sandžak, sa zadatkom napada na komunikacije i čišćenja četničkih bandi u Sandžaku.

Jedna hercegovačka: Trebinje – Bileća.

Druga hercegovačka: Gacko.

Treća hercegovačka: Popovo polje – Ljubinje – Stolac.

Italijani [divizije »Garibaldi«] bi ostali na prostoriji: Vasojevići – Sandžak. Oni vrlo malo predstavljaju u brobenom pogledu – goli su i bosi, a ostali su i bez municije.

Za sada nema uslova za formiranje novih crnogorskih jedinica.

Pitanje ishrane za nas je najveći problem i već na nekim sektorima jedinice se bijedno hrane. Italijani su nam u tom pogledu mnogo otežali situaciju, jer njih ima oko 9000 i krajevi gdje se oni nalaze su potpuno ekonomski iscrpljeni, a upotrijebiti ih van Sandžaka i Vasojevića je uopšte nemoguće. Činimo sve da ih održimo kao jedinicu, ukazujemo im političku pomoć i hranimo ih kao naše jedinice, no i pored svega stvorili su nam ogromne teškoće.

U planu našeg opšteg rasporeda dolazi u obzir i likvidacija Nikšića, ukoliko za to ne bi nastupili neki novi momenti.

Na pomoć od Saveznika ne računamo mnogo, jer i pored toliko mogućnosti do sada nam ništa nisu spustili. Primanje na Sinjajevini je isključeno zbog [vremenskih] nepogoda, velikog snijega i nemogućnosti transporta. Nove jedinice nemaju konja. Berane je odlično mjesto za bacanje materijala i spuštanje aviona. Prije dva dana italijanski transportni avion spustio se u Berane sa sanitetskim materijalom i odnio sa sobom 15 italij[anskih] ranjenika. Poslije ovako izvršenog rasporeda mogli bi primati materijal i na Grahovu, o čemu bi vas i obavijestili.

Od V div[izije] mogli bi primiti samo teške ranjenike, no pitanje transporta mi ne možemo riješiti. Naša bolnica nalazi se u Man[astiru] Morači.

Hitno odgovorite da bismo Drugu div[iziju] na vrijeme prebacili i što hitnije izvršili raspored.

Dolaskom Druge div[izije] šta da radi Glavni štab za Srbiju?

18. januar 1944.

Kolašin Peko i Mitar« *(A-VII, k. 394, reg. br. 1–28, 1–29, 1–30/2, radiogrami br. 63–79, od 18. januara 1944).* Štab 2. korpusa postavlja pitanje u vezi s Glavnim štabom NOV i PO Srbije zato što su se tada s 2. proleterskom divizijom kretali politički komesar Glavnog štaba Momčilo (Momo) Marković i još neki članovi Glavnog štaba, a takođe i sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković

465 Dva bataljona 1. krajiške NOU brigade su noću 11/12. januara na gumenim čamcima prešli na desnu obalu Drine kod sela Ustikoline, tu razbili mještanske četnike i brzim prodorom desnom obalom Drine noću 12/13. januara iznenadili četnike i u Foči. Poslije kraće borbe četnici su pobjegli, ne uspjevši da poruše žičani most preko Drine, što je olakšalo 5. krajiškoj udarnoj diviziji i 1. južnomoravskoj NO brigadi da je pređu.

466 Štab 2. korpusa je iz Kolašina 17. januara uputio pismo Štabu 5. krajiške NOU divizije, u kome ga je obavijestio o ovom Titovom naređenju i naglasio mu da ranjenike zadrži kod sebe dok mu Štab korpusa ne saopšti kuda će ih uputiti. Pismo je po kuririma upućeno i 22. januara predato Štabu 5. krajiške NOU divizije, koji se nalazio u Foči.

467 Tito ovdje misli na borbe koje je ta divizija vodila u toku decembra 1943. u sjeverozapadnom Sandžaku i istočnoj Bosni.

468 Štab 2. korpusa se 15. januara obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ pitajući ga da li može avionima uputiti teške ranjenike u Italiju.

469 Tito je, takođe 16. januara, naredio Štabu 5. krajiške NOU divizije da se zadrži na sektoru Kalinovik – Foča, da razbije tamošnje četničke dijelove i odmori svoje jedinice. Tekst toga radiograma nije pronađen, ali je takvu njegovu sadržinu zapisao Milutin Morača u svojim »Kratkim bilješkama« pod tim datumom, ne navodeći ništa o tome da ranjenike treba da preuzme i zbrine Štab 2. korpusa NOVJ.

Štab 2. korpusa je, pak, 18. januara javio Vrhovnom štabu da može preuzeti samo teške ranjenike 5. krajiške NOU divizije, ali ne može riješiti problem njihovog transportovanja do korpusne bolnice, koja se tada nalazila u pomoćnim zgradama Manastira Morače i u obližnjim kućama.

470 Ovdje je riječ o borbama koje su vodile jedinice 8. kordunaške divizije na sektoru Ogulin – Karlovac. Tu je 1. kordunaška NOU brigada, pored ostalog, 3.

januara 1944. napala njemačko-ustašku posadu u Tounju jačine 300 vojnika i nanijela joj takve gubitke da je posada, plašeći se novog napada, pobjegla 6. januara iz Tounja, a brigada, toga dana uništila neprijateljevu posadu koja je obezbjeđivala Globornički most, jačine oko 200 vojnika iz njemačkg željezničkog bataljona, ustaške 5. bojne i domobranske 33. pješačke pukovnije i do temelja razorila most. Nedjelju dana kasnije, 2. kordunaška NOU brigada je usporavajući njemačko nadiranje k slobodnoj teritoriji, noću 14/15. januara porušila most na rječici Bistrici kod sela Janjana, a Nijemci, ugroženi protivnapadom te brigade, 15. januara su do temelja porušili most kod sela Tromšarije, prethodno onesposobljen od jedinice 8. kordunaške NOU divizije.

[471] Te borbe su vodile jedinice 32. hrvatske NO divizije (NOU brigada »Braća Radić« i NO brigada »Matija Gubec«) od 6. do 10. januara protiv Zagrebačke ustaške posadne bojne i 1. pješačke pukovnije Poglavnikovog tjelesnog zdruga (1. puka Pavelićeve gardijske brigade).

[472] Bili su to ustaški protivnapadi iz Svetog Ivana Zeline, Varaždinskih Toplica i sela Zlatara, protiv 32. hrvatske NO divizije na sektoru Hum – Novi Marof. Divizija je odbila te protivnapade, pa se zatim prebacila na Kalnik.

[473] Uništio ih je Diverzantski udarni bataljon Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine miniranjem železničke pruge u 15 diverzija.

[474] Srušio ih je Diverzantski udarni bataljon Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. Jedan od tih mostova se nalazio kod sela Vojke, drugi kod sela Šimanovaca, treći kod sela Prhova, a četvrti je bio preko kanala Jarčine, kod sela Budanovaca (na železničkoj pruzi Ruma – Šabac). Prva tri mosta su srušena 3. decembra, a četvrti 4. decembra 1943.

[475] Samo u jednoj takvoj akciji, koju je 20. decembra 1943. izveo 2. bataljon 1. sremskog NOP odreda nedaleko od sela Kupinova, poginula su 62. njemačka žandarma.

[476] Avion i jedrilicu su 18. decembra 1943. oborili borci 2. bataljona 1. sremskog NOP odreda između sela Boljevaca i sela Jakova (kod Zemuna).

[477] Odnosi se na borbe koje je ta divizija vodila protiv jedinica iz sastava njemačke 1. brdske divizije i 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« u toku izvođenja njemačkih ofanzivnih operacija »Kugelblic« i »Šnešturm«. U vezi s tim borbama je Štab 5. krajiške NOU divizije 14. ili 15. januara 1944. radiogramom podnio izvještaj Vrhovnom štabu. Tekst toga radiograma nije pronađen, ali je komandant te divizije Milutin Morača u svojim »Kratkim bilješkama«, pod datumom 14–16. januar, zapisao gubitke divizije iz borbi vođenih od 4. decembra 1943. do 4. januara 1944, koji iznose: 108 poginulih, 36 teških ranjenika, 124 laka ranjenika, 64 nestala i 50 onih koji su svojevoljno napustili svoje jedinice.

[478] Odnosi se na desetak članova Predsjedništva AVNOJ-a i članova NKOJ-a, s dr Ivanom Ribarom i Edvardom Kardeljom na čelu, koji su 13. januara prispjeli u Otočac, zatim na Centralni komitet SKOJ-a, koji je u Otočcu odranije boravio, i na nekoliko stotina ranjenika koje je trebalo iz Slovenije i iz Centralne bolnice Vrhovnog štaba (koja se nalazila u Bosanskoj krajini) prebaciti na slobodnu teritoriju Hrvatske.

Tito je zahtijevao da se oni smjeste na bezbjedna mjesta jer su i Edvard Kardelj i Glavni štab NOV i PO Hrvatske tih dana slali izvještaje Vrhovnom štabu o ofanzivnim dejstvima jakih njemačkih snaga, usmjerenih prema jugozapadnom dijelu slobodne teritorije u Hrvatskoj.

[479] Grupa članova Predsjedništva AVNOJ-a i NKOJ-a i Centralni komitet SKOJ-a prebacili su se 17. januara u Gorski kotar, kod Štaba 13. NO divizije. Tu, u Skradu, podijelili su se na dvije grupe, pa je jedna, s Mošom Pijade na čelu, pošla 22. januara u Sloveniju, a druga je tamo pošla pet dana kasnije, s Edvardom Kardeljom na čelu. Od 28. januara obje grupe se nalaze u sjedištu Glavnog štaba NOV i PO Slovenije na Kočevskom rogu, u rejonu sela Črmošnjice.

480 Štab 2. korpusa je odmah postupio po ovom Titovom naređenju. On je 17. januara [po kuririma] poslao Štabu 5. krajiške NOU divizije šifru s ključevima i plan veze. O tome je sutradan radiogramom poslao izvještaj Vrhovnom štabu.

481 Na sektoru sjeverne Dalmacije su se u to vrijeme nalazile 5. i 6. dalmatinska NO brigada 19. dalmatinske NO divizije. One su prihvatale ratni materijal u lukama kod sela Pakoštana i kod sela Draga. Istovremeno su ukrcavale na brodove ranjenike, kojih je do 23. januara prispjelo na Vis 159. s toga sektora.

482 Izvještaje o količinama i vrstama prispjelog ratnog materijala na Visu slao je radiogramima Vrhovnom štabu NOV i POJ član Ekonomskog odjeljenja toga štaba Đorđije (Đoka) Savićević, koji je od početka decembra 1943. bio predstavnik toga Odjeljenja u Etapnoj stanici na Visu (u njoj su se još nalazili jedan britanski major i jedan američki kapetan kao predstavnici svojih komandi iz Barija). On je, postupajući po ovom Titovom naređenju, pokušao da jednim većim konvojem brodova, koji je lično sprovodio, prebaci ratni materijal do jedinica NOVJ na obali. Međutim, samo jedan brod je 18. januara u najvećoj žurbi iskrcao materijal i prihvatio ranjenike 13. primorsko-goranske NO divizije. Ostali brodovi su, zbog prodora jedinica njemačke 114. lovačke divizije u Hrvatsko primorje, zadržani na Dugom otoku. Ispitujući mogućnost iskrcavanja materijala u luci kod sela Pakoštana, Savićević je stupio na kopno istovremeno kada su njemačke jedinice ulazile u to selo. Stoga je dao nalog da se konvoj hitno vrati za Vis, a sam je partizanskom vezom došao do Štaba 19. NO divizije, odakle je pošao u Drvar i početkom februara 1944. podnio izvještaj Ekonomskom odjeljenju Vrhovnog štaba o svom dotadašnjem radu i nepravilnostima koje su kočile blagovremeno upućivanje materijala i uticale da i ono što je bilo upućeno ne stigne do odredišta.

483 Obavještenje da su se tada dvije brigade nalazile na Hvaru, iako se na njemu još od kraja decembra 1943. nalazila samo 11. dalmatinska NO brigada, dao je Vrhovnom štabu (vjerovatno 16. januara) Štab 8. korpusa i molio ga da naredi njihovo prebacivanje na kopno. Taj radiogram nije pronađen, ali po tome što se Štab korpusa radiogramom 15. januara obratio Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju tražeći od njega da svojim autoritetom utiče na Operativni štab za odbranu otoka kako bi što prije prebacio »sa Hvara dvije brigade u sjevernu Dalmaciju«. *(A-CK SKJ, Hrvatska II/119).*

484 Operativni stab za odbranu otoka je u saglasnosti s ovim Titovim naređenjem odmah uputio (17. januara uveče) 13. dalmatinsku NO brigadu, koja se nalazila na Visu, ukrcao u brodove, a s njom i sve preostale dijelove Druge prekomorske brigade, i uputio ih za rejon sela Draga u sjevernu Dalmaciju, a istovremeno je na Hvaru prikupio 11. dalmatinsku NO brigadu i noću 17/18. januara prebacio je na Vis. Tek što je brigada napustila Hvar, na njega se u zoru 18. januara iskrcao 2. bataljon 738. puka njemačke 118. lovačke divizije i 19. januara do kraja dana bez naročitog otpora ovladao ostrvom.

485 Na Hvaru se od zore 18. januara nije više nalazila nijedna brigada, a Operativni štab za odbranu otoka već je bio (noću 17/18. januara) uputio s Visa jednu brigadu na kopno (vid. nap. 483. i 484).

486 U trodnevnim borbama vođenim od 22. do 24. decembra 1943. protiv njemačkog desanta na Korčuli, pretrpjeli su krupan poraz 13. dalmatinska NO brigada, 1. prekomorska brigada i Korčulanski NOP odred. Potpunije o tome govori se u nap. 265.

487 Tito je ovakvo upozorenje uputio zbog toga što su i Oblasni komitet KPH za Dalmaciju i Operativni štab za odbranu otoka u svojim izvještajima upućenim Vrhovnom štabu 16. i 17. januara naglašavali da se ostrvo Vis može uspješno braniti pod uslovom da za odbranu budu dodijeljene tri brigade ali se nisu doticali postupka za slučaj prinudne evakucije ostrva. To je bilo uslijed toga što su uzimali u obzir samo jednu alternativu: ili Vis evakuisati prije njemačkg napada, ili ga odsudno braniti.

488 Tito je na ovaj način u stvari po treći put ponovio svoje naređenje od 4. januara. Ovom prilikom je to učinio zbog toga što mu se 18. januara radiogramom obratio Štab 8. korpusa NOVJ, s molbom da se cijela 26. dalmatinska NO divizija, tj. sve četiri brigade, prebace s ostrva na priobalno kopno. Kao što se vidi, Tito se saglasio (kao i ranije) samo za dvije brigade.

489 Jajce su 17. januara 1944. ponovo oslobodili dijelovi 1. proleterske brigade, ali su ga nedjelju dana kasnije preotele nadmoćnije snage njemačke 7. SS brdske dobrovoljačke divizije »Princ Eugen« i u njemu uspostavile jak garnizon.

490 Odnosilo se na 7. SS brdsku dobrovoljačku diviziju »Princ Eugen« i na legionarsku 369. hrvatsku pješadijsku diviziju »Vražju«. Boreći se protiv njih, jedinice 1. proleterskog i 5. korpusa NOVJ javljale su da su veće gubitke nanijele tim njemačkim divizijama, a osjećajući tih dana njihov slabiji pritisak, izveden je pogrešan zaključak i javljeno Vrhovnom štabu da su te njemačke divizije razbijene. To nije odgovaralo stvarnosti, jer su one oslabile svoj pritisak na jedinice 1. proleterskog i 5. korpusa NOVJ zato što su nastavile nastupanje prema srednjem Jadranu i južnom dijelu Like.

491 Riječ je o 114. lovačkoj diviziji. Njena dejstva su bila usaglašena s dejstvima njemačke legionarske 392. hrvatske pješadijske divizije »Plave«, tek prispjele iz Beča (preko Graca i Zagreba) u Karlovac, odakle je otpočela dejstva u pravcu Ogulina, a zatim ka Senju.

492 Ugrozila ih je njemačka 114. lovačka divizija, koja je u borbama od 16. do 18. januara na prostoru selo Perušić – selo Janjač savladala otpor 2. NO brigade Operativnog štaba za Liku i ovladala Otočcem, a u daljem nastupanju je kod sela Brloga i sela Žute Lokve savladala jak otpor 3. brigade 13. primorskogoranske NO divizije i 19. januara izbila u Senj (on je od septembra 1944. bio u rukama jedinica NOVJ). Nastavljajući dalja dejstva, ona je 20. januara, nakon teških borbi protiv 1 NOU brigade 13. primorsko-goranske NO divizije, izbila u Novi. Međutim, Štab 2. pomorskog obalskog sektora Mornarice NOVJ blagovremeno je evakuisao luke Senj i Jablanac čim su ih ugrozile njemačke snage, prebacivši se noću 16/17. januara s plovnim sredstvima na Dugi otok, dok je svoj bataljon mornaričke pješadije s Raba i Paga uključio u sastav 13. primorsko-goranske NO divizije.

493 Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 19. januara prenio svim svojim operativnim štabovima sadržinu prvoga pasusa ovog Titovog radiograma i naložio im da postignuti uspjeh u Bosni bude podstrek da na svojim sektorima nanose još jače udarce njemačkim i kvislinškim snagama. Zatim se obratio Glavnom štabu NOV i PO Slovenije i skrenuo mu pažnju da bude na oprezu na pravcu Delnice – Brod na Kupi – Kočevje zbog prisustva jakih njemačkih snaga (392. divizije) u Ogulinu. Sutradan, 20. januara, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je uputio Glavnom štabu NOV i PO Slovenije radiogram slijedeće sadržine:

»Jak saobraćaj njemačkih motorizovanih kolona na pravcu Gospić – Otočac Senj – Sušak. Treba da prođu ovim pravcem dvije njem. div[izije] za Italiju. [Njemačka] 392. legionar. hrvat. pješad. divizija nalazi se na sektoru Karlovac – Ogulin, sa namjerom da zaposjedne Hrvatsko primorje. Budite oprezni. V[rhovni] štab stavlja nam do znanja da vi treba da se oslanjate na nas u slučaju neke jače ofanzive na vas. Zato održanje vaših snaga u Gorskom kotaru osobito je važno. Javite situaciju«. *(A–VII, k. 119/1, reg. br. 4/2, radiogram br. 354, od 20. januara 1944).*

494 Štab 3. korpusa je 10. januara javio Vrhovnom štabu NOV i POJ da mu nužno treba eksploziva i sanitetskog materijala i da je stanje odjeće i obuće kod 1. južnomoravske NO brigade vrlo slabo, pa je hitno potrebno toj brigadi u tome poslati pomoć. Tri dana kasnije Štab korpusa je izvijestio da je rejon sela Šekovića pripremljen za primanje savezničkih pošiljki.

495 Pošiljku su noću između 24. i 25. januara doturila tri aviona. Dobijeni su najvećim dijelom cipele, eksploziv i sanitetski materijal. Tom prilikom je uglavnom

snabdjevena 1. južnomoravska NO brigada, koja je odmah poslije toga (25. januara) pošla k Sandžaku da uđe u sastav 2. proleterske divizije.

496 Pitanje amblema koji će na kapama nositi pripadnici Jugoslovenske jedinice koja je formirana u SSSR-u postavio je Georgi Dimitrov 4. januara 1944. obraćajući se Titu slijedećim radiogramom:

»4/I

Očekujemo Vaše saopštenje u pogledu opisa kokarde koju treba da nose oficiri i borci jugoslovenskog bataljona u SSSR.

D[imitrov]«. *(A–CK SKJ, Fond CK KPJ–KI, br. 1944/2.)*

497 Ovo Titovo naređenje predstavlja konačnu odluku u vezi s odbranom ostrva Visa. Njim su trajno prevaziđene sve dileme oko jačine snaga koje će se angažovati za odbranu toga ostrva. Istovremeno, moglo bi se reći da je Tito izašao u susret molbi Operativnog štaba za odbranu otoka, koji se (svakako ne bez znanja i saglasnosti Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju) 19. januara direktno obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ radiogramom, predlažući mu da za odbranu Visa odobri 3000 boraca, tj. tri brigade.

498 Šef Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadir Ficroj Maklejn, vraćajući se iz Kaira, sastao se s Titom noću 20/21. januara i tom prilikom, pored ostalog, obavijestio Tita da je Vrhovna komanda savezničkih snaga za Sredozemlje spremna jedinicama NOVJ na Visu ne samo dodijeliti potrebno teško naoružanje – već ukoliko Tito dozvoljava – i ojačati ih jednim dijelom svojih komandosa ukupne jačine preko hiljadu ljudi. Od njih bi se do kraja januara 1944. na Vis prebacilo oko 600 ljudi, da bi, zajedno s jedinicama NOVJ branili to ostrvo i preduzimali zajedničke ili samostalne prepade na njemačke posade susjednih ostrva. Maklejn je, u vezi s tim, najavio i podršku savezničke avijacije i mornarice. Tito je dozvolio dolazak komandosa na Vis u vezi s tim 25. januara dao potrebno naređenje Operativnom štabu za odbranu otoka (vid. str. 219).

499 Tito je u vezi s daljim angažovanjem jedinica NOV i POJ na dalmatinskim ostrvima uputio, vjerovatno 20. januara, odgovarajuće naređenje i Štabu 8. korpusa, ali se, uslijed nedostatka izvorne građe, ne može ustanoviti tekst toga naređenja. Sudeći, pak, po jednom radiogramu koji je Štab Mornarice NOVJ 21. januara primio od Štaba 8. korpusa za Maksimilijana Baća Milića, sa sigurnošću se može zaključiti da je Tito naredio da se 26. NO divizija ostavi na Visu radi odbrane ostrva i da se u njen sastav uključi 1. dalmatinska NOU brigada, koja se inače nalazila na Visu, ali je formacijski pripadala 9. NO diviziji, dok će, umjesto nje, u sastav 9. divizije ući 13. dalmatinska NO brigada, koja je iz sastava 26. NO divizije 18. januara prebačena na sjevernodalmatinsko kopno. Takođe je izvjesno da je Tito tom prilikom naredio Štabu 8. korpusa da se na svim ostalim dalmatinskim ostrvima obavezno zadrže partizanski odredi koji će dejstvovati i u uslovima kada su ostrva okupirana od neprijateljskih snaga.

500 Saglasno s ovim Titovim naređenjem, Glavni štab je dotadašnju Zagorsku diviziju (fomirana 12. decembra 1943. na Kalniku) preimenovao u 32. NO diviziju, a tek formiranu Moslavačku diviziju nazvao je 33. NO divizijom. Osim njih dvije, u sastav 10 (zagrebačkog) korpusa su uključeni Zapadna grupa NOP odreda (Kalnički, Zagorski i Zagrebački NOP odred), a takođe i Moslavački i Bjelogarski NOP odred.

501 Titovo upozorenje je uslijedilo s toga što je Glavni štab predložio samo dvije ličnosti za budući štab korpusa: Vladimira Materića za komandanta i Ivana Šibla za političkog komesara. Oni su se do tada nalazili na istim dužnostima u Štabu 2. operativne zone NOV i PO Hrvatske. Ali i Glavni štab je bio došao do zaključka da Štab korpusa mora biti razvijenije komandno tijelo, pa je, prije nego što je primio ovo Titovo upozorenje, ali takođe 21. januara, poslao Vrhovnom štabu dopunu svog ranijeg prijedloga o sastavu Štaba korpusa. Radiogrami su se međusobno mimoišli, ali Titovo upozorenje imalo je punu važnost i nakon tog dopunskog prijedloga Glavnog štaba.

[502] Riječ je o Štabu Moslavačke NO divizije, koja će preimenovanjem dobiti naziv 33. NO divizija. Glavni štab je predložio da se za njenog komandanta postavi Josip Antolović (zvani Hrvat), dotadašnji komandant 12. slavonske NOU brigade a za političkog komesara Vladimir (Vlado) Mutak, dotadašnji politički komesar Moslavačke NO brigade.

[503] Postupajući u duhu ove direktive, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je 30. januara 1944. od jedinica pod komandom Štaba Žumberačko-posavskog sektora formirao 34. NO diviziju. U njen sastav su tada ušli: Omladinska NO brigada »Joža Vlahović«, NO brigada »Franjo Ogulinac Seljo«, Žumberačko-pokupski i Turopoljsko-posavski NOP odred. Divizija je ušla u sastav 4. kospusa NOVJ.

[504] Operativni štab za Istru već je bio formiran: komandant je bio Savo Vukelić, politički komesar Joža Skočilić i načelnik Štaba Srđan Uzelac. Njega je Glavni štab još 6. januara 1944. izuzeo ispod komande Štaba 13. NO divizije i stavio ga pod neposrednu svoju komandu. U to vrijeme Operativni štab za Istru imao je u svom formacijskom sastavu četiri partizanska bataljona i tri samostalne partizanske čete.

[505] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je radiogramima poslao slijedeći izvještaj:

»U vezi vaše direktive od 21. 1. dostavljamo plan za dalju organizaciju i formaciju naših jedinica:

1. Na sektoru Žumberak – Pokuplje – Turopolje XXXIV div. sastava – dvije brigade i dva odreda. Štab div.: k-dant Dasović Martin, do sada k-dant I ličke brigade, komesar Knebl Franc, do sada komesar Oper. štaba Žumberak.

2. Na sektoru Like formiramo XXXV div. sastava – dvije brigade i jedan odred. Štab div.: k-dant major Kleut Perica [Petar], do sada k-dant Oper. Štaba za Liku, komesar Rukavina Milivoj, do sada komesar istog štaba.

3. Na sektoru Lika – Gorski kotar – Istra formirati ćemo štab XI korpusa za jedinice na ovom području, i to: XXXV i XIII diviziju, jedinice Oper. štaba za Liku i [za postojeće NOP] odrede. Štab korpusa: k-dant potpukovnik Jakšić Pavle, do sada komandant VII div., komesar Turkulin Artur, do sada komesar XIII div. Ovaj korpus će biti orijentisan na sektoru gornjeg Jadrana — od Velebita do Trsta – i u njegovom zaleđu. Štab korpusa će biti za sada u Gorskom kotaru. U Istri se stvaraju povoljni uslovi za lako komandovanje i veze. [Postojeći uslovi] diktiraju da jedinice u Lici, Gorskom kotaru i Istri budu pod zajedničkom komandom. Dosadašnjim iskustvom pokazalo se da štab IV korpusa nije mogao, uslijed udaljenosti i slabih veza, ispoljiti skoro nikakav uticaj na XIII div. u Gorskom kotaru i [na] lički Oper. štab u Lici. Te su jedinice u stvari bile pod našom neposrednom komandom.

4. Iz sastava IV korpusa izlazi XIII div. i nova lička div. (XXXV), a mjesto njih ulazi XXXIV divizija (žumberačkopokupska). Tako će IV korpus imati: VII, VIII, i XXXIV diviziju, sa [tamošnjim] odredima, [a] sa orijentacijom prema sektoru Karlovac – Zagreb – Sisak.

5. X (zagrebački) korpus će obuhvatiti sa svojim jedinicama područje sjev. od Save, sa orijentacijom na sektor Zagorje – Zagreb.

6. Za komandanta VII divizije predlažemo majora Bjelajca Stanka, do sada načelnika štaba iste divizije. Za komesara XIII div. Vinka Švoba, do sada zamjenika komesara iste divizije.

Ovakvu organizaciju komandovanja i formacije naših jedinica diktuje važnost vojno-strateških objekata koji se postavljaju pred našim jedinicama, topografski stvor [zemljišta] i veze na terenu, uslovi komandovanja, kao i različiti stepen razvoja ustanka i mogućnost daljnje mobilizacije u pojedinim operativnim područjima. Sa ovim naša globalna formacija bila bi završena. Mi bismo imali pet korpusa pod neposrednom komandom. Sa ovim planom slaže se u potpunosti drug Andrija. Molimo hitan odgovor«. *(A–VII, k. 119/1, reg. br. 4/2, poslati radiogrami br. 422 od 23. januara, br. 481. i br. 482. od 29. januara 1944).*

Tito se saglasio s ovakvom konkretizacijom njegove direktive, pa je Glavni štab do kraja januara 1944. posebnim naređenjima sproveo u život gornji plan.

[506] Tekst te direktive za sada se ne može ustanoviti, jer nedostaje izvorna građa. Nju pominje i Štab 8. korpusa u radiogramu koji je 21. januara u 10,50 časova primljen u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske. Naime, Štab 8. korpusa tu javlja da u saglasnosti s tom direktivom priprema napad na Cetinsku dolinu i rejon Promine za noć između 23. i 24. januara, a nakon toga da će uslijediti i dejstva u pravcu Kosova (kod Knina). Tito je 23. ili 24. januara naredio da se dio snaga toga korpusa angažuje na sektoru Glamoč – Livno da bi usporavao prodor njemačke 1. brdske divizije i 92. motorizovanog grenadirskog puka, orijentisanih ka Kninu i sjevernoj Dalmaciji.

[507] Predstavnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ Đorđije Savićević, koji se nalazio u Etapnoj stanici na Visu, uputio je iz viške luke za Senj četiri broda natovarena zimskom odjećom i manjom količinom pješadijskog naoružanja i o tome izvijestio načelnika Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ, Mitra Vujovića, koji se tada nalazio kod Štaba 8. korpusa NOVJ. Transport je od Visa pratio Živorad Mihailović Šilja, član Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ. Kad su brodovi doplovili u Senj, Mitar Vujović je 15. januara iz Štaba 8. korpusa, radiogramom javio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da sav taj materijal pripada 1. proleterskom i 5. korpusu NOVJ. Međutim, od svega toga je samo 3000 šinjela bilo dostavljeno za ta dva korpusa.

[508] Glavni štab NOV i PO Hrvatske nije bio istinito obaviješten od svojih vojno-teritorijalnih komandi o nepravilnostima koje su se sa tim transportom desile, pa je stoga 23. januara iz Glavnog štaba upućen slijedeći radiogram vrhovnom štabu:

»Nismo zadržali materijal sa Visa bez vašeg znanja i odobrenja. Vi ste nam odobrili 7000 pari odjela i 5000 pari cipela, pored ostalih količina drugog materijala.

Što se tiče materijala koji je bio namijenjen za I i V korpus, delegat Ekon[omskog] odsjeka V. Š. drug Šilja [Živorad Mihailović], koji je pratio taj transport, uzeo je za te jedinice 3000 šinjela, koje je već prebacio u Bosnu. Ostatak toga transporta drug Šilja je predao nama za naše jedinice. Mi smo od tog materijala primljenog od druga Šilje dali XVIII slovenačkoj diviziji šinjela 550 komada, čakšira 75, bluza 275, gaća 500, košulja 225, čarapa 200, cipela 130 i pulovera 25, a ostalo podijelili našim jedinicama.

Mi smo vas blagovremeno izvještavali o svakom aviziranom transportu da tačno označite šta je za nas, a šta za druge jedinice. Ništa nismo poduzeli u pogledu prijema i raspodjele materijala sa Visa bez vašeg znanja i odobrenja ili vaših ekonomskih organa.

Terzić«. *(A–VII, k. 119/1, reg. br. 4/2, radiogram br. 400 od 22. januara 1944.)*

Tito nije prihvatio ovo obrazloženje, pa je, nakon ispitivanja svega što se zbilo, veoma oštro ukorio komandante Glavnog štaba Ivana Gošnjaka za neodgovorni postupak nekih vojno-pozadinskih komandi potčinjenih Glavnom štabu.

[509] Na taj prostor je Stab 2. korpusa NOVJ 25. januara 1944. formirao Bokeljski partizanski bataljon i postavio mu zadatak da u najužem sadejstvu s 2. dalmatinskom NOU brigadom, koja će uskoro prispjeti u priobalnu zonu, vodi borbe protiv Nijemaca i četnika, da mobiliše nove borce i postane jezgro za formiranje novih bokeljskih jedinica.

[510] Formacijski naziv mu je bio: *Orjenski NOP odred.* On se sa ostrva Visa, zajedno s 13. južnodalmatinskom NO brigadom, 17. januara 1944. prebacio preko Kornata i Pakoštana u sjevernu Dalmaciju. Odatle će, preko Like i Drvara, krajem marta 1944. doći u sastav Primorske operativne grupe, gdje će biti reorganizovan u 2. bokeljski bataljon.

[511] Bataljon o kome je ovdje riječ imao je formacijski naziv: 3. dalmatinski udarni bataljon »Josip Jurčević«, odsječen je od svoje matične 1. dalmatinske udarne brigade kod Sjetline juna 1943. i vratio se u Hercegovinu. Tu je u njegov sastav uključeno preostalo ljudstvo 2. dalmatinskog udarnog bataljona, takođe iz sastava 1. dalmatinske udarne brigade, razbijenog u petoj neprijateljskoj ofanzivi juna 1943. na Sutjesci. Treći dalmatinski udarni bataljon »Josip Jurčević« je u to vrijeme bio u

sastavu 10. hercegovačke NOU brigade kao njen 3. bataljon. Po naređenju vrhovnog štaba (ono nije pronađeno, ali se iz izvorne građe Štaba 29. hercegovačke NOU divizije vidi da je postojalo) taj bataljon je izašao iz sastava 10. hercegovačke udarne brigade i upućen da samostalno dejstvuje na prostoru između Popovog polja, Stona i Cavtata do dolaska 2. dalmatinske udarne brigade.

[512] Štab 2. korpusa je 16. februara 1944. predložio za komandanta Primorske operativne grupe Radomira Babića (dotadašnjeg zamjenika komandanta 2. proleterske divizije), za političkog komesara Jagoša Uskokovića (dotadašnjeg zamjenika političkog komesara 5. crnogorske NOU brigade) i za načelnika štaba Novaka Perućicu (dotadašnjeg načelnika Štaba 5. crnogorske NOU brigade).

S ovim prijedlogom se Tito saglasio i to istoga dana (16. februara) saopštio Štabu 2. korpusa.

[513] Riječ je o formacijskom sastavu 2. proleterske divizije. U njen sastav je 4. crnogorska proleterska brigada (privremeno se nalazila u sastavu 3. crnogorske NOU divizije). Upućena 19. februara 1944. s prostorije Bijelo Polje – Šahovići.

[514] Tito je ovim stavio do znanja Štabu 2. korpusa da se blagovremeno postara za zbrinjavanje ranjenika tih divizija (ukupno su tada imale 302 ranjenika) prije nego što uslijedi njihovo nastupanje k jugozapadnoj Srbiji.

[515] Ovo upozorenje Tito daje stoga što je Štab 2. korpusa 18. januara 1944. u vezi sa planom borbenog rasporeda svojih jedinica saopštio Vrhovnom štabu da u perspektivi »dolazi u obzir likvidacija Nikšića«. (Vid. napomenu 464).

[516] Na ovo Titovo upozorenje Georgi Dimitrov je odgovorio 4. februara 1944. slijedeće:

»Letak o kome ste javili ne može da bude dijelo Otečestvenog fronta. Stav Otečestvenog fronta o ovom pitanju je izložen u njegovoj platformi i u dva manja članka koja su objavljena u 'Pravdi'.

D[imitrov]«. (A-CK SKJ, Fond CK KPJ – KI, br. 1944/15.)

Kao što se vidi, Georgi Dimitrova je neistinito obavijestio Centralni komitet Bugarske radničke partije o stvarnoj sadržini letka koji pominje Tito.

[517] Glavni štab NOV i PO Slovenije obratio se Vrhovnom štabu 20. januara s molbom da odgovori da li Dušana Kvedera postavlja za načelnika toga Glavnog štaba ili kao vršioca dužnosti načelnika.

Kveder je do tada bio načelnik Štaba 9. korpusa NOVJ.

[518] U vezi s tim novcem Glavni štab NOV i PO Slovenije je 14. januara javio Vrhovnom štabu da je Boris Kidrič obavjestio Glavni štab da se Tito saglasio da Glavni štab može pozajmiti toliku sumu novca od Britanske vojne misije pri svom Glavnom štabu. Šest dana kasnije (20. januara) Glavni štab je zamolio da Vrhovni štab odgovori da li je dato takvo odobrenje, pa je u vezi s tim uslijedilo ovo Titovo odobrenje. Tito je i Ficroja Maklejna zamolio da zvanični britanski organi izađu u susret Glavnom štabu NOV i PO Slovenije.

[519] Odnosi se na tadašnjeg komandanta italijanske partizanske divizije »Garibaldi« divizijskog generala Đovanija Batistu Oksiliju (Giovanni Battista Oxillia). Njega je od Štaba 2. korpusa NOVJ tražila italijanska Vrhovna komanda, pa je Štab 2. korpusa 20. januara predložio Vrhovnom štabu da mu dozvoli odlazak. Umjesto njega za komandanta italijanske prartizanske divizije »Garibaldi« postavljen je njegov dotadašnji zamjenik divizijski general Lorenco Vivalda (Lorenzo Vivalda).

[520] Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba 2. korpusa kojim se 19. januara obratio Vrhovnom štabu pitajući ga kojim pravcem i preko kojih jedinica NOVJ može uputiti kurire s izvještajem i s prijedlozima za proizvođenje i za unapređenje starješina u oficirske činove NOVJ.

521 Štab 2. korpusa je 28. januara izvijestio da se u Sandžaku nalazi jedan puk »Brandenburg« (bio je to 2. puk) s po jednim bataljonom u Pljevljima, Prijepolju i Sjenici, i da samo u Pljevljima ima 160 kamiona, 70 motocikla, 5 tenkova, 10 bornih kola, 3–4 automobila amfibije i tri baterije artiljerije. Za teritoriju Crne Gore i Boke Štab korpusa nije tada izvijestio. O tome će javiti tek na ponovno Titovo naređenje. (Vid. str. 233. i nap. 550).

522 Poslati radiogram nije pronađen, a u primljenom radiogramu iako na ovom mjestu nema nikakve oznake da je nešto ispušteno, očigledno je da nekoliko riječi nedostaje. Logična je pretpostavka da je bilo napisano: jer Moravska brigada ulazi u sastav (itd.). Priređivač to zaključuje po tome što Tito dva puta uzastopno nalaže da se 4. krajiška NOU brigada uputi u sastav svoje 5. krajiške NOU divizije (vid. str. 184 i 188), a ne u sastav 2. proleterske divizije, kao što ovdje piše.

523 Štab 3. korpusa je 25. januara izvijestio da su njegove ranije pripreme za dejstva na sektoru Jahorina – Kalinovik poremetile decembarska i januarska njemačka ofanzivna operacija i da će, radi smjene jedinica 5. krajiške NOU divizije na tom sektoru, uputiti dijelove svoje 27. istočnobosanske NOU divizije.

524 Ovo je Titov odgovor na radiogram sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoja Neškovića od 13. januara 1944. i na radiogram Štaba 3. korpusa NOVJ, upućenog Vrhovnom štabu NOV i POJ (vjerovatno na sugestiju dr Neškovića) 22. januara, u kojima se tražilo da Vrhovni štab odluči hoće li Nešković sam poći za Srbiju ili sa 1. južnomoravskom NO brigadom, koja, zajedno sa 4. krajiškom NOU brigadom, odlazi ka 5. krajiškoj NOU diviziji.

525 Postupajući u duhu Titovih direktiva, dr Blagoje Nešković je, čim je 1. južnomoravska NO brigada bila opremljena materijalom koji su 25. januara doturila tri saveznička transportna aviona, pošao s brigadom k Sandžaku da bi se sastao s 2. proleterskom divizijom i s političkim komesarom Glavnog štaba NOV i PO Srbije Momčilom Markovićem, koji se tada nalazio kod Štaba te divizije. O tome je Štab 3. korpusa 25. januara radiogramom izvjestio Vrhovni štab NOV i POJ.

526 Tito ovim daje uputstvo Štabu 2. korpusa NOVJ koji se Vrhovnom štabu NOV i POJ 24. januara obratio s pitanjem hoće li ili ne dozvoliti devetorici savezničkih oficira (dvojica su bili Jugosloveni) koji su napustili Dragoljuba Mihailovića da se avionom vrate za Englesku, jer se oni nalaze kod 2. dalmatinske NOU brigade i za 5–6 dana će prispjeti kod Štaba 2. korpusa u Kolašin.

527 Ovo je Titov odgovor na radiogram kojim se Operativni štab za odbranu otoka 24. januara obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ s pitanjem da li Vrhovni štab dozvoljava komandantu britanske jedinice (odnosilo se na britanskog potpukovnika Džeka Čerčila, komandanta britanskog Komandoa br. 2 da na Vis prebaci iz Italije cijelu svoju jedinicu koja ukupno ima 500 vojnika.

528 Prije ovog upozorenja Tito je tri puta, u razmaku od trinaest dana – 13, 20. i 25. januara, Operativnom štabu za odbranu otoka slao naređenja u vezi s dolaskom britanskih komandosa, protivavionske artiljerije i lakih mornaričkih jedinica na ostrvo Vis i u njegovim lukama (vid. str. 181, 208. i 219). Nijedno od tih naređenja nije dopuštalo nikakve dileme u to da takve britanske snage treba smatrati dobrodošlim ne samo s vojničkog nego i s političkog stanovišta i da s njima treba upostaviti prisnu saradnju. Međutim, bilo je pojava nepovjerenja, potcjenjivanja, pa čak i negativnog odnosa prema prispjelim britanskim oružanim snagama i to ne samo od strane boraca NOVJ na Visu već i od pojedinih njihovih starješina. Nepovjerenjem u spremnost britanskog odlučnog angažovanja u slučaju sudara s jačim njemačkim snagama posebno je bio opterećen tadašnji komandant pješadijskih snaga NOVJ za odbranu otoka Maksimilijan Baće, što je on u više navrata saopštavao Štabu 8. korpusa poslije decembarskog poraza na Korčuli. Vjerovatno je Tito bio s tim upoznat, ali povod za ovakvo njegovo oštro ukorijevanje Operativnog štaba bio je radiogram kojim se taj Štab 26. januara obratio Vrhovnom štabu. Tu se, s prizvukom da dolazi preveliki kontigent britanskih diverzantskih snaga (komandosa), javlja da je 25. januara stiglo na

Vis novih 200 britanskih vojnika i da će ih do 1. februara stići još, pa će tako s već postojećim ljudstvom i s ljudstvom iz protivavionske odbrane na Visu biti oko 1000 savezničkih vojnika. (Radiogram su potpisali Maksimilijan Baće i Josip Černi).

Čim je dobio ovo Titovo upozorenje, Operativni štab za odbranu otoka zauzeo je korektan odnos prema savezničkim vojnicima i uspostavio pravilnu saradnju s njihovim komandama, o čemu je 30. januara poslao izvještaj Vrhovnom štabu.

529 Dr Milivoj Jambrišek je umro 10. decembra 1943. na planini Vlašiću i sahranjen u selu Vitovlju. Smrt ga je zadesila na putu od Jajca za slobodnu teritoriju Hrvatske, kamo je išao s grupom članova Predsjedništva AVNOJ-a i NKOJ-a na čelu s dr Ivanom Ribarom i Edvardom Kardeljom.

530 Tito ovim odgovara na prijedlog koji mu je Edvard Kardelj 22. januara, iz Štaba stanice 13. primorsko-goranske NO divizije, radiogramom uputio preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

531 Po Titovom nalogu, za uspostavljanje te radio-veze je načelnik Odjeljenja veza Vrhovnog štaba NOV i POJ Veljko Dragićević dostavio plan radio-veze s Albanijom. Međutim, radio-veza po tom planu i ranije određenoj šifri nije uspostavljena, jer je Vasilj Šanto, odmah po dolasku u Albaniju, početkom februara 1944. u rejonu Skadra poginuo (vid. nap. 167).

532 Tito ovdje ukazuje na proglas Otečestvenog fronta Bugarske, objavljen sredinom januara 1944, u kome se pledira za to da Makedonija bude samostalna država, izvan bilo kakve federacije. Time je bugarsko rukovodstvo osporavalo suvereno pravo makedonskog naroda da se slobodno izjasni o svom nacionalnom biću i pokušalo da ga otcijepi od jugoslvenske zajednice ravnopravnih naroda. Međutim, u proglasu se nikakva nacionalna prava ne daju onom dijelu makedonskog naroda koji živi u okviru Bugarske u Pirinskoj Makedoniji. Očigledno, to je bio atak na odluke Drugog zasijedanja AVNOJ-a i istovremeno atak na vitalne interese makedonskog naroda.

533 Ovo je Titov odgovor na radiogram Štaba 2. korpusa NOVJ od 26. januara. U njemu, Štab korpusa javlja Vrhovnom štabu NOV i POJ da je šef Britanske vojne misije pri Štabu korpusa Antoni Hanter tražio odobrenje da jednog britanskog majora pošalje s radio-stanicom u Crnogorsko primorje, pa je u vezi s tim Štab korpusa upitao može li se dozvoliti da taj britanski oficir pođe tamo s 2. dalmatinskom udarnom brigadom.

534 »Vijesnik« br. 3. izašao je 20. februara 1944. U nekoliko njegovih članaka — kao što su »Saveznička pomoć«, »O nekim pogreškama naše štampe« i »Udarci Engleske i Amerike« – uvažava se saveznička pomoć jedinicama NOVJ i pozitivno se govori o ratnom doprinosu zapadnih saveznika.

535 Tito nije bio obaviješten da se Edvard Kardelj (s članovima Predsjedništva AVNOJ-a i NKOJ-a) već bio prebacio sa slobodne teritorije Hrvatske (iz Skadra) na Kočevski rog, u sjedište Glavnog štaba i Centralnog komiteta KP Slovenije (tamo je prispio oko 28. januara), pa mu stoga ova Titova poruka nije uručena.

536 Andrija Hebrang je tada bio sekretar Centralnog komiteta KP Hrvatske i u takvom svojstvu najodgovornija partijska i politička ličnost u Hrvatskoj.

537 Tito je ocijenio da uvodnik toga broja »Vjesnika« sektaški optužuje zapadne saveznike zbog Versaja i da se u članku »Naši borci u ropstvu« netačno govori o savezničkoj komandi (vid. str. 226).

538 Priređivač nije ustanovio da li je bio verbalni ili pismeni protest brigadira Ficroja Maklejna ni kakva je to bila nepravilnost u vezi s ćebadima.

539 Urednik »Vijesnika« je tada bio Mladen Iveković.

540 Nedostaje izvorna građa iz koje bi se ustanovilo kada je Štab 8. korpusa NOVJ poslao taj izvještaj Vrhovnom štabu, ali se iz sačuvane izvorne građe vidi da je Glavni štab NOV i PO Hrvatske sredinom januara dostavio svim svojim operativnim

štabovima naređenje da se zarobljeni Nijemci predaju na revers najbližoj njemačkoj komandi.

[541] Glavni štab NOV i PO Hrvatske je u vezi s ovim upozorenjem već sutradan, 30. januara, poslao izvještaj Vrhovnom štabu. Javio mu je da razmjenom rukovodi Centralni komitet KP Hrvatske (u stvari Andrija Hebrang) i da su Nijemci usmeno ponudili »da njihove zarobljenike možemo, ali ne moramo, predati na revers njihovoj najbližoj komandi u slučaju neke opasnosti, s tim da će nam oni toliki broj naših zarobljenika obavezno dati«. *(A–VII, k. 119/1, reg. br. 4/2, poslati radiogram br. 510 od 30. januara 1944).*

[542] Ne sačekavši izvještaj o ranjenicima (Glavni štab ga je poslao tek 3. februara 1944. i u njemu javio da ukupno ima 2988 ranjenika i bolesnika, od kojih na Kordunu, Baniji, u Lici i Gorskom kotaru ima 431 nepokretnih), od Vrhovnog štaba je istoga dana (29. januara), svega pola časa kasnije, prispjelo naređenje Glavnom štabu da ranjenike, čim se ukaže prva prilika, šalje za Italiju.

[543] Ovo je Titov odgovor Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, koji je 25. januara izvjestio da k Vrhovnom štabu NOV i POJ upućuje 25 šofera i mehaničara. Istovremeno glavni štab javlja da se, u skladu s ranijim naređenjem Vrhovnog štaba, pored ranije upućenih, prijavilo još nekoliko avijatičara i mornara, pa pita da li i njih da uputi, jer izražavaju želju da budu raspoređeni u jedinice za koje su stručno osposobljeni.

[544] Ta Titova naređenja Operativnom štabu za odbranu otokâ objavljuju se na str. 181. i 219. ovoga toma.

[545] Riječ je o pitanjima u radiogramima kojima se Operativni štab za odbranu otoka obraćao Vrhovnom štabu NOV i POJ 10, 24. i 26. januara u vezi s dolaskom britanskih komandosa na ostrvo Vis. (U vezi s tim vid. još i nap. 528).

[546] U vezi s ovim Titovim upozorenjem je Operativni štab za odbranu otoka 30. januara 1944. izvijestio da je nastojao da se prema Saveznicima odnosi u duhu primljenih naređenja, da se prema njihovom dolasku odnosio pozitivno, da su međusobni odnosi u operativnom i svakom drugom pogledu vrlo dobri i zaključuje: »Založićemo se da Vaša naređenja ispunimo do kraja«. *(A–VII, k. 2072, reg. br. 13/2, poslati radiogram br. 24. od 30. januara i br. 34. od 1. februara 1944).*

[547] Teheranska konferencija je održana od 28. novembra do 1. decembra 1943. Prisustvovali su joj predsjednik SAD Franklin Ruzvelt, predsjednik vlade SSSR Josif Visarionovič Staljin i predsjednik vlade Velike Britanije Vinston Čerčil. Među četiri osnovna pitanja koja su na konferenciji razmatrana bilo je i pitanje Jugoslavije. Konferencija se složila »da jugoslovenskim partizanima treba pomoći u ratnom materijalu što je moguće više, kao i u operacijama komandosa«, što je odmah i naređeno Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok. Odlučeno je da Vrhovna komanda Crvene armije uputi svoju vojnu misiju u Vrhovni štab NOV i POJ, gdje se već nalazila Anglo-američka vojna misija. Dogovoreno je da će se »Jugoslavija kao država obnoviti u potpunom teritorijalnom integritetu i nezavisnosti, s tim što će se pitanje njenih zapadnih granica i zahtjevi prema Italiji riješiti poslije rata, imajući u vidu prijedlog predsjednika SAD Vilsona iz 1919. godine.« Tako pozitivnim odlukama od neprocjenjivog značaja za sve jugoslovenske narode i narodnosti fundament je položila dotadašnja oslobodilačka borba, koja je već do tada dala krupni doprinos slamanju oružane sile nacifašističkog osvajačkog imperijalizma.

[548] Tito je takvo naređenje uputio Štabu 5. krajiške NOU divizije najvjerovatnije 30. januara, ali tekst toga naređenja nije pronađen. Međutim, njega pominje Milutin Morača u svojim ratnim »Kratkim bilješkama« (sveska II). On tu piše da Štab 5. krajiške NOU divizije po naređenju Vrhovnog štaba privremeno preuzima komandu i nad 2. proleterskom divizijom i da treba da koordinira njihov rad za što jači udar po koncentrisanim neprijateljevim snagama koje pripremaju ofanzivu na Sandžak.

549 Odnosi se na 3. sandžačku proletersku brigadu, koja je tada bila u sastavu 3. crnogorske NOU divizije i dejstvovala u južnom Sandžaku (selo Kovren, Brodarevo, selo Šahovići, Bijelo Polje), i na 4. sandžaku NOU brigadu, koja je tada bila pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOV i PO za Sandžak i dejstvovala u sjevernom dijelu Sandžaka (selo Vlahovići, selo Kakmuži, selo Hoćevina, selo Šljivansko). Štab 2. korpusa je usmjerio njihova dejstva saglasno ovom Titovom naređenju.

550 Tito je još 24. januara tražio da Štab 2. korpusa izvijesti o jačini neprijateljevih snaga u Crnoj Gori i Sandžaku (vid. str. 215), ali je Štab korpusa u svom izvještaju od 28. januara javio samo o neprijateljevim snagama u Sandžaku.

Na ovo ponovljeno Titovo naređenje Štab korpusa je odmah (30. januara) izvijestio da se u Crnoj Gori i Crnogorskom primorju nalazi njemačka 181. pješadijska divizija s ukupno devet svojih bataljona (naveo je i njihovu dislokaciju) i dva artiljerijska puka, kao i s potčinjenim joj jednim pukom italijanskih fašista. Bili su to skoro sasvim tačni podaci, jer je 181. pješadijska divizija tada u svom sastavu imala dva pješadijska puka – 334. i 359. s po tri bataljona, četiri samostalna bataljona – 222. izviđački, 222. artiljerijski puk s tri diviziona i ostale razne pozadinske jedinice i ustanove, a pridodati su joj bili jedan i po divizion 9. protivavionskog puka, dva diviziona obalske artiljerije i dvije italijanske fašističke legije »crnih košulja« – 72. i 86-ta, s ukupno 2690 italijanskih fašista.

551 Tito je već tada bio odlučio da u rano proljeće k jugozapadnoj Srbiji uputi 2. proletersku i 5. krajišku NOU diviziju, pa je stoga insistirao da Štab 3. korpusa što prije uputi na sektor Kalinovik–Jahorina svoje jedinice kako se u tom značajnom zaleđu obalskog pojasa ne bi stvorilo neko jače četničko uporište u momentu eventualnog savezničkog iskrcavanja u zoni južnog Jadrana.

552 Štab 3. korpusa 1. februara 1944. izvijestio da će na taj sektor uputiti glavninu 27. istočnobosanske NOU divizije sa Štabom te divizije.

553 Dva bataljona 1. krajiške udarne brigade su 23. januara 1944. razbili dijelove Drinskog četničkog korpusa i natjerali ih u bjekstvo k njemačkim garnizonima u Pljevljima i Prijepolju, a Goražde i Čajniče oslobodili.

554 Vojnu misiju NOV i POJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok, s dr Vladimirom Velebitom na čelu, primio je vrhovni komandant savezničkih snaga za Srednji istok general Henri Majtland Vilson 13. decembra, a glavni komandant savezničkih vazduhoplovnih snaga za Srednji istok maršal vazduhoplovstva Vilijem Soto Daglas primio ju je 15. decembra 1943. O tim sastancima je dr Vladimir Velebit u drugoj polovini januara 1944. uputio Titu detaljan izvještaj, ali priređivač ga nije pronašao.

Obuka jugoslovenskih pilota i ostalog vazduhoplovnog osoblja regulisaće se Protokolom sastanka, koji će se održati 12. marta 1944. u Drvaru između Tita i Ficroja Maklejna. Objavljuje se u prilozima 19. toma Sabranih djela.

555 U pismu koje je član Vojne misije NOV i POJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok Miloje Milojević, 27. decembra 1943. uputio iz Barija delegatu Centralnog komiteta KPJ pri Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju Svetislavu Stefanoviću Ćeću na Visu, piše da je na sastanku s Vilsonom 13. decembra 1943. riješeno »da nam se preda sva naša ratna i trgovačka flota, među kojima i razarači Dubrovnik i Beograd«. *(A–VII, k. 2021, reg. br. 32–1/4.).*

Međutim, britanska verzija razgovora se suštinski razlikuje od sadržine Milojevićevog pisma. Tako, na primjer, u pogledu zahtjeva za isporukom malih brzih brodova, koji bi služili za napad na njemačke desantne brodove, zaključeno je da se glavni pomorski komandant za Levant »složio da proslijedi taj prijedlog glavnom komandantu za Sredozemlje«, a u pogledu vraćanja brodova jugoslovenskog porijekla koje je u aprilskom ratu 1941. zaplijenila italijanska fašistička vojska, naglašava se: »Budući da to zavisi od politike vlade Njegova Veličanstva, nisu im data nikakva obećanja. Dogovoreno je da se taj slučaj predoči glavnom komandantu za Sredoze-

mlje«. (Dokument je objavio dr Dušan Biber u svojoj knjizi *Tito–Čerčil*, izdanje Arhiva Jugoslavije i »Globusa«, 1981, str. 44–45.)

556 Dodijeljeni su avioni za formiranje dviju eskadrila: 16 lovačkih aviona tipa »spitfajer« za 1. lovačku eskadrilu, koja je formirana 22. aprila 1944. na aerodromu Benina (kod Bengazija) u Libiji, i 16 lovaca–bombardera tipa »hariken« za 2. lovačko–bombardersku eskadrilu, formiranu 1. jula 1944. takođe na aerodromu Benina. Obje eskadrile dejstvovale su sve do završetka rata u sastavu britanske Vrhovne komande Royal Air Force (Kraljevskog vazduhoplovstva).

Od oklopnih sredstava dodijeljeno je 38 tenkova od po 12 tona, tipa »stjuart« M3A3, 18 bornih kola od po 13 tona, tipa MK II i 2 oklopna automobila za izviđanje tipa »scaut-Car« za 1. tenkovsku brigadu, koja je formirana 14. jula 1944. u Gravini (Italija), prilagođavajući svoju formacijsku strukturu tom broju dobijenih oklopnih sredstava.

557 Ovo Titovo upozorenje je uslijedilo zbog toga što se Štab 2. korpusa NOVJ 29. januara požalio Vrhovnom štabu da se grupa savezničkih oficira koja je s Bilom Hadsonom napustila Dragoljuba Mihailovića drsko ponaša. (Američki potpukovnik Albert Sajc se najpohvalnije izražavao o četnicima), a nekolicina njih su odbijala da dođu u sjedište Štaba korpusa, koje se nalazilo u Kolašinu i zahtijevala su da idu u Berane da bi nastavili kontakte sa svojim saradnicima itd.

558 Italijanska Vrhovna komanda je stavila do znanja komandatu 2. korpusa NOVJ Peku Dapčeviću o svojoj namjeri da ga odlikuje visokim italijanskim odlikovanjem. U vezi s tim se Dapčević 28. januara obratio Vrhovnom štabu NOV i POJ, ističući da lično smatra da bi trebalo da izbjegne to odlikovanje.

559 U selu Koričanima (15 km sjeverozapadno od Travnika) bila je smještena bolnica 1. proleterske divizije, a za njeno obezbjeđenje i prihvatanje isporuka iz savezničke pomoći za tu diviziju u tome selu se nalazio 1. bataljon 13. hrvatske proleterske brigade »Rade Končar« 1. proleterske divizije.

Avioni su rejon sela Koričana nadlijetali uzastopno dvije noći između 31. januara i 2. februara, ali ništa nisu doturili, vjerovatno zato što je teren bio nepodesan ili, možda, zbog toga što su i Nijemci (koji su dekriptovali radiograme štabova NOVJ) istovjetne znake postavili kod svog garnizona u Travniku ili Turbetu.

560 Pošto nije dolazilo do isporuka u selu Koričanima, Vrhovni štab je, na prijedlog Štaba 1. proleterske divizije, 3. februara 1944. ponovo odobrio da se na Petrovom polju primaju pošiljke.

561 U Travniku (i garnizonima duž rijeke Lašve) nalazile su se posade iz sastava njemačke 369. hrvatske pješadijske divizije »Vražje« i dijelovi domobranske Željezničke bojne (bataljona) i Zagrebačke konjičke pukovnije (puka). Njihova aktivnost se u to vrijeme uglavnom svodila na manje ispade, odbranu svojih garnizona i obezbjeđenje komunikacija između njih.

562 Vladimir Nazor je ovdje Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije nazvao Privremenom vladom Jugoslavije. Tekst njegovog pisma je Glavni štab NOV i PO Hrvatske 8. decembra 1943. radiogramom prenio Vrhovnom štabu NOV i POJ. Šest dana kasnije Tito je pismeno zahvalio Nazoru na ovoj čestitki (vid. str. 76).

Titu je povodom dodjele zvanja maršal Jugoslavije i povodom izbora za predsjednika NKOJ-a, tokom decembra 1943. i u januaru 1944. prispio veliki broj čestiti iz svih krajeva Jugoslavije od jedinica i štabova NOVJ, masovnih antifašističkih organizacija, s konferencija organa narodne vlasti i mnogobrojnih narodnih zborova i mitinga. Oni se ne objavljuju jer bi zauzeli mnogo prostora.

563 To su bili ad hoc uzeti inicijali, kao kodirani naziv za AVNOJ, jer je Moša Pijade znao da će dr Vladimir Velebit, tada šef Vojne misije NOV i POJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok, koji se tih dana nalazio u Aleksandriji, po sadržini teksta lako odgonetnuti da kodirani naziv označava AVNOJ.

[564] Tekst ovoga radiograma Moša Pijade je dao da se u Tanjugu prevede na engleski jezik i, prema Titovom nalogu, preda Britanskoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ da bi ga ova svojom šifrom i radio-vezom predala u Kairo.

Tito je odlučio da se ovakva direktiva uputi dr Vladimiru Velebitu čim je preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« 12. decembra emitovan tekst pod naslovom *Odluke Drugog zasijedanja AVNOJ-a o Vrhovnom zakonodavnom i izvršnom narodnom predstavničkom tijelu Jugoslavije i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije kao privremenim organima vrhovne narodne vlasti u Jugoslaviji za vrijeme narodnooslobodilačkog rata*, ali se već pune dvije sedmice nakon Drugog zasijedanja AVNOJ-a ne emituju ni Deklaracija AVNOJ-a ni odluke koje se odnose na izbjegličku jugoslovensku vladu i kralja Petra II Karađorđevića. Smatrao je da će zvanično upozorenje vladajućih krugova zapadnih saveznika s odlukama Drugog zasijedanja AVNOJ-a neizbježno izazvati njihovo reagovanje, koje više ne može biti sasvim negativno, a takođe i reagovanje progresivne javnosti prijateljski naklonjene narodnooslobodilačkom pokretu Jugoslavije, što bi olakšalo kako objavljivanje Deklaracije i ostalih odluka Drugog zasijedanja AVNOJ-a preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« tako i očekivanu političku podršku vlade Sovjetskog Saveza Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije.

[565] Tito je Vinstonu Čerčilu poželio brzo i potpuno ozdravljenje radiogramom 27. decembra 1943 (vid. str. 113).

[566] Sir Viliam Frederik Dikin boravio je pri Vrhovnom štabu NOV i POJ od 28. maja do 3. decembra 1943. Čerčil je po Dikinovom povratku u Kairo cijelu jednu noć proveo u razgovoru s Dikinom interesujući se o svemu onome što je Dikin zapazio boraveći u Jugoslaviji.

[567] Ficroj Maklejn je početkom novembra 1943. iz Jugoslavije došao u Kairo i tu 6. novembra 1943. napisao prvi iscrpan izvještaj o narodnooslobodilačkom pokretu Jugoslavije. U Kairu mu je 8. januara 1944. Čerčil predao svoje pismo za Tita, dva dana kasnije Maklejn je prispio u Bari, a odatle se 20. januara 1944. avionom prebacio u Jugoslaviju (padobranom se spustio na aerodrom Medeno polje) i noću 20/21. januara došao u Potoke kod Tita, gdje mu je predao Čerčilovo pismo.

[568] Ficroj Maklejn je kasno noću 20. januara 1944. stigao u sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ, koje se tada nalazilo u blizini željezničke stanice Potoci. Više o povratku Maklejna u Vrhovni štab NOV i POJ vid. u nap. 443.

[569] Riječ je o ofanzivnim operacijama koje je izvela njemačka 2. oklopna armija. Tito ih je nazvao šestom njemačkom ofanzivom. Učestvovale su jedinice iz sastava dvanaest njemačkih divizija i tri samostalna puka, a s njima i razne kvislinške i kolaboracionističke formacije. Više o tome vid. na str. 38.–40. i u nap. 30. i 97.

[570] U to vrijeme je sa sektora Karlovac – Ogulin nastupala preko Jasenka i Drežnice novoprispjela iz Austrije legionarska 392. pješadijska divizija, koja je zajedno sa 114. lovačkom divizijom izvodila operacije za zaposijedanje obalskog sektora Senj – Karlobag, da bi 114. lovačka divizija pošla za Istru i smijenila njemačku 71. pješadijsku diviziju, koja je početkom februara 1944. trebalo da pođe na front u Italiju.

[571] Vjerovatno se odnosilo na Lastovo. Više u vezi s njim vid. na str. 198. i u nap. 436.

[572] Tito je 28. januara 1944. odgovorio na pismo Vinstona Čerčila od 8. januara 1944. Oba pisma se objavljuju u ovom tomu: Titovo na str. 221–222, a Čerčilovo na str. 243–244.

HRONOLOGIJA

1943.

Tito se od 25. avgusta 1943. zajedno s Vrhovnim štabom NOV i POJ i Centralnim komitetom KPJ, a od 30. novembra 1943. i s Predsjedništvom Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) i s Nacionalnim komitetom oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) nalazio u Jajcu. Taj grad je, zajedno s ostalim rukovodstvom narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) Jugoslavije i Angloameričkom vojnom misijom pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, napustio 7. januara 1944. i preko sela Bravnice, Močioca, Mujdžića, Olića i Šarampova stigao 8. januara u selo Dragnić. Odatle je uveče toga dana, s jednim dijelom Vrhovnog štaba, pošao k željezničkoj stanici Potoci, drugi dio Vrhovnog štaba je pošao za Drvar, a Predsjedništvo AVNOJ-a i članovi NKOJ-a su pošli da obiđu politička, partijska i vojna rukovodstva Hrvatske i Slovenije. U zoru 9. januara Tito je s dijelom Vrhovnog štaba i Anglo-američkom vojnom misijom stigao kod željezničke stanice Potoci, a smjestili su se u novosagrađenim barakama na istočnim padinama planine Klekovače, nedaleko od pomenute željezničke stanice. Tu se zadržao do 27. januara 1944. uveče, a tada je, sa svima koji su sa njim bili partizanskim vozom, preko planine Struganice i Oštrelja pošao za Drvar, gdje je prispio prije svanuća 28. januara i zadržao se povremeno boraveći u selu Bastasi sve do desanta na Drvar, 25. maja 1944.

1. decembar — Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da jednom divizijom hitno napadne i izbaci iz upotrebe željezničku prugu Bihać — Knin kako bi poremetio izvođenje njemačke ofanzivne operacije (»Citen«) na jugozapadni dio slobodne teritorije.

Obavijestio je Štab 3. korpusa NOVJ da 11. udarnu diviziju iz njegovog sastava privremeno stavlja pod komandu Štaba 5. korpusa NOVJ, radi popune ljudstvom i kadrovima, vojničkog učvršćenja i političkog uzdizanja.

2. decembar — U ime Centralnog komiteta KPJ napisao je pismo Centralnom komitetu KP Albanije i ukazao mu kako treba u postojećim uslovima istorijskog razvitka pravilno postaviti nacionalno pitanje i međusobni odnos Kosova i Metohije s jedne i Albanije, s druge strane.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da svim pripadnicima italijanskih jedinica u svome sastavu obezbedi istovjetno sljedovanje hrane kao i pripadnicima NOVJ.

3. decembar

Predsjedavao je u Jajcu prvoj zajedničkoj sjednici Predsjedništva AVNOJ-a i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Na dnevnom redu su bile slijedeće dvije tačke: »Izvještaj Predsjedništva AVNOJ-a o dosadašnjem radu« i »Budući rad NKOJ-a i Predsjedništva AVNOJ-a«. U okviru druge tačke, pored ostalog, odlučeno je da se kod povjereništva za unutrašnje poslove i za spoljne poslove uvedu institucije podsekretarijata, na čelu s po jednim podsekretarom. Nakon toga je Tito predložio da se za podsekretara Povjereništva unutrašnjih poslova postavi Pavle Pekić i da se dr Vladimir Bakarić imenuje za člana NKOJ-a kao povjerenik bez portfelja, i istovremeno postavi za podsekretara Povjereništva spoljnih poslova i ujedno za zamjenika povjerenika za spoljne poslove. Prijedlog je jednoglasno prihvaćen, s tim da odluke o njihovom poslovanju donese Predsjedništvo AVNOJ-a.

Upozorio je Svetozara Vukmanovića Tempa, opunomoćenika Centralnog komiteta KPJ za Makedoniju, da nije pravilno postupio dajući inicijativu za stvaranje Balkanskog štaba i naložio mu da odmah obustavi svaki rad na uspostavljanju takvog štaba.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da 2. dalmatinsku udarnu brigadu uputi u zaleđe Boke kotorske i pripoji joj ljudstvo dvaju dalmatinskih bataljona iz Hercegovine.

4. decembar

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da na komunikaciju Bihać – Knin ne prebacuje 28. slavonsku udarnu diviziju, već neku diviziju iz sastava 4. korpusa NOVJ.

Odbio je prijedlog Momčila (Mome) Markovića, političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO Srbije, da sektor 5. krajiške udarne divizije, orijentisane u pravcu Užica, preuzme 2. proleterska divizija i naredio da 5. krajiška divizija nastavi djejstva na svom pravcu, a 2. proleterska divizija k Ivanjici, s tim da u njen sastav uđu 4. crnogorska proleterska i 1. šumadijska NO brigada.

Naredio je Štabu 8. korpusa NOVJ da cijelu 19. dalmatinsku NO diviziju prikupi u rejon Bosanskog Grahova radi učvršćenja divizije, njenog boljeg snabdijevanja i uspješnijeg djejstva.

5. decembar

Uputio je direktivno pismo Peku Dapčeviću i Mitru Bakiću — komandantu i političkom komesaru 2. korpusa NOVJ, u kome ih obavještava o pogibiji Iva (Lole) Ribara i preporučuje da ispune želju dr Ivana Ribara u pogledu sahrane poginulog mu sina Jurice.

Saopštio je Štabu 2. korpusa NOVJ zahtjev 5. krajiške udarne divizije da zajednički osposobe komunikaciju Pljevlja – Rudo, imenovao predložene ličnosti za Štab 4. sandžačke udarne brigade, naložio Štabu korpusa da štabovima italijanske partizanske divizije »Garibaldi« daje podatke o neprijatelju i zamjerio mu što je odbranu Prijepolja dodijelio samo 2. proleterskoj diviziji, razvučenoj na prevelikom prostoru.

Dao je direktivu Štabu 3. korpusa NOVJ da ispolji punu samoinicijativu pri rasporedu i rukovođenju jedinicama iz svog formacijskog sastava i naložio mu da stvara uporišta NOP-a i tamo gdje ih do tada nije bilo.

Pozvao je na razgovor k sebi u Jajce cjelokupni partijski aktiv (oko 70 članova KPJ) 13. hrvatske proleterske brigade »Rade Končar«. Upoznavši se s cjelokupnim stanjem u brigadi, pohvalio je njene visoke borbene i moralno-političke kvalitete, upoznao ih

s daljim zadacima, a zatim ukazao na određene nedostatke, ističući neophodnost otklanjanja prevaziđenih oblika života i rada, svojstvenih početnom stepenu vojne organizacije.

6. decembar

U svojstvu generalnog sekretara KPJ i vrhovnog komandanta NOV i POJ napisao je pismo opunomoćeniku Centralnog komiteta KPJ i delegatu Vrhovnog štaba NOV i POJ za Makedoniju Svetozaru Vukmanoviću Tempu u kome pozitivno ocjenjuje dotadašnji njegov rad na razvoju narodnooslobodilačke borbe u Makedoniji i daje mu direktive za dalji rad.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da za jedinice pod neposrednom komandom toga štaba može preuzeti na Visu veće količine odjeće i naredio mu da hitno ustanovi kakve su namjere njemačkih snaga koncentrisanih u Karlovcu, Bihaću i Donjem Srbu.

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ o strategijskoj koncepciji predstojećeg prenošenja težišta dalje borbe u prostor istočnog dijela Jugoslavije.

Upoznao je Štab 3. korpusa NOVJ sa zadatkom 16. vojvođanske udarne divizije i naglasio da njom komanduje Glavni štab NOV i PO Vojvodine.

7. decembar

Pozvao je k sebi u Jajce Sretena Žujovića Crnog, člana Politbiroa Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji se takođe nalazio u Jajcu, upoznao ga s neočekivano brzim prodorom njemačkih snaga u dubinu slobodne teritorije na sektoru 8. korpusa NOVJ, naglasio mu je da se Štab korpusa momentalno ne snalazi i da je ispustio iz ruku komandovanje svojim jedinicama, pri čemu je neke njegove komande i ustanove obuzela panika. Naložio je Žujoviću da hitno pođe na sektor Livna, smijeni s dužnosti dotadašnjeg vršioca dužnosti komandanta 8. korpusa Pavla Ilića, privremeno preuzme komandovanje korpusom i u svojstvu delegata Vrhovnog štaba preduzme sve što bude smatrao neophodnim za uspostavljanje čvrstog međusobnog povezivanja tamošnjih jedinica i da odlučnim angažovanjem raspoloživih snaga zaustavi brzo njemačko napredovanje. Istovremeno je obavijestio Žujovića da će na taj sektor usmjeriti jače snage iz sastava 1. proleterskog i 5. korpusa NOVJ, te da s njima uspostavi tijesno sadejstvo.

8. decembar

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da je dao saglasnost za dolazak britanske obavještajne grupe koja ima zadatak da izviđa njemački saobraćaj u Slovenačkom primorju.

Upozorio je Štab 5. krajiške udarne divizije da svoje jedinice ne orijentiše k istočnoj Bosni, naglasivši da je tamo njemačka ofanziva u jeku.

9. decembar

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ izdao je Saopštenje da će saveznička avijacija svakodnevno sadejstvovati jedinicama NOVJ, pa je pozvao građanstvo da napusti mjesta gdje su locirane neprijateljske jedinice i njihovi vojni objekti, a sve radnike da napuste preduzeća koja rade za neprijateljske vojne svrhe.

Tekst Saopštenja radiogramom je uputio Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« da ga emituje, a Redakciji Tanjuga naložio da ga objavi.

Zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da najhitnije izvijesti o koncentracijama njemačkih snaga južno od Save i o situaciji u Slavoniji.

Pozvao je k sebi u Jajce hirurga dr Đuru Mešterovića (šefa Sanitetskog odsjeka Štaba 3. korpusa NOVJ), dr Nikolu Nikolića (člana Sanitetskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ) i studenta rudarstva Milutina Vujovića (političkog komesara 2. čete 4. bataljona 1. proleterske brigade). U dužem razgovoru s njima, pored ostalog, saopštio im je da oni sačinjavaju Sanitetsku misiju NOVJ, u kojoj će Mešterović biti šef, Nikolić zamjenik šefa, a Vujović administrativno-tehnički sekretar i ujedno partijski rukovodilac Misije. Rekao im je da ih upućuje u Italiju s osnovnim zadatkom da vode svestranu brigu o ranjenicima i bolesnicima NOVJ koji će se tamo upućivati na liječenje. Odmah im je saopštio da nije tražio nikakvu prethodnu saglasnost savezničkih komandi za uspostavljanje posebnog oblika saradnje preko Sanitetske misije koju oni sačinjavaju, objasnio im je i razloge za to i dodao da se moraju snaći sami i uz pomoć dr Vladimira Velebita, koji se već tamo nalazi kao šef Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok, pravilno orijentisati. Posebno je istakao da moraju stalno pratiti stanje, smještaj, liječenje i rehabilitaciju svih tamošnjih ranjenika i bolesnika NOVJ. Članovima Misije je stavio u zadatak da podstiču rad, zalaganje i stručno osposobljavanje sanitetskog osoblja NOVJ koje se nalazi u Italiji, da se pobrinu o tome da jedinicama NOVJ bude upućena što obimnija sanitetska pomoć i založe se da najnužniji medikamenti i drugi sanitetski materijali budu pravilno raspoređeni na sve jedinice NOVJ i blagovremeno doturani bolnicama na oslobođenim područjima Jugoslavije. Nakon toga, predao je punomoćje dr Đuri Mešteroviću, kojim ga je ovlastio da kao šef Sanitetske misije NOVJ uspostavi i održava saradnju sa savezničkim ustanovama po svim pitanjima koja se odnose na ranjenike, bolesnike i sanitetsko osoblje NOVJ koje se nalazi na savezničkoj teritoriji u Italiji.

10. decembar

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ izdao je Dnevnu zapovijest povodom njemačko-kvislinške ofanzive na slobodnu teritoriju i naredio da sve jedinice NOV i POJ koje nisu zahvaćene tom ofanzivom odmah otpočnu ofanzivna dejstva na oslabljene neprijateljske garnizone i na najvažnije njihove objekte.

Preko Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ uputio je poruku generalu Henriju Majtlendu Vilsonu, vrhovnom komandantu savezničkih snaga za Srednji istok, u kojoj ga moli da saveznička avijacija sadjejstvuje jedinicama NOVJ na određenim sektorima, radi uspješnijeg slamanja započete velike njemačke ofanzive na slobodne teritorije u Bosni i Hrvatskoj.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da sve teške ranjenike hitno prebaci na ostrvo Vis, da 7. dalmatinsku NO brigadu ostavi na ličkom sektoru i da izvijesti može li očistiti od neprijatelja sektor Donji Srb – Lapac.

Naložio je Štabu 2. korpusa NOVJ da povede istragu zbog poraza 2. proleterske divizije kod Prijepolja i da korpus drži svoje jedinice dekoncentrisane, zatim ga je obavijestio o zadatku

postavljenom 2. proleterskoj diviziji i o njemačkim ofanzivnim operacijama u Hrvatskoj i Bosni.

Oko 10. decembra Dao je direktivu Štabu 1. proleterskog korpusa (njen tekst do sada nije pronađen) da se, u slučaju nadiranja njemačkih snaga u pravcu gornjeg toka Vrbasa, dekoncentriše glavnina toga korpusa tako da u zoni koja obuhvata rejone Jajca, Šipraga, Travnika, Duvna i Livna dejstvuje 1. proleterska divizija, a da se 6. lička NO divizija iz rejona Travnika glavninu svojih snaga prebaci u zonu koja obuhvata rejone planine Šatora, Grahovačkog polja, predjela Ilice, Trubara, gornjeg toka Zrmanje i rejon planine Dinare, dok će jednu brigadu uputiti u Bosansku krajinu i staviti je na raspolaganje 5. korpusu NOVJ za predstojeći napad na Banju Luku.

11. decembar U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da će smijeniti Štab 8. korpusa NOVJ, jer se pokazao nesposobnim da efikasno rukovodi svojim jedinicama.

Obavijestio je Štab 3. korpusa NOVJ o dislokaciji 2. proleterske i 5. krajiške udarne divizije, naredio Štabu korpusa da zabaci svoje jedinice u pozadinu neprijateljskih snaga i odredio mu buduća uporišta.

12. decembar Zatražio je od Štaba 2. korpusa NOVJ da izvijesti kako su se odvijala protekla borbena dejstva i kakav karakter ima tamošnja njemačka ofanziva (operacija »Kugelblic«).

Naredio je Štabu 3. korpusa NOVJ da provjeri kakav zadatak ima njemačka 7. SS brdska doborvoljačka divizija »Princ Eugen« i kakav je bio cilj protekle njemačke ofanzive (operacije »Kugelblic«).

Naredio je Štabu 5. krajiške udarne divizije da uspostavi kontakt s okupatorskim bugarskim jedinicama i pozove ih da pređu na stranu NOVJ.

Oko 12. decembra Primio je u Jajcu predstavnike Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, na njihovo traženje. Obavijestili su ga da je vrhovni komandant savezničkih snaga za Srednji istok general Henri Majtlend Vilson, po nalogu Vinstona Čerčila, odlučio da povuče sve savezničke oficire za vezu koji se nalaze kod Dragoljuba (Draže) Mihailovića i njegovih četničkih štabova i da u vezi s tim Vilson moli Tita da jedinice NOVJ prihvate sve te savezničke oficire i omoguće im bezbjednu dalju evakuaciju sa slobodne teritorije. Tito je pozdravio takvu odluku britanske vlade, dao pozitivan odgovor na Vilsonovu molbu i saopštio da će u vezi s tim izdati potrebno naređenje odgovarajućim štabovima NOVJ.

13. decembar U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ pohvalio je 16. muslimansku udarnu brigadu za junaštvo koje je pokazala prilikom oslobođenja Kladnja.

Naredio je operativnim štabovima NOVJ da se prihvate saveznički oficiri za vezu koje Vrhovna komanda savezničkih snaga za Srednji istok povlači iz četničkih štabova i da se s njima korektno postupa.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da je odobrio dolazak italijanskim diverzantima koji imaju zadatak da se prebace u pozadinu njemačkog fronta u Italiji.

Upozorio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da se na beznačajnim pitanjima ne zaoštravaju odnosi s pripadnicima britanske obavještajne grupe u Slovenačkom primorju.

Zatražio je od Štaba 2. korpusa NOVJ da hitno izvijesti gdje se nalazi i zašto se ne javlja grupa bugarskih revolucionara s Blagojem Ivanovim na čelu i naredio da uputi k Srbiji 2. proletersku diviziju.

Dao je objašnjenje Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske po pitanju proizvođenja u oficirske činove rukovodilaca iz vojnopozadinskih komandi i drugih ustanova narodnooslobodilačkog pokreta.

Saopštio je Štabu 2. korpusa NOVJ podatke o numeraciji i borbenoj taktici njemačke divizije koja je prošla preko Sandžaka i obavijestio ga da je 3. korpus NOVJ iz odbrane prešao u napad.

Preko načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ Arsa Jovanovića saopštio je predstavniku Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ da je britanski poručnik fregate Aćibald Mak Artur postao *persona non grata* zbog svojeg nedoličnog ponašanja, pa ga stoga treba što prije povući iz Jugoslavije.

14. decembar

Pozvao je k sebi u Jajce Mošu Pijade (koji se takođe tada nalazio u tom gradu) i naložio mu da u ime Redakcije Tanjuga, kao zvanične agencije nove Jugoslavije, uputi preko Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ radiogram dr Vladimiru Velebitu, šefu Vojne misije za Srednji istok, s nalogom da hitno saopšti zvaničnim savezničkim krugovima u Kairu sve odluke i izjave AVNOJ-a, posebno im skrećući pažnju na to da se kralj ne može vratiti u zemlju dok se rat ne završi i narod konačno o tome ne odluči, da je narod uspostavljanjem AVNOJ-a lišio kraljevsku jugoslovensku vladu svih prava da predstavlja jugoslovenske narode u inostranstvu i da Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije predstavlja cijelu zemlju, jer su ga izabrali delegati i s okupiranih i s oslobođenih područja Jugoslavije.

Preko načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ Arsa Jovanovića zatražio je od predstavnika Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu da prenese odgovarajućim savezničkim organima njegov zahtjev da se na teritoriji koju kontroliše saveznička vojska puste na slobodu iz zatvora i logora svi Jugosloveni koji su bilo na koji način dospjeli u fašističko zatočeništvo.

Pismom, čiji tekst je prenesen radiogramom, zahvalio je pjesniku Vladimiru Nazoru, predsjedniku ZAVNOH-a, na čestitki koju mu je uputio povodom izbora za predsjednika NKOJ-a i dodjele mu zvanja *maršal Jugoslavije.*

Dao je uputstvo Štabu 2. korpusa NOVJ kako će postupiti s delegatom Centralnog komiteta KP Albanije i pismima koja je donio; naložio je Štabu korpusa da koncentriše svoje jedinice i s njima pređe u ofanzivu.

Saopštio je Štabu 2. korpusa NOVJ da smjenjuje s dužnosti cio Štab 2. proleterske divizije; istovremeno je imenovao njenog novog komandanta i načelnika Štaba i upozorio Štab korpusa da je i on zaslužio kaznu vojnog ukora, zbog neuspjele evakuacije ratnog materijala iz svojih magacina.

Javio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da je intervenisao kod nadležnih britanskih organa da se iz zatvora i logora južne Italije puste na slobodu svi Jugosloveni odvedeni u fašističko zatočeništvo.

15. decembar Usvojio je prijedlog Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i imenovao ličnosti na rukovodećim dužnostima u štabovima 8. korpusa, 8. kordunaške udarne i 19. dalmatinske NO divizije.

Saglasio se s prijedlogom Glavnog štaba NOV i PO Slovenije i imenovao ličnosti na rukovodećim dužnostima u Glavnom štabu i Štabu 9. korpusa NOVJ.

Naredio je štabovima 2. i 3. korpusa NOVJ da tačno ustanove u kom pravcu kreću njemačke divizije i o tome izvjeste Vrhovni štab NOV i POJ.

Dao je uputstvo Štabu 5. krajiške udarne divizije kuda da usmjeri svoje jedinice.

16. decembar Upozorio je Štab 2. korpusa NOVJ da 2. proletersku diviziju ne upućuje u Srbiju dok se ne ustanovi kuda su orijentisane njemačke snage koje su izvodile ofanzivu u Sandžaku u istočnoj Bosni.

Ponovo je naredio Štabu 3. korpusa da hitno izvijesti o situaciji kod 5. krajiške udarne divizije i obavijestio ga kakvo joj je naređenje dato; saglasio se s predloženim korpusnim dopisnikom »Borbe« i upitao idu li njemačke divizije od Goražda k Nevesinju.

Naredio je Štabu 5. korpusa NOVJ da hitno povede ofanzivna dejstva protiv njemačke 373. legionarske pješadijske divizije »Tigar«, koja sadejstvuje ostalim njemačkim snagama angažovanim u napadu na Baniju.

18. decembar Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ gdje treba prihvatiti britanske oficire koji napuštaju četničke komande i kakve je zadatke postavio 2. proleterskoj i 5. krajiškoj udarnoj diviziji; odredio je brojčanu oznaku Hercegovačkoj udarnoj diviziji i javio o odlasku crnogorskih vijećnika.

Obavijestio je Štab 3. korpusa o proboju iz okruženja 5. krajiške udarne divizije i izrazio čuđenje zašto joj jedinice korpusa nisu sadejstvovale.

Dao je uputstvo Štabu 2. proleterske divizije gdje će prihvatiti i kako će postupiti s britanskim oficirima koji su napustili Dragoljuba (Dražu) Mihailovića; naredio je da divizija ne prodire dublje u Srbiju dok se ne ustanovi kuda je usmjerena neprijateljeva ofanziva iz istočne Bosne.

19. decembar Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da u Hrvatskom zagorju formira 10. zagrebački korpus NOVJ i da Glavni štab kao cjelina ostane gdje jeste, kako bi uspješnije rukovodio svojim jedinicama.

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ gdje će doći britanski oficiri koji su napustili četničku Vrhovnu komandu i naredio da ih primi, javio je da korpusu predstoji isporuka ratnog materijala i imenovao predložene komandante 4. crnogorske proleterske i 2. dalmatinske udarne brigade.

Saopštio je Štabu 3. korpusa NOVJ pod kojim uslovima može angažovati 5. krajišku udarnu diviziju i da će nastojati da se što prije uputi ratni materijal za 1. južnomoravsku NO brigadu.

Javio je Štabu Mornarice NOVJ gdje se bezbjedno može spustiti najavljena Američka vojna misija i naložio Štabu Mornarice da hitno izgradi aerodrome na Lastovu i na Visu, kao i da avijatičare prispjele s kopna prebaci u Bari.

20. decembar

Uputio je poruku dr. Josipu Smodlaki da mu je za zamjenika odrijeđen dr Vladimir Bakarić i preporučio mu da se radi odlaska u inostranstvo zadrži na ostrvima.

Preko Delegacije NOV i POJ u Bariju pozitivno je odgovorio na molbu američkih predstavnika da se njihovoj avijaciji dozvoli sadejstvovanje jedinicama NOVJ pri napadima na njemačke ciljeve u obalskom pojasu Jadrana i poručio generalu Dulitlu da u vezi s tim pošalje vazduhoplovnog oficira za vezu.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ i generalnog sekretara KPJ i u ime Vrhovnog štaba NOV i POJ uputio je čestitke 1. proleterskoj brigadi povodom dvogodišnjice njenog formiranja.

21. decembar

Preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske poslao je obavještenje Delegaciji NOV i POJ u Bariju da je Vrhovni štab NOV i POJ imenovao upravu svih bolnica u južnoj Italiji u kojima se liječe samo ranjenici NOVJ i da je dobio britansku saglasnost da se iz njih eliminišu četnički nastrojena lica.

Preko Štaba 3. korpusa NOVJ uputio je poruku sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoju Neškoviću da odgovori kako bi se mogla iz Dubošnice u Homolju prihvatiti tri ranjena britanska oficira. Istovjetnu poruku uputio je preko Štaba 2. korpusa NOVJ političkom komesaru Glavnog štaba NOV i PO Srbije Momčilu (Momi) Markoviću.

Naredio je Štabu 3. korpusa NOVJ da angažovanjem svojih jedinica rastereti stalnih borbi 5. krajišku udarnu diviziju, da spriječi prodor njemačkim snagama dolinom Krivaje i da izvijesti kuda idu one njemačke snage koje su došle iz Sandžaka.

22. decembar

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ pohvalio je 3. krajišku udarnu brigadu za izvršenje postavljenog joj zadatka u borbama oko Livna i Šujice.

Odbacio je prijedlog sekretara Centralnog komiteta KP Hrvatske Andrije Hebranga da prilikom štampanja osnovne dokumentacije Drugog zasijedanja AVNOJ-a u svom referatu održanom na plenumu Drugog zasijedanja AVNOJ-a bitnije izmijeni formulaciju u vezi s Dalmacijom i Hrvatskom.

Pošto se konsultovao s članom Politbiroa i organizacionim sekretarom Centralnog komiteta KPJ i ujedno članom Vrhovnog štaba NOV i POJ Aleksandrom Rankovićem, uputio je direktivu političkom komesaru 2. korpusa NOVJ Mitru Bakiću i sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku Blažu Jovanoviću, u kojoj određuje pojedinačni sastav politodjela za jedinice 2. korpusa, ukazuje na metod rada politodjela i imenuje brigadne i divizijske političke i partijske rukovodioce koji su nedostajali.

Naložio je sekretaru Centralnog komiteta KP Hrvatske Andriji Hebrangu da u razmjenu za zarobljene Nijemce traži Dušana Bogdanovića i Miodraga Miletića i da obavijesti Centralni komitet SKOJ-a da se odgađa sazivanje Drugog kongresa USAOJ-a.

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da će intervenisati kod zapadnih saveznika da se ubrza isporuka ratnog materijala za jedinice toga korpusa i za dolazak Britanske vojne misije i 2. korpus.

23. decembar Uputio je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Slovenije u kojoj odobrava da se jedna slovenačka divizija uputi u Štajersku i da nastoji tamo formirati jedan korpus NOVJ; precizirao je kakvu taktiku borbenih dejstava u postojećim uslovima Glavni štab da primjenjuje i na koji će način rukovoditi jedinicama.

Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da najhitnije upotrijebi nekoliko brodova za prebacivanje ratnog materijala u Senj i upozorio ga da će snositi svu odgovornost ako se to ne izvrši dok postoji mogućnost prihvata.

24. decembar Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske o preduzetim mjerama da mu se brodovima dopremi ratni materijal i upitao ga koju količinu opreme i materijala može poslati Ekonomskom odjeljenju Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Zatražio je od Štaba 3. korpusa NOVJ da hitno izvjesti o rasporedu svojih i neprijateljevih snaga i obavijestio ga o aktivnostima 27. istočnobosanske i 5. krajiške udarne divizije, kao i o tome da neme radio-veze sa štabovima 5. krajiške i 16. vojvođanske udarne divizije.

Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da se sve pješadijske snage na srednjodalmatinskim ostrvima stave pod komandu pomoćnika komandanta Mornarice NOVJ Srećka Manole, da se ostrva brane, a Nijemci odbace s Korčule, za što treba tražiti podršku anglo-američke avijacije i mornarice.

Odobrio je Štabu Mornarice NOVJ da američkoj vazduhoplovnoj komandi u Bariju, koja je najavila da će avionima snabdijevati NOVJ, stavi na raspolaganje tražene poznavaoce jugoslovenskog terena iz grupe avijatičara prispjelih iz italijanskog zatočeništva.

26. decembar Poslao je preko Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ poruku dr Vladimiru Velebitu, šefu Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok, u kojoj je precizirao stavove narodnooslobodilačkog pokreta po svim pitanjima koja su preko Velebita postavili zvanični britanski krugovi u Kairu.

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da će u Radoinju stići britanska misija koja napušta Dragoljuba Mihailovića i da će još 54 britanske misije napustiti četničke jedinice.

27. decembar U ime Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i svih jugoslovenskih naroda uputio je, preko Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, poruku predsjedniku britanske vlade Vinstonu Čerčilu sa željom za brzo i potpuno ozdravljenje.

U svojstvu generalnog sekretara KPJ naložio je Centralnom komitetu KP Hrvatske da se iz formulara za prikupljanje podataka od pripadnika NOVJ izbaci rubriku »stranačka pripad-

nost« i oštro ukaže na takve greške i da se u razmjenu za zarobljene Nijemce traži iz jasenovačkog logora dr Milo Bošković.

Zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da izvijesti s kojih sektora Nijemci dovlače snage i koncentrišu ih na sektor Karlovac–Zagreb i da li je Glavni štab uspostavio radio-vezu sa Zagrebom.

Uputio je preko Štaba 3. korpusa NOVJ poruku dr Blagoju Neškoviću, sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, s nalogom da on izda direktivu kuda treba iz istočne Srbije da pođu britanske misije koje napuštaju četnike, da bi se priključile najbližim dijelovima partizanskih odreda.

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da je u istočnoj Bosni u jeku nova njemačka ofanziva (operacija »Šnešturm«) i naglasio da Vrhovni štab NOV i POJ još nije ustanovio njen pravi smjer.

Obavijestio je Štab 3. korpusa o dislokaciji 5. krajiške udarne divizije i njenim namjerama, kao i o dolasku kod nje 16. muslimanske udarne brigade; zatražio je da se objasni kako su Nijemci zarobili jedan dio Britanske vojne misije koja se nalazi pri Štabu korpusa.

Saopštio je Štabu 6. korpusa NOVJ da će jake snage 5. korpusa NOVJ noću između 31. decembra 1943. i 1. januara 1944. napasti Banju Luku i naredio da 6. korpus glavninom svojih snaga sadejstvuje tome napadu dejstvujući te iste noći na magistralu Beograd Zagreb, pri čemu će jačim snagama razoriti komunikacije na odsjeku Novska Slavonski Brod, a ostalim snagama izvesti demonstrativne napade na Okučane i Staru Gradišku i sve te aktivnosti nastaviti 1. januara i narednih nekoliko dana.

Naredio je Štabu 2. proleterske divizije da diviziju zadrži na prostoru između Srbije i Sandžaka sve dok u njen sastav ne dođe 1. južnomoravska NO brigada i dok se ne ustanovi kuda smjeraju jake njemačke snage koncentrisane u istočnoj Bosni.

28. decembar

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ pohvalio 28. slavonsku udarnu diviziju za veliko junaštvo i istrajnost koje je pokazala u tromjesečnim borbama.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ pohvalio je 3. i 4. dalmatinsku NO brigadu 9. dalmatinske NO divizije za junaštvo i istrajnost pokazane u 40-todnevnim borbama na sektoru Aržano–Posušje i u rejonu Livna.

Uputio je preko Štaba Mornarice NOVJ poruku dr Josipu Smodlaki, povjereniku za spoljne poslove NKOJ-a, u kojoj ga obavještava da je odlučeno da kao predstavnik NKOJ-a odmah otputuje u inostranstvo i kod Delegacije NOV i POJ u Bariju sačeka dalje naloge.

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ naredio je operativnim štabovima NOVJ da određen broj šofera preko Visa upute u Bari da bi se osposobili za tenkiste.

Naredio je Štabu 2. proleterske divizije da anglo-američku grupu oficira (koja je napustila četničku Vrhovnu komandu) uputi kod Štaba 2. korpusa NOVJ i da izvijesti o situaciji na svom sektoru dejstva.

Saopštio je Štabu Mornarice NOVJ da ga zbog višestrukih slabosti u dotadašnjem radu kažnjava strogim vojnim ukorom i naredio mu najenergičnije zalaganje u odbrani ostrva i hitno prebacivanje na obalu primljenog ratnog materijala.

29. decembar

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da Jugoslovene koji su došli s prvim britanskim oficirima za vezu primi u jedinice NOVJ i da Velibor Jakaša Maljčik ostane na dotadašnjoj dužnosti.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske o porazu 13. dalmatinske NO brigade na Korčuli i da njemačka invazija prijeti ostalim ostrvima i saopštio Glavnom štabu da će Vrhovni štab prebaciti sve snage NOVJ na kopno ako im anglo-američko vazduhoplovstvo i pomorske snage ne pruže efikasnu podršku.

Naredio je Štabu 5. krajiške udarne divizije da divizija manevriše u neprijateljevoj pozadini i ponovo se orijentiše u pravcu Srbije.

Naredio je Štabu 8. korpusa NOVJ da se zbjeg naroda brzo evakuiše s ugroženih ostrva i prebaci u Italiju, da se brani ostrvo Vis, a da će za ostale ostrva naknadno dati direktivu.

30. decembar

Obavijestio je Štab 8. korpusa NOVJ da je britanska komanda obećala da će za odbranu ostrva pružiti podršku pomorskim i vazduhoplovnim snagama i u vezi s tim dao direktivu koja ostrva i kako treba braniti.

31. decembar

Odbio je prijedlog Štaba 3. korpusa NOVJ o sektoru dejstva 5. krajiške udarne divizije i saopštio mu njen zadatak, obavijestio ga o njemačkim pripremama za novu ofanzivu na centralni dio slobodne teritorije i naredio korpusu da odmori jedinice i izvijesti o gubicima.

Zatražio je preko Štaba 3. korpusa NOVJ od dr Blagoja Neškovića, sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, da izvijesti šta mu je poznato u vezi s četiri saveznička pilota koji su se spustili na slobodnu teritoriju u Crnoj Travi.

Obavijestio je Štab 5. krajiške udarne divizije da nije prihvatio prijedlog Štaba 3. korpusa o njenom sektoru dejstva i naredio da divizija ostane tamo gdje jeste, pomjerajući se prvenstveno radi bolje ishrane jedinica.

1944.

1. januar

Javio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da je odobrio dolazak jednoj britanskoj i jednoj američkoj vojno-obavještajnoj grupi u Slovenačko primorje i da prispjeli britanski pukovnik kod Glavnog štaba može slati svoje ljude u Austriju.

Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da Maksimilijan Baće preuzme komandovanje za odbranu srednjodalmatinskih ostrva.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da će mu doći kadrovi koje je tražio i naredio da se tenkisti i avijatičari za dalji raspored jave Vojnoj misiji NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok koja se nalazi u Bariju.

Odobrio je Štabu Mornarice NOVJ da u južnoj Italiji formira svoju mornaričku bazu i naredio kojim će se jedinicama i kako braniti ostrva, a koje jedinice odmah evakuisati na kopno.

Obavijestio je Štab 2. proleterske divizije da saveznički oficiri koji su napustili četničku Vrhovnu komandu nemaju pravo da traže nikakve informacije od štabova NOVJ i naredio da se, radi evakuacije za Kairo, prebace u sjedište Štaba 2. korpusa NOVJ.

[2.] januar

U Jajcu je, vjerovatno 2. januara, održao radni dogovor, koji bi se mogao smatrati i kao sjednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ. Prisustvovali su: Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Ivan Milutinović i Sreten Žujović. Razmatrani su međunarodni položaj nove Jugoslavije i situacija nastala najnovijim njemačkim ofanzivnim operacijama. Tito je istakao da uprkos pokrenutim inicijativama, nema znakova kod zapadnih saveznika da će AVNOJ i NKOJ u dogledno vrijeme biti prihvaćeni kao jedini legitimni predstavnici Jugoslavije. Nasuprot tome, istakao je kao sasvim vjerovatno da će vladajući krugovi zapadnih saveznika, posebno Velike Britanije, uporno nastojati da zaštite interese kralja Petra II Karađorđevića tj. monarhije, što bi im poslužilo kao osnovica za kasnije pokušaje vraćanja starog društvenog poretka u Jugoslaviji. Ni od strane Sovjetskog Saveza nije uslijedila podrška u onoj mjeri koliko se očekivalo, ali je Tito naglasio da će ona uslijediti, te u vezi s tim, treba imati strpljenja. Činjenicu da su američki predstavnici koji se nalaze u Italiji molili da se odobri akreditovanje jednoj Američkoj vojnoj misiji da bude pri Vrhovnom štabu NOV i POJ i da je nakon poslatog im odobrenja imenovala sastav misije, čak i utanačeno mjesto gdje će se padobranima spustiti, pa odjednom američka strana odustala od slanja te misije, a potom uslijedilo i premještanje iz ureda u Italiji svih onih američkih oficira koji su izlazili u susret Delegaciji NOV i POJ u Bariju za slanje materijalno-tehničke pomoći za NOVJ, Tito je protumačio kao da američki vladajući krugovi momentalno nisu zainteresovani za razvoj događaja u Jugoslaviji, a možda ni na Balkanu, pa će na Zapadu glavnu riječ u vezi s Jugoslavijom očigledno voditi Vinston Čerčil i njegova vlada i da će sve komandne pozicije u vezi s dodjelom savezničke pomoći za NOVJ držati u svojim rukama britanski oficiri. Povlačenje anglo-američkih oficira iz četničkih komandi ocijenio je u suštini kao značajnu pobjedu narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije i postignutih uspjeha NOVJ, te to treba smatrati pozitivnom činjenicom i uvodnom u političku likvidaciju Dragoljuba (Draže) Mihailovića, ali se nikako ne treba zavaravati da su se britanski vladajući krugovi odrekli nastojanja da se u Jugoslaviji ponovo uspostavi stari društveni poredak, pa u vezi s tim treba očekivati i njihov pritisak. Taj dio svoga izlaganja Tito je sumirao zaključkom da uprkos tome što će Sovjetski Savez pružati svu moguću podršku narodnooslobodilačkom pokretu iako ga u tome sputavaju međusaveznički obziri, predstojaće dugotrajna i naporna borba da zapadni saveznici politički priznaju narodnooslobodilački pokret Jugoslavije, te će za takvo priznanje odlučujući faktor biti obuhvaćenost čitavog jugoslovenskog prostora tim pokretom i njegova sopstvena snaga. Stoga se kao glavni zadatak u vezi s tim postavlja da se svim silama radi na tome da što skorije narodnooslobodilačka borba dostigne visoki stepen razvitka u istočnim i jugoistočnim dijelovima Jugoslavije, kamo se već usmjeravaju određene vojne snage kako bi čitava Jugoslavija postala čvrsto utemeljena i vojnički i politički na pozicijama postavljenim odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Njemačke ofanzivne operacije, koje je zbog prostranstva njihovog obuhvata i brzine izvođenja još ranije nazvao

šestom *neprijateljskom ofanzivom*, iako su bile još u punom jeku, Tito je procijenio kao još jedan krupni njemački neuspjeh, iako će Nijemci možda uspjeti i Jajce da zauzmu i da uz pojačane snage privremeno zadrže neka zauzeta naseljena mjesta. Zaključio je da su sazreli uslovi da svi operativni štabovi NOVJ na svojim operativnim područjima ponovo pređu u ofanzivu i da su im takva naređenja već data, kao i da se otpočne s pripremama da se od proljeća postepeno počne prenositi težište dalje borbe u Srbiju i Makedoniju.

U diskusiji su prihvaćeni svi Titovi stavovi. Diskutovano je (Edvard Kardelj i Milovan Đilas) i o tome da u pojedinim zemljama Jugoslavije sazrijevaju uslovi za formiranje jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta kao opštepolitičke organizacije narodnooslobodilačkog pokreta, ali nije donijeta konačna odluka u vezi s tim. Odlučeno je da u slučaju prinudnog napuštanja Jajca, Tito s Rankovićem i Đilasom i s najužim operativnim dijelom Vrhovnog štaba pođe na svoje rezervno komandno mjesto kod željezničke stanice Potoci i tu se zadrži dok ne počne jenjavati njemačka ofanziva; da ostali dio Vrhovnog štaba sa Sretenom Žujovićem pođe u Drvar, izvrši pripreme da tu bude novo sjedište Vrhovnog štaba i da se neposrednije poveže s 1. proleterskom i 8. korpusom NOVJ; da Ivan Milutinović obiđe rukovodstva KPJ i organe i organizacije narodnooslobodilačkog pokreta na prostoru jugozapadne Bosne i pruži im potrebnu pomoć; da predsjedništvo AVNOJ-a s dr Ivanom Ribarom i Mošom Pijade i članovi NKOJ-a s Edvardom Kardeljem najprije obiđu rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta u Hrvatskoj i pruže mu potrebnu pomoć, a kasnije da to isto urade i u Sloveniji; da se Centralni komitet SKOJ-a i dalje zadrži u Hrvatskoj i odatle nastavi rukovođenje pripremama za Drugi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije, iako se odgađa vrijeme njegovog sazivanja. Članovi Politbiroa, koji će se tako privremeno odvojiti od Tita, imali su zadatak da u duhu Titovog izlaganja prenesu direktive centralnim i oblasnim komitetima KPJ.

3. januar — Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da zbog pogrešnih stavova odmah povuče iz opticaja i obustavi širenje *Uputstava za vojnoobavještajnu službu* napisano u tom Glavnom štabu.

4. januar — Dao je uputstvo Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske za zbrinjavanje porodice Božidara Magovca, člana predsjedništva AVNOJ-a; naložio Glavnom štabu da ispita mogućnost oslobođenja Ogulina i da prihvati upućeni ratni materijal s Visa.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da od prispjelog ratnog materijala jedan dio uputi za jedinice 1. proleterskog i 5. korpusa NOVJ i da prihvati teške ranjenike koje će mu uputiti Glavni štab NOV i PO Slovenije i pošalje ih za Bari.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije o preduzetim mjerama za oslobođenje Ogulina, naredio mu da ranjenike evakuiše uz pomoć Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i odobrio mu da preko Britanske vojne misije pri svom štabu ugovara direktne isporuke ratnog materijala.

Odobrio je Štabu 2. korpusa NOVJ da od Britanske vojne misije koja se nalazi kod njega primi ponuđeni novac, koji će Vrhovni

štab NOV i POJ vratiti i saopštio Štabu korpusa da politički komesari nisu dobili nikakve nove oznake.

Naredio je Štabu 6. korpusa da nastavi rušenje željezničke magistrale Beograd – Zagreb i izvijesti o pokretima neprijateljskih snaga.

Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da utvrdi ostrvo Vis i da ga brani, da 1. prekomorsku brigadu prebaci na kopno i prihvati ranjenike iz Hrvatske i Slovenije da sve vazduhoplovce, tenkiste i šofere koji pristižu s kopna upućuje u Bari i da na trogirskom sektoru prihvati nekoliko takvih grupa koje je uputio Vrhovni štab NOV i POJ.

5. januar

Upozorio je Centralni komitet SKOJ-a da nije smio određivati 1. februar 1944. za održavanje kongresa Antifašističke omladine Jugoslavije, jer to vojna situacija ne dozvoljava.

U ime Vrhovnog štaba NOV i POJ uputio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije direktivu kojom na teritoriji Slovenije ustanovljava tri operativne cjeline, raspoređuje taktičko-operativne jedinice na njima, precizira oblike njihovih borbenih dejstava, ukazuje na značaj organizovanja čvrste vojnopozadinske vlasti, ističe važnost pravilnog odabiranja i uzdizanja starješinskog kadra, naglašava značaj urednog održavanja radio-veze i blagovremenog dostavljanja izvještaja.

Saopštio je Štabu 2. korpusa NOVJ da postaje teritorijalno nevezana operativna jedinica koja će uskoro dobiti zadatak za dalji pokret i naredio mu je da za teritoriju Crne Gore, Boke i Sandžaka formira Glavni štab s manjim lako pokretnim taktičkim jedinicama i partizanskim odredima i da pruži kadrovsku pomoć 29. hercegovačkoj udarnoj diviziji.

Saopštio je Štabu 2. korpusa NOVJ u formacijskom sastavu 2. proleterske divizije; imenovao je Politodjel za 3. sandžačku proletersku brigadu i obavijestio Štab korpusa koje njegove prijedloge za postavljanja na rukovodeće dužnosti potvrđuje, a koje ne usvaja zbog čega.

Saopštio je Štabu 29. hercegovačke udarne divizije da se divizija stavlja pod neposrednu komandu Vrhovnog štaba NOV i POJ i da joj postavlja zadatak da napada komunikacije u dolini Neretve i stavi ih van neprijateljeve upotrebe.

6. januar

U svojstvu povjerenika za narodnu odbranu NKOJ-a i vrhovnog komandanta NOV i POJ uputio je *Opomenu* svim građanima Jugoslavije koji se nalaze u službi okupatora i domaćih izdajnika, nalažući im da napuste neprijateljske redove i prijave se najbližoj jedinici NOVJ, jer u protivnom neće izbjeći najoštriju kaznu narodnog suda. Tekst Opomene predao je Agitaciono-propagandnom odsjeku Vrhovnog štaba NOV i POJ da ga oštampa u obliku letka. Ovaj ga je sa svojim komentarom objavio u »Radiobiltenu Vrhovnog štaba NOV i POJ«.

Upozorio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da transportovanje ranjenika obavljaju brodovi Mornarice NOVJ i da svoje ranjenike prebaci u Hrvatsku u dogovoru s Glavnim štabom NOV i PO Hrvatske, koji će ih upućivati dalje.

Uputio je poruku dr Vladimiru Velebitu, šefu Vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok, da pošalje opširan izvještaj o dotadašnjem radu Misije i da u svojstvu njenog šefa nastavi rad i saopšti Ficroju Maklejnu, šefu

Britanske vojene misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, da se odbija prijedlog da *mladić* (kralj Petar II Karađorđević) stupi u redove NOVJ.

Saopštio je Štabu 2. korpusa da Vrhovni štab NOV i POJ uzima 29. hercegovačku udarnu diviziju pod svoju neposrednu komandu i da će ona i Glavni štab NOV i PO Crne Gore i Boke tijesno sarađivati kad korpus pođe s tog terena.

Javio je Štabu 3. korpusa NOVJ gdje se nalazi 27. istočnobosanska udarna divizija i da je ostala bez svoje radio-stanice i šifre, pa ga pita da li je njena šifra bila istovjetna s onom kojom Vrhovni štab komunicira s tim korpusom.

7. januar

Strogo je upozorio Glavni štab NOV i PO Slovenije da 18. slovenačka NO divizija mora još ostati u Gorskom kotaru i sadejstvovati onim jedinicama Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske koje obezbjeđuju održavanje veze s morem.

Saopštio je Štabu 2. korpusa NOVJ da nije predviđeno da korpus odmah krene za Srbiju, nego u proljeće.

Uputio je Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« tekst saopštenja o borbama koje se vode protiv Nijemaca na raznim sektorima u Bosni da ga u svojoj emisiji objavi.

7/8. januar

Predveče 7. januara Tito je napustio Jajce. Pošao je k svom rezervnom komandnom mjestu kod željezničke stanice Potoci zajedno s Vrhovnim štabom NOV i POJ sa Anglo-američkom vojnom misijom. Išao je trasom željezničke pruge uz lijevu obalu Vrbasa do sjevernog dijela sela Bravnice, odakle je skrenuo uz lijevu obalu potoka Šeđinca, zatim je preko prevoja Klanca i zapadne ivice šume Vranovine izbio na katun Ćućuzove košare, potom je preko predjela Dumače i južno od katuna Muždrakovih košara došao do južne periferije zaselka Ivića, odakle se spustio u selo Majdžiće, gdje je (preko mosta) prijěšao rječicu Janju. Idući dalje preko sela Olića i zaselaka Cosića i Šarampova izbio je na rijeku Plivu (Pljevu), koju prelazi (preko mosta) ujutro 8. januara i sa svima koji su sa njim pošli iz Jajca dolazi u selo Dragnić. Tu se zadržao tokom dana.

8. januar

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da britanski avioni mogu doturiti ratni materijal na aerodrom kod Berana (sada Ivangrad), pa tamo da se hitno uspostave ugovoreni signali za avione.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da na sektor 2. proleterske divizije uputi jednu sandžačku ili crnogorsku brigadu.

Skrenuo je pažnju Štabu 3. korpusa NOVJ na novu taktiku koju primjenjuju njemačke jedinice i dao uputstvo na koji se način takvoj taktici treba suprotstaviti.

8/9. januar

Uveče 8. januara Tito je napustio selo Dragnić. Zajedno sa svima koji su prethodne noći iz Jajca sa njim došli (sem dva člana Anglo-američke vojne misije koji su sa pratnjom upućeni za selo Pribelje kod Štaba 1. proleterskog korpusa) pošao je putem koji vodi pored željezničke pruge sve do iznad željezničke stanice Pliva, a odatle skrenuo da bi preko pašnjaka zapadno od kose Pogorela dol izbio na željezničku prugu, čijom trasom nastavlja kretanje dok nije na oko 2 km zapadno od visinske tačke 972 m naišao na malu kompoziciju (lokomitivu i svega četiri zatvorena teretna vagona), koja ga je tu očekivala. Ukrcao se u nju s

ljudstvom i u svanuće 9. januara prispio kod željezničke stanice Potoci. Tu se Tito s operativnim dijelom Vrhovnog štaba i Anglo-američkom vojnom misijom iskrcao i smjestio u barake na istočnim padinama planine Klekovače, udaljenim oko 1200 m zapadno od željezničke stanice Potoci. Svi ostali su pomenutom kompozicijom nastavili put za Drvar.

9. januar — Upozorio je Štab 3. korpusa NOVJ da Nijemci otkrivaju pravac kretanja 5. krajiške i 17. istočnobosanske udarne divizije, naložio mu da zadrži njihove ranjenike na svome prostoru i da izvijesti o pravcima kretanja neprijateljevih snaga.

11. januar — Preko operativnih štabova NOVJ uputio je poruku skojevskim rukovodstvima da se odlaže sazivanje Drugog kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije.

Saopštio je Štabu 2. korpusa NOVJ formacijski sastav korpusa, naložio mu da dostavi nacrt svog organizacionog plana i obavijestio ga da se u Srbiji koncentrišu reakcionarne snage iz ostalih pokrajina.

Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da u senjsku luku stalno iskrcava ratni materijal, a na srednjodalmatinsku obalu samo toliko koliko mogu prihvatiti jedinice 8. korpusa NOVJ.

12. januar — Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da se stara o ishrani 18. slovenačke NO divizije i snabdjevanje odjećom i ratnom opremom.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da je naredio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da materijalno zbrinjava 18. slovenačku NO diviziju.

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da je napad na Banju Luku poremetio plansko izvođenje njemačke ofanzive na Bosansku krajinu i da se taktika samostalnih operativnih grupa pokazala cjelishodnom; naređuje da se blagovremeno formira Glavni štab za Crnu Goru, Boku i Sandžak, koji je prihvatio komandovanje jedinicama čim korpus pođe za Srbiju.

Upozorio je Štab Mornarice NOVJ da su brodovi upućeni za prevoz ranjenika nesigurni i da ubuduće za njih šalje solidne brodove.

13. januar — Upozorio je dr Blagoja Neškovića, sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju, da bez odobrenja Vrhovnog štaba NOV i POJ ne kreće s 1. južnomoravskom NO brigadom za Srbiju, obavještava ga koji su razlozi spriječili međusobni neposredni kontakt i nalaže mu da brigada sačeka avionsku pošiljku, a potom s njom da pođe k 2. proleterskoj diviziji.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da hitno prikupi glavninu 6. ličke NO divizije na prostoru Jasenovi Potoci – Mlinište i da zatvori pravac koji od Jajca i Mrkonjić-Grada vodi preko Mliništa.

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da će 5. krajiška udarna divizija napasti Foču i upitao ga kada joj može sadejstvovati.

Saopštio je Štabu 6. korpusa NOVJ kakvo će naređenje prenijeti odsječenim dijelovima 11. udarne divizije i naložio Štabu korpusa da dostavi podatke o neprijateljevim pokretima.

Obavijestio je Štab Mornarice NOVJ da je odobrio dolazak 150 britanskih vojnika za pojačanje odbrane ostrva Visa i za zajednički napad sa snagama NOVJ na ostrvo Lastovo.

14. januar — Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da razbije njemačke snage koje preko Mrkonjić-Grada nastupaju ka Mliništu i ugrožavaju baze za snabdijevanje jedinica NOVJ u zapadnoj Bosni.

Postavio je zadatak 2. korpusa NOVJ da preuzme ranjenike 5. krajiške udarne divizije.

Naredio je Štabu 3. korpusa NOVJ da ranjenike koje sprovodi 4. krajiška udarna brigada preuzme i zadrži na svom terenu.

15. januar — Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da najhitnije izvijesti kakve su mogućnosti za bezbjedno spuštanje srednjih i teških aviona na Krbavskom polju.

Naredio je Štabu 3. korpusa NOVJ da pronađe 4. krajišku udarnu brigadu i prenese joj naređenje Vrhovnog štaba NOV i POJ da se priključi svojoj diviziji u Foči i da sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković izvijesti na koji se način može popuniti 2. proleterska divizija ljudstvom iz Srbije.

16. januar — Javio je Georgi Dimitrovu da se kod Bosanskog Petrovca mogu spustiti i padobranci i bacati ratni materijal, a na Petrovo polje samo bacati materijal, ali da su momentalno oba punkta ugrožena od Nijemaca.

Odgovorio je Andriji Hebrangu, sekretaru Centralnog komiteta KP Hrvatske, na šta treba ukazati njemačkoj Komisiji za razmjenu zarobljenika u vezi s ranjenicima.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da 7. dalmatinska NO brigada prihvati ranjenike iz Bosanske krajine radi upućivanja na ostrvo Vis.

Tražio je od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da dostavi izvještaj o postojećoj vojno-političkoj situaciji i obavijestio ga da je postavio zahtjev da anglo-američka avijacija bombarduje Gospić.

Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da je 5. krajiška udarna divizija zauzela Foču i naredio mu da s njom uspostavi vezu i da teške ranjenike šalje avionima u Italiju.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da pripremi baze za smještaj ranjenika 5. krajiške udarne divizije.

Naredio je Štabu 5. krajiške udarne divizije da diviziju zadrži na sektoru Kalinovik – Foča, da razbije tamošnje četnike i da odmori svoje jedinice.

U svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ pohvalio je 5. krajišku udarnu diviziju za vanredno junaštvo, izdržljivost i upornost koje je pokazala suprotstavljajući se njemačkim snagama koje su izvodile ofanzivna dejstva u Sandžaku i istočnoj Bosni.

Napisao je kratak pregled borbenih dejstava vođenih u prvoj dekadi januara 1944. u Hrvatskoj i radiogramom ga prenio Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« da ga u svojoj emisiji objavi kao kominike Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Napisao je kratak pregled borbenih dejstava u toku decembra 1943. u Sremu i radiogramom ga prenio Radio-stanici »Slobodna Jugoslavija« da ga u svojoj emisiji objavi kao kominike Vrhovnog štaba NOV i POJ.

17. januar

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da će jedinicama Glavnog štaba prilikom napada na komunikaciju Bosanski Novi – Bihać – Srb sadejstvovati dijelovi 5. korpusa NOVJ i naredio da Glavni štab na bezbjedna mjesta smjesti upućene mu članove najviših organa NOP-a i sve ranjenike.

Naredio je načelniku Odjeljenja veza Vrhovnog štaba NOV i POJ da sastavi uputstvo za uspostavljanje radio-veze između vrhovnih štabova i centralnih komiteta KP Jugoslavije i Albanije i dostavi ga delegatu Centralnog komiteta KP Albanije koji to čeka kod Štaba 2. korpusa NOVJ.

Dao je uputstvo Štabu 5. korpusa NOVJ da sadejstvuje jedinicama Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske prilikom njihovog napada na komunikaciju Bosanski Novi – Bihać – Srb.

Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da sav prispjeli ratni materijal dostavi jedinicama NOVJ na obali i da prebaci na obalu dvije dalmatinske NO brigade s ostrva Hvara.

18. januar

Dao je direktivu Operativnom štabu za odbranu otoka da jedinice NOVJ s ostrva Hvara evakuiše na kopno i da dobro procjeni postoji li mogućnost odbrane ostrva Visa i njegove evakuacije u slučaju prinudnog napuštanja.

Opomenuo je Operativni štab za odbranu otoka da izvrši naređenje o prebacivanju dviju brigada na obalu i sagleda mogućnosti odbrane ostrva Visa.

19. januar

Upozorio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske na pokrete jakih njemačkih snaga iz Bosne i Dalmacije u pravcu Like i dao mu uputstva za preduzimanje mjera.

20. januar

Obavijestio je Georgi Dimitrova o amblemu koji treba da nosi na kapama Jugoslovenska jedinica u SSSR-u i da su iz Kaira prispjeli šef Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ i sin Vinstona Čerčila.

Naredio je Štabu 8. korpusa NOVJ da 26. dalmatinsku NO diviziju ostavi za odbranu ostrva Visa i da na svim ostalim ostrvima moraju postojati partizanski odredi, koji će dejstvovati i u uslovima kad su ostrva okupirana od njemačkih snaga.

20/21. januar

Kasno noću primio je u svom sjedištu kod željezničke stanice Potoci šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklejna, koji se 20. januara padobranom spustio na Medeno polje kod Bosanskog Petrovca, i u pratnji komandanta 5. korpusa NOVJ Slavka Rodića, pohitao u Titovo sjedište. Maklejn je Titu predao pismo koje mu 8. januara 1944. uputio britanski premijer Vinston Čerčil. Tito je pročitao pismo, a zatim je izrazio svoje zadovoljstvo što mu ga je lično Čerčil uputio. Duži razgovor s Maklejnom kanalisao je isključivo na vojna pitanja. Pored ostalog, obavijestio je Maklejna da je naredio da se ostrvo Vis odlučno brani, s tim što bi trebalo, ako situacija postane kritična, jedinicama NOVJ obavezno da sadejstvuju anglo-američka avijacija i mornarica, a u slučaju krajnje nužde i da zaštite njihovu evakuaciju na obalsko kopno. Maklejn

je u vezi s tim potvrdio britansku spremnost i prenio Čerčilovu želju da borbu jedinica NOVJ na ostrvima pomogne jedinicama britanskih komandosa. Predložio je da se na ostrvo Vis prebaci jedna brigada britanskih komandosa, koji bi, zajedno s tamošnjim jedinicama NOVJ, učestvovala u odbrani toga ostrva, a i u izvođenju akcija na druga ostrva. Tito se saglasio s takvom saradnjom i naglasio da će se, ukoliko bude efikasnog sadejstva anglo-američke avijacije i mornarice moći otjerati Nijemci sa isturenijih ostrva. Tito je zatim govorio o njemačkim ofanzivnim operacijama koje su se još od početka decembra 1943. sukcesivno nastavljale sve do tada, zahvatajući redom velika područja slobodne teritorije. Ocijenio je da su se svi ti njemački poduhvati na kraju završili bezuspješno i istakao svoju uvjerenost da će sličan ishod imati i ofanzivna operacija koja se tada odvijala u jugozapadnoj Bosni. Naglasio je da su jedinice NOVJ već prešle u protivofanzivu na svim sektorima i da će, čim budu jasne dalje namjere njemačkih snaga koncentrisanih u jugozapadnoj Bosni, obavijestiti Maklejna o izgledima da se ponovo otvori cesta do obale i njom ponovo uspostavi kanal za snabdijevanje jedinica NOVJ ratnim materijalom iz savezničke pomoći, za koju je izrazio svoju zahvalnost.

21. januar — Uputio je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, u kojoj je dao smjernice za formacijsku strukturu jedinica NOVJ na prostoru Hrvatskog zagorja, Gorskog kotara, Istre i Like i naredio da saobrazno tim smjernicama Glavni štab dostavi svoju organizaciono-formacijsku strukturu i plan operacijskih dejstava.

Upozorio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da je neovlašćeno zadržao odjeću i drugu opremu namijenjenu za 1. proleterski i 5. korpus NOVJ i naredio da je odmah dostavi do Martina Broda.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da formira Primorsku operativnu grupu (ranga divizije), odredio njen formacijski sastav 2. proleterske i 3. crnogorske divizije, kao i operativne sektore njihovog dejstva.

Oko 22. januara — Naredio je Štabu 29. hercegovačke udarne divizije da dalmatinski bataljon izdvoji iz sastava 10. hercegovačke udarne brigade i uputi ga da samostalno dejstvuje na prostoru između Popovog polja, Stona i Cavtata.

23. januar — Naredio je Štabu 8. korpusa NOVJ da jedan dio svojih snaga angažuje na sektoru Glamoč – Livno.

Obavijestio je Štab 5. krajiške udarne divizije da su 1. južnomoravska NO i 4. krajiška udarna brigada sa Glasinca pošle k Foči i naredio da im pruži pomoć pri prelasku željezničke pruge Sarajevo – Višegrad.

24. januar — Obavijestio je Georgi Dimitrova da je Otečestveni front Bugarske objavio letak sa neprijateljskom sadržinom u pogledu Makedonije.

Naredio je Štabu 3. korpusa da sa svog terena uputi 1. južnomoravsku NO brigadu u sastav 2. proleterske divizije, a 4. krajišku udarnu brigadu u sastav 5. krajiške udarne divizije i da dostavi svoj prijedlog za poboljšanje situacije na sektoru Jahorina – Kalinovik.

Priredio je večeru u čast dolaska novih članova Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, među kojima je

bio i Randolf Čerčil – sin predsjednika britanske vlade Vinstona Čerčila. Tom prilikom je zahvalio za pomoć koju zapadni saveznici pružaju jedinicama NOVJ. Govorio je o njemačkim ofanzivnim operacijama, koje su trajale više od mjesec i po dana. Naglasio je da su se one već iscrple i da jenjavaju, da su one Nijemce veoma skupo stale, a završile se bez očekivanih rezultata i da je momentalno stanje takvo da Nijemci orijentišu jedan dio svojih snaga ka jadranskoj obali, očekujući iskrcavanje anglo--američkih trupa, a dijelove upućuju prema sjeverozapadu da bi pojačali svoj front u Istri, a vjerovatno i u Italiji.

25. januar — Obavijestio je Štab 2. korpusa NOVJ da je Vinston Čerčil poslao svoga sina u Anglo-američku vojnu misiju pri Vrhovnom štabu i lično pismo za Tita u kome govori da se Saveznici neće miješati u unutrašnje uređenje Jugoslavije, ali da ne mogu zabraniti svaku vezu kralju Petru II Karađorđeviću s Jugoslavijom.

Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da ne pravi smetnje iskrcavanju određenog kontigenta britanskih komandosa na ostrvo Vis, niti odabiranju vatrenih položaja za njihova artiljerijska oruđa.

Primio je u svom sjedištu kod željezničke stanice Potoci šefa Anglo-američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ Ficroja Maklejna i s njim duže razgovarao. Obavijestio ga je da je detaljno proučio Čerčilovo pismo od 8. januara 1944. i da je veoma zadovoljan Čerčilovim uvjeravanjem da se Saveznici neće miješati u unutrašnje političke događaje u Jugoslaviji. Naglasio je da će se izbjegavati dalji napadi na ličnost kralja Petra II, jer ne želi dovoditi Saveznike u nepriliku, ističući da potpuno razumije njihov položaj i zaključio da je najvažnija stvar da se zajedničkim snagama što prije unište njemački porobljivači.

27. januar — Oštro je upozorio Operativni štab za odbranu otoka zbog uplitanja u kompetencije vrhovnog komandanta NOV i POJ po pitanju dolaska na ostrvo Vis britanskih komandosa i artiljerije.

27/28. januar — Kasno noću napustio je boravište u barakama nedaleko od željezničke stanice Potoci i, zajedno s Aleksandrom Rankovićem, Milovanom Đilasom i operativnim dijelom Vrhovnog štaba, kao sa Anglo-američkom vojnom misijom ukrcao se u malu kompoziciju partizanskog voza i preko planine Struganice i Oštrelja prije svanuća stigao do sjeveroistočnih prilaza Drvaru, gdje se iskrcao. Naredio je da smještaj Anglo-američke vojne misije bude u jednoj kući zapadnog dijela Drvara, a on, zajedno s Aleksandrom Rankovićem i načelnikom vrhovnog štaba Arsom Jovanovićem, pošao je putem nizvodno pored desne obale Unca do male seoske kuće ispod Drvarske pećine i tu se smjestio.

28. januar — Uputio je pismo Vinstonu Čerčilu, predsjedniku britanske vlade, u kojem je odgovorio na njegovo pismo od 8. januara 1944.

29. januar — U Drvaru je održao sjednicu Politbiroa Centralnog komiteta KPJ. Pored Tita, prisustvovali su: Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Ivan Milutinović i Sreten Žujović. Razmatrani su: 1) odnos vlade Velike Britanije i vlade Sjedinjenih Američkih Država prema međunarodnom priznanju nove Jugoslavije i saradnja KPJ s Komunističkim partijama u susjednim zemljama; 2) neobjektivno pisanje jednog dijela narodnooslobodilačke štampe o anglo-američkom doprinosu u borbi protiv nacističke Nemačke.

U vezi s prvom tačkom Tito je najprije analizirao promjene u održanju vlade Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih država prema narodnooslobodilačkom pokretu Jugoslavije i konstatovao da se te promjene kreću u sve pozitivnijem smjeru, ali će one zavisiti i od pravilne ili nepravilne politike narodnooslobodilačkog pokreta. Tito se osvrnuo i na prvo pismo koje je dobio od Vinstona Čerčila u kojem se on tvrdokorno zalaže za jugoslovenskog kralja i monarhiju, što implicite uključuje i obnovu građanskog društva u Jugoslaviji i, naravno očuvanje Britanskih političkih i ekonomskih interesa u Jugoslaviji. Tito je Čerčilovo uvjeravanje da će u vezi s Jugoslavijom raditi u najtješnjem kontaktu sa Staljinom i Ruzveltom protumačio kao britansko nastojanje da za svoje stavove dobije sovjetsku i američku saglasnost kako bi britanski vladajući krugovi mogli izvršiti što jači pritisak na rukovodstvo NOP-a s ciljem da se koriguju odluke Drugog zasijedanja AVNOJ-a. Tito je dalje istakao da je u svom odgovoru na Čerčilovo pismo naglasio da je rukovodstvo NOP-a obavezno da se pridržava odluka AVNOJ-a, dok je po drugim pitanjima otvarao perspektivu za eventualne dalje pismene kontakte. Obavijestio je i o razgovorima koje je vodio sa šefom Anglo-američke misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadirom Ficrojem Maklejnom i njegovim uvjeravanjima da se britanska vlda zaista konsultuje sa sovjetskom i američkom vladom po svim značajnim pitanjima u vezi sa Jugoslavjom. Međutim, Tito je izrazio svoju uvjerenost da sovjetska vlada neće podržati britanska nastojanja u pogledu restauracije starog društvenog uređenja u Jugoslaviji, već, naprotiv, da u vezi s tim nova Jugoslavija može očekivati sovjetsku podršku. Tito je dalje govorio i o tome da u datoj situaciji ne bi donijelo naročite koristi zaoštravanje napada na kralja i monarhiju, što ne znači da treba sprečavati narod da se na javnim skupovima slobodno izražava u vezi s kraljem i monarhijom. Međutim, na adresu jugoslovenske izbjegličke vade moraju se upućivati još oštrije kritike, a posebno raskrinkavati njen ministar Dragoljub (Draža) Mihailović kao saradnik okupatora i ratni zločinac. U daljem izlaganju Tito je u vezi sa saradnjom KPJ sa susjednim komunističkim partijama istakao da je neophodno jasno postaviti sva sporna pitanja, s težnjom da se postigne međusobno razumijevanje i ostvari uzajamna pomoć u rasplamsavanju oružane borbe protiv okupatora naročito u oblastima koje su naseljene mješovitim življem — jugoslovenskim i nama susednim narodima (Istra, Slovenačko primorje, Koruška). Zatim je obavijestio da je u ime Centralnog komiteta KPJ osudio stav Otečestvenog fronta Bugarske po pitanju Makedonije, koji se zalaže da Makedonija (u stvari onaj dio Makedonije koji je u okviru Jugoslavije) treba da bude samostalna država izvan bilo kakve federacije, ali je naglasio da unatoč tome i dalje treba pomagati Centralnom komitetu BRP da formira i naoruža bugarske partizanske jedinice na jugoslovenskoj teritoriji. U pogledu saradnje sa Centralnim komitetom KP Albanije, obavijestio je da su najnovije preporuke date delegatu toga Centralnog komiteta koji je boravio kod Štaba 2. korpusa, a takođe i da su mu predati materijali Drugog zasijedanja AVNOJ-a.

O drugoj tački dnevnog reda referisao je Đilas. On se kritički osvrnuo na pitanje jednog dijela štampe NOP-a Jugoslavije, posebno u Hrvatskoj, o pitanju stvaranja Jugoslavije kao državne zajednice naroda Jugoslavije i u vezi s umanjivanjem anglo-ame-

ričkog doprinosa ratnim naporima protiv nacističke Njemačke. U diskusiji je Tito istakao da se cjelokupna aktivnost NOP-a mora zasnivati na pozicijama odbrane nove Jugoslavije kao samostalne državne zajednice i predložio da se svim rukovodstvima KPJ upute direktive kojima će se zahtjevati da se otkloni dosta rasprostranjeni sektaški stav prema Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Državama Amerike i da se u vezi s tim ne prećutkuje, već ističe sve ono pozitivno što zapadni saveznici čine za narodnooslobodilački pokret Jugoslavije i da se uz izvještaje sa sovjetsko-njemačkog fronta saopštavaju i rezultati borbi s anglo-američkih frontova, a naročito njihova strategijska bombardovanja nemačkih ratnih potencijala; da se prestane s kritikovanjem državnog uređenja zapadnih saveznika i da se prepusti rukovodstvu NOP-a Jugoslavije da ono odgovara na laži i klevete koje budu dolazile iz tih zemalja; da agitacija i štampa NOP-a Jugoslavije vode računa o dugoročnim interesima nove Jugoslavije i da se sprovede bolja kontrola nad sredstvima javnog informisanja. U daljoj diskusiji su podržani gore navedeni Titovi stavovi i odlučeno da on i Đilas sastave pismo koje će Tito u ime CKKPJ dostaviti rukovodstvima KPJ po pitanju odnosa prema zapadnim saveznicima i po pitanjima agitacije i štampe. Započeta Titova lična prepiska s Čerčilom ocijenjena je kao veoma korisna za NOP Jugoslavije, pa je s toga treba nastaviti. U vezi S Čerčilovom tvrdnjom o svom dogovaranju sa Staljinom odlučeno je — ukoliko Čerčil i dalje bude prenebegavao odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a u pogledu kralja, monarhije ili jugoslovenske izbjegličke vlade — da se Tito obrati rukovodstvu SSSR-a s molbom da saopšti svoje stanovište o pitanju proklamovanog odnosa AVNOJ-a i NKOJ-a prema kralju Petru II, monarhiji i izbjegličkoj jugoslovenskoj vladi. Dalje je odlučeno da se Edvard Kardelj ovlasti za vođenje razgovora o saradnji s predstavnicima KP Italije i KP Austrije, da se saradnja i pružanje pomoći Centralnom komitetu BRP nastavi preko opunomoćenika Centralnog komiteta KPJ i delegata Vrhovnog štaba NOV i POJ Svetozara Vukmanovića i, da se saradnja i pružanje pomoći Centralnom komitetu KP Albanije, do uspostavljanja direktne radio-veze, ostvaruje preko štaba 2. korpusa NOVJ.

Uputio je poruku Edvardu Kardelju, članu Politbiroa Centralnog komiteta KPJ, i Andriji Hebrangu, sekretaru Centralnog komiteta KP Hrvatske u kojoj zahtijeva da se odmah obustavi izlaženje lista »Vjesnik« zbog njegovog nepravilnog pisanja o zapadnim saveznicima i da se u vezi s tim urednik toga lista pozove na partijsku odgovornost.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da odmah povuče svoje naređenje kojim je naložio potčinjenim mu štabovima da zarobljene Nijemce predaju na revers najbližoj njemačkoj komandi da bi u razmjenu za njih Glavni štab tražio pripadnike narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da avijatičare, tenkiste, šofere, mehaničare i mornare uputi u odgovarajuće jedinice NOVJ u južnoj Italiji.

Upozorio je Operativni štab za odbranu otoka da nepravilan stav prema prispjelim jedinicama zapadnih saveznika može imati nepoželjne političke posljedice za narodnooslobodilački pokret Jugoslavije.

30. januar U ime Centralnog komiteta KPJ uputio je svim rukovodstvima KPJ instrukciju o odnosu prema zapadnim saveznicima i o političkoj liniji narodnooslobodilačke štampe.

Obavijestio je Štab 5. krajiške udarne divizije da će 2. proleterska i 5. krajiška udarna divizija zajednički dejstvovati i naredio da Milutin Morača, komandant 5. krajiške udarne divizije, komanduje objema divizijama i koordinira njihova dejstva za što jači udar po koncentrisanim neprijateljevim snagama.

31. januar Uputio je poruku Henriju Majtlendu Vilsonu, vrhovnom komandantu savezničkih snaga za Srednji istok, u vezi sa stručnim usavršavanjem upućenih tenkista i vazduhoplovaca, radi formiranja odgovarajućih jedinica NOVJ.

Naredio je Štabu 2. korpusa NOVJ da se korektno postupa sa pripadnicima Britanske vojne misije koji su napustili četničku Vrhovnu komandu i dao uputstva kako će postupiti komandant 2. korpusa u vezi s ponuđenim mu italijanskim odlikovanjem.

Klekovača
Struganica pl.
Lunjevača pl.
27/28.I-1944.
DRVAR
28.I-25.V-1944.
Potoci
9-27.I-44.
Izradio D.BRAJUŠKOVIĆ

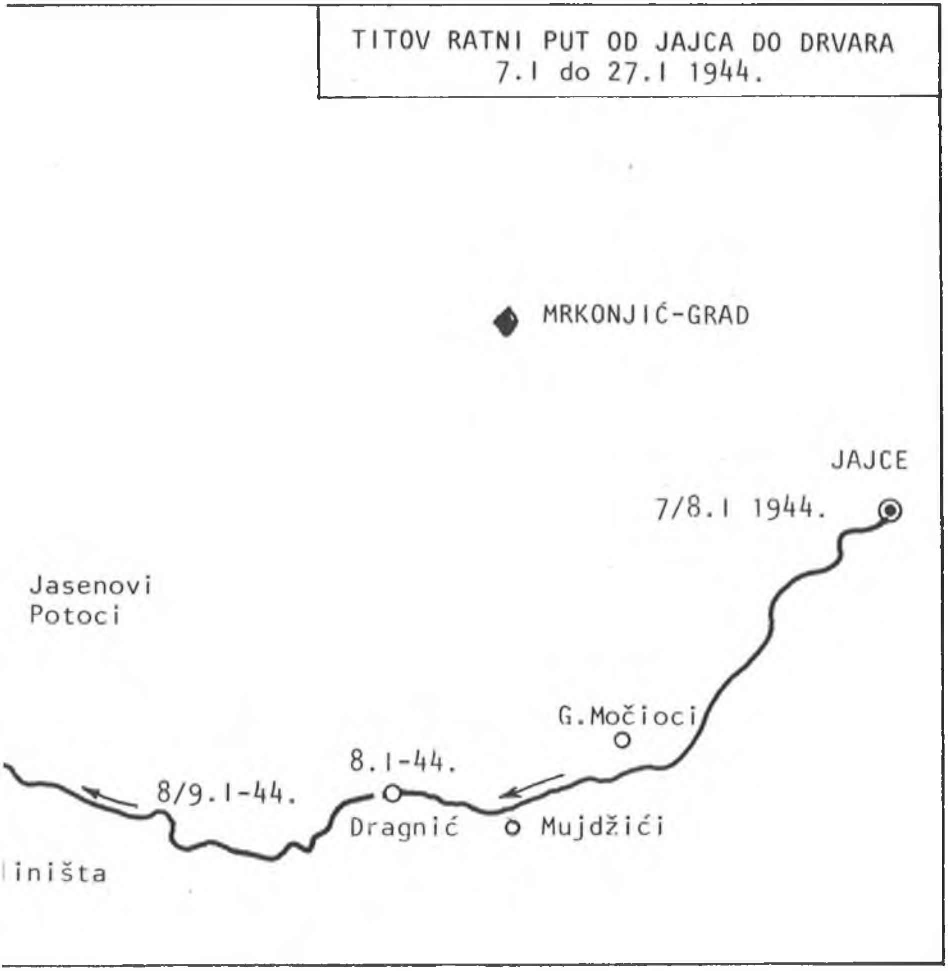
TITOV RATNI PUT OD JAJCA DO DRVARA
7.I do 27.I 1944.
MRKONJIĆ-GRAD
JAJCE
7/8.I 1944.
Jasenovi
Potoci
G.Močioci
8.I-44.
8/9.I-44.
Dragnić
Mujdžići
iništa

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE

Abramović Milan Čovo (1911), prije rata službenik carinarnice u Skoplju. U NOR-u od 1941. Bio je na raznim komandnim dužnostima u 4. i 5. sandžačkoj brigadi. Poslije rata komandant 2. vojne oblasti i 5. pomorske zone. Prihvatio Rezoluciju IB 1948 — 255

Alargić Judita (1917), tekstilna radnica. Član KPJ od 1939. U NOB-u od 1941; kurir PK KPJ za Srbiju, politički komesar bolnice u Novoj Varoši i centralne bolnice u Foči, član politodjela 2 i 13. proleterske brigade, član Izvršnog odbora AFŽ Jugoslavije, instruktor CK KPJ. Poslije rata predsjednica Saveza ženskih društava Beograda i dr. — 45, 268

Ambrožić Lado (1908), učitelj. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant brigade »Matija Gubec«, komandant 3. operativne zone Slovenije, komandant 9. korpusa i načelnik Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Poslije rata završio VVA JNA i bio na raznim dužnostima u JRV. General-major JNA u penziji. Napisao je monografije *Partizanska protivofanziva* (Ljubljana 1965) i *Pohod Štirinajste* (Ljubljana 1968) — 276

Andres dr Ivan (1883 —), advokat; Pravni i Filozofski fakultet završio u Zagrebu; kao narodni poslanik na listi HSS 1935. i 1938; ministar za trgovinu i industriju (1939—1941); ministar i u vladi generala D. Simovića — 258

Antić Vicko (1912), prije rata bio bravarski radnik. Član KPJ od 1937. Učestvovao je u španskom građanskom ratu, u 129. internacionalnoj brigadi, gdje je dobio čin narednika. U NOR-u od 1941. Komandovao je Psunjskom NOPO, 12. slavonskom (proleterskom) brigadom, 28. i 13. divizijom i 1. divizijom KNOJ. Poslije rata bio je načelnik komande tenkovskih i motorizovanih jedinica JNA, načelnik štaba armije, zamjenik komandanta za pozadinu JRV i PO. Završio je Vojnu akademiju »M. V. Frunze« u SSSR-u, a zatim školu operativne VVA JNA. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 119

Antolović Josip Hrvat (1916), metalski radnik. Član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od marta 1941. Pobjegao iz zatvora i preplivavši Savu došao u Mačvu, gdje je stupio u Mačvanski NOP odred. Poslije razbijanja ovog odreda, Antolović se 17. marta 1942. ilegalno vraća u Slavonski Brod, gdje se povezuje s partijskim rukovodstvom. Krajem marta ponovo odlazi u partizane, postaje i komandir partizanske čete u istočnoj Slavoniji, zatim komandant bataljona, s kojim ulazi u sastav 1. slavonske brigade, da bi početkom 1943. postao komandant te brigade. Januara 1944. postavljen je za komandanta 33. divizije Zagrebačkog korpusa. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 337

Armstrong C. D. britanski brigadni general i šef britanske vojne misije pri Štabu Draže Mihailovića od septembra 1943. do 29. maja 1944. kada je misija povučena odlukom britanske vlade. Prije preuzimanja ove dužnosti više godina boravio kao britanski kolonijalni oficir u Indiji — 274

Augustinčić Antun (1900—1979), vajar svjetskog glasa, član JAZU. Bio je predsjednik Društva prijatelja SSSR-a (1940). U NOP-u učestvuje od 1941. Te godine hapšen i u zatvoru u Gracu ostaje do 1943. Član ZAVNOH-a i potpredsjednik AVNOJ-a od 1943 — 161, 189, 329

Babić Aco (1921), član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio politički komesar bataljona, član OK KPJ za Hercegovinu, član Politodjela 10. her-

* Biografske beleške sačinila: mr Draga Ank

cegovačke brigade i pomoćnik komesara 29. divizije. Poslije rata bio komesar divizije i na štapskim dužnostima u korpusu, području armije i u DSNO. Penzionisan 1968. u činu general-majora JNA — 96

Babić Branko (1912), član KPJ je od 1935; od 1937. organizacioni sekretar Okružnog, a od 1939. Oblasnog komiteta KP Slovenije za Maribor; od 1940. član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, zatim sekretar OK KPJ za Kozaru, a od 1943. sekretar PK KP za slovenačko primorje. Poslije rata na raznim odgovornim dužnostima — član GO SSRN Slovenije, član CK KP Slovenije, republički poslanik itd. — 276

Babić Radomir (1909), student i službenik. Član KPJ od 1933; u NOR-u od 1941. Bio je komandant odreda »Bijeli Pavle«, Zetskog NOPO, politički komesar 5. proleterske crnogorske brigade i 3. divizije, komandant 2 proleterske divzije, Primorske operativne grupe i 5. divizije. Poslije rata bio je komandant korpusa, načelnik Ratne škole VVA i dr. General potpukovnik JNA. Narodni heroj. — 281, 339

Backović Aleksa (1912—1944), diplomirani pravnik. Učesnik naprednog studentskog pokreta. Član SKOJ-a od 1938. Član KPJ i u NOR-u od 1941. Bio je politički komesar bataljona u Nikšićkom i Durmitorskom NOPO i u 5. proleterskoj crnogorskoj brigadi, politički komesar 15. kordunaške brigade, a zatim 8. kordunaške divizije. Teško ranjenog ubili su ga četnici u bolnici kod Udbino (7. aprila 1944.). Narodni heroj — 70

Baće Maksimilijan Maks (Milić) (1914). Kao gimnazijalac uključuje se u napredni radnički pokret, član KPJ od 1934. Hapšen i proganjan. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939; po padu Španske Republike bio u logoru u Francuskoj, a 1940. vratio se u zemlju. U NOR-u je bio zamjenik komandanta 4. operativne zone Hrvatske, komandant grupe NOPO Dalmacije, komandant divizije, načelnik štaba korpusa i dr. Poslije rata pomoćnik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, ministar u vladi FNRJ, ambasador, član CK SKH, general-potpukovnik u rezervi. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj — 136, 269, 298, 315, 316, 326, 327, 336, 340, 341, 350, 359

Baćović Petar, advokat, rezervni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Po nalogu predsjednik kvislinške vlade Srbije Milana Nedića stupio u četnički pokret Draže Mihailovića, u kome se istakao kao jedan od najvećih pobornika borbe protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Aprila 1942. do aprila 1945. komandant Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Poznati saradnik okupatora. Sa svojim jedinicama učestvovao u mnogim borbama protiv partizana. Maja 1945. ubile su ga ustaše — 274

Badoljo Pjetro (Pietro Badoglio) (1871—1956), maršal italijanske vojske i istoričar. U I svjetskom ratu načelnik štaba i komandant korpusa i pomoćnik načelnika Štaba Vrhovne komande. U međuratnom periodu bio komesar Julijske krajine, načelnik Generalštaba, guverner u Libiji (1928—1933), komandant invazionih snaga u Etiopiji i vicekralj ove kolonije; od 1937. do 1940. bio je načelnik Generalštaba italijanskih oružanih snaga. Istupio je protiv italijanskog napada na Grčku, pa je poslije poraza u ovom ratu smijenjen i penzionisan. U sporazumu s kraljem Italije učestvovao je u obaranju Musolinija. Njegova vlada je potpisala kapitulaciju Italije 1943. Kasnije je smijenjen kao bivši Musolinijev saradnik — 6, 251

Bakarić dr Vladimir (1912—1983), pravnik. Aktivan u revolucionarnom pokretu od 1932; član KPJ od 1933. Zbog revolucionarnog rada policija ga više puta hapsila i proganjala. Bio izabran za sekretara organizacije SKOJ-a na Zagrebačkom sveučilištu 1935. a maja 1937. postao član Agitpropa CK KPH. Član CK KPJ od 1940. U NOR-u istaknuti organizator i rukovodilac oslobodilačke borbe; bio politički komesar GŠ Hrvatske; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a; 1944. izabran za sekretara CK KPH. Poslije oslobođenja predsjednik vlade Hrvatske (1945—1953); od 1953. predsjednik Sabora; član CK KPJ od 1948; na VI kongresu KPJ izabran za člana Izvršnog komiteta CK SKJ; bio predsjednik CK SKH; član Predsjedništva CK SKJ i Predsjedništva SFRJ; član Savjeta Fede-

racije. Narodni heroj — 86, 142, 313, 350

Bakić Mitar (1908—1960), diplomirao prava; politički radnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu; član KPJ od 1932. Godine 1936. postao je član Centralnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije. Od 1939. bio opunomoćenik CK KPJ za partijsko-politički rad u jugoslovenskoj vojsci, a potom član Vojne komisije CK KPJ. Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a zatim radio u Vrhovnom štabu; član Glavnog NOO Srbije (1941.). Od aprila 1942. politički komesar Glavnog štaba za Crnu Goru, pa politički komesar 4. proleterske brigade, 2. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa. Juna 1944. imenovan za sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; od kraja 1945. bio generalni sekretar vlade FNRJ. Od 1949. do 1960. sekretar Koordinacionog komiteta vlade Jugoslavije, sekretar Savezne skupštine i dr. Biran je za člana CK SK Crne Gore, Saveznog odbora SSRNJ i CK SKJ. General-potpukovnik JNA — 252, 253, 275, 279, 280, 282, 318, 319, 320, 332

Bejli dr Beilly, ljekar, britanski pukovnik, šef sanitetske službe britanske 8. armije u Bariju. Sarađivao sa sanitetskom misijom NOVJ u Bariju — 264

Bejli Stenli Vilijam Bil (Baily Stenly William Bil) (1899—1974), inžinjer, generalštabni pukovnik britanske vojske. Do II svjetskog rata (1928—1941) član uprave rudnika Trepča. Radio u SOE u Beogradu, Kairu i SAD, a od ljeta 1940, nalazio se na čelu ove službe u Jugoslaviji kao specijalista za pitanje ove zemlje. Šef britanske vojne misije u štabu D. Mihailovića od 25. decembra 1942. do 28. novembra 1943, kada je tu dužnost preuzeo general Armstrong. U sastavu britanske vojne misije ostao do 15. februara 1944, kada je napustio Jugoslaviju — 274

Berus Anka (1903), diplomirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Član KPJ od 1934. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bila član Biroa CK KPH i Povjereništva CK KPH za sjevernu Hrvatsku, član svih ratnih zasijedanja ZAVNOH-a i vijećnik Drugog i Trećeg zasijedanja AVNOJ-a, član OK KPH za Dalmaciju i oblasnog NOO za Dalmaciju. Poslije rata obavljala više partijskih i državnih dužnosti: član Politbiroa CK KPH, ministar u vladi SRH, poslanik u Saboru SRH i poslanik Savezne skupštine i predsjednik RK SSRN Hrvatske. Član Savjeta SR Hrvatske — 288

Biber Dušan, naučni savjetnik u Institutu za zgodovino delovskega gibanja, Ljubljana. Autor studije Nacizam i Nemci v Jugoslaviji — 344

Bjelajac Stanko (1912), službenik. General-pukovnik JNA. Član KPJ od 1939. Učestvovao je u organizovanju ustanka u Baniji 1941. U NOR-u je komandovao Banijskim NOP odredom, 8. banijskom brigadom i 7. divizijom. Poslije rata bio je jedno vrijeme slušalac Vojne akademije »M. V. Frunze« u SSSR-u. Završio je VVA JNA i kurs operatike Ratne škole JNA. Poslije rata bio komandant pozadine armije, komandant divizije, načelnik štaba korpusa, komandant vojnog područja i načelnik štaba armije. General-pukovnik JNA. U penziji od 1972. Narodni heroj — 337

Blagojević Dušan (1914), novinar i publicist. Prije rata bio novinar u sarajevskim listovima. U NOB-u od 1941. Član SKJ od 1942. Poslije oslobođenja glavni urednik »Borbe« i dopisnik »Borbe« iz Londona, zamjenik direktora NIP »Borbe« i direktor Novinsko-izdavačkog preduzeća »Kultura«. Bio je predsjednik Saveza novinara Jugoslavije, član Saveznog odbora SSRNJ, član redakcionog odbora lista »Komunist«, ambasador SFRJ na Kipru i u Norveškoj i načelnik Odjeljenja za informacije SSIP — 76, 285

Blgarijanov Bojan (1896), bugarski političar i državnik. Clan BKP od 1920. U Moskvi pohađao Generalštabnu akademiju 1922, a 1923. se vraća u Bugarsku i učestvuje u septembarskom ustanku. Zbog revolucionarne djelatnosti 1924. osuđen na smrt, pa pomilovan 1933. Zatim odlazi u SSSR, gdje uči na Lenjinskoj školi i radi u Kominterni, a 1935. vraća se u Bugarsku. Član BKP postaje 1937. od 1941. radi u Centralnoj vojnoj komisiji CK BKP, od 1942. do 1944. delegat je CKBKP pri VŠ NOV i PO Jugoslavije, početkom 1944. se vraća u Bugarsku i zauzima visoke vojne dužnosti. Poslije rata biran je za sekretara CK

BKP, člana Politbiroa CK BKP i više puta za poslanika Narodnog sobranja 271, 272, 275

Bogdanović Dušan (1885—1944), publicist. Nakon svjetskog rata pripadao Republikanskoj, zatim Zemljoradničkoj stranci, u kojoj djeluje u okviru njene ljestvice i prihvata saradnju s komunistima; od osnivanja Narodne seljačke stranke (1940) postaje član njenog Glavnog odbora. U to vrijeme i u toku NOP-a bio je veza između te stranke i KPJ. Zbog saradnje s NOP-om uhapšen 1. marta 1944., a u septembru strijeljan u Banjalučkom logoru – 98, 294, 356

Boris III (1894—1943), bugarski car. Jedan od glavnih zagovornika vojno-fašističkog prevrata u Bugarskoj od 9. juna 1923. Godine 1935. zavodi monarhofašističku diktaturu u Bugarskoj. Uveo Bugarsku 1. marta 1941. pod okrilje Trojnog pakta. Svojom prohitlerovskom politikom uveo Bugarsku u II svjetski rat na strani sila Osovine — 271, 272

Bosančić Ljubo, borac 5. krajiške brigade — 24

Bošković dr Milo (1911–1944), ljekar, asistent Bakteriološkog instituta Veterinarskog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1940. Po nalogu KPJ, krajem juna 1941. zakupio je stan i otvorio ordinaciju u kući br. 12 na Banjičkom vencu u čijem podrumu je bila instalirana štamparija CK KPJ. Početkom jula 1942. upućen je u Zagreb sa ciljem da se ilegalnim kanalima KPJ prebaci na slobodnu teritoriju. U Zagrebu je uhapšen i 21. septembra 1944. ubijen u logoru Jasenovac. Narodni heroj — 114, 301, 302, 357

Bošković Momir (Moša) (1913), pekarski radnik. Član KPJ od 1940. i član OK KPJ za Sandžak. U NOR-u od 1941: politički komesar Glavnog štaba NOPO za Sandžak, zamjenik političkog komesara 3. proleterske sandžačke brigade i 37. udarne sandžačke divizije. Poslije rata bio je predsjednik MV SSJ za Beograd, član CK SKS za Beograd i CK SKS, predsjednik SUBNOR-a Beograda, savezni i republički poslanik — 153, 318

Bračić Mirko (1915—1943), potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOB je stupio 1914. Ubrzo je postao komandir Borovniške čete; januara 1942. komandant bataljona »Ljubo Šercer«; u aprilu komandant 3. grupe odreda, a zatim u Slovenačkom primorju komandant Soškog NOP odreda, Alpske, pa Primorske operativne zone. Prvog maja 1943. unapređen je u čin potpukovnika. Sredinom jula 1943. postao je komandant 14. divizije, s kojom je vodio borbe protiv Italijana u Notranjskoj avgusta, protiv četnika u Grčaricama 7—10. septembra i Bele garde na Turjaku 13—19. septembra 1943. Poginuo u napadu na Kočevje 9—11. decembra 1943. na čelu divizije. Narodni heroj — 276

Brajović Božidar Boško (1916). U toku studija u Beogradu pripadao naprednom studentskom pokretu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio komesar Trnavske čete Čačanskog NOP odreda, komesar čete 4. crnogorskoj brigadi, član Plitodjela 5. crnogorske brigade, zamjenik političkog komesara 8. crnogorske brigade, komesar 4. crnogorske brigade i 2. proleterske divizije. Poslije rata (do 1945) bio je u službi u JNA na dužnostima komesara divizije, šefa odsjeka u političkom odjeljenju armije, glavni instruktor u političkoj upravi JNA, načelnik političke uprave armijske oblasti, načelnik političke uprave KNOJ-a, politički komesar graničnih jedinica JNA. Po izlasku iz JNA bio je zamjenik javnog tužioca i sudija Saveznog suda — 96

Braun Gordon (Brown Gordon). Američki major. Početkom decembra 1943. najavljen kao šef vojne misije čiji je dolazak u Vrhovni štab Tito odobrio. Međutim, 31. decembra 1943. javljeno je da je dolazak ove misije odložen zbog iznenadne bolesti majora Brauna. Misija kasnije nije ni upućena — 289

Brauner, njemački general-potpukovnik. Komandant 187. rezervne divizije. U decembru 1943. učestvovao u operacijama u istočnoj Bosni — 293

Brnčić dr Josip (1914), pravnik. Učesnik NOB-a od 1941. Član KPJ od 1932. Poslije rata bio javni tužilac Hrvatske, predsjednik Vrhovnog suda Hrvatske, savezni i republički poslanik, predsjednik Saveznog savjeta za pravosuđe, i potpredsjednik Saveza udruženja pravnika Jugoslavije. Objavio je više radova iz oblasti prava — 329

Bulatović Veselin (1916). Prije rata studirao Teološki fakultet u Beogradu.

Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a bio je politički komesar 4. (bjelopoljskog) bataljona 3. proleterske (sandžačke) brigade i 4. sandžačke udarne brigade. Poslije rata bio u službi u JNA i sekretar za unutrašnje poslove SR Crne Gore. Pukovnik JNA u penziji. – 318

Burić Savo (1915—1963), pred II svjetski rat studirao na Pravnom fakultetu u Beogradu. Kao student učestvovao u naprednom studentskom pokretu. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U NOR-u je bio komandir čete u Lovćenskom bataljonu, komandant 1. bataljona 1. proleterske brigade, komandant 5. crnogorske, 2. dalmatinske i 4. crnogorske brigade i 3. divizije. Poslije rata je bio na dužnosti komandanta tenkovskih i motorizovanih jedinica JNA, komandant korpusa i na štabnim dužnostima u DSNO. General-pukovnik. Narodni heroj — 10, 253, 288

Cervulanov Nenov Pavel (Lapčev) (1909—1956), ekonomist i diplomata. Sin bugarskog revolucionara, ljekara i novinara Nena Cervulanova. Poslije ubistva oca 1925. emigrirao s porodicom u Sovjetski Savez. U Moskvi završio ekonomske studije, a potom radio u aparatu Kominterne. Po nalogu CK BKP i posredstvom VŠ NOVJ vratio se u Bugarsku februara 1944. Poslije rata radio u aparatu CK BKP, a od 1947. u Ministarstvu inostranih poslova. Bio je ambasador NR Bugarske u Pekingu i Moskvi – 275

Čerčil Randolf (Churchill Randolph), major predsjednika britanske vlade Vinstona Čerčila i šef Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske; u Jugoslaviju je došao u januaru 1944, kada se jedno vrijeme nalazio u Britanskoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ; napustio je Jugoslaviju maja 1945 — 207, 218, 243, 328, 368

Čerčil Vinston (Churchill Winston), (1874—1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije — 113, 207, 218, 221, 244, 273, 301, 319, 328, 340, 342, 345, 352, 357, 360, 366, 367, 368, 369, 370

Černi Josip (1903), oficir Mornarice Jugoslovenske vojske — kapetan korvete. U NOP-u od 1941, a član KPJ od 1943. Od novembra 1941. do septembra 1943. ilegalno politički radio u organizacijama NOP-a. U NOVJ od septembra 1943. Bio je na dužnosti u Štabu Primorske operativne zone Slovenije, a od avgusta 1943. do kraja rata komandant Mornarice NOVJ odnosno Jugoslovenske ratne mornarice. Poslije rata komandant JRM, pomoćnik načelnika Generalštaba, komandant Eskadre JRM, načelnik Mornaričko-tehničkog instituta. Amdiral JNA u penziji — 315, 316, 341

Ćetković Vladimir (Vlado) (1911–1944), radnik. U radničkom pokretu od tridesetih godina; član KPJ od 1935. Organizator štrajkova i drugih akcija rudara Trepče. Učesnik je španskog građanskog rata, poručnik španske republikanske vojske. Po padu Republike bio je u logorima u Francuskoj, odakle je pobjegao i stigao u Jugoslaviju. U NOR-u komandant Ličke grupe NOPO i član GŠ Hrvatske; komandant 8. divizije i VIII korpusa. Poginuo je 21. oktobra 1944. u Dalmaciji. Bio general-major NOVJ. Narodni heroj — 70, 269, 283, 310

Daglas Šolto (Douglas Sholto) (1893), britanski vazduhoplovni maršal. Istakao se kao pilot-lovac u I svjetskom ratu. Od 1938. do 1940. bio je pomoćnik i zamjenik komandanta Ratnog vazduhoplovstva. Od 25. novembra 1940. bio na čelu Lovačke komande. Komandovao britanskim vazduhoplovstvom Srednjeg istoka 1942—1943, a Obalskom avijacijom 1944—1945. Poslije rata komandant britanskih vazduhoplovnih snaga u okupiranoj Njemačkoj (do 1946) i vojni guverner britanske okupacione zone (do 1949). Napisao je uspomene iz rata: Years of Combat (1963) i Years of Command (1966) — 311, 343

Dapčević Milutin (1908), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. U aprilu 1941. zarobljen od ustaša na mađarskoj granici.

Uspio da pobjegne i da se priključi NOP-u. U toku rata bio je na raznim vojnim komandnim položajima. Kraj rata dočekao kao načelnik Obavještajnog odjeljenja štaba 2. armije. Poslije rata bio je komandant 52. divizije i načelnik Operativnog odjeljenja štaba 5. armije u činu pukovnika. Prihvatio Rezoluciju IB 1948. godine — 276

Dapčević Nikola (1915—1944), do II svjetskog rata student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član SKOJ-a od 1932. a član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Crmnici. U toku rata je bio komesar ustaničkog seoskog odreda, intendant 1. bataljona 4. crnogorske brigade, komesar bolnice 4. crnogorske brigade, komesar bolnice 6. operativne zone, član Politodjela 5. crnogorske brigade i 3. udarne divizije — 96

Dapčević Peko (1913), u radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. Godine 1936. i 1937. bio član OK KPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; slijedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u komandant Lovćenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije. Na VI, VII i XI kongresu biran je za člana CK SKJ. Istaknuti komandant iz NOR-a. General-pukovnik. Napisao je više radova iz vojne nauke. Odlikovan je Ordenom slobode i Ordenom narodnog heroja — 33, 80, 125, 140, 252, 262, 267, 279, 289, 294, 305, 324, 332, 344, 350

Darevski Nevil (Darewsky Neville), britanski major u misiji najprije kod Primorske oblasti Slovenije, a zatim kod Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. U decembru 1943. preko Viljema Džonsa, šefa britanske Vojne misije pri Glavnom štabu, zatražen je njegov opoziv zbog saradnje s tamošnjim organizatorom četničkih jedinica — 261, 274, 275, 310

Dasović Martin (1913), pravnik. Za NOP aktivno radio od 1941, a u NOR-u i član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. primorsko-goranske brigade, načelnik štaba 13. divizije i komandant 1. i 3. brigade iste divizije i komandant 34. divizije. Poslije rata bio na dužnostima u štabu KNOJ, generalni direktor Direkcije vojne industrije, načelnik uprave u Generalštabu i načelnik Kabineta DSNO. General-pukovnik JNA — 337

Dejvid (David), britanski kapetan povezan s albanskim fašistima u Malesiji debarskoj. Odbio da sarađuje s albanskim NOP. Na intervenciju šefa britanske Vojne misije pri Štabu 2. korpusa NOVJ majora Antoni Hantera naloženo mu je da napusti Albaniju. U februaru 1944. došao je u Kolašin, gdje je bilo sjedište Štaba 2. korpusa i priključen grupi Bila Hadsona, s kojom je kasnije avionom prebačen u Italiju, a odatle u Kairo — 325

Dikin Frederik Vilijem (Deaken Frederick William) (1913), istoričar, univerzitetski profesor. U toku II svjetskog rata bio na dužnosti u britanskom Ministarstvu rata; prekomandovan u Kairo u odjeljenje SOE (Subversive Operations Executive) britanskog Glavnog štaba za Srednji istok. U VŠ NOVJ spustio se padobranom 28. maja 1943. kao šef dijela misije »Tipika«. Po završetku rada u ovoj misiji dodijeljen BAF-u (Balkan Air-Force) u Bariju, a od 1945. vršio je visoku funkciju u britanskoj ambasadi u Beogradu. Ubrzo poslije rata vratio se svojoj profesiji i na kraju aktivne službe bio rektor koledža Sv. Antonija Univerziteta u Oksfordu. Objavio je nekoliko knjiga iz savremene istorije i knjigu sjećanja iz NOR-a *Bojovna planina* (Beograd 1973) — 243, 300, 345

Dimitrijević Živan (1912), pravnik. U NOB-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komesar 6. ličke divizije, član okružnog komiteta KPS i član ASNOS-a. Poslije rata bio sekretar Narodnog fronta Srbije, poslanik Skupštine NRS I i II saziva, član Okružnog komiteta KPS Šabac, član Agitprop-komisije CK KP Srbije, glavni urednik lista »Glas«, ministar pravosuđa i sekretar Skupštine NRS i direktor Izdavačkog preduzeća »Prosveta«. Biran dva puta za poslanika Savezne skupštine i za sudiju Ustavnog suda Srbije (1936) — 44, 268

Dimitrov Georgi (1882—1949), revolucionar bugarskog i međunarodnog radničkog pokreta. Član SDP Bugarske od 1902. Od 1906. sekretar je Nacionalnog sindikalnog saveza Bugarske i rukovodi mnogim radničkim akcijama. Član CK SDP (tijesni socijalisti) od 1909. Zalagao se za saradnju balkanskih socijaldemokratskih partija i za stvaranje Balkanske socijalističke federacije. Borac protiv bugarske osvajačke politike u balkanskim ratovima i prvom svjetskom ratu. Jedan je od osnivača Bugarske komunističke partije i organizator septembarskog ustanka u Bugarskoj. (1923) Na III kongresu KI (1921) izabran u Izvršni komitet. Po emigriranju radio u KI i BKF. U Njemačkoj uhapšen 1933. i na procesu u Lajpcigu uspješno branio komunistički pokret. Iz Njemačke protjeran u SSSR 1934. Na VII kongresu KI dao jedan od najznačajnijih referata. Od 1935. do 1943. bio je generalni sekretar KI. Organizator Otečestvenog fronta Bugarske i otpora fašizmu u njoj. Od 1945. do 1948. bio je predsjednik vlade i generalni sekretar KP Bugarske — 56, 191, 213, 339, 365, 366, 367

Dozet Dušan (1922), prije rata učenik gimnazije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik političkog komesara bataljona 4. krajiške brigade, rukovodilac Političkog odjeljenja 4. krajiške brigade, pomoćnik političkog komesara 4. krajiške divizije i dr. Poslije rata načelnik odjeljenja Političke uprave JA i glavni i odgovorni urednik lista »Narodna armija«, pomoćnik komandanta korpusa, načelnik Političke škole, načelnik katedre Strategije VVA JNA. Završio je VVA JNA i Ratnu školu JNA. General-potpukovnik JNA. Napisao je knjige *O karakteru i fizionomiji savremenog rata*, Beograd 1966. i *Društvene osnove* opštenarodne odbrane, Beograd 1969. — 44, 268

Dragićević Veljko (1911—1944), podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U septembru 1941. s britanskom misijom (koja je upućena u štab D. Mihailovića) kapetana Hadsona i majora Ostojića i Lalatovića došao u Jugoslaviju. Kao pristalica NOB napustio misiju u Užicu i priključio se partizanima. Postao radio-telegrafista VŠ NOV i POJ. Kao major poginuo prilikom njemačkog desanta na Drvar 25. maja 1944. — 201, 341

Dragišić Miro (1907—1944), radnik. Član KPJ od 1936. Prije rata radio na stvaranju organizacija KPJ u Kraljevu i Trepči. Poslije okupacije Jugoslavije radio na organizovanju ustanka u Kraljevu i okolini i 1941. postao politički komesar Kraljevačkog NOP odreda. Bio je politički komesar 4. bataljona I proleterske brigade, a kasnije i član Politodjela te brigade. Poginuo je od četničke zasjede na drumu Banja Luka — Mrkonjić Grad kao rukovodilac Politodjela 13. proleterske brigade »Rade Končar« — 45, 268

Drapšin Petar (Petar Ilić) (1914—1945) student. Član KPJ od 1937. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939 gdje je postao oficir. Po slomu republikanske vojske interniran u logor u Francuskoj. Preko partijskih veza došao u Zagreb, a odatle upućen u Hercegovinu, gdje je bio jedan od organizatora ustanka. U NOR-u: komandant Operativnog štaba NOR odreda za Hercegovinu, zatim 2. operativne zone Hrvatske, 12. divizije, 6. i 8. korpusa i 4. armije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 314, 315

Drljević Savo (1912), prije rata bio privatni činovnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant Bjelopoljskog, pa Komskog NOP odreda, komandant bataljona 4. proleterske brigade, komandant 4. udarne i 2. proleterske dalmatinske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske divizije, načelnik GŠ Srbije, 1. proleterskog korpusa i 1. armije. Krajem rata bio komandant Grupe divizija na Kosmetu. Poslije rata bio komandant pozadine JNA, načelnik Uprave artiljerije, načelnik Štaba 1. armije i zamjenik načelnika VVA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 67, 281

Dudić Miloš Miša (1915—1944), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je politički komesar Azbukovačke čete Valjevskog NOPO i komandant Radevskog bataljona Valjevskog NOPO; komandant Suvoborskog NOPO i partizanskog odreda »Žikica Jovanović—Španac«, zatim komandant Valjevskog NOPO, pa 1. bataljona NOVJ u centralnoj Srbiji i zamjenik komandanta

1. šumadijske brigade. Teško je ranjen u borbi kod Prijepolja i umro od zadobijenih rana januara 1944. Narodni heroj — 276

Dugonjić Rato (1916) pravnik. Kao đak u Sarajevu uključuje se u revolucionarni pokret. Član KPJ od 1937. Član CK SKOJ-a od 1939 a od 1943. do kraja 1948. sekretar CK SKOJ-a. Za člana CK KPJ odnosno SKJ biran od V kongresa Partije (1948), zatim je bio član IK CK SK BiH, predsjednik Skupštine SR BiH, član Predsjedništva SKJ odnosno CK SKJ; član Savjeta Federacije — 98

Dulitl Džejms (Doolittle James) (1896), američki vazduhoplovni general. Organizovao je i lično vodio prvi vazdušni napad na Japan 18. aprila 1942. do 1943. komandovao je vazdušnom armijom i operacijama u sjevernoj Africi i na Sredozemlju, 15. vazduhoplovnom armijom u Italiji a 1944—1945. 8. vazduhoplovnom armijom na evropskom ratištu i na Dalekom istoku. Poslije rata povukao se iz aktivne službe. Član Vazduhoplovnotehničkog Instituta (NACA) postao 1948. a 1955. predsjednik naučnog savjetodavnog komiteta. Član je raznih savjetodavnih odbora, komiteta i komisija koje se bave pitanjima vazduhoplovstva — 88, 292, 356

Dunđerski, vojvođanski veleposjednik i političar — 23

Đakonović Nikola (1911—1965), sudski pripravnik u Podgorici uoči aprilskog rata 1941. Član KPJ od 1937. Učesnik NOP-a od 1941; član Opštinskog komiteta Partije u Ulcinju, zatim politički komesar bataljona; od 1943. sekretar Sreskog komiteta u Baru i na drugim odgovornim dužnostima. Poslije oslobođenja bio je član IK CK SK za Crnu Goru (od 1956. do 1965) i predsjednik Ustavnog suda za Crnu Goru — 318, 319

Đilas Milovan (Điđo) (1911) studirao filozofiju i pravo. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MK KPJ Beograda i PK KPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CK SKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. godini objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CK SKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada 1957. osuđen na 9 godina robije; lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunist i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisa antijugoslovenskog i antikomunističkog karatkera — 98, 360, 361, 369

Đorđević Dragoslav Goša (1919—1949), mašinbravar. Do 1941. učestvovao u naprednom radničkom pokretu, zbog čega je hapšen i otpušten s posla. Poslije okupacije Jugoslavije, aprila 1941. zaposlio se u Smederevskoj Palanci, gdje je radio na organizovanju ustanka. Član KPJ od maja 1941. U NOR-u je bio zamjenik političkog komesara 2. šumadijskog odreda, zamjenik političkog komesara bataljona u 2. proleterskoj brigadi, rukovodilac Politodjela 7. banijeske i 3. sandžačke brigade, zamjenik političkog komesara 2. proleterske brigade, politički komesar 22. divizije i od januara 1945. sekretar OK KPJ u Požarevcu. Januara 1946. postao je instruktor, a kasnije i član CK KP Srbije, a od 1948. član Revizione komisije CK KPJ. Narodni heroj — 97

Đujić Momčilo, sveštenik u selu Toplja kod Knina. U ljeto 1941. organizuje u Kninskoj krajini otpor ustaškim zločinima nad srpskim življem, ali i četnički pokret D. Mihailovića. U toku rata četnički vojvoda i komandant Dinarske divizije. Do 9. septembra 1943. istaknuti saradnik italijanskog okupatora u borbi protiv NOP-a. Od tada do jeseni 1944. kada je s dijelom ljudstva Dinarske divizije prešao u Italiju, saradnik Nijemaca. Poslije rata nastanio se u SAD. Stavio se na čelo ekstremne antijugoslovenske četničke emigracije — 263

Đuričković Boško (1914), student prava. Mlad je prišao naprednom pokretu, a član KPJ postao je 1939. U NOR-u od 1941: član OK KPJ Podgorica, pomoćnik političkog komesara Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, politički komesar Crnogorsko-sandžačkog odreda, pomoćnik političkog komesara Glavnog štaba Sandžaka, politički komesar 3. sandžačke brigade, zamjenik političkog komesara 4. proleterske crnogorske brigade, rukovodilac Politodjela 3. divizije, politički komesar Primorske operativne grupe i

politički komesar 2. udarnog korpusa. Poslije rata politički komesar armije, politički komesar armijske oblasti, komandant korpusa, načelnik Vojnoizdavačkog zavoda »Vojno delo«. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 96

Đurić Ljubodrag (1917), učitelj. Član KPJ od 1939. a u NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta 2. proleterske brigade, komandant iste brigade, i 2. proleterske divizije, zamjenik komandanta GŠ Srbije i komandant Beograda od oktobra 1944. Poslije rata generalni sekretar i član savezne vlade, direktor »Službenog lista SFRJ«. General-major JNA u penziji — 49, 270, 281

Đurović Milinko (1910), diplomirani pravnik. Član je KPJ od 1936. Bio je sekretar RK i član MK KPJ za Beograd. U NOR-u od 1941; bio je instruktor PK KPJ za Crnu Goru, član OK KPJ za Nikšić, politički komesar Nikšićkog i Durmitorskog NOPO, član Politodjela 5. crnogorske, 2. dalmatinske brigade, pa 2. proleterske divizije, politički komesar iste divizije, instruktor PK KPJ za Srbiju. Poslije rata bio je zamjenik načelnika Političke uprave JNA, politički komesar 7. armijske oblasti i načelnik Vojnoizdavačkog zavoda »Vojno delo«. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj —96

Džesris Ven (Jesseries Wann) britanski kapetan. Spustio se padobranom oktobra 1943. kod Štaba 3. korpusa NOVJ. Nijemci su ga zarobili decembra 1943. u teškim borbama koje je vodio 3. korpus prilikom prelaska preko rijeke Krivaje — 303

Džons Viljem, šef britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije 1943 — 310

Egić Obrad (199), podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. Član SKJ od 1942. Aktivno učestvovao u organizovanju ustanka u Ravnim kotarima, a zatim stupio u Biokovski PO. Bio komandant bataljona i komandant 2. dalmatinske brigade. Poslije rata bio komandant divizije i na drugim dužnostima u JNA. General-major JNA u penziji. Narodni heroj — 83, 253, 267, 288

Ep, američki vazduhoplovni poručnik. Krajem decembra 1943. prilikom bombardovanja Ploeštija iz oštećenog aviona iskočio padobranom s još četiri američka avijatičara i spustio se na slobodnu teritoriju u Crnoj Travi. Sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju dr Blagoje Nešković uputio ih je tada Svetozaru Vukmanoviću Tempu da ih prebaci u Grčku i dalje — 309

Erdeljac Petar (Pero) (1903-1977), od 1927. ekonomski emigrant u Kanadi. Aktivno učestvovao u jugoslovenskim iseljeničkim organizacijama i rudarskom sindikatu. Član KP Kanade od 1935, što mu je priznato i kao članstvo u KPJ. Učesnik španskog građanskog rata. Borio se u sastavu 15. internacionalne brigade u bataljonu »Dimitrov«. Bio je komesar čete »Matija Gubec«. Poslije poraza republikanske vojske vraća se u Kanadu. Jula 1942. kao dobrovoljac stupa u specijalne jedinice britanskih vojnih snaga. Kao član savezničke misije »Furgo« spustio se padobranom u blizini Brinja u Lici noću 20/21. aprila 1943. Septembra 1943. napustio britansku misiju i pristupio NOP-u. Do kraja rata bio je politički komesar Karlovačkog odreda i brigade. Poslije rata direktor »Jugopetrola« u Zagrebu — 306

Feriš Lin (Lynn Farish), američki oficir dodijeljen oktobra 1943. britanskoj vojnoj misiji pri VŠ NOVJ. U sastavu misije bavio se preuzimanjem vojnog materijala koji je stizao morskim putem i njegovim transportovanjem do jedinica NOVJ. Poginuo 1944. u avionskoj nesreći iznad Grčke na vršenju dužnosti — 328

Filov Bogdan Dimitrov (1883—1945), bugarski reakcionarni političar; akademik, predsjednik Bugarske akademije nauka (od 1937. do 1944). Od početka 1940. do septembra 1943. predsjednik bugarske vlade, a do septembra 1944. regent; 1. marta 1941. potpisao ugovor o prisajedinjenju Bugarske paktu. Primenjivao žestok teror protiv pripadnika antifašističkog pokreta i protiv naroda u okupiranoj Jugoslaviji (u Makedoniji i Srbiji). Zbog protivnarodne djelatnosti osuđen na smrt — 271

Finci Eli (1911—1981), književnik i pozorišni kritičar. Književne radove objavljuje od 1929. Prije rata bio novinar u

Beogradu i Sarajevu. Učesnik NOR-a od 1941. Poslije rata bio urednik u »Borbi«, direktor Izdavačkog zavoda »Jugoslavija«, direktor »Jugoslovenske knjige«, upravnik Jugoslovenskog dramskog pozorišta, direktor Izdavačkog preduzeća »Nolit« i glavni urednik časopisa »Književnost« —

Frol Frane (1899), pravnik. Od 1920. pripadao Hrvatskoj seljačkoj stranci, kasnije lijevom krilu. Učesnik NOR-a od 1943. Biran za člana Predsjedništva AVNOJ-a na Drugom zasijedanju za člana Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, u kome je bio povjerenik za pravosuđe. Poslije oslobođenja bio ministar pravosuđa vlade FNRJ. Stalno biran za republičkog i saveznog poslanika (1945—1953). Bio član Glavnog odbora SSRNH i Saveznog odbora SSRNJ. Odlikovan Ordenom narodnog oslobođenja Jugoslavije — 258

Gažević Nikola (1918), prije rata student prava. Član KPJ od 1937. U NOR-u je od 1941. Bio je politički komesar bataljona 4. crnogorske brigade, sekrear sreskog i okružnog komiteta KPJ, član Politodjela 3. divizije, rukovodilac Politodjela Pomorske operativne grupe, predavač u školi CK SKJ »Đuro Đaković« i dr. Poslije rata bio načelnik Kadrovske uprave, politički komesar armije, pomoćnik komandanta oblasti i načelnik uprave u Generalštabu. Glavni urednik Vojne enciklopedije. Bio je član Opunomoćstva CK SKJ za JNA. Završio je VVA JNA i kurs operatike. General-potpukovnik JNA — 96

Gošnjak Ivan (1909—1980), general armije; u revolucionarni radnički pokret uključuje se sredinom dvadesetih godina kao stolarski radnik u Sisku; član KPJ od 1933. Godine 1935. i 1936. završio je kurs pri MLŠ i kraći oficirski kurs. Od 1937. do 1939. učestvuje u španskom ratu kao dobrovoljac na strani republikanske Španije, a zatim je bio u raznim logorima Francuske; iz logora bježi u novembru 1941. i uključuje se u partizane. Bio je zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, a zatim se nalazio na visokim dužnostima. Narodni heroj — 338

Grinvud Erik (Greenwood Erik), britanski major, šef jedne od britanskih vojnih misija pri četničkoj Vrhovnoj komandi — 302

Grubor Dušan, borac NOVJ, streljan u novembru 1943. zbog dezerterstva — 288

Grubor Petar (Buzdovan) (1902-1944), politički radnik. Član SKOJ-a od 1927, uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Na izdržavanju kazne aktivno se borio protiv frakcionašenja Petka Miletića. Izašao s robije 7. marta 1941. Jedan od organizatora ustanka u Gackoj dolini. Poginuo kao obavještajni oficir Glavnog štaba Hrvatske 18. januara 1944. u blizini Otočca. Narodni heroj — 141, 312

Hadson Djuen Bil (Hudson Duane Bill), rudarski inženjer, major vojske. U Jugoslaviju došao 1936. do 1940. radio u podrumskim rudnicima. U SOE stupio 1940. i iste godine, zbog pokušaja podmetanja eksploziva pod italijanski brod u splitskoj luci, protjeran iz Jugoslavije. U Jugoslaviju ponovo došao 20. septembra 1941. zajedno s majorima Lalatovićem i Ostojićem u vojnoobavještajnoj misiji kod Draže Mihailovića. U Mihailovićevom štabu bio do 1944. Imao je izvjesnih neslaganja s D. Mihailovićem. Početkom 1944. došao u Štab 2. korpusa NOVJ i sa slobodne partizanske teritorije (marta 1944) upućen u Britaniju — 247, 287, 301, 344

Hanter Entoni (Hunter Anthony), Škot, profesionalni vojnik — strijelac. U toku II svjetskog rata kapetan britanske vojske sa službom u Glavnoj komandi za Srednji istok. Član britanske vojne misije pri GŠ NOV Hrvatske koja se padobranima spustila noću 18/19. maja 143. na Krbavsko polje (Lika) — 69, 236, 252, 288, 294, 314, 321, 325,341

Hebrang Andrija (1899-1948), namještenik. Radničkom pokretu pristupio sredinom dvadesetih godina; član MK KPJ u Zagrebu od 1927. Uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Izašao je s robije 1941. U NOR na odgovornim političkim dužnostima u Hrvatskoj. Uhapšen kao ilegalac marta 1942, a krajem iste godine zamijenjen za zarobljene fašiste. U zatvoru podlegao neprijatelju i prihvatio saradnju s ustašama (što se nije odmah doznalo). Po izlasku iz zatvora bio sekretar CK KPH (do 1944), a kasnije ministar u vladi FNRJ. U vrijeme napada Kominforma i Staljina na KPJ i socijalističku Jugoslaviju (1948) aktivno i organizovano djelovao protiv zemlje i Partije zbog čega

je uhapšen. U zatvoru izvršio samoubistvo — 98, 107, 192, 208, 227,294, 301, 306, 317, 329, 330, 337, 341, 342, 356, 365, 368

Hercigonja Petar, mehaničar, strijelac britanskog bombardera DO-17. Poginuo na Glamočkom polju 27. novembra 1943. zajedno s Ivom Lolom Ribarom, kada je jedan njemački izviđački avion iznenada napao i zapalio britanski bombarder DO-17 koji se spremao da uzleti — 255

Hitler Adolf (1889-1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke, pokušao da izvrši državni prevrat (oktobra 1923.). Napisao je knjigu Mein Kumpf u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke poglede. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Nemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca »Osovine Rim—Berlin«, »Antikominternapakta« i »Trojnog pakta«. Pod njegovim vodstvom Njemačka je vodila osvajački rat (1939—1945), u kome je izgubilo živote oko 50 miliona ljudi — 265, 271, 272

Hjuot Luis (Lewis Hout), major američke vojske, predstavnik američkog Ureda za strateške službe (Office of Strategic Service). Samoinicijativno i bez znanja britanske komande u Italiji, organizovao i poslao 17. oktobra 1944. jedinicama NOVJ na Visu veću količinu hrane, odjeće i obuće, sanitetskog materijala, benzina, oružja i municije — 296

Horvatić Mate (1918-1981). Pre rata završio Poljoprivredni fakultet u Zagrebu. Član SKJ od 1941. i učesnik NOB-a od 1941. U ratu zamjenik političkog komesara 13. hrvatske proleterske brigade »Rade Končar«. Od 1948. bio na službi kao politički savjetnik u Londonu i Pragu. Od 1962. podpredsjednik Savezne kmisije za vojna pitanja — 268

Hribar Janez (1918), prije II svjetskog rata radnik. U NOR-u od 1941. a član KPJ od 1942. U ratu bio komandant bataljona, komandant brigade »Matija Gubec«, zamjenik komandanta 15. divizije i komandant 18. divizije NOVJ. Poslije rata komandant brigade KNOJ, komandant Škole za rezervne oficire, komandant grada Ljubljane i dr. Potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 276

Idn Entoni (Anthony Eden) (1897—1977), britanski političar i državnik. Za vrijeme I svjetskog rata bio generalštabni oficir. Političku djelatnost počinje 1923, kada je na listi Konzervativne stranke izabran za člana Parlamenta, čiji je član do 1957. Veliku Britaniju predstavljao u Društvu naroda 1931. i 1935. Lord—čuvar pečata 1934—1935. Od 1935. do 1938. ministar inostranih poslova. Zbog svog kritičkog odnosa prema politici popuštanja koju je prema Njemačkoj vodio Čemberlen, demisionirao je, da bi se na položaj ministra inostranih poslova vratio u Čerčilovoj vladi 1940. Na tom položaju ostao je do 1945. Po treći put postao je ministar inostranih poslova 1951. kada je Čerčil napustio predsjednički položaj on je preuzeo njegovu dužnost (1955—1957). Jedan od glavnih izazivača Suecke krize u jesen 1956. zbog čega je kasnije morao da podnese ostavku i povuče se s političke scene — 300

Ilić Pavle (Veljko) 1910—1964), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske brigade, pomoćnik načelnika VŠ, vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa, delegat pri GŠ NOV i PO Srbije, načelnik GŠ Makedonije i načelnik Štaba armije, komandant Inženjerije JNA i komandant graničnih jedinica JNA, General-pukovnik JNA — 134, 142, 310, 313, 351

Inis Vilijem (Enis William), britanski podoficir, radista u misiji kod 3. korpusa NOVJ. Nijemci su ga zarobili decembra 1943. u teškim borbama koje je vodio 3. korpus prilikom prelaska preko rijeke Krivaje — 303

Isaković Antonije (1923), prije rata završio gimnaziju u Jagodini. Učesnik u NOB-u od 1941. Poslije rata bio član Okružnog komiteta u Svetozarevu, član Oblasnog komiteta u Kragujevcu, repu-

blički i savezni poslanik, direktor nedjeljnog lista »Nin«, glavni urednik časopisa »Delo« i generalni direktor Izdavačkog preduzeća »Prosveta«. Objavio je pet knjiga pripovjedaka, za koje je dobio više književnih nagrada. Za dopisnog člana SANU izabran 1968. za redovnog 1976. a od 1981. je potpredsjednik SANU — 45. 268

Ivanov Blagoj (1898—1951) bugarski partijski i državni funkcioner; general-lajtnant bugarske vojske. Član BKP od 1919. Učesnik septembarskog ustanka 1923. Emigrant u Sovjetskom Savezu 1925—1935. i 1940—1943; učesnik španskog građanskog rata. Posredstvom VŠ NOVJ vratio se 1944. u Bugarsku. Od septembra 1944. zauzimao visoke vojne, državne i partijske funkcije u NR Bugarskoj — 253, 275

Iveković Mladen (1903—1970), publicist, član KPJ od 1934. Urednik ili član redakcije raznih ilegalnih listova i časopisa. Član Agitprop-komisije CK KPH. Ilegalno radio u Zagrebu 1941; god. 1942. uhapšen i upućen u logor Jasenovac. Oslobođen iz logora u jesen 1942; uključuje se u NOR i obavlja razne funkcije. Poslije rata na raznim partijskim i državnim dužnostima — 341

Jakaša Dalibor (Jerohin), (1902), u revolucionarnom pokretu učestvuje poslije prvog svjetskog rata; od 1925. do 1928. slušalac je KUNMZ-a u Moskvi; po odlasku u Dalmaciju sekretar MK Partije za Split; predavač je na partijskim kursevima; u NOP-u učestvuje od 1941. Poslije rata radi u Službi državne bezbjednosti — 141, 306, 312, 359

Jakšić Pavle (1913), završio Filozofski fakultet u Beogradu, a Visoku školu za optiku u Parizu. Član KPJ i u NOV-u od 1941. Bio je komandant NOPO »Jovan Kursula«, 4. bataljona 1. proleterske brigade, 7. divizije (banijske), 11. korpusa načelnik u GŠ NOV i PO Hrvatske i načelnik Štaba 4. armije JA. Poslije rata bio je komandant armije i armijske oblasti i načelnik uprave Generalštaba JNA i dr. Biran je za republičkog i saveznog poslanika. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 337

Jambrišek Milivoj (1877—1943) ljekar. Za vrijeme balkanskog rata 1912. stupio u srpsku vojsku kao ljekar dobrovoljac. U I svjetskom ratu zarobljen (1916) na austrijsko-ruskom ratištu u Galiciji. U Odesi se bavio političkim radom među jugoslovenskim dobrovoljcima. Početkom 1917. postaje član Jugoslovenskog odbora u Londonu. Septembra 1943. prišao NOP-u. Biran za člana ZAVNOJ-a i vijećnika II zasijedanja AVNOJ-a, gdje je imenovan za povjerenika za narodno zdravlje. Umro na planini Vlašić na putu iz Jajca na oslobođenu teritoriju Hrvatske — 223, 341

Janić Tihomir (1914), pravnik. Član KPJ od 1935. Pred II svjetski rat bio član i sekretar mjesnog i rejonskog komiteta KPJ u Kragujevcu i Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio je u sastavu Kragujevačkog NOP odreda, intendant 3. bataljona 1. proleterske, komesar bataljona i zamjenik komesara 2. dalmatinske brigade, član Politodjela 2. proleterske divizije. Poslije rata bio povjerenik unutrašnjih poslova NR Srbije, sudija Vrhovnog suda Srbije i sudija Vrhovnog suda Jugoslavije. Biran je za poslanika Skupštine Srbije — 267

Josipović Srboljub (1909), član KPJ od 1938. U NOR-u od 1941; zamjenik komandanta Posavskog odreda, član PK KPJ za Srbiju. Bio član Politodjela 1. proleterske brigade, a 1944. komesar 24. divizije NOVJ. Od decembra 1944. u civilnoj službi: poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije više saziva, član Izvršnog veća Srbije i član CK SK Srbije — 280

Jovanović Arso (1907—1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant crnogorskog NOPO za operaciju u Sandžaku; od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba, odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Vojnu akademiju »Vorošilov«, po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; gneral-pukovnik JNA. Prihvatio rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje avgusta 1948. — 354, 368

Jovanović Blažo (1907—1976), pravnik. Član KPJ od 1924; sekretar OK KPJ u Varaždinu od 1931. do 1934, od tada sekretar PK SKOJ-a, član Biroa i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Jedan od organizatora i rukovodilaca ustanka u Crnoj Gori, član Glavnog štaba za Crnu Goru, komandant Zetskog NOPO, član ZAVNOCIB, CASNO i AVNOJ-a. Od oktobra 1942. do maja 1943. na radu u PK Albanije kao delegat CK KPJ. Poslije rata predsjednik vlade, zatim Skupštine Crne Gore, sekretar CK SK CG, član IK CK SKJ. Narodni heroj — 251, 356

Jovanović Radivoje Bradonja (1918), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, kada postaje i član KPJ; bio komandant Užičkog NOPO zapadne Srbije i član Vrhovnog štaba; komandant Glavnog štaba Srbije, zatim komandant korpusa NOVJ. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Artiljerijsku akademiju »Djeržinski«. Do 1959. na dužnosti u JNA (načelnik uprave u DSNO, komandant korpusa i dr). Po izlasku iz JNA član Izvršnog veća SR Srbije, član CK SK i poslanik. God. 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 276

Jovićević Milo (1907), zemljoradnik. Pripadao naprednom radničkom pokretu. Član SKJ od 1939, a učesnik NOB-a od 1941. najprije kao organizator ustanka u svom kraju, a zatim na raznim političkim dužnostima (bio politički komesar brigade i divizije). Poslije rata bio rukovodilac personalne službe Predsjedništva vlade DFJ, sekretar Centralnog odbora Narodnog fronta Jugoslavije, republički ministar prosvjete i predsjednik Savjeta za prosvjetu NR Crne Gore, predsjednik Sreskog i Opštinskog NO Cetinje, i predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja. Biran za člana CK SK Crne Gore i za republičkog poslanika — 281

Kajblinger Leopold, njemački komandir 7. transportne kolone iz 369. legionarske pješadijske divizije »Vražje«. Nijemci su ga oslobodili partizanskog zarobljeništva u borbama s 3. korpusom prilikom prelaska preko rijeke Krivaje u decembru 1943 — 303

Kalčev Sergije — vid. Blgarjanov Bojan

Karađorđević Petar II (1923—1975?), sin kralja Aleksandra, na presto stupio 27. marta 1941, poslije vojnog puča grupe vazduhoplovnih oficira, s generalom Simovićem na čelu, koji su odstranili kneza-namjesnika Pavla Karađorđevića. Poslije napada Njemačke na Jugoslaviju 15. aprila bježi iz zemlje u London. Tokom II svjetskog rata aktivno podržava pokret Draže Mihailovića, koga januara 1942. imenuje za »ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva«. Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije na II zasjedanju, 29.XI 1943, zabranjuje Petru Karađorđeviću povratak u zemlju, s tim da pitanje kralja i monarhije riješi narod sopstvenom voljom po oslobođenju zemlje. Konačno rješenje pitanja monarhije donijela je Ustavotvorna skuptšina 29.XI 1945. na osnovu koje se u ime svih naroda Jugoslavije ukida monarhija u Jugoslaviji, a Petar II s dinastijom, lišava svih prava koja su njemu i dinastiji pripadala — 156, 218, 221, 243, 246, 300, 319, 345, 360, 362, 368, 370

Karaičić Nedeljko (1912), nižu gimnaziju završio u Beogradu. Prije rata bio radnik. Član SKJ od 1939. Bio član MK KPJ u Čačku. Od 1941. bio sekretar OK KPJ za kruševački okrug i jedan od organizatora oružanog ustanka u ovom kraju 1941. Bio politički komesar Rasinskog partizanskog odreda. God. 1942. postao član PK KPJ za Srbiju, na kojoj dužnosti je ostao do ljeta 1944. Poslije oslobođenja bio predsjednik Glavnog odbora Sindikata metalskih radnika Srbije, poslanik Veća proizvođača Narodne skupštine NR Srbije i član Revizione komisije CK SKS — 302, 325

Kardelj Edvard (Birk) (1910—1979). Revolucionarnom pokretu prišao kao đak učiteljske škole; član SKOJ-a od 1926, član KPJ i član PK SKOJ-a za Sloveniju od 1928. a 1929. njegov sekretar. Do 1932. bio dva puta hapšen i odležao dvije godine na robiji. Od 1932. radio na obnavljanju partijskih organizacija u Sloveniji, a od novembra 1934. do početka 1937. bio u SSSR-u, pohađao je aspiranturu na MLŠ, a istovremeno bio predavač na kursevima u istoj školi i na KUNMZ-u; poslije je po odluci CK KPJ upućen u Sloveniju kao instruktor CK KPJ. Od maja 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ, odnosno Politbiroa CK KPJ. Od tada do smrti kao jedan od najbližih

saradnika Josipa Broza Tita. U NOR-u i poslije rata, na najvišim društveno-političkim funkcijama u zemlji. Napisao je niz studija i rasprava iz društveno-političke i ekonomske problematike. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada — 187, 223, 227, 319, 328, 333, 341, 360, 361, 368, 370

Kazazi Haljit, albanski fašistički kapetan — 325

Kazazi Jup, albanski ministar u fašističkoj stranci – 325

Kerković Sava (1909–1943). Do II svjetskog rata učitelj. Član KPJ od 1936. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu Valjevskog NOP odreda (avgust 1941 – mart 1942). Poslije povlačenja ostatka Valjevskog odreda iz Srbije u Bosnu (mart 1942) ušao u sastav Pratećeg bataljona VŠ NOV i POJ. Oktobra 1943. postavljen za političkog komesara 1. vazduhoplovne baze NOVJ u Livnu. Poginuo na Glamočkom polju 27. novembra 1943. zajedno s Ivom Lolom Ribarom. – 255

Kidrič Boris (Peter) (1912–1953). Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. Zbog revolucionarnog rada 1929. osuđen na godinu dana robije. Radio na obnavljanju organizacije KPJ u Sloveniji; član PK KP Slovenije. Od 1935. kandidat za člana CK i sekretar CK SKOJ-a. Od 1935. do 1939. živeo u emigraciji. U Parizu je radio s Titom. Od 1939. u Jugoslaviji živi ilegalno i obavlja važne funkcije. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u je prvi politički komesar Glavnog štaba Slovenije, sekretar IO OF i sekretar SNOS-a, član Politbiroa CK SK Sl; vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasijedanja. Do 1946. predsjednik vlade Slovenije, a od tada do 1953. ministar u vladi Jugoslavije, pa član SIV-a. Biran za poslanika Skupštine Slovenije i Skupštine Jugoslavije. Do 1948. član CK, a od tada član Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta i Sekretarijata IK CK SKJ. Jedan je od istaknutih teoretičara Jugoslavije i graditelj njenog ekonomskog sistema. Narodni heroj – 339

Knebl Franjo (1915). U Sisku završio gimnaziju 1934, a u Zagrebu Poljoprivredno-šumarski fakultet 1940. U Zagrebu se uključio u napredni studentski pokret; 1935. primljen u SKOJ, a uskoro zatim i u KPJ. Poslije okupacije zemlje član Vojnog komiteta u Sisku; poslije hapšenja i oslobođenja iz zatvora otišao u Sisački partizanski odred. Zamjenik i komesar čete u Banijskom odredu, politički komesar Moslavačkog partizanskog odreda, zamjenik komesara 17. udarne brigade i sekretar partijskog komiteta 12. divizije, vršilac dužnosti komesara 12. divizije, politički komesar 34. udarne divizije. Isticao se hrabrošću i vještinom u rukovođenju. Poslije rata vršio mnoge odgovorne dužnosti u JNA; politički komesar VIII armije, član opunomoćstva CK KPJ u JNA, načelnik u Glavnoj političkoj upravi JNA, vojni ataše JNA u SAD, ambasador SFRJ u Indoneziji. God. 1959. u činu general-majora odlazi na položaj sekretara za šumarstvo Izvršnog vijeća Sabora SRH, član CK KPH. Narodni heroj – 337

Košutić inž. August (1883–1964), jedan od prvaka HSS-a; ministar u vladi Pašić–Radić 1925; poslije 6. januara 1929. u emigraciji, odakle je sarađivao s dr V. Mačekom. U zemlju se vratio početkom 1937. Potpredsjednik HSS-a, a pristalica desne struje u toj stranci; napadao komuniste. U ljeto 1943. ponudio izvjesne uslove i saradnju s NOP-om u Hrvatskoj, ali su ti uslovi odbijeni kao nerealni. Septembra 1944. izišao iz Zagreba na oslobođenu teritoriju NOP-a u vrijeme Pavelićevih razračunavanja s kolebljivim ustašama i prozapadnim aktivnim prvacima HSS-a – 258

Kovačević Vjera (1921), završila Filozofski fakultet u Beogradu. Član KPJ od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U ratu bila član Okružnog komiteta KPJ za Nikšić i rukovodilac Politodjela 3. divizije. Poslije rata bila sekretar Univerzitetskog komiteta KPS u Beogradu, sekretar Sreskog komiteta KP Crne Gore u Nikšiću, član Organizaciono-političke komisije CK SKJ, direktor Jugoslovenskog bibliografskog instituta i predsjednik Savezne konferencije za društvenu aktivnost žena Jugoslavije – 170, 319

Kovačević Vlado (1918), student prava. Član SKOJ-a od 1938, a KPJ od 1941. U NOR-u od 1941. U ratu je bio komesar bataljona, rukovodilac politodjela brigade, zamjenik političkog komesara brigade, instruktor CK KPJ divizije, načelnik

Službe bezbjednosti u armiji. Poslije rata bio na raznim dužnostima u JNA, pomoćnik direktora Instituta za međunarodni radnički pokret i dr. – 45, 268

Kovačević Vojin Vojo (1913–1941), član KPJ od 1937; po okupaciji Jugoslavije ostao u Zagrebu na ilegalnom partijskom radu; od avgusta 1941. član biroa Mjesnog komiteta KPH za Zagreb. Uhapšen 2. septembra 1941. i istog dana ubijen u ustaškoj policiji. Narodni heroj – 96, 281

Krajger Boris (1914–1967), student. Član KPJ od 1934. Osuđivan kao komunist i do maja 1937. tri i po godine bio na robiji. Bio član Centralne omladinske komisije odnosno CK SKOJ-a, član OK KPJ za Ljubljanu. U NOR-u od 1941: organizacioni sekretar CK KPSl, politički komesar GŠ NOV i PO Slovenije, sekretar PK KPSl za slovenačko primorje, vijećnik AVNOJ-a i član SNOS-a. Poslije 1945. bio između ostalog, ministar i predsjednik vlade SR Sl i potpredsjednik SIV, član IK CK SKSl i član CK KPJ. Narodni heroj – 187

Krce Pavao (1890–1977), zemljoradnik. Zastupnik HSS-a u Sinju i okolini i član Glavnog odbora HSS. Učesnik NOR-a od 1942. Vijećnik sva tri zasijedanja AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva (1942–1945). Poslije rata Savezni narodni poslanik (1945–1953) i poslanik Sabora NRS. Od 1954. član Glavnog odbora SSRNH i penzioner – 258

Kreačić Otmar (1913), službenik. Aktivno radio u URS-u. Član KPJ od 1937. Učestvovao je u španskom građanskom ratu. U NOR-u radio na organizovanju ilegalnih štamparija i partijske tehnike u Zagrebu, zatim kao član Agitpropa CK KPH radio na pokretanju partizanskih listova. Od 1944. je politički komesar 12. slavonske divizije i 6. korpusa NOVJ. Poslije rata bio je zamjenik načelnika i načelnik Glavne političke uprave JNA, državni podsekretar u DSNO; član CK KPH, CK SKJ, Saveznog odbora SSRNJ, Predsjedništva SUBNOR-a, Savjeta Federacije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 142, 313

Krempler Karl fon, njemački oficir. Učestovovao u borbama u Sandžaku 1943 – 277

Krstulović Vicko (1905), radnik; član KPJ od 1922; član PK SKOJ-a za Dalmaciju od 1924, a od 1929. njegov sekretar. U zatvoru bio 4 godine. Od 1936. je član, a od 1939. sekretar PK KPH za Dalmaciju. Član CK KPH i CK KPJ od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Dalmaciji; komandant štaba 4. operativne zone Hrvatske i 9. dalmatinske divizije; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio je na mnogim odgovornim političkim i državnim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 326, 327

Kukoč Ivan Ivica (1918), mašinski radnik. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1935. Jedan je od organizatora NOP-a u Dalmaciji. Do avgusta 1942. djeluje u organizaciji KP u Splitu i kao sekretar SKOJ-a za Dalmaciju. U NOVJ bio politički komesar 4. operativne zone Hrvatske, 9. divizije i 8. korpusa NOVJ. Poslije rata bio na raznim dužnostima; načelnik uprave Vojne industrije, pomoćnik saveznog sekretara za Narodnu odbranu, član Izvršnog komiteta CK SKJ, potpredsjednik Skupštine SFRJ. General-pukovnik JA u rezervi – 269

Kuprešanin Milan (1911). Prije II svjetskog rata bio finansijski službenik. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komandant sektora Gospić, komandant 1. ličkog NOP odreda »Velebit«, komandant 3. ličke brigade, načelnik Štaba 4. korpusa NOVJ, komandant 19. divizije, načelnik Štaba 8. korpusa. Pohađao je u SSSR-u Višu vojnu akademiju »K.E. Vorošilov«. Poslije rata bio komandant pozadine JA, komandant armije, pomoćnik državnog sekretara za narodnu odbranu i dr. Biran za člana CK SK Hrvatske, poslanika Savezne skupštine, člana Republičkog odbora SSRN Hrvatske i predsjednika rezervnih vojnih starješina Hrvatske. General-pukovnik u penziji. Narodni heroj – 97, 269, 283

Kuštra Franjo, pripadao grupi jugoslovenskih iseljenika koji su živeli u Kanadi. U II svjetskom ratu stupio u britansku vojsku. Pošto je gotovo pola godine radio na uspostavljanju britanskih veza sa štabovima NOVJ kao radio-telegrafist, tumač i diverzant, pristupio NOVJ u decembru 1943. Poginuo u redovima NOVJ 1944 – 306

Kuzmanić Petar, aerodromski stražar prve vazduhoplovne baze NOVJ. Poginuo na Glamočkom polju 27. novembra 1943. zajedno s Ivom Lolom Ribarom – 255

Kveder Dušan (1915–1966). Član SKOJ--a od 1933; bio je član MK SKOJ-a Ptuj i član PK SKOJ-a za Sloveniju. God. 1936. emigrirao iz Jugoslavije. Bio u španskom građanskom ratu do 1939. Jedan je od organizatora ustanka u Štajerskoj. Poslije rata nalazio se na raznim vojnim dužnostima – 214, 276, 339

Lakuš Filip (1888–1958), zemljoradnik. U međuratnom periodu pripadnik HSS-a. Jedan je od osnivača Izvršnog odbora HSS-a 1943. koji je počeo saradnju s NOP-om. Kao saradnik NOP-a bio član ZAVNOH-a i vijećnik Drugog i Trećeg zasijedanja AVNOJ-a, odnosno Privremene narodne skupštine FNRJ, u kojoj je bio potpredsjednik Predsjedništva. Poslije rata je biran za poslanika Privremene narodne skupštine DFJ, Ustavotvorne skupštine FNRJ u srezu Zlatar (NRH); bio je potpredsjednik Prezidijuma Ustavotvorne skupštine i Narodne skupštine FNRJ prvog i drugog saziva – 258

Lazić Rajko, borac 5. krajiške brigade – 94

Lekić Danilo (1913). Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Skoplju. U napredni radnički pokret uključio se kao student; član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu vršio je odgovorne funkcije – zamjenik komandanta Baze Interbrigada, politički komesar čete i bataljona i vršilac dužnosti političkog komesara 15. brigade. Ima vidnu ulogu u političko-partijskom radu među Jugoslovenima u koncentracionim logorima u Francuskoj. U NOR-u politički komesar Mačvanskog NOPO, komandant 1. proleterske brigade, komandant 16. (vojvođanske) divizije i 12. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant 4. armije, glavni inspektor JNA, pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove, predsjednik Komisije Predsjedništva CK SKJ za narodnu odbranu i dr. General--pukovnik. Narodni heroj – 105, 162, 296, 297

Leontić Ljubo (1887), pravnik i publicist. Za vrijeme I svjetskog rata član Jugoslovenskog odbora. Od 1924. član Samostalne demokratske stranke, a od 1936. zagovornik saradnje s KPJ. Po izbijanju rata 1941. uhapšen i upućen u koncentracioni logor na Liparima. Poslije sloma Italije 1943, uključuje se u borbu; biran za člana ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja na odgovornim dužnostima u Sekretarijatu inostranih poslova – 161, 189

Lukačević Vojislav, građevinski inženjer; rezervni kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Za vrijeme okupacije bio je četnički komandant Sandžaka. Sarađivao je s okupatorima. Kao ratni zločinac osuđen je od Višeg vojnog suda u Beogradu na smrt i strijeljan avgusta 1945 – 274, 277

Ljubičić Nikola (1916). Kao srednjoškolac aktivno je učestvovao u omladinskom pokretu. Član KPJ i u NOR-u od 1941. Bio je komandant čete u Užičkom NOPO, komandant 5. bataljona u 1. proleterskoj brigadi, komandant bataljona i načelnik Štaba 2. proleterske brigade, komandant 3. srpske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske divizije i zamjenik komandanta KNOJ-a. Poslije rata komandovao je divizijom, korpusom, područjem, zatim bio pomoćnik komandanta armije za MPV, načelnik Ratne škole, komandant Graničnih jedinica, komandant 1. armije i savezni sekretar za narodnu odbranu. Biran za poslanika Savezne skupštine i člana CK SKJ i Predsjedništva SKJ. General armije JNA. Narodni heroj – 65

Ljubičić Radoje (1920–1972), do II svjetskog rata radnik. Član KPJ od 1939. Od 1940. član CK KPJ u Užicu. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio politički komesar 2. užičke čete Užičkog NOP odreda, komesar 5. bataljona 1. proleterske brigade, pomoćnik političkog komesara 3. krajiške i 3. proleterske sandžačke brigade, član Politodjela 2. proleterske divizije, rukovodilac Politodjela 46. divizije i pomoćnik komesara 22. divizije. Poslije rata je bio politički komesar divizije, načelnik uprave u komandi RV, komandant vazduhoplovne divizije, komandant korpusa. Završio je VVA JNA. Bio je član CK SKS. Narodni heroj – 96, 280

Maček dr Vladimir Vlatko (1879–1964), pravnik i političar; predsjednik HSS-a. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade u avgustu 1939. i krajem te godine osniva

koncentracione logore za antifašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; kad je proglašena NDH, kao vođa HSS-a pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD – 22, 258

Magovac Božidar, publicist. Do II svjetskog rata pripadao Hrvatskoj seljačkoj stranci; bio je član Glavnog odbora ove stranke i narodni poslanik u Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije. Promjenom politike dijela HSS prema NOP-u poslije septembra 1943. počeo da sarađuje s NOP-om. Biran je za vijećnika i člana Predsjedništva ZAVNOH-a, vijećnika AVNOJ-a i člana NKOJ-a; bio je i član IO HSS-a. Zbog opozicionog stava prema poretku u Jugoslaviji osuđen na zatvor. Umro na izdržavanju kazne – 142, 258, 313, 361

Majlz, britanski brigadir, komandant isturenog dela britanskog odreda 133 u Italiji; organizovao je saradnju s operativnim štabom za odbranu otoka i iskrcavanje 500 britanskih komandosa na Vis u januaru i februaru 1944 – 181, 292, 298, 327

Makiedo dr Sergije (1910), pravnik i diplomata. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ otprije rata. U toku NOR-a bio sekretar opštinskog i sreskog NOO na terenu Dalmacije. Od novembra 1943. u činu potpukovnika nalazio se na čelu baze NOV i POJ u Bariju pri komandi savezničkih snaga u Italiji. Na sličnim dužnostima ostao do kraja rata. Poslije rata na službi u ministarstvu inostranih poslova (DASIP, SSIP); bio je savjetnik ambasade SFRJ u Vašingtonu (1945–1949), pomoćnik načelnika i načelnik odjeljenja u MIP (1950–1952), savjetnik ambasade FNRJ u Parizu (1952–1956), opunomoćeni ministar u DASIP. – 281, 292, 295, 311

Maklin Ficroj (Maclean Fitzroy; 1911), britanski političar i član Parlamenta, šef Vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Učestvovao u borbama od početka II svjetskog rata, osobito u Malaji i Africi. God. 1943. engleski premijer ga kao svog prijatelja i predstavnika šalje u Jugoslaviju. Znatno je doprineo tome da engleska vlada shvati ulogu i važnost NOVJ, i da se ostvare teheranski zaključci i ukaže pomoć jugoslovenskim partizanima. Od 1945. je podsekretar u engleskom Ministarstvu vojnom. Kao prijatelj Jugoslavije napisao je tri knjige o borbi jugoslovenskih naroda – 140, 156, 207, 218, 221, 243, 245, 246, 300, 319, 328, 336, 339, 341, 343, 345, 362, 366, 367, 368, 369

Malešova Sejfula, albanski književnik, član Vrhovnog štaba NOV Albanije i član CK KP Albanije – 250

Manola Srećko (1914–1979), general-pukovnik JNA. Član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939; bio komandant diviziona, poručnik. Od februara 1939. do maja 1941. bio u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u od 1941. Bio je: delegat Vojnog komiteta CK KPH, komandant grupe NOP odreda Banije i Korduna, 1. operativne zone Hrvatske, 6. ličke divizije, prvi pomoćnik komandanta GŠ Hrvatske, zamjenik komandanta Mornarice. Poslije rata načelnik Više vojne akademije, komandant štaba Teritorijalne odbrane Hrvatske i dr. Narodni heroj – 106, 136, 297, 298, 311, 357

Marinović Veljko (1915). Prije II svjetskog rata zemljoradnik. Član KPJ od 1933. U NOR-u od 1941. U ratu je bio pomoćnik političkog komesara 4. sandžačke brigade, politički komesar 19. srpske brigade i dr. Poslije rata je politički komesar brigade i divizije, načelnik odjeljenja u korpusu, pomoćnik komandanta divizije, načelnik odjeljenja u SSNO i dr. Završio VVA JNA. General-major u penziji — 138

Marjanović Bogdan, borac NOVJ, strijeljan u novembru 1943. zbog dezerterstva — 288

Marković Moma (1912). Kao student postao član SKOJ-a, a član KPJ od 1932. Član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu 1933. član OK KPJ u Beogradu, a 1936. i OK KPJ u Kragujevcu. Izabran 1938. za člana PK KPJ za Srbiju, a 1941. za rukovodioca Vojne komisije pri PK KPJ. U NOR-u od 1941. na raznim dužnostima. Poslije oslobođenja na odgovornim partijskim i državnim funkcijama. Rezervni general-major. Narodni heroj — 91, 117, 254, 260, 269, 276, 280, 324, 325, 332, 340, 350, 356

Martinović Nikola, XVII tom — 297, 298

Materić Ilija (1911), radnik. U KPJ i NOP-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Drvaru. U NOR-u bio: politički komesar bataljona »Sloboda«, politički komesar 1. krajiške i 10. krajiške brigade, pa zatim 5. krajiške divizije. Poslije rata sekretar OK KPJ za Bihać, sekretar Jedinstvenih sindikata za BiH, ministar u vladi BiH, predsjednik Republičkog odbora SUBNOR-a Bosne i Hercegovine. Narodni heroj — 291, 336

Mažar Josip Šoša (1912–1944). Ko II svjetskog rata mornarički kadet i namještenik u Banjoj Luci. Član KPJ od 1935. Učesnik NOR-a od 1941. Učestvuje u pripremanju i dizanju ustanka na Kozari. U toku NOR-a je komandir Lješljanske rudarske čete, komandant 2. krajiškog NOPO, 5. kozarske brigade i 4. divizije NOVJ. Poginuo kao potpukovnik NOVJ na dužnosti načelnika Operativnog odjeljenja 5. korpusa. Narodni heroj — 180

Mek Artur Arčibald (Mc Artur Archibald), britanski poručnik fregate. Kada je Italija kapitulirala oslobođen je iz italijanskog zarobljeništva i s jednom grupom britanskih oficira se zajedno s Jugoslovenima probio do Slovenije. Zbog njegovih ispada u Senju Glavni štab NOV i PO Hrvatske tražio je da mu se uskrati dalji boravak u Jugoslaviji. Britanska komanda je udovoljila ovom zahtevu — 68, 282, 354

Mensfild Volter (Mansfild Walter), američki kapetan u jednoj od vojnih misija kod Draže Mihailovića — 274

Mešterović dr Đura (1908), ljekar. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. Po slomu Republike bio u koncentracionom logoru u Francuskoj. Član KPJ od 1938. u NOR-u ljekar Valjevskog, pa Posavskog NOP odreda, upravnik vojne bolnice u Žabljaku, upravnik bolnice u Foči, šef hirurške ekipe 1. proleterske divizije, referent saniteta 3. korpusa NOVJ, šef ljekarske misije VŠ u Italiji, član Vojne misije u SSSR-u, šef odsjeka u Sanitetskom odjeljenju VŠ (General štaba) i dr. Poslije rata zamjenik, pa načelnik Sanitetske uprave JNA, predsjednik Crvenog krsta Jugoslavije i dr. General-pukovnik JNA u penziji — 37, 90, 263, 292, 352

Mićunović Veljko (1916—1982), student prava. Naprednom omladinskom pokretu pristupio kao srednjoškolac, a član KPJ je od 1934. Istaknuti aktivist studentskog pokreta na Beogradskom univerzitetu. U 1940/41. radio kao partijski instruktor u Pomoravlju. U NOR-u od 1941. politički komesar Lovćenskog NOPO, član PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak; rukovodilac Politodjela 2. proleterske brigade. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova vlade Crne Gore i ambasador, predsjednik Odbora za spoljnu politiku Savezne skupštine, član Predsjedništva SFRJ, član CK SKJ i dr. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 267, 281.

Mićunović Vukašin (1919), student filozofije. Član KPJ od 1939. U NOR-u je od 1941. Bio je sekretar OK SKOJ-a član OK KPJ za okrug Cetinje, rukovodilac politodjela 10. hercegovačke udarne brigade i 29. hercegovačke udarne divizije i politički komesar iste divizije. Poslije rata je bio pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JA, politički komesar Jugoslovenske ratne mornarice, sekretar Ideološke komisije pri CK SKJ, direktor NIP »Borbe«, predsjednik Savjeta za obrazovanje i kulturu SIV-a. Završio je VVA JNA. Bavio se publicistikom. Rezervni general-major JNA — 96

Mihailović Dragoljub Draža (1893—1946), vođa kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvislinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika naročito do 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik Štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unapređen je u čin armijskog generala. Uhvaćen 1946. i na javnom procesu u Beogradu, kao ratni zločinac i izdajnik osuđen na smrt 25, 27, 39, 53, 79, 81, 140, 154, 218, 243, 246, 257, 265, 273, 340, 344, 352, 355, 357, 360, 369

Mihailović Živorad (1920). Završio gimnaziju i višu tehničku školu. Prije rata radio u Trepči. U NOB-u od 1941. Poslije rata vršio razne vojne i političke dužnosti, a poslije demobilizacije jedno vrijeme bio direktor preduzeća, a zatim novinar i saradnik listova »Glas«, »20. oktobar«, »Politika«, »Journal« i slobodni reporter RTV Beograd. Poslije rata objavio niz hronika, radio i TV drama, preko 40 romana zabavnog i kriminalističkog žanra — 338

Mihić Ljubica (1922). Završila Učiteljsku školu u Mostaru i Višu političku školu »Đuro Đaković« u Beogradu. Član KPJ od 1940. U NOB-u od 1941. na raznim političkim dužnostima. Poslije rata obavljala niz odgovornih dužnosti u Gradskom narodnom odboru Beograda i u Saveznom odboru SSRNJ, gdje je bila sekretar Ideološke komisije Saveznog odbora. Birana za poslanika Republičkog vijeća Skupštine SR Srbije. Jedno vrijeme radila kao savjetnik u kabinetu Predsjednika Republike i bila predsjednik Komisije Republičke konferencije SSRN Srbije za međunacionalne odnose — 96

Miladinović Veljko (1921), prije II svjetskog rata student medicine. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade, član Politodjela 4. i rukovodilac Politodjela 10. divizije i pomoćnik političkog komesara 8. krajiške brigade. Poslije rata je politički komesar divizije, odgovorni urednik lista »Narodna armija«, pomoćnik komandanta vojne oblasti, načelnik odjeljenja u upravi SSNO i sekretar komiteta Konferencije SKJ SSNO. Završio VVA JNA. General-potpukovnik JNA u rezervi. Od 1979. radi kao direktor i glavni i odgovorni urednik NIRO »Komunist« — 44, 268

Milenković Dragoljub (Dragi) (1910). Završio Filozofski fakultet u Skoplju. Prije rata radio u Narodnom pozorištu u Kragujevcu. Član SKJ od 1938. U NOB-u od 1941. kao komandir čete i komandant bataljona u Kragujevačkom partizanskom odredu, zamjenik komandira čete u Kragujevačkom bataljonu 1. proleterske brigade, član Politodjela 2. proleterske brigade i divizije, direktor štamparije VŠ NOV i POJ, šef političko-informativnog odsjeka i baze NOVJ u Bariju. Poslije oslobođenja bio načelnik Vojnoizdavačkog zavoda, direktor Izdavačkog preduzeća »Kultura«, načelnik Istorijskog odjeljenja CK SKJ, predsjednik Odbora za prosvjetu i kulturu Narodne skupštine Srbije, sekretar Saveznog odbora Saveza boraca Jugoslavije, direktor i glavni i odgovorni urednik lista »4. juli« do 19. kada je penzionisan. — 96

Miletić Miodrag, vojno-obrazovanje dobio u Poltavi i Moskvi; u Srbiju se vratio kao potporučnik; istakao se u I svjetskom ratu. U Francuskoj završio kurs za avijatičare; poslije upućen na Solunski front; zbog teškog ranjavanja prekida vojnu karijeru; predsjednik je Udruženja rezervnih avijatičara. Sarađuje s komunistima, a od 1936. je član KPJ. Učestvuje u NOP-u 1941; strijeljan u proljeće 1944. na Banjici – 98, 294, 356

Milojević Miloje (1912). U NOB-u i KPJ od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta Beogradskog bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik i komandant 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta 1. proleterske divizije, član Vojne misije pri Savezničkoj komandi za Bliski istok i komandant 21. divizije. Poslije rata je komandant grada Beograda, korpusa, armije i dr. Bio predsjednik Centralnog odbora ratnih vojnih invalida FNRJ, član Centralnog odbora SSRNJ, Glavnog odbora SSRNJ. General-pukovnik u penziji. Narodni heroj – 255, 300, 311, 343

Milojković Mirko (1918), novinar i književnik. U revolucionarnom pokretu učestvovao prije rata. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. obavljao odgovorne partijsko-političke dužnosti. Bio glavni urednik Radio-Beograda, zamjenik glavnog urednika »Politike« – 97

Milosavljević Milosav (1911), zanatlija. Član KPJ od 1934. Bio je član MK KPJ u Čačku, sekretar OK KPJ užičkog, a zatim valjevskog okruga. U NOR-u od 1941; politički komesar Valjevskog, zatim Rogatičkog i Severnohercegovačkog NOPO i 2. proleterske divizije, a vršio je dužnost političkog komesara GŠ NOV i PO Srbije i dr. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata obavlja odgovorne dužnosti u CK SKS, Sindikatu Srbije i Vojvodine. Narodni heroj – 96, 276

Milutinović Ivan (Milutin) (1901–1944), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1923.

Kao student rukovodio Udruženjem marksista na Beogradskom univerzitetu. Više puta osuđivan na robiju (ukupno 8 godina i 6 meseci). tokom 1940. postao član CK KPJ. Od kraja 1939. do maja 1940. nalazio se u koncentracionom logoru u Bileći. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941; član Vrhovnog štaba, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ u Crnoj Gori, organizator narodne vlasti; vijećnik AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva, član NKOJ-a; general-lajtnant NOVJ. Poginuo nesrećnim slučajem na Dunavu kod Beograda 23. oktobra 1944. Narodni heroj – 5, 18, 250, 252, 256, 279, 360, 361, 369

Minšel Merlin, britanski poručnik bojnog broda, oficir za vezu u Štabu Mornarice NOVJ u decembru 1943 – 286, 298

Mirašević Đoko (1898), prije rata oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U aprilskom ratu (1941) bio je komandant bataljona 61. puka. Za vrijeme rata u NOP-u bio je na raznim komandnim položajima. Kraj rata dočekao je kao zamjenik komandanta Glavnog štaba Crne Gore i Boke u činu general-majora. Poslije rata bio je komandant Intendantske oficirske škole, zatim zamjenik komandanta pozadine JNA i načelnik Vojnog okruga Beograd. Prihvatio Rezoluciju IB 1948. – 212

Molino, italijanski vazduhoplovni kapetan u vojnoobavještajnoj grupi koju je američki brigadni general Maksvel Tejlor uputio u Glavni štab NOV i PO Hrvatske u Otočcu u decembru 1943. – 274

Morača Milutin (1914), pravnik. U revolucionarnom pokretu od 1935. Član KPJ od 1936. God. 1939. izabran je za člana OK KPJ za sjevernu Bačku u Subotici. U NOB-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Drvaru. Bio je komandant bataljona »Sloboda«, zamjenik komandanta 5. krajiškog odreda, komandant 5. divizije. U operacijama u proljeće 1944. u Srbiji komandovao je 2. i 5. divizijom, a u završnim operacijama JA bio je načelnik Štaba 1. armije. Poslije rata je bio komandant armijske oblasti, zamjenik načelnika Generalštaba JNA član SIV-a, član CK SK BiH, član SK SSRNJ i predsjednik Udruženja RV starješina. Rezervni general-pukovnik. Narodni heroj – 16, 33, 105, 118, 130, 168, 183, 199, 233, 255, 262, 269, 271, 289, 296, 307, 325, 332, 333, 342, 370

Mordjin Ivan Crni (1911–1944), obućarski radnik. Član KPJ od 1934. Više puta zatvaran i podvrgavan policijskim torturama zbog revolucionarnog rada. U ratu je jedan od organizatora ustanka na Pelješcu, sekretar MK KPH za Pelješac, OK KPH za Dubrovnik. OK KPH za južnu Dalmaciju, član Okružnog i Oblasnog NOO za Dalmaciju i vijećnik ZAVNOH-a. Poginuo je 18. februara 1944. kod Stona prilikom bjekstva od Nijemaca koji su ga sprovodili u zatvor u Dubrovnik. Narodni heroj – 297

Muačević Nikoliš Ivanka, partijski radnik, ubijena u zatvoru od strane ustaša – 301

Mugoša Dušan (1914–1973). Član KPJ od 1934. Zbog revolucionarnog rada više puta je hapšen. Bio je član Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju. Od oktobra 1941. do maja 1944. kao instruktor CK KPJ radio na stvaranju KP i organizovanju NOB-a u Albaniji. Potom je bio član GŠ za Kosovo i Metohiju. Poslije rata bio je sekretar Oblasnog NOO i organizacioni sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, član CK KPS i CK KPJ, savezni poslanik i član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 251, 260

Mur Piter (Moore Peter), pukovnik; šef Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije – 187, 310.

Musolini Benito (Mussolini Benito) (1883–1945), italijanski fašistički diktator, organizator i vođa fašizma. Jedan od organizatora italijanskog iredentizma. God. 1919. formirao fašističke odrede za borbu protiv revolucionarnog pokreta Italije; 1922. izveo marš na Rim i postao predsjednik vlade. God. 1925. zaveo fašističku diktaturu. Spoljnu politiku usmjerio na osvajanja u Evropi i Africi i na borbu protiv progresa u svijetu. Pod njegovim rukovodstvom fašistička Italija je vodila rat za osvajanje Etiopije (1935–1936), intervenisala u Španiji u korist Franka i učestvovala u II svjetskom ratu kao član koalicije fašističkih država. Po padu fašizma (1943) u sjevernoj Italiji, koju su okupirali Nijemci, bio šef italijanske Socijalne Republike. Uhvatili

ga italijanski partizani i ubili 28. aprila 1945. – 251

Mušanov Nikola, bugarski političar. Pripadao je desnom krilu Otečestvenog fronta – 271, 272

Mušikić Milivoje (1910). Prije rata bio je vazduhoplovni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U aprilskom ratu bio je kapetan II klase, komandir 1. eskadrona u Novom Sadu. U NOB je stupio 1943. i bio na službi u Vrhovnom štabu. Član SKJ od 1952. Poslije rata bio je na raznim dužnostima u komandi vazduhoplovstva u činu pukovnika. Penzionisan je 1956. – 290, 295

Mutak Vlado (1914), po završetku zanatske škole 1932. radio u Radionici državnih železnica u Zagrebu kao livac. Član KPJ od 1938. U toku aprilskog rata 1941. član delegacije KPJ koja je, po direktivi CK KPJ od komandanta Savske armijske oblasti u Zagrebu zahtijevala da se radnicima i antifašistima razdijeli oružje. Od novembra 1941. u partizanima, u toku NOR-a, pored ostalog, zamjenik političkog komesara Kalničkog NOP odreda, politički komesar 16. omladinske brigade »Joža Vlahović«, pa 2. moslavačke brigade i 33. divizije. Bio je vjećnik ZAVNOJ-a. Poslije rata na raznim vojnim dužnostima. Završio Višu vojnu akademiju JNA. General-potpukovnik JNA — 337

Nad Kosta (1911), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939 u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CK SKS i CK SKJ, predsjednik SUBNORJ. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. General armije JNA — 14, 34, 61, 125, 132, 176, 305, 325

Najt Donald (Knight Donald), britanski kapetan u savezničkoj Vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ od septembra 1943. — 255

Naum, kurir, ranjen januara 1944. kod Skadra kad je nosio poštu Vrhovnog štaba i šifru za Svetozara Vukmanovića Tempa — 279

Nazor Vladimir (1876—1949), književnik. Službovao kao profesor i direktor u nizu mjesta Dalmacije i Istre. Od 1931. u Zagrebu, gdje je penzionisan 1933. prije punog radnog staža. U sporu na književnoj ljevici optuživan zbog glasanja 1935. za listu B. Jevtića. U danima okupacije aktivan u NOP-u, a 1942. odlazi s Goranom Kovačićem u partizane. Predsjednik ZAVNOH-a, a potom i Prezidijuma Sabora NRH — 64, 241, 344, 354

Nedić Milan (1887—1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su brojne zločine. Uhvaćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 — 154

Nešković dr Blagoje (1907), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviji (1940) uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) od 1948. sekretar CK KPS i predsjednik vlade NR Srbije. 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CK KPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu. Profesor univerziteta — 73, 116, 131, 176, 188, 217,

284, 289, 293, 302, 309, 324, 325, 329, 332, 340, 356, 358, 359, 362, 365

Nikolić Aleksandar (1919), student. Član SKOJ-a od 1937, a KPJ od 1942. U NOR-u od 1941. U ratu je bio: rukovodilac SKOJ-a u četi, bataljonu i brigadi u 4. proleterskoj (crnogorskoj). Od 1943. član je Politodjela 3. proleterske (sandžačke) brigade, a potom i 37 sandžačke divizije. Od 1945. pomoćnik je političkog komesara artiljerijskog korpusa 3. srpske divizije — 97, 153, 318

Nikolić dr Nikola (1896), ljekar. U NOR-u od februara 1942. Bio upravnik bolnice u 1. proleterskoj diviziji, referent u sanitetskom odsjeku Vrhovnog štaba NOV i POJ, član Sanitetske misije NOV u Bariju i član Vojne misije u NOVJ u Londonu. Poslije rata nalazio se na sanitetskim dužnostima u JA. Izjasnio se za Rezoluciju IB. Penzioner — 37, 90, 263, 292, 352

Novak Karel, (1905). Do rata major JV i načelnik Štaba Osječke divizijske oblasti. Poslije aprilskog rata 1941. izbjegao zarobljeništvo i povukao se u rodnu Sloveniju. Odbio saradnju s OF i uključenje u borbu protiv okupatora i njegovih saradnika. Od novembra 1941. načelnik Štaba komande četnika DM u Sloveniji. Sarađivao sa Slovenačkom zvezom, italijanskim okupacionim vlastima i kvislinškim odredima na suzbijanju NOP-a u Sloveniji. Od maja 1942. bio je komandant četničkih snaga Slovenije (ukupno 300 boraca) i politički delegat VK JNIO. Od kapitulacije Italije, a naročito od proljeća 1944. djeluje u Italiji kao saveznički obavještajac. Poslije rata emigrirao u SAD — 257

Novović Mirko (1917), prije rata student tehnike. Član KPJ od 1936, a od 1938. sekretar Mjesnog komiteta KPJ za Andrijevicu. U NOR-u od 1941. U ratu je bio zamjenik političkog komesara 1. bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik političkog komesara 1. dalmatinske brigade, rukovodilac Politodjela 25. divizije i pomoćnik političkog komesara 1. proleterske divizije. Poslije rata bio je politički komesar divizije, načelnik Političke škole JNA, načelnik škole civilne odbrane, načelnik Zavoda za Socijalno osiguranje vojnih osiguranika i dr. General-potpukovnik JNA — 297

Oksilija Đovani Batista (Oxilia Giovanni Battista), italijanski divizijski general. Kao komandant italijanske partizanske divizije »Garibaldi«, vraćen u januaru 1944. u Italiju na zahtjev italijanske Vrhovne komande — 339

Osvald Stane, inženjer. Kao poznatog predratnog komunistu Nijemci su ga odmah po okupaciji zemlje uhapsili i internirali u koncentracioni logor u Dahau. Tamo je poslije mučenja pristao na saradnju s Gestapom i pošto je završio određene kurseve vraćen u Sloveniju sa zadatkom da se uključi u NOV Slovenije. U avgustu 1943. stupio je u 3. kranjsku četu Gorenjskog odreda i brzo napredovao do organizatora do rukovodioca službe veze Glavnog šaba NOV i PO Slovenije. Njegova neprijateljska aktivnost je otkrivena tek 1947. kada je produžio saradnju sa raznim špijunskim centrima u inostranstvu. Osuđen je i streljan 1948 — 311

Pavelić dr Ante (1889—1959), vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske, kvisling i ratni zločinac. God. 1928 osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku vladu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje komunista i svih rodoljuba, uništenje Srba, Jevreja, Roma i u okviru napora nacizma i fašizma borba protiv progresa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su stotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu — 154, 333

Pavešić Zvonimir, inženjer. Hrvatski političar, član Hrvatske stranke — 258

Pavičić Marko, pripadao grupi jugoslovenskih iseljenika koji su živeli u Kanadi. U II svjetskom ratu stupio u britansku vojsku. Pošto je gotovo pola godine radio na uspostavljanju britanskih veza sa štabovima NOVJ kao radio-telegrafist, tumač i diverzant pristupio NOVJ u decem-

bru 1943. Poginuo u redovima NVJ 1944. — 306

Pavičić Marko, član bjelovarske organizacije KPJ u koju se 1923. uključio Josip Broz – 306

Pavlić Pavle Pavao (1900–1980), do II svjetskog rata drvosječa. Od 1926. jugoslovenski iseljenik u Kanadi. Član KP Kanade odnosno KPJ od 1930. Jedan je od pokretača i urednika prvog lista naših iseljenika u Kanadi. »Nezaposleni radnik« i sekretar Saveza radničko-seljačkih klubova jugoslovenskih iseljenika (1934). Biran za člana Komisije CK KP Kanade za rad s nacionalnim grupama (1936) i člana Gradskog komiteta KPK u Vankuveru (1938). Član je savezničke misije za vezu s NOVJ koja se spustila kod Brinja u Lici 20/21. aprila 1943. Misiju je napustio decembra 1943. i pristupio NOP-u. Do kraja rata bio pri GŠ NOV Hrvatske; bio je predavač na političkim kursevima. Poslije rata organizuje Glavni zadružni savez Hrvatske, a bio je i direktor »Zadružne štampe« – 306

Pejanović Nikola, član KPJ i aktivista NOP-a. Uhvaćen od ustaša bio je zatočen u logoru Jasenovac, gdje je zajedno s dr Milom Boškovićem pokušao da organizuje bjekstvo. Uhvaćen i ubijen 1944 – 301

Pejčev Pervanov Ivan (1901–1968), bugarski partijski i vojni funkcioner. Član bugarskog Saveza komunističke omladine od 1919. Učesnik septembarskog ustanka 1923. Emigrant u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu od 1923. do 1934. i 1936. do 1943. Jedno vrijeme radio u aparatu Kominterne. Po nalogu CK BKP i posredstvom VŠ NOVJ vratio se u Bugarsku februara 1944. Poslije rata radio u CK BKP i bio komandant pograničnih trupa i zamjenik ministra informacija – 275

Pekić Pavle (1910). Završio srednju medicinsku školu. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. Bio je komandant mjesta u Šavniku i Durmitorskog vojnog područja. Od juna 1942. pri VŠ NOV i POJ, a kasnije (1944) šef odsjeka u OZN-i. Poslije rata radio u Ministarstvu unutrašnjih poslova FNRJ, odnosno DSUP, gdje je bio pomoćnik državnog sekretara i državni podsekretar – 350

Peters vid. Mur Piter

Penezić Slobodan Krcun (1918–1965), kao student Poljoprivrednog fakulteta aktivno učestvovao u naprednom studentskom pokretu; član KPJ od 1939; do 1940. član PK SKOJ-a za Srbiju; 1941. izabran za člana Okružnog komiteta za Užice, gdje od juna 1941. učestvuje u pripremama oružanog ustanka; bio rukovodilac politodjela 2. proleterske brigade, komesar te brigade i politički komesar 2. proleterske divizije. Poslije oslobođenja Beograda 1944. načelnik OZN-e za Srbiju; 1946–1953. ministar unutrašnjih poslova vlade Srbije od 1953. član Saveznog izvršnog vijeća od 1962. predsjednik Izvršnog vijeća SR Srbije; član CK SK Srbije i CK SKJ. Rezervni general-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 281

Pernar dr Ivan (1889–?) jedan od prvaka HSS-a, pristalica desne struje isticao se u borbi protiv komunista; uhapšen od strane ustaša kao prozapadno orijentisan; bio je u uskoj vezi s dr J. Krnjevićem u Londonu – 258

Perućica Novak (1910) prije rata završio trgovačku školu u Bileći. U aprilskom ratu (1941) bio je adutant 2. planinskog bataljona na Karavankama. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a bio načelnik Štaba V crnogorske brigade, pomoćnik načelnika Štaba 2. udarnog korpusa i komandant 5. srpske brigade. Poslije rata načelnik štaba u komandi veza JNA i načelnik Štaba 5. armije. Pukovnik. Prihvatio Rezoluciju IB 1948 – 339

Pijade Moša (1890–1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ »Komunista«, 1925. osuđen na 20 godina robije, koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934. osuđen je na još 2 godine robije. Mandator CK KPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača Komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. S R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov *Kapital*. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilećkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za

člana CK KPJ. U NOR-u od 1941; radio na organizovanju ustaka u Crnoj Gori; u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na Prvom zasijedanju; od Drugog zasijedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IK CK SKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj – 242, 333, 344, 345, 354, 361

Popović Đaka, vojvođanski političar – 23

Popović Konstantin (Koča) (1908), apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu. Bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata; 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, CK KPJ, Predsjedništva CK SKJ i Savjeta Federacije. Rezervni general-pukovnik. Narodni heroj – 182, 326, 327

Popović Miladin (1910–1945), student. Član SKOJ-a od 1933. a KPJ od 1934. Bio je istaknuti organizator političkih akcija na Kosovu, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, član PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. Učesnik je V konferencije KPJ. Bio je istaknuti organizator NOR-a na Kosovu. Od oktobra 1941. do septembra 1944. radio je kao delegat CK KPJ pri KP Albanije. Od tada je bio ponovo sekretar Oblasnog komiteta. Ubijen od izdajnika 13. marta 1945. u Prištini. Narodni heroj – 5, 6, 250, 251, 260

Popović Vladimir (Vlado) (1914–1972), student. U radnički pokret stupio 1929; član KPJ od 1932. Bio sekretar MK KPJ u Beogradu. Hapšen i proganjan. Kao predsjednik Begradskog univerziteta učestvovao na Svjetskoj konferenciji studenata komunista i socijalista i na Svjetskoj konferenciji studenata. U španskom građanskom ratu dobio čin kapetana i najviše odlikovanje. Po povratku iz Španije član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za kandidata za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941; delegat CK KPJ u Hrvatskoj, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH; član Vrhovnog štaba; politički komesar, pa komandant 3. korpusa NOVJ, potom predstavnik NKOJ-a u Bugarskoj. Poslije rata ambasador, član SIV-a, generalni sekretar Predsjednika Republike, član CK SKJ. Narodni heroj – 315

Predojević Đurad Đurin (1915) prije rata bio je podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant bataljona, komandant 2. krajiške brigade, zamjenik komandanta 2. divizije i komandant 53. divizije. Poslije rata je bio komandant divizije, načelnik štaba korpusa i dr. Završio je Vojnu akademiju »M. B. Frunze« u SSSR-u, VVA JNA i Kurs operatike. General-potpukovnik u penziji. Narodni heroj – 326

Prpić Božo (1904), od 1928. do 1942. iseljenik u Kanadi. Najduže radio u rudnicima bakra i zlata. Aktivni učesnik sindikalnog pokreta. Član KP Kanade odnosno KPJ od 1935. Od 1936. u Torontu je organizator Hrvatskog prosvjetnog saveza, urednik »Slobodne misli« glasila ove organizacije. Jula 1942. pristupa britanskim snagama za specijalne zadatke na tlu Jugoslavije. Član je savezničke misije koja se 20/21. maja 1941. padobranom spustila na Krbavsko polje radi veze s NOVJ. Savezničku misiju napustio 7. decembra 1943. i pristupio NOP-u. Do kraja rata obavljao je razne dužnosti u Gospiću i Zagrebu. Poslije rata ostaje u službi u JNA. Bio je i sekretar Matice iseljenika Hrvatske. Penzionisan 1955. u činu majora. – 306

Puđa Dušan (1922), učesnik NOB-a od 1941. (zamjenik komesara, partijski rukovodilac odreda). Poslije rata završio Višu partijsku školu »Đuro Đaković«, bio sekretar Gradskog komiteta SKOJ-a u Beogradu i član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Srbiju, član Okružnog komiteta KPS Zaječar; direktor Glavne direkcije drvne industrije; poslanik Veća proizvođača Skupštine SRS; sekretar, pot-

predsjednik i predsjednik Republičkog veća sindikata za Srbiju. Predsjednik Privredne komore grada Beograda od 1965. Biran za poslanika Privrednog veća Srbije, a na IV i V kongresu SKS i za člana SK SKS — 293, 302

Purić dr Božidar (1869) diplomata. U aprilskom ratu 1941. emigrirao u inostranstvo. Do početka avgusta 1943. najprije poslanik, a zatim ambasador Kraljevine Jugoslavije u Londonu. Predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije u emigraciji od 10. avgusta 1943. do 10. juna 1944. Na suđenju Draži Mihailoviću (jun — jul 1946) osuđen je u odsustvu na 16 godina robije — 273

Radević Petar (1918), pilot, potporučnik RV jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od septembra 1942. do novembra 1943. i od 1944. do 1957. U toku NOR-a je bio učesnik 13-julskog ustanka u Crnoj Gori, borac bataljona »18. oktobar« i 2. bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta i komandant 3. bataljona »Josip Jurčević« 1. dalmatinske brigade i zamjenik komandanta ove brigade. U toku bitke na Sutjesci ponovo komandovao 3. bataljonom 1. dalmatinske brigade, a potom grupom bataljona. Za komandanta prve grupe bataljona 10. hercegovačke brigade postavljen je septembra 1943. Zbog striktne primjene kazne za dezerterstvo juna 1943. odlukom VŠ NOVJ od 9. novembra 1943. smijenjen s komandnog položaja, lišen čina, isključen iz KPJ i upućen kao borac u sastav 2. korpusa NOVJ. Avgusta 1944. po razjašnjenju njegova slučaja VS ga uputio u Sovjetski Savez u Vazduhoplovnu akademiju. Poslije rata je bio komandant 1, 3. i 39. vazduhoplovne lovačke divizije. Penzionisan 1956. u činu vazduhoplovnog pukovnika JNA. Narodni heroj — 83, 111, 288, 289, 300, 301

Radl, njemački general. Zarobljen od jedinica NOVJ 2. oktobra 1943. prilikom oslobođenja Tuzle. Poginuo kao zarobljenik 3. korpusa NOVJ prilikom forsirnja rijeke Krivaje novembra 1943 — 303

Radojčić Savo (Feđa), (1913), do II svjetskog rata visokokvalifikovani metalski radnik u Vojno-teničkom zavodu u Kragujevcu. Član KPJ od 1939; član OK KPJ za Kragujevac od 1940. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio vršilac dužnosti komesara i komesar Kragujevačkog NOP odreda, komesar 3. bataljona (kragujevačkog) 1. proleterske brigade, član Politodjela 4. krajiške i rukovodilac Politodjela 9. krajiške brigade, komesar 1. šumadijske, 3. srpske brigade i 45. divizije i načelnik KOS-a 2. armije. Poslije rata (1945—1964) je bio na rukovodećim položajima u Upravi državne bezbijednosti u AP Vojvodini i SR Srbiji. Bio je član ASNOS-a. Pukovnik JNA u rezervi. Član Savjeta SR Srbije — 276

Radojević Svetozar (1920), general-potpukovnik avijacije. Prije II svjetskog rata student prava u Beogradu. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona, politički komesar 5. crnogorske brigade i politički komesar 3. divizije. Poslije rata je politički komesar i komandant vazduhoplovne divizije, načelnik štaba vazduhoplovnog korpusa, načelnik vazduhoplovno-tehničkog školskog centra, zamjenik glavnog urednika redakcije Vojne enciklopedije i dr. Završio Višu vojnu vazduhoplovnu akademiju i kurs operatike JNA — 97

Radović Ratko (1916), prije rata student prava. Clan KPJ od 1940, učesnik NOR-a od 1941. U ratu je bio član rukovodstva ustanka sreza danilovgradskog, sekretar OK KPJ za podgorički okrug, rukovodilac Politodjela 3. sandžačke brigade i 37. divizije i pomoćnik političkog komesara 48. divizije. Poslije rata je bio politički komesar VMA, politički komesar divizije, sudija i predsjednik Vojnog suda u Beogradu. Završio je pravni fakultet u Beogradu. General-major JNA u penziji — 97, 153, 318

Ranković Aleksandar (Leka) (1909—1983), član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen je na 6 godina robije; član i sekretar PK KPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938. (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941; član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik Savezne vlade odnosno SIV-

a; od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IK CK SKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svojih pozicija u Službi državne bezbijednosti na IV plenumu CK SKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CK SK Srbije (septembra iste godine isključen iz SKJ i penzionisan — 44, 96, 356, 360, 361, 368, 369

Rausinger, inženjer. Gestapo ga je ubacio u jedinice NOVJ u Slovenačkom primorju. Otkriven i uhapšen u drugoj polovini novembra 1943 — 274

Rebac Remzija, član KPJ i aktivista NOP-a. Uhvaćen od ustaša i zatočen u logoru Jasenovac, gdje je zajedno s dr Milom Boškovićem pokušao da organizuje bjekstvo. Uhvaćen i ubijen 1944 — 301

Reberski dr Josip, zagrebački advokat; jedan od vođa desne struje u HSS-u u periodu između dva rata; bio je u uskoj vezi s dr J. Krnjevićem u Londonu. Uhapšen u Zagrebu početkom septembra 1944. od strane ustaša kao prozapadno orijentisan — 258

Rezener Ervin (Räsener Erwin), njemački SS grupenfirer i general-lajtnant, komandant njemačke 18. vojne oblasti Salcburg — 257

Ribar dr Ivan (1881—1968), advokat, politički radnik. Jedan od osnivača Hrvatske demokratske stranke. Od 1919. aktivan učesnik u političkom životu u Jugoslaviji i branilac demokratskih sloboda u okviru Demokratske strane, u kojoj vrši funkciju potpredsjednika. U vrijeme diktature pripada lijevom krilu ove stranke. Pristalica Narodnog fronta. U NOR-u od 1941; vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Privremene narodne skupštine, a od 1945. do 1953. predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine — 14, 319, 333, 341, 350, 361

Ribar Ivo Lola (Fišer, Lola, Lolo) 1916—1943), student. God. 1935. postao član SKOJ-a, od 1936. član KPJ. U 1935. učestovao u više akcija i borbi studenata Beograda protiv režima. Kao predstavnik jugoslovenske omladine učestvovao na Međunarodnoj omladinskoj konferenciji za mir u Brislu (1936) i na Svjetskom omladinskom kongresu za mir u Ženevi (1936). Od Titovog dolaska na čelo KPJ 1937. rukovodi Centralnom izvršnom omladinskom komisijom pri CK KPJ. Bio je sekretar CK SKOJ-a (1939—1943). Na V konferenciji KPJ izabran je za člana CK KPJ, a 1943. za člana PB CK KPJ. Uhapšen decembra 1939, a od januara do aprila 1940. bio u logoru u Bileći. U NOR-u od 1941, član VŠ NOV i POJ. Na prvom kongresu USAOJ-a (decembra 1942) izabran za njegovog predsjednika. Poginuo je kao šef Vojne misije VŠ NOV i POJ pri Savezničkoj komandi za Srednji istok na Glamočkom polju 24. novembra 1943. Narodni heroj — 14, 98, 255, 350

Ribar Jurica (1918—1943), slikar; diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu. U NOR-u od 1941: politički i kulturno-prosvjetni radnik, instruktor pri CK SKOJ-a, poginuo kao član Politodjela 4. proleterske crnogorske brigade krajem septembra 1943. u borbama za odbranu Kolašina — 14, 254, 350

Rodić Slavko (1918—1949), geometar. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Drvaru i okolini. U ratu bio komandant Drvarskog gerilskog odreda, Petrovačkog bataljona, bihaćkog bataljona i 5. krajiškog odreda, zamjenik komandanta Operativnog štaba NOP-a i DV za Bosansku krajinu, komandant 5. divizije i 5. korpusa NOVJ. Poslije rata bio komandant 5. armije JA, zamjenik načelnika Generalštaba, član CK KP BiH, član Saveznog odbora NFJ. General-potpukovnik JA. Narodni heroj — 366

Rodžers Linzi (Rogers), ljekar. Bio je član Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije i Štabu 7. udarnog korpusa NOVJ i ujedno šef britanske vojne bolnice. – 329

Rukavina Ivan Ivo (Vladimir Rukavina) (1912), student. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Zbog progona, po odluci Partije emigrirao 1934; u toku 1935. i 1936. radio u tehnici KPJ koja je pripremala izdavanje »Proletera«. Učesnik španskog građanskog rata; bio je kapetan, komandant bataljona. Po porazu Republike interniran u logor u Francusku, a 1939. dolazi u zemlju, postaje član PK SKOJ-a za Hrvatsku. U NOR-u od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj; komandant GŠ Hrvatske, zatim 4. korpusa, Vojne uprave za Vojvo-

dinu i šef Vojne misije u Parizu. Poslije rata načelnik uprave u SSNO, komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu; član CK SKH i CK SKJ. General armije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 47

Rukavina Milivoj (1915). Prije II svjetskog rata doktorirao na pravnom fakultetu. Član KPJ je od 1940. U NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona, politički komesar 7. dalmatinske brigade, politički komesar 35. divizije i dr. Biran je za republičkog i saveznog poslanika. Bio je član CK SK Hrvatske. Rezervni potpukovnik JNA – 337

Rupnik Leo (1880–1946), general vojske Kraljevine Jugoslavije. Po okupaciji zemlje stavio se na raspolaganje italijanskoj vojnoj komandi; postao ljubljanski župan i organizator kvislinške civilne uprave. Poslije kapitulacije Italije stavlja se u službu Nijemaca. Organizator kvislinške vojne formacije Slovensko domobranstvo. Kao ratni zločinac osuđen na smrt – 22, 154, 257

Rutem Džasper (Rootham Jasper), britanski major, šef jedne od britanskih vojnih misija pri četničkoj Vrhovnoj komandi – 302

Ruzvelt Franklin Delano (Roosvelt Franklin Delano) (1882–1945), političar i državnik. Za predsjednika SAD biran uzastopno četiri puta (1932–1945) – 243, 296, 328, 342, 369

Saili Dragutin (1899–1968), član KPJ od 1919; sekretar partijske ćelije u Željezničkoj radionici u Zagrebu (DO 1929), poslije član MK KPJ za Zagreb, a od 1936. član PK KPJ za Hrvatsku. U vrijeme frakcijskih borbi u KPJ pristalica zagrebačkog antifrakcijskog fronta. Često hapšen, a 8. juna 1934. osuđen na 18 mjeseci robije. Krajem 1939. upućen u koncentracioni logor u Lepoglavi, odakle je pušten februara 1940. Član Biroa CK KPH od 1940. Učestvovao u NOP-u od 1941. Vijećnik ZAVNOJ-a od Prvog zasijedanja (juna 1943). Nalazio se na raznim vojnim i političkim dužnostima – 288

Sajc Albert (Seitz), američki potpukovnik, saveznički oficir za vezu u četničkom Glavnom štabu, koji se s drugima 27. decembra 1943. poslije naredbe da napusti četnički štab, prijavio Štabu 2. proleterske divizije. Ostao je pobornik i propagator četničkog pokreta – 274, 312, 344

Sardelić Mirko (1912), građevinski inženjer. Do II svjetskog rata radio u Odjeljenju za građenje Ministarstva saobraćaja. Član KPJ od 1935. Zbog revolucionarne djelatnosti osuđen na godinu dana zatvora. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a je bio ilegalac u Beogradu i Splitu, šef Obavještajnog centra NOVJ u Splitu (1941–1942), obavještajni oficir u Štabu 8. korpusa, član Baze NOVJ u Bariju pri komandi savezničkih snaga u Italiji (1943–1944). Poslije rata je bio član Jugoslovenske misije pri Kontrolnom savjetu u Njemačkoj (1945–1947), načelnik u Ministarstvu inostranih poslova, savjetnik ambasade FNRJ u Vašingtonu i ambasador u Finskoj (1947–1953) i savjetnik sekretara u Sekretarijatu za informacije SFRJ – 281

Savićević Đorđe (Đoko) (1905), do II svjetskog rata otpravnik vozova. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941. U toku NOR-a borio se u sastavu 1. proleterske brigade. U ovoj brigadi bio je borac, intendant 2. bataljona i intendant brigade. Oktobra 1943. prelazi na rad u Ekonomsko odjeljenje VS, a od februara do oktobra 1944. indendant je 1. korpusa NOVJ. Rat je završio u činu potpukovnika NOVJ i na položaju intendanta komande grada Beograda. Poslije rata je bio pomoćnik ministra Jugoslovenskih željeznica (1945–1947), načelnik Saobraćajnog odjeljenja JA (1947–1948), sekretar za saobraćaj SR Crne Gore (1961–1963) i generalni direktor Luke Bar (1963–1971) – 334, 338

Simičić Petar (1921), do II svjetskog rata mornar i brodski telegrafista. Učesnik španskog građanskog rata od februara 1937. do novembra 1939. Iz logora u Francuskoj odlazi u SAD, gdje se u toku 1941. prijavljuje u dobrovoljačku »Linkolnovu brigadu« za borbene aktivnosti na Bliskom istoku u Evropi. Član KP SAD, odnosno KPJ od aprila 1940. Član britanske vojne misije koja se spustila na Krbavsko polje 22/23. maja 1943. odakle se uputila u Slavoniju. Ovu vojnu misiju napustio decembra 1943. i pristupio jedinicama NOVJ. Do kraja rata bio u službi veze pri GŠ NOVH. Štabu 12. slavonske divizije, 6. omladinske brigade i CK KPH. Poslije rata ostao u JNA. Penzioni-

san 1965. u činu potpukovnika JNA – 306

Skočilić Joža (1915). Prije II svjetskog rata službenik. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar 14. primorsko-goranske brigade, pomoćnik političkog komesara 13. divizije, politički komesar Operativnog štaba za Istru, 43. i 13. divizije. Poslije rata komandant divizij i korpusa, zamjenik načelnika Personalne uprave JNA, pomoćnik komandanta RM. General-potpukovnik JA u penziji. Narodni heroj – 337

Smodlaka Josip (1869–1956) političar; advokat iz Splita. Od 1901. poslanik u Dalmatinskom saboru; oštro je kritikovao austrijsku upravu u Dalmaciji; u Narodnom vijeću u Zagrebu zalagao se za ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom. Potkraj 1939. postao je senator. U NOP-u stupa 1941. u Splitu; biran je za vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOH-a; bio je povjerenik za inostrane poslove NKOJ-a, zatim ministar i u diplomatskoj službi – 86, 121, 122, 290, 291, 304, 358

Smoljan dr Bariša (1888–1944), advokat i političar; najpre pripadao Hrvatskoj težačkoj stranci u BiH (rođen je u Mostaru, a u sudskoj službi bio u Konjicu i Prijedoru); 1923. prilazi HSS-u, u čijoj je listi od tada biran više puta za narodnog poslanika. U vrijeme šestojanuarskog režima bio interniran. Ministar u vladi Cvetković–Maček. Poslije okupacije (od aprila 1941) djelovao na Mačekovoj liniji u Zagrebu. Uhapšen od strane pavelićevaca početkom septembra 1944 – 258

Sofijanić Ratko (1915–1968), radnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant bataljona u Užičkom NOPO i komandant 2. proleterske brigade, 24. a zatim 22. divizije. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a izabran je za vijećnika. Poslije rata bio je komandant korpusa, armije i graničnih jedinica Jugoslavije. Bio je poslanik Savezne skupštine. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 65, 280

Soldatović Stojadin (1915), prije II svjetskog rata oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član SKJ od 1942. U ratu je bio komandant Orjenskog bataljona, načelnik Štaba 2. proleterske i 22. divizije i pomoćnik načelnika Štaba KNOJ-a. Poslije rata je komandant artiljerije armije, načelnik Artiljerijske oficirske škole i načelnik katedre artiljerije VVA JNA. Završio je Artiljerijsku akademiju u SSSR-u, Artiljerijsku oficirsku školu i Kurs operatike JNA. General-potpukovnik JNA u penziji – 281

Sotlar Anton Tone, zastavnik-šifrant, sekretar vojne misije NOV i POJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok; šef misije bio je Vladimir Velebit — 300

Spaček Božo (1921), radnik. Pred rat član Gradskog komiteta Beograda, OK KPJ Karlovac. Učesnik i organizator ustanka na Kordunu. Politički komesar I proleterskog bataljona Hrvatske 1942, a posle politički komesar 13. hrvatske proleterske brigade »Rade Končar« do 1944. kada je upućen u Partijsku školu. Sekretar Saveza sindikata metalaca do 1948. kada se izjasnio za rezoluciju IB. Osuđen, i posle emigrirao u SAD — 268

Sremec Zlatan (1898), doktor medicine i politički radnik. Član HSS-a od 1924. U NOR-u od 1943. Bio je član Predsjedništva ZAVNOH-a, član Predsjedništva AVNOJ-a, član NKOJ-a, povjerenik za narodno zdravlje i ministar u Privrednoj vladi DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ, predsjednik Sabora Hrvatske, član Predsjedništva JNOF-a Hrvatske, član Saveznog odbora SSR — 223, 258

Staljin Josif Visarionovič (1879–1953), sovjetski državnik, političar generalisimus. Član RSDRP od 1898: po njenom rascepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RSDRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1952. generalni sekretar SKP (b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i Vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanije IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kritikovana je njegova politika — 243, 342, 369, 370

Stamatović Jova (1921), abadžijski radnik. Član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. U ratu je bio: zamjenik političkog komesara 1. čete, 1. bataljona, zamjenik

političkog komesara 2. proleterske brigade, član divizijskog komiteta 2. proleterske divizije, član OK KPJ za Užice, komesar komande i sekretar Izvršnog NOO užičkog područja. Poslije rata bio je na raznim partijskim i drštvenim funkcijama u Užicu, Požegi i Beogradu — 97

Stambolić Petar (1912), inženjer agronomije; član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Jedan od istaknutih organizatora i rukovodilaca studentskog pokreta. Bio je član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu instruktor PK KPJ za Srbiju; učesnik V zemaljske konferencije KPJ. Hapšen i proganjan. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji, sekretar Glavnog NOO Srbije, član Glavnog štaba Srbije. U 1942. radi u PK KPJ za BiH i u Sremu. U 1943. član PK KPJ za Srbiju, a 1944. komandant Glavnog štaba Srbije potom izabran za sekretara ASNOS-a. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a izabran za člana Predsjedništva. Poslije rata ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, predsjednik SIV-a i Skupštine Jugoslavije, sekretar CK SK Srbije, član JK odnosno Predsjedništva CK SKJ, član Predsjedništva SFRJ i Savjeta Federacije. Narodni heroj — 131, 309, 324, 325

Stamenković Dragi (1920), završio trgovačku školu. Član KPJ od 1937, 1939. sekretar je partijske organizacije tekstilaca na Karaburmi, a 1940. član PK SKOJ-a za Srbiju. U NOR-u član PK SKOJ-a, partijski rukovodilac odreda, u Povjereništvu PK za južnu Srbiju; sekretar PK SKOJ-a za Srbiju i dr. Poslije rata član CK KP Srbije i organizacioni sekretar, sekretar Oblasnog komiteta za Beograd, ministar u vladi Srbije,predsjednik Sindikata, predsjednik Izvršnog vijeća Srbije, član CK SKJ, poslanik. Narodni heroj — 325

Stefanović Svetislav (1910—1980). Član SKOJ-a od 1927. a član KPJ od 1928. U SSSR-u od 1930. do 1933, gdje je završio KUNMZ. God. 1934. nalazio se kao instruktor CK KPJ u Zagrebu, gdje je bio uhapšen i osuđen na 4 godine robije. Po izlasku s robije sekretar PO Narodne pomoći za Srbiju. U NOR-u od 1941: instruktor PK KPJ za Srbiju, instruktor CK KPJ u Crnoj Gori, Sandžaku i Dalmaciji, pomoćnik političkog komesara Durmitorskog NOPO, politički komesar Hercegovačkog NOP odreda. U OZN-i od 1944. Odlikovan Ordenom narodnog heroja. Poslije rata bio je zamjenik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, savezni sekretar za unutrašnje poslove, član SIV-a CK SKJ. Zbog zloupotrebe položaja u Službi državne bezbijednoti na IV plenumu CK SKJ (jula 1966) razriješen svih političkih funkcija, isključen iz CK SKJ i penzionisan — 290, 291, 343

Stivenson Ralf Skrajn, britanski diplomata. U toku II svjetskog rata (1942—1945) britanski poslanik kod jugoslovenske kraljevske vlade i kod Privremene vlade DFJ — 245, 246, 300

Stoilović Zagorka (1921). Završila Filozofski fakultet. Učesnik NOB-a od 1941. Član SKJ od 1941. Bila član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a, član Okružnog komiteta KPS Kragujevac, član Okružnog i Gradskog komiteta KP Srbije u Nišu, nastavnik omladinske političke škole i organizacioni sekretar rejonskog komiteta u Beogradu. Radila kao član Agitpropa CK KPJ, direktor izdavačkog preduzeća »NOPOK«, sekretar komisije za štampu glavnog odbora SSRNS, Član ideološke i organizacione komisije CK SKS od 1949. do 1963. Bila predsjednik komisije za visoko školstvo SRS i pomoćnik republičkog sekretara za kulturu do 1967. Savjetnik u Izvršnom veću SRS — 96

Stojanov Petko, bugarski političar; pripadao desnom krilu Otečestvenog fronta — 272

Strugar Niko, (1901—1962), do II svjetskog rata zemljoradnik i ribar. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku NOR-a je bio komandir voda Ceklinsko-riječke čete Lovćenskog bataljona, komandant 2. bataljona 4. proleterske (crnogorske) brigade i zamjenik komandanta iste brigade. Poslije rata je komandant divizije KNOJ-a i načelnik odjeljenja armije. Pukovnik JNA. Narodni heroj — 318

Stupar Bogdan (1912), prije rata bio je stolarski radnik. U NOR-u od 1941. a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant bataljona u 1. dalmatinskoj brigadi, komandant brigade i načelnik štaba 26. divizije. Poslije rata bio je komandant oklopne divizije, načelnik štaba korpusa i dr. Završio je VVA JNA. General-major JNA u penziji — 297

Šakić Milan (Mićun) (1915—1971), učitelj. Član KPJ od 1939. Učesnik NOR-a od 1941, komandant partizanskog bataljona »Krbava«, zamjenik komandanta Ličkog NOPO i 2. ličke brigade, načelnik Štaba 6. divizije, komandant Kninskog operativnog sektora, zamjenik komandanta 13. divizije, komandant 19. divizije i 11. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant divizije, komandant pozadine armije, načelnik Vojne akademije. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 70

Šanto Vasilj (Shanto Vasil), pekarski radnik. Prije rata pripadao skadarskoj komunističkoj grupi. Član KP Albanije od njenog osnivanja. Za člana CK KPA izabran na I zemaljskoj konferenciji KPA marta 1943. Narodni heroj Albanije. Poginuo 1944. na povratku iz Crne Gore u Albaniju — 177, 279, 325, 341

Šarić Josip Joso (1897—1944), Ličanin iz Lovinca, jugoslovenski iseljenik u SAD (1913–1920) i Kanadu (1926–1942). Vratio se u zemlju 1920. i boravio u rodnom selu i Slavonskom Brodu, gdje je radio u fabrici vagona do 1926. U Kanadi je bio aktivan u iseljeničkim organizacijama i sindikatu. Član KPJ od 1935. U ljeto 1942. prijavio se za specijalne vojne zadatke na tlu Jugoslavije. Bio je u sastavu savezničke misije koja se padobranima spustila na Krbavsko polje radi veze sa GŠ NOV Hrvatske 20/21. maja 1943. Napustio savezničku misiju 7. decembra 1943. Poslije završenog partijskog korpusa dodijeljen Ličkom operativnom području. Juna 1944. u Lici su ga uhvatile ustaše, mučen u zatvoru u Zemuniku i strijeljan septembra 1944 — 306

Šegrt Vlado (1907), zemljoradnik. Član KPJ od 1931. U NOR-u od 1941; jedan je od organizatora ustanka u okolini Trebinja. Bio je komandir čete, komandant bataljona, zatim Sjevernohercegovačkog NOPO, 10. hercegovačke brigade, zamjenik komandanta 3. divizije i komandant 29. divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je republički i savezni poslanik, član vlade NR BiH, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, potpredsjednik Narodne skupštine NR BiH. Bio član CK SKJ i Izvršnog komiteta CK SK BiH i dr. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 75, 285

Šibl Ivan (1917), bibliotekar. Prije rata je kao napredni omladinac i učesnik učiteljske škole proganjan. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona, 17. slavonske brigade, 28. slavonske divizije, 2. operativne zone Hrvatske i 10. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik Kadrovske uprave Glavne političke uprave JNA, glavni i odgovorni urednik »Borbe«, politički komesar armije i oblasti, direktor Radio--televizije Zagreb. Biran je za saveznog i republičkog poslanika; član CK KP Hrvatske, predsjednik Glavnog odbora SUBNOR-a Hrvatske. God. 1971. podnio ostavku na sve funkcije zbog učešća u nacionalističkim akcijama u SR Hrvatskoj, a 1972. isključen je iz SKJ i penzionisan – 336

Šordik Džon (Shoredic John), britanski podoficir, prevodilac u misiji kod 3. korpusa NOVJ. Nijemci su ga zarobili decembra 1943. u teškim borbama koje je vodio 3. korpus prilikom prelaska preko rijeke Krivaje – 303

Šorović Danilo (1915), do rata učitelj. Član KPJ od 1933. Učesnik NOR-a od 1941. U toku 13-julskog ustanka uhvaćen od okupatora, a u jesen 1941. razmijenjen za italijanske zarobljenike. Do novembra 1942. kada je po odluci VŠ NOVJ prekomandovan u Sloveniju, bio je zamjenik komandanta Lovćenskog odreda i komandir čete i komandant bataljona 4. proleterske (crnogorske) brigade. U Sloveniji je bio zamjenik komesara, komesar i komandant bataljona »Matija Gubec«, brigade »Ivan Cankar«, 15. slovenačke divizije, 8. brigade »Fran Levstik« i komandant Podoficirske škole GŠ Slovenije. Poslije rata do 1948. ostao u službi u JNA. Složio se s Rezolucijom IB. – 276

Štihman Pavel, pripadao grupi jugoslovenskih iseljenika koji su živeli u Kanadi i bili komunisti. U drugom svjetskom ratu stupili su u britansku vojsku. Pošto je gotovo pola godine radio na uspostavljanju britanskih veza sa štabovima NOVJ kao radio-telegrafist, tumač i diverzant, dobio je odobrenje da pristupi borbenim redovima NOVJ u decembru 1943. Poginuo u redovima NOVJ 1944. – 306

Šumonja Miloš (1918), učitelj. Prije rata se uključio u radnički pokret. U NOR-u od 1941. Član KPJ od 1942. Bio oficir u Štabu 1. kordunaškog NOP odreda, komandant tog odreda, komandant 5. kordunaške brigade, politički komesar 8. kordunaške divizije, pa njen komandant, komandant 4. udarnog korpusa, vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata komandant armije, načelnik Generalštaba JNA, zamjenik saveznog sekretara za narodnu odbranu, ambasador SFRJ u Holandiji. General-pukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj – 70

Tejlor Meksvel (Taylor Maxwell), američki oficir (brigadir). Jedan od komandanata američke armije u Italiji 1943–1944. – 274

Terzić Velimir (1908–1983), oficir (kapetan) vojske Kraljevine Jugoslavije, završio Višu školu Vojne akademije. U NOR-u i član KPJ od 1941: komandant Bjelopoljskog NOPO, načelnik GŠ Crne Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik Štaba 4. operativne zone Hrvatske, zamjenik načelnika VŠ. Poslije rata komandant armije, glavni inspektor JNA, načelnik Više vojne akademije i Vojnoistorijskog instituta i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Napisao više radova iz oblasti istorije i vojne nauke – 134, 295, 299, 302, 310, 338

Trmušić Vuka, član Okružnog komiteta KPJ Berane, u januaru 1944. predložen za zamjenika političkog komesara 7. crnogorske NOU brigade – 319

Todorović Borislav, četnik. Zajedno s grupom članova jedne od američkih vojnih misija kod Draže Mihailovića, koja je opozvana, prebačen u februaru 1944. u Bari – 274

Tomašević Vinko vid. Bošković dr Milo

Trebješanin Milan (1915–1951), prije rata student tehnike. U NOR-u od 1941. Tokom rata bio na raznim vojnim i političkim dužnostima u 4. crnogorskoj brigadi. Poslije rata u činu potpukovnika radio u UDB-i za Srbiju – 153, 318

Turkulin Artur (1916–1945), pukovnik JNA. Do II svjetskog rata poreski službenik. Član KPJ od 1939, a učesnik NOR-a od 1941. Jedan od organizatora ustanka 1941. u petrinjskom kraju i u Baniji. U toku rata bio sekretar OK KPH za Baniju, politički komesar 4. kordunaške brigade, 8. i 13. divizije i 2. korpusa NOVJ – 337

Uršić, aerodromski stražar prve vazduhoplovne baze NOVJ. Poginuo na Glamočkom polju 27. novembra 1943. zajedno s Ivom Lolom Ribarom – 255

Uskoković Jagoš (1911), radnik. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941: organizacioni sekretar OK KPJ Podgorica, zamjenik političkog komesara Crnogorsko-sandžačkog NOPO, organizacioni sekretar PK KPJ za Crnu Goru i Boku, pomoćnik političkog komesara 5. proleterske brigade, politički komesar Primorske operativne grupe; načelnik Personalnog odjeljenja KNOJ-a. Poslije rata na radu u Glavnoj političkoj upravi JNA, pomoćnik komandanta armije za pozadinu, komandant korpusa – 339

Uzelac Srđan (1913–1944), prije rata činovnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio komandir Brinjske partizanske čete, a kasnije je komandant Brinjskog bataljona »Ljubica Gerovac«, zamjenik komandanta Ličko-primorsko-goranske brigade, komandant 5. operativne zone Hrvatske; komandant 1. udarne brigade 13. primorsko-goranske divizije. Poginuo kod Vrbovskog u borbi protiv ustaša 1. jula 1944. Narodni heroj – 337

Vajks fon Maksimilijan (Maximilian von Weichs) (1882—1954), feldmaršal Vermahta. Vojničku karijeru započeo 1900. U toku I svjetskog rata bio je na službi u njemačkom Generalštabu. U međuratnom periodu komandovao je konjičkim divizijama. U čin general-majora unapređen je 1936. U toku II svjetskog rata komandovao 2. armijom na zapadnom frontu /1939—1940/. S istom armijom učestvuje u napadu na Sovjetski Savez 1941. Od jula 1942. do februara 1943. komanduje armijskom grupom »B« na istočnom frontu, a od tada je komandant trupa u jugoistočnij Evropi. Krajem rata zarobile su ga američke trupe. Iako mu nije suđeno u Nirnbergu, u zatvoru je ostao do 1948 — 265

Vasiljević Živan (1920), studirao tehniku na Beogradskom univerzitetu. Pripadao naprednom studentskom pokretu. Član SKJ od 1941. i učesnik NOB-a od 1941. Bio član OK KPJ za zaječarski okrug.

Poslije oslobođenja završio Višu partijsku školu »Đuro Đaković«, bio sekretar OK KPS u Zaječaru, generalni direktor Borskog rudnika, sekretar Oblasnog komiteta KPS Timočke krajine. Više puta biran za poslanika republičke i Savezne skupštine. Bio član Izvršnog veća Skupštine Srbije i Glavnog odbora SSRN Srbije. Bio je član SIV-a 1967-1969 — 293, 302

Velebit Vladimir Vlatko (Vladimir Popović, Vlatko, Vlatko Popović) (1907). Završio je Pravni fakultet u Zagrebu 1931, a doktorirao 1933. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. Bio je ilegalni politički radnik u Zagrebu, načelnik Vojnosudskog odjeljenja pri VŠ i šef Vojne misije u V. Britaniji. Poslije rata bio je pomoćnik ministra za inostrane poslove FNRJ, ambasador, državni podsekretar u DSIP, izvršni sekretar Evropske ekonomske komisije UN i dr. — 110, 144, 156, 242, 255, 264, 290, 295, 296, 300, 311, 314, 319, 343, 344, 345, 352, 354, 362

Veljić Anđelko, sekretar brigadnog komiteta SKOJ-a 1. proleterske brigade. Od decembra 1943. omladinski radnik u Politodjelu 4. divizije 5. korpusa — 44, 268

Veterli Robin, britanski kapetan, član vojne misije brigadira Ficroja Maklejna pri Vrhovnom štabu NOV i POJ od septembra 1943 — 255

Vilis, ser Eldžernon (1889) britanski admiral flote. Početkom II svjetskog rata bio komandant pomorskih snaga na južnom Atlantiku, zatim u Gibraltaru i glavni komandant pomorskih snaga za Levant 1943. Za drugog lorda Admiraliteta naimenovan je 1944, karijeru je završio kao glavni komandant Mediterana — 311

Vilson Henri Mejtland (1881—1964), britanski feldmaršal, učesnik burskog i I svjetskog rata, 1939—1941. komandant britanskih snaga u Africi, kao komandant korpusa 1941. učestvovao u ratu u Grčkoj, a zatim komandant britanskih snaga u Sredozemlju, 1944. komandant savezničkih snaga u Sredozemlju, 1944. unaprijeđen u čin feldmaršala, 1945—1947. šef britanske misije u Vašingtonu — 40, 235, 273, 300, 311, 343, 352, 353, 371

Vivalda Lorenco (Vivalda Lorenzo), italijanski divizijski general, zamjenik komandanta italijanske partizanske divizije »Garibaldi« do januara 1944. a zatim, poslije odlaska generala Đovanija Batiste Oksilije u Italiju, njen komandant — 339

Vojvodić Todor (Djedo) (1915-1972), pred II svjetski rat student Pravnog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1938. Do aprilskog rata (1941) bio je član MK KPJ u Đakovici. Učesnik NOR-a od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Konjusima i Andrijevici u Crnoj Gori. U toku NOR-a je bio komesar Beransko-andrijevičkog bataljona, sekretar sreskog komiteta KPJ u Andrijevici, član Okružnog komiteta u Kolašinu, rukovodilac Personalnog odjeljenja GŠ Srbije i 2. armije NOVJ. Poslije rata je bio sekretar Kontrolne komisije CK KPJ, član CK KP Crne Gore, član Izvršnog vijeća NR Crne Gore, poslanik Republičke skupštine Crne Gore i Savezne skupštine –96

Vučković Ljubo (1915—1976), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR stupa 1941. Član je KPJ od 1941. Bio je komandant bataljona Lovćenskog NOPO, komandant bataljona 4. crnogorske proleterske brigade, komandant 2. dalmatinske brigade, 4. proleterske brigade, komandant 2. proleterske divizije, komandant 13. korpusa i načelnik Štaba 2. armije. Poslije rata načelnik Generalštaba JNA, načelnik Više vojne akademije JNA. Bio je član Opunomoćstva CK SKJ za JNA i Savjeta narodne odbrane, predsjednik Saveznog odbora Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije. General-pukovnik u penziji. Narodni heroj — 67, 281, 288

Vujović Jelena, sanitetski referent 6. bataljona 1. proleterske brigade. Od 10. decembra 1943. upućena kao pojačanje Politodjelu 4. divizije 5. korpusa — 44, 268

Vujović Milutin, prije rata student rudarstva. Kao politički komesar 2. čete 4. (kraljevačkog) bataljona 1. proleterske brigade završio 1943. Viši partijski kurs pri CK KPJ u Jajcu (bio je stenograf Drugog zasijedanja AVNOJ-a). Od 9. decembra 1943. sekretar Sanitetske misije NOVJ za saradnju sa sanitetskim ustanovama Saveznika — 37, 264, 352

Vujović Mitar (1911), do II svjetskog rata oficir Jugoslovenske vojske. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio intendant Glavnog štaba za Crnu Goru i Boku , šef Ekonomskog odsjeka i

načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poslije rata načelnik Intendantske uprave JNA, komandant pozadine armije i dr. General-potpukovnik JNA u penziji — 338

Vukelić Savo (1917—1974), prije II svjetskog rata podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu je bio komandant 6. primorsko-goranske brigade, načelnik Štaba 13. divizije, komandant Operativnog štaba za Istru, komandant 47(istarske) divizije i dr. Poslije rata je komandant divizije, načelnik štaba i komandant korpusa, pomoćnik načelnika Više vojne akademije JNA i dr. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 337

Vukićević Dušan (1921), do rata student prava u Beogradu. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. U toku NOR-a je bio politički komesar čete u Pješivačkom bataljonu, Nikšićkom NOP odredu i 5. proleterskoj crnogorskoj brigadi, član Politodjela 3. proleterske sandžačke brigade i 37. NOU divizije. Oktobra 1944. prelazi na rad u OZN-u (kasnije UDB-u), gdje je ostao vršeći razne dužnosti do novembra 1953. Od tada do penzionisanja 1982. radio je u SSIP-u, gdje je obavljao diplomatskokonzularne poslove: bio je sekretar ambasade SFRJ u Atini, otpravnik poslova u Jemenskoj Arapskoj Republici, NDR Jemenu, DR Somaliji i ambasador u NR Mongoliji — 97, 153, 318

Vukmanović Svetozar (Tempo) (1912), pravnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revolucionar. Hapšen i proganjan. Član MK KPJ Beograd od 1928, a PK KPJ za Srbiju od 1939. do 1940. kandidat za člana CK KPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK, a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CK KPJ, u NOR-u od 1941: delegat CK KPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ; delegat CK KPJ i VŠ u Makedoniji i Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističkih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u saveznoj vladi, potpredsjednik SIV-a, predsjednik CV SSJ, član CK i IK CK SKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skupštine Jugoslavije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 18, 53, 251, 252, 253, 256, 279, 309, 350, 370

Vukotić Aleksandar (1920), prije II svjetskog rata đak gimnazije. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio pomoćnik političkog komesara bataljona u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, član Politodjela i pomoćnik političkog komesara Primorske operativne grupe brigada, politički komesar 52. divizije i dr. Poslije rata politički komesar divizije, glavni inspektor u Političkoj upravi JNA, pomoćnik komandanta za MPV i pravne poslove korpusa, zamjenik načelnika Uprave u SSNO i dr. Završio je Višu vojnu akademiju i kurs operatike JNA. General-potpukovnik JNA — 96

Žeželj Milan (1917), prije rata radnik. U NOP-u i član KPJ od 1941. U ratu operativni oficir, zamjenik komandanta i komandant 1. proleterskog bataljona Hrvatske, zamjenik komandanta i komandant 13. proleterske brigade »Rade Končar«, komandant Gardijske brigade i dr. Poslije rata komandant Gardijske divizije i Garde JNA i načelnik štaba graničnih jedinica. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 268

Živić Živko (1914), pravnik. U NOB-u od 1941. Član KPJ od 1938. Prije rata zbog revolucionarnog rada hapšen. Bio sekretar Sremskog komiteta KPJ Bijelo Polje. Jedan od organizatora ustanka u Bjelopoljskom srezu. U ratu bio politički komesar Bjelopoljskog odreda, politički komesar bataljona i brigade. Poslije rata bio predsjednik SKO u Bijelom Polju, javni tužilac Crne Gore, ministar prosvjete, pa pravosuđa u vladi Crne Gore, predsjednik Vrhovnog suda Crne Gore, predsjednik Udruženja pravnika Crne Gore, član CK SK Crne Gore, savezni i republički poslanik, član Glavnog odbora NOF Jugoslavije i Crne Gore i sekretar Izvršnog vijeća Crne Gore — 255

Žujić Vojin (1923), službenik. Učesnik NOR-a od 1941. Član KPJ od 1942. U toku rata bio borac 1. bataljona 2. krajiškog odreda, obavještajni oficir bataljona, 5. krajiške kozarske udarne brigade i 53. divizije. Poslije rata ostao u vojsci i bio nastavnik Pješadijske oficirske škole, načelnik Škole za usavršavanje pješadijskih oficira, komandant brigade, načelnik odjeljenja SSNO i načelnik štaba Škole

rezervnih oficira. General-major JNA u penziji — 94

Žujović Sreten (Crni) (1899–1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921, član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RK KPJ u Beogradu i sekretar SBOTIĆ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR-u. Od 1935. instruktor CK KPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CK KPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CK KPJ. U NOR-u od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ, član NKOJ i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik. Godine 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa i Staljinovom politikom potčinjavanja Jugoslavije, zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ — 265, 269, 306, 351, 360, 361, 369

Žunić Jela (1906), magistar farmacije. U radničkom pokretu od 1927. Član KPJ od 1939, a u NOR-u od 1941. U ratu je bila bolničarka u Komskom NOP odredu, šef centralne apoteke VŠ. Poslije rata je na službi u Sanitetskoj upravi JA. — 189, 329

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

AFRIKA – 243, 292, 301, 311
ALBANIJA – 5, 6, 19, 24, 25, 65, 201, 224, 250-252, 260, 264, 275, 279, 280, 283, 325, 341, 349
ALEKSANDRIJA – 235, 300, 311
AMERIKA – vidi SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE
ANDRIJEVICA – 275, 331
ARŽANO – 120, 266, 358
AUSTRIJA – 14, 135, 187, 249, 255, 264, 310, 345, 359
AVTOVAC – 26

BA – 323
BABLJAK (kod Rogatice) – 283
BAČKA – 23, 259
BAJINA BAŠTA – 284
BAKAR – 317
BALKAN – 6, 18-20, 256, 272, 360
BANAT – 23, 258, 259
BANIJA – 75, 200, 209, 249, 255, 263, 277, 285, 308, 342, 355
BANJA LUKA – 40, 133, 164, 174, 192, 249, 278, 308-310, 315, 321, 326, 329, 353, 358, 364
BANJICA – 294
BAR – 318, 331
BARI – 14, 88, 121-124, 137, 139, 142, 147, 189, 264, 274, 281, 282, 289, 290, 292, 296, 299, 304, 305, 307, 310-312, 316, 324, 328, 329, 334, 343, 345, 356-362
BASTASI (kod Drvara) – 349
BATRINA – 315
BEČ – 335
BELA KRAJINA – 295
BELASICA – 256
BENGAZI – 311, 344
BENINA – 311, 344
BEOGRAD – 259, 263, 301, 309, 315, 324-326, 358, 362
BERANE – vidi IVANGRAD
BETANJ – 262, 277, 280, 283
BIHAĆ – 3, 21, 27, 36, 40, 200, 249, 253, 257, 263, 349-351, 366
BIJELO BRDO (kod Rudog) – 260, 269, 302
BIJELO POLJE – 260, 331, 339, 343
BIJELJINA – 293
BILEĆA – 108, 285, 299, 331
BIOČE – 331
BIRAČ – 118, 256, 271, 277
BISTRICA (kod Nove Varoši) – 262
BISTRICA (rijeka) – 333
BITELIĆ – 266
BELO POLJE (kod Titove Korenice) – 46, 268
BORJA – 321, 326
BOROVA GLAVA – 293, 302, 305
BOSANSKA GRADIŠKA – 278, 309, 321
BOSANSKA KOSTAJNICA – 286
BOSANSKA KRAJINA – 193, 199, 232, 278, 333, 353, 364, 365
BOSANSKI BROD – 27, 130, 287, 308
BOSANSKI DUBOČAC – 308
BOSANSKI NOVI – 11, 200, 278, 286, 366
BOSANSKI PETROVAC – 104, 190, 191, 207, 328, 365, 366
BOSANSKO GRAHOVO – 13, 42, 249, 265, 266, 268, 269, 328, 350
BOSNA (rijeka) – 48, 132, 287, 291, 299, 308, 322, 325
BOSNA I HERCEGOVINA – 10, 14-17, 23, 25 34, 38-40, 42, 43, 49, 50, 59, 75, 79, 84, 89, 108, 117, 152, 153, 164, 168, 185, 199, 205, 253, 255-257, 259, 261-264, 267, 270, 271, 274-277, 280, 283-287, 289, 293, 296, 299, 302, 308, 309, 321-324, 328, 330, 332, 335, 338, 350-353, 355, 358, 361, 363, 365-367
BRAČ – 139, 266, 304, 328
BRANIK – 283
BRANKOVIĆI (kod Rogatice) – 273
BRAVNICE – 349, 363
BRČKO – 259, 293
BREZA – 256
BRINDIZI – 255, 292, 311
BRITANIJA – vidi VELIKA BRITANIJA
BRLOG (kod Otičca) – 335
BROD NA KUPI – 335
BROD – vidi BOSANSKI BROD
BRODAREVO – 16, 254, 260, 331, 343
BRUSNIČKI POTOK – 271
BRUVNO – 330
BUDIMLJA – 269
BUDVA – 104
BUĐANOVCI – 333
BUGARSKA – 56, 158, 191, 219, 252, 271, 272, 275, 311
BUGOJNO – 16, 104, 249, 266, 275, 283-285, 319
BUKOVICA – 265, 266
BUSOVAČA – 321
BUTMIR – 40

CAPARDE (kod Lukavca) – 29, 255, 287
CAVTAT – 274, 339, 367
CENTRALNA BOSNA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
CENTRALNA EVROPA – vidi EVROPA
CENTRALNA HERCEGOVINA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
CERKNI TRG – 274
CEROVAC (kod Doboja) – 327
CETINA – 266
CETINSKA DOLINA – 283, 338
CETINJE – 24, 270, 276
CRKVICE – 194, 331
CRMNICA – 212, 331
CRMNIČKA NAHIJA – 270
CRNA GORA – 14, 24, 27, 49, 79, 89, 152, 158, 193, 215, 225, 250, 252, 255, 256, 262, 269, 270, 276, 279, 317, 318, 322, 323, 330, 340, 343, 362
CRNA TRAVA – 217, 275, 309, 359
CRNI VRH (selo kod Glamoča) – 327
CRNOGORSKO PRIMORJE – 27, 194, 225, 331, 341, 343
CRNUGOVIĆI – 286
CVRKOTE – 287

ČABAR – 150
ČAČAK – 12, 269, 270
ČAJNIČE – 16, 27, 33, 73, 233, 234, 253, 254, 260, 262, 267, 270, 280, 283, 326, 343
ČAZMA – 119, 304, 317
ČEHOSLOVAČKA – 310
ČELEBIĆI (kod Foče) – 267-269
ČEMERIJA – 250
ČEVO – 194, 253
ČRMOŠNJICE – 333
ČRNOMELJ – 150

ĆEHOTINA – vidi ĆEOTINA
ĆELINSKA PLANINA – 320
ĆEOTINA – 260
ĆILIPI – 274
ĆOSIĆI – 363
ĆUĆUZOVE KOŠARE – 363
ĆUREVO – 267, 280
ĆILIPI – 356

DAHAU – 311
DALMACIJA – 14, 22, 75, 89, 171, 202, 205, 212, 254, 255, 258, 261, 265, 277, 293, 294, 304, 308, 314, 318, 320, 323, 328, 331, 334, 338, 356, 366
DANILOVGRAD – 270, 331
DEBAR – 251
DELIBLATSKA PEŠČARA – 258
DELNICE – 335
DERVENTA – 94, 249, 309, 325
DEVETAK – 260, 278, 283
DINARA – 265, 283, 328, 353
DOBANOVCI – 258
DOBOJ – 94, 130, 249, 299, 302, 303, 308, 322
DOBRLJIN – 286
DOBRUN – 51, 262, 271, 305
DOLENJSKA – 150, 317
DOLJANKA – 320
DONJI LAPAC – 3, 11, 36, 41, 249, 253, 254, 266, 328, 330, 352
DONJI SRB – vidi SRB
DONJI VAKUF – 16, 283, 322
DRAGA (kod Rijeke) – 316, 334
DRAGALJ – 253
DRAGNIĆ – 165–167, 349, 363
DRAGNIĆ – PODOVI – 327
DRAVA – 245, 263, 277
DRAVSKI BAZEN – 149
DREŽNICA (kod Ogulina) – 345
DRINA – 24, 73, 74, 76, 176, 217, 255, 256, 259, 261, 269, 271, 273, 277, 280, 282, 284, 322, 332
DRINJAČA – 34, 42, 284, 322
DRNIŠ – 27, 263, 266
DRVAR – vidi TITOV DRVAR
DRVARSKA PEĆINA – 368
DUBOŠNICA – 91, 356
DUBROVNIK – 15, 245, 331
DUGI OTOK – 54, 334, 335
DUGOVAČA – 316
DUMAČE – 363
DUPLJANSKI VINOGRADI – 258
DUMONJIĆI – 273
DURMITOR – 30
DUVANJSKO POLJE – 328
DUVNO – 40, 41, 75, 249, 265, 266, 268, 283,–285, 292, 304, 353
DVOR NA UNI – 77, 285

ĐAKOVIČKA MALESIJA – 259
ĐURĐEVIĆA TARA – 260, 267, 270, 282

EGIPAT – 311
EL KATADBA – 311
ENGLESKA – vidi VELIKA BRITANIJA
EVROPA – 25, 187, 224, 273

FOČA – 26, 33, 42, 48, 49, 56, 176, 179, 184, 188, 196, 216, 260, 269, 276, 280, 325, 329, 332, 364, 365, 367
FOĐA – 304
FOJNICA – 320
FRANCUSKA – 255
FRUŠKA GORA – 258
FIJUMA – vidi RIJEKA

GACKO – 26, 260, 270, 331
GALIČICA – 256
GENERALSKI STOL – 249, 257
GLAMOČ – 14, 85, 104, 205, 304, 325, 327, 328, 338, 367
GLAMOČKO POLJE – 191, 255, 269, 300, 304, 328
GLASINAC – 260, 367
GLIBAĆI – 267
GLINA – 285, 286
GLOBORNIČKI MOST – 333
GOĐENJE – 277
GORAŽDE – 26, 33, 49, 76, 80, 108, 168, 233, 234, 256, 260, 262, 267, 270, 271, 299, 343, 355
GORENJSKA – 149, 294, 317
GORICA – 310, 311, 317
GORNJA JABLANICA – 287
GORSKI KOTAR – 22, 50, 162, 172, 209, 255, 314, 320, 323, 333, 335, 337, 342, 363, 367
GOSPIĆ – 200, 330, 335, 365
GRAC – 335
GRAČAC (u Lici) – 41, 209, 265, 330
GRAHOVAČKO POLJE – 353
GRAHOVO – 24, 174, 194, 322, 324, 330–332
GRAHOVO – vidi BOSANSKO GRAHOVO
GRAHOVSKO POLJE – 283
GRAVINA – 301, 344
GRBALJ – 104, 331
GRČKA – 14, 65, 250, 252, 253, 255, 256, 264, 271, 277, 283, 309
GREBENAC –
GRLAC – 283
GROMILE – 260, 261, 299
GROTALJE – 292
GRUMO–APULA – 292
GUČA – 12
GUSINJE – 250

HAN-PIJESAK – 80, 81, 261, 277, 278, 284, 287, 289
HERCEG-NOVI – 27
HERCEGOVAČKO PRIMORJE – 27, 212
HERCEGOVINA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
HOĆEVINA (kod Pljevalja) – 343
HOMOLJE – 91, 356
HRVATSKA – 22, 23, 27, 38–40, 82, 95, 147, 187, 258, 263, 264, 288, 290, 293, 294, 299, 305, 310, 314, 316, 319, 323, 333, 341, 349, 352, 353, 361, 362, 365
HRVATSKO PRIMORJE – 255, 294, 316, 320, 323, 334, 335
HRVATSKO ZAGORJE – 22, 82, 149, 198, 205, 232, 288, 337, 355, 367
HUM (kod Kalnika) – 333
HVAR – 129, 139, 202–204, 291, 292, 298, 304–306, 334, 366

IBAR – 43
IBARSKA DOLINA – 42
IBARSKA KLISURA – 25
ILICA – 283, 353
ILIDŽA – 40
IMOTSKI – 42, 304
ISTOČNA BOSNA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
ISTOČNA SRBIJA – vidi SRBIJA
ISTOČNI SREM – vidi SREM
ISTRA – 6, 232, 251, 294, 317, 323, 367, 368, 370
ITALIJA – 6, 22, 23, 25, 40, 54, 68, 143, 147, 196, 215, 218, 229, 235, 236, 251, 257, 260, 263, 264, 273, 282, 292, 293, 300, 301, 305, 307, 310, 311, 313, 314,

317, 326, 331, 332, 335, 340, 342, 344, 345, 352, 353, 355, 356, 359, 360, 365, 368, 369
IVAN SEDLO – 320
IVANEC (kod Varaždina) – 119, 303
IVANGRAD – 83, 165, 252, 274, 282, 283, 294, 322, 332, 344, 363
IVANIĆ-GRAD – 304
IVANŠČICA – 317
IVANJICA – 12, 42, 43, 176, 269, 270, 322, 350
IVIĆI – 363

JABLANAC – 335
JABLANICA (predeo u Srbiji) – 259, 302, 324, 329
JABLANICA (selo kod Konjica) – 308, 320, 325
JABUKA (kod Foče) – 26, 322, 329
JABUKA (kod Prijepolja) – 281
JABUKOVIK – 275
JADAR (predeo u Srbiji) – 259
JADAR (rijeka) – 261, 284
JADRAN – 133, 249, 253, 264, 281, 308, 317, 324, 330, 335, 337, 343, 356
JAHORINA – 34, 215, 234, 262, 269, 270, 278, 281, 291, 343, 367
JAJCE – 3, 4, 6–13, 15–17, 20, 21, 28–34, 36–38, 40–95, 98–111, 113–131, 133–148, 152, 153, 155, 164, 205, 242, 250, 252, 263, 264, 268, 275, 279, 281, 283, 290, 293, 295, 300, 306, 310, 313, 319, 322, 327, 335, 349, 350–354, 360, 361, 363, 364
JAKOVO – 333
JANJ – 27, 327
JANJA (rijeka) – 363
JANJAČ (kod Gospića) – 335
JANJANI – 333
JARĆINA – 333
JASENAK (kod Ogulina) – 345
JASENOVAC – 114, 301
JASENOVI POTOCI – 178, 326, 364
JAVOR – 277, 284
JELICA – 296
JESENICE – 150
JUGOISTOČNA SRBIJA – vidi SRBIJA
JUGOISTOČNI SREM – vidi SREM
JUGOSLAVIJA – 6, 18–20, 24, 35, 38, 39, 63, 64, 89, 99, 110, 199, 213, 222, 224, 226, 243, 250–252, 255, 263, 264, 272, 273, 277, 279, 281, 282, 292, 301, 314, 323, 342, 344, 345, 351, 352, 354, 361, 368–370
JUGOZAPADNA SRBIJA – vidi SRBIJA
JURJEVO – 261, 295, 313, 321, 323
JUŽNA DALMACIJA – vidi DALMACIJA
JUŽNA HERCEGOVINA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
JUŽNA ITALIJA – vidi ITALIJA
JUŽNA SRBIJA – vidi SRBIJA
JUŽNODALMATINSKO PRIMORJE – 26

KAIRO – 14, 53, 68, 140, 242, 273–275, 300, 311, 314, 326, 328, 335, 345, 354, 357, 359, 366
KAKMUŽI – 343
KALINOVIK – 26, 34, 42, 50, 108, 215, 216, 234, 256, 274, 278, 288, 291, 299, 332, 340, 343, 365, 367
KALNA (kod Crne Trave) – 275
KALNIK – 288, 317, 333, 336
KAMENITO BRDO – 259
KAMEŠNICA – 266
KAPELA (kod Titove Korenice) – 261
KARADŽOA – 256
KARDELJEVO – 286
KARLOBAG – 320, 345
KARLOVAC – 21, 40, 42, 77, 115, 185, 249, 257, 263, 302, 313, 332, 335, 337, 345, 351, 358
KARNIJAK – 259
KAROVINJO – 311
KATIĆI (kod Ivanjice) – 323
KATUNSKA NAHIJA – 270
KIĆEVO – 251
KIJEVO (kod Sarajeva) – 256
KLADANJ – 52, 118, 256, 273, 277, 278, 287, 289, 291, 308, 353
KLANAC – 353
KLEKOVAČA – 319, 349, 364
KLJEŠTANI – 287
KNEŽINA (kod Sokolca) – 130, 309
KNIN – 3, 27, 36, 40, 205, 249, 253, 254, 257, 263, 266, 328, 338, 349, 350
KOČEVJE – 276, 313, 320, 335
KOČEVSKI ROG – 310, 333, 341
KOKIN BROD – 302, 305
KOLAŠIN – 69, 83, 165, 225, 250, 253, 254, 256, 267, 279, 321, 326, 332, 340, 344
KOMIŽA – 282, 295
KONAVLI – 194, 212, 245, 331
KONJIC – 164, 205, 215, 308, 320, 325
KONJUH – 105
KONJUH (planina) 48, 289
KOPAONIK – 324
KOPRIVNICA – 119, 303, 304
KORČULA – 14, 106, 126, 203, 297, 298, 306, 307, 316, 327, 333, 340, 357, 359
KORDUN – 200, 205, 209, 231, 249, 254, 255, 263, 265, 285, 302, 308, 342
KORENICA – vidi TITOVA KORENICA
KORIČANI (kod Travnika) – 237, 344
KORIĆNA – 304
KORNATI – 338
KORUŠKA – 370
KOSATICA – 270
KOSMET – vidi KOSOVO
KOSOVO – 5, 6, 19, 25, 250, 251, 275, 338, 349
KOSOVO (kod Knina) – 338
KOSOVO I METOHIJA – vidi KOSOVO
KOSTAJNICA – 77, 285, 302
KOSTAJNICA – vidi BOSANSKA KOSTAJNICA
KOTOR – 104, 194
KOTOR-VAROŠ – 249, 325, 326
KOTUNJO – 292
KOVAČEVIĆI (kod Čajniča) – 268, 269
KOVIN – 23
KOVREN – 343
KOZARA – 321
KOZJAK – 256
KOŽUF – 256, 275
KRAJINA – vidi BOSANSKA KRAJINA
KRALJEVO POLJE – vidi PARTIZANSKO POLJE
KRAM – 287
KRAS – 295
KRBAVSKO POLJE – 46, 186, 268, 328, 365
KREMNA (kod Titovog Užica) – 254, 260, 271
KREŠEVO – 320
KRIVAJA – 48, 80, 87, 92, 118, 130, 132, 184, 289, 291, 296, 302, 303, 308, 356
KRIŽEVCI 304
KRKA – 150
KRŠ – vidi KRAS
KRUG – 304
KRUŠEVO (kod Šibenika) – 266
KU-DEL – 279
KUČI – 331
KUMANOVO – 250
KUPA – 150, 255
KUPINOVO (kod Pećinaca) – 258, 333
KUPRES – 249, 283, 285, 292
KUPREŠKO POLJE – 327
KURILOVEC – 304
KUŠIĆI – 176, 322, 323

LASTOVO – 85, 181, 290, 327, 345, 356, 365
LASTVA (kod Trebinja) –285
LAŠVA – 344
LEBANE – 75
LEČE – 292
LIBIJA – 311, 344
LIKA – 150, 189, 205, 208, 231, 249, 254, 255, 265, 277, 328-330, 225, 337, 338, 342, 366, 367

LIM – 56, 73, 79, 233, 253, 255, 260, 262, 269, 274, 286, 331
LIMSKA DOLINA – 212
LIVANJSKO POLJE – 328
LIVNO – 40, 41, 75, 93, 120, 249, 265, 266, 268, 269, 284, 293, 304, 338, 351, 353, 356, 358, 367
LOKVA – 259
LOKVE (kod Delnica) – 249
LONDON – 300
LOVINAC – 306, 330
LOVREĆ – 266
LUDBERG – 119, 303

LJESKOVE VODE – 293
LJEŠANSKA NAHIJA – 270
LJUBIČ (kod Banja Luke) – 326
LJUBIČEVO POLJE – 265
LJUBINJE – 331
LJUBLJANA – 150, 257, 317, 320
LJUBLJANICA – 150
LJUBLJANSKA POKRAJINA – 149, 257, 294, 317
LJUBOVIJA – 284

MAČVA – 23, 259
MAĐARSKA – 277
MAGLAJ – 249
MAJEVICA – 280, 287, 296, 302
MAKARSKA – 286
MAKARSKO PRIMORJE – 283
MAKEDONIJA – 19, 25, 53, 56, 213, 224, 250, 256, 341, 351, 361, 367, 370
MALESIJA DEBARSKA – 325
MALO POLJE (kod Han Pijeska) – 278
MALTA – 292
MALJE – 292
MANASTIR MORAČA – 332
MANDRA – 277, 283
MANFREDONIJA – 304
MANJEVO – 176
MANJIN VRH – 308
MARAKEŠ – 301
MARINA (kod Trogira) – 266, 283
MARINJE ZEMLJE – 286
MAROKO – 301
MARTIN BROD – 211, 367
MASLOVARE – 180, 326
MAZIN – 72, 283, 314, 328, 330
MEDENO POLJE – 327, 328, 345, 366
MEDOJEVIĆI (kod Sokolca) – 130, 309
MEĐAŠI – 259
MEKOTA – 287
MELJAK (kod Pljevalja) – 267, 270, 326
METALJKA (KOD Čajniča) – 267
METKOVIĆ – 10, 27
METOHIJA – 19, 24, 25, 232, 250, 251, 259
MEDVEDNIK – 259
MIHAJLIĆIĆI – 326
MILIĆI (kod Vlasenice) – 261, 284
MILJEVINA – 26, 252
MLINIŠTE – 104, 178, 191, 325-328, 364, 365
MOČIOCI (kod Šipova) –349
MODUNJO – 253, 267
MOJKOVAC – 253, 267
MOKRONOGE (kod Duvna) –266
MOLAT – 295, 313
MONOPOLI – 312
MORAČA – 331
MORINE – 299
MOSKVA – 20, 207, 253, 265, 273
MOSLAVINA – 253
MOSTAR – 27, 40, 215, 276, 286, 325
MRKALJI (kod Han Pijeska) – 261, 284, 289
MRKONJIĆ-GRAD – 164, 319, 325-327, 364, 365
MUĆ – 266, 283
MUJDŽIĆI – 349, 363
MUŽDRAKOVE KOŠARE – 363

NAŠICE – 263
NEGBINA – 274, 301, 302, 305, 312
NEGOBUĐA – vidi NJEGOVUĐA
NEJDAŠ SASAK – 259
NEPRAVDIĆI – 329
NERETVA – 152, 253, 303, 308, 324, 325, 362
NEVAČKA – 80, 287
NEVESINJE – 40, 75, 108, 256, 260, 270, 285, 299, 355
NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – vidi HRVATSKA
NIKŠIĆ – 194, 212, 270, 280, 322, 339
NIŠIĆI – 291, 309
NOTRANJSKA – 149, 150
NOVA GRADIŠKA – 315
NOVA KAPELA – 263, 315
NOVA VAROŠ – 254, 267, 302, 305
NOVI MAROF – 333
NOVO MESTO – 150
NOVSKA – 263, 315, 358

NJEGUŠI – 331
NJEGOVUĐA – 69, 267, 282
NJEMAČKA – 149, 311, 335

OBROVAC (kod Sinja) – 266
ODŽACI (kod Konjica) – 274
OGRAŽDEN – 256
OGULIN – 142, 144, 257, 302, 313, 320, 332, 335, 345, 361
OKRUGLICA (kod Vareša) – 291
OKUĆANI – 315, 326, 358
OLIB – 295
OLIĆI – 349, 363
OLOVO – 92, 273, 289, 291
OMIŠ – 27, 286
OPALJENIK – 176, 322
OSAT – 271
OSIJEK – 263, 277
OSJEČANI (kod Zavidovića) – 291
OSOGOV – 256
OSOVO – 273
OSTROŽAC (kod Konjica) – 320
OŠTRELJ – 349, 368
OTOČAC – 64, 274, 292, 295, 313, 317, 328, 329, 333, 335
OTOKA – 181
OZREN (kod Doboja) – 87, 296

PAG – 335
PAKOŠTANE – 316, 334, 338
PALEŽ (kod Srebrenice) – 277
PARTIZANSKO POLJE – 287
PAŠTROVIĆI – 194, 212
PECKA (kod Mliništa) 327
PEĆ – 270, 280
PELJEŠAC – 286, 297, 298
PENEZIĆI – 286
PERNA (kod Vrginog Mosta) – 263
PERUŠIĆ – 330
PETRINJA – 11, 285
PETROVIĆI (kod Olova) – 287, 289
PETROVO POLJE – 191, 237, 344, 365
PEULJE – 254
PIRINSKA MAKEDONIJA – 341
PIROVAC – 316
PISAROVINA – 329, 330
PIVA – 26
PLAČKOVICA – 256
PLAV – 250, 270
PLAVNO – 209
PLETERNICA – 315
PLITVIČKA JEZERA – 64
PLIVA (PLJEVA) – 326, 363
PLOČANSKI KLANAC – 331
PLOČE — Vidi KARDELJEVO
PLOEŠTI – 309

PLJEVLJA – 8, 16, 40, 49, 50, 56, 76, 252–255, 259, 260, 262, 267, 270, 271, 275–277, 282, 283, 285, 299, 322, 340, 343, 350
PODBUKOVIK – 80, 287
PODGORICA – vidi TITOGRAD
PODGORJE (kod Banovića) – 291, 308
PODPAUČ – 289
PODROMANIJA – 278, 287, 327
POGORELA DOL – 363
POKUPLJE – 302, 337
POLJICE (kod Trebinja) – 274
PONIKVE (kod Čajniča) – 302
POPOV DO (kod Pljevalja) – 270
POPOVO POLJE – 331, 339, 367
POSAVINA – 280, 287
POSUŠJE – 40, 120, 266, 304, 358
POTOCI (kod Drvara) – 168–177, 179–181, 183–193, 195–208, 210–212, 214–220, 319, 325–345, 361, 363, 364, 366, 368
PRAČA – 291
PRANJANI – 274
PREKAJA – 327
PREZID – 150
PRHOVO (kod Pećinaca) – 333
PRIBELJA – 363
PRIBOJ – 260, 274, 305
PRIJEDOR – 278, 286, 309, 321
PRIJEPOLJE – 16, 17, 56, 254, 260, 267, 270, 281, 286, 340, 343, 349, 350, 352
PRIMOŠTEN – 266
PRNJAVOR (kod Banja Luke) – 205, 326
PROGAR – 258
PROLOG (kod Livna) – 266
PROMINA – 338
PROZOR – 164

RAB – 295, 335
RADOINJA – 112, 357
RAKA – 286
RAKOVA NOGA – 159
RAMA – 320
RAMA (rijeka) – 320
RASTOŠNICA – 296
RAVAN PLANINA – 296, 321
RAVANJSKO – 287
REPNIK – 118, 291
RIBARI – 286
RIBNICA (kod Banovića) – 105, 296
RIJEČKA NAHIJA – 270, 331
RIJEKA – 280, 283, 317, 323
RIJEKA CRNOJEVIĆA – 331
RISAN – 194
ROGAČICA (kod Bajine Bašte) – 271, 284
ROGATICA – 40, 48, 49, 81, 168, 260, 262, 265, 269, 271, 278, 281, 284, 299
ROGOZNICA – 283
ROMANIJA – 87, 159, 262, 269–271, 276, 278
RORE – 327
RUDO – 16, 34, 73, 81, 234, 255, 260, 262, 280, 292, 350
RUMUNIJA – 259
RUTOŠI – 262

SALCBURG – 257
SAMOBOR – 302
SAMOGRAD – 297
SANA – 278
SANDŽAK – 14, 24, 26, 34, 38–40, 49, 56, 89, 92, 108, 117, 152, 158, 185, 199, 212, 215, 232, 252, 253, 255, 259–262, 269–271, 274, 276, 277, 280, 283, 286, 317, 318, 320, 322, 324, 325, 330–332, 336, 340, 342, 343, 354–356, 358, 362, 365
SAPNA – 296
SARAJEVO – 26, 27, 34, 40, 42, 50, 75, 118, 253, 255, 256, 260, 270, 271, 287, 299, 303, 308, 325, 367
SASTAVCI – 16
SAVA – 149, 150, 246, 253, 255, 258, 308, 321, 352
SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA – 20, 207, 231, 246, 275, 300, 301, 336, 342, 360, 366, 370
SEDLARJEVO – 317
SEMBERIJA – 23, 259
SENJ – 101, 171, 175, 257, 261, 274, 282, 295, 313, 321, 324, 335, 338, 345, 357
SIBINJ – 160, 320
SICILIJA – 296
SINJ – 42, 266
SINJAJEVINA – 195, 331, 332
SISAK – 11, 253, 337
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE – 18, 20, 231, 246, 296, 300, 328, 341, 342, 369
SJEMEĆ – 277
SJENICA – 26, 42, 59, 260, 277, 299, 331, 340
SJENIČAK – 265
SJETLINA – 253, 338
SJEVERNA DALMACIJA – vidi DALMACIJA
SJEVERNA ITALIJA – vidi ITALIJA
SJEVEROISTOČNI SANDŽAK – vidi SANDŽAK
SJEVEROZAPADNA AFRIKA – vidi AFRIKA
SJEVERSKO – 278, 283
SKADAR – 279, 325, 341
SKENDER-VAKUF – 319, 321
SKOPLJE – 256
SKRAD – 333, 341
SLAVONIJA – 36, 146, 147, 249, 263, 310, 315, 352
SLAVONSKA POŽEGA – 315
SLAVONSKI BROD – 309, 315, 320, 321, 325, 326, 358
SLIVNO – 287, 289
SLOVENAČKO PRIMORJE – 32, 135, 149, 150, 251, 262, 274-276, 310, 329, 351, 354, 370
SLOVENIJA – 22, 27, 80, 103, 147, 150, 155, 164, 250, 257, 261, 263, 275-277, 282, 293, 295, 310, 311, 313, 314, 316, 317, 319, 323, 333, 349, 361, 362
SLOVENSKE GORICE – 22
SLUNJ – 265
SMAILAGIĆA POLJE – 282, 321
SMOKVICA (na Korčuli) – 297
SOFIJA – 272
SOKOLAC – 168, 256, 260, 265, 269, 271, 278, 280, 281, 284, 291, 302
SOKOLOVIĆI (kod Sokolca) – 262, 278, 302, 329
SOLUN – 256
SPLIT – 286
SPREČA – 130, 132, 277, 287, 302, 308
SRB – 3, 21, 36, 40, 41, 200, 249, 257, 263, 265, 266, 351, 352, 366
SRBIJA – 12, 23, 24-26, 34, 42, 43, 56, 65, 75, 81, 84, 89, 116, 117, 130, 152, 163, 170, 176, 188, 194, 217, 254, 259, 264, 267, 271, 273, 277, 280, 284, 285, 287, 294, 302, 307, 309, 323-325, 330, 331, 339, 340, 343, 354, 355, 358, 359, 361, 363-365
SREBRENICA – 60, 61, 260, 261, 269, 271, 277, 278, 280, 284
SREDNJA BOSNA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
SREDNJA DALMACIJA – vidi DALMACIJA
SREDNJA REKA – 274
SREDNJI JADRAN – vidi JADRAN
SREDOZEMLJE – 281
SREM – 23, 198, 217, 232, 258, 259, 309, 366
STAMBOLČIĆ – 253
STANKOVCI – 316
STARA GRADIŠKA – 301, 315, 321, 358
STARA SLANA – 274
STARI BROD (kod Višegrada) – 277, 284
STAVOR – 194, 331
STEKEROVCI – 327
STOLAC – 331
STON – 339, 367
STRGAČINA – 268, 286
STRMAC (kod Rogatice) – 273
STRMICA (kod Knina) – 266
STRUGANICA – 349, 368

STUDENCI (kod Imotskog) – 266, 304
SUHA (na Sutjesci) – 48
SUHOR (kod Kočevja) – 295, 317
SURDULICA – 75
SUŠAK – 150, 249, 313, 335
SUTJESKA – 49, 270
SUTJESKA (rijeka) – 48, 250, 253
SUTLA – 149, 317
SUVOBOR – 323
SV. IVAN ZELINA – 333
SV. JURAJ – vidi JURJEVO
SV. KATARINA DI NARDO – 292
SV. MARIJA DI NARDO – 292
SV. PROHOR PČINJSKI – 256

ŠABAC – 333
ŠAHOVIĆI – 339, 343
ŠAMARICA – 285, 286
ŠARAMPOVO – 349, 363
ŠATOR – 283, 353
ŠAVNIK – 26
ŠEDINAC – 363
ŠEKOVIĆI – 206, 216, 277, 302, 325, 329, 335
ŠETIĆI (kod Rogatice) – 273, 283
ŠIBENIK – 262
ŠIMANOVCI – 333
ŠIPOVO – 326
ŠIPRAGE – 180, 353
ŠLJIVANSKO – 343
ŠOLTA – 139, 266, 328
ŠTAJERSKA – 100, 149, 294, 295, 310, 317, 357
ŠTEKEROVCI – vidi STEKEROVCI
ŠTRBINA – 327
ŠTRPCI – 269
ŠUJICA – 75, 93, 249, 266, 284, 285, 292, 293, 356
ŠUMADIJA – 254, 277, 324

TALJAMENTO – 317
TARA (planina) – 267, 282
TARA (rijeka) – 260, 270
TARANTO – 292, 312
TAREVO – 289
TELAŠĆICA – 316
TESLIĆ – 164, 268, 308, 325, 326
TETOVO – 251
TIČEVO – 328
TIRANA – 5
TITOGRAD – 194, 212, 270, 276, 280, 331
TITOV DRVAR – 182, 222-230, 233-237, 294, 301, 310, 316, 319, 325, 327, 328, 334, 338, 343, 349, 361, 364, 368, 369
TITOVA KORENICA – 46, 102, 268
TITOVO UŽICE – 16, 260, 269, 270, 350
TIVAT – 194
TOPLICA – 25, 259, 277, 329
TOPUSKO – 289, 306
TOUNJ – 198, 333
TRAVNIK – 17, 40, 164, 191, 237, 268, 283, 319, 321, 322, 344, 353
TREBAVA – 280, 287
TREBINJE – 10, 212, 285, 331
TRILJ – 266
TRNAVCI (kod Rudog) – 287
TRNOVO (kod Sarajeva) – 256
TROGIR – 256, 283, 286
TROŠMARIJA – 198, 333
TROVRH – 330
TRST – 22, 150, 317, 329, 337
TRUBAR – 283, 306, 353
TUHOLJ – 118, 289, 291, 308
TURBE – 16, 268, 322, 344
TUROPOLJE – 253, 263, 317, 337
TUTURANO – 292
TUZLA – 27, 34, 42, 65, 255, 260, 271, 273, 277, 280, 293, 296, 303, 322

UDBINA (kod Titove Korenice) – 268, 328
UDBINSKO POLJE – 46, 268
ULCINJ – 194, 250
ULOG – 26, 256, 299
UNA – 278, 308
UNAC – 368
USTIKOLINA – 332
USTIPRAČA – 26, 260, 262
UVAC – 34, 42, 43, 79, 254, 260, 262, 305
UZLOMAC – 326
UŽICE – vidi TITOVO UŽICE
UŽA SRBIJA – vidi SRBIJA

VARAŽDIN – 257, 303, 304
VARAŽDINSKE TOPLICE – 119, 303
VARDIŠTE – 262
VAREŠ – 17, 105, 164, 256, 291, 328
VASOJEVIĆI – 276, 331, 332
VELEBIT – 30, 254, 261, 265, 337, 257
VELEBITSKI KANAL – 316
VELIKA BRITANIJA – 18, 20, 222, 231, 243, 273, 292, 319, 340-342, 360, 369
VELIKA GORICA – 119, 304
VELIKA POPINA – 257
VELIKI IZVOR – 293
VIDEM – 317
VIJAKA – 291, 296, 327, 328
VIKOČ – 268
VILUSI (kod Grahova) – 253, 322, 330, 331
VINICA (kod Črnomelja) – 150
VINKOVCI – 263, 315, 326
VIROVITICA – 263, 277
VIS – 14, 21, 41, 68, 85, 123-129, 142, 147, 181, 203 204, 208, 219, 220, 245, 264, 274, 282, 283, 286, 290, 291, 295, 298, 299, 301, 304, 305, 307, 312-316, 323, 327, 334, 335, 338, 340, 341, 343, 351, 352, 356, 358, 361, 362, 365-368
VIŠEGRAD – 26, 42, 51, 168, 253, 254, 260, 262, 267, 271, 273, 277, 303, 308, 367
VITOVLJE – 341
VIVODINA – 317
VLAHOVIĆI (kod Kolašina) – 343
VLASENICA – 65, 75, 256, 260, 261, 271, 277, 280, 284, 287
VLAŠIĆ – 341
VOJKA – 333
VOJNIĆ – 77, 265
VOJVODINA – 23, 258
VOZUĆA – 308, 327
VRAKA – 279
VRANOVINA – 363
VRANJICA – 316
VRBAS – 164, 292, 308, 309, 321, 353, 363
VRDOVO – 266
VRHNIKA – 150
VRNOGRAČ – 286
VRNJAČKA BANJA – 310
VRPOLJE (kod Đakova) – 263
VRŠINA – 270
VRULJA – 270

ZABORAK – 284
ZABRĐE – 286
ZADVARJE – 266
ZAGORA – 266
ZAGORJE – vidi HRVATSKO ZAGORJE
ZAGREB – 115, 263, 290, 301-303, 315, 326, 335, 337, 358, 362
ZAHUM – 270
ZAJEČAR – 302
ZAPADNA BOSNA – vidi BOSNA I HERCEGOVINA
ZAPADNA MORAVA – 25
ZAPADNI SANDŽAK – vidi SANDŽAK
ZAPOLJE (kod Broda na Kupi) – 315
ZAVIDOVIĆI – 105, 296, 303
ZELENGORA – 269

ZEMUN – 333
ZEMUNIK – 306
ZENICA – 118, 256, 303, 308, 321, 325
ZETA – 276
ZLATAR (kod Zagreba) – 119, 303, 333
ZLATIBOR – 254, 260
ZLATICA – 259
ZLOBIN – 323
ZRMANJA – 283, 353
ZVIJEZDA – 105, 291, 296, 308
ZVORNIK – 29, 34, 42, 65, 255, 260, 271, 277, 280, 286, 293, 296, 322
ŽABLJAK – 42, 267, 282
ŽEDNI VRH – 308, 327, 329
ŽEPA – 81, 273, 277
ŽEPČA – 249, 321
ŽERAVICE – 273, 287
ŽIROVAC – 77, 285, 286
ŽIVINICE (kod Tuzle) – 118, 273, 277, 280
ŽUMBERAK – 337
ŽUNOVI – 327
ŽUTA LOKVA – 335

SKRAĆENICE

A–CK SKJ	— Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
A-VII	— Arhiv Vojnoistorijskog instituta
ASNOM	— Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Makedonije
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BRP	— Bugarska radnička partija
CK	— Centralni komitet
CK KPH	— Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske
CK KPJ	— Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije
G.O.C. in C.	— General Officer Comander in Chief (general vrhovni komandant)
HSS	— Hrvatska seljačka stranka
IZDG SRSI	— Institut za zgodovino delavskega gibanja Socijalističke Republike Slovenije
KI	— Komunistička internacionala
KP	— Komunistička partija
KPH	— Komunistička partija Hrvatske
KPJ	— Komunistička partija Jugoslavije
K. i M.	— Kosovo i Metohija
MK	— Mjesni komitet
MNO	— Ministarstvo narodne odbrane
MVC	— Milizia Volontaria Anticomunista (dobrovoljna antikomunistička milicija)
NDH	— Nezavisna Država Hrvatska
NKOJ	— Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NO	— Narodnooslobodilačka (I)
NOO	— Narodnooslobodilački odbor
NOP	— Narodnooslobodilački partizanski
NOP	— Narodnooslobodilački pokret
NOPO	— Narodnooslobodilački partizanski odred
NOR	— Narodnooslobodilački rat
NOU	— Narodnooslobodilačka (i) udarna(i)
NOV I POJ	— Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije
NOVJ	— Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
ObK	— Oblasni komitet
OK	— Okružni komitet
OZN	— Odeljenje za zaštitu naroda
SAD	— Sjedinjene američke države
SKOJ	— Savez komunističke omladine Jugoslavije
SR	— Socijalistička republika
SS	— Schutzstaffeln (Specijalni odred nemačke nacističke partije)
SSSR	— Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
USAOJ	— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
ZAVNOH	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Josip Broz Tito u Jajcu, decembra 1943.

Josip Broz Tito, crtež Božidara Jakca 1. decembra 1943. u Jajcu.

Josip Broz Tito s delegatima iz Bosne i Hercegovine koji su prisustvovali II zasijedanju AVNOJ-a, Jajce, 1. decembra 1943.

Tito s delegacijom iz Crne Gore i Boke koji su prisustvovali II zasijedanju AVNOJ-a, Jajce 1. decembar 1943.

Josip Broz Tito na zidinama jajačke tvrđave, prva polovina decembra 1943.

Josip Broz Tito, Aleksandar Ranković i Milovan Đilas u Jajcu, prva polovina decembra 1943.

Josip Broz Tito isprobava automat »Tomson« koji mu je poklonio šef Anglo-američke vojne misije brigadir Ficroj Maklejn, Potoci 21. januara 1944.

Tito s vijećnicima II zasijedanja AVNOJ-a na svečanoj večeri. Jajce 30. novembar 1943.

Titova zdravica na svečanoj večeri. Jajce 30. novembar 1943.

Tito i akademski slikar Božidar Jakac. Jajce. 1. decembar 1943.

Tito za radnim stolom. Fotografiju je objavio »Njujork Tajms« 11. decembra 1943. uz izvještaj o partizanskim operacijama na Jadranu.

Faksimil prve strane Titovog pisma od 2. decembra 1943. upućenog Centralnom komitetu KP Albanije.

Faksimil prve strane Titovog pisma od 6. decembra 1943. upućenog Svetozaru Vukmanoviću Tempu.

Faksimil Titovog radiograma od 8. decembra 1943. upućenog Štabu 5. krajiške udarne divizije.

Faksimil prve i druge strane Titovog radiograma od 10. decembra 1943. upućenog Štabu 2. korpusa NOVP.

Faksimil Titovog radiograma od 13. decembra 1943. upućenog Štabu 3. korpusa NOVJ.

Faksimil Titovog radiograma od 15. decembra 1943. upućenog Štabu 3. korpusa NOVJ.

Faksimil Titovog radiograma od 20. decembra 1943. upućenog Štabu 3. korpusa NOVJ.

Faksimil Titove poruke od 24. januara 1944. upućene Georgi Dimitrovu.

Faksimil Titovog pisma od 28. januara 1944. upućenog Vinstonu Čerčilu.

SADRŽAJ

PREDGOVOR VII

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske [1. decembar 1943] 3

[Štabu III korpusa NOVJ] [1. decembar 1943] 4

Centralnom komitetu Komunističke partije Albanije [2. decembar 1944] 5

Drugom korpusu [2. decembar 1943] 7

Drugom korpusu [2. decembar 1943] 8

Za Tempa [Svetozaru Vukmanoviću, delegatu CK KPJ za Makedoniju] [3. decembar 1943] 9

Drugom korpusu [3. decembar 1943] 10

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [4. decembar 1943] 11

Drugom korpusu [4. decembar 1943] 12

[Štabu 8. korpusa NOVJ] [4. decembar 1943] 13

Drugovima Peku [Dapčeviću] i Mitru [Bakiću] [5. decembar 1943] 14

Drugom korpusu [5. decembar 1943] 16

[Štabu 3. korpusa NOVJ] [5. decembar 1943] 17

Glavnom štabu narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Makedonije — Za druga Tempa [Svetozara Vukmanovića] [6. decembar 1943] 18

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [6. decembar 1943] 21

Štabu II korpusa [6. decembar 1943] 22

[Štabu 3. korpusa NOVJ] [6. decembar 1943] 29

[Glavnom Štabu NOV i PO Hrvatske] [7. decembar 1943] 30

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [7. decembar 1943] 31

[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [8. decembar 1943] 32

Treći korpus [8. decembar 43] 33

Petoj diviziji [8. decembar 1943] 34

Saopštenje Vrhovnog štaba NOV i POJ 35

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [9. decembar 1943] 36

Vrhovni-štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije [9. XII 1943] 37

Dnevna zapovijest Vrhovnog komandanta NOV i POJ [10. decembar 1943] 38

Lično za generala Vilsona od maršala Tita [10. decembar 1943] 40

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [10. decembar 1943] 41

[Za] II korpus [10. XII 1943] 42

Štabu II [proleterske] ud[arne] divizije [10. decembar 1943] 43

Vrhovni štab NOV i POJ Štabu IV divizije V korpusa NO vojske Jugoslavije [10. decembar 1943] 44

Vrhovni štab NOV i POJ Štabu XIII brigade 1. proleterske divizije 1. korpusa NOVJ. [10. decembar 1943] 45

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [10. decembar 1943] 46

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [11. decembar 1943] 47
[Štabu III korpusa NOVJ] [11. decembar 1943] 48
Drugom Korp[usu] [12. decembar 1943] 49
[Za] III korpus [12. decembar 1943] 50
Petoj diviziji [12. decembar 1943] 51
Pohvala vrhovnog komandanta NOV i POJ 16-toj muslimanskoj brigadi [13. decembar 1943] 52
Drugom korpusu [13. decembar 1943] 53
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [13. decembar 1943] 54
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [13. decembar 1943] 55
Drugom korpusu [13. decembar 1943] 56
[Glavnom šabu NOV i PO Hrvatske] [13. decembar 1943] 57
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [13. decembar 1943] 58
Drugom korpusu [13. decembar 1943] 59
[Za] III korpus [13. decembar 1943] 60
Petoj [diviziji] [13. decembar 1943] 61
Zahvalnost vrhovnog komandanta NOV i POJ IV diviziji 5. korpusa NOV Jugoslavije [14. decembra 1943] 62
Pismo ratnim drugovima [14. decembar 1943] 63
Drugu Nazoru, predsjedniku ZAVNOH-a [14. decembar 1943] 64
Drugom korpusu [14. decembar 1943] 65
G[lavnom] š[tabu NOV i PO] Hrvatske [14. decembar 1943] 66
Drugom korpusu [14. decembar 1943] 67
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [14. decembar 1943] 68
Drugom korpusu [14. decembar 1943] 69
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [15. decembar 1943] 70
[Štabu III korpusa NOVJ] 71
G[lavnom] š[tabu] Hrvatske [15. decembar 1943] 72
Petoj diviziji [15. decembar 1943] 73
Treći korpus [15. decembar 1943.] 74
Drugom korpusu [16. decembar 1943] 75
[Štabu III korpusa NOVJ] [16. decembar 1943] 76
[Štabu 5. korpusa NOVJ] [16. decembar 1943] 77
[Štabu mornarice NOVJ] [16. decembar 1943] 78
Drugom korpusu [18. decembar 1943] 79
[Štabu III korpusa NOVJ] [18. decembar 1943] 80
Drugoj [proleterskoj] diviziji [18. decembar 1943] 81
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [19. decembar 1943] 82
Drugom korpusu [19. decembar 1943] 83
[Štabu III korpusa NOVJ] [19. decembar 1943] 84
Š[tabu] m[ornarice NOVJ] [19. decembar 1943] 85
[Dr Josipu Smodlaki, povjereniku za spoljne poslove NKOJ-a [20. decembar 1943] 86
[Za] III korpus [20. decembar 1943] 87
[Štabu mornarice NOVJ za delegaciju NOV i POJ u Bariju] [20. decembar 1943] 88
Vrhovni štab NOV i POJ [20. XII 1943] 89

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [21. decembar 1943] 90
Mihailu [dr Blagoju Neškoviću, sekretaru PK KPJ za Srbiju] [21. decembar 1943] 91
[Štabu III korpusa NOVJ] [21. decembar 1943] 92
[Pohvala vrhovnog komandanta NOV i POJ 3. krajiškoj proleterskoj brigadi] [22. decembra 1943] 93
[Pohvala vrhovnog komandanta NOV i POJ Prvom i Drugom bataljonu 5-te kozarske brigade] [22. decembar 1943] 94
[Adriji Hebrangu, sekretaru Centralnog komiteta KP Hrvatske] [22. decembar 1943] 95
Štabu II korpusa za Mitra [Bakića] i Blaža [Jovanovića] [22. decembar 1943] 96-97
Andriji [Hebrangu] [22. decembar 1943] 98
Drugom korpusu [22. decembar 1943] 99
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [23. decembar 1943] 100
Š[tabu] mornarice NOVJ] [23. decembar 1943] 101
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [23. decembar 1943] 102
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [24. decembar 1943] 103
[Štabu mornarice NOVJ] [24. decembar 1943] 104
[Štabu III korpusa NOVJ] [24. decembar 1943] 105
[Štabu mornarice NOVJ] [24. decembar 1943] 106
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [25. decembar 1943] 107
Drugom korpusu [25. decembar 1943] 108
Š[tabu] m[ornarice NOVJ] [25. decembar 1943] 109
Pukovniku Vladimiru Velebitu od Tita [26. decembar 1943] 110
Drugom korpusu [26. decembar 1943] 111
Drugom korpusu [26. decembar 1943] 112
[Predsjedniku vlade njegovog veličanstva gospodinu Vinstonu Čerčilu] [27. decembar 1943] 113
Za CK [KP Hrvatske] [27. decembar 1943] 114
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [27. decembar 1943] 115
[Štabu III korpusa NOVJ za dr Blagoja Neškovića] [27. decembar 1943] 116
[Štabu II proleterske divizije] [27. decembar 1943] 117
[Štabu III korpusa NOVJ] [27. decembar 1943] 118
[Pohvala vrhovnog komandanta NOV i POJ 28-moj slavonskoj diviziji] [28. decembar 1943] 119
[Pohvala vrhovnog komandanta NOV i POJ Trećoj i Četvrtoj brigadi 9-te dalmatinske divizije] [28. decembar 1943] 120
Š[tabu] m[ornarice NOVJ] [28. decembar 1943] 121
Š[tabu] m[ornarice NOVJ] za dr Smodlaku [Josipa] [28. decembar 1943] 122
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [28. decembar 1943] 123
Š[tabu] m[ornarice NOVJ] [28. decembar 1943] 124
[Štabu 2. proleterske divizije] [28. decembar 1943] 125
Š[tabu] m[ornarice NOVJ] [28. decembar 1943] 126
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [29. decembar 1943] 127
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [29. decembar 1943] 128
»Tito 8. korpusu« [30. decembar 1943] 129
[Za] III korpus [31. decembar 1943] 130

[Štabu III korpusa NOVJ] [31. decembar 1943] 131
Petoj diviziji [31. decembar 1943] 132
[Za Radio-stanicu] »Slob[odnu] Jugosl[aviju«] [1. januar 1944] 133
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [1. januar 1944] 134
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [1. januar 1944] 135
[Štabu mornarice NOVJ] [1. januar 1944] 136
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [1. januar 1944] 137
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [1. januar 1944] 138
[Štabu mornarice NOVJ] [1. januar 1944] 139
[Štabu 2. proleterske divizije NOVJ] [1. januar 1944] 140
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [3. januar 1944] 141
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [4. januar 1944] 142
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [4. januar 1944] 143
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [2. januar 1944] 144
Štabu II korpusa [NOVJ] [4. januar 1944] 145
Štabu 6. korpusa NOVJ [4. januar 1944] 146
[Štabu mornarice NOVJ] [4. januar 1944] 147
C[entralnom] k[omitetu] SKOJ-a [5. januar 1944] 148
Glavnom štabu narodnooslobodilačke vojske Slovenije [5. januar 1944] 149—151
Štabu II korpusa [NOVJ] [5. januar 1944] 152
Štabu II korpusa [NOVJ] [5. januar 1944] 153
Opomena
Upozorenje građanima Jugoslavije koji se nalaze u službi okupatora [6. januar 1944] 154
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [6. januar 1944] 155
[Vladimiru Velebitu, šefu vojne misije NOVJ pri Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Srednji istok] [6. januar 1944] 156
[Štabu II korpusa NOVJ] [6. januar 1944] 157
[Štabu II korpusa NOVJ] [6. januara 1944] 158
[Štabu 3. korpusa NOVJ] [6. januar 1944] 159
[Štabu 6. korpusa NOVJ] [6. januar 1944] 160
[Štabu mornarice NOVJ] [6. januar 1944] 161
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije][7. januar 1944] 162
[Štabu 2. korpusa NOVJ] [7. januar 1944] 163
[Za Radio-stanicu] »Slobodna Jugoslavija«[7. januar 1944] 164
Štabu II korpusa [NOVJ] [8. januar 1944] 165
Štabu II korpusa [NOVJ] [8. januar 1944] 166
[Štabu 3. korpusa NOVJ] [8. januar 1944] 167
[Štabu 3. korpusa NOVJ] [9. januar 1944] 168
Štabu II korpusa [NOVJ] [11. januar 1944] 169
Drugom korpusu [NOVJ] [11. januar 1944] 170
[Štabu mornarice NOVJ] [11. januar 1944] 171
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [12. januar 1944] 172
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [12. januar 1944] 173
Štabu II korpusa [NOVJ] [12. januar 1944] 174
[Štabu mornarice NOVJ] [12. januar 1944] 175

[Sekretaru PK KPJ za Srbiju dr Blagoju Neškoviću] [13. januar 1944] 176
Štabu II korpusa [NOVJ] [13. januar 1944] 177
[Štabu 1. proleterskog korpusa] [13. januar 1944] 178
Štabu II korpusa [NOVJ] [13. januar 1944] 179
Štabu VI K[orpusa NOVJ] [13. januar 1944] 180
[Operativnom štabu za odbranu otoka] [13. januar 1944] 181
[Štabu 1. proleterskog korpusa] [14. januar 1944] 182
Štabu II korpusa [NOVJ] [14. januar 1944] 183
[Štabu III korpusa NOVJ] [14. januar 1944] 184
[Za Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija«] [15. januar 1944] 185
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [15. januar 1944] 186
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [15. januar 1944] 187
[Štabu III korpusa NOVJ] [15. januar 1944] 188
[Štabu mornarice NOVJ] [15. januar 1944] 189
Djedi [Georgi Dimitrovu] [16. januar 1944] 190
Djedi [Georgi Dimitrovu] [16. januar 1944] 191
[Sekretaru Centralnog komiteta KPH Andriji Hebrangu] [16. januar 1944] 192
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [16. januar 1944] 193
Štabu 2. korpusa [NOVJ] [16. januar 1944] 194—195
Štabu II korpusa [NOVJ] [16. januar 1944] 196
Štabu II korpusa [NOVJ] [16. januar 1944] 197
[Za Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija«] [16. januar 1944] 198
[Za Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija«] [16. januar 1944] 199
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [17. januar 1944] 200
Štabu II korpusa [NOVJ] [17. januar 1944] 201
[Štabu mornarice NOVJ] [17. januar 1944] 202
[Operativnom štabu za odbranu otoka] [18. januar 1944] 203
[Operativnom štabu za odbranu otoka] [18. januar 1944] 204
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [19. januar 1944] 205
[Štabu III korpusa NOVJ] [19. januar 1944] 206
Djedi [Georgi Dimitrovu] [20. januar 1944] 207
[Operativnom štabu za odbranu otoka] [20. januar 1944] 208
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [21. januar 1944] 209—210
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [21. januar 1944] 211
Štabu II korpusa [NOVJ] [21. januar 1944] 212
Djedi [Georgi Dimitrovu] [24. januar 1944] 213
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [24. januar 1944] 214
Štabu II korpusa [NOVJ] [24. januar 1944] 215
[Štabu III korpusa NOVJ] [24. januar 1944] 216
[Štabu 3. korpusa NOVJ] [24. januar 1944] 217
Štabu II korpusa [NOVJ] [25. januar 1944] 218
[Operativnom štabu za odbranu otoka] [25. januar 1944] 219
[Operativnom štabu za odbranu otoka] [27. januar 1944] 220
Vrhovni štab narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije [28. januar 1944] 221—222
Za Bevca [Edvarda Kardelja] [28. januar 1944] 223

Štabu II korpusa [NOVJ] [28. januar 1944] 224
Štabu II korpusa [NOVJ] [28. januar 1944] 225
Za C[entralni] k[omitet] KP H[rvatske] [29. januar 1944] 226
Za drugove Bevca [Edvarda Kardelja] i Andriju [Hebranga] [29. januar 1944] 227
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] [29. januar 1944] 228
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] [29. januar 1944] 229
[Operativnom štabu za odbranu otoka] [29. januar 1944] 230
Svima rukovodstvima KP Jugoslavije [30. januar 1944] 231 232
Štabu II korpusa [NOVJ] [30. januar 1944] 233
[Štabu III korpusa NOVJ] [30. januar 1944] 234
Lično za generala Vilsona od maršala Tita [31. januar 1944] 235
Štabu II korpusa [NOVJ] [31. januar 1944] 236
[Štabu 1. proleterske NOU divizije] [31. januar 1944] 237
PRILOZI
Maršalu Jugoslavije Titu, predsjedniku Privremene vlade Jugoslavije 241
Od partizanske telegrafske agencije, za šefa delegacije pukovnika Velebita [Vladimira] [14. 12. 1943] 242
Predsjednik vlade [maršalu Titu] [8. januara 1944] 243 244
[Od Maklejna Stivensonu] [25. januar 1944] 245
[Od Maklejna Stivensonu] 246
NAPOMENE 249
HRONOLOGIJA 349
BIOGRAFSKE BELEŠKE 375
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA 409
SKRAĆENICE 416
POPIS ILUSTRACIJA 417

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 18

Recenzenti
mr Vojin B. Popović
dr Branislav Gligorijević

Registri
mr Draga Vuksanović Anić
Ljiljana Matić

Prevodilac
Ljubinka Ribar

Izbor fotografija
Pavle Ljumović

Likovno rješenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Miloš Majstorović

Korektor
Zvezdana Đurić

Štampa
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd,
Bulevar vojvode Mišića br. 17

Tiraž 10 000
Izišlo iz štampe oktobra 1984.